VAKIFLAR UMUM MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATI

VAKIFLAR DERGİSİ

Metinden hariç 226 Resim, 12 Şekil, 17 Plân ve Maktaı havidir

Sayı : IV

TIPKI BASIM

PYS VAKIF SİSTEM MATBAASI - ANKARA - 2006

DOĞUŞ LİMİTED ŞİRKETİ MATBAASI — ANKARA — 1968

ISSN 1011 - 7474

Sahibi :

Vakıflar Umum Müdürlüğü

Yazı İşlerini fiilen idare eden :

HALİM BAKİ KUNTER

ÖNSÖZ

Vakıflar; geçmişteki ihtişamlı günlerinde olduğu gibi bugün de, hiçbir ayrım gözetmeksizin herkesin yanında olmanın azim ve gayreti ile, durup dinlenmeden ve zaman mefhumu gözetmeden, bir seferberlik duygusu içerisinde çalışmalarına devam etmektedir. Kuruluşundan bu yana gerçekleştirdiği sanat şaheseri mimari yapıları ve yazılı kaynaklarıyla, dünya üzerindeki tüm medeniyetlere örnek teşkil eden ve hayranlık uyandıran vakıflar, önemli bir kültür ve medeniyet hazinesine sahip olmanın haklı gururunu bugün de yaşamaktadır.

Evet! Vakıflarımız yaşayan bir medeniyettir. İşte, bundan dolayıdır ki, vakıf şuurunu yaşatmak ve sürekli canlı tutmak amacıyla 2006 yılını "Vakıf Medeniyeti Yılı" ilan ettik. Bu büyük medeniyeti, toplumun her kesimine anlatmanın, daha da geliştirmenin ve hak ettiği gurur içerisinde yaşatmanın en büyük görevlerimizden biri olduğu inancındayız.

Amacımız; bir yandan, geçmişten günümüze vakıf kurumunun geçirdiği evreleri ele alarak "vakıf geleneğini" günümüze taşımak, diğer yandan da gerek geçmişte, gerekse günümüzde kurulmuş olup da gerçekleştirdiği hizmetler ve başarılı çalışmaları ile öne çıkan nitelikli vakıfların tanıtılmasına zemin hazırlamak ve bu vesile ile esasen vakfın özünde var olan, topluma hizmet şuurunu yeniden canlandırarak, etkin ve verimli hale getirmektir.

Bu şuur ve inançla; bizlere emanet edilen 41500 mazbut vakfa ait 1111 eserin restorasyonunu tamamladık ve halkımızın hizmetine sunduk. Ağlayan vakıf eserlerin artık yüzü gülmeye başladı. Hedefimiz, 2006 ve 2007 yıllarında ülkemiz genelinde restore edilmemiş vakıf eseri bırakmamak ve gelecek nesillere tüm vakıf eserlerini mamur edilmiş olarak intikal ettirmektir.

Ecdadın bizlere emanet ettiği, üstün insanlık duygularıyla kurulmuş ve yoğrulmuş, gurur ve övünç kaynağımız olan vakıf geleneğinin korunması, geliştirilerek sürdürülmesi, özümsenmesi ve özenli bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması inancındayım.

İşte bu nedenledir ki kültür ve medeniyetimizin geliştirilerek devam ettirilmesinde kültür mirasımızın bir parçası olan vakıf yayınları ve özellikle Vakıflar Dergisi büyük bir önem taşımaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1938 yılında yayın hayatına başlayan bu dergilerde vakıf üzerine söylenmiş sözler, yapılmış ilmi araştırmalar, tespit ve değerlendirmeler incelendiğinde, içerik zenginliğini ve yazar kalitesini sizlerin de takdir edeceğinizden eminim. Bu dergilerde, 1950'de Dışişleri Bakanı olan ve 28 Haziran 1966'da bir trafik kazasında vefat eden Fuat Köprülü'den her sayıda fevkalade güzel makaleler sunan Halim Baki Kunter'e, Ahmet Süheyl Ünver'den Ekrem Hakkı Ayverdi'ye, Firuzan Selçuk'tan F. Kerim Gökay'a, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan Ali Himmet Berki'ye kadar pek çok ilim adamı, akademisyen ve araştırmacının paha biçilmez değerdeki çalışma ve değerlendirmeleri bu sayılar içinde yer almaktadır.

Ancak; bu dergilerin ilk 10 sayısının mevcudu kalmadığı için, bu sayılara olan yoğun talebin karşılanamadığını ve 1998 yılında basılan 27. sayıdan itibaren de yeni sayıların basılmadığını gördüm. Bu alandaki kültür boşluğunu doldurmak ve yoğun talebi karşılamak amacıyla, Vakıflar Dergisinin mevcudu kalmayan ilk 10 sayısının yeniden basımına karar verdik.

Ayrıca; Prof. Dr. İlber Ortaylı başkanlığında, Prof. Dr. Bahaattin Yediyıldız, Prof. Dr. Mahmut Kaya, Yard. Doç. Dr. İnci A. Birol ve Mehmet Çetin'den oluşan yayın inceleme kurulumuzun titiz çalışmalarıyla 28 ve 29. sayıların basımını gerçekleştirdik. Otuzuncu sayının da basımı için hazırlık çalışmaları devam ediyor. Vakıf kültür ve medeniyetinin sürekli yaşatılabilmesi için, önemli bir kaynak ve bir kültür hazinesi olan Vakıflar Dergisinin ilk 10 sayısının tıpkı basımının yapılması ve yeniden okuyucu ile buluşturulması 2006 Vakıf Medeniyeti Yılının anlamı açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bugüne kadar 29 sayısının basımı gerçekleştirilen ve içerisinde, taşınır ve taşınmaz çeşitli vakıf eserleri ile ilgili ilmî ve tarihî çok önemli bilgilere yer veren Vakıflar Dergisinin ilk 10 sayısını genç kuşaklara ve bilim dünyasının hizmetine sunmaktan onur duyar, ilmi araştırma ve çalışmalarınızda temel bir kaynak olarak yararlanabileceğimiz bu dev eserin, pek çok yeni düşünce ve yaklaşımın da itici gücü olacağı inancıyla emeği geçenlere teşekkür eder, saygılar sunarım.

Yusuf BEYAZIT
Vakıflar Genel Müdürü

İÇİNDEKİLER

Ord. Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI	:	Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi	1
Ali Himmet BERKİ	:	İslâmda Vakıf, Zağanus Paşa ve zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri	19
Halim Baki KUNTER	:	Emir Sultan Vakıfları ve Fatih'in Emir Sultan Vakfiyesi	39
Ord. Prof. Dr. S. ÜNVER	:	Mahmut Paşa Vakıfları ve Ekleri	75
İsmail BAYKAL	:	Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları	77
M. Zeki ORAL	:	Fatih Sultan Mehmed'in Gevale Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hâmidi'nin Terci-i Bendi	81
Osman KESKİOĞLU	:	Fatih Devrine ait iki Kur'an-ı Kerim Tercemesi	91
Ord. Prof. Dr. S.ÜNVER	:	II. Sultan Bâyezid'in Edirne'deki Vakıf Kitaplarına dair	105
Vehbi TAMER	:	Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları	107
Mahmut R. GAZİMİHAL	:	İstanbul Muhasarasında Mihaloğulları	125
Dr. Şerafeddin TURAN	:	Fatih'in İtalya Seferi	139
Muzaffer ERDOĞAN	:	Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri	149
Muhiddin HATTATOĞLU	:	İstanbul, Silivrikapı'da Topçubaşı Balâ Süleymanağa Mimarî Manzumesi	183
Y. M. A. Saim ÜLGEN	:	İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi	192a
F. İsmail AYANOĞLU	:	Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri	193
Dr. Bahaeddin ÖGEL	:	Fatih Albümünde Şeyhî İmzalı Minyatürler	209
Mehmet ÖNDER	:	Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı	241
Halim Baki KUNTER	:	Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu adlı eser hakkında	245
Ekrem Hakkı AYVERDİ	:	Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri	249
Prof. Dr. F. N. UZLUK	:	Karaman Eyâletine ait Vakıfların Fihristi	263
Dr. Müjgân CUNBUR	:	İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümü Dolayısiyle Yapılan Neşriyat	265

BİBLİYOGRAFYA

Ali Saim ÜLGEN	:	E. H. Ayverdi : Fatih Devri Mimarisi Kitabı hakkında	283
Osman KESKİOĞLU	:	S. A. El-Raşîdî : El-Sultan Muhammed El-Fâtih kitabı hakkında	285
Osman KESKİOĞLU	:	A. H. Berki : Ebu'l-Feth El-Sultan Muhammed kitabı hakkında	293
Dr. Müjgân CUNBUR	:	Vakıflar ve Eski Eserler Konusile İlgili Yayınlar	295
H. Baki KUNTER	:	Fatih ve Fatih Devri Eserleri Sergisi	329

SULTAN İKİNCİ MURAD'IN VASİYETNAMESİ

Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

Tercüme-i hali aşağıda yazılmış olan İkinci Murad memleketini genişletmek hususundaki mücahitliği, ilmî ve içtimaî müesseseler kurması, gerek ülkesindeki ve gerek diğer İslâm memleketlerinden gelmiş olan ilim adamlarını, edip ve şairleri himaye etmesi ve namına bir hayli eser yazılması cihetinden, kendisinden evvel gelmiş olan Osmanlı padişahlarının üstünde yer almıştır : Dost, düşman bütün tarihçiler kendisinin senasında bulunmakta müttefiktirler.

İkinci Murad, üçüncü defa hükümdar olduktan sonra vefatından beş sene evvel, yani 9/Cemazelâhir/855 (9/Haziran/1451) senesinde Kazasker Molla Hüsrev ve Vezir-i azam Çandarlızâde Halil ve vezirlerden Saruca ve İshak paşaların huzurlariyle arapça bir vasiyet-nâme tertip ettirmiş ve bu vasiyet-nâmesiyle ölümünü müteakip defni ve kendisi için yapılması iktiza eden vesâyâda bulunmuştur. Vasiyet-nâmenin kenarında Molla Hüsrev'in verdiği şerhde bizzat kendisinin de hazır bulunduğuna ve vasiyetin bizzat Sultan Murad tarafından yapılmış olduğuna şerh vardır.

Vasiyet-nâmenin arapça metninden başka yine o tarihte yapılmış türkçe bir tercemesi de vardır. Ben evvelâ arapça vasiyet-nâmenin tıpkı basımını verdikten sonra eski imlâsı muhafaza edilmek suretiyle o tarihteki türkçemiz itibariyle mühim olan tercemeyi yazacak ve daha sonra da vasiyet-nâmenin hülâsasını kaydedeceğim. Vasiyet-nâmenin arapça metni üzerine yanlış olarak Sultan Murad'ın vakfiyesi denilmiştir.[1] Vasiyet-nâme güzel ve okunaklı bir yazı ile kaleme alınmıştır. Kenarında Molla Hüsrev'in kendi el yazısı ve Vezir-i azam Halil Paşa'nın, yine tanıdığımız, el yazısiyle imzaları bulunduğuna göre asıl olmak icabediyorsa da hiçbir tezyinatı havi olmadığına göre belki iki nüsha olarak yazılmış bir nüshası padişah nezdinde diğeri de vasiy tâyin olunan Halil Paşa yanında kalmış olması hatıra geliyor.

Vasiyet-nâmenin o tarihte yapılmış tercemesi

Hamd-i bî-had ve sipas-ı bî-kıyas ol kerime ki keşfeyledi hicab-ı gafleti basa'ir-i uli'l-ebsar

dan ve ref eyledi nikab-ı gururu zamayir-i ahyar-ı uhradan ve salâvat-ı gayr-i mâdud ve tahiyyat-ı nâ-mahdud

ol Resule ki müberradur evzardan ve anun Âline ve Eshabına Muhacirin ve Ensardan ve ba'dü

vakta ki Hak Sübhanehu ve tealâ tevfik verdiyse Sultan-ı azam ve Hakan-ı muazzam mâlik-i rikabu'l-ümem-i mevlâ

mülûku'l-Arab ve'l-Acem nusratü'l-guzat ve'l-mücahidin katilü'l-kefere ve'l-müşrikin avnü'z-zuafa ve'l-mesakin

Zıll-ullah fi'l-arazıyn avnü'l-islâm ve'l-müslimin nasıru evliyai'llâh Sultanü'l-berri ve'l-bahr Es-Sultan Murad ibn

is-Sultan Muhammed Han halled-Allahü zıllehu ve sultanehu hatta bildi kim her nefis ki halâvet-i hayat tatmış ola,

Meraret-i memat cur'asın nûş edecekdür. Nite Hak Sübhanehu ve Tealâ buyurur ki "Küllü nefsin za'ikatü'l-mevt"

ve her kimesne kim ademden sahra-yi vücude kadem basmış ola lâcerem sahra-yi vücuddan fina-yı fenaya intikal

---

[1] *"Vakfiye-i Câmi-i şerif-i merhum ve mağfurunleh Sultan Murad Han tabe serahü der mahrûse-i Bursa"* kaydı vardır. Maliye'den Başvekâlet'e devredilmiş vesikalardan A kısmı No. 162/14.

edecekdür. Bâki-i lâ-yezal ve kadim-i bi-zeval ol Rab'dur kim anundur azamet ve celâl ve ikram ve neval

nitc Hak Sübhanehu ve Tealâ buyurur ki Küllü men alcyha fânin ve Yebkâ veçhü Rabbike zü'l-celâli ve'l-ikram. İmtisal etdi

Resul Hazretinün buyruğına ki

ماحق امرء مسلم له شئ يوصى فيه

ثلثين لثلثين [2] الا ووصية مكتوبة عنده

yani müslüman olan kimesneye ki anun vasiyet edecek nesnesi ola lâyık oldur ki gice (de) bir vasiyet

nâmesi yazılup katında ola. Pes vasiyet etdi hulus-ı niyyetden ve safa-yi taviyyetden hamsin ve semane mi'e yılında Cemadi

el-ulâ ayınun 9 uncu günü schşenbe gününde şöyle buyurdı ki Saruhan ilinde Mağnisiya'da [3] olan malumun sülüsü

Vasiyyet olsun canumçün. Bu malden tâyin etdi. Onbin Filori ki sarfoluna şol mucebince ki zikrolunur. Üçbin

Beşyüz Filori M e k k e - i Şerife fukarasına üleşdüreler. Ve üçbin beşyüz Filori M e d î n e - i Şerife fukarasına

Şerrefehallâlu Tealâ üleşdüreler ve kalan üçbinün beşyüzine Kâbe ile Hatiym arasında yetmiş bin kere

Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve beşyüzine Medine-i Şerife'de Peygamber Hazretinün

Sall'Allâhü aleyhi ve sellem Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Mutahheresine karşu yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler

kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve bin beşyüzin Kuds-i Mübarekde fukaraya üleşdüreler ve beşyüzin

dahi Kubbe-i Sahrada ve Mescid-i Aksada kelime-i Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse.

her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealânun ve cemi-i halkun [4] lâneti anun üzerine olsun ve onbin Filori dahi vasiyet

itdi kim bin Filorisin üzerinde sâdata üleşdüreler ve ikibinine yetmiş bin kerre kelime-i Lâ-ilâhe ill'Allah ve yetmiş bin kere

Salâvat zikr etdürüp sevabın padişah-ı müşarünileyhe bağışlayalar ve yedi bin Filorisin gicelerde ve gündüzlerde üzerinde [5]

Kelâmu'llah hatim edeler bu meblâğ dükeninceye değin her ki bunı tağyir ede Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun

üzerine olsun ve dahi vasiyet etdi. Tekabbel'Allahü Tealâ hayratehu şöyle buyurdı ki bir yakut yüzüğüm ki doksan beş

bin akçaya satun aldum bir yanında delüği var vezninde bir miskalden ziyadedür satalar semenin üzerimde Kur'an okuyanlara

sarfedeler semen-i mezkûr dükenince. Her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi

vasiyet edüp buyurdu kim bir elmas taşlu yüzüğüm dahi anı dahi satalar üzerümde ol günde yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'Allah

dedüreler bir nice kere yedi gün [6] eğer satılmazsa dutu koyalar [7] sonra satup ödeyeler her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealânun

ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi vasiyet etdi ol maldan bin Filori ki anunçün ıskat-ı Hac edeler

ve vasiyet etdi kim ol maldan ıskat-ı salât edeler hiylesiz. Her ki bunları tebdil ede ve hiyle eyleye Allah-ı Tealâ'nun

---

[2] Doğrusu فيه بيت لثلثين dir.

[3] Vasiyet-nâmenin arapça metninde Mağnisiya "Manisa" ismi yoktur.

[4] (cemi-i halkun) dan evvel Meleklerin kelimesi lâzım ise de gerek burada ve gerek daha aşağıda meleklerin ibaresi kullanılmamıştır.

[5] Yani kabrinin üstünde Kelâmullah okunacak.

[6] Vasiyet-nâmenin aslında yedigün tâbiri olmıyarak müteaddit defalar kelime-i Tevhid edilmesi beyan ediliyor.

[7] Dutu koyalar, rehin koyalar demektir. Arapça aslında da yüzük şayet o sırada satılmayacak olursa rehin bırakılarak para istikraz edilmesi tavsiye edilmektedir.

ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu ki Burusa'da merhum oğlum Ali [5]

Yanındagı kabrün katında koyalar amma igen yakın komayalar ve zir-i zemin etmeyüp [6] sünnet mucibince yire gömeler ve dahi vasiyet

edüp buyurdı ki ol malumdan beş bin Filori harcedüp üzerüme bir çar divar türbe yapalar üstü açık ola ki üzerüme

yağmur yağa amma çevre yanını örtme edeler altında hafızlar Kur'an okumağiçün. Ve vasiyet edüp buyurdu kim benden

sonra evlâdumdan ve ensabumdan filcümle soyumdan sopumdan herkim ki ölicek olursa benüm yanumda komıyalar ve katuma getürmeyeler

ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdı kim eğer Burusa'dan gayri yerde fevt olursam şöyle iledeler ki penc-şenbeh gün kabrüme

koyalar ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdı kim azadsız kullarımdan şol ki içoğlanumdur gerek katumda ve gerekse timarda

olsun ben ölmezden kırk gün öndin azad olsun bundan sonra katumda ne kadar içoğlanı olursa anlar dahi ben ölmezden

kırk gün (Öndin) âzad olsun ve bu yurdum ki bu tarihde Saruhan ilinden benümle bile gelmiş kullarum ki benüm katumda olalar

alufecilerden ve kapucılardan ve solaklardan ve çadır mehterlerinden ve toğancılardan ve sek-banlardan ve atoğlanlarından

ve har-bendelerden ve devecilerden ve aşçılardan ve gayrından fi'l-cümle her cinsden ne kadar müteferrik kullarum varsa mecmuisi

bir eksüksüz ben ölmezden kırk gün (Öndin) âzad olsunlar ve dahi vasiyet etdi kim herkim ki Osman memleketinde ulu Vezir ola

bu zikrolunan emvali şera'it-i mezkûre üzerine masarifine sarfetmesine ve vasiyet-i mezkûreyi tenfiz etmeğe vasiy ola

ve ol hiynde Mahruse-i Burusa'da herkim ki Kadı ve Naib olursa ve medresemde kim ki Müderris olursa bu zikrolunan

Vasiyetleri vasiy-i mezkûr tenfiz etmesine nazır olalar muaveneti taksir etmeyeler herkim ki bu zikrolunan vasiyetleri

tenfiz etmesine mani olursa ve şerait-i mezkûrden birini tağyir edecek olursa Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halâyıkun lâneti anun

üzerine olsun ve cera zalik ve hurrire fi eva'il-i Recebi'l-müreccab sene hamsin ve semane mi'e Hicriyye [10].

İkinci Murad 9/Cemaziye'l-evvel/850 (2/Ağustos/1446) Salı günü Kazasker Molla Hüsrev b. Feramurz [1] ile Vezir-i âzam Çandarlı Halil Paşa [2] ve vezirlerden Saruca ve İshak paşaların huzurlariyle fâni dünyadan el çekmeden evvel Hazret-i Peygamber'in bir hadîslerine istinâden Saruhan ilinde yani Manisa'daki malının sülüsünü kendi canı için aşağıdaki tavsiyelerine sarfedilmesini vasiyet etmektedir [3].

---

[5] Vasiyet-nâmenin aslında Alâeddin deniliyor, Alâeddin, lâkap olup Ali isimdir ve Alâeddin Ali demektir. *Behcetü't-tevarih*'de Ali denilen bu şehzâdeye diğer bazı tarihlerde de Alâeddin deniliyor.

[6] Eskiden büyüklerin cesetlerini toprağa komayup mahzen gibi örülü bir yere koymak âdet olduğundan Sultan Murad bunu istemiyerek Peygamber'in sünneti mûcibinde doğrudan doğruya toprağa gömülmesini vasiyet etmiştir.

[10] Vasiyet-nâmenin arapça metnindeki tarih 850 Cemaziyelahir sonları olup burada aynı sene Recep iptidası gösterilmiştir. Bu ihtimal arapça metnin tercemesi tarihidir.

[1] *Şakayik tercemesi*'nde (S. 137) Sultan Murad'ın saltanata tekrar geçerek oğlu Sultan Mehmed'i Manisa'ya gönderdiği zaman kazasker olan Molla Hüsrev'in de mevkiinden çekilerek onunla beraber Manisa'ya gittiğini beyan etmektedir. Halbuki bu vasiyet-nâmede Molla Hüsrev'in kazasker bulunduğu görülüyor.

[2] Arapça metinde Memâlik-i Osmaniye'de Vezir-i kebir ve tercemede ulu vezir denilerek Memleket-i Osmaniye tâbiri kullanılmıştır. Bu tâbire daha evvelki senelere ait başka bir yerde tesadüf etmedim.

[3] Arapça metinde yalnız Saruhan ismi geçmekte ve tercemede ise Saruhan'la beraber Manisa adı da gösterilmektedir.

1 — Vasiyet ettiği sülüs yani üçte bir malından onbin Filorisi [1] ayrılarak bunun üçbin beşyüz filorisi Mekke-i Mükerreme ve üçbin beşyüz filorisi Medine-i Münevvere fakirlerine dağıtılacak, on binden geri kalan üçbin filorinin beşyüzü yettiği kadar Kâbe ile Hatıym arasında [2] yetmiş bin kerre (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) diyecek olanlara ve hatim okuyanlara ve diğer beşyüz filorisi de Medine-i Münevvere'de Mescid-i Şerif'te Türbe-i Mutahhere'ye (Hazret-i Peygamber'in kabirlerine) karşı yetmiş bin kere (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) diyecek olanlarla *Kur'an* hatim edenlere yettiği kadar dağıtılacak. Diğer geri kalan ikibin filoriden bin beşyüzü Kuds-i Şerif fakirlerine ve en son kalan beşyüz filori de Kubbe-i Sahra'da ve Mescid-i Aksa'da (Kelime-i Tevhid) okuyanlara verilecekti. Bu vasiyeti müteakip bunu herkim değiştirirse Allah'ın, meleklerin ve bütün halkın lâneti onun üzerine olsun denilmektedir.

2 — Ayrıca onbin filori vasiyet ediyor. Bundan bin filorisi sâdâte yani Hazret-i Peygamber'in ahfadına dağıtılacak. İkibin filori ile yetmiş bin kerre (Kelime-i Tevhid) yani (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) ve yetmiş bin kerre salâvat [3] getirilerek sevabı kendisine yani Sultan Murad'a bağışlanacak. Yine onbinden geriye kalan yedibin filori bitinceye kadar da gece ve gündüz kabri üzerinde *Kur'an-i Kerim* okunacaktır. Bu vasiyeti tebdil ve tağyir edenlere yukarıki birinci benddeki gibi beddûa etmektedir.

3 — Doksan beşbin akçaya satın almış olduğu bir miskalden [4] ziyade ağırlıktaki bir yarı delik kızıl yakut olan bir yüzüğü satılacak ve her ne tutarsa bitinceye kadar ruhu için gece ve gündüz *Kur'an-i Kerim* okunacak. Burada da bu vasiyeti tebdil ve tağyir edenlere beddûa etmektedir.

4 — Diğer bir elmas yüzüğünün satılmasını ve şayet o sırada satılmazsa rehin konularak alınacak para ile kabre defninden evvel yetmiş bin kerre (Kelime-i Tevhid) okunmasını ve bu yüzüğün bil'ahere satılmasını vasiyet ediyor.

5 — Yine malından vasiyet ettiği bin filori ile iskat-ı hac ve hilesiz iskat-ı salât edilecektir. Değiştirenlere beddûa ediyor.

6 — Vefatından sonra Bursa'da kendisinden evvel vefat etmiş olan oğlu Alâeddin (Ali) nin [5] mezarının üç, dört zira' kadar [6] uzağına defnedilmesini ve cesedinin örülmüş olan lahde değil sünnet-i seniyye üzre toprağa konulmasını tesbit ettirmiştir.

7 — Malından beşbin filori sarfedilerek etrafı duvar, fakat üstü açık bir türbe yapılacak ve hafızların *Kur'an* okuyacakları yerin üzeri kapalı, fakat kabrinin üstüne yağmur yağması için oraya tesadüf eden kısım örtülmiyecek.

8 — Kendisinden sonra evlât ve ahfadından, soyundan sopundan hiç bir kimse yanına defnolunmayacak.

---

[1] Filori altın mukabili olarak kullanılmıştır: filori veyahut filorin onbirinci asırda üzerinde bir Zambak çiçeği resmolunarak Floransa şehrinde basılmış altının adıdır; bilâhare bu isim Avrupa'da basılan altınlara da alem olarak Osmanlı memleketinde de filori denilmiştir (*Takvim-i meskûkât-i Osmaniyye* - İsmail Galip S. 54, 55 den hülâsa).

[2] Hatıym, Kâbe'nin kuzey batı duvarının karşısında beyaz mermerden yarım daire şeklinde 82 H (701 M) de Huccac tarafından yaptırılmış duvardır. Bu Hatıym'ın yani duvarın yüksekliği bir ve kalınlığı bir buçuk metre olup iki ucu Kâbe'nin kuzey ve batı köşelerinden ikişer metre uzaktadır. Hatıym ile Kâbe'nin arasındaki yarım daire şeklindeki saha evvelce Kâbe'nin bir kısmı olduğu için ehemmiyeti haizdir, tavaf esnasında buraya ayak basılmaz. Hatıym'in dış tarafından ve mümkün mertebe yakınından geçilir. (*İslâm Ansiklopedisi* - Kâbe maddesi C. I, S. 6 ve 7) ve *Mir'at-i Mekke* C. 1, Kısm-ı sani S. 937.

[3] Salâvat "*Allahümme salli alâ Seyyidina Muhammed*" demektir.

[4] Bir miskal, birbuçuk dirhem yani dört gram 7 - 8 küsurdur. Miskal, örfi ve şer'i olarak iki türlüdür. Miskal-i örfi yirmi dört kırat olup, miskal-i şer'i ise yirmi kırattır. Bir kırat, dört buğday yani yirmi santigram ve küsurdur.

[5] Sultan Murad'ın aşağıda yazılan tercüme-i halinde görüleceği üzre Alâeddin Boy, Amasya sancak beyi iken 846 H (1442 M) de vefat etmiş, Bursa'ya getirilerek defnedilmiştir.

[6] Bir zira 75,8 olduğuna göre oğlunun kabrinden ikibuçuk, üç metre kadar uzağa defnini vasiyet etmiştir.

9 — Bursa 'dan başka yerde vefat edecek olursa perşembe günü kabre konulmak üzere cenazesi Bursa'ya nakledilecek.

10 — Azadsız kölelerinden, içoğlanlarından gerek yanında ve gerek timarda olanlar vefatından kırk gün evvel azad olacaklar. Bunlardan başka ne kadar içoğlanı varsa onlar da kendisinin ölümünden kırk gün önce azad edilecekler, bunlardan maada Saruhan ilinden kendisiyle beraber gelerek yanında bulunan alufeciler, kapıcılar, solak ve çadır mehterleri, doğancılar, sekbanlar, atoğlanları, harbendeler, deveci ve aşçılar [10] vesair hür cinsinden ne kadar maiyyeti varsa onlar da yine vefatından kırk gün evvel serbest olacaklar.

11 — Bu vasiyet-nâmenin infaz ve tatbikına Osmanlı memleketinin Vezir-i âzamı vasiy ve Bursa kadısı veya naibi ile Bursa 'daki medresesinin Müderrisi nâzır olacaklar.

12 — Sonunda bu vasiyet-nâmeyi herkim ki tebdil ve tağyir edecek olursa Allah'ın, meleklerin ve halkın lâneti onun üzerine olsun denilerek bunun 850 Cemaziyelahirinin ortalarında (Ağustos 1446) tertip edildiği beyan olunmuştur.

İkinci Murad'ın bu vasiyet-nâmesinden Osmanlı tarihleri de bahsetmekte iseler de vasiyet-nâme vasiy ve nâzır tayini hakkındaki rivayetleri karışıktır. Bunlardan bir kısmı Halil Paşa'yı vasiy ve Sultan Mehmed'i nâzır tâyin ettiğinden ve bir kısmı da yalnız vasiyetnâme tertip ettirdiğinden ve bazıları vasiyet-nâmenin son demlerinde tertip olunduğundan ve ilk defa Mekke, Medine fakirlerine her sene tevzi edilmek üzere sıra tertibinin Sultan Murad'ın eseri olduğundan bahsetmektedirler [11].

İkinci Murad zamanına kısa bir bakış :

Çelebi Sultan Mehmed'in Murad, Ahmed, Mahmud, Yusuf ve Mustafa adlarındaki beş oğlunun en büyüğü olan Sultan İkinci Murad 806 H. (1408 M) de Amasya'da doğmuştur. [12] Babası Çelebi Mehmed, Edirne'de nüzul isabetiyle hastalanarak hayatından ümidini kesince, oğlunu acele Amasya'dan davet etmiş; fakat Murad gelmeden evvel kendisi 23 Cemaziyelevvel 824 (26 Mayıs 1421) de vefat etmiştir. Çelebi Mehmed'in biraderi olup aralarındaki anlaşma mucibince Bizans İmparatoru tarafından Limni adasında mevkuf bulunan Mustafa Çelebi'nin saltanat davasiyle bir gaile çıkarmaması için [13] Çelebi

---

[10] Bu vazife sahipleri hakkında (*Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı*) isimli eserimize bakın.

[11] Osmanlı tarihleri, Sultan Murad'ın vasiyet-nâmesinden bahsetmektedirler. Âşık Paşazâde (S. 140) da şöyle diyor: "..Vasiyetnamesin yazmıştı. Halil'i nâzır tâyin etmişti: oğlu Sultan Mehmed'i vasiy etmişti.." *Tacü't-tevarih* (C. I, S. 4-5) "..Mukaddema bir vasiyet-nâme yazdırup zımnında nice vesâyâ-yi hasene" dercettiği beyan edildiği gibi *Mir'at-i kâinat*'da (İstanbul tab'ı C. 2, S. 366) "Sabika yazdıkları vasiyet-nâmesi ki içinde olan umura Halil Paşa'yı vasiyyi muhtar ve Sultan Mehmed'i nâzır tâyin etmiştir, Vüzeraya gösterüp, mazmunına işhad edüp.." demektedir. Solakzâde'nin kaydından vasiyet-nâmenin Sultan Murad'ın son demlerinde ölümünden az evvel tanzim edildiği yolundaki kaydı (S. 186) tabii yanlıştır. Yine Solakzâde (S. 188) ile Âli *Künhü'l-ahbar* (C. 5, S. 222) vasiyet-nâmedeki gibi Mekke, Medine ve Kudüs fakirlerine yıldan yıla üçbin beşyüz sikke-i hasene yani altın tahsis edildiğini yazmakta ve diğer vasiyetlerini kaydetmemektedirler. Münecimbaşı'nın (C. 3, S. 366) Sultan Mehmed Hazretlerine vasiyet-nâme tahrir ettiği tarzındaki ifadesi tabii yanlıştır.

[12] *Şakayık* tercemesi (Mecdi) (S. 99) ve *Tacü't-tevarih* (C. 1, S. 408) ve *Ravzatü'l-ebrar* (S. 373) ve *Sicill-i Osmani* (C. 1, S. 75) de doğumu 806 H (1408 M) de gösterildiğine göre hükümdar olduğu zaman onsekiz yaşında bulunuyordu.

[13] Ankara muharebesinde kaybolduğu söylenen Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi, Timur'la beraber Semerkand'e gidip onun vefatından sonra Anadolu'ya gelip (*Düstur-nâme* S. 91, Profesör Mükrimin Halil tab'ı) bir müddet Karaman Oğlu'na ait Niğde'de oturduktan sonra Bizans İmparatoru'nun yanına giderek onunla anlaştıktan sonra Rumeli'ye salıverilerek, Tırhala'yı zapt ile Selânik taraflarında faaliyette bulunduğu sırada Çelebi Mehmed'in süt'atle yetişmesi üzerine Selânik kal'asına kaçmıştır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, Mustafa

Mehmed'in ölümü gizli tutularak, [14] İzmir oğlu (Aydın oğlu) Cüneyd Bey üzerine sefer vardır, şayiasiyle ve tarihlerde yazılan tertiplerle Anadolu tarafına geçirilmiş ve bu sırada Sultan Murad da Bursa'ya gelmiş olması üzerine Çelebi Mehmed'in ölümünden kırk gün sonra vefatı ve oğlu Sultan Murad'ın hükümdarlığı ilân edilmiştir.

Bizans İmparatoru, Çelebi Mehmed'in ölümünü haber alır almaz. devlet erkâniyle görüşerek saltanat şeriki olan oğlu Yuvanis ile tarafdarlarının ısrarlariyle kendilerine Osmanlı topraklarından hayli yer bırakmağı va'deden Mustafa Çelebi'yi Limni'den alarak Rumeli'ye çıkarmağa karar vermişlerdir. Sultan Murad vezirleri İmparatoru bu kararından döndürmek için İstabul'a bir hey'et göndermişlerse de Yuvanis tarafdarlarını kararlarından döndürmeğe muvaffak olamamışlardır.

Mustafa Çelebi Gelibolu'ya çıktıktan sonra İmparatora vermeği va'dettiği Gelibolu kal'ası teslim olmadığından o da hükümdarlığının ilk gününde bunun bırakacağı fena tesiri göz önüne alıp, [15] va'dini bil'ahare yerine getireceğini beyan ederek doğru Edirne'ye gidip tahtına oturmuş ve ilk olarak adına para kestirmiştir.

Mustafa Çelebi'ye karşı Boğaziçi yoliyle -çünki Gelibolu Mustafa'nın elinde idi- Bayezid Paşa kumandasında kuvvet sevkedilmiş ise de bu kuvvet Mustafa Çelebi tarafına geçtiğinden Bayezid Paşa da o tarafa geçtikten sonra katlolunmuş ve bunu müteakip Mustafa Çelebi, Rumeli kuvvetleriyle birlikte Anadolu'ya geçerek Bursa üzerine yürümüş ve tarihlerde görüldüğü üzere Ulubad suyu önünde mağlub olmuş ve sür'atle takibedilerek Edirne'nin kuzeyinde yakalanarak Edirne'de katledilmiştir 825 H. (1422 M.).

İkinci Murad, kendisi için bu korkulu gaileyi geçiştirdikten sonra, Mustafa Çelebi'yi serbest bırakan İstanbul İmparatoru üzerine yürüyerek şehri muhasara ederek iyice sıkıştırdı, fakat üzerinden bu tehlikeyi atmak isteyen Yuvanis, Hamideli (Isparta) Sancak Beyi olup Murad'ın hükümdarlığı üzerine Karaman Oğlu'nun yanına kaçmış olan Çelebi Mehmed'in küçük oğlu Mustafa Çelebi'yi İstanbul'a getirterek onu Anadolu'ya yolladı. Mustafa Çelebi Bursa ve İznik taraflarına gelerek İznik'te hükümdârlığını ilân eylediğin-

---

Çelebi'nin salıverilmemesi için İmparatorla bir mukavele imzalıyarak bu şehzâde için İmparatora senede üçyüz bin akçe verdiği ve buna mukabil imparator da Mustafa Çelebi'yi serbest bırakmamağı kabul etmiş. Mustafa'yı Limni adasında oturtmuştu; işte bir gâile çıkmaması için Çelebi Mehmed'in ölümünün gizli tutulması bundan ileri geliyordu.

[14] Çelebi Mehmed'in vefatından evvel Bizans İmparatoru tarafından Dimitriyos Laskaris Leonardiyos'un riyâsetinde Edirne'ye bir hey'et gönderilmişti. Çelebi Mehmed o sırada hasta idi; bu hey'eti kabul etmiş, iyileşince kendilerini tekrar kabul ederek görüşeceğini söylemişti. Fakat Çelebi Mehmed tekrar heyetle görüşmeden evvel vefat etmiş ise de, derhal duyulmamış, fakat hey'et reisi aradan epey zaman geçtikten sonra ölümü duymuş ve üç, dört yerden adam tâyini ile keyfiyeti İstanbul'a bildirmek istemişse de yolların kapalı olmasından dolayı, bunlar bir iş görememişlerdi. Bunun üzerine Leonardiyos, Mora yoliyle Çelebi Mehmed'in vefatını İmparatora duyurabilmişti. *Françes* (Bon tab'ı S. 113 - Mırmıroğlu tercemesi).

[15] Behişti tarihi (kütüphanemizdeki nüsha S. 56) Gelibolu muhafızı Şah Melik Bey'in Gelibolu kal'asını Mustafa Çelebi'ye teslim etmediğini ve *Künhü'l-ahbar* (C. 5, S. 198) Mustafa Çelebi'nin, Gelibolu'yu İmparatora teslim etmek istemesine karşı kal'a muhafızı Şah Melik'in buna mani olduğunu ve Françes ise (Bon tab'ı, S. 115) Gelibolu'nun Rumeli'nde Türklerin mukaddes şehri olması sebebiyle buranın teslim edilmediği ve Halkondil (Chalcondyle) de *Histoire de la décadance de l'empire Grec et l'etablissement de celui de Turcs* (1632, Paris tab'ı S. 107) Mustafa Çelebi'nin kal'ayı İmparatora teslim arzusu daha saltanatının ilk gününde su'i tesir yapacağı için kendisine taraftar olan Türklerin ısrarlariyle bundan vazgeçtiğini yazmaktadırlar.

den Sultan Murad Edirne muhasarasını kaldırarak biraderinin üzerine gitti ve onu yakalatarak ve öldürterek gailesini basdırdı 826 H. (1423 M.).

Bunu müteakip Candar Oğlu İsfendiyar Bey'in Gerede ve Bolu taraflarına yapmış olduğu taarruz da bizzat İkinci Murad'ın kumandasındaki kuvvet tarafından bertaraf edildi. Mağlup olan İsfendiyar Bey torunu olan bir kızı (İbrahim Bey'in kızı) vermek ve *Bakır küresi* madeni hasılâtının her sene bir mikdarını Osmanlılara terketmek suretiyle sulh yaptı.

Sultan Murad'ın cülûsunu müteakip çıkan dahilî vaziyet dolayısiyle fırsatı kaçırmak istemeyen Karaman Oğlu Mehmed Bey, HamidOğlu Osman Bey ile ittifak ederek Antalya'yı zaptetmek istemişti. Antalya muhafızı Firuz Bey oğlu Hamza Bey bunların birleşmelerinden evvel davranarak Osman Beyi bir baskınla öldürmüş ve Antalya'yı muhasara etmiş olan Karaman Oğlu da kal'adan atılan topun bir parçasiyle maktul düştüğünden o tehlike de bertaraf olmuştur 826 H. (1423 M.).

Karaman Oğlu Mehmed Bey'in ölümiyle oğlu İbrahim Bey hükümdar olmak istediyse de kendisine Niğde ve havalisine sahip olan amcası Bengî Ali Bey rakip çıkarak Konya'yı işgal eylediğinden İbrahim Bey, Sultan Murad'a iltica eyleyerek yardım istemiştir. Bunun üzerine Sultan Murad, Ankara muharebesini müteakip Timur tarafından Karaman Oğlu'na verilmiş olan yerlerin iadesi şartiyle İbrahim Bey'e yardım etmiş ve bu suretle amcasını mağlup eden İbrahim Bey Karaman Beyliği'ne geçmiştir. 827 H. (1424 M.).

Anadolu vaziyetini yoluna koyan Sultan Murad Edirne'ye giderek serkeşlikten vaz geçerek itaatini arzeden Eflâk Beyini kabul etmiş ve bu sırada Bizans İmparatoru tarafından gönderilen bir hey'et vasıtasiyle Yuvanis ile dostluk te'sis eylemiştir (1424). Yine aynı senede Sırp Despotu İstefan Lazaroviç bir Türk hey'eti ile Alman İmparatorluğu'na intihap edilmiş olan Macaristan Kralı Sigsmond'a gönderilerek hem imparatorluğu tebrik edilmiş ve hem de iki senelik bir anlaşma yapılmıştır.

Bundan bir sene sonra yani (1425) te Osmanlı hükûmetinin nüfuzu altında bulunan Menteşe ili buranın hükümdarı İlyas Bey'in vefatiyle doğrudan doğruya ilhak olunarak Aydınoğlu Cüneyd Bey'in de katlile İzmir ve havalisi işgal olunmuştur.

830 H. (1427 M.) de Amasya valisi Lala Yörgüç Paşa o havalideki Türkmen beylerinin nüfuzunu kırarak onları tamamen hükûmetin hükmü altına aldığı gibi ertesi sene de Canik ve havalisindeki Türkmen Beyi Alparslan oğlu Hüseyin Bey'in elinden de Samsun mıntıkasını alarak Hüseyin Bey'e Rumelide Çermen Sancak Beyliğini verdi.

832 H. (1428 M.) de Germiyan hükümdârı Yakup Bey erkek evlâdı olmadığından memleketini kız kardeşinin torunu olan İkinci Murad'a terketmek üzere Edirne'ye geldi ve avdetini müteakip vefat ettiğinden Kütahya ve diğer Germiyan şehirleri Osmanlılara geçti.

Osmanlı devletine vergi ve asker veren Sırp Despotu Lazaroviç evlât bırakmadan vefat ettiğinden yerine kız kardeşinin oğlu Jorj Brankoviç geçmişti (1427). Yeni despot icabında Osmanlılara karşı kendisini müdafaa için Alman İmparatoru ve Macaristan Kralı Sigsmond'a Kolombaç (Güvercinlik) kal'asiyle diğer bazı müstahkem mevkileri vermişti. Halbuki eski Sırp Despotu Kolombac'i, borcuna mukabil bir Sırp beyine vermiş olup burasını işgal eden Sigsmond da bu parayı vermediğinden dolayı Sırp beyi kal'ayı Osmanlılara teslim etti (1428). Sigsmond kuvvetleri burayı almak istedilerse de muvaffak olamadılar. Yeni Sırp Despotu

Brankoviç[16] eskisi gibi Osmanlılara vergi ve asker vermeyi kabule mecbur oldu.

Bundan sonra Sultan Murad bizzat sefere çıkarak iki defa Osmanlılar tarafından zaptolunarak sonra tekrar Bizanslılara geçen ve en son Venediklilere satılmış olan Selânik'i muhasara ederek 833 H. (1430 Mart) da aldı ve 1431 Ekim ayında da Yanya alındı.

Osmanlı'ların Avrupa kıt'asındaki asıl çekişmeleri Eflâk ve Sirbistan üzerinde himaye rolü oynayan Sigismond ile oldu. Fakat neticede Macarların kendisini müdafaa edemiyeceğini anlayan Eflâk Beyi Vlad Drakul Osmanlı hâkimiyetini kabule mecbur oldu (1433). Yine Macarların teşvikiyle metbuu Osmanlı devletine karşı serkeşlikte bulunan Sırp Despotu üzerine İshak Bey kumandasiyle sevkedilen kuvvetlere karşı mukavemet edemeyen Jorj Brankoviç Macar'larla münasebetini kesmeye mecbur olmuş ve kızı Maryayı Sultan Murad'a nişanlamıştır.

1433 de Evranus oğlu Ali Bey'in Macaristan'a yapdığı akının muvaffak olmaması üzerine Brankoviç Karaman oğlu İbrahim Bey'le Sultan Murad aleyhine bir ittifak yapmış (1434) ve Macarların teşvikiyle faaliyete geçmek istemişti. Despotun müttefiki olan Karaman oğlu Beyşehri ve Isparta'yı işgal ettiği sırada Sırp Despotu ile Macar kuvvetleri Kolombaç kal'asını almak üzere taarruza geçtilerse de Rumeli Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın yetişmesi üzerine muvaffak olamadılar. Bunu mütcakip Sultan Murad ordusunun başında olarak Karaman oğlu üzerine yürüyerek İbrahim Bey'in eline geçen yerleri geri aldıktan sonra daha ileri gitmiyerek geri döndü 838 H. (1435 M.). Sultan Murad'ın Rumeli'ye dönmek istemesi Macarlara karşı harekete geçmek içindi. Murad'ın Edirne'ye dönmesi üzerine Sırp Despotu, padişaha nişanladığı kızını Osmanlı sarayına göndermek suretiyle işi geçiştirdi. (1436). Fakat Sultan Murad'ın, Eflâk Beyile, Sırp Despotunun, Macar Kraliyle aralarını açmak için onları Macaristan akınına sevketmesine rağmen Brankoviç, Macarlara karşı sadıktı. Bunun üzerine Sultan Murad, Sırp Despotunu merkezi olan Semendire'nin anahtarlariyle beraber Edirne'ye davet ettiyse de özür dileyerek gelmediği gibi Semendire'yi tahkim etti ve fakat her ihtimale karşı bir oğlunu Edirne'ye yolladı ve Greguvar adındaki oğlunu Semendire'de bırakarak kendisi diğer oğliyle beraber Macaristan'a kaçtı.

Sırbistan'a sevkedilen kuvvetler üçbuçuk ay muhasaradan sonra Semendire'yi alarak Greguvar'ı esir ettiler. Burasını kurtarmağa gelen Macar kuvvetleri mağlup edildiği gibi Macaristan'a karşı da akın yapıldı; Semendire Beyliği Paşayiğit oğlu Turhan (Turahan) Bey'e verildi. Bu suretle bütün Sırbistan alındı. Ve yalnız Sırplı'lar tarafından Macar'lara verilmiş olan Belgrat kalmıştı; burası da muhasara edildi ve yeni Macar Kralı ve Alman İmparatoru (Alber) in muhasaranın kaldırılmasına dair olan müracaatına ehemmiyet verilmedi ve bundan başka Transilvanya'ya da akınlar yapıldı; fakat 845 H. (1441 M.) ve ertesi sene yapılan bu iki büyük akının ikisi de Osmanlı akıncılarının mağlubiyetiyle neticelendi. Osmanlı kuvvetleri Macar sergerdelerinden Hunyadi Yanoş (Jan Hunyad) tarafından mağlup edilmişlerdi.

Bu iki büyük mağlubiyet Hunyadi Yanoş'un Avrupa'da şöhretine sebep olduğu gibi Papa IV. Öjen'in teş-

[16] Sırp Despotu Jorj Brankoviç'e Osmanlı tarihlerinde Vilk (Vulk) oğlu denilir. Babası Vulk Brankoviç olduğundan Vulk oğlu diye meşhurdur.

vikiyle Macaristan Kralının [17] kumandası altında Macar, Sırp, Eflâk ve Almanya'daki müteaddit prenslikle-rin kuvvetlerinden müteşekkil bir haçlı ordusu Osmanlı'lara karşı taarruza geçti; Osmanlılar aleyhine olan bu ittifaka Anadolu'da Karaman oğlu İbrahim Bey'de dahil olmuştu. Bu suretle Osmanlı devleti Avrupa ve Asya'da tehlikeli duruma düşürüldü. 847 H. (1443 M.).

Osmanlı kuvvetleri Morava ve Niş muharebelerinde mağlûp oldular. Sultan Murad üçüncü İzladı muharebesinde bizzat bulundu; fakat Haçlılar Balkan'ı aşarak Yalvaç muharebesinde tekrar muvaffakiyet elde ettiler ve işte bu mücadele esnasında Anadolu'da Karaman oğlu'nun da taarruzu vukua geldi; o da Kütahya ile Ankara arasındaki yerleri tahrip ettikten sonra Akşehri ve Beyşehri'ni zaptetti.

Nihayet Sultan Murad, Sırp Despotu vâsıtasiyle sulh için müracaat etti; Macaristan Kralı Vladislas tarafından kabul edilen teklif üzerine Edirne'ye gelen murahhas hey'etiyle Osmanlı murahhasları arasında bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma gereğince, Semendire, Şehirköy Krosvaç Sırplı'lara iade edilecek ve Osmanlı Hükûmeti Eflâk'dan elini çekecekti. Muharebede esir düşmüş olan padişahın eniştesi Vezir-i azam Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Bey yetmiş bin duka mukabilinde serbest bırakıldı. Sultan Murad tarafından tasdik edilen muahede Macar Kralı tarafından tasdik edilmek üzere Macaristan'a gönderildi. Musalâha şartlarından birisi de Sırp Despotu'nun iki oğlunun iadeleri idi 848 H. (1444 M.).[18]

Muahede Segedin de bulunan Kral Vladislas tarafından tasdik edilerek hey'et geri döndü ve işte bu sırada saltanatı oğlu Manisa Valisi Mehmed'e terk eden İkinci Murad, Karaman oğlu üzerine yürüdü. Din düşmanlariyle uğraşan bir İslâm devletini arkadan vuran diğer bir İslâm devletine karşı ne yapılmak lâzım geldiğini Suriye ve Irak'ın büyük dört mezhep ulemasına sordu, bu suretle Karaman oğlu aleyhine aldığı fetvalara istinaden [19] İbrahim Bey üzerine yürüdü. Onun yapmış olduğu tahribâta mukabil o da müthiş tahribât yaptı; Karaman oğlu gözükmeyerek kaçtı, nihayet zevcesi olan padişahın kız kardeşinin tavassutu ve gönderilen bir hey'et vasıtasiyle ağır bir ahidnâme imzalamağa mecbur edildi [20]. Sultan Murad bundan sonra Manisa'ya istirahate çekildi [21].

Segedin'de imzalanan muahedeyi Papa kabul etmedi; bu hususta İstanbul İmparatoru da Papa'yı teşvik etti ve Çanakkale Boğazı donanma ile kapatılacak olursa, Anadolu'dan Rumeli'ye asker geçirilemiyeceği için Türklerin mukavemet edemiyeceklerini bildirmişti. Filhakika haçlıların karadan taarruza geçtikleri sırada Papalık bayrağiyle gelen bir donanma da Boğazı kapattı. Bu tehlikeli durum üzerine devlet erkânı görüşerek Sultan Murad'ı Başku-

---

[17] Macaristan Kralı ve Alman İmparatoru Alber (1439) da vefat etmiş ve Macaristan Krallığı için ihtilâf çıkmış ve neticede Polonya Kralı Vladislas, Macaristan Krallığına getirilmiştir.

[18] Semendire'nin zaptından sonra esir edilen Greguvar'la beraber, despotun muharebeden evvel Edirne'ye göndermiş olduğu diğer oğlu gözlerine mil çekilerek Toka'a gönderilmişlerdi.

[19] Karaman oğlu aleyhine fetva verenler Şafiî mezhebi âlimlerinden meşhur allâme Kadi'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Şahabuddin Ahmed Askalânî ve Hanefî mezhebinden Kadi'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Sadeddin Deyrî ve Malikî mezhebine mensup Kadi'l-Kuzat Şeyhü'l-İslâm Bedruddin Tunusî ve Hanbelî mezhebi ulemâsından Kadi'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Bedruddin Bağdadî ve Hanefi mezhebi âlimlerinden Abdüsselâm Bağdadî'dir; bu fetvaların fotoğrafileri Türk Tarih Kurumu'nun mecmuası olan *Belleten*'in birinci sayısında Karaman oğlu İbrahim Bey'in vakfiyesi münasebetiyle neşredilmiştir.

[20] Bu ahidnâmenin metni için Bk. *Belleten* (Sayı : 1, S. 66).

[21] Dukas ile Kalkondil, Sultan Murad'ın saltanattan çekildikten sonra Bursa'da oturduğunu yazarlarsa da doğru değildir.

mandan olarak ordunun başına davet ettiler; Sultan Murad kırk bin mevcutlu Anadolu kuvvetleriyle beraber Çanakkale Boğazı'nın düşman donanmasiyle kapanması sebebiyle- İstanbul Boğazı'nda Anadoluhisarı'na geldi; Vezir-i azam Halil Paşa tarafından konulan topların himayesinde olarak her bir nefer için bir altın mukabilinde Ceneviz gemileriyle karşı Rumeli sahiline geçti ve süratle Edirne'ye geldi; oğlu Sultan Mehmed'i Vezir-i azamla orada bırakarak Varna taraflarına gelmiş olan müttefikleri üzerine gitti; tarihlerde meşhur olan Varna muharebesini kazandı 29/Recep/848 (11/Kasım/1444) : Bu muharebede Macar Kralı Vlâdislâs ile Papa'nın Macaristan Kardinalı olup muahedenin bozulmasında âmil olan Julyen Sezarini maktul düştüler.

Muharebeden sonra Edirne'ye dönmüş olan Sultan Murad, oğlunu Manisa'ya göndererek ikinci defa hükümdâr oldu (takriben Şevval 848/Ocak 1445) [22] İkinci Murad, Varna muzafferiyetini bir nâme hediyeler ve yirmi beş kadar esir ile Azeb Bey'in riyasetindeki bir hey'etle Memlûk-Sultanı Melik Zahir Çağmağ'a bildirdi. Esirler, Macar ordusunun hatırlı olanlarından olup harp kıyafetleriyle yollanmışlardı. Bunlar 21/Zilhicce/848 (31/Mart/1445) de Kahire'ye girmişlerdi.[23]

İkinci Murad bir sençye yakın bir zaman saltanatta kaldıktan sonra oğlunu ikinci defa hükümdâr yaparak tekrar Manisa'ya çekildi. Sultan Mehmed, babasının saltanattan çekilerek kendisinin hükümdâr olduğunu Memlûk Sultanına bildirmiş ve bu münasebetle bir takım hediyeler de göndermişti; yeni hükümdârın nâmesiyle hediyeleri 3/Şevval/849 (2/Ocak/1446) Cumartesi günü Kahire'ye varmıştır [24]. Bu tarihe göre İkinci Murad'ın Şaban 849 sonları veya Ramazan başlarında (1446 Kasım veya Aralık) hükümdarlıkdan çekilmiş olması muhtemeldir.

İkinci Mehmed'in bu ikinci hükümdarlığı da pek az sürmüştür. Zilhicce 849 (Mart 1446) da Edirne'de büyük bir yangın çıkmış ve bunu yeniçerilerin isyanı takibeylemiştir. Vezir-i azam Halil Paşa yeniçerilerin yevmiyelerine yarımşar akça zammiyle [25] bu ayaklanmayı basdırmış ise de, devlet erkâniyle görüşerek devletin kavi ellerde bulunması lüzumuna yani Sultan Murad'ı tekrar hükümdârlığa da'vete karar vermişler ve lâzımgelen tertibâtı aldıktan sonra genç hükümdârı bir av eğlencesi için bir kaç gün Edirne'den çıkararak Sultan Murad'ı getirip hükümdâr ilân edip Sultan Mehmed'i tekrar Manisa'ya göndermişlerdir [26].

Sultan Murad bu üçüncü defaki hükümdarlığı sırasında 850 H. (1446 M.) de Turhan Beyi Mora üzerine

---

[22] Edirne'de bulunan Sultan Mehmed, Varna muzafferiyetini haber alınca Feridun Bey *Münşe'at*'na göre (1264 tab'ı, C. 1, S. 214, 216), bunu 848 Ramazan sonları (1445 Ocak) tarihli nâmesiyle Timurilerden Şahruh Mirza ile Karaman oğlu'na bildirmiştir. Ben buna göre metindeki tarihi gösterdim.

[23] *El-tibru'l-masbûk fi zeyli's - sülûk* (Sehavi) Ayasofya Kütüphanesi No. 3113, S. 191 ve *Havadisu'd-dühur* (İbni Tağri berdi) aynı kütüphane No. 3185, S. 35. Osmanlı tarihlerinde gönderilen esirin Âşık Paşazâde'ye göre (S. 133) yirmi dört ve *Tacu't-tevarih* (C. 1, S. 383) ve ondan nakleden tarihlere nazaran yirmi beş olduğu yazılıdır. Arap müverrihi Sehavi ile İbni Tağri berdi gelen esirlerin on altı olduğunu yazmaktadırlar. İhtimal ki bunların bir kısmı yolda ölmüşlerdir.

[24] Sehavi (S. 216) ve İbni Tagri berdi (C. 1, S. 42)

[25] Meskûkât mütehassısı merhum Miralay Ali Bey bu isyana para ayarının bozulmasının sebep olduğunu beyan ediyor *Türk Tarih Encümeni mecmuası* sene 16, S. 82).

[26] Halkondil (1632 Paris tab'ı - S. 155) ve Hammer (Atâ Bey tercemesi - C. 2, S. 225) *Oruç bey tarihi* (S. 59) Edirne'ye getirilen Sultan Murad'ın ava çıkarak o sırada Sultan Mehmed'in hal'edildiğini beyan ederse de Halkondil'in nakli akla daha mülâyim geliyor. Diğer rivayetler de vardır. Oruç Bey'in diğer nüshasında (S. 121) hal' hususunda yeniçerilerin vezirlerle ittifakından bahsediliyor.

sevk ve arkasından kendisi de giderek Mora Despotu Kostantin (daha sonra Bizans İmparatoru olan zat) tarafından tahkim edilmiş olan meşhur Korent berzahını yıkarak Mora'ya girerek Kostantin'i vergiye bağladı ve ertesi sene Arnavutluk seferini yaptı. Kroya kal'asını aldı. Bu seferinde beraberinde onyedi yaşındaki oğlu Şehzâde Mehmed de vardı.

Varna mağlûbiyetinin acısını çıkarmak isteyen Macaristan saltanat naibi Hunyadi Yanoş'un [27] harbe hazırlandığını Arnavutluk seferinden dönüşünde haber alan Sultan Murad, Sofya'da kalarak hazırlığa başladı. Hunyadi Yanoş'un kumandasında Macarlardan başka Eflâk, Bohemya ve Alman kuvvetleri vardı. Arnavutluk Beyi İskender de kendisine yardımı vaadetmişti. Varna muharebesinden ders almış olan Sırp Despotu Jorj Brankoviç tarafsız kaldı. Muharebeden evvel Sultan Murad, Yanoş'a bir hey'et yollayarak sulh teklif etti ise de, red cevabı aldı. 1448 Ekim ayının onyedisinden on dokuzuna kadar üç gün devam eden meşhur ikinci Kosova muharebesinde Eflâk Voyvoda'sının ve Vezir-i azam tarafından bir takım vaadlerle Macarların ayrılması üzerine müttefik kuvvetleri bozuldu; Hünyadi Yanoş askerini iğfal ederek daha geceden kaçmıştı.

İkinci Murad, Kosova savaşından sonra sefer yapmadı ve 855 Muharreminin birinci Çarşamba günü (3/Şubat/1451) kuşluk vakti humma veya nüzûl isabetiyle Edirne'de vefat etti.[28] Ölümü gizli tutularak oğlu Sultan Mehmed'e haber gönderildi. Sultan Murad bir gün Edirne yakınında iki nehrin birleştiği ada mevkiine giderek oradaki köşklerin birinde eğlenmiş ve ertesi günü kendisine nüzûl isabet ederek sarayına getirilip üç gün sonra da vefat etmiştir [29].

Sultan Mehmed Muharremin on altısında Edirne'ye gelerek üçüncü defa hükümdar oldu (18/Şubat 1451) [30]. Sultan Murad vefat ettikten sonra ölü-

---

[27] Kral Vladislâs'ın Varna muharebesinde katlinden sonra eski Macar Kralı ve Alman İmparatoru olan ve (1439) da vefat eden Albert'in henüz küçük yaşta olan oğlu Vladislâs büyüyünceye kadar Hunyadi Yanoş saltanat naibi olmuştu.

[28] İkinci Murad'ın vefatı tarihi ve günü hakkında tarihlerde ihtilâf vardır. Behiştî (kütüphanemizdeki nüsha - S. 89) Sultan Murad'ın 855 Zilhiccesinin yirmi beşinde hummaya tutularak, 851 Muharreminin başında vefat ettiğini yazıyorsa da senesinde yanılmıştır. (*Behcetü't-tevarih* Nuruosmaniye nüshası, No. 3059) ve *Oruç Bey tarihi* (S. 94) *Tarih-i Ebü'l-feth* (S.33) *Karamanî Mehmet Paşa tarihi* (Profesör Mükremin Halil tercemesi - Türkiye yayın neşriyatından- S. 349) Lutfî *Paşa tarihi* (S. 168) ve *Gazavat-nâmenin* manzum mukaddemesi (Lûtfî Paşa tarihinin merhum Âlî Bey tarafından tahşiyesi aynı sahife) vefatın 855 Muharreminin birinci Çarşamba günü olduğunda ittifak etmişlerdir. *Tacü't-tevarih* (C. 1, S. 406) vefatın 855 Muharreminin üçüncü Cuma günü olduğunu beyan edip, Solakzâde (S. 186), Müneccim Başı (C. 3, S. 363) ve *Güldeste* (Bursalı Beliğ - S. 35) ve diğer *Tacü't-tevarih*den nakil yapanlar aynı tarihi gösteriyorlar. *Havadisü'd-dühur* ise Muharremin yedisinde vefatı gösterir. *Sicill-i Osmanî* vefatı 855 Muharremin üçüncü günü olarak kaydettikten sonra Muharremin üçü veya yirmi beşi olduğu hakkında da ihtilâf vardır diyor. Hammer'in kaydına göre (C. 2, S. 249) 1451 Ocak ayının sonlarında vefat etmiştir. Halkondil ile andan naklen Hammer nüzul isabetiyle vefat ettiğini zikrederler. Sultan Murad'ın Bursa'daki türbesinin kapısı üzerindeki kitabeden Muharremin birinci günü kuşluk vakti vefat ettiği anlaşılıyor. Kitabenin üçüncü satırı şöyledir :

(السلطان ابن السلطان السلطان مراد بن السلطان
محمد بن السلطان بايزيد خان بواء الله تعالى على
غرف الجنان وافاض عليه شايب الغفران ضحوة
الاربعاء غرة محرم الحرام سنه خمس و خمسين وثمانماية)
بهجة التواريخ « در روز هشتمين كه غرة ماه محرم
سنه خمس وخمسين بود روز چهارشنبه آوازة ارجعي
الى ربك بگوش هوش شريف در رسيد» (S· 326)

(S. 326). Dokas (Bon tab'ı - S. 229) Nüzûl isabetiyle üç gün hasta yattıktan sonra dördüncü günü (1450) senesi Şubat ayının ikinci günü vefat ettiğini beyan ediyor ki, hakiki vefattan bir sene evveldir.

[29] Dokas (Bon tab'ı - S. 229).

[30] Âşık Paşazâde (S. 140), Âlî (C. 5, S. 221), *Tacü't-tevarih* (C. 5, S. 406) *Mir'at-i kâinat* (1290 İstanbul, tab'ı - C. 2, S. 367) So-

mü oğlu gelinceye kadar saklandı ve sonra cenaze namazı kılınarak vasiyyeti mucibince İshak Paşa vâsıtasiyle Bursa'daki türbesine defnolundu. Vefat edeceğini hissedince vasiyetnâmesini vezirlerine göstererek onları işhad eylediği rivayet edilir [31]. Türbesi Bursa'nın Muradiye Mahallesi'ndeki Cami'inin sağ tarafında olup dört mermer direğe istinat ettirilmiştir. Türbenin üzeri açık ve kabrinin üstü de topraktır [32]. Vefatında kırk dokuz yaşında olup hükümdarlığı otuzbuçuk senedir [33]. Osmanlı tarihlerinin yazdıklarına göre orta boylu, açık alınlı, geniş omuzlu, kırmızıya mail beyaz yüzlü, kumral kaşlı ve güler yüzlü imiş [34].

İkinci Murad'ın yaş sırasiyle Ahmed, Alâeddin, Mehmed, Hasan, Orhan ve Ahmed isimlerinde altı oğlu olmuştur. Bunlardan Ahmed, Amasya Sancak Beyi iken vefat etmiş olup, bir kayda göre Amasya'da ve diğer rivayete göre de [35] Bursa'da babasının türbesinin yanındaki kısımda medfundur. Sultan Murad'ın vasiyetnâmesinde yalnız şehzâde Alâeddin'den bahsedildiğine ve o devirde yaşamış olan Sultan Murad'ın muhasibi Şükrullah'ın yazdığına göre Amasya'da medfun olması iktiza etmekte ise de Amasya'daki şehzâdeler türbesinde bu isimde bir şehzâde görülmüyor [36]. Büyük şehzâde Ahmed'in 838 H. (1434 M.) de Amasya Valisi olup 841 H. (1437 M.) de vefat ettiğini *Amasya tarihi* yazmaktadır [37]. Levha

lakzâde (S. 187) ve Münecccimbaşı (C. 3, S. 363) Sultan Murad'ın cesedinin on gün gizlendiği ve oğlunun ayın onaltısında cülûs ettiğini yazarlar. Bu tarihler Sultan Murad'ın vefatını Muharremin üçü olarak kabul ettikleri için onüç gün halktan gizlendiğini kaydetmişlerdir. Murad'ın vefatının Muharremin birinde vuku bulduğuna göre cesedi onaltı gün beklemiş oluyor. Karamanî Mehmed Paşa ve Lutfî Paşa tarihleri Sultan Murad'ın ölümünü Muharremin birinde ve cülûsunu da aynı ayın onaltısında göstermişlerdir.

[31] *Mir'at-i kâinat* (İstanbul tab'ı - C. 2, S. 365 ve 366).

[32] Sultan Murad'ın türbesine bitişik ve kapısı Sultan Murad'ın türbesinin içinden olan diğer türbede üç şehzade ile bir kadın kabri vardır. Bunlardan ikisi Murad'ın oğullarından Alâeddin ile İkinci Mehmed'in boğdurduğu İsfendiyar Bey'in torunundan olan küçük Şehzâde Ahmed ve üçüncüsü de İkinci Bayezid'in oğlu Amasya Valisi Şehzâde Ahmed'tir. Gerek *Güldeste*'de ve gerek Gazzizâdenin *Vefiyat Mecmuası*nda İkinci Murad'ın Amasya valisi olan oğlunun Bursada Şehzâde Orhan ile beraber Sultan Murad türbesi civarında medfun oldukları yazılmıştır. Alâeddin türbesindeki kadın kabri İkinci Murad'ın kızı Şehzâde Hatun'a aittir.

[33] Şükrullah hicret tarihi hesabiyle otuz sene altı ay yedi gün hükümdar olduğunu yazıyor. *Tacü't-tevarih* de (C. 1, S. 408) de Sultan Murad'ın doğum ve hükümdarlık ve ölüm tarihleri hakkında şu beyitler görülüyor :

خان مراد بن محمد ابن سلطان بایزید
مشتمد وشش بود مولودش چو دیدم در کتاب
یافت سلطانی گذشته مشتمد وبیست چهار
از حساب هجرت آن شافع یوم الحساب
مشتمد و پنجاه و پنج از دار دنیا در گذشت
گشت سلطان سریر کشور دار الثواب

[34] Solakzâde (S. 139), Münecccimbaşı (C. 3, S. 336), *Güldeste-i riyaz-ı irfan* (S. 32) ve *Sicill-i Osmanî* (C. 1, S. 76).

[35] İkinci Murad'ın musahibi Şükrullah, Şehzâde Ahmed'in Amasya'da vefat ederek orada Çelebi Mehmed'in çocukları için yaptırmış olduğu türbeye defnedildiğini yazmaktadır. Şükrullah'ın hem Amasyalı ve hem de padişâhın yakini olması sebebiyle, yazdığını kabul etmek icabeder. *Tacü't-tevarih* (C. 1, S. 407) ve *Sahaifü'l-ahbar* (Münecccimbaşı - C. 3, S. 336) Amasya'da amcaları yanında medfun olduğunu kaydeyledi, fakat Münecccimbaşı'nın Şehzâde Alâeddin'i de Amasya'da göstermesi doğru değildir. *Amasya tarihi* (C. 1, S. 202) Şehzâde Ahmed'in Narlıbahçe mezarlığının kuzey batısındaki dört direkli kubbeli türbede gömülü olduğunu yazıyor. Her halde Ahmed, Amasya'da medfun olmak gerektir.

[36] *Kitâbeler* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı - S. 130, 135) Amasya'daki Şehzâde Osman ve diğer şehzâdeler türbelerinde Şehzâde Ahmed'in kabrine rastlanmıyor. Şehzâdeler türbesini 813 H. (1410 M.) tarihinde Çelebi Sultan Mehmed yaptırmıştır.

[37] Gazzizâde'nin *Bursa Vefiyat Mecmuası*'nda Şehzâde Ahmed'in vefatı 832 H. (1428 M.) gösterilmiştir. Bu tarih Murad'ın onsekiz yaşında cülûs ettiğine göre doğru olmasa gerektir. Belki doğum tarihi olabilir.

halinde olarak sandukasının önündeki kitabede ve *Ravzatü'l-ebrar*'da Şehzâde Ahmed'in 845 H. (1441 M.) de vefat ettiği görülüyor [38].

İkinci Mehmed'in yaşca ikinci oğlu olan Alâeddin biraderi Ahmed'in vefatından sonra Amasya Sancak beyi olmuş ve 846 H. (1442 M.) de vefat ederek Bursa'da babasının yanına yakın olarak defnedilmiştir; bunun eceliyle mi, yoksa maktulen mi vefat ettiği kat'i olarak bilinememektedir [39].

İkinci Murad'ın Hasan ve Orhan isimlerindeki oğulları Edirne'de vefat ederek Tunca kenarında "İkinci Murad Darü'l-Hadis"inin dışında mihrab önündeki türbeye gömülmüşlerdir; fakat vefat tarihleri ve yaşları mâlûm değil ise de küçük yaşta vefat ettikleri anlaşılıyor. Yine Murad'ın vefatından az evvel doğup henüz süt emer yaşta olan Ahmed adındaki son oğlu, Sultan Mehmed'in cülûsunu müteakip teamül mucebince boğularak Bursa'da babasının türbesinin yanındaki Şehzâde Alâeddin türbesine defnedilmiştir.

İkinci Murad'ın Te'sisleri :

Sultan Murad ilmî ve içtimaî te'sislerini Edirne, Bursa, Selânik ve İpsala'da yaptırmıştır. Hüdavendigâr Gazi Birinci Murad'dan itibaren başlamış olan Edirne'deki muhtelif ve müteaddit müesseseler bunun hükümdârlığı zamanında yapılan cami, medrese, imaret, han, hamam, çeşme, köprü gibi yeni te'sislerle genişlediği gibi, kendisi de burada Sarayiçi mevki'inde yeni bir saray ile [40] diğer bazı te'sisler vakfetmiştir.

İkinci Murad, Edirne'de 839 H. (1435 M.) de tamamlanan Muradiye Cami'i ile bunun yanına bir imaret ve mevlevihâne [41] ile Şaban 838 (Mart 1435) de Darü'l-hadis Cami'ini

[38] *İznik ve Bursa tarihi*nde de sandukası levhasına istinaden 845 H. (1441 M.) de vefat ettiği gösterilmiştir.

[39] Şehzâde Alâeddin'in babasına karşı isyan edici vaziyet alması üzerine katledildiğini Hayrullah Efendi yazdığı gibi (C. 7, S. 72) *Neşrî tarihi*ndeki bir kayıt da bunu ima etmektedir : Varna muharebesindeki tehlikeli durum zamanında Dayı Karaca Bey padişahın kaçmasına meydan vermek istemiyerek onu sebata tevşik ettiği sırada "olvakit Kazancı Toğan derlerdi bir Yeniçeri ağası vardı. Karaca Beye kakıyup eyitti: bire Karayüzlü gidi Sultan Alâeddin'i öldürdün, bu kerre beyimüze dahi mı kasdetdün koyuver gitsün".. demiş olduğu mütalâası Alâeddin'in bir kasda kurban gittiğini zannettirir. *Amasya tarihi* Şehzâde Alâeddin'in 828 H. (1425 M.) de Edirne'de doğup biraderi Ahmed'in ölümünden sonra sancak beyi olduğunu ve babasiyle birlikte, Karaman oğlu harbinde bulunarak Ankara'ya avdetinden sonra her ne sebebe mebni ise Kara Hızır Paşa gönderilerek altı aylık şehzâdeleri Giyasüddin ve Tacüddin Çelebi'lerle beraber boğulduklarını yazmaktadır (C. 3, S. 212). Yine *Amasya tarihi*, bir rivayete istinaden Şehzâde Alâeddin'in katledileceğini duyarak kaçtığını ve Hindistan'a giderek *Dekkan* Sultanı Alâeddin Behmeni'ye damad olarak bunun da oğlu İsmâil Âdilşah'ın Hindistan'da Âdilşahı hükümdar sülâlesini kurduğunu beyan etmekte ise de bu mütalâası bir rivayetten ileri geçemiyor. Halil Etem Bey *Düvel-i İslâmiyede* (S. 495) bazı müverrihlere göre, Hindistan'da *Dekkan*'da Âdilşahîler devletini kuran Yusuf Âdilşah'ın Sultan Murad'ın oğlu olup validesiyle beraber Hindistan'a kaçıp orada köle olarak satıldığını ve nihayet hükümdar muhafızları arasına girdiğini ve bu suretle yükselerek 916 H. (1510 M.) de vefat ettiğini yazıyor. *Müneccimbaşı*, Yusuf Âdilşah'ın Türk olduğunu beyan etmektedir. (*Cami'ü'd-düvel*-Umumi kütüphane nüshası, No. 5020, C. 2) Halkondil (Paris tab'ı - S. 154) de Şehzâde Alâeddin'in bir av esnasında dolu dizgin atını sürerken düşüp vefat ettiğini beyan ediyor.

[40] Edirne'de Yıldırım Bayezidin yaptırmış olduğu Eski Saray, Selimiye Cami'inin bulunduğu mahalde imiş. (*Edirne tarihi* Osman Nuri Piremeci S. 44). Kâtip Çelebi *Cihannüma*'nın Rumeli kısmında Edirne'den bahsederken Murad-ı Hüdavendigâr'ın 768 H. (1363 M.) de eski sarayı yaptırdığını beyan ediyor. Kâtip Çelebi Edirne'deki Tunca kenarındaki yeni sarayın Hekim Beşir Çelebi'nin sevkiyle 856 H. (1452 M.) de yapıldığını yazmıştır.

[41] *Güldeste*'de (S. 36) Edirne'deki Muradiye Cami'inin yapılışını 850 H. (1446 M.) de göstermesi yanlış olup bu tarih Üç Şerefeli Cami'in müştemilâtının itmamı tarihine tetabuk etmektedir. Evliya Çelebi (C. 2, S. 435 ve 452) de Muradiye'nin evvelce

(medresesini) yaptırmış[42] ve aynı senede bina edilen Edirne'nin Tahtakale hamamını Dârü'l-hadis tesisine vakfeylemiştir[43] Bunlardan başka 844 H. (1440 M.) de Alacahamamı ve 849 H. (1445 M.) senesinde de (Üç şerefeli) diye meşhur Camiini inşa ettirmiş[44] ve bu cami bazı kısımlarının tamamlanmasiyle 851 H. (1447 M.) de bitmiştir. Sultan Murad bu tesisleri için gerek Edirne şehrinde ve gerek diğer mahallerde bir çok vakıflar koymuştur.

Bursa'da Muradiye semtinde Recep 828 (Mayıs 1425) te başlanarak Muharrem 830 (Kasım 1426) da tamamlanan cami, medrese ve imareti yaptırmıştır[45]. Edirne civarında Ergene nehri üzerine meşhur köprüyü yaptırarak bataklık, ormanlık ve eşkıya yatağı olan burasını imar etmiş[46]; köprünün bir başına cami, imaret ve hamam bina ettirerek buraya güçlü, kuvvetli yarar halk iskân etmek suretiyle Uzunköprü kasabasını tesis ve köprünün diğer başına da bir köy kurdurarak bu köprüye hizmet etmek şartiyle onları tekâlif ve meydâniyeden muaf tutmuştur[47]. İkinci Murad Selânik ve İpsala'da da camiler yaptırmıştır.

---

mevlevihâne olarak yapılıp içinde bir katil vak'ası olması sebebiyle İkinci Murad tarafından buraya minber ve minare ilâvesiyle mevlevihâneyi cami'e çevirdiğini fakat bir müddet sonra yine Sultan Murad'ın bu cami'in yanına yeniden mevlevihâne ile imaret ve medrese inşa ettirdiğini beyan ediyor.

[42] Dârü'l-hadis'in medrese olarak yapıldığı meşhur ise de kapısı üzerindeki kitabede هذا الجامع الشريف kaydından burasının cami olarak yapıldığı ve sonra medreseye çevrildiği anlaşılıyor (kitabe sureti için Bak. - *15 ve 16ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, S. 210) Kâtip Çelebi buna (Cami-i Dârü'l-hadis) demekte ve (838 H) de yapıldığını yazmaktadır. Ona göre evvelden medrese olarak yapılmış, sonra cami'e çevrilmiştir.

[43] *Ravzatü'l-Ebrar*da (Kara Çelebizâde), Üç Şerefeli Cami'i kurbinde yevmi yüz akçe vazife ile bir müderrisi olduğu ve Fâtih Sultan Mehmed'in o medrese kurbinde bir medrese daha yaptırarak bu yüz akçe yevmiyeti iki medresenin müderrisine taksim ettiğini yazar (S. 373). *Şakayık* tercemesinde (Mecdî) Fatih zamanında Alâeddin Tusi, yevmi yüz akçe ile Edirne'de Üç Şerefeli Medresesinin müderrisliğinden ayrıldıktan sonra, Fatih'in orada bir medrese daha yaptırarak yüz akçeyi iki müderrise verdiğini kaydediyor (S. 118, 199).

[44] Bu Üç Şerefeli Cami'in kapısı üzerindeki kitabede cami'in 849 H (1445 M) de bittiği anlaşılıyor. Evliya Çelebi (C. 2, S. 232) şehrin kalabalık bir mahallinde yapılan cami'i çok medhederek beş kapısı olduğunu ve kitabelerinin gayet girift ve muğlâk olarak yazıldığını ve bu yüzden zor okunduğunu, ve cami'in (809) [aradaki erbain rakamını unutmuş] da yapıldığını yazar. *Mir'at-i kâinat* (İstanbul tab'ı - C. 2, S. 365) te Musa Çelebi zamanında başlanarak Çelebi Mehmed zamanında tamamlanamayan cami'i İkinci Murad'ın itmam ederek üç şerefeli minare yaptırıp (Üç şerefeli) diye meşhur olduğunu beyan etmesi yanlıştır. *Mir'at-i kâinat*ın bahsettiği cami Çelebi Mehmed'in 816 H. (1413 M.) de ikmal ettirmiş olduğu eski camidir. Tek şerefeli olan bu eski cami'in iki minaresinin birisine İkinci Murad bir şerefe daha ilâve etmiş ve bazı vakıf yapmıştır. (*15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası* S. 196, 197).

[45] Bursa'da Muradiye Camii kitabesi :

1 — امر ببناء هذه العمارة الشريفة المباركة
سلطان العرب والعجم ظل الله

2 — فى العالم السلطان ابن السلطان السلطان
مراد بن محمد بن بايزيد خان

3 — خلدالله ملكه فى شهر رجب سنة ثمان
و عشرين وثمانمايه وقع الاتمام فى شهر محرم الحرام
سنة ثلثين و ثمانمايه

[46] Şükrullah, *Behcetü't-tevarih*'te (Nihal Atsız tercemesi - S. 62); "Ergene'de başka bir Darü'l-hayr yapılmasını buyurdu ki gidüp gelene yemek iriştireler. Ergene suyu üzerinde 174 kemerli bir taş köprü de yaptırmışlardır" kaydı vardır. Âşık Paşazâde (S. 116) ve ondan naklen *Tacü't-tevârih* (C. 1, S. 339) köprünün inşası 831 H. (1428 M.) de ve Badi Efendi 829 H. (1426 M.) de gösterirlerse de bu tarihler köprünün inşasına başlangıç tarihi olacaktır. *Ravzatü'l-ebrar*, (S. 369) köprüye temel atılmasının 831 H. (1427 M.) de olduğunu yazmaktadır. Köprünün tamamlanması onaltı sene sürmüş ve 847 H. (1443 M.) de bitmiştir. Âlî (C. 5, S. 222) köprünün 360 göz olduğunu kaydediyor.

[47] 392 metre uzunluğunda ve yüz yetmiş dört kemerli olan bu köprü ile cami ve imaretini yaptırdıktan sonra padişah bir hey'etle Edirne'den gelerek küşat resminde bulunmuş ve imaretin yiyeceğini kendi eliyle dağıtmış ve cami'in mumunu yine kendisi yakmıştır. (*Tacü't-tevârih* C. 1, S. 339; Âşık Paşazâde S. 116; So-

Hammer, Selânik ile Yenişehir [Tırhala Yenişehiri] arasında bin beşyüz metre [Çeyrek fersah] uzunluğundaki bataklık üzerine bir köprü ile Ankara'da Balıkhisar ismiyle meşhur diğer bir köprüyü de İkinci Murad yaptırarak bu köprünün geçit resmini Mekke, Medine, Kudüs fakirlerinin iaşesine tahsis eylediğini beyan ediyor [48].

İkinci Murad'ın fikrî harekete ehemmiyet vermesi :

İlk Osmanlı hükümdarları arasında hayatı şimdiye kadar lâyikiyle tetkik edilmemiş olan Ebü'l-hayr, Ebü'l-hayrât ve kitablarında (Ebü'l-feth) diye zikredilen [49] İkinci Murad amcası Emir Süleyman Çelebi'den sonra Osmanlı memleketlerinde duraklayan ilim ve fikir hareketlerini daha kuvvetli olarak yeniden tesis eden bir hükümdardır. Harbsiz zamanlarında haftada iki gün âlim ve şâirlerle musâhabeyi âdet etmiş olan, İkinci Murad'ın sarayı değerli şahsiyetlerin toplandığı yerdi. Hafta musahabelerinde mübahase edilecek mevzûları kendisi intihab eder; yapılan mübahaselerde muvaffak olanları ihsanlariyle taltif ve müstait olanları himaye ederek yetişmelerine itina ederdi. Şi'iri ve şâirleri çok severdi [50].

Şâir Germiyanlı Ahmed Da'î, âlim ve edip Amasyalı Şükrullah, meşhur Şeyhî Sinan, Hümamî, Şemsî, Cemalî kendisinin gazalarını nazma çeken Hafifî, Hassan, şâir ve ressam Safî gibi âlim ve şâirler İkinci Murad sarayına mensup bulunmuşlardı. Şuarâ tezkirelerinde Osmanlı padişahlarından iptida İkinci Murad'ın manzumelerine tesadüf ediyoruz [51]. Kendisinin gazaları ve fütuhatı ve müesseseleri ve ulemaya olan ikramı Arap ve Acem memleketlerinde ve Türkistan'da meşhur olmuştu [52]. Vasiyetnâmesinden ve vakfiyelerine koydurmuş olduğu şartlardan anlaşıldığına göre Sultan Murad

---

lakzâde S. 189; Âli C. 5, S. 222) ve bunlardan başka Bak. *15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası* (Tayyib Gökbilgin, S. 216 - 217). Edirne'deki Kurşunlu hanı İkinci Murad bu Ergene cami'ine vakfetmiştir. (Kâtip Çelebi, Rumeli kısmı) Kâtip Çelebi Uzunköprünün öte başında te'sis edilen köye (Babalar köyü) diyor.

[48] Hammer (Atâ Bey tercemesi - C. 2, S. 251) ve *Enderun tarihi* (C. 1, S. 34) ve Hayrullah Efendi (C. 7, S. 85) Yenişehir ve Selânik havalisinde bir kaç köprü yaptırdığını beyan ederler.

[49] Sehî Bey *Tezkeresi* (1325 tab'ı - S. 11) ve *15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası* (S. 210) ve *Enderun tarihi* (Atâ Bey - C. 1, S. 33 ve C. 4, S. 8), Atâ Bey (Ebü'n-nasr) ı da ilâve ediyor.

[50] Lâtifî *Tezkere* si (S. 60) "rivâyet ederler ki haftada iki gün ulemâyı ve şuarâyı cem ve kendülerin izamı iltifat-ı serta kadem sem edüp mübahaseye bâis olmak içün her fenden nice mebahis tâyin ederler imiş. Kovayla in'am ve ihsan ve itibar ve istihsanla unvan ve rahman verüp riayet ve mekadir-i nasde tarik-i adle girerler imiş ve her kimde ki bir zerre mikdarı hüner veyahut hünerden eser sebeb-i kesb-i fazl ve marifet olurmuş."

[51] Sehî Bey, Lâtifî ve Kınalızâde *Tezkire*lerinde bazı beyitleri görülüyor. *Güldeste* ile (S. 36) *Enderun tarihi*'nde (C. 4, S. 9) "gördüm" redifli bir gazelin Sultan Murad'a ait olduğu kaydediliyor aşağıdaki beyit İkinci Murad'ındır.

Gerçi kim haddüm değüldür buseni kılmak dilek
Ârif olan çün bilür anı ne lâzım söylemek.

[52] از غزوات و فتوحات دیار کفر و اخذ قلاع و حصون از ملاحده و بناء مدارس و مساجد وخانقاهات و جوامع و منابر و قناطیر و رباطها و دیکر مواضع خیرات و توقیر و تربیت علما و اعزاز زهاد و عباد و شفقت و مرحمت بر رعایا و ضعفا و انواع تقربات در هیچ عهد نبوده أست و این معنی ازان معروف تر و مشهور تراست که در جلکی دیار عرب و عجم از ترکستان و فرغانه و ماوراء النهر و خوارزم و خراسان و غور و غورجستان و هندستان و کردستان و کابل و زابل و سیستان و کرمان و پارس و عراقین و دیاربکر و أرمن و شام و سواحل مصر و روم و غیر آن مأثر خوب ایشان و بندکان ایشان ظاهر أست

Behcet'üt-tevarih Nuruosmaniye Kütüphanesi No. 3059, S. 325 - 326.

son derecede dindardı [53]. Arap müverrihlerinin yazdıkları gibi sulh zamanlarında vaktini ilmî ve edebî musâhabeler, eğlence ve musiki âlemleriyle geçirmiş olan Sultan Murad memleketi bir tehlikeye maruz kaldığı anlarda ordusunun başında olarak harp sahasına gitmeyi bilmiş ve bu suretle eğlence ve mücadele hayatını ayarlamıştır.

İkinci Murad'a ithaf edilmiş olan te'lif ve terceme eserler :

Sultan Murad'ın teşvik ettiği ilim hareketleri dolayısiyle kendi adına da bazı eserler te'lif veya terceme edilmiştir, ki görebildiğimiz bazılarının isimleri şunlardır:

İran'dan gelerek Kütahya'da kendi lâkabına nisbetle Vacidiye Medresesi müderrisi olan Abdü'l-Vacid Mehmed vefatı 838 H. (1434 M.) fıkıhdan Bürhanü'ş-şeria'nın muhtasar *Vikâye* isimli eserine *Nikaye fiilmi'l - Hidâye* ismiyle bir şerh yazarak İkinci Murad'a ithaf etmiştir [1]. Tabiblerden Mümin b. Mukbil tarafından 841 H. (1437 M.) de telif edilen dimağ, baş, göz, burun, mide ve sarı hastalıklarından bahseden *Zahîre-i Murâdiye*, isimli mufassal tıp kitabı ile yine aynı tabibin teşrih, hıfzı's-sıhha ve göz hastalıklarından bahseden *Miftahu'n- nur ve hazainu's - surur* adlı eseri İkinci Murad'a ithaf olunmuştur [2]. Yazıcı Ali meşhur türkçe *Selçuk - nâme*'sini de İkinci Murad adına yazmıştır [3]. Karahisarlı Kasım b. Murad'ın 825 H. (1422 M.) de türkçeye terceme ederek *Murad-nâme* adını verdiği (*Mirsadu'l - ibad*) tercemesi de aynı hükümdâr namına terceme olunmuştur. Meşhur Şeyhî Sinan, Genceli Nizamî'nin *Husrev ve Şirin* manzumesini İkinci Murad'ın emriyle farsçadan türkçeye çevirmiştir; Hızır b. Abdullah adında bir musiki üstadı tarafından telif edilen *Edvar-ı musiki* isimli eser de İkinci Murad'a takdim edildiği gibi Amasyalı Şükrullah da meşhur musiki üstadı Safiyüddin b. Abdü'l-Mümin'in farsça onbeş fasıl üzerine tertip ettiği *Kitab-ı edvar* ile diğer eserlerden almak suretiyle vücuda getirdiği eseri de aynı hükümdara sunmuştur.

Fakih Bahşayiş ismindeki bir âlim tarafından kaleme alınan bazı risalelerin İkinci Murad'a ithaf edilmiş olduğu *Şakayik-ı Numaniye* nakledlerek bu eserleri kendisinin de gördüğünü söylüyorsa da isimlerini yazmıyor [5]. Musa b. Mesud tarafından cimâa dair farscadan türkçeye çevrilen bir eser de yine Sultan Murad'a ithaf olunmuştur [6]. Bunlardan başka İkinci Murad zamanındaki ilmî inkişâfın delili olarak daha bir çok eser görmekteyiz [7].

---

[53] Bu hususu vasiyet-nâmesinde görüldüğü gibi *Behcet'üt-tevarih*'de de (S. 324) Bursadaki vakfı dolayısiyle otuz hafızın her gün *Kur'an* okumasını ve ondört tehlilcinin yetmiş bin tehlil (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) getirmesini ve yine Edirnedeki vakfında aynı suretle hareket olunmasını şart koymuştur.

[1] *Şakayik* tercemesi (S. 66) ve *Keşfü'z-zünun* (Maarif Vekâleti neşriyatından olan nüsha - S. 1971).

[2] *Osmanlı Türklerinde İlim* (Doktor Adnan Adıvar - S. 13, 14) ve *Osmanlı Tarihi* C. 1, S. 283.

[3] Yazıcızâde Ali'nin *Selçuk-nâme*sinin Türklerin muhtelif sefirlerinden bahseden kısmı, Fazlullah'ın farsca *Camiü't-tevarih* inden; büyük Selçukilerle Irak Selçukilerinden bahseden fasl, Ravendi'nin *Rahatü's - sudur*'undan ve Anadolu Selçukileri kısmı da 679 H. (1280 M.) tarihine kadar İbni Bibi'nin *El-evamirü'l-Alâiyye* ismindeki *Selçuk-nâme*'sinden alınarak alt tarafını da kendisi tamamlamıştır.

[1] *Mirsadü'l-ibad minc'l-mebde'ile'l-mead* isimli eser tasavvuf, kelâm ve ahlâk vâdisinde olup Necmeddin Daye diye mâruf Ebu Bekir Abdullah Necmeddin Esedî Er-Razi'nin olup 629 H. (1230 M.) de Anadolu Selçukları hükümdârı büyük Alâeddin Keykubad'a ithaf olunmuştur. Tercemenin adı *İrşadü'l-müridin ilel-Murad fi tercemeti Mirsadi'l-ibad* dır. *Keşfü'z-zünun* C. 2, S. 1656).

[5] *Şakayik* tercemesi (Mecdi) S. 124.

[6] Şehit Ali Paşa kitapları, No. 283.

[7] *Osmanlı Tarihi* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı - C. 1, S. 283, 284) ve *Osmanlı Türklerinde İlim* S. 13 ilâ 15.

İkinci Murad hakkında tarihçilerin mütalâaları :

Bu hükümdarın musâhibi Şükrullah *Behcetü't-tevarih* isimli eserinde onun fazileti, eserleri, güzel ahlâkı, teb'asına karşı âdil oluşu, halim ve tevâzuu dolayısiyle senâsında bulunduğu gibi [8], diğer Osmanlı tarihleri de bu hususta aşağı, yukarı aynı kanaati beyan ederler. Sultan Murad'ı daha ziyade yabancı olan muasır tarihçilerle, bunların tarihlerini tetkik eden, diğer tarihçilerden dinlemek daha isabetli olur, zannederim.

Arap tarihçisi Abü'l-Mahasin ibni Tağri berdî, İkinci Murad hakkında şunları yazıyor [9].

"Murad Bey, zamanı hükümdarlarının en akıllı, en azimli, hazim ve ihtiyat sahibi, şecâat, kerem ve sehâvet ve ululuk cihetinden en hayırlılarındandı; ömrünü fi-sebili'llâh cihâda hasreylerdi; cihattan hariç zamanlarda insanların arzu ettikleri lezzetlerle meşgûl oldu. Allah buna rahmet etsün. Bu zat sınırları sedd için cihâdla kaim olmak suretiyle müslümanların hududda metin bir kal'ası idi; orta yaşta iken mücâhid olarak vefat etti.."

Bizans müverrihi Frankes'in meşhur vekâyi-nâmesinde şu mütalâa vardır [10].

"Murad, teb'asına karşı çok âdildi; hiç kimseye haksızlık etmemeleri için vali ve kadılara emirler vermişti. Hilâfına hareket edenleri hatıra ve gönüle bakmayarak cezalandırırdı. Muharebede korkusuz olarak kendisini tehlikeye atardı; fakat tali daima kendisine yardım etmişti."

Rum müverrihi Halkondil (Chalcondyle) de [11].

Sultan Murad'ın hilim ve mülâyemet sahibi, adâlete ve hakkaniyete ziyadesiyle ehemmiyet veren bir hükümdar olduğu, tahrik edilmedikçe kendiliğinden taarruza geçmeyerek hiç bir memlekete zarar vermediğini ve damarına basılmadıkça sakin olup tab'an çabuk kızdığını ve o zaman sür'atle askerini toplayarak sıcak ve soğuk demeyip bütün zahmetlere katlandığını ve bütün işlerinde tali'in müsaadesine mazhar olduğunu yazar.

Yine Rum tarihçilerinden Dokas da İkinci Murad'ın halim, kâmil iyi ahlâk sahibi olduğunu, babasından ziyade düşmanlarına mülâyim, halka teveccühkâr ve fukaraya karşı cömert olup bu lûtuflarını islâm ve hiristiyan herkes hakkında yaptığını, akdettiği muahedelere çok riayetkâr bulunduğunu, hiddet ve şiddeti sevmediğini beyan ediyor [12].

Hammer de aşağıdaki mütalâayı yürütüyor [1].

"Murad otuz senelik müddet-i saltanatında memleketi şeref ve hakkaniyetle idare ederek milletinin hâtırasında mütedeyyin, lûtufkâr, âdil ve metin bir hükümdar namı bıraktı. Harpte olduğu gibi sulhde dahi sözünün sadık eri idi; fakat nakz-ı ahd edenlerin müdhiş müntekimi idi.."

Bu mütalâalar İkinci Murad'ın değerini gösterdiği için fazla bir söz ilâvesine lüzum görmüyorum. Saltanatı müddetince devlet idaresini kendilerine tam bir itimât göstermiş olduğu Çandar-zâde İbrahim Paşa ile onun oğlu Halil Paşa'ya bırakarak kendisi nâzım olarak kalmış ve harpsiz zamanlarda zamanını ilmî ve edebî musahabelere ve zevku safaya hasreylemiştir.

---

[8] *Behcetü't-tevarih* (Nuruosmaniye nüshası) No. 3059, S. 325, 326.

[9] *Havadisi'd-dühur* (Ayasofya kütüphanesi) No. 3185, S. 197.

[10] Franças (Bon tab'ı S. 92) Vladimir Mirmiroğlu tercemesi (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi).

[11] Halkondil (Chalcondyle) : *Histoire de la décadance de l'empire Grec et l'etablissement de celui de Turcs.* (1632, Paris tab'ı - S. 163).

[12] Dokas (Bon tab'ı - S. 202 ve 228).

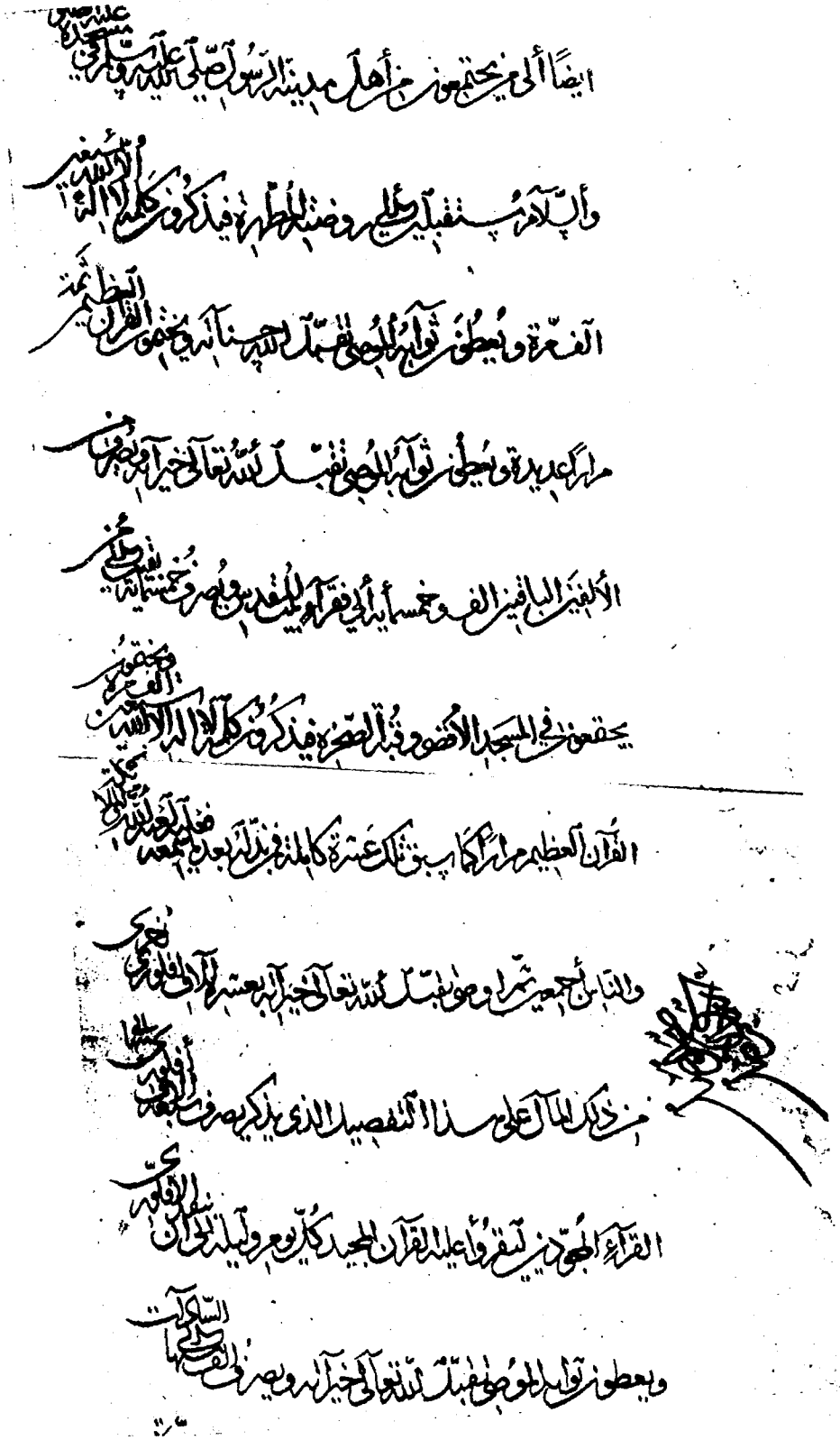

İ. H. Uzunçarşılı

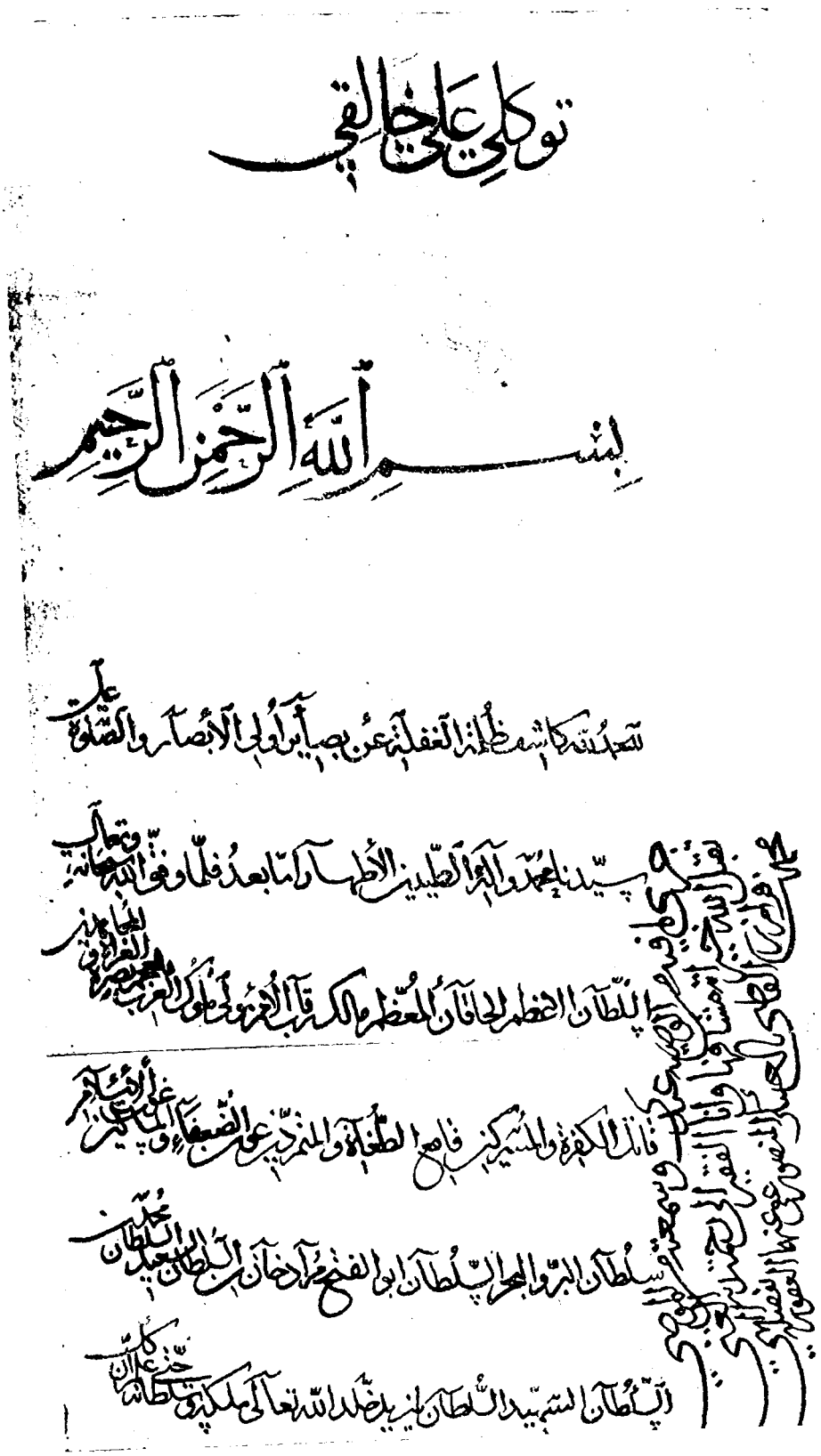

توكلي على خالقي

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله كاشف ظلمة الغفلة عن بصائر أولي الأبصار والصلوة على

سيدنا محمد وآله الطيبين الأطهار أما بعد فلما وفق الله سبحانه وتعالى

السلطان الأعظم الخاقان المعظم مالك رقاب الأمم ولي ملوك العرب والعجم بصرة الغزاة والمجاهدين

قاتل الكفرة والمشركين قامع الطغاة والمتمردين عون الضعفاء والمساكين غوث الأسلام

سلطان البر والبحر السلطان أبو الفتح مراد خان بن السلطان السعيد السلطان محمد بن

السلطان الشهيد السلطان بايزيد خلد الله تعالى ملكه وسلطانه حتى علم أن كل

İ. H. Uzunçarşılı

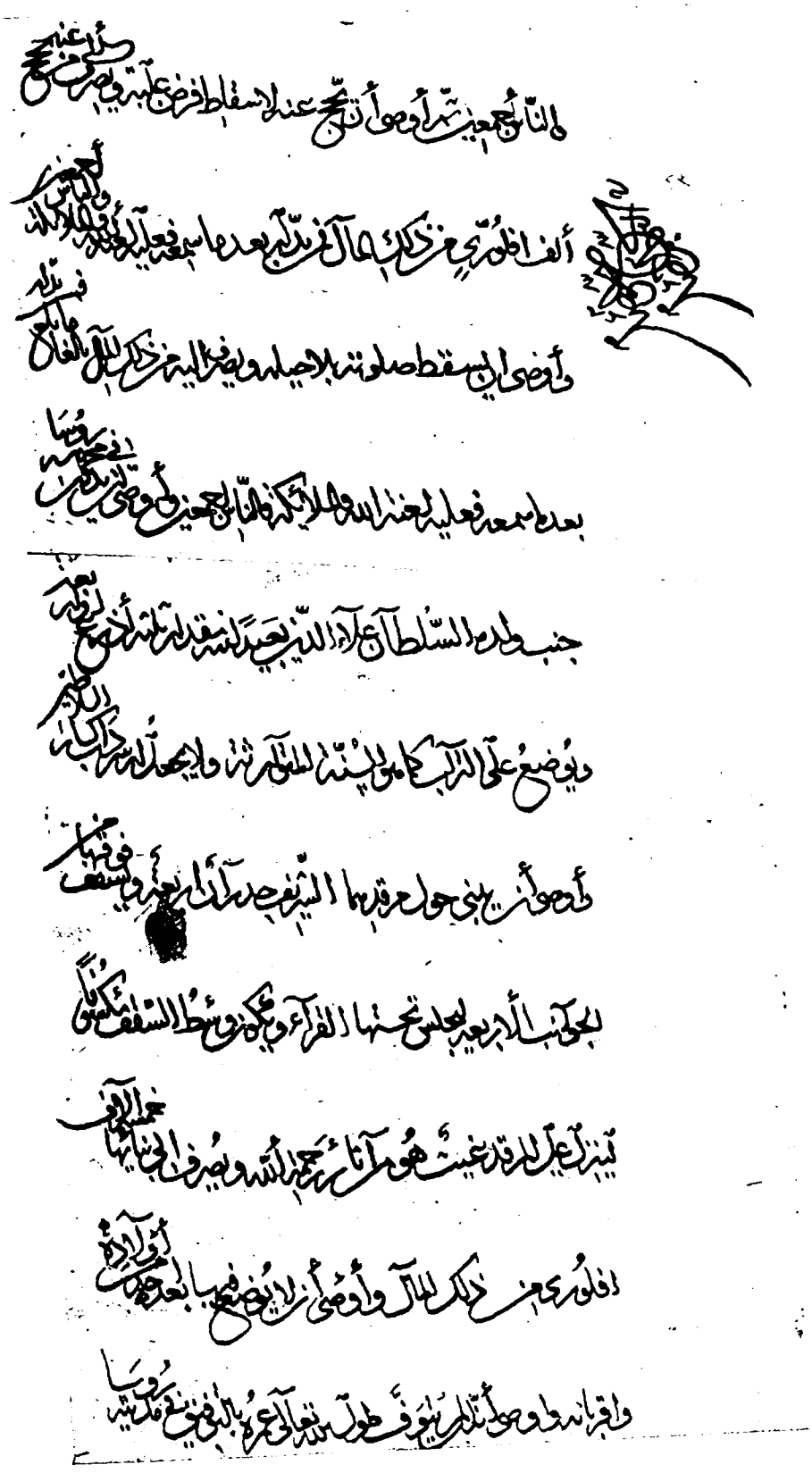

İ. H. Uzunçarşılı

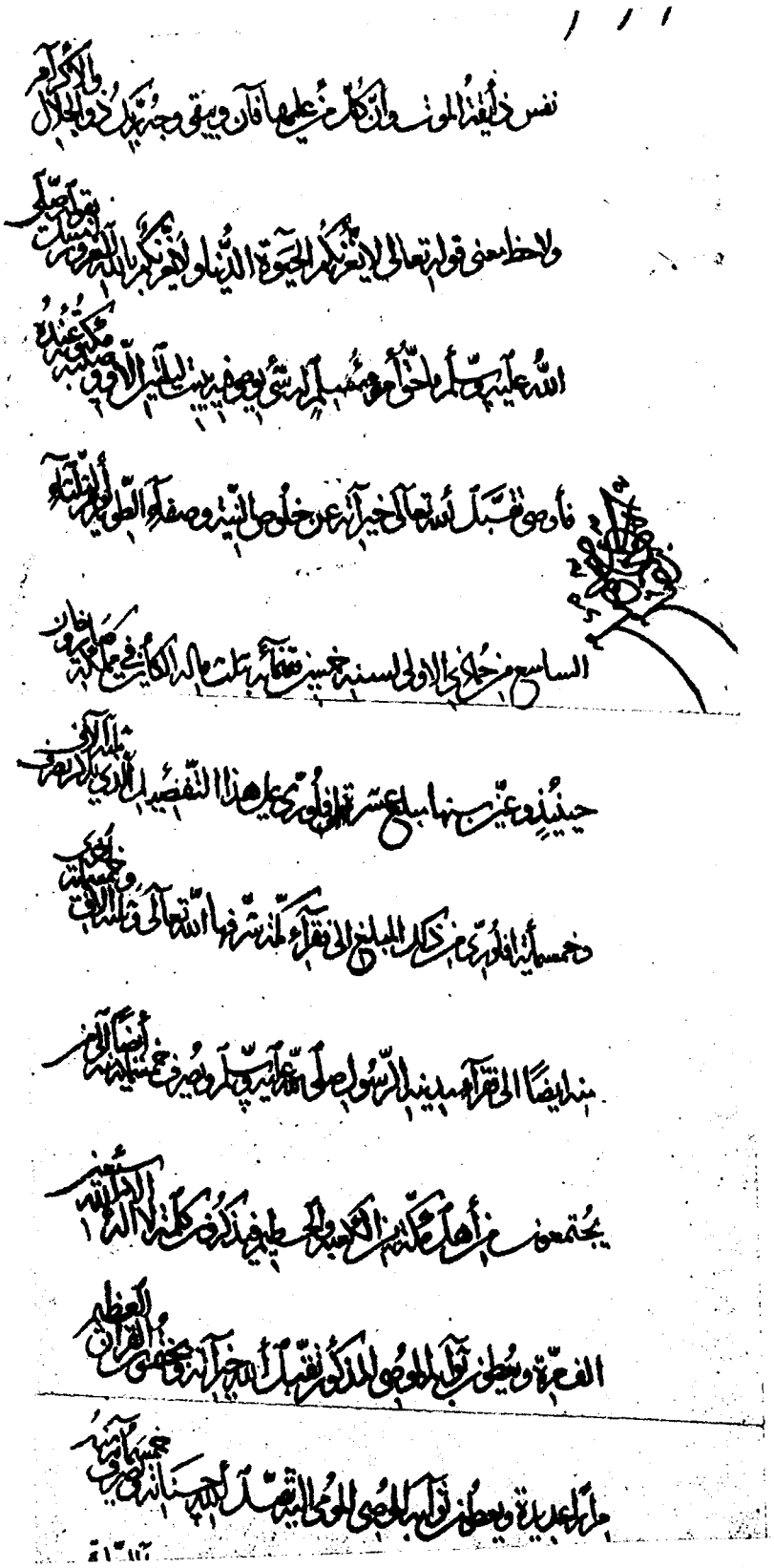

İ. H. Uzunçarşılı

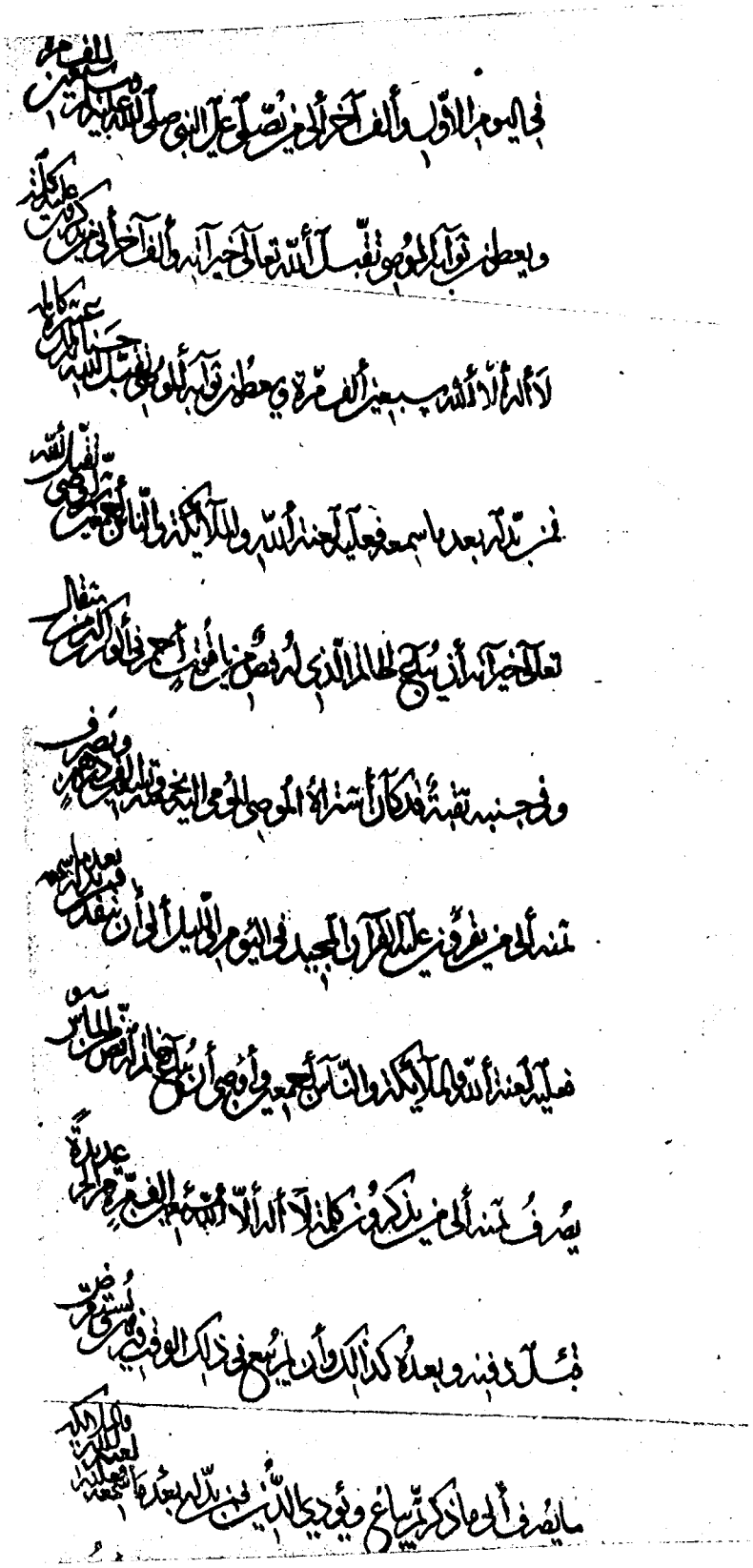

İ. H. Uzunçarşılı

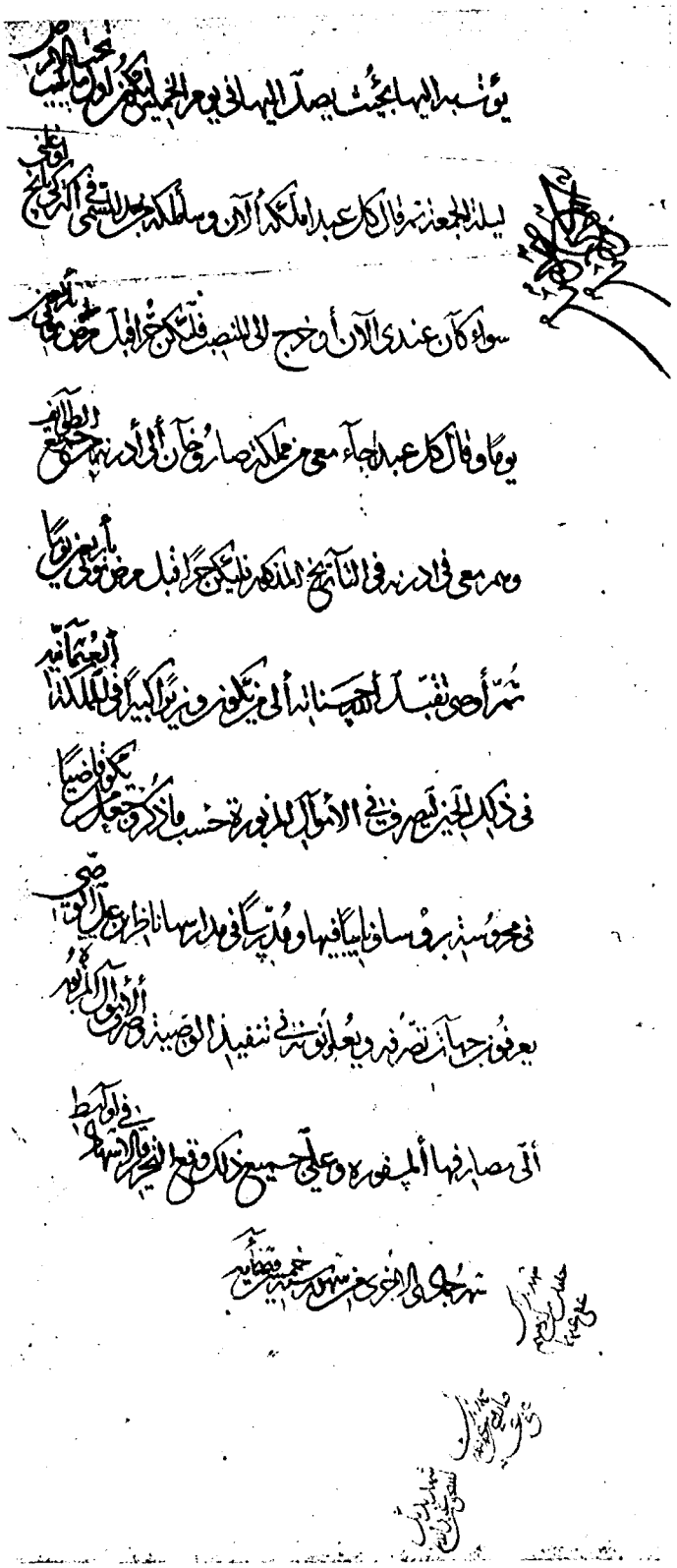

İSLÂMDA VAKIF

Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri(*)

ALİ HİMMET BERKİ

Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivinde kayıtlı bulunan Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun vakfiyelerinin fotoğrafisini ve tercemelerini neşrediyoruz. Bu gibi tarihî vesikaların neşri çok faydalı ve lüzumlû bir iştir. Etüd edeceğimiz bu vakfiyeler muhtelif neviden vakıf ve şartları ihtiva etmektedir. İzahatımızın istinat ettiği hukukî esasların lâyıkiyle anlaşılabilmesi için burada İslâmda vakıf ve vakıf hukuku hakkında biraz malûmat vermeyi münasip bulduk.

Yer yüzünde mevcut İslâm beldeleri bir çok vakıflarla malâmaldır. Her hangi bir islâm şehrine gidilse mescid, cami, medrese, mektep, hastahane, kütüphane, köprü, müsafirhane, kabristan gibi yer yer mâmur veya harap hayrî ve insanî müessese lere ve bunları yaşatmak için muhtelif vakıf akarlara rastlanır. Bunlar yalnız hukukî manada sahih vakıflar olmayıp vakıf akarlar arasında bütün nevileriyle irsadî vakıf denilen tahsisat nev'inden vakıflar vardır.

Okuyanlara icmalen bir fikir verebilmek için evvelâ sahih vakıflarla tahsisat kabilinden olan vakıfları izah edelim.

Vakf-ı sahih : Bir malı müebbeden menfaati insanlara ait olmak üzere âmme milki hükmünde olarak temlik ve temellükten men'eylemek diye târif olunur. Fıkıh kitaplarında âmme milki hükmü yerinde "Cenab-ı Hakkın milki hükmünde" ibaresi sevk olunur ki, âmme milki hükmünde demektir.

Vakıfta Te'bid matlub olduğundan, vakfedilecek malın asıl olarak gayr-i menkul olması ve tasarrufun lüzumu bakımından vâkıfın milki bulunması şarttır. Ancak kitab vakfı gibi halk arasında vakfedilmesi mütearef olan menkullerle bir çiftlikte bulunan âlât ve edevat ve hayvanat gibi menkullerin gayr-i menkule tebean vakfiyeti caizdir.

Vakfolunan mal intifa' itibariyle iki nevidir. Biri aynile intifa' olunan, diğeri vâridatiyle intifa' olunan mallardır. Mektep, kütüphane, mescid ve cami, hastahane, müsafirhane, yol, köprü, çeşme, havuz, kuyu, kabristan gibi yerler aynile, asıl maksadı idameye hizmet eden han, hamam, mağaza gibi musakkaf olan yerlerle arsa, mezrea, orman gibi musakkaf olmayan yerler, varidatı ile intifa olunan yerlerdir, Birinci nev'e âsar-i hayriye ve ikinci nev'e musakkafat ve müstagallât-ı vakfiyye denir. İkinci nevi vakıf, asıl gayeyi yaşatmak ve yardımı temin etmek içindir.

Fıkıh kitaplarında beyan olunduğu ve kadim eserlerden de anlaşıldığı üzere islâmiyetten evvelki ümmetlerde dahi vakıf tasarrufu mevcuttu. Ancak esas ve hükümleri tanzim edilmiş hukukî bir mevzu' halinde değildi. Âmme menfaatine tahsis olu-

---

(*) Vakıflar Umum Müdürlüğü zaman zaman ecdadımızın vakfiyeleri ve hayır eserleri hakkında dergiler neşretmekte ve fasıla ile neşriyatına devam etmektedir. Şimdiye kadar irfan kütüphanemize üç cilt ihda etmiştir ki, her cilt zengin, tarihî vesikalarla beraber vakıf mevzuu ve hâtıraları etrafında selâhiyetli kalemlerin pek faydalı yazılarını ihtiva etmektedir. Vakıflar Umum Müdürlüğü bu meşkûr mesâisiyle eslâfın fazilet, feragat ve fedakârlık gibi yüksek hasletlerini müstakbel nesillerimizin nazar-ı gurur ve iftiharlarına arzederken aynı zamanda onlar için dünya ve ahiretde mucib-i saadet olacak imtisal nümuneleri vermiş oluyor.

Bu hususta durmadan çalışan sayın Umum Müdür Orhan Çapçı ile değerli mütetebbiimiz Halim Baki Kunter'e, ve arkadaşlarına devamlı muvaffakiyet dilerim.

Gösterilen teveccühe binaen bu defa neşredilecek dergiye konmak üzere ben de Zağanus Paşa merhumla zevcesi büyük Türk hanımı Nefise hatunun vakfiyelerini intihap etmiş bulunuyorum. Ümit ederim ki, mücib-i ibret ve gayret olur.

nan eserler ibadethane, han, köprü gibi dinî ve içtimaî ihtiyaçları temin için fert veya cemiyetler tarafından vücuda getirilen şeylerden ibaretti. Büyük islâm müçtehitlerinden İmam-ı Şafiî fukaraya vakfın sırf islâmî olduğunu ve islâm şeriati tarafından vaz'olunduğunu beyan eder.

Şu muhakkaktır ki: vakıf müessesesi beşer fıtratının temayülüne uygun manevî ve maddî bir ihtiyacın mevlûdudur, denebilir ki vakıf müessesesi hukukî müesseseler arasında en faideli ve hayırlı olandır.

İslâmiyet, ta bidayetten itibaren ulvî ve insanî gayeleri istihdaf eden bu hayır menbaını faideli ve güzel görerek teşrii sahasına almıştır.

İslâmda vakfın meşruiyeti Kur'an, sünnet ve icma'la sabittir. Vakıf tasarrufu "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe hayra nail olamazsınız" (Âli İmran suresi) "Allah adl-ü ihsanla emreder" (Nahl suresi) mealinde olan âyeti kerimelerin daire-i şumulünde olduğu gibi vakfın meşruiyeti Hazret-i Peygamber ve Hulefay-i Raşidin, ashab, tabiin ve asırlar boyunca millet-i islâmiyenin fiil ve amelleriyle sabittir.

Hazret-i Peygamber efendimiz vasiyet tarikiyle Medine-i Münevvere'de mâlik oldukları yedi kıt'a akarını vakıf ve süknasını fakir mü'minlere şart buyurdukları gibi اذا مات الانسان ينقطع عمله الا من ثلث من صدقة جارية اوعلم ينتفع به او ولد صالح يدعوله gibi hadis-i şerifleriyle ümmetini hayrî eserler vücuda getirmeğe teşvik buyurmuşlardır.

Hadis-i şerifin meâl ve tefsiri : İnsan vefat edince amelleri sona erip amel defterine sevap kaydolunmaz. Fakat üç şeyden ameli münkati' olmaz. Bunlar sebebiyle ilel'ebet amel defterine sevap geçirilir. Bu üç şeyden birincisi kıyamete kadar bâki olan sadakadır ki, vakıf suretiyle meydana getirilen hayrî eserlerdir. İkincisi kendisiyle faidelenen ilimdir. Üçüncüsü ana ve babasının vefatından sonra onlara hayır dua eden salih evlâttır.

Vakfın cevaz ve meşruiyetinde ittifak vardır. Bazıları İmam-ı Azam'ın vakfı caiz görmediğini söylerlerse de yanlıştır. İmam-ı Azam da vakfı caiz görür. Yalnız mescid ve cami vakfından gayrisini lâzım addetmez. İmam-ı Azam'ın bu içtihadına göre hayatında vâkıf ve ölümünden sonra vârisleri vakıfdan rucu' edebilirler. Şu kadar ki hâkim vakfın lüzumuna hükmederse bil-ittifak lâzım olur ve artık ondan dönülemez.

Hazz-ı maneviden mahrum bazı kimseler vakıf mallar tedavül etmediğinden vakıf müessesesinin iktisaden zararlı olduğunu iddia ederler. Halbuki vakıf mallar tedavül etmezse de ale'd-devam istiglâl olunur. Ve faide temin etmiyecek bir hale gelenler istibdâl edilir. Bir gayr-i menkulün imarına inzimam eden sa'y ve amel ile elde edilecek temettu' şüphe yoktur ki mübadelesinden husule gelecek temettu'dan daha mühimdir. Binaenaleyh mahzur bir malin vakfedilmiş olmasında değil, ondan istifade yolları aranmamasındadır. Bir gayr-i menkul imar ve ondan en menfaatli bir tarzda istifade edilmezse iktisaden zararlı olur. Hususi mallarda da hal böyledir.Fakat hususi mallara müdahale edilmediği halde vazifelerini yapmayan mütevelliler ve diğer alâkalılar tecziye ve azil olunur ve ihmali görülenler mes'ul edilerek kötü idarenin önüne geçilebilir.

Bazıları da vakıfların, vakıfdan menfaatlenenleri atalete ve binnetice fakr u zarurete sevkettiğini iddia ederler. Vakıa mahalline masruf olmayan yardım atalet ve meskenete sevkedebilir. Bu cümleden olarak akraba ve evlâda meşrut vakıflarda, tıbkı zengin bir babanın çocukları arasında olduğu gibi cahillere, fakirlere, sefihlere tesadüf edilmemiş değildir. Bunun sebebini sui terbiyede, sui ahlâkda aramalıdır. Vakfın inkişafında bazı maksatlar arayanlar da olmuştur ki bunlara aşağıda temas edeceğiz.

Vakıf kaideten caiz olmamak lâzımgelirdi. Çünkü asıl vakıf gibi vâkıfın şartları da muteberdir. Bu şartların ne gibi şeyler olduğu biraz sonra izah olunacaktır. Filhakika vâkıfın âmme milki sahasına geçirdiği bir mal üzerinde ilel'ebet irade ve arzusunu muteber tutmak, temliki tasarruf ve ehliyet esaslarına uymaz. Bu cihetle vakıf kıyase muhaliftir.Faidesine ve

ihtiyaca mebni istihsanen meşru' kılınmıştır. Kitap ve sünnette vakfın meşruiyetini beyanla iktifa edilerek diğer mevzularda olduğu gibi teferruatı ümmetin içtihadına bırakmıştır. Ta ilk devirden itibaren büyük islâm âlim ve müçtehitleri teferruata ait hükümleri tesbit ve tedvin ederek müstakil eserler yazmışlardır. 254 hicrî tarihinde vefat eden Hilâl bin Yahya'nın *Ahkâmü'l-Vakıf* adlı eseriyle 261 yılında vefat eden Bağdad Kadı'l-kuzatı Hassaf lâkabiyle maruf zatin *"Ahkâmü'l- Evkaf"ı* zikre şayandır. İmam-ı Şafiî'nin *"Kitabü'l-Üm"* adlı eserinde ve diğer fıkıh kitaplarında hukukî mevzular meyanında bazan, sadaka, bazan "habs, ahbas" unvanları altında vakıf hakkındaki izahat'la zikri geçen müstakil eserler, mevzu' üzerinde nasıl çalışıldığını anlamak için kâfidir. Sonradan da bu mevzu'da müstakil bir çok eserler yazılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olan bu eserlerden *"El-isaf"* ile asrımız Türk fukaha ve ulemasından ve Mecelle cemiyeti azasından Ömer Hilmi efendi merhumun *"Ahkâmü'l-Evkaf"ı*, Ali Haydar efendi merhumun "Ahkâmü'l-vukuf" u, muhterem âlim Elmalılı merhum Hamdi efendinin "İthafü'l-ahlâf"ı bu cümledendir. Bu eserlerin hepsi matbudur.

İslâmî hükümlere itirazı âdet edinen bazı müsteşrikler ve onların mukallitleri evlâdiyye vakıflarda islâm veraset usulünün aksü'l-amelini ve vakfın tevali ve inkişafında müsadere korkusunun tesirini görmek isterler ve derler ki : "Cahilî devirde kadın ve kız çocuklara miras hakkı tanınmıyordu. İslâmiyet kadınlar için de tevarüs hakkı tanıdığından eski akîde ve itiyad sevkiyle kadınlara mal bırakmamak için vakıf yoluna başvurulmuştur. Bundan başka vakfın tevalî ve inkişafında müsadere korkusunun tesiri olmuştur." Bu iddialar hiç bir delile dayanmaz. Ta bidayetten itibaren mazbut ve vesikaları mevcut vakıflardan böyle bir şey çıkarmağa ve sezmeğe imkân yoktur. Bunlar tetkik edilince görülür ki hepsi ya mescid ya cami veya hastahane, mektep ve kütüphane veya kasaba ve köyün avarızı veya fukaraya yardım gibi münferit veya bir kaçı bir arada hep hayrî ve insanî gayeler istihdaf olunmuştur. Evlâda meşrut vakıflarda da intifa' erkek evlâda hasredilmiş değildir. Ekseriyetle erkek ve kız evlâda yardım maksadiyle yapılmıştır. Tek tük hilâfında vakıflara tesadüf edilirse bunun sebebini mirasdan mahrum etmekte değil, başka mülâhazalarda aramak lâzımdır. Hatta erkek, kız evlâda, mirasın aksine, müsavi hisse tahsis eden vakıflar vardır. Şu hale göre kızlardan mal kaçırmak düşüncesi varid değildir. Müsadere korkusuna gelince : İbnu Haldun merhumun da izah ettiği gibi vakfın tevalî ve terakümünde böyle bir şey asla bahis mevzuu olamaz, hükümdar, sultan, ümera ve vüzeradan olmayan kimselerin vakıflarında müsadere korkusu nasıl düşünülebilir.

Müsbet bir misali olmamakla beraber vüzera veya ümeradan bir kaç zat böyle bir endişe ile mallarını vakfetmişlerse, milyonlarca vakıf arasında bunlar nasıl tenkit vesilesi yapılır.

Bi'l-münasebe bu tenkitlere temasdan sonra tekrar mevzua dönüyoruz.

Yukarıda vakıfların asılları gibi şartların da muteber olduğunu yazmıştık. Bu şartlar tevliyete, vakfolunan malların suret-i tasarruf ve idaresine, varidatın suret-i sarfına, hademe-i vakfın ücretlerine ve hizmetlerini nasıl ifa edeceklerine ve fukaraya yapılacak yardım mikdarına, vakıf malların istibdâl ve münakalesine, şartların tebdiline vesaireye müteallik olabilir.

Vakıfta şart meselesi çok mühimdir. Her şartı muteber tutmak doğru olamayacağı gibi hiç birini muteber tutmamak da doğru olamaz. Zira görülüyor ki vakıflar müteaddit ve muhtelif maksat ve gayelerle yapılmakta ve vâkıflar, vakıfları üzerinde iradelerinin bilânihaye devamını arzu etmektedirler. Bu ruhî haleti anlamak için ileride vakfın mahiyet ve şartlarının değiştirilmesi ihtimali karşısında vakfiyelerde izhar edilen acı korku ve endişeleri hatırlamak kâfidir.

Gerçi vakıflar üzerinde vâkıfların iradelerinin istedikleri gibi hâkim olması hukukî esaslarla kabil-i telif görülmez, fakat bunları kabul etmemek maslahat ve umumî temayüllere uygun düşmez, çünkü bu

halde vakıfların arkası kesilir, kimse vakıf yapmaz olur.

İşte bu cihetleri göz önünde tutan islâm âlim ve müçtehitleri hem umumî temayülleri, hem içtimaî ve hukukî nizamı tatmin ve muhafaza için meseleyi tasnife tabi tutarak hükümleri makul şekilde içtihat ve tanzim etmişlerdir.

Şartları ihata müteazzir olduğundan hangilerinin muteber olup ve hangilerinin muteber olmadığını zabıtlar altına almak zaruri idi. Netekim öyle olmuş ve şu kaidelere bağlanmıştır.

1 — Her şart ki, vakfın mahiyetine ve vakfın ve mevkufünaleyhlerin menfeatine ve âmme nizamına muvafıktır, o şart muteberdir. Buna mütevelli ve hatta hâkim dahi muhalefet edemez.

2 — Her şart ki, ahlâka ve âdaba mugayirdir, batıldır.

3 — Her şart ki, vakfın mahiyetine müessir ve hükmünü muhildir, bu şart vakfın sihhatine manidir.

Meselâ, vakfedilen mal ileride satılarak bedelinin, vâkıfın veya vârislerinin ihtiyaçlarına sarfedilmesi şart edilse bu vakıf sahih ve muteber olmaz.

4 — Her şart ki vakıf veya mevkufunaleyhlerin menfeatine muhaliftir, bu halde vakıf sahih ve şart lâgivdir.

Meselâ, vâkıf vakfının asla istibdal edilmemesini şart etse bu şart muteber değildir, çünkü zaruret halinde vakfı istibdal etmemek vakfın menfaatine muvafık düşmez. Binaenaleyh salâhiyetli makam lede'l-icap bu şarta muhalefetle vakfı istibdal edebilir.

Bunun gibi vâkıf, tayin eylediği mütevellinin asla azil olunmamasını şart etmiş olsa, bu şarta itibar olunmaz. Mütevellinin ehliyetsizliği veya hiyaneti sabit olursa azlolunur.

Vakfın icar ve istiglâline teallûk eden hususlarda da hüküm böyledir.

Binaenaleyh vâkıf vakfettiği akarın bir seneden fazla müddetle icar olunmamasını şart edüpte bir sene müddetle isticare talip çıkmasa veya bir seneden fazla müddetle kiraya vermekte menfaat olsa, vâkıfın şartına bakılmayup fazla müddetle kiraya verilebilir.

Şu kısa izah bu mevzuda bir fikir verebilecek mahiyette olduğundan daha fazla tafsile ve misal vermeğe lüzum görmedik.

Şu ciheti beyan ve ilâve edelim ki, şartlara riayetin lüzumu sahih vakıflardadır. Tahsisat kabilinden olan vakıflarda şarta riayet mecburiyeti yoktur. Ülü'l-emr bu kabil gayr-i sahih vakıflarda iktizasına göre şartları tebdil ve tagyir edebilir. Bu meselelere tahsisat kabilinden olan vakıfların izahında tekrar temas edeceğiz.

Biraz evvel şartların, tevliyete yani vakıf malları kimin idare edeceğine ait olabileceğini yazmıştık. İmdi vâkıf tevliyet hakkında bir şart dermeyan etmiş ise, onunla amel olunur.

Tevliyeti nefsine şart etmiş ise, sağ oldukça bu vazife bi'l-ittifak kendisi tarafından ifa olunur. Tevliyet hakkında bir şart koymamış ise bir re'ye göre yine ölünceye kadar vakfı kendi idare eder, diğer bir içtihada göre âmme makamınca bu vakfa bir mütevelli tayin olunur.

Vâkıf, tevliyeti evlâdından veya ecanipden her hangi bir kimseye veya resmi makamlardan bir makama şart edebilir. Bu takdirde şart mucibince amel olunur. Vâkıf, tevliyeti bir şahsa şart ederken bir kayıt veya vasıfla takyid etmiş ise, bu kayıd muteberdir.

Meselâ, vakfımın tevliyeti, ekber evlâdım veya erşet ve aslah evlâdım tarafından ifa edilecektir demiş ise, tevliyet evlâdından ekber veya erşet ve aslah olana tevcih olunur. Erkek veya kadın olmak bu hususta haiz-i tesir değildir. Evlât tabiri erkek ve kıza şamil olduğundan ekber veya erşed kız ise, tevliyete o müstahik olur.

Vâkıf, tevliyet hakkında bir şart koymayıp sükût etmiş ise, vefatından sonra mütevelli, salâhiyetli makam tarafından tayin olunur. Son zamanlara kadar salâhiyetli makam şer'î hâkimlerdi.

Vâkıfın şart ve tayin ettiği mütevelliye mütevelli-i meşrut ve âmme makamı tarafından tayin olunan mütevelliye mütevelli-i mensup denir.

Mütevellinin emin ve müstakim, umur-u tevliyeti görmeğe muktedir olması lâzımdır, kendisine tevliyet şart kılınan

kimse küçük olmak gibi tevliyet işlerini ifaya chil ve muktedir değilse lâzım gelen vasıfları elde edinciye kadar tevliyet ona niyabeten diğer bir kimseye ifa ettirilir.

Mütevelli gerek vâkıf tarafından ve gerek âmme makamı canibinden tayin olunsun ve kim olursa olsun devletin mürakabesi altında bulunur. Sene besene ve lüzum görüldükçe salâhiyetli makama vakfın ve işlerinin hesabını verir, büyük kusur ve hiyaneti görülen mütevelli azlolunur. Ne yazıktır ki bu mürakabe vazifesi hüsn-i ifa edilmemiş olduğundan vakıflar türlü sui istimallere uğramış ve vakıf akarlar şunun bunun yed-i gasbına geçmiştir. Eslâfın vakıflarından bu gün elde kalan onda biri bile değildir. Mürakabe vazifesi yapılmış olsa idi, bu âkıbet olmıyacaktı. Nitekim mal memurları üzerindeki sıkı mürakabe sayesinde menkul ve gayr-i menkul emval-i umumiye masun ve mahfuz kalmıştır ve kalmaktadır.

Tahsisat kabilinden olan vakıflara gelince : sahih vakfı tarif ederken vakfedilecek malin menkul olsun, gayr-i menkul olsun vâkıfın milki olması şart olduğunu söylemiştik. Arazi vakfı da böyledir. Vakfolunacak mal arsa veya hangi bir arz ise vâkıfın milki olması şarttır. Rakabesine mâlik olmayıp yalnız tasarruf hakkına mâlik olduğu bir arsa veya araziyi mutasarrıfı vakf-ı sahih ile vakfedemez.

Evvelki hükümlere göre milk arazi şunlardı :

1 — Köy veya kasaba içinde bulunan veya kenarında olup da tetimme-i sükna [1] itibar olunan yarım dönüm mikdarı yerler.

2 — Arazi-i öşriye [2]

3 — Arazi-i haraciye [3]

4 — Arazi-i mevattan iken milk olmak üzere imar ve ihya olunan arazi [4]

5 — Arazi-i emiriyeden iken [5] muteber bir şira ile satın alınan arazi.

İşte sahih vakıf ile ancak milk arazi vakfolunabilirdi.

Miri (millî) arazinin sahih olarak vakfedilebilmesi cevaz-ı şer'iye binaen hazineden milkiyeti satın almakla mümkündü. Rakabesi hazineye ait arazinin alınıp satılması hazinede müzayeka olmak ve arazinin vâridatı masarifini korutmamak gibi müsevvigat-i şer'iyyenin yani satmağa cevaz veren hallerin vücudiyle meşruttu. Bununla beraber satışın semen-i misil ile olması ve temlikin âmme maslahatını ihlâl etmemesi şarttı. Bu cihetle arazi-i emiriyeden bir kıt'anın meccanen ahere temliki veya değer bedelinden noksanla satılması ve ordu ve halkın ihtiyaçları için muhafazası icabeden arazinin ahere temliki muteber değildi. Şukadar ki muharebede veya cemiyet ve devletin maddî ve manevî menfaatinde hizmeti görülenlere elden çıkarılmasında mahzuru olmayan arazinin meccanen temliki sahihti.

Hulâsa : arazi-i emiriye sahihan vakıf edilebilmek için rakabesinin devletten temellük edilmesi lâzımdır.

Manay-i hukukide vakıf olmadığı halde vakıf denilen arazi vardır ki, buna irsadî ve tahsisat kabilinden vakıf denir ki üç nevidir.

1 — Tapu ile tasarruf olunan arazi-i emiriyenin öşür ve harcı ferağ gibi menafi ve rüsumu emiriyesinin bir cihete tahsisi.

2 — Menafi-i emiriye ile birlikte hukuk-i tasarrufiyesinin tahsisi,

3 — Yalnız hukuk-i tasarrufiyenin tahsisi,

Birinci halde menafi ve rüsumu emiriye ve ikinci surette hem menafi ve rüsum-i emiriye hem hukuk-i tasarrufiye ve

---

[1] Tetimme-i sükna : hayvan bağlamak, âlât ve edevat koymak gibi ihtiyaçları ve bu suretle evden intifa'ı tamamlayan mahaldir.

[2] Hiyn-i fetihte müslümanlara temlik olunan ve hasılâtından öşür alınan arazidir.

[3] Hiyn-i fetihte gayr-i müslimler yedinde ipka olunan ve hasılâtından haraç yani vergi alınan arazi.

[4] Bir kimsenin tasarrufunda olmayan ve ahaliye terk ve tahsis kılınmayan ve köy ve kasabaların kenarlarından yarım saat mesafede bulunan taşlık, kıraç, pirnallık gibi hâli mahallerdir ki bu gibi yerleri tebadan her hangi bir kimse milki olmak veya rakabesi devletin olarak tasarruf hakkına mâlik olmak üzere alâkalı memurun iznile açup temellük ve tasarruf edebilirdi.

[5] Arazi-i emiriye rakabe ve tasarrufu devlete ait olup efrada tefviz suretiyle idare oluna gelen arazidir. E b u s s u u d Efendinin beyanına göre R u m e l i ve A n a d o l u arazisi arazi-i emiriyeden idi.

üçüncü surette yalnız hukuk-i tasarrufiye vakfedilmiş olur.

Hukuk-i tasarrufiye vakfedilmiş olması halinde bu yere vâkıf tasarruf eder. Bizzat tasarruf edebileceği gibi ahere icarla veya müzaraaya vermek gibi bir suretle tasarruf eder.

Bu nevi vakıf yani irsadî vakıf, Emevilerden Velid bin Abdülmelik tarafından ihdas olunmuştur. Müşarünileyh Emeviye Camii ini bina ve mesalihine bazı mezraalar tahsis eylemişti[6].

Bu nevi tahsisler yukarıda da söylediğimiz gibi hakikatte vakıf olmayıp Beytü'l-male (hazineye) ait olan bir şeyin Beytü'l-malce bakılıp idame edilmesi lâzım olan bir cihete tahsisden ibarettir.

Bu cihetle tahsis iki kısma ayrılır. Lehine tahsis yapılan cihet Beytü'l-malden temin edilmesi veya bakılması lâzım olan bir cihet ise bu tahsis sahih ve muteberdir. Binaenaleyh nakz ve iptali caiz olmaz. Buna tahsis-i sahih denir. Eğer tahsis olunan cihet Beytü'l-malden görülüp gözetilmesi lâzım gelmeyen bir cihet ise iptal olunur. Arazi-i emiriyenin aşâr ve rüsumunu Beytü'l-malden istihkakı olmayan bir şahsa tahsis gibi. Buna tahsis-i gayr-i sahih denir. Ve iptali icabeder.

Sultan Orhan'dan başlayarak Osmanlı padişahları, vezirler vesair ümerâ bir çok vakıflar yapmışlardır. Bunların vakfiyelerinin bir çoğu Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde mahfuzdur. Fâtih merhumun vakfiyesi gibi bazıları tab ve neşrolunmuştur. Bu vakıfların nevileri hakkında ihtilâflar tehaddüs etmiş, mahkeme ve hakemlerce muhtelif kararlar verilmiştir. İzah ve tahlil etmek istediğimiz vakfiyelerde de bu nevi vakıflar bulunduğundan bu meseleler üzerinde durmağı faideli bulduk.

Bir vakfın mahiyetini düşünürken her şeyden evvel vakfolunan mallar'a vâkıfın milki olup olmadığını tetkik etmek icabeder. Çünkü sahih veya irsadî vakıf olup olmadığını anlamak için bu cihetin bilinmesine ihtiyaç vardır. Sultanların, vezirlerin ümerânın vakıflarında da böyledir. Vakfolunan şey milkleri ise vakf-ı sahih, değilse irsadî vakıf nev'indendir.

İrsadî vakfın sihhatinde şüphe yoktur. Aşağıya geçirdiğimiz fetvadan da anlaşılacağı üzere ötedenberi Şeyhü'l-İslâmlar tarafından bu nevi vakıfların meşruiyet ve sihhati hakkında fetvalar verilmiştir.

"Padişah-i İslâm meddallahu zıllehu alâ mefarikı'l-enam hazretleri arazi-i emiriyeden bir kıt'a-i muayyeneyi bir medresenin mesalihine vakıf etse, sahih olur mu? El-Cevab : olur." (Ali Efendi, *Fetava Mecmuası)*

Bu fetvadaki sıhhatten maksat vakf-ı sahih demek değildir. Esasen vakf-ı sahihin mahiyet ve hükmüne göre arazi-i emiriyenin bu suretle vakfı düşünülemez. Aksi halde mevkuf arazi âmmenin milkiyetinden çıkıp âmme milki hükmünü alacaktır ki, bundaki adem-i makuliyet izaha muhtaç değildir.

Şu halde fetvalardaki sıhhatten maksat irsadın sihhatidir. Çünkü irsat kabilinden olan tahsislerin de sahih ve gayr-i sahihi vardır. Nitekim biraz evvel söyledik.

Sultan ve vezirlerin ve ümeranın vakfiyelerinde yazılı vakıflar hangi nevi vakıfdandır?

Eğer vakfolunan mallar milk nevinden ise menkul olsun, arazi olsun vakf-ı sahih nev'indendir. Eğer vakfolunan arazi vâkıfın milki olmayıp rakabesi devlete ait araziden ise tahsisat kabilinden olduğuna hüküm edilmek lâzım gelir. Bu takdirde tahsisatın hangi nev'inden olduğu tetkik olunur. Hangi neviden olduğu tasrih edilmiş ise tereddüde mahal kalmaz. Sarahat veçhile amel olunur. Tasrih olunmamış ise hilâfına delil ve teamül olmadığı surette hem hukuku tasarrufiye, hem aşar ve rüsumu emiriye tahsis edilmiş demek olur. Aksine delil varsa delil mucebince amel olunur.

Meselâ, mevkuf arazi ötedenberi vâkıf tarafından tasarruf edilmekte, aşar ve menafi-i emiriye hazine tarafından cibayet olunagelmekte ise yalnız hukuk-i tasarrufiyenin mevkuf olduğu anlaşılır. Tasarruf hakkı devlete ait olup efrada tefviz olunagelmekte ise aşar ve menafi-i emiriyenin mevkuf olduğu anlaşılır.

---

[6] *İkdü'l-Cuman*da bu husus hakkında tafsilât vardır.

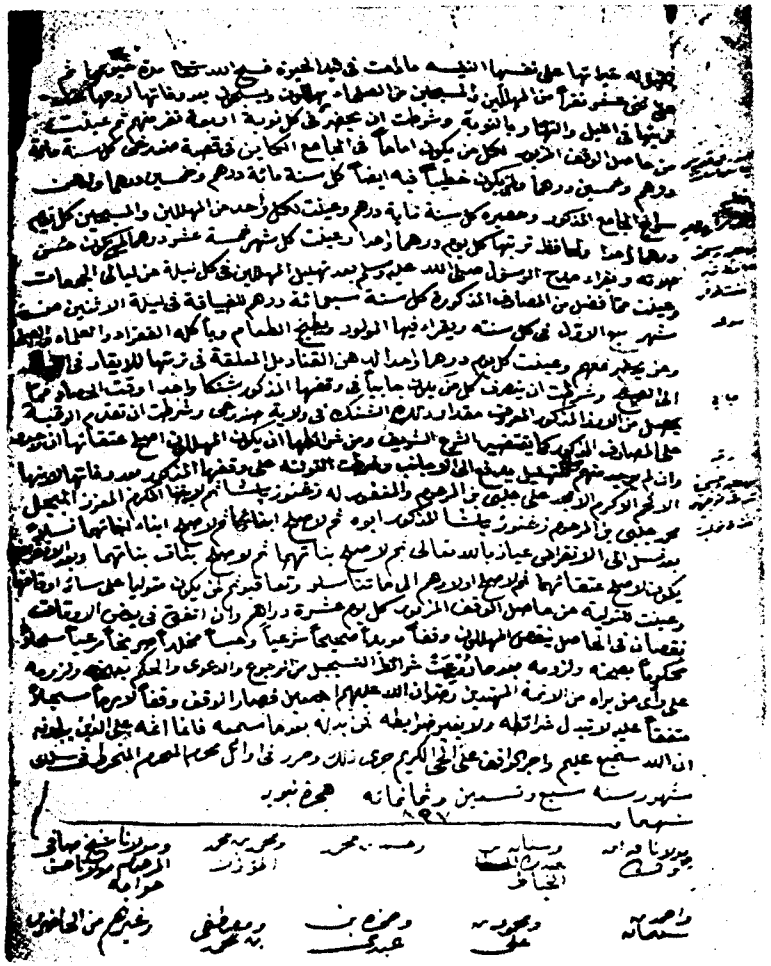

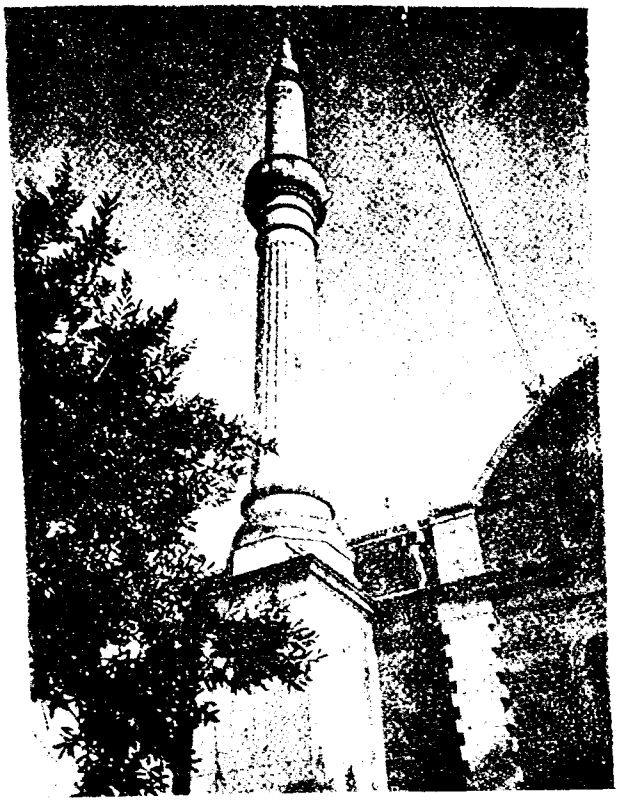

Res. 1 — Zağanus Paşa Cami'i

Res. 2 — Zağanus Paşa Cami'i

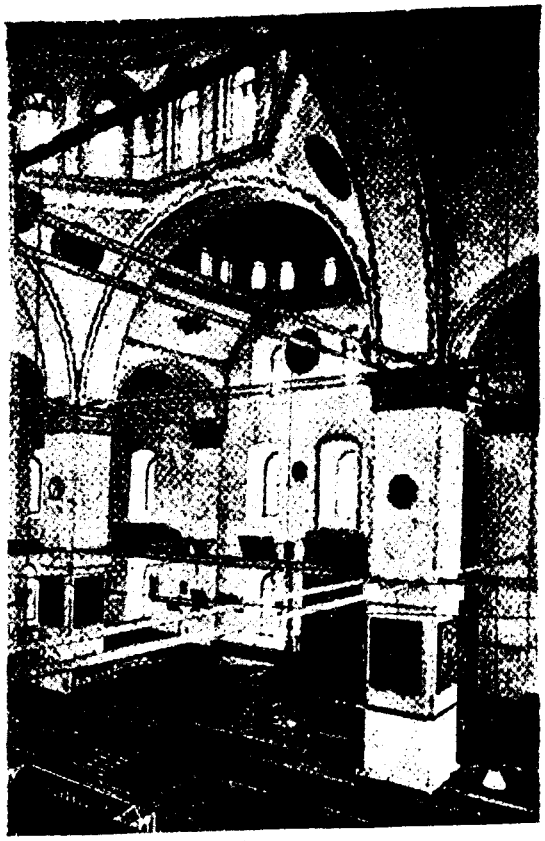

Res. 3 — Zağanus Paşa Cami'i içten görünüş

Res. 4 — Zağanus Paşa Cami'i içten görünüş

Sultan Orhan'dan başlayarak Osmanlı hükümdar ve vezirlerinin ve ümerasının vakfiyelerinde geçen ve milkleri olmayan kura ve mezari'de ötedenberi vâkıfları canibinden tasarruf edilegelmiş ve ekserisi icareteyne ve mukataaya bağlanmıştır. İcareteyn ve mukataa ancak gayr-i menkullerde tasarruf hakkına istinad eder. Aşar ve rüsum-i emiriye icareteyn ve mukataaya mevzu, olamaz. Şunu da kayıt ve ilâve edelim ki zikri geçen ve benzeri vakıflar, tapu kayıtlarında nevi' hanesinde vakıf olarak kaydedilegelmiştir. Eğer aşar ve rüsum gibi yalnız menâfi-i emiriyenin tahsisinden ibaret olsaydı, bu hanede arazi-i emiriye olarak kaydolunmak ve muhassasat hanesinde aşar-ı şer'iyyeli veya bedel-i öşür mukataalı denip bunun vakıf olduğu gösterilmek icabederdi. Şu fetvadan da anlaşılıyor ki kura ve mezari' vakıflarında tahsis olunan hukuk-i tasarrufiyedir. Aşar ve menafi-i emiriyenin de birlikte vakfolunmuş olması mümkündür.

"Bir vakıf karye toprağında vaki ve kimsenin tapu ile tasarrufunda olmayan kışlak arsası vakf-ı mezkûr mütevellisi zapteder oldukta karye-i mezkûre ahalisi zaptettirmeyip bigayr-i hakkın kendileri zapta kadir olurlar mı? El-Cevap : olmazlar"

(*Behcetü'l-fetava,* S. 256)

Burada şöyle bir sual hatıra gelir : Bir şeyin rakabesini vakıf ile hakk-ı tasarrufunu bir cihete tahsis arasında ne fark vardır? Şüphesiz fark vardır. Rakabeyi vakfetmek onu âmme milkiyeti hükmünde olmak üzere takyit ve bazı içtihada göre milkiyet hakkını âmme lehine iskattır. Hakk-ı tasarrufu vakfetmek ise, yalnız bir tahsisten ibarettir. Bundan başka hakikî vakıflarda şer'î sebep olmaksızın şartların tebdili caiz olmadığı halde gerek âşar ve menafi-i emiriyenin ve gerek hukuk-i tasarrufiyyenin tahsisinde şartları tebdil caizdir. Fetvalarda ve fıkıh kitaplarında galib-i evkafı kura ve mezari olan karye ve kasabada veliyyü'l-emir vakfın şartları'nı tebdil edebileceği yolunda görülen mesele bu esasa istinat eder.

Şimdi neşri sadedinde olduğumuz Zağanus Paşa vakfiyesini ele alalım: Arapça olan vakfiyenin suretinin fotoğrafisi yazının sonuna konacaktır. Buraya tercemesini alıyoruz.

(Vakıflar Umum Müdürlüğünde 581 No. lu defterde kayıtlı Zağanus Paşaya ait evaili Cumade'l-ûla 866 tarihli vakfiyenin tercemesidir :

> Mühürlenip imza olunan aslına mutabıktır. Müsecceldir. Kaza ve iftada mündericatı ile amel olunur. Allah'ın rahmetine muhtaç olan İstanbul Kadısı Mehmed yazmış ve imzalamıştır.

Hamd-ü sena ol Halik-i lem yezele mahsusdur ki, nev-i beşerî yaradıp ana esbabı hayr ihsan ve teshil ve bilmediğini beyan ve tâlim etti ve herkesin fena bulacağını haber verdi. Ve âlemde kumrular sayha-zen ve güvercinler nevha-saz oldukça salat ve teslimât-ı cezile ile kesb-i imtiyaz eden Nebiyy-i Haşimî'nin ve âl ve ashab ve hulefa-yi kiramın üzerine olsun. Bu tahmidât ve teslimâttan sonra bil ki dünya-yı deniyye beliyye ve musibbetlerin cevelângâhidir, firar yeridir, karar yeri değildir. Baka ve sefası yok, eskidenberi meşakkat ve cefası çoktur. Bahar bulutları gibi seriuzzevaldir. Çölde parlayan serab gibi aldatır. Hiç bir nebi nübüvvetile ve hiç bir zalim cebir ve kuvvetiyle anda payidar kalamaz. İnsan dünyayı şimdiye kadar dar-i belâ görmüş ve yine öyle görecektir ve ticareti de iğne ucu kadar bir şeydir. Âkil olan kimse dünyanın bir geçit mahalli olarak yaratıldığını bilir (vellezine cahedu...) ayet-i kerimesine kalp gözüyle bakarak ve mazmununu nazar-ı dikkate alarak bütün evkat ve saatini ictihad-i tam ile taate kasr ve hamde hasreder ve şüphesiz gelecek olan mükâfat ve mücazât günü için zad ve zahire iddiharında teşmir-i sak eder. Âkil için isabetli ve iyi bir şey amellerini ıslah ve akibetini düşünerek hayratın en mükemmelini ve hasenatın en güzelini yapmaktır. Bunlardan ilham alan zamanın vezirlerinin mabihi'l-iftiharı, adil ve ihsanın nâşiri, zaman ve devrin Âsafı, Cenab-ı Hakkın inayet-i mahsusasına mazhar bulunan merhum Zağanus Paşa -Cenab-ı Hak rahmetine müstağrak buyursun- vaktaki insan yediğini bitirmiş ve giydiğini eskitmiş ve tasadduk ettiğini ibka etmiş olduğunu teyakkun edince gafur ve

rahîm sıfatlariyle muttasıf olan Cenab-ı Hakkın emr-i kadim ve ezelisine imtisal ve rızasını tahsil uğrunda halis malı ile Balıkesir içinde bir imarethane bina eyledi ve bu imarete mütevelli, nâzır, şeyh, nakib (müfettiş), ekmekçi, anbarcı, kayyim, kâtip, nasb ve tayin eyledikten sonra hal-ı hayatında tasarrufâtı nafiz olduğu bir zemanda yed-i temellük ve taht-ı tasarrufunda olan ve Saruhan vilâyetinde bulunan karyelerini vakıf ve habis ve tasadduk eyledi. Bu karyelerden birincisi pirinç zer'-ine mahsus çeltik nehriyile levahikinden bulunan Danişmendlu mahalli ve cemi-i hudud ve hukuku "Tumanlı" ile birlikte Tanbur namı ile meşhur ve mütearef karyedir. İkincisi tâbii bulunan ve cemi-i hudud ve hukukiyle beraber Teslimatlu namile meşhur olan karyedir. Üçüncüsü bütün levahiki ve hudud ve hukukiyle birlikte Büyük Meder namiyle meşhur olan karyedir. Dördüncüsü cemi-i hudud ve hukukiyle beraber Küçük Meder karyesidir. Cem-i hudud ve hukuki ve içinde bulunan on nefer köle ile birlikte Karacaviran karyesi Küçükmeder karyesine tâbidir. Beşincisi tevabiinden olan Kadaglıc ve içindeki yüz dört camus ve üç nefer köle ve Bebik namiyle meşhur olan değirmen ile cemi-i hudud ve hukukiyle dahilen ve haricen bütün levahiki ile birlikte Yaya köyü namile meşhur olan mezrea ile beraber Numanlu karyesidir. Bu karyeler sahibinin ismi ile meşhur olduklarından hududları zikredilmemiştir ve yine vâkıf-ı mumaileyh Balıkesir nahiyesinde iki karye daha vakfeyledi. Bunlardan birisi At namile anılan karyedir, *Demirci* ile içindeki yirmi nefer köle ve cariye ve mevcud edevatile iki değirmen ve bütün hudud ve hukukiyle mezkûr At karyesine tâbidir. İkincisi levahik ve tevabii ve hudud ve hukukiyle beraber Türkarı karyesidir ve yine vâkıf-ı mumaileyh Balıkesir içinde dokuz dükkân vakfeyledi. Bunlardan birisi başçı dükkânı demekle meşhurdur. Diğer sekiz dükkân buna muttasıldır, ve yine vâkıf Bakırcılar çarşısında dört dükkân ve ekinci mescidi karşısında iki ve helvacılar çarşısında bir dükkân vakfeyledi, ve yine vâkıf Tuzcular çarşısında dokuz dükkân vakfeyledi. Bunlardan birisi Tuz iddiharına mahsus mevzi olup diğer sekizi bir birine muttasıldır. Bunların cümlesini cemi-i huhud ve hukuk-ı levahik ve merafikiyle vakfeyledi ve cümlesi sahibinin ismiyle meşhur ve başkalarına iltibasları olmadığından hududları zikredilmemiştir. Vâkıf şu mevkufatını gelip giden miskinler, fukara, ulema ve sulehaye vakfeyledi. Bu mevkufatın envai istiglâlden her hangi bir şekil ile istiğlâl edilmesini vâkıf şart edip galle ve hasılâtının yarısını hakkı tevliyet olarak mütevelliye tayin eyledi. ve nâzıra yevmiye yirmi dirhem ve şeyhe yevmiye beş dirhem ve nekîbe iki dirhem ve aşçıya iki dirhem ve ekmekçiye iki dirhem ve anbarcıya iki dirhem tâyin eyledi. Kayyım, hâdim, Serrac bir şahıs olmak şartile iki dirhem ve kâtibe üç dirhem ve Saruhan vilâyetindeki karyeleri cibayet eden câbiye salarlık rûsumunu tâyin ve bundan fazlasına mutasarrıf olmamasını yani işbu rûsum üç kısma taksim edilerek iki kısmını câbiye ve bir kısmını da kâtibe tâyin eyledi. Ve mezkûr At karyesini cibayet eden câbiye iki dirhem vâkıfın mesalihine yardımda bulunan belde kadısına yevmiye bir dirhem ve yetim çocukları okutan sıbyan muallimine yevmiye beş dirhem tayin ve şöyle şart eyledi ki muallim olan kimse on nefer yetim çocuk okutup iki def'a *Kuran* okutacak ve sonra iki def'a luğat öğretecek ve tahsil-i ilme kabiliyyeti olmıyan kimseleri kabul etmiyecektir, ve vâkıfın türbesi türbedârına bir dirhem tayin eyledi. Bu masraflardan artan fazlayı imarette hergün sabah ve akşam kifayet miktarı fukara ve miskinlere verilecek taama sarf edilmesini şart eyledi. Ve yine imarete gelen sâdat ve ulema üç gün kadar misafir edilip hayvanlarının yeygilerinin berveçh-i mutad verilmesini şart eyledi. Ve keza Balıkesir içinde hamama, Cami-i şerife ve imarete ve diğer mahallere akan su mecralarının ve kendi imareti ve cami'inin tamir ve termimini ve Balıkesir tevabiinden Eftelye karyesi kurbündeki hamamın tâmirini ve Germiyan Vilâyetinde Kula kasabası haricindeki su mecrasının meremmetini ve Sofya beldesi yanındaki hamamın ya-

undaki hamamın ve Filibe beldesindeki camiin tamir ve termimleri için lâzım gelen masarif kendilerine mahsus zevaide münhasır kalmayup nerede bulunursa bulunsun bütün evkafın zevaidinden temin edilmesini şart eyledi. Ve yine vâkıf tamirat için Muhammedî dirhem olmak üzere sülüs malinden yüzbin dirhem vassiyet eyledi. Vâkıf vakfının tevliyetini oğlu Mehmed Çelebi'ye, sonra diğer oğlu Ali Çelebi'ye ve bunların ikisinden sonra bunların oğullarından birine ve sonra neslen bade neslin oğulları oğullarının aslahına şart eyledi. Bunların inkirazlarından sonra bu ikisinin yani Mehmed Çelebi ve Ali Çelebinin kızlarından birinin aslahına ve bunların da inkirazından sonra vâkıfın kölelerinin aslahına ve sonra bunların evlâdının aslahına bunlar da münkariz olursa tevliyet hususu memleketindeki sultan-ı âzâmın reyine mufavvaz olmasını şart eyledi. Vakfın nezaretini Abdullah oğlu Karagöz ve Abdüssamed oğlu Abdullah Beylere şart edip bunlardan biri vefat ederse, diğeri kendi hissesi ile nâzır olup vefat edenin hissesi tasarruf olunur, her ikisinin de vefatlarında bunların evlâdından dînen ve aklen aslah olanı nâzır olup evvelki iki nâzırdan birine verilen hisseye mutasarrıf olmasını, bunlardan sonra vâkıfın kölelerinin aslahına sonra bunların evlâdının aslahına, sonra vâkıfın evlâdının kölelerinin aslahına, sonra mevali ve evlâdı tenasül ve teakup ettikçe bu kölelerin evlâdının aslahına, bunlardan sonra sultanın tâyin edeceği kimseye şart eyledi. Ve yine vâkıf-ı mumaileyh şeyh, nakib, aşçı, ekmekçi, anbarcı, kayyım, kâtip, câbi ve bütün hademe-i vakıf cihetleri vâkıfın kölelerinin aslahına, sonra bunların evlâdının aslahına sonra vâkıfın evlâdının kölelerinin aslahına ve tenasül ettikçe kölelerinin evlâdının aslahına tertip dairesinde tevcih edilmesini, bunlar da münkariz olursa sultanın reyine mufavvaz olmasını şart eyledi. Zikrolunan evkâfın cümlesini kavanin-i mârufe ve şerait-i mazbuta-i şer'iyye dairesinde bir vakıf oldu. Artık usul ve şurutu tebdil ve tağyir olunmaz, satılıp alınmaz, rehin yapılmaz, kıyamet gününe kadar kimseye miras kalmaz, geçmiş imamlardan vakfın sıhhat ve lüzumuna kail olanların içtihadı ile hâkim bu vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmeyledi. İşbu vakfiye evail-i Cumade'l-ula sekiz yüz altmış altı senesinde yazılıp hüküm olundu."

Zağanus Paşa [7] Fatih Sultan Mehmed'in teveccüh ve itimadını kazanan ve İstanbul'un fethinde ve diğer mücahedelerde pek büyük hizmet ve kahramanlıkları görülen değerli vezirlerindendir. Sultan Mehmed'in Şehzadeliğinde onun yanında bulunmuş ve ilk saltanata geçişinde Edirne'ye birlikte gelmişti. Fakat tekrar saltanata avdet eden İkinci Murad oğlunu hevayi şeylere teşvik ediyor diye Zağanusu Balıkesir'e nefyetmiştir. Fatih tekrar saltanata geçince Edirne'ye dönmüş ve İstanbul'un fethinde büyük hizmetleri görülmüştür. Muhasarada Karacabey ile birlikte Beyoğlu, Galata ve Kasımpaşa taraflarını muhafazaya memur edilmiş, karadan Halice gemi indirmek işinde canla başla çalışmıştır. Zağanus Paşa Trabzon fethinde de hazır bulunmuştu. Trabzondaki bir köprü ve bir mahalle hâlâ Zağanus köprüsü ve mahallesi diye anılır ve bir kal'a kapısı Zağanus kapısı diye yâd olunur. Muhasaradan evvel Rumelihisarı'nın garb-i şimalî müntehasını teşkil eden yani Bebek tarafına nazır olan köşedeki cesîm kulenin inşasına memur edilmişti. Kapısının üzerinde mahkûk olan

---

[7] Adına bakarak onu Rumdan ihtida etmiş sananlar vardır ve bazıları da aslen Arnavut olduğunu söylerler. Halbuki "Zağanus" kelimesi öz türkçedir ve Doğan nev'inden bir kuştur. Bundan da aslen Türk olduğu anlaşılıyor.

Zağanus : bir nevi Doğan ismidir. (*Lûgat-i Çağatay ve Lûgat-i Türkî Osmanî*).

Zağanus : Yü'yü Doğan (*Lehce-i Osmanî*)

Zağanus - garp - isim, Doğanın bir nev'i, Moymul "*Türk Lûgati*"

Paşanın babasının adının Abdullah olarak gösterilmesiyle sonradan ihtida ettiğine istidlâl olunarak ihtida ettiğine istidlâl olunamaz. Babasının adı hakikatte Abdullah olabilir.

١ — امر ببناء هذه القلعة المنيعة والقلة الرفيعة السلطان الاعظم والخاقان المعظم السلطان محمد بن مراد خان

٢ — خلدت مملكته لعبده المكرم ووزيره المعظم زغنوس پاشا بن عبدالله وفرغ منها لتمام شهرين من شهور سنه ست وخمسين وثمانمأة (8)

suretindeki kitabeden de anlaşıldığı üzre muayyen müddette ikmale muvaffak olmuştur.

İstanbul muhasarası esnasında Fatih hazretlerinin riyasetinde toplanan harp meclisinde Halil Paşanın uzlaşma fikir ve mütalâasına karşı iradettiği heyecanlı hitabesi kendisinin şahsiyet ve kahramanlığı hakkında tam bir fikir verecek mahiyettedir [9].

[8] Bu kitabe muhtelif eserlerde başka başka şekilde intişar etmiştir. Buraya aldığımız metin Ş. Erel'in okuyuşudur.

[9] Bu tarihî hitabeyi Endonezyalı Ahmet Salim Er-Reşidi *"Essultan Muhammed El-Fâtih"* adlı arapça eserinde şöyle nakleder : "muhasaranın sonlarına doğru Sultan Mehmed otağında bir harp meclisi kurmuştu. Halil Paşa düşüncesini izah ettikten sonra Sultan Mehmed gülümseyerek Zağanus Paşa'dan fikrini sordu. Zağanus Paşa henüz gençliğinin olgunluk çağlarında idi. Azm-ü irade sahibi olmakla beraber himmeti çok yüksekti. Kostantaniye'yi istilâ için surlar altında kazdırılan lâğımları idare ediyordu. Sultan Fâtih fikrini sorar sormaz olduğu yerden doğrularak Arnavut lehçesiyle türkçe olarak şöyle bağırdı : Hâşa ve kellâ, padişahım ben Halil Paşa'nın fikir ve mutalâalarını kat'iyyen kabul edemem; biz buraya ölmeğe geldik, dönmeğe değil." Bu sözler mecliste bulunanlar üzerinde dehşetli bir tesir yaptı. Meclis tam bir sükûn içinde idi. Zağanus Paşa sözlerine devamla; Halil Paşa bu sözleriyle hamiyyetinizi söndürmek, şecaatinizi kırmak istiyor. Fakat buna hiçbir vakit muvaffak olamıyacak, hüsrana uğrayacaktır. Malûmunuz olduğu üzre Yunanistan'dan hareketle Hindistan'a yürüyen Büyük İskender'in ordusu bizim ordumuzdan büyük değildi. İskender bu ordusuyla Asya'nın, o koca kıt'anın yarısını mağlûb ve istilâ etmişti. O ordu, bu kadar geniş ve muazzam ülkeleri istilâya güç yetirdikten sonra bizim ordumuz bu taş yığınlarını geçmeğe güç yetiremiyecek midir?"

"Halil Paşa, garp devletlerinin intikam almak için üzerimize yürüyeceğini söylüyor. Şimdi sorarım : Hangi garp devletleri? Lâtinler mi, yoksa korsanlık ve hırsızlıktan başka bir şey yapamayan Akdeniz devletleri mi? Sultanım madem ki fikrimi sormak lûtfunda bulundunuz, mühim bir işe başladık, bitirmeliyiz. Bundan başka mülatâaya muktedir değilim" (*Es-Sultan Muhammed El-Fâtih*)

Vakfiyeler üzerinde tahlil ve mutalâa

Zağanus Paşanın Vakıflar Umum Müdürlüğünde olan vakfiyesi vakfiyenin aslı değildir, suretidir. Tek tük istinsah sehivleri varsa da chemmiyetsizdir. Kolayca anlaşılmaktadır. Türkçe tercemesi yukarıda görüldüğü gibidir.

Bâlâsındaki ibarede görüldüğü üzere vakfiyeyi tanzim edip imza eden İstanbul kadısı olan Mehmed ismindeki zat Fâtih hazretlerinin "zamanın Ebu Hanifesi'dir" dediği İstanbul Kadısı Molla Husrev'dir. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'den sonra makam-ı kazaya Molla Husrev nasbolunmuştu. Hızır Beyin infisali, vefatı tarihine ve vakfiyenin altındaki tarihe nazaran vakfiyeyi tanzim eden zatin Molla Husrev olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyenin metninde vâkıf Zağanus Paşa merhum ve mağfur diye zikredilmektedir. Anlaşılıyor ki, bu vakfiye vefatından sonra tanzim ve vakfın sihhatine vefatından sonra hükmedilmiştir. Filhakika tarihler Zağanus Paşanın M. 1460 tarihinde Balıkesirde vefat ettiğini kaydederler ki, vakfiyenin tanziminden bir sene kadar evvele tesadüf eder. [10] *Vakıflar* adlı eserimizde izah ettiğimiz veçhile bir vakfın sıhhat ve lüzumuna vâkıfın hayatında da, vefatından sonra da hükmedilebilir.

İslâm hukukunda vakıf yapmak şekli mahsusa tabi değildir. İrade izhariyle vücut bulur ve o tarihden itibaren şahsi-

[10] Türbesi Balıkesir'de yaptırmış olduğu câmi yanında olup sandukası kavuk başlıklıdır. Türbe sonradan ahşap camekânlı olarak tâmir ettirilmiştir. Yanında refikası (Sitti) hanım medfun zannediliyor. Türbenin kapısı üzerinde sülüs yazı ile mahkûk kitabede (Fâtih Sultan Muhammed hân hazretlerinin damâdı gâzi Zağanus Mehmet Paşanın türbe-i şerifidir. 865 yazılıdır. *Karesi Meşahiri.*

yet iktisap ve hükümleri cereyan eder. Hâkime müracaatle vakfiye tanzim ettirilmesi tevsik ve hükm-i hâkimle lüzum ifade etmek ve hayatında vâkıf ve ölümünden sonra vârisleri vakfın lüzumuna kail olmayan müçtehitlerin içtihadına dayanarak vakıfdan rucu' edememek içindir.

Maahaza hâkim mutlaka lüzumla hükme mecbur değildir. Vaziyyete göre ya vakfın lüzumiyle hükmeder veya adem-i lüzumiyle hükmedip vakfı iptal eder.

Şu fetvalar bu esasa mübtenidir.

"Zeyd sıhhatinde milk akarını vakıf ve tevliyet ve gallesini evlâdına ve evlâdı evlâdına ve bade'l-inkıraz gallesini fukaraya şart ettikten sonra teslim ile'l-mütevelli bir tescili şer'i bulunmadan zeyd fevt olup evlâdından ancak kızı Hindi vesair veresesini terk etmekle sair verese ol akarı mirasa idhal edüp Hind ile hâkime mürafaa olduklarında hâkim İ m a m - ı Y u s u f kavli üzerine akarın vakfiyetine hükmetse sair verese razılar olmayıp akarı mirasa idhale kadir olurlar mı? El-Cevap : olmazlar" *(Ali Efendi, Feteva Mecmuası).*

"Hind milk menzilini bir cihete vakfedüp lâkin teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'i bulunmasa Hind fakire olmağla vakfından rücu edüp hâkime feshettirecek menzil-i mezkûru milkiyet üzere zapt ve bey'a kadir olur mu? El-Cevap : olur. (A l i E f e n d i, *Fetava Mecmuası).*

"Zeyd sihhatinde milk akarını bir cihete vakfedüp badehu teslim ile'l-mütevelli ve tescil-i şer'i bulunmadan düyunu terekesinden ezyed olduğu halde fevt olsa Zeydin dâyinleri vakfı hâkime fesh ettirerek ol akarı kısmet-i guramaya idhale kadir olurlar mı? El-Cevap : olurlar" (adı geçen mecmua)

Öyle anlaşılıyor ki, paşa sağlığında vakfiye tanzim ettirmeğe vakit bulamamış, ölümünden sonra vârislerinin müracaatı üzerine tanzim ve tescil olunmuştur. Hayatında mensubolduğu cemiyete yaptığı bunca hizmetlerin yanında ölümünden sonra insanlara ile'l-ebet faide temin edecek böyle hayrî eserler bırakmak en kudsi mazhariyet sayılmağa lâyiktir. Allah Rahmet etsin.

Vakfiye muhtelif fıkraları ihtiva ediyor.

İlk fıkra : Cenab-ı Hakka hamd ve Hazret-i Peygambere ve âl ve ashabına salâtla selâmla başlar ki, bu kabil işlere hamd-ü sena ve salât-ü selâmla başlamak âdab-ı islâmiyedendir. Hamd ve şükür zımnında uzun mukaddime ile başlayan müzehheb vakfiyeler vardır. Bunlardan bazıları Tapu ve Vakıflar dairelerinde mahfuzdur. Şüphesiz bu derece itina ve masraf, dinî ve insanî elde edilen bir muvaffakiyyetin heyecanını aksettirmek ve aynı zamanda emr-i hayra başkalarını teşvik ve tergip etmek içindir.

Müteakıp fıkra yaşatılması istenen hayrî cihetlerle bunları vâridatı ile yaşatacak menkul ve gayr-i menkul vakıf mallara dairdir. Mazmun bakımından ibarelerin medlûlleri sarih olup tefsir ve izaha muhtaç değildir. Yalnız gayr-i menkullerin şöhretinden bahsile hudutlarının ve diğer gayr-i menkullerden ayıracak hususiyetlerinin yazılmaması tevsik cihetinden muvafık olmamıştır. Gerçi şöhretine binaen tahdit ve tavsiften istiğna, vakfolunan gayr-i menkulün malûmiyeti ve vakfiyetinin sihhati için kâfi isede vakıf akarların asırlarca kalacağa düşünülerek mevkileri ile birlikte hudutları ve diğer yerlerden temyize medar olacak vasıf ve hususiyetleri söylenmek ve söylenmemiş olması halinde hâkim bunları istizah ederek vakfiyede yazmak icabederdi. Çünkü sak ve vesikada tam vuzuh olmak şarttır. Sak ilminin en esaslı kaidelerinden biri de budur. Bundan başka vakfiye merhumun vefatından sonra tanzim edilmiş olmasına göre, vakfiyede yazıldığı gibi vakıflar yaptığının ve vakfiyenin sonlarına doğru hikâye olunan vasıyyetinin ne ile sabit olduğunun beyanı iktiza ederdi. Ya bu cihetler tahkik edilerek zabıtnameye derç ile iktifa olunmuş veya vakfiye aslından istinsah edilirken noksan istinsah edilmiştir. Maahaza bunlar vesika tahririne ait olup vakıf meselelerine teallûk etmez. Yalnız mesele bakımından üzerinde durulmağa değen hususlar, vakfolunan gayr-i menkullerin nevilerile menkullerin vakfının cevaz ve adem-i cevazı meseleleridir.

Bir çok vakfiyelerde hususiyle selâtin, vüzera ve ümera vakfiyelerinde bir hayli köy ve mezraa vakıflarına tesadüf olunmaktadır. Mukaddimede temas olunduğu üzere bu vakıfların nev'ini tayin cidden mühimdir. Bunun için ötedenberi bu mevzuda bir çok ihtilâflar olmuş ve halen olmakta bulunmuştur. Kütüb-i fıkhiyede de bu baptaki beyanat istenildiği kadar vâzıh değildir. Binaenaleyh evvelâ gayr-i menkul vakıflar üzerinde duracak ve sonra menkul vakıfları tetkik edeceğiz. Ümidederim ki, diğer vakfiyelerin tetkikinde mucib-i istifade olur. Hiç olmazsa doğruyu ve hakikati tetebbu' ve taharriye vesile teşkil eder.

Görüldüğü üzre vakfolunan mallar arasında imarethane, dükkân, değirmen, hamam gibi gayr-i menkuller vardır. Bunlar vâkıfın milki olduğunda ve bunların vakfiyeti sahih bulunduğunda şüphe yoktur. Köy ve mezraalara gelince : Merhum bunları ya milki olduğu halde vakfetmiştir, ki mümkündür. Şöyle ki devlete yaptığı fevkalâde hizmetler dolayısiyle bu yerlerin rakabe ve milkiyeti kendisine ikta' ve temlik olunmuş veya usul-i meşruası dairesinde Beytü'l-mal'den veya mâlikinden satın alınmış olabilir. Bu halde vakıf, vakf-i sahih olur. Bu köy ve mezraaların aşar ve menafi-i emiriyesi ve hukuk-i tasarrufiyesi veya bunlardan biri ikta' edilmiş olupta bunları veliyyü'l-emrin iznile vakfetmiş olabilir. Bu takdirde vakıf tahsis ve irsad nev'inden olur. Fakat bunlar vakfiyeden anlaşılmamaktadır. Bulunabilse belki evrakı esasiyesinden anlaşılır. Fakat buna ihtimal yok, şu halde ötedenberi bu yerler hakkında hangi nevi vakıf veya tahsis muamelesi yapılageldiği araştırılmak ve o dairede amel olunmak lâzımgelir.

Vakfiyede köy ve mezreaların vakfiyeti beyan olunurken "halis milki olan ve taht-ı tasarrufunda bulunan" denmiş ise de, mücerret böyle denmiş olması, köy ve mezraaların rakabesi vâkıfın milki olduğuna delâlet etmez. Çünkü milkiyet ve tasarruf menfaate de teallûk eder. Nitekim ümera ve vüzeraya verilmiş olan temliknameler vardır. Karîne ve delil olmadıkça mücerrad "temlikname" denmiş olmasiyle rakabe temlik olunduğuna hükmolunamaz. Vakfiyenin sonunda vakfın lüzumuna kail olan müçtehitlerin içtihatlarına muvafık olarak hükmedilmiş olduğu yolundaki beyandan ve tahsisat kabilinden olan vakıflarda müçtehitler arasında ihtilâf maruf olmamasından istidlâl suretiyle de vakfiyenin ihtiva ettiği vakıfların sahih vakıf olduğuna hükmedilemez. Zira hüküm, mevkufat arasında bir çok milk bulunmak itibarile tağlib suretiyle tevki edilmiş olabilir.

Şimdi menkul vakıflara geçiyoruz.

Görülüyor ki vakfolunan şeyler arasında köle, cariye, hayvan gibi menkuller de vardır. Kıyas olan, mevkuf gayr-i menkul, olmaktır. Çünkü vakıf bir malı müebbeden habsetmektir. Müebbeden habs ise gayr-i menkulde mümkündür. Menkul müebbeden habse müsait ve hele para gibi bazı menkulün ayni istihlâk olunmadıkça intifaa kabil olmadığından menkul vakf-ı sahih olmamak lâzım gelirse de, bazı âsar ve örfe mebni tecviz olunmuştur. Mamulünbih olan kavle göre, nass vârid olsun olmasın, bir menkulün vakfedilmesi hakkında örf ve âdet câri ise, o memlekette, o nevi menkulün vakfedilmesi sahihtir.

Meselâ, istirbah olunarak faidesi bir ciheti hayra sarfolunmak üzere para, mektep, hastahane, misafirhane gibi hayrî mahallerde kullanılmak üzere eşya, velime cemiyetlerinde âriyet verilmek üzere huliyat ve fakir çiftçilere ödünç verilip sonra alınmak ve sonra diğerine verilmek üzere tohumluk buğday ve arpa gibi hububat ve okumak ve mutalâa etmek üzere *Mushaf-ı şerif* ve kitap vakfı, müteamil olan beldelerde sahihtir. Bunlar her hangi bir sebeple telef veya zayi' olur veya eskirse vakfı müsait ise yenileri alınır.

Vakfedilmesi mütearef olmayan menkul vakfolunamaz. Şu kadarki vakfı mütearef olmayan menkullerin akara tebean vakf-ı sahihdir. Çünkü bizzat tecviz olunmayan, teb'an tecviz olunabilir.

Meselâ; bir çiftlik veya mezraa vakıf olundukta âlât-i ziraiye, tohum ve hayvanat gibi çiftlikle beraber istimal ve intifa' olunan ve ona tabi bulunan şeyler birlikte vakfedilince bunlar da vakfedilmiş olur. O memlekette bu gibi şeylerin müstakillen

İzah etmekte olduğumuz vakfiyede böyle bir ibare yoktur. Yalnız *"neslen bade neslin"* tâbiri vardır. Bu tâbir tertibe değil, te'bide hamlolunur. Meğer ki istimal olunduğu memlekette batnen bade batnin manasında mütearef olsun. *Karnen bade karnin* tâbiri de böyledir, yani *neslen bade neslin* gibi te'bide mahmuldür. Meğerki tertip manasında mütearef olsun.

Zaman zaman örfler değişmiş, bu keyfiyet vakfiyelerdeki tâbirleri anlamak hususunda ihtilâflara yol açmıştır. Bazan bir kelimenin lûgat manası vazıh olur. Fakat bu manada istimal olunmaz, mecaz veya hakikat-i örfiye olarak başka bir manada kullanılır.

Meselâ, *ibn, ebnâ* kelimelerinin lûgat manaları malûmdur, *ibn* oğul, *ebnâ* cem'i olarak oğullar demektir. Vaktile tağlib tarikiyle erkek ve kız manasında kullanılmış ve bu tarikle *ebnâ* ve *ebnâi ebnâ* tâbirinde kızlar da dahil addedilmiştir. İ m a m-ı A z a m Hazretleri tâbirin kızlara ve kız çocukların kızlarına şâmil olmadığı reyinde bulunmuştur.

Bu ihtilâf ilmî bir düşünceden neş'et etmeyip istimal ve örf meselesinden neş'et etmiştir.

Vakfiyede meşrutunlehler arasında köleler vardır. Vehleten bu garip görünür. Fakat köleler üzerindeki milkiyet, eşya milkiyeti gibi değildir. Bunlar üzerinde milkiyet salâhiyet ve hususiyet-i insaniye üzerinde müessir değildir. Bunun içindir ki vakfa ait kitaplarda mesele, mütevellinin hür olması şart değildir diye bir zabıta ile ifade olunur.

Şu izahattan sonra sıra hüküm fıkrasına gelmiş oluyor. Bu fıkra aynen şöyledir. "Hâkim müçtehitlerden lüzumu vakfa kail olan müçtehidin reyine binaen bu vakfın lüzûmuna hükmetti".

Burada da ya bir ihmal veya istinsah noksanı vardır. Çünkü sabık esaslara göre hüküm için teşkil-i tarafeyn ve mürafaaya lüzum vardır. Halbuki mezkûr fıkrada mürafaadan bahsolunmamaktadır.

Ö m e r H i l m i Efendi merhumun *"Ahkâmü'l-Evkaf"* adlı eserinde ve *"Vakıflar"* namındaki eserimizin birinci cildinde izah olunduğu veçhile vakfın lüzumiyle hüküm mürafaaya mütevakkıftır. Mürafaa yapmaksızın yalnız vâkıfın veya mütevelliden birinin müracaatı üzerine hâkim, vakfın lüzumiyle hükmettim, diyemez. Etse muteber olmaz.

Diğer meselelerde hâkimler esahh-ı kavil ile hükme memur kılındığı ve kaza salâhiyetleri bu veçhile takyid olunduğu halde vakıfta serbest bırakılmışlardır. İşte bu hüküm bu asla mübtenidir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi vaziyete göre hâkimler vakfın lüzûm veya adem-i lüzûmuna hükmedebilirler. Burada kadı, lüzûma kail olan İ m a m-ı Y u s u f kavline binaen vakfın lüzûmile hükmü muvafık bulmuştur. Yukarıda da icmalen beyan olunduğu üzere İ m a m-ı Y u s u fun içtihadına göre vakıf, vâkıfın irade ızhar etmesiyle lâzım olarak vücut bulur. Lüzumu, mütevelliye teslime mütevakkıf olmadığı gibi tescile yani hâkimin hükmüne mütevakkıf değildir. Vakıf vücut bulunca vakfolunan maldan vâkıfın milki zail olur ve artık bundan rücu olunamaz.

İ m a m-ı M u h a m m e d'e göre vakıf ibtidaen teberru' olduğundan mütevelli veya mevkufunaleyhe teslim edilmedikçe lüzûm ifade eylemez. Bu takdirde vâkıf, vakfından rücu' edebilir.

İ m a m-ı A z a m Hazretleri mescid ve cami vakfile lüzûmuna hükmolunan vakıflardan maada vakıfları âriyet kabilinden addeder. Bu içtihada göre bu kabil vakıflardan hayatında vâkıf ve öldükten sonra vârisleri vakıfdan rücu' edebilirler.

Vakfiyenin tarihi Hicrî 866 dır. Tarih rakamla konmayıp yazı ile konmuştur. Hind rakamı tahrif ve tezvire müsait olduğundan ilâm ve vesikalarda tarihlerin yazı ile konması sâk kavaidi icabındandır.

Z a ğ a n u s P a ş a nın bu vakıflardan başka Cami [13] ve medrese gibi vakıfları vardır. Fakat bunların kayıtlarına ıttıla' hasıl edilememitir. O tarihlere ait mahkeme sicilleri muntazaman muhafaza edilmiş

[13] Zağanos Paşanın Balıkesir'deki câmiinin minberi pek san'atkâranedir. Minber kapısı üzerinde karşılıklı "Lâilâhe illallah" kelime-i tevhidi ile ortasındaki "velekel hamdi ilâhi" ibaresi bilhesap 865 tarihini gösterir ki camiin ikmâli senesidir. *Karasi Meşahiri.*

vakfedilmesi ister müteamil olsun, ister olmasın.

Görüyoruz ki köylerden bazısı vakfedilirken içindeki hayvanlar, köle ve cariyeler, değirmenler vakfedilirken içindeki edevat teb'an vakfedilmiştir. Hayvan ve âlât ve edavatın, teb'an vakfedilmesine diyecek yoktur. Ancak köle ve cariye vakfı şayan-ı nazardır. Gerçi teb'an bunların da vakfedilebileceği hakkında fıkıh kitaplarından bazılarında içtihatlara tesadüf edilmekte ise de, bu içtihat hem fıkıh, hem de vakıf esaslarına mugayirdir. Evvelâ köle ve cariye vakfı mütearef değildir. Bu cihetle müstekillen vakfedilemez. Saniyen köy ve çiftlik, ve mezraalarla bunlar arasında bir ittisal ve tabiiyet mevcut değildir. Bundan başka menkul vakıf mallar hakkındaki hükümlerin köle ve cariyeler hakkında tatbikine de imkân yoktur. Binaenaleyh bunların vakfedilmesini hizmetlerinin vakfa terki suretinde anlamak doğru olur. Vâkıf ve vârisleri her zaman bundan rucu' edebilir ve bunları hürriyete kavuşturabilirler.

Üçüncü fıkra vâkıfın şartlarına tahsis edilmiştir.

Vakıfda şart meselesi mühim bir bahistir. Mukaddimede de beyan olunduğu üzere vakfın mahiyetine ve vakfın ve mevkufun aleyhlerin menfaatine ve âmme nizamına ve ahlâk ve âdaba muhalif olmayan şart muteberdir. Binaenaleyh mucebince amel edilmek lâzımgelir."Şart-ı vâkıf nass-ı şari' gibidir" vecizesinin mânası budur. Uyulmakta şariin nassı gibidir demektir. Netekim Medenî Kanuna göre de böyledir. Kanuna, âmme nizamına mugayir olmayan şart muteberdir. Şarta riayetin sebep ve hükmünü yukarıda izah etmiştik.

Ancak zaruret ve ihtiyaç hallerinde şart-ı vâkıfa muhalefet olunabilir. Zaten İslâm Hukukunda her mevzuda zaruret ve ihtiyaç nazara alınır. Ve hadiseler onlara göre hükümlendirilir. Meselâ, vâkıf tarafından vakfın masarifi ve hademenin ücret ve vazifeleri için tayin olunan mikdar vakt-ü hale nazaran kâfi gelmese salâhiyetli makamın re'yi alınarak kifayet edecek mikdara iblâğ olunur. Bunun gibi bir vakfın vâridatı masarifine kâfi gelmiyecek bir hale gelse, vâkıf tarafından tâyin olunan mikdara bakılmayıp tasarruf cihetine gidilir.

İzahı sadedinde bulunduğumuz vakfiyede tayin ve tadad olunan hayrî cihet ve şartlar arasında vakıf hükümlerine muhalif ve üzerinde durmağı lüzumlu kılacak bir cihet mevcut değildir.

Bu fıkranın birinci kısmının sonunda bu kısımda zikrolunan tamirât ve termimat için vâkıfın bir vasiyyeti münderiçtir. Bu vasiyyet tarikile bir vakıf değil âdi vasıyyettir ki, yüzbin d i r h e m-i M u h a m m e d înin mezkûr tamirât ve termimâta sarfına dairdir. "M u h a m m e d î" S u l t a n F â t i h M e h m e de nisbetle anılan gümüş para demektir. Vasıyyetlerin hangileri âdi vasıyyet, hangileri vasıyyet suretiyle vakıf olduğunu ayırmak dikkate muhtaçtır. Mürekkep vasıyyetlerde mesele daha zordur. Misaller üzerinde izah külfetli ve noksan olacağından şöyle bir zabıta ile: bir vasıyyet ölüme muzaf vakıf mıdır, yoksa alel'âde vasıyyetmidir icmalen beyan muvafık olur.

Eğer vasıyyet, vasıyyet olunan şeyden müebbeden intifa-ı hedef tutuyorsa vasıyyet tarikiyle vakıftır. Böyle değil de musabihin menfeat veya rakabesinin bir şahsa temlikini tazammun ediyorsa âdi vasıyyettir. Meselâ, bir kimse hayatında : "vefatımda malimden 10000 lira ayırarak mütevelli marifetiyle istirbah olunup ribhi her sene..... mektebindeki fakir çocuklara tevzi olunsun diye vasıyyet etse 10000 lirayı vasıyyet suretiyle vakfetmiş olur. Amma vefatımdan sonra terekemden Kızılaya 10000 lira verilsin" diye vasıyyet etmiş olsa, alelâde vasıyyet yapmış olur.

Vakfiyedeki vasıyyet, 100000 dirhemin bazı cihete sarfından ibaret olduğu cihetle alelâde vasıyyettir. Vasıyyet tarikiyle vakıf ile âdi vasıyyet ibtidaen vasıyyet olmak itibarile aynı şartlara tabidir. Ancak bazı hususlarda fark vardır. Meselemize teallûku olmadığından tafsilinden sarf-ı nazar ediyoruz.

Üçüncü fıkranın ikinci kısmı tevliyet ve nazarete aitdir. Tevliyet, vakıf mallar üzerinde velâyet salâhiyetidir. Bu salâhiyeti haiz olan şahsa mütevelli denir.

Vakfı üzerinde evvelâ velâyet vâkıfa aittir. Mütevelli olan kimse velâyet-i vâ-

kıfdan veya âmme makamlarından telâkki eder.

Vâkıfın velâyet ve vakıfda tasarrufu, ibtida' malına musadif olmak ve âmme ve velâyeti vakfın menfaati umuma ait bulunmak itibariyledir. Filhakika vakıflara ibtidaen veya intihaen âmme hakkı taallûk etmektedir. Bu cihetle vâkıfın sağlığında vakfına mütevelli tayin etmesi ve istikbale ait tevliyete müteallik izhar eylediği arzu ve şartları muteberdir.

Vâkıflar ekseriyetle tevliyeti hayatta oldukça nefislerine ve vefatlarından sonra nesillerinden veya ecanipten bazı şahıslara veya devlet makamlarından bir makama şart edegelmişlerdir veya tevliyet hususunda bir arzu izhar etmeyip, meskût bırakmışlardır.

Şart varsa şart veçhile amel olunur. Tevliyetin meşrutunlehi müteayyin ise tevcihe hâcet olmaksızın ol kimse vakfa mütevelli olur.

Meselâ, A n k a r a'da bir vakfın tevliyeti A n k a r a T i c a r e t O d a s ı reisi olan zate şart edilmiş olsa, tevcihe muhtaç olmaksızın bu zat heman mütevelli olarak vakfa el kor.

Keza, tevliyeti vâkıfın ekberi evlâdına meşrut olan vakıfta tevliyet münhal oldukta evlâdtan en büyük olan kim ise, o mütevelli olur. Tevliyet vazifesini ifaya ehliyetin şart olduğunu söylemeğe hâcet yoktur.

Meşrutunleh taayyün etmiyorsa hükm-i hâkimle tâyin olunur.

Meselâ, tevliyeti vâkıfın evlâdının erşed ve aslahına meşrut olan vakfın tevliyeti inhilâl edip bir kaç evlât erşediyet ve aslahiyyette ihtilâf etseler, tevliyet erşed ve aslah olduğu sabit olana tevcih olunur [11].

Vâkıf tarafından tevliyet hakkında bir arzu izhar edilmemiş veya tevliyetin munhasıran meşrutunlehi vefat etmiş veya münkariz olmuş ise, bu takdirde o vakfa mütevelli, salâhiyetli makam tarafından tâyin olunur. Vaktile bu makam Kaza makamı idi.

Bazı vakıflarda mütevelli tayini ile iktifa olunduğu halde bazı vakıflarda nazır da ilâve olunmuştur. Evkâf-ı mülhakadan bir kısmının nezareti Sadrazam, Şeyhül-islâm, Fetva Emini, Darüssaade Ağası, İ s t a n b u l ve bilâd-i selâse [21] kadıları gibi menâsıp erbabına bir kısmının nezareti şahıslara şart kılınmıştır. Evkaf Nezaretinin teşkiliyle nezareti makama meşrut vakıfların nezareti Evkaf İdaresine tevdi' olunmuştur.

Nezaret bir şey'i görüp gözetmek demektir. Vakıfda nezaret, mütevellinin vakıf hakkındaki tasarrufatını görüp mürakabe etmekten ibarettir. Bu vazifeyi yapana nâzır denir. Vakfiyede geçen nâzırdan maksat budur. Nâzır, mütevellinin şart veya menfeati, vakfa mühalif hareketi vukuunda merciine şikâyet ve lede'l-icap mütevellinin azli çaresine tevessül eder. Nâzır, vakıf mallar üzerinde tasarruf edemez. Vakıf mallarda tasarruf salâhiyeti münhasıran mütevelliye âittir.

Vâkıflar gerek tevliyet ve gerek galle hakkında şartlar dermeyan ederken tertip kasdetmezler ve bazan şartlarının tertip üzere icrasını isterler.

Tertip kasdedilmemiş ise, şartı ifâda tertip ve batın nazara alınmaz, aksi halde tertibe riayet olunur. Yani batn-i evvel mevcut iken batn-i saniye hisse verilmez.

Meselâ, vâkıf vakfımın gallesini batnen bade batnin evlâdıma, evlâd-ı evlâdıma şart ettim demiş olsa, evvelki batında evlât mevcut iken ikinci batında bulunan evlât vâridatdan hisse alamaz. Keza, vâkıf vakfımın tevliyetini batnen bade batnin evlâdımın ve evlâdı evlâdımın ekberine şart eyledim dese, tevliyete evvelki batında bulunan evlâdın en büyüğü müstahik olur.

Tertip kasdedildiğine hükmedilebilmek için sarahaten veya delâleten tertip ifade edecek bir ibare olmak lâzımdır. Meselâ, *batnen bade batnin* tertibe delâlet eder.

---

[11] Vakıflar Kanunu tevliyeti evlâttan maada kimselere veya makamlara olan ve bir de on senedenberi tevliyeti kimseye tevcih olunmayan vakıfları mazbut vakıflar meyanına almıştır.

[12] E y ü p, G a l a t a, Ü s k ü d a r'a *bilâd-i selâse* deniyordu.

İDELER ŞUBESİ

olsaydı, kolaylıkla bunları bulmak mümkün olacaktı. Fakat ne yazık ki Fâtih devrine ait siciller bulunamamaktadır. Şer'iyye mahkemeleri sicilleri tarihî, içtimaî, adlî ve beledî bakımlardan pek kıymetli hazinelerdir. Ankara kadısı bulunduğum zaman Ankara vekayiini muhtevi 900 tarihine ait tek tük ve bin tarihinden sonraya ait sicillerin muntazam olarak kal'ada kârgir bir hanın bir odasında mahfuz olduğunu görmüş ve alâkadar olmuştum. Bunların bugün nerde bulunduğunu bilmiyorum.

Zağanus Paşanın vakfiyesi hakkında bu kadarla iktifa ederek zevce-i muhteremeleri Nefise Hanımın vakfiyesine geçiyoruz. Evvelâ Arapça metnin tercemesini arzedelim.

> 581 No. lı defterin 514. sahife ve 489 sırasında mukayyed Nefise Hatun binti merhum Oruç Çelebi vakfına ait 897 tarihli Arapça vakfiyenin dua fıkraları hariç tercemesidir:

Hamd-ü sena, cümle halkın umurunun anahtarları yedinde olup hakk ve nüşûrun tertibinde müstakil bulunan Cenab-ı Hakka mahsusdur. Kim ki, Cenab-ı Hakkın kendisine inâm ettiği şey (infâk) ile zat-ı ecell-ü âlâsına yaklaşmak (murad ederse) Cenab-ı Hak anı şerif ve kerim kılar. Kim ki, andan yüz çevirir ise ona elemli ve şiddetli azabı ihzar eder.

Ve salât ve selâm kendinden sonra nebi gelmiyecek olan Hazret-i Muhammed'in ve ona ahdini ifa eden âl ve ashabının üzerine olsun.

Şu vecibe-i edadan sonra tâzim ve tebcil olunan hatunların ulusu, izzet ve şeref sahibesi kadınların sertacı, ihsan ve sadakât sahibesi ve hayır ve hasenat naşiresi yerlerin ve göklerin Hâliki bulunan Cenab-ı Hakkın inayetiyle mümtaz iffetlü Nefise Hatun binti merhum Oruc Bey Çelebi şu âdi dünya, mihnet ve fitnelerin mahal ve me'vası olduğunu ve tatlılığı ağı ile karışık ve ferahları gamlar ve kederlere mütearafık olduğunu ve anı alış veriş yeri ittihaz etmeyen ve onun maşuk olmasına razı olmayanın tebrike şayan bulunduğunu ve batılın sebatı olmayıp uyku halindeki hayal gibi gelip geçtiğini ve insanın semere-i sa'yinden başka bir şey olmayup sa'yinin semere ve mükâfatına muhakkak bol bol nail olacağını yakinen bilip idrak edince şu vakfın kendisinden suduru zamanına kadar havza-i milkinde ve tasarrufu altında bulunan emvalini Cenab-ı Hakkın evliyasına hazırladığı ebedî nimetleri arzu ederek ve düşmanların tehdid ettiği şiddetli azabından kaçınarak sadık bir niyet ve halis bir îmanla vakıf ve habs etti. Onlar da bervechi atidir.

1 — Sındırgı kasabasında Sındırgı zeametine müteallik bulunan Boyun Büküş argı menbiti namındaki menbitte hasıl olan pirinçden hissenin tamamı.

2 — Balıkesiri kasabasında Yenice argı namındaki menbitde hasıl olan pirinçten hissesinin tamamı.

3 — Sındırgı kasabasında Sarıyar menbiti namındaki menbitte hasıl olan pirinçten hissesinin tamamı.

4 — Yine Sındırgı kasabasında Çavuş Battal argı menbiti namındaki menbitte hasıl olan pirinçten hissesinin tamamı.

5 — Mezkûr zeametde Gecikyavı menbiti namile maruf menbitte hasıl olan pirinçten hissesinin tamamı.

6 — Mezkûr zeametde Gecekli ılıcası altında mezkûr Gecikyavı nehrine ve Zimav suyu ile yetişen menbitede hasıl olan pirinçten hissesinin tamamı.

7 — Mezkûr zeametde Yorgir dere menbiti ismiyle müsemma ve oradan akan küçük nehirler sulariyle yetişen menbitede hasıl olan hissesinin tamamı.

8 — Sındırgı kasabasında Uluark menbiti namındaki menbitte hasıl olan pirinçten mecmu'u hissesinin humsu

9 — Mezkûr kazada Göklü menbiti namiyle mâruf menbitte hasıl olan mecmu' hissesinin humsu

10 — Balıkesiri beldesinde kâin ve vâkıfe'ye nisbetle şöhretine binaen tahditten müstağni on üç dükkânın tamamı.

Mumaileyha Vâkıfe zikrolunan mevkufâtını kayd-ı hayat ile kendi nefsine sonra Sulehadan tehlil ve tesbih okuyacak on iki nefer zate şart kıldı. Bu zatlar vâkıfenin

vefatından sonra anın için türbesinde gece ve gündüz nevbetle tehlil ve tesbih okuyacaklardır. Her nevbetde mezkûr zevattan dört neferin hazır bulunması meşruttur. Mumaileyhâ vâkıfe mezbur vakıfın hasılından Sındırgı kasabasında kâin cami-i şerifde imam olan her hangi kimse için her sene yüz elli dirhem ve orada hatib olan kimse için her sene yüz elli dirhem ve mezkûr cami'in çerağ yağları ve hasırı için her sene yüz dirhem ve tehlil ve tesbih okuyan zevatdan her biri için yevmi birer dirhem ve türbedarı için yevmi bir dirhem ve güzel sesli olup her Cuma gecelerinde tehlil ve tesbihden sonra naıt ve medhiyye-i Resulullah okuyan zat için şehri onbeş dirhem tâyin etti. Mumaileyha vâkıfe mezkûr masrafdan artandan her sene Rebiulevvel ayında Pazartesi gecesinde yapılacak ziyafet için yedi yüz dirhem tayin etti. Bu gece mevlûd okunacak, yemek pirişilip ulema ve sulehadan bulunanlar yiyecektir. Ve vâkıfenin türbesinde asılı olan kandillerin sabaha kadar yanması için yağlarına hergün bir dirhem tayin etti. Mezbure vâkıfe mezkûr vakfına cabi olan her hangi kimsenin hasad vaktinde mezkûr pirinçten hasıl olandan bir şinik cibayet hakkı olarak tasarruf etmesini şart kıldı. Bu şinikin mikdarı Sındırgı kasabasında mâlûmdur ve mumaileyha vâkıfe rakabe-i vakfın zikrolunan masraflar üzerine ber muceb-i şer'i şerif takdim olunmasını şart kıldı ve tehlil okuyanlar eğer okumağa kadir bulunanı var ise utekanın aslahı olması konulan şartlar cümlesindendir ve eğer okumağa kadir olan bulunmaz ise utekadan başkasına verilecektir, mumaileyha vâkıfe mezkûr vakfın tevliyetini kendinin vefatından sonra oğlu Ali Çelebi ibni'l-merhum Zağanus Paşaya sonra diğer oğlu Mehmet Çelebi ibni'l-merhum Zağanus Paşaya sonra bu ikisinin oğullarının aslahına sonra *neslin bade neslin* inkiraza kadar oğulları oğullarının aslahına sonra bu ikisinin kızlarının aslahına sonra bunların kızlarının aslahına ve bunların da inkirazından sonra mezkûr Ali Çelebi ve Mehmed Çelebinin utekalarının aslahına, sonra utekalarının teakup ve tenasül eden evlâdının aslahına, sonra sair evkafına mütevelli olan zate şart kıldı. Ve tevliyet için mezkûr vakfın hasılından yevmi on dirhem tayin etti ve bazı vakitlerde hasılatda noksanlık husule gelir ise, tehlil okuyanların adedleri tenkis edilecektir. Mumaileyha vâkıfe zikrolunan evkafını vakıfdan rücu' ve dava ve eimme-i müctehidinden tecviz edenlerin re'yi üzere sıhhat ve lüzûmuna hüküm gibi şerait-i tescile riayetden sonra sıhhat ve lüzûmuna hüküm olunmuş olarak vakf-ı müebbed-i sahih-i şer'î ve habs-i muhalled-i sarih-i mer'î ve müseccel olarak vakfetti.

Bu suretle mezkûr vakıf müttefekü'naleyh bir vakf-ı lâzım-i müseccel oldu. Şeraiti tebdil, zevaiti tağyir olunmaz. Kim ki bunu işittikten sonra tebdil ederse günahı ancak tebdil edenlere racidir, Cenab-ı Hak her şeyi işidir ve her şeyi bilir. Vâkıfenin ecri, hayy ve kerim olan Tanrıya aittir. Bu vakfiye hicri sekiz yüz doksan yedi senesi Muharrem ayının evvellerinde yazıldı.

Görülüyor ki bu vakfiye Zağanus Paş anın vefatından otuz iki sene sonra hicri 897 yılında Kadı naibi Kasım bin Ömer tarafından tanzim ve Bursa kadısı Mahmut bin Şeyh Mehmed tarafından kabul ve tasdik olunmuştur.

Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlerde kadı ile birlikte nâipler yani hükme mezun hâkimler bulunurdu. Netekim Hızır Bey'den sonra İstanbul, Bilâd-ı selase yani Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarına Molla Husrev tayin olunmuştu. Mesalihi ibadı bizzat ve naipleri marifetiyle görürlerdi. Daha küçük şehirlerde işleri naipler hal ve fasl ederdi. Bu naipler kazaskerler tarafından tâyin olunurdu. Anadoludaki naipleri Anadolu Kazaskeri ve Rumelideki naipleri Rumeli kazaskeri tayin ederdi. Bunların salâhiyetlerini müş'ir yedlerine berât verilirdi. Merhum Şeyhül-islâm Hayri Bey'in meşihati zamanında naip unvanı kadı unvanına tahvil olundu.

Nefise Hanım metni vakfiyede de beyan olunduğu üzere Fâtih dev-

ri ricalinden Oruç Çelebinin[14] kızıdır. Zevci Zağanus Paşa gibi fezail-i âliye ile mütehalli, hayır sever, salihat-i nisvandandı. Cemiyet-i beşeriyeye hizmet yapmak heyecan ve zevkile kalbi çarpan daha nice islâm ve Türk kadınları vardır. Bunlar âdeta erkeklerle müsabaka edercesine hemşehrilerine karşı şefkatle Hakkın rızasını tahsile çalışmışlardır.[15] Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'nde yüzlerce erkek ve kadın vakfiyeleri vardır. Allah cümlesinden razı olsun. Sinesinde erkek, kadın gayrendiş, hayır sever ve bu uğurda her şeyini feda eder bu kadar cvlât yaşatan bir cemiyet ne kadar mesut ve bahtiyardır.

Vakfiye muhtelif fıkraları muhtevidir. Esasc taallûk eden birinci fıkrada vakfolunan mallar tadat ve beyan olunuyor ki dokuz mahalde bulunan ziraat yerlerinden elde edilecek hasılattan vâkıfın hissesi ve Balıkesir'de kâin on üç dükkân. Hasılatdan hissey-i vakıf, hasılat veren rakabedeki hissenin bi'l-iktiza vakfiyetini istilzam eder.

Binaenaleyh vakfolunan hasılat değil, rakabedeki hissedir. Bu mühim noktayı beyandan sonra diğer şayan-i dikkat mes'elelere geçelim.

Vâkıfe Nefise Hanım vakfının menfaatini hayatta oldukça kendisine şart etmiştir. Vâkıfın menfaatini nefsine hasr ve şart etmesinin cevazında ihtilâf vardır. Fakat sahih ve mamulünbih olan cevazıdır. Bu takdirde vakfın varidatı hayatta oldukça vâkıfın olup vefatından sonra şartları veçhile amel olunur. Filhakika vakfın menfaat ve gallesini tamamen veya kısmen vâkıfın nefsine şart kılması vakfın mahiyetine yani milkiyeti iskat ve ammeye temlike münafidir. Fakat hayra teşvik ve vakıfların adedini teksir için bu şartla vakfın cevazına fetva verilmiştir. Bu cevaz Hazret-i Ömer'in vakfetmiş olduğu *semğ* namındaki vakfından intifa' etmiş olması deliline de istinad eder.

Vâkıfe vefatından sonra vakfının tevliyetini oğlu Ali Çelebi ibni Merhum Zağanus Paşaya, sonra diğer oğlu Mehmet Çelebi ibni merhum Zağanus Paşaya, sonra bu ikisinin oğullarının aslahına ilâ ahirihi şart eylemiştir.

Vakfiyesinde görüldüğü üzere Zağanus Paşa da vakfının tevliyetini "oğlu Mehmet Çelebiye ve sonra oğlu Ali Çelebiye şart eylemişti.

Vakfiyelerin Hukukî Kıymetleri :

Her iki vakfiyenin mühim olan noktalarını tahlile çalıştık. Burada vakfiyelerin hüküm ve isbat bakımından kıymetinden bahisle yazımıza son vereceğiz.

Geçen izahlarımızdan da anlaşıldığı üzre vakfiye alınmağa içtihad devrinden sonra tevessül edilmeğe başlanmış ve sonraları devam eylemiştir. Maksat vakfın lüzûm ve adem-i lüzûmu hakkında hüküm istihsalinden ibarettir.

Usul-i meşruası veçhile tanzim olunan vakfiyeler vakıfların nizamnamesi mesabesindedir. Bunların şer'e muvafık olan mündericatları mutcberdir. Lede'l-iktiza sarahatleriyle ve sarahat olmayan hususlarda aşağıdaki esaslar veçhile amel olunur. Şu kadarki, vakfiyelerle amel olunabilmek için mahkeme sicillinde kayıtlı ve tezvir ve tasni'den sâlim olmak veya münderica-

---

[14] Çelebi mahlâsının mânasını anlamak ve geçirdiği istimal tahavvüllerini görmek için H üseyin Kâzım bey merhumun *Türk lügati* ile Zeki Pâkalın'ın (*Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri*) sözlüğüne bakınız.

[15] Esasen Türklerin en bâriz hasletlerinden biri de hayırseverliktir. Bu yaradılışladır ki, eski Türk hayatında da vakıf, insanî ve içtimaî bir müessese halinde mevcuttu. Türklerin İslâmiyetten sonra vakfa karşı gösterdikleri müstesnâ sevgi ve tehâlük İslâmiyetle inkişaf ve tekâmül eden o fıtratın tecellisidir. Bunun derecesine bakınız ki, vakıftan gâye âmme hizmetleri yanında yalnız insanların nef'ine hasredilmeyip hayvanları da içine almak suretiyle rahm-ü şefkat insan vicdanını okşayan en yüksek derecesine vâsıl olmuştur. Vakfiyeler arasında bazı hayvan ve kuşlara bakılıp beslenmesi hakkında bir çok vakfiyeler görüyoruz. Buna misal olmak üzere son zamanlarda Ödemiş'te Hacı Ömer Ağa mahallesinde Hacı İbrahim Ağa İbni Abdullah namında bir zâtın vakfını beyanla iktifa edeceğiz. Yeni Camide mücavir kalan leyleklerin yemlenmeleri için vakfının vâridatından bir kısmını bu hayvanlara şart ve tahsis etmiştir. Bu vakfiye 1330 tarihlidir.

EMİR SULTAN VAKIFLARI ve FATİH'İN EMİR SULTAN VAKFİYESİ

HALİM BAKİ KUNTER

Vakıflar Umum Müdürlüğü İdare Meclisi Âzası

Fatih Sultan Mehmed'in ihdas ettiği vakıflardan biri de Bursa'da Emîr Sultan adına olan vakıftır. Bursa Şehrinin doğu kesiminde Emîr Sultan Mahallesi vardır. Burada Emîr Sultan Camî'i ile Türbesi ve aynı adı taşıyan bir de mezarlık bulunmaktadır. Emîr Sultan'a büyük saygı beslendiğinden bu semt mübarek ve mukaddes bir yer olarak tanınmaktadır.

Emîr Sultan, hayatında, şimdi Cami'inin bulunduğu mahalde bir zaviye tesis ve bazı köylerle bahçe ve mezreaları bu zaviyenin masraflarını karşılamak üzere vakıf ve tahsis etmiştir. Kendisi son derece sevilen ve hakkında riayet gösterilen bir zat olduğu cihetle bu vakfa zamanla bir çok kimseler ilâve ve ilhaklar yapmışlardır. Bunlar arasında Yıldırım Sultan Bayezid'in kızı ve Emîr Sultan'ın zevcesi olan Hundi Hatun'la Fatih Sultan Mehmed de bulunmaktadır.

Emîr Sultan'ın Şahsiyeti ve menkıbeleri

Halk arasında kısaca Emîr Sultan diye anılan Şeyh Mehmed Şemseddin el-Buharî büyük bir mutasavvıftır. Buhara'da doğmuş, orada yetiştikten sonra Anadolu'ya gelerek Bursa'da yerleşmiştir. Büyük küçük herkesin ziyaret ve müracaat ettiği pek muhterem bir şahsiyetti. *Sicill-i Osmanî*'ye göre : "Nurbahşî tarikından ve mazanneden fâzıl ve kâmil bir zat idi. Vefatında müritlerinden Karasili Hasan Hoca Şeyh olmuştur. Müritlerinden biri de Baba Zâkirî olup Çelebi Sultan Mehmed devrinde irtihal eylemiştir. Bursa'da Namazgâh kurbinde Cami'i vardır, oraya defnedilmiştir. Bu da mazanneden idi. Bunun piri de Ramazan Baba'dır." Sicill-i Osmanî, C. III, S. 159.

Şakayik-ı Numaniye'de [1] "*kendüleri Nurbahşi*'dir. *Babaları* Seyyit Ali Buharî *Hazretleri* Hoca İshak Hatlanî'*den ol dahi* Seyyit Ali Hemedanî'*den mücazdır.*" denilmektedir.

Kamusü'l - Âlâm'a göre: "*Halveti tarikatinin ulularındandır.*" Kamusü'l-Alaâm C. II, S. 104. Kat'iyetle bilinen cihet Emir Mehmed el-Buharî'nin cidden büyük ve keramet sahibi bir zat olduğu ve Yıldırım Bayezid'in damadı bulunduğudur.

Kamusü'l - Âlâm bunu "*...Maskat-ı re'si olan* Buhara'dan *iktisab-ı kemalât eyledikten sonra diyar-i Ruma hicretle* Yıldırım Sultan Bayezid *Hân Hazretlerine intisap ederek padişah müşarünileyh hakkında pek çok hürmet ve riayet etmiş ve hattâ kerimesini kendisine vererek damat edinmişti.*" şeklinde, *Sicill-i Osmanî* de "... Yıldırım Sultan Bayezid *Hân Hazretleri kendisine evlâdı gibi muhabbet edip kerimesini tezviç etmiştir...*" tarzında kaydeder.

Emîr Sultan'ın halk arasında nesilden nesle intikal eden keramet ve menkıbeleri bazı tarihî kaynaklarda da yer almıştır. [2] Bu rivayetlere bakılırsa Hundi Hatun'un Emîr Sultan'la izdivacına bidayette Yıldırım Bayezid rıza göstermemiş, fakat Şeyhin

---

[1] *Şakayik-ı Numaniye*, Mecdi Efendi tercemesi, S. 76.

[2] Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Bursa Vilâyet matbaası 1327, S. 132 - 137.

ti diğer delillerle tahakkuk eylemek lâzımdır.

3/Cumade'l-ulâ 1296 tarihli talimatnâmedeki kayıt ve şartlara muvafık olarak tanzim olunan vakfiyelerin mündericatile bilâ beyyine amel ve hüküm olunur. Bu talimatnâmeye muvafık olmayan veya talimatnâmenin neşrinden evvel tanzim olunup müseccel olmayan vakfiyelerin mündericatiyle hüküm caiz olmayıp aher suretle subutu iktiza eder.

Temyiz Mahkemesi Birinci Hukuk Dairesi zikri geçen talimattan mukaddem tanzim olunup mahkeme sicillerinde veya kuyud-i kadime-i vakfiyede müseccel ve mukayyet olan vakfiyelerle bilâ beyyine amel ve hüküm olunabileceğine, ancak mahkeme sicilinde ve kuyud-i vakfiyede kayıtlı olmayıp ötedenberi mündericatile amel olunmayan vakfiyelerle hüküm olunamıyacağına karar vermiştir.

Filhakika eski olsa da mahkeme sicillinde mukayyet, tahrif ve tebdilden sâlim olan huccetler, vüsuk bakımından şehadet gibi beyyinelerden daha kuvvetlidir. Bilhassa vakfa müteallik ihtilâf ve münazaalarda bunların kabul ve hükme mesnet ittihaz edilmesi hak ve adalet yönünden zaruridir.

Mahkeme sicillinde kaydı olmayıp, fakat ötedenberi mündericatiyle amel olunagelen vakfiye, müseccel vakfiyeler gibi muteberdir.

Vakfiye ile *Defter-i Hâkanî* kaydı arasında muhalefet olabilir. Bu takdirde ötedenberi hangisiyle amel olunagelmiş ise onunla amel olunur.

Defter-i Hâkanî kaydından maksat *Mecelle*'nin 1737 nci maddesinde beyan olunan kayıtlardır.

Meselâ; vakfiyede vakfın gallesi (vâridatı) vâkıfın evlâdına meşrut olduğu yazılı olduğu halde Defterhânede evlâdı evlâdına diye kayıtlı olsa teamüle bakılır. Teamül nasılsa onunla amel olunur. Teamülün ne veçhile olduğunda ihtilâf olunursa usulen halledilir. Teamülü isbat edilemezse vakfiyeye itibar edilir.

Şart-ı vâkıf malûm olmayan hususlarda kezalik teamüle müracaat olunur.

Bir vakfın vâridatının nereye sarf olunacağı hakkında şart-ı vâkıf malûm olmadığı gibi teamül de isbat edilemezse re'yi hâkimle vâridat fakirlere sarfolunur. Itlak suretinde vakfın vâridatına istihkakda asıl olan müsavattır.

Meselâ : vâkıf, vakfın gallesini bazı kimselere şart edip gallenin meşrutunlehlere ne nisbette verileceğini beyan ve tasrih etmemiş olsa galle meşrutunlehler arasında müsavat üzre taksim olunur.

Meselâ, evlât ve evlâdı evlâda meşrut vakıflarda vakfın gallesi erkek ve kız evlâtlar arasında müsavat üzre taksim olunur. Erkek evlâda, kız evlâttan ziyade hisse verilmez.

Keza, vâkıfın vakfettiği akarın gallesi mektep ve cami gibi müesseseat-ı hayriyeden birinin hademesine meşrut olup ne suretle taksim olunacağı zikredilmemiş olsa, galle hademe arasında müsavat üzre tevzi olunur.

Vâkıf, meşrutunlehlerden birinin hissesini beyan edip diğerlerinin hissesini tayin etmese, tayin olunan hisse ona ve mütebaki diğerlerine verilir.

Alc'l-ıtlak vakıf istiglâle haml olunur.

Meselâ, bir kimse... evimi... mektebin muallimine vakfettim deyip, bu evde muallim otursun veya istiglâl olunarak gallesi ona verilsin diye intifa' tarzını tâyin etmemiş olsa, istiglâl olunarak muallime gallesi verilir. Ancak hem sükna, hem de istiglâli tecviz etse veya meşrutunlehin re'yine bıraksa mucebince amel olunur.

Meselâ, vâkıf, vakfettiği evde... mektebin muallimi otursun veya istiglâl olunarak gallesi verilsin dese veya muallimin irade ve ihtiyarına bırakmış olsa, bu şart mucebince muamele yapılır.

Bu hususlarda daha fazla bilgi arzu edenler vakfa dair yazılan ve yukarıda adları geçen eserlere müracaat etmelidirler.

gösterdiği harika kabilinden haller ve Molla Fenarî'nin tavsiye, rica ve nasihatleri üzerine sonunda bu işe razı olmuştur.

Bursa Leylî Rüştiye-i Askeriyesi Tarih Hocası ve Süvari Mülâzım-i evveli olan Abdülkadir Bey merhum çok sâde bir dille ve güzel bir üslup ile yazmış olduğu *Bursa Tarihi Kılavuzu* adlı eserinde bu rivayetleri şöyle nakletmektedir:

"Yıldırım'ın kızlarından Hundi Hatun babasının gönlü olmadan kocaya gitmiş. Bu işin nasıl olduğu pek iyice anlaşılamıyor; ama masal gibi ağızlarda dolaşan bir iki türlüsünü buraya yazıvereceğim.

Yıldırım Bayezid, Yıldırım Mahallesi'ndeki Cami ile İmaret ve Medreseleri yaptırıyormuş; bir derviş gelmiş, kızını Buharalı Şeyh Mehmed Şemseddin için istemiş. Padişah böyle doğrudan doğruya bir isteyiş aklına getirmediği için, galiba şaşalamış, "olmaz" diyememiş. "Derviş baba, bir padişah kızı alacak kadar ağırlık verebilecek misiniz?" demiş. Derviş "İsteyin de görelim." demiş. Padişah kırk katar deve ile altın istemiş.

Derviş "Varayım, şeyhime söyleyeyim" demiş. Çok geçmeden yine Yıldırım'ın yanına gelip "O hayırlı iş oldu bitti. Şeyhim razı oldu. Kırk katar deve yollayın ki altınları alsınlar" demiş. Padişah düşünmüş, taşınmış bu kadar altını olan bir kimsenin bir kaç deveyi bulamamasına bir türlü akıl yanaştıramamış ve kendi kullarına söyleyip dervişin yanına istediği kadar deve ve deveci katılmış, derviş devecileri Gökdere suyunun Yıldırım Cami'i hizasından geçen yerine getirmiş. Oradaki taşlardan doldurmalarını söylemiş. Ne olacağını bilmeyen deveciler develeri yüklemişler. Derviş "İsterseniz kendiniz için de istediğiniz kadar alınız" demiş. Deveciler de birer yem torbası taş doldurmuşlar; ama biraz sonra dik bayırı çıkarken bu taşları ne yapacaklarını birbirine sormuşlar ve dökmüşler, yalnız bir tanesi dökmemiş.

Yıldırım, türbenin olduğu yerin önünde oturmuş, etrafa bakınırmış. Deveciler gelmiş, yükleri boşaltmışlar. Bir de ne görsünler Gökdere ayağından topladıkları taşlar parıl parıl yanıyor, o vaktin geçer altını olmuş [3].

İşi olduğu gibi Yıldırım'a anlatmışlar. Kendi altınlarını torbalarından döktükleri için deveciler acınmışlar, torbasını dökmeyen deveci o altınlarla deveciler mezarının olduğu yeri satın alıp mezarlık yaptırmış. Orasını şöyle bırakalım, Yıldırım bu gözönündeki kerameti görüp inanmış, ama kızını vermemiş.

Ağızdan ağıza gelen haberlere ne kadar inanmak lâzımgeleceğini elbet herkes kendisi bilir. Bundan dörtyüz bukadar sene önceki bir iş için söylenen bu sözleri -az yerlerde birbirinden ayrılarak- çok Bursalı duymuştur.

Bu işten sonra Yıldırım cenge gitmiş. O, Bursa'da yokken kızını gelin etmişler. Molla Fenarî, Yıldırım Han'a gönderdiği bir mektupta Emîr Sultan'ın "ehl-i velâyet ve ehl-i kerâmet" olduğunu etraflı bir şekilde anlattıktan sonra üzerine gelen kırk kişinin kendilerine haykırması üzerine bir nefeste düşüp kapısında can verdiğini, şehrin ileri gelenleriyle beraber varup namazların kılup cümlesini defnettiklerini arzetmekte ve mektubunu "... şöyle ki bir dahi tecavüz oluna çok korkulur ki Ashab-ı Karye'ye olan manâ bizim şehrimizde dahi vâki olup ümittir ki bu kelâm-ı ricâmız kabul ola bâki umur-ı re'y padişah-i âlempenahındır." diyerek bitirmektedir.

Şimdi şu mektup'ta söylenen sözleri Bursa'da masal gibi anlatılan eski sözlerle tamamlayalım:

Yıldırım bir kaleyi kazanmağa çalışıyormuş, bir türlü ele geçirememiş. Kale her taraftan kuşatılmış, Padişah kapısının önüne gelmiş, zorlamışlar zorlamışlar bir türlü kıramamışlar, bir derviş gelmiş az zorlamakla kapıyı açmış. İçeri

[3] *El-Münkız-ü min cd-dulâl* adlı kitapta da buna benzer bir anlatış vardır.

girilmiş. O aralık atılan oklarla derviş kolundan yaralanmış. Yıldırım çevresini çıkarıp yarayı bağlamış, artık bir daha bu dervişi görememiş. Bu işi de unutmuş. Cenkten sonra Bursa'ya dönmüş Bursa'daki bilgiçlere pek öfkeli imiş. Hele nikâh kıyan Bursa Kadısı'na pek gücenik imiş.

Mudanya İskelesin'den Bursa ileri gelenleri padişahı karşılamağa çıkmışlar. "İşte güveyiniz" diye Emîr Sultan'ı öne sürmüşler. Bir de Yıldırım ne baksın kale kapısını açarken yaralanan derviş "Benim sende bir emanetim olacak." diyen Yıldırım'a Emîr Sultan gülerek: "Bir değil, iki" demiş."

Buharalı Şeyh Mehmed Şemseddin'in şöhreti, zamanında, yalnız Bursa'ya münhasır kalmamış, heman heman bütün memleketi kaplamıştır. Bergama'da Emîr Sultan Cami'i adını taşıyan bir cami bulunduğu gibi Kayseri'de Emîr Sultan vakfı diye bir vakıf da mevcuttur. Emîr Sultan, Yıldırım Bayezid, Çelebi Sultan Mehmed ve İkinci Sultan Murad devirlerinde Bursa'da irşad ve tedris ile meşgul olmuş, Hicretin 833. yılında irtihal eylemiştir. *"İntikal-i Emîr"* vefatına tarihtir.

Şemseddin Sami Bey, Yıldırım Sultan Bayezid'e Mısır'daki Abbasî Halifesi tarafından *"Sultan-i İklim-i Rûm"* unvanı verildiğinde Hazret-i Emîr'in kılıç kuşattığını kaydeder [4]. Niğbolu zaferi üzerine Yıldırım Sultan Bayezid tarafından etrafa mektuplar yazılarak keyfiyet bildirilmişti. Mısır'daki Abbasî Halifesi Birinci Mütevekkil Alâllah yolladığı cevapta *"Sultan-i İklim-i Rûm"* diye hitap ettiğinden ondan sonra Osmanlı padişahlarına *Sultan* denilmeğe başlanmıştı.

Abdülkadir Bey ise İkinci Sultan Murad 18 yaşında tahta çıktığı zaman Emîr Sultan'ın kendisine kılıç kuşattığını yazar [5]. Belki bu rivayetlerin ikisi de doğrudur. Emîr Sultan hem Yıldırım Bayezid'e, hem de İkinci Sultan Murad'a kılıç kuşatmış olabilir.

Emîr Sultan'ın, devrine yetiştiği, Osmanlı Hükümdarları üzerinde büyük nüfuzu ve tesiri vardi. Bu hâl onların hususî hayatları üzerinde bile kendini gösterebiliyordu. Bir zamanlar kendisini içkiye kaptırmış olan Yıldırım Bayezid onun nasihatleri ve müessir telkinleri neticesinde içkiye tevbe etmiş ve şu beyti söylemiştir [6].

سپیده دم که شدم محرم سرای سروز
شنیدم آیت توبوا الی الله از لب حور

Emîr Sultan Cami'i, Türbesi ve Müştemilâtı

Hayatında kazanmış olduğu şöhret ve hürmet bu dünyadan göçtükten sonra da devam eden Emîr Sultan'ın adını taşıyan Cami ilkin Hundi Hatun tarafından altı kubbe üzerine inşa ettirilmiştir. Civardaki dershaneler de onundur. Medrese ile hamam Cezrî Kasım Paşa'nındır [7].

(1941 yılında Emîr Sultan Cami'i ve müştemilâtı üzerinde tedkikatta bulunduğum sırada medrese satılmış, alan kimseler tarafından ev yapılmıştı. Kadîm mektep arsa haline inkılâp etmişti. İmaret satılarak yerine yeni bir bina yapılmıştı. Tekke mektep haline konulmuştu, 24. İlk Okul burada tedrisatta bulunuyordu.)

Emîr Sultan Cami'i ve Türbesi zamanla harap olduğundan muhtelif devirlerde müteaddit tamir görmüştür. Emîr Sultan Cami'inin kıble cihetinde bulunan ve Hicrî 1156 tarihinde Darü's-saade Ağası Beşir Ağa tarafından yaptırılan Çeşmenin kitabesinde Beşir Ağa'nında Emîr Sultan Cami'ini ve Türbesini tamir ettir-

---

[4] *Kamusü'l-Âlâm*, cilt II, S. 104.

[5] *Bursa Tarihi Kılavuzu*, S. 193.

[6] İhtiyarlık zamanında Emîr Sultan'ın sarayına mahrem oldum, Huriler dudağından *Allah'a tevbe ediniz* âyetini işittim."

[7] A. Memduh Koyunoğlu, *İznik ve Bursa tarihi*, S : 164

diği yazılı bulunmaktadır. Bu kitabe aynen şöyledir:

Nâzır-ı Dârü's-saade Hazret-i Ağa k'anın
Âb-ı ihsaniyle sîyrâb oldu elhak şeş cihât
İşte ezcümle Burusa şehrini tenvir eden
Ârif-i Billâh E m î r S u l t a n-ı Kerrûbi - sıfat
Ol Velinin Cami'iyle Türbe-i pürnurunu
Kıldı tamir ile ihya ol kerim-i pâk zat
Lûtf-u Hak tamiri zeylinde bu âb-ı hoşgüvar
Oldu zâhir kim anın evsafıdır Azb-i Furat
Gûş edince ol keremcû bünyad-ı Çeşm'eyleyüp
Cûy-i cûdü lûtfun icra etti çün kand-i nebat
Ol mekârim pişe sahib hayr-ı vâlâ himmetin
Devlet ü ikbal ü bahtı haşredek bulsun sebat
N i m e t â vasfında yaz tarih için bu beyti kim
Teşne lebler etmesün hiç âb-ı Hızr'a iltifat
Ol Beşir-i kâm-kârın ayn-ı cûdundan gel iç
Ma Emîr Sultan ruhi pâkine âb-ı hayat

1156

E m î r S u l t a n Cami'i, III. S e l i m zamanında esaslı bir tamir ve değişiklik görmüştür. İ h y a Efendinin söylediği tarih kapının üzerinde mahkûktür. Aşağıya dercedilen kitabe metni 1/9/1941 tarihinde tarafımdan istinsah edilmiştir.

Emîr Sultan'a olmuştu bina vaktiyle bu Mabet
Harap olmuş mürur-u sâl ile ol Cami-i mümtaz
Bu hale vâkıf oldukta Selim Han-ı kerem - perver
Anı bünyada kıldı himmet-i şahanesin ibraz
İdüp ferman esasından yapıldı resm-i dilkeşle
Firaz-ı kubbe-i vâlâsı oldu çarhile demsaz
Muvaffak oldu bu hayr-i azîme çün Şeh-i âlem
İder eltaf-i Hak'dan bi-girân ecr-i cezil ihraz
İki mısra'la İ h y a söyledim tarih-i itmamın
Müfid ü muhtasar kıldım kelâmı eyleyüp i'caz
Şeh-i İslâm Emîr Sultan için Cami bina kıldı

1219

Şu ziba Mabedi yaptı Selim Şah-ı atâ - perdaz

1219

S u l t a n A b d ü l m e c i d de B u r s a seyyahatinde Emîr S u l t a n T ü r b e s i n i n tamire muhtaç olduğunu görmüş, verdiği emir üzerine 1261 tarihinde Türbe bugünkü şekliyle yeni baştan inşa olunmuştur.

Bu tamire ait kitabe halen Türbe üzerinde olmayıp Cami'in kıble cihetinde kâin H a c ı B e ş i r A ğ a Çeşmesinin su hazinesi üzerinde durmaktadır. Aşağıya dercettiğimiz kitabe metni 2/5/1956 tarihinde tarafımdan istinsah edilmiştir. Tarih kıtasında parantez içine alınan kısım kırıktır.

Yaptırıp Abdülmecid Han-ı velâyet - iktidar
Hazret-i Sultan Emîre nevmekan bu Türbeyi
Ruh-i pâkin n'ola şâd eyleye tekrimile
Kıldı ihya ol cihanban-ı zaman bu Türbeyi
Daima kılsun ziyaret kudsiyan bünyanını
Yaptı dünya içre çün kasr-ı cinan bu Türbeyi
Zib-i revzen eyle Z i v e r cevherin tarihimi
Pâkü âli yaptı Hakan-ı Ciha (n bu Türbeyi)

1261

E m î r S u l t a n T ü r b e s i S u l t a n A z i z zamanında 1285 yılında da

tamir görmüştür. Bu tamire ait kitabe halen Türbe kapısının üzerinde durmaktadır. Aşağıya dercettiğimiz metin 10/9/1941 tarihinde tarafımdan istinsah edilmiştir.

Şahinşeh-i deryâ neval Sultan-i memduhü'l - hisal
Abdülaziz-i zü'l-kemal âlemlere dâd eyledi
Ol Husrev-i Hakan-ı din ol kâmkârü kâmbin
Ol mükrim-i ehl-i yakin tekrim-i Damad eyledi
Bu Türbeye cennet nazir der kamu bernâ ve pîr
Bunda yatup Sultan Emîr hep halkı irşad eyledi
Zilzaldan olmuştu harap düşmezdi amma kim turab
Ruh-ı Emîr-i kâm-yab zira ki imdad eyledi
Tamirin ol Şah-ı cenâb emreyledi bi'l-ihtiram
Halkı bu lutf-i müstedam mesrurü dilşâd eyledi
Bu Vali-i bî-kudreti H ü s n î-i abd ü şevketi
Ber vefk-ı emr-i devleti tesri-i bünyad eyledi
Ol tacidarın dembedem şükren alâ tilkenniam
Sükkân-i dünya ve İrem dâvatını yâd eyledi
Ruh-ı Emîr olsun hemin her kâr ü emrinde muin
Hakkâ ki bir tarz-ı güzîn çok şeyler icad eyledi
Kilk-i emel bi'l-iftihar yazdı heman tarih-i tam
Sultan Emîr'in Türbesin bünyad ü âbâd eyledi

1285

Cami, türbe, medrese, tekke, imaret vesaireden mürekkep olan Emîr Sultan manzumesinin ilk vakfiyesi E m î r S u l t a n tarafından yapılmış, bilâhare muhtelif tarihlerde pek çok kimseler tarafından vakıflar tesis edilerek bu vakfa zam ve ilhak edilmiştir.

B u r s a E v k a f i d a r e s i n i n vakfiye defterlerinde ve *Bursa şer'iyye sicillerinde* bunların kayıtlarına sık sık rastlanmaktadır. Bunlar arasında doğrudan doğruya E m î r S u l t a n manzumesinde herhangi bir hizmet veya şartın ifası için vücuda getirilenler olduğu gibi başka mevzulara ait olan vakıflarının vakfiyelerinde tasrih eyledikleri hizmet ve şartların ifası imkânsız hale geldiği takdirde hayrat ve meberratının sonunda E m î r S u l t a n vakfına tahsisini isteyen vâkıflar da vardır.

İ s t a n b u l'da B a ş v e k â l e t A r ş i v i'nde M a l i y e'den devrolunan vesaik arasındaki 162/I numaralı vesikada da muhtelif kimseler tarafından bu vakfiyenin tanzim edildiği tarihe kadar E m î r S u l t a n adına vücuda getirilen vakıflar ve bu arada F â t i h S u l t a n M e h m e d'in E m î r S u l t a n vakfiyesi kayıtlı bulunmaktadır.

Yazımızın konusunu teşkil bu vakfiye 12.60X0.31 ebadında bir tomar olup kâğıdı kalın ipek Hint abâdisidir. Üzerindeki yazı 178 satırdır. 28 yerde (صح الوصل) ibaresi vardır. Yazı etrafının hududu siyah tahrirli ince cetvelle mahdud ve cetveller arasındaki satır uzunluğu 21 santimdir. Küçük ve zarif bir tezhib ile *Hüve'l - Ganiyyü'l - Muğniyyi'l - Müstean* ibaresinden teşekkül eden başlığı harikulâde güzeldir. Bunun altında *Besmele* onun da altında F a t i h S u l t a n M e h m e d'in tuğrası bulunmaktadır. Tuğranın altında sol kenarında:

وضح عندی ما فیه ویحویه وانا الفقیر الی الغنی الباری
علی بن یوسف الفناری

ibaresiyle işbu vakfiye B u r s a Kadısı A l i b. Y u s u f F e n a r î tarafından tasdik ve teyid edilmiştir. Arapça yazılmış olan bu vesika en sonundaki kayda göre 874 senesi Recep ayının on beşinci günü tanzim edilmiştir.

Yazımızın sonunda fotokopisini aynen koyacağımız ve tercemesini vereceğimiz bu vakfiyede müteaddit kimselerin E m î r S u l t a n vakfına zam ve ilhak eyledikleri mevkufat (gelir kaynağı olmak üzere vakfedilen yerler) sıra ile mukayyettir. Bunların en başında E m î r S u l t a n'ın

bizzat kendisinin vakfeylediği yerler gelmektedir.

Emîr Mehmed Buharî'nin sağlığında vakfeylediği köyleri, bahçeleri ve mezreaları bütün levahikiyle birlikte, aşağıda tafsilâtı geleceği veçhile, yine hayatında tayin eylediği şartlara ve masraflara vakıf ve tahsis eylediği, Mevlâna Süleyman b. Mehmed'in Emîr Sultan vakfına mütevelli olduğu, bunlara bahçeler, değirmenler, hamam, dükkânlar vesaire ilhak eylediği bunların bazısını gallenin fazlasiyle bina ve inşa ettirdiği, bir kısmını da mahsulâttan artan ile satın aldığı vakfiyenin bu kısmında yazılıdır.

Emîr Sultan'ın vakfeylemiş olduğu yerler:

İnegöl'de Hüseyin Hisarı Köyü

İnegöl'de Zindancık Köyü

Yarhisar Nahiyesi'nde Vermede Köyü

Bursa'da Gencelü Köyü (tuzlasiyle birlikte)

Kocaeli Nahiyesi'nde Nevrin Köyü

Bursa sahillerinde Eşkel Köyü (çayır yeri) denilen mezrea ile birlikte

Mihalıç muzafatından Karapürçek Köyü

Bursa'da Sürme Köyü

Tonuzlu Nahiyesi'nde Bozburun Köyü

Bursa civarında Haydar Bahçesi yanında bulunan arazi

Bursa'da Kalealtı Pazarı civarında bulunan kanara

Bursa'da Kanara civarında dükkânlardır.

Emîr Sultan'ın hayatında iken tayin eylediği başlıca hizmet ve şartlar da: Cami, mektep, imaret, zaviye, devirhanlık, cüzhanlık. ...ilah hizmetleridir.

Bu vesikada adları geçen vâkıflar şunlardır:

1) Emîr Mehmed el-Buharî

2) Mevlâna Süleyman b. Mehmed (mütevelli sıfatiyle)

3) Murad Han oğlu Sultan Bayezid Han'ın kızı Hundi Hatun

4) Ebü'l Fetih Sultan Mehmed b. Murad Han

5) Hacı İsa b. Oruz

6) Mürsel oğlu Yusuf

7) Sultan Mehmed b. Bayezid Han'ın ümm-i veledi Abdullah kızı Dilfüruz Hatun

8) Mutasavvıf Hacı Bayezid

9) Keremüddin kızı Gülhatun'un azadlısı Abdullah oğlu Şahin.

10) Nasuh

11) Abdullah oğlu Hacı Musa

12) defa Oruz oğlu Hacı İsa

Bunların her birinin Emîr Sultan vakfına neler kattığı aşağıya dercettiğimiz tercemede görülmektedir. Yapılan işbu zam ve ilhaklar sebebiyle Emîr Sultan vakfının geliri artmış olduğundan Fatih Sultan Mehmed, Emîr Sultan'ın vaktiyle tayin ve şart eylemiş olduğu masrafların mikdarını yükseltmiştir. Bu arada evvelce onbeş kişi olan cüzhan sayısı otuza çıkarılmıştır. Tetkika arzeylediğimiz vesikanın sonunda yapılan bu zam ve tezyitler tafsilâtlı olarak anlatılmaktadır.

Emîr Sultan vakfına ve bu vakfa sonradan zam ve ilhak olunan vakıflara ait diğer vesikalar :

1) Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'nde 781 numaralı *Haremeyn-i Şerifeyn muhasebe huccet defteri*'nin 22. sahifesinde Bursa'da Emîr Sultan vakfı mevkufatının 1141 tarihli hudutnamesi,

2) Aynı Arşivde 619 numaralı *yeni vakfiye* defterinin 140. sahifesinde Tapu Kuyud-i Kademesi'nden gelen Kayd-ı hâkanî suretinde vakfın gelirleri,

3) Bursa Vakıflar Müdürlüğü 1 numaralı *vakfiye* defterinin 64.

sahifesinde Hazret-i Emîr Dergâh ı'na ait vakfiye fıkraları,

4) Bursa Vakıflar Müdürlüğü 2 numaralı vakfiye defterinin 114. sahifesinde Hazret-i Emîr Dergâh ı'na mevkuf Mudanya'da zeytinlik vakfiyesi,

5) Bursa Vakıflar Müdürlüğü 5 numaralı vakfiye defterinin 5. sahifesinde Hazret-i Emîr Dergâh ı ile harem dairesine ait kayıt,

6) *Sicillât-i Şer'iyye*'de mukayyet vakfiyeler hakkında Hacı Abdî Bey tarafından tanzim olunan, Bursa Evkaf İdaresi'nde mahfuz, fihrist defterinden:

Hazret-i Emîr Mahallesi'nden Ayşe bint-i Ali'nin Bursa'da Hazret-i Emîr Mahallesi'ndeki hanesi cariyesi Râbia'ya, bahehu evlâdına, badehu Hazret-i Emîr zaviyesi turuk-ı aliyyesinden recül-i salih-i zâhide şeyh efendi marifetiyle süknası meşrut bulunduğu hakkında, (sicil numarası: 66, tarihi: 22 Safer 957)

7) Aynı fihristten:

Bursa'da Hazret-i Emîr Mahallesi'nde kâin Muslihiddin b. Seyit Ahmed'e ait bir bab menzilin Hazret-i Emîr Zaviyesi'nde sulahaya meşrut vakıftan bulunduğu hakkında, (sicil numarası: 76, tarihi: 10/Rebiulâhir/967)

8) Aynı fihristten:

Hazret-i Emîr Mahallesi'nden elhac Sadi b. Nasuh'a ait hanenin evlâdına badehu Hazret-i Emîr Cami'i şerifi imamına meşrut maa nükud mufassal vakfiyesi (sicil numarası : 81, tarihi : Evail-i Rebiulevvel 968).

Aynı fihristten:

9) Bursa'da Hazret-i Emîr Mahallesi'nde kâin Muhiddin b. Sinan'a ait evin evlâdına, badehu Hazret-i Emîr fukarasının süknasına meşrut bulunduğuna dair vakfiye, (sicil numarası : 81, tarihi evail-i Rebiulevvel 968).

Aynı fihristten:

10) Bursa'da Hazret-i Emîr Mahallesi'nden Sadi b. Nasuh'un bir bab menzilinin uteka-yi vâkıf ve evlâdına badehu Hazret-i Emîr Cami'i şerifinde imam olanlara meşrut bulunduğuna dair vakfiye (sicil numarası: 83, tarihi : Evahir-i Rebiulevvel 965)

Aynı Fihristten:

11) Hazret-i Emîr Mahallesi'nden Kameriye Hatun bint-i Abdullah'ın vakfının hayrat ve meberratı nihayeti Hazret-i Emîr Mescidi için vakıf ve şart olunduğu hakkında (sicil numarası: 84, tarihi: 19/Muharrem/966)

12) Aynı fihristten:

Hazret-i Emîr Mahallesi'nde Şade b. Abdullah'a ait hanenin süknası mahalle-i mezkûr ulemasından fukara-yi muhtacine meşrut bulunduğu hakkında vakfiye (sicil numarası: 27, tarihi: 12/Ramazan/923)

Aynı fihristten:

13) Fatma bint-i Mehmed'in Hazret-i Emîr Mahallesi'nde kâin menzilinin Hazret-i Pîr Dergâhı sâliklerinden ve sulahadan bir zatın süknasına meşrut olduğuna dair vakfiye (sicil numarası; 51, tarihi, cümaziyelâhir 958)

Aynı fihristten:

14) Hatice bint-i Abdullah'ın Hazret-i Emîr Mahallesi'nde kâin menzilinin nihayeti sulaha-ı nâsa süknası meşrut olduğuna dair vakfiyesi (sicil numarası: 65, tarih: 26/Cümaziyelevvel/956)

Aynı fihristten:

15) Hazret-i Emîr Mahallesi'nde kâin hanenin evlâda badehu Hazret-i Emîr Sultan vakfına ilhakına dair vakfiye (sicil numarası: 187 tarihi: Evahir-i Zilhicce/1020)

16) Aynı fihristten:

Bursa'da Emîr Sultan Cami'i şerifi kurbinde kâin malûmü'l chali saray mahalli tecdiden meremmet olunup

mezkûr sarayın süknası her sene Hazret-i Emîr'i ziyarete gelen meşayih ile fukaralara ve sair ezminede gelen züvvare meşrut olduğuna dair hüccet-i şer'iyye. (Sicil numarası: 254, tarihi: Evahir-i Cümaziyelahir/1040)

17) Aynı fihristten:

Emîr Sultan Zaviyesi evkafından kestane bahçesine vâki taarruzun men'i hakkında Huccet (sicil numarası: 284, tarihi: 1085)

18) Fatma Hatun bint-i Mustafa'nın Emîr Sultan'da kâin bir bab mülk evinin hayatta oldukça kendisine, sonra zevcine tahsisine, badehu Hazret-i Emîr evkafına ilhakına dair vakfiye (Sicil numarası: 323, tarihi: Rebiulahir/1076)

VAKFİYENİN TERÇEMESİ (*)

Bunda olanlar benim nezdimde yazılı olmuştur ve ihtiva ettikleri sahihtir.

Bursa Kadısı :
Ali b. Yusuf Fenârî

Nezd-i İlâhisinde olanlardan bize artırmayı icabeder surette Allah'a hamdolsun. Bir Allah'dan başka Tanrı bulunmadığına, onun şeriki olmadığına öyle şehadet ederiz ki, bu sayede onun huzurunda durduğumuz gün bahtiyar oluruz. Yine şehadet ederiz ki, Hazret-i Muhammed onun Peygamberidir. Biz onun vasıtasiyle Hakk'ı bulduk. O Allah'ın öyle bir elçisidir ki, kendisi ve melekleri ona Salât ü selâm getirmek suretiyle onu şereflendirmişlerdir. İsmi yüce olan Tanrı şöyle buyurmuştur: *"gerçek Allah ve melekleri Peygamberi üzerine salât etmektedirler. Ey bi'l-umum iyman edenler, siz de ona Salât ü selâm ediniz."* (**)

Asıl maksada gelince : Emriyle şeriat işleri intizam bulup kuvvetlenen, işaretiyle dağınık sözler bir yere toplanıp tazelenen ve bu vesikanın üstüne ünvanı konan hakim nezdinde (Allah hesaplaşma günü onun mizanını ağır bastırsın) şer'an subût yoluyla zâhir ve sâbit olmuştur ki, ardı arası kesilmeyen bir feyz dairesinin merkezi olan, müşahedat nuriyle kudsiyat merdivenlerine ayak basan, fazla mücahede ile semavat perdelerinin esrarına vâkıf olan, sâdât Nakîplerinin sultanı, saadet ve şeref Kâbe'sinin esas binası, Ulu yaradan nezdinde sıdk kürsüsüne yerleşen, din, hak ve miletin güneşi Seyyid Mehmed el-Buharî (Allahü Tealâ ona gufran ridasını giydirsin ve ona Rıdvan'ın nidasını duyursun) sağlığında iken takrir ve beyan kılınan, parmakların tuttuğu kalemle yazılan işbu köylerin, bahçelerin, mezreaların cümlesini bütün levahikiyle, tafsilâtiyle gelecceği veçhile, aşağıda yazılacak olan masarıfa vakıf ve f'l-sebili'llâh habsetmiştir. Yapılan bu vakıf şeriat yoliyle tescil edilmiş ve lüzumuna hükmolunmuş şer'an lâzım bir vakıftır.

En azîz ve kerim, şerefli ve muhterem Mevlâna Süleyman b. Mehmed Bey zikrolunacağı söylenen bu evkafa mütevelli idi ve bunlara bahçeler, değirmenler, hamam, dükkânlar vesaire ilhak etmiştir ki, bunların bazısını, gallenin fazlasiyle kendi bina ve inşa ettirmiş, bir kısmını da mahsulâttan artan ile satın almıştır.

Evvelâ saîd-i şehid merhum Emîr-i müşarünileyhin evkafı cümlesinden biri, İnegöl Nahiyesi'nde kâin Hüseyin Hisarı Köyü olup hududu meşhurdur.

Yine bu cümleden biri, adı geçen İnegöl mevziinde Zindancık namındaki köy olup pirinç ve sair ziraat için hazırlanmış sulariyle (nehriyle) vakıftır. Dört taraftan hududu Sultan Mehmed b. Bayezid Hân vakfı ile çevrilmiştir.

Bu evkaftan biri de Yarhisar Nahiyesi'nde kâin hududu meşhur olan Vermede denilen köydür.

Yine bu cümleden biri Bursa Nahiyesi'nde kâin Gencelü denilen köy olup tuzlasiyle birlikte vakıftır. Hü-

(*) Bu Vakfiye Vakıflar Umum Müdürlüğü Mütercimi O. Keskioğlu tarafından terceme edilmiştir.

(**) Sure : 33, ayet : 56.

dudu garp tarafından Umur Bey mülküne, şarktan Hacı Murad mülküne, şimalden merhum Bayezid Hân b. Murad Hân vakfına, kıbleden de meşhur dağa varır.

Bu evkaftan biri de Kocaeli Nahiyesi'nde Nevrin denilen meşhur köydür.

Biri de Bursa sahillerinde kâin Eşkel namındaki köy Çayıryeri denilen mezrea ile birlikte vakıf olup kıbleden hududu Bayezid-i Hüdavendigâr vakfına varır, şimal tarafı meşhurdur, şarktan merhum İbrahim Paşa evlâdı mülkünedir, garpten piyade arazisine müntehidir.

Bu cümleden biri de Mihalıç muzafatından Karabürçek Köyü olup içinde bulunan ekincileri, uşakları, cariyeleri, mandaları vesairesiyle, Beşler yeri denilen mezreasiyle vakıftır.

Yine bu cümleden olarak Dar ü'leman Bursa Nahiyesi'nde kâin Sürme denilen köy vakıf olup hududu kıble tarafından belli dağa, şarktan Burak oğlu vakfına ve Çalık Sekid mülküne, şimalden Hacı Hızır arazisine, garpten sazlığa ve Akpınar'a varır.

Bu evkaftan biri de Tonguzlu Nahiyesi'nde kâin Bozburun Köyü olup malûm hududuyla, içinde bulunan ırmakları ve pınarlarıyla vakıftır.

Zikri geçen, Bursa yanında bulunan bahçelere ve bağlara gelince, bunlar bir arada olup etrafı avlu ile ihata edilmiş ve hududu çevrilmiştir. Orada sâkin olup bahçelerde çalışan kölelerle birlikte vakıftır. Kıble tarafından hududu Şeyh Cezrî bahçesine, bir kısmı da umumî yola varır, şark hududu merhum Musa Baba Zaviyesi vakfına çıkan vâdiye varır, şimal hududu müşarünileyh vâkıfın zaviyesi vakfına varır, garp hududunun bir kısmı harap bahçeye, bir kısmı merhum Dede Bâli'nin harap arazisine varır.

Bu evkaftan biri de Bursa civarında Haydar Bahçesi yanında bulunan bir kıt'a arazidir. Dört taraftan hududu mîrî mülküdür.

Bunlardan biri Beyceğiz Hafız Bahçesi diye meşhur olup Bursa Şehri'nin ortasında bulunan ve dört taraftan hududu açık olarak bilinen bahçedir.

Bu evkaftan biri dahi Kal'aaltı Pazarı civarında bulunan ve Kanare denilen dükkânın temamıdır ki, kıble ve şarktan hududu merhum Hoca Mehmed Karamanî vakfına, şimalden umumî yola, garpten Geyiklü Baba Zaviyesi'nedir.

Bu cümleden biri de Hoca Sadeddin kızı Sultanbaht Hatun nam kadından satun alınan ve adı geçen kanaraya muttasıl bulunan dükkânların temamı ki, sahibine nisbetle mahallerinde şöhretlerinden dolayı hudutlarını beyana hacet yoktur. Ve bunlar maruf mukataa yoluyla Geyiklü Baba Zaviyesi arazisine bina edilmişlerdir.

Murad Hân oğlu Sultan Bayezid Hân'ın kızı hayrat sahibesi, muhadderatın ulusu Hundi Hatun'un, işbu sâdâtın büyüğü, halkın saadet dayanağı müşarünileyh Emir Hazretleri'nin evkafına ilhak etmiş olduğu vakıflar da bu cümledendir. Ve onlar da şunlardır:

Kite Nahiyesi'nde kâin Çavuş Köyü namındaki köyün temamıdır. Hududu kıble tarafından merhum Murad Hân b. Orhan vakfıdır. Şimalden hududu Beyler Korusu'na varır, şarktan hududu merhum Hacı Hasboğa vakfına varır; garpten hududu merhum Alâeddin Bey vakfına varır ki, bunu evlâdına, onlardan sonra Bursa Şehri'nde şark cihetinde bulunan tepeye kurmuş olduğu zaviyenin mesalihine vakfetmiştir. O bu vakfiyeden başka bir vakfiyede yazılı olan kayıtları ve şartlarıyla meşhurdur ve o vakfiye âlim-i Rabbânî, hibr-i Samedânî, muteber imamların üstadı, Hak, şeriat ve dinin rüknü Mevlâna Şemseddin b. Hamza b. Mehmed Fenârî tevki'ini taşımaktadır.

Zikri geçen merhum Mevlâna Süleyman'ın yaptığı mülhakattan biri de Bursa'da Kösler Ma-

h a l l e s i'nde kâin birbirine muttasıl üç dükkânın temamıdır ki, bunlar garpten S e l ç u k H a t u n vakfı ile, şimalden *umumî yol* ile, şarktan H a c ı S e y f e d d i n mülkü ile, kıbleden H u s a m b. E r d e r mülkü ile mahdut olup bunlar gallenin fazlasiyle M u s t a f a b. S u n g u r'dan dört bin sekizyüz dirheme satın alınmıştır.

Yine bu evkaftan biri E d r e m i t tevabiinden Ş e h i r karyesinde kâin İncir bahçesinin temamı ki, mahallinde başkalarından temayüz ettiği için tahdide ihtiyaç yoktur. Bu da gelirin fazlasından üçyüz elli dirheme H ı z ı r oğlu S ü l e y m a n F a k ı h'tan satın alınmıştır.

Yine bu cümleden biri yukarıda yazılan köyde kâin bir incir bahçesi olup bu da tahditten müstağnidir ve gelirin fazlasından üçyüz elli dirheme mutrıb A b d i l oğlu O s m a n namındaki adamdan satın alınmıştır.

Yine bu evkaftan biri adı geçen köyde kâin bir incir bahçesi ki, gelir fazlasından bin elli dirheme S u n g u r oğlu S a t ı'dan satın alınmıştır. Ve sözü geçen köy ehalisince malûm olduğu için tavsiften müstağnidir.

Bu evkaftan biri de E s k i V i r a n K ö y ü'nde kâin diğer bir incir bahçesinin temamıdır ki, mahallinde ehali arasında şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir ve gelir fazlasından beşbin dirheme B a y r a m oğlu İ s k e n d e r'den satın alınmıştır.

Bu evkaftan biri de mezbur E d r e m i t tevabiinden zikri geçen Ş e h i r K ö y ü'nde bulunan bir incir bahçesidir ki, gelirin fazlasından geçer akçe ile bin ikiyüz dirheme H a s a n oğlu D u r a l i'den satın alınmıştır.

Yine bu evkaftan biri yukarıda zikri geçen köyde bulunan diğer bir incir bahçesidir ki, gelirin fazlasından yukarıda vasfı geçen dirhemle sekiz yüz dirheme H a l i l oğlu M u s t a f a'dan satın alınmıştır ve mahallinde ehali arasında şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir.

Yine bu evkaftan biri E d r e m i t tevabiinden H a v r a n e l i K ö y ü'nde kâin diğer bir incir bahçesidir ki, gelir fazlasiyle H a c ı m e h m e d b. O ğ u l P a ş a'dan bin beşyüz dirheme satın alınmıştır ve mahallinde ehali arasında şöhretinden dolayı tavsiften müstağnidir.

Bu cümleden biri de zikri geçen H a v r a n K ö y ü'de kâin bir incir bahçesi olup gelir fazlasından yediyüz dirheme uzun M u s t a f a oğlu A l i'den satın alınmıştır.

Yine bu cümleden biri B u r s a'da B e y h a m a m diye maruf olan hamamın civarında kâin bir başçı dükkânı ve bir çörekçi dükkânı ki, mahallinde şöhretinden dolayı hudutlarını beyana hacet yoktur.

Bu cümleden biri zikri geçen şehir dahilinde zikri gelecek ve müşarünileyh E m î r H a z r e t l e r i'ne mensup olan yeni hamam civarında kâin bir başçı dükkânıdır ki, bunların cümlesi mezbur evkafın malıyla bina olunmuştur.

Yine bu evkaftan biri zikri geçen B u r s a Şehrinde T a h ı l P a z a r ı diye maruf olan pazarda kâin bir han olup bu da gelirin fazlasından bina olunmuştur.

Bu cümleden biri de G ö k d e r e nehri üzerine kurulmuş bir değirmen olup M e d i n e'de R a v z a-i N e b e v i y e'ye vakıf olan değirmene muttasıldır ve bu da yukarıda yazılan evkaf malıyla bina olunmuştur ve mahallinde şöhretinden dolayı hudutlarını bildirmeye hacet yoktur.

Bu evkafın mülhakatından bir kısmı da büyük sultan, âlemde A l l a h'ın halifesi, A r a p ve A c e m padişahlarının efendisi, devlet sahifelerini söyleten ve susturan, cömertlik ve kerem denizinin kamusu, nimet ve iyilik menbaı olan, milletler üzerine cömertlik yağmuru saçan, zamanının sultanlarının sultanı, emn-ü emanı döşeyen, adalet ve ihsan yayan, insanlar üzerinde şeriat ahkâmını tenfiz eden, S ü l e y m a n mülkünün vârisi, Rahman Allah tarafından nusrat ve zafere lâyık olan Sultan E b ü'l-F e t h M e h m e d b. M u r a d H â n hazretlerinin yapmış olduğu vakıflardır ki, onlar da şunlardır:

Bursa tevabiinden Kumala namındaki köyün temamı ki, oradaki değirmen ve pirinç çeltikleriyle vakıftır.

Aydıncık Nahiyesi'nde kâin Keliflu ve Gökre namındaki iki köy de pirinçlikleriyle vakıftır. Bunların cümlesi mahallinde şöhretinden dolayı tavsif ve tariften müstağnidirler ve hudutları tevki-i sultaniyi havi hudutnamede beyan olunmuştur.

Bu evkâf cümlesinden bir kısmı da sulehanın medar-ı iftiharı Hacı İsa b. Oruz'un vakfettikleridir ki, onlarda Gönan Kasabası tevabiinden Yakup Bey Timarı diye meşhur olan köyde kâin bir çatı altında dönen iki taş değirmen ile Seyfeddin Fakîh Değirmeni diye maruf olan diğer bir değirmendir. Hududu ehali ve komşular arasında maruftur.

Bu evkaftan biri de sahibü'l-hayrat Mürsel oğlu Yusuf'un Edremit tevabiinden Kemer Köyü'nde vakfetmiş olduğu bir pirinç değirmenidirki, ehali arasında ona dink denilir. Hududu garpten ve şimalden mezarlıkla, kıbleden Paşa Yiğit oğlu Hacı Mustafa mülkü ile; şarktan umumî yol ile çevrilmiştir. Hududu beyan olunan bu değirmen, yukarıda yazılı evkafa mülhak olan değirmenle bir çatı altındadır ve gelirin fazlasıyla yukarıda adı geçen Mürsel oğlu Yusuf'tan tekrar tekrar zikri geçen gümüş para ile üçbin dirheme satınalınmıştır.

Yine bu evkaftan biri Türbe-i Münevvere Mahallesi'nde kâin bir hamamın temamı ki, mezkûr evkafın mahsulünden bina olunmuştur.

Bu cümleden biri adı geçen mahallede kâin iki adet dükkânın temamı olup bunlar da gelir fazlasından bina olunmuşlardır ve mahallinde kendi yüksek şahsiyetlerine nisbetle şöhretlerinden dolayı tahditten müstağnidirler.

Yine bu evkaftan biri Türbe Bahçesi denilen bahçedir ki, yine ona nisbetle meşhur olduğundan tahdide lüzum yoktur.

Bu cümleden biri de Yahşi Bey Karyesi civarında kâin iki adet bağın temamı ki, mahallinde müşarünileyh vâkıfa nisbetle şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir.

Bu evkaftan biri de Hatungölü denilen köy civarında kâin üç kıta arazinin temamı ki, kıble tarafından büyük emir İshak Paşa vakfı ile, şarktan ve şimalden müşarünileyh vâkıfın vakfı ile, garpten Mevlâna Cemalî mülkü ile çevrilmiştir.

Bu cümleden biri dahi zikri geçen karye civarında kâin Mevlâna Süleyman bağı denilen bir bağın temamı ki, mütearef olan mukataa yoluyla cemaate taksim edilmiş olup şimdi cümlesi kırk sekiz ev olmuştur. Hududu kıbleden umumî yol ile, şarktan vakıfla, şimalden umumî yol ile, garpten mezarlıkla çevrilmiştir.

Bu evkaftan biri de Bursa Şehri dahilinde Ahmed Dâî Mescidi Mahalles i'nde kâin mezbur yeni hamamın temamı ile onun ve zikri geçen başçı dükkânının ittisalindeki üç dükkân ve onlara muttasıl bir kıta arazidir ki, cümlesinin hududu kıbleden umumî yol ile, şarktan yine umumî yol ile, şimalden mahalle yoliyle, garpten Doğan mülküyle çevrilmiş olup bütün hudut ve hukukiyle, yolları ve merafikiyle vakıf olup arazisinin mukataası ayda seksen dirhemdir.

Yine bu cümleden biri zikri geçen Türbe Mahallesi'nde bundan evvel zikrolunan hamam yakınında kâin bir hanenin temamı ki, iki göz evi, bir sofayı, bir helâyı, bir su kuyusunu ve bir avluyu müştemil olup hududu kıbleden Müderris Mevlâna Husameddin mülküyle, şarktan umumî yolla, şimalden ve garpten zikri geçen hamam ile çevrilmiştir.

Yine bu cümleden biri merhum Nusret Paşa Türbesi civarında kâin bir ekmekçi fırını yerinin temamı ki, zikri geçen türbeye nisbetle mahallinde şöhretinden dolayı hudutlarını beyana hacet yoktur.

Yine bu evkaftan bir kısmı hayrat ve hasenat sahibesi merhum Sultan Mehmed b. Bayezid Hân'ın ümm-i veledi (oğlunun anası) Abdullah kızı Dilfiruz Hatun'un

vakfetmiş olduklarıdır ki, onlar da şunlardır: Bursa Şehri eteğinde merhum Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun kuyusu (eşmesi) civarında kâin bir kıta arazinin temamı ki, hududu kıble tarafından bir kısmı müşarünileyha Selçuk Hatun mülküyle, bir kısmı Hacı Bayezid vakfiyle; şarktan merhum Hacı Şeyh Paşa vakfıyle, şimalden Yiğit oğlu veresesi mülküyle, garpten mezkûr Hacı Bayezid vayfıyle çevrilmiştir. Keza şu zikri geçen ve hudutları belli edilen arazinin yanında kâin diğer bir kıta arazi ki, hududu kıbleden kazzaz (ipekçi) Hacı Tanrıvermiş ile, Hacı Mehmed b. Ahmed arasında müşterek olan araziyle, şarktan Hoca Ali Paşa evlâdı mülküyle, şimalden yukarıda zikri geçen vâkıfanın mülküyle, garpten mezkûr Hacı Şeyh Paşa vakfıyle çevrilmiştir.

Keza bu ikinci olarak zikrolunan vakıf araziye muttasıl diğer bir kıta arazinin tamamı ki, hududu kıbleden müşarünileyha vâkıfanın vakfıyle, şarktan Süleyman Bey mülküyle, şimalden mumaileyha vâkıfanın mülküyle, garpten mezkûr Hoca Ali Paşa evlâdı mülküyle çevrilmiştir.

Keza bu zikrolunan araziye muttasıl diğer bir kıta arazinin temamı ki, hududu kıbleden mezkûr Süleyman Bey mülküyle, şarktan bir kısmı Umur Bey mülküyle, diğer bir kısmı Hızır b. Urunkuş mülküyle, şimalden kısmen Umur Bey Yalı mülküyle, kısmen merhum Elvan Bey-evlâdı mülküyle, ve kısmen umumî yol ile, garpten Dönekçi Hasan arazisiyle çevrilmiş olup bi'l-umum hudut ve hukukiyle, yolları ve merafikiyle vakıftır.

Yine bu evkaftan bir kısmı, zikri geçen sahibü'l-hayrat mutasavvıf Hacı Bayezid'in vakfetmiş olduğu şeylerdir ki, onlar da şunlardır: Adı geçen Dilfiruz Hatun vakfının civarında kâin bir kıta arazi ki, hududu şarktan Firuz Ağa mülküne, şimalden ve garpten merhum Şeyh Akbıyığ'a mensup olan araziye, kıbleden umumî yola varır.

Yine bu evkaf cümlesinden biri, Keremeddin kızı Gülhatun'un azadlısı Abdullah oğlu Şahin'in vakfettiğidir ki o da Manyas nevahisinde Esat Köyü diye meşhur köyde kâin bir değirmenin temamı olup mahallinde şöhretinden dolayı tahdide lüzum yoktur.

Bu evkaf cümlesinden biri de mezkûr Hacı İsa b. Oruz'un vakfettiğidir ki, o da az evvel zikri geçen değirmene muttasıl olan bir değirmendir.

Yine bu cümleden biri Kapanı Musis diye meşhur olan Abdullah oğlu Hacı Musa namındaki hayrat ve hasenat sahibinin vakfettiğidir ki, o da Bursa Şehri'nde merhum Umur Bey İmareti Mahallesi'nde kâin müteaddit evlerin temamı olup mezkûr vâkıfa nisbetleriyle mahallinde şöhretlerinden dolayı hududunu beyan ve tavsife hacet yoktur.

Yine bu cümleden olarak hayrat ve hasenat sahibesi müşarünileyha Hundi Hatun'un vakfettikleridir ki, o da Bursa Şehri içinde zikri geçen Türbe Mahallesi'nde kâin bir hane olup, Mevlâna Süleyman sağlığında onda sakin olmuştu; bu hane sekiz odayı, bir sofayı, bir fırını, bir halâyı ve bir avluyu müştemil bulunup dört tarafından zikri geçen evkafla mahduttur.

Yukarıda unvanı geçen hâkim nezdinde bunların hepsi bu vakfiyede şerh olunduğu veçh üzere şer'an subût yoluyla sâbit ve zâhir olunca, o da bunların sihhat ve lüzûmuna, tebdil ve istibdalinin adem-i cevazına *aydın şeriate* uygun olarak sahih ve şer'î yolda hükmeyledi.

Sonra yapılan işbu mülhakat sebebiyle, gelir, müşarünileyh merhum Emir vâkıfın tayin ve şart eylemiş ve diğer vakfiyesinde tafsil etmiş olduğu masraflardan arttığından, müşarünileyh büyük Sultan mezkûr masraflara şu ziyadeleri yaptı :

Et hergün üç batman sarfolunacaktır. Asılda bir batman idi,

Pirinç hergün dört keyl sarfolunacak, vâkıfın şartında ise iki keyl idi.

Müezzinlere hergün üç dirhem verilir, asılda iki dirhem idi.

Kayyıma hergün iki dirhem, aşçılara hergün dört dirhem ve senede iki müdd buğday verilir.

Zikri geçen şerefli türbenin bevvabına ki, orada kayyım da odur hergün iki dirhem, dört müdd onaltı keyl de buğday verilir.

Türbeye gelip orada *Kur'an-i azîm ve Furkan-i Kerîm*'den birer cüz' okuyan otuz nefer hafıza birer dirhemden cümlesine otuz dirhem verilir, hafızlar asıl vakıfta onbeş nefer idi.

İki hatibe hergün dört dirhem verilir, aslında iki dirhem idi. Galleden de senede iki müdd buğday verilir.

Kâseleri yıkayana hergün bir buçuk dirhem verilir, galleden de senede yarım müdd buğday verilir.

Halâları temizleyen kimseye günde yarım dirhem para, galleden senede yarım müdd buğday verilir.

Evkafın meremmet ve tamirine bakan kimseye günde bir dirhem para, senede dört müdd ve onsekiz keyl buğday verilir.

İki ekmekçiye hergün beş dirhem, senede iki müdd buğday verilir, bunları yarı olarak üleşirler.

İmaretin bevvabına hergün bir dirhem ve buğdaydan da dört müdd, onaltı keyl verilir.

Ferraşa hergün bir buçuk dirhem, buğdaydan da bir müdd verilir.

Et taşıyan kimseye hergün bir dirhem verilir.

Kilerciye hergün iki dirhem, senede dört müdd ve onaltı keyl buğday verilir.

İşine hiyanet karıştırmaksızın emanet ve diyanet üzere gelir ve gideri yazan kâtibe hergün üç dirhem ve senede üç müdd arpa ve üç müdd buğday verilir.

Zikri geçen hafızlara sermahfel olana günde bir dirhem verilir.

Gelip konan müsafirlerin doyurulması için (pavzar sofra) denilen için hergün on dirhem sarfolunur. Bunu mütevelli maslahat gördüğü şekilde sarfeder.

Fukaradan Emir Husameddin, Seyyit Hasan'a hergün para olarak bir dirhem, galleden de senede yarım müdd buğday verilir. Mezbur imaretin hadimi Yakup b. Abdullah'a her sene bir müdd buğday verilir. Yusuf b. Abdullah'a senede galleden bir müdd buğday verilir. Mevlâna Abdi Hoca'ya senede yarım müdd buğday verilir. İmamın kardaşı Mevlâna Muhiddin Mehmed Fakı h'a her sene bir müdd buğday verilir. Biri şeyh hatunu, diğeri de merhume Hundi Hatun'un azadlısı Abdullah kızı İncü namındaki iki fakir ve yoksul kadına her ay yirmi dirhem verilir.

Mumaileyh Sultan hazretleri, sâdâtın ulusu Seyyid Hasan b. Seyyit Nimetullahı vekil-i harç olarak nasbedip ona günde iki dirhem, senede dört müdd ve on altı keyl buğday tayin etti.

Yetimlerin muallimine hergün iki dirhem, nakibe hergün iki dirhem, galleden de senede bir müdd verilir. Hediyeleri toplayana hergün bir dirhem, Devir okuyan altı nefer hafıza hergün üç dirhem, bir kişiye günde yarım dirhem verilir.

Ekmek için hergün oniki keyl buğday, yemek için hergün üç keyl buğday verilir. Bursa'daki bahçelerin, dükkânların, evlerin, hamam ve sairenin cabiliği için her gün bir dirhem; Keliflü nam karyenin cabisi için hergün iki dirhem para, her sene de dört müdd ve onaltı keyl buğday, her sene dört müdd arpa tayin etmiştir. Karabürçek nam köyün cabisine hergün iki dirhem para, her sene dört müdd ve onaltı keyl buğday, senede dört müdd arpa verilir. Zikri geçen Karabürçek Köyü'nün kâtibi için senede üç müdd buğday, üç müdd arpa verilir. Az evvel zikri geçen köyün mer'ası bekçisine senede bir müdd buğday, bir müdd arpa verilir. Bozburun nam köyün cabisine dört dirhem para, senede altı müdd buğday ve altı müdd arpa verilir. Anbarcıya her sene bir müdd buğday ve bir dirhem para verilir. Mezbur Bozburun cabisine her sene bir müdd pirinç verilir. Tekür Köyü namındaki köyün cabisine her gün iki dirhem para,

galleden de senede dört müdd arpa verilir. K u m a l a nam köyün cabisine her gün iki dirhem para, senede dört müdd ve oniki keyl buğday, dört müdd arpa verilir. G e n c e l ü nam köyün cabisine her gün iki dirhem para, galleden de senede dört müdd ve on altı keyl buğday, dört müdd arpa verilir. Eşkel adındaki köyün cabisine iki dirhem para, senede dört müdd ve onaltı keyl buğday, dört müdd arpa verilir. S ü r m e nam köyün cabisine hergün iki dirhem para, galleden de her sene dört müdd ve on altı keyl buğday, dört müdd arpa verilir. Z i n d a n c ı k nam köyün cabisine hergün iki dirhem para, dört müdd ve onaltı keyl buğday, dört müdd arpa tayin eylemiştir. G ö n a n K a s a b a s ı nahiyesinde kâin değirmenlerin cabisine hergün bir dirhem verilir. Gelen sâdâta her sene yirmi müdd arpa tayin eylemiştir.

R e g a i p gecesi, B e r a t gecesi, K a d i r gecesi ikişer müdd pirinç pişirilir. R a m a z a n d a Cuma geceleri iki müdd, B a y r a m l a r d a iki müdd ve bir keyl pirinç pişirilir. Üç nefer sâdâtın her birine yarımşar müdden senede bir buçuk müdd buğday verilir.

Tevliyet hakkı olarak mütevelliye vâkıfın şartlarında mahsulâtın cümlesinin yani para ve gallenin öşrünün yarısıdır. Nezaret hakkı nazıra aittir. O da müşarünileyh vâkıfın şartlarında kölelik bağından azat kılınan azatlılarının aslahına şarttır. Ona para olarak hergün altı dirhem, galleden de senede altı müdd buğday ve altı müdd arpa verilir. Müşarünileyh vâkıfın zamanından beri nazır olan A b d u l l a h oğlu H a c ı H a b i b'e nezaret cihetinden maada ayrıca dört müdd ve on altı keyl buğday tayin olunmuştur.

Şeyhlik hakkı paradan dört dirhemdir, Türbede Cüz' kıraeti için hergün bir dirhem, galleden senede dört müdd buğday verilir. Beş vakit namazda imamlık yapan imama tayin eylediği imamlık hakkı üç dirhem, senede iki Bayram hediyesi olarak yüzelli dirhem para, senede dört müdd de buğdaydır.

Müşarünileyh S u l t a n H a z r e t l e r i işbu zikrolunan hakları, mezkûr vâkıfın şart ve tayin ettiği üzere aynı halde bırakmıştır.

Sulahanın medar-ı iftiharı mezkûr O r u z oğlu H a c ı İ s a elinde mülkü olanı vakfetmiştir ki, o da B u r s a Ş e h r i dahilinde zikri geçen İ m a r e t M a h a l l e s i'nde kâin bir mamur hanenin temamı olup iki odayı, bir sofayı, bir avluyu müştemildir ve mahallinde bu vâkıfa nisbetle şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir. İşbu hane vâkıfın evlâdına, evlâdı evlâdına batından batna vakfolup evlâdın inkırazından sonra zikri geçen İmaretin mesalihine anlatıldığı veçh üzere sahih ve şer'i surette vakıf olur.

İhtiyaç görüldüğü zaman elde bir tutanak (temessük) olsun diye işbu vakfiye yazılmış ve ona işhat da yapılmıştır. Bunlar 874 senesi Recep ayının on beşinci günü cereyan etmiş ve yazılmıştır.

★ ★ ★

EKLER

Fatih'in, Emir Sultan vakfiyesini ilim âlemine tanıtan bu yazımızda Emir Sultan'ın şahsiyeti, Emir Sultan Cami'i ve müştemilâtı, bu mimarî heyetin geçirdiği safhalar ve gördüğü tamirler, Emir Sultan adına tesis olunan vakıflar hakkında da gerekli bilgileri vermeğe çalıştık. Yazımızın hazırlanmasından, hattâ matbaada dizilmesinden sonra bu bahisleri biraz daha tevsi eylcdik. Bunları da etüdümüze ek olarak sunuyoruz.

A) Emir Sultan'ın şahsiyeti ve menakıbi hakkında :

Bursa'da yazılmış olan bazı eserlerde Emir Sultan'ın şahsiyeti ve kerametleri hakkında haylı malûmat mevcuttur. Bursa'daki veliler ve meşahir hakkında izahat veren eserlerin başlıcaları şunlardır :

1 — *Menakıb-i Evliya,* Mehmed Çelebi

Müellifi 1055 te vefat etmiştir. Bu eser hâlen meydanda yoktur. *Güldeste*'de yazılıdır.

2 — *Ravza-i Evliya,* Baldır-zâde Şeyh Mehmed Efendi

1060 tarihinde yazılmış olup o tarihe kadar gelip geçen ulema, meşayih, imamlar, hatipler ve şairlerin hal tercemelerinden bâhistir.

3 — *Güldeste,* Beliğ Efendi

1135 tarihine kadar olan malûmatı ihtiva etmektedir. Baldır-zâde'den de istifade etmiştir.

4 — *Gülzar-ı Sulcha,* Eşref-zâde Ziyaeddin Efendi

Yakub Efendi Tekkesi Şeyhi olan bu zatın eseri *Güldeste*'ye zeyildir. 1196 tarihine kadar olan malûmatı havidir.

5 — *Ravzatü'l-Müflihun,* Abdüllâtif Efendi

Müellifi Ahmed Gazzî Dergâhı şeyhidir. Eseri *Gülzar*'a zeyldir. 1197 den 1233 tarihine kadar olan malûmatı câmidir.

6 — *Vefeyat-ı Bursa,* Sahhaf Süleyman Halis Efendi
Müellifi 1173 te vefat etmiştir.

7 — *Gülzar-ı İrfan,* Narlı şeyhi Fahreddin Efendi

1262 de yazılmıştır. Kendisinden evvelki bütün eserlerden istifade etmiştir.

8 — *Zübdetü'l-Vekayi der Belde-i Celile-i Bursa,* Raşit Efendi
Bakırcılar Kethüdası olan müellif 1232 de vefat etmiştir. Bu eserin Bursa'da nushası yoktur. Fatih Kütüphanesi'nde bir nushası mevcuttur.

9 — *Mir'at-i Bursa,* Saib Molla
Küçük ve yanlışı çok olan bir eserdir.

10 — *Diyar-ı Şemsî,* Mısrî Şeyhi Şemseddin Efendi

1351 (1933) senesinde yazılmıştır. Bursa tarihi ve meşahiri hakkında geniş malûmatı havidir.

Bu eserlerden 2, 3, 4, 5 numarada gösterilenler Bursa'da Orhan Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bursa'daki Mısrî Dergâhı şeyhi olan merhum Şemseddin Ulusoy, Bursa tarihi, âbideleri ve meşahiri hakkında yazdığı eserlerde kitâbeler, şer'iyye sicilleri gibi tarihî kaynaklar yanında bu eserlerden de faydalanmıştır. Bu itibarla bu zatın eserleri kendinden evvel yazılanlarda mevcut olan malûmatın kâffesini câmi olduğu gibi, onlarda mevcut olmayan bazı bilgileri de muhtevidir. Pek müdekkik ve velûd bir zat olan rahmetli Şemseddin Ulusoy, Bursa tarihini ve folklorunu çeşitli cephelerden incelemiş; büyüklü küçüklü elliden fazla eser yazmıştır. Bunlar içinde *Diyar-ı Şemsî,* Bursa'nın umumî tarihi mahiyetindedir. *Yadigâr-ı Şemsî,* Bursa'da mevcut dergâhlardan ve bunlarda güzeran eden meşayihin terceme-i hallerinden; *Me*

dar-ı Şemsî, Bursa camilerinden; *Karar-ı Şemsî*, Bursa mezarlıklarından; *Bahar-ı Şemsî*, tekkesi olmayan hulefa ile *Gülzar-ı İrfan*'ın tarih-i telifi olan 1263 tarihinden sonra gelen ve tarihe geçmeyen Bursa ulema, şuara, meşayih ve eşrafının hal tercemelerinden bâhistir.

Şemseddin Ulusoy'un eserlerinden *Yadigâr-ı Şemsî* ile *Medar-ı Şemsî* gibi bir iki tanesi matbu olup diğerleri kendi el yazısiyle yazılmış nushalar halinde mahdumu emekli Öğretmen Fehameddin Ulusoy nezdinde mahfuzdur. (*)

Yâdigâr-ı Şemsî'de Emir Sultan hakkında âtideki malûmat verilmektedir :

"Seyyit, sahihünnesep, âli hasep olan müşarünileyhin neseb-i mutahharları Eimme-i İsna Aşerin on ikincisi İmam Muhammed Mehdi'ye müntehi olduğunu kendileri beyan buyurmuşlardır.

Neseb-i tarikatleri Tarikat-i Halvetinin Nurbahşiye Şubesi'ndendir.

Cenab-ı Emir hac maksadiyle Hicaz'a azimet ve hacdan sonra Medine-i Münevvere'ye gelip bir hayli ikamet buyurmuşlardır.

Sâdattan olduklarından edilen şüphe üzerine huzur-ı Saadet-i Nebeviye'ye giderek bir cemm-i gafir müvacehesinde *Es-selâmu aleyke ya ceddî* demelerine karşı Ve *aleyke's-selâm ya veledî* hitab-ı mukaddesine mazhariyetle umum Medine ahalisinin fevkalâde hürmetine nail olmuşlardır. Biraz zaman sonra taraf-ı zişeref-i cedd-i emcedlerinden bir işaret-i maneviye üzerine Rum diyarına azimete memur olmuş ve mahall-i maksuda vâsıl oluncaya kadar kendilerine rehber-i manevî olarak nuranî bir kandil gidecekleri mahalleri irae eder imiş, vaktâ ki Bursa'yı şeref-i kudumlariyle müşerref buyurmuşlar, elyevm bulundukları mahalde mezkûr kandil sönmüş" (S: 3, 4, 5)

"Sultan Yıldırım Bayezid Han Hazretleri Edirne'de bulunduklarından tabii cenab-ı Emir'le mülâkat edememişler; fakat kerime-i muhteremeleri Hundi Sultan âlem-i menamlarında şeref telâkki ettiği emr-i Cenab-ı Risaletpenahi mucib-i âli since Sultan Emir'le akd-i rabıta-i izdivaç eder, kendi muvafakatına iktiran etmemiş olan bu izdivaç Sultan Bayezid'in mesmuu olunca muğber olarak her ikisinin katli için gönderdiği kırk kişi Cenab-ı Emir'in hane-i saadetlerini ihata ederek cebren girmekteler iken Hazret-i Emir : *Estaizu Billâh (İnkânet illâ sayhaten vahideten)* âyet-i celilesini bunlara karşı okurlar, kırkı da kadid olurlar. Molla Fenarî merhum ahali-i memleketle namazlarını kılıp defnederler. Yıldırım civarında Kaditler dedikleri mevki bundan kinaye imiş, bu keramet-i aliyyelerini görenler daha ziyade kendilerine meclûp olurlar.

Yıldırım Bayezid Han'ın ber-güzide eserlerinden olan ve Bursa'ya şeref bahşeden Ulu Cami, aziz-i müşarünileyhin arzusu üzerine inşa edilmiştir. Hazret-i Emir'in terceme-i hali *Şakaik-ı Numaniye, Baldır-zâde, Güldeste*'de olduğu gibi mevali Yahya Nimetullah Sinanî, Şevkî, Zeyne'l-Âbidin Çelebi, Hüsameddin hazeratı gibi hulefası ve muhibbanı taraflarından da yedi, sekiz kadar menakıb-i aliyyeleri yazılmış ve keramat-i seniyyeleri tafsilâtiyle beyan olunmuştur. Emir Sultan Mahallesi'ndeki Asâ Suyu denmekle maruf su asâ-yı mübareketlerinin eseridir. Asâ-yi mezkûrun vasatında olan ilâve, asâ-yi Cenab-ı Peygamberî'den bir parça olup Baba Yusuf nam zat kendisine olunan işaret-i manevî üzerine o parçayı Ravza-i Mutahhere'den getirmiş ve üç parçaya taksim ile birini Hacıbayram-ı Veli'ye ve birini Sultan Emir'e, diğerini de memur

(*) Bu münasebetle muhterem Şeyh Şemseddin Ulusoy'u rahmetle, Fehameddin Beyi hürmetle anar ve memleket irfanı namına borçlu olduğumuz minnet ve şükran duygularımızı buraya tevdi eyleriz.

olduğu bir mahalle teslim eylemiş, elyevm Türbe-i şerifede ziyaretiyle teşerrüf olunur."

"... Hacı Bayram Veli Hazretleriyle seviştiklerinden Bursa 'yı ahyanen teşriflerinde görüşürler imiş, bir gün gaslini müşarünileyhin gıyabında vasiyet buyurmuşlar. Ankara'nın Bursa'ya uzaklığına nazaran vasiyyetin nasıl icra olunacağını bendegân-ı dervişanı düşünmekte oldukları sırada müşarünileyh hazretleri işaret-i maneviye üzerine Bursa'ya çıkagelip gasil ve tekfin hizmetinde bulunmuşlardır.

Hulefay-i kiramlarından Hasan Hoca Hazretleri'nin *Müzilü'ş-Şükûk* ve Lûtfullah Efendi'nin *Cenahu's-sâlikin* nam eserlerinde yazılı olduğuna nazaran müşarünileyh uzunca boylu, esmer benizli, melih, mükâhhal gözlü, kolları uzun, parmakları ince, sakalları biraz uzuna yakın olup üzerlerine yeşil softan cübbe ve başlarına oniki terkli tac-ı şerif giyerler ve yeşil sararlar imiş.

Bir mahdumu ile iki kerimeleri olmuştur. Elyevm Türbe-i Şerifede beş sanduka olup cenab-ı Emir'le harem-i muhteremeleri ve mahdum-u âlileri Emir Ali ile iki kerime-i muhteremeleri medfundur". (S. 5, 6, 7, 8)

B) Emir Sultan Cami'i hakkında :

"Hazret-i Emir, Hazret-i Fahr-i Âlem Efendi'mizin emir ve işaret-i maneviyeleri ile Bursa'ya gelmişler, haklarında pek çok menakıp yazılmıştır. Hazret Bursa'da evvelâ Maksem civarında bir mahalde ikamet buyurmuşlar, sonra Pınarbaşı mevkiindeki gar-ı âşıkan'ı (Âşıklar mağarası) teşrif etmişler, o esnada emr-i Peygamberî ile Yıldırım Bayezid'in kerimesini almışlardır. Kendülerinin sıyt-ü şöhreti âfâkgir olup maddî ve manevî istifade ve istifaza için âsitanına her taraftan halk gelmekte ve istidadı kadar müstefit olmakta iken Hoca Kasım isminde bir zat da bir arâkiyeyi hediye olarak huzurlarına takdim eder, Cenab-ı Emir de ona kesesinden bir akçe inayet buyururlar, Hoca Kasım gayet maldar bir tacir olup Hazret-i Emir namına bir kubbeli cami yaptırır, bilahara uç beylerinden Sinan Bey nam zat da kıble cihetine iki kubbe ilâve eder. Bu rivayetler *Güldeste ile Şevki menakıbi*'nde vardır. Diğer rivayete göre de refika-i muhteremeleri Hundi Sultan hem cami'i, hem türbeyi ve civarında dershane ile imareti inşa ettirir. Medrese ile hamam Cezrî Kasım Paşa'nındır. Esasen bu cami altı kubbe üzerine imiş, mürur-ı zamanla harap olmuş, III. Sultan Selim zamanında bir kubbe üzerine ihtisar ve inşa olunmuştur. Eski temeller elyevm görülmektedir. (1)

... Cami'i şerifte ayin-i tarikat icra olunurdu. Fakat kendilerinin mensup olduğu Nurbahşiye tarikının erkânı Selâmî Efendi zamanında terkolunarak âyin-i Celvetî icra edilmiş ve Yağcı-zâde Ahmed Efendi'nin Şeyh Mehmed Efendi Hazretlerine intisabı dolayısiyle usul-i Nakşibendiyye ifa edilmekte bulunmuştu.

.... Cami-i şerifin harici harimdir. Şarktan garbe elli dört ve şimalden cenuba otuz adımdır. Ortasında büyükçe bir şadırvan vardır ki Akçağlan suyu cereyan eder. Garp kapısından girildi mi imama mahsus bir mahal, cüz'hânlara mahsus büyükçe bir oda vardır. Anın yanında Türbe-i şerife, anın ilerisinde türbenin içerisine girilecek Namaz kılmağa, mevlit okunmağa mahsus genişçe bir mahal, anın ilerisi imamlara ve türbedarlara ait bir odadır. Yine garp kapısının sol cihetinde minare ve anın dibinde müezzine mahsus ufak bir hucre bulunur. Kapının

---

1 Bursa'da 21 No. lu Şer'iyye sicillinin 54. sayfasında bulunan 29 Muharrem 913 sayılı kayıtta Emir Sultan Cami'i "Sabika bir kubbeyken haliya dört kubbe ve bir harem olduğundan bir kişi hem kayyim hem de çerağlık hizmetini ifa edemediğinden ilâveten bir kandilci tâyin edildiği yazılı bulunmaktadır. Bundan cami'in bidayeten bir kubbeli olduğu sonradan dört kubbeye çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Altı kubbeye ait bir vesikaya tesadüf edemedik.

üstü yine mahfeldir, kapısı haricindedir. Bunun altında şark tarafının minaresi altında bir ufak kayyım hücresi vardır. Dairen mâdâr harimin etrafı ufak ufak on üç kubbedir. Altlarında icabında cemiyetlerde namaz kılınır." (*Medâr-ı Şemsî*'den)

C) Emir Sultan Cami'inin tamiratına ait vesikalar :

Emir Sultan Cami'inde yapılmış olan tamirlere ait kayıtları makalemizin baş tarafında göstermiştik. Rahmetli Kâmil Kepecioğlu'nun Bursa Şeri'iyye sicilleri üzerinde yaptığı tetkikat hulâsalarını ihtiva eden defterlerinde bu hususa ait mütemmim malûmat bulduk. Bu defterler halen muhterem Ekrem Hakkı Ayverdi nezdindedir. Lûtufkâr müsaadeleriyle tetkik eylediğimiz defterlerde şu kayıtlara tesadüf eyledik:

1 — Emir Sultan Cami'i mütevellisi Mehmed Çelebi b. Ahmed meclis-i şer'ide takrir edüp cami'in sakfının kurşunu kaldırılıp tecdit olunmağa muhtaçtır, ve bazı tamire ve termime lâzım olan emakinin tamirin ve termimin talep ederim, diyücek ehl-i vukuftan sual olundukta Muslihiddin b. Mehmed ve Hacı Kasım b. Abdullah mütevelli-i mezburu tasdik edicek tamir ve termimine izin verildi. (Sicil numarası : 114/85, tarihi : Evahir-i Safer 979)

2 — Emir Sultan Cami-i şerifinin pencerelerini tevsi edüp müceddeden bina edüp ve minber ve mahfeli dahi gayet köhne olmağın Hassa mimarlardan üstad İbrahim b. Bayram gönderilüp bina ahvaline vâkıf müslümanlardan üstad Bekir b. Süleyman el-Neccar ve cemm-i gafir ile üzerine vardıklarında mihrab-ı şerif tulen on zira ve arzan üç zira yirmi parmak olup her biri onikişer akçeden, bin adet kâşi tuğla on iki bin akçe ve üstadiye beş bin akçe ve zikrolunan kâşiyi İznik'ten bunda getirmek hammaliyesi iki bin akçe ve demür kilitlerine ve ırgadiyesine ve iskelesine vesair hurda harcına beş bin akçe cem'an yirmi dört bin akçe ancak vefa eder noksan ile mümkün olmadığı. (Sicil Numarası : 215/29, tarihi : Evail-i Zilkade 1013)

3 — 29/Zilkade/1013 te Cami'in kademeleri harap olduğundan kademeler tulen ve arzan hisab-ı şartrancî üzere 120 arşun olup yirmi beş kademe tahmin olunup yukarı kademeden on kademeye varınca her kademeye üçer arşun mermer ve andan aşağı tulanî olmağın onbeş kademenin her birine beşer arşun mermer ve cami'e gelen eşraf attan inüp binecekleri yere ve iki yerde sahn etmeğe onbeş arşun mermer ve bu cümleye 120 arşun mermer lâzım olmakla her arşuna üstadiye ve hammaliyesiyle kırkar akçeden cem'an 4800 akçe (her üstada yirmi beşer ve ameleye 12 şer akçe yevmiye) verildiği bütün masrafiyle beraber 13000 akçe sarfolunmuştur. (Sicil numarası : 210/29, tarihi : Zilkade 1013)

4 — Hazret-i Emir Cami'i ve Türbe-i mutahheresi bundan akdem tecdit ve imaret olunup Cami-i şerifin içinde olan pencerelerinin tavanı ve kapularının tavanı saathanenin bazı yerleri ve Cami'in hasırları hıfzolunacak oda tecdit ve imaret olunmayup ve zikrolunan cami-i şerifin pencereleri ve sıvası dahi tecdit olunmayup nâkıs kaldığını mütevellisi Seyyid Mustafa Çelebi b. Seyyid Ali talep etmekle muayene ve müşahede olundukta tecdit ve imaret olunmuş bulunup cami-i merkumun üç adet kapısının her bir tavanına cümle harciyle üçer yüz seksen beş akçeden bin yüz elli akçe ve onbeş adet pencresinin tavanına

tahta ve direk ve mismarına ve üstadiye vesair harciyle üçer yüz yirmi beş akçeden dört bin sekizyüz yetmiş beş akçe ve cami-i şerifin pencereleri ve kapılarının hesab-ı şatrancî üzere bennâ ziraiyle yüz yirmi zira olup her ziraa kireç ve horasanî vesair harciyle yirmi beşer akçeden ikibin dört yüz akçe ve on dokuz penceresinin boya ve süleğen ve kapılarının sandukasına yüz yirmi beşer akçeden ikibin üçyüz yetmiş beş akçe ve cami-i şerifin üç adet kapısına çerçevelerinin her birine cümle harciyle yüz yirmi beşer akçeden üçyüz altmış akçe ve Cami'in hareminde olan üç adet hucrenin kapılarının ceviz tahtasından pervazlarına yüz seksen akçeden beşyüz kırk akçe ve Cami-i şerifin hareminde olan saathanenin içerüsünün sıvaları ve harem-i şerifin etrafında olan dört adet pencerelerinin .... bu hesab-ı şatranci üzere yüz iki zira olup her zira sıvasiyle vesair harciyle yirmi beşer akçeden ikibin kırk akçe ve zikrolunan saathanenin bağdadî tavanına altıyüz akçe ve divarının tulen ve arzan altmış dört zira olan kuru yapısının her ziraa yirmi beşer akçeden bin ikiyüz seksen akçe ve zikrolunan saathanenin canib-i şarkisinde olan kapısının kemeri ve divarı tulen ve arzan yüz dört zira olup her bir ziraa sıvasiyle vesair harciyle yirmişer akçeden ikibin altıyüz seksen akçe ve Cami'in hasırları hıfzolunacak odanın cümle tamiri bin beşyüz seksen akçe ve bu cümlenin iskelelerine dahi beşyüz akçe ve Cami-i merkumun dahi pencerelerinin tecdit ve meremmatına ve boya ve süleğen ve saduresin cami-i merkumun sıvasiyle cümle üstadiye ve neccariye ve ırgadiye ve hammaliye vesair levazım-ı mühimmesine altı bin üçyüz doksan akçeye tahammülü olduğu ve noksan ile mümkün olmadığı mimar-ı mezbur vesair ehl-i vukuf icma ve ittifak ettiklerinden.... (Sicil numarası : 231/117 tarihi : Evail-i Rebiulahir 1026)

5 — P i r E m i r Efendi Türbe ve mühimmatı için mevkufe olan nükuda mütevelli H a s a n Efendi b. A b d ü l k a d i r cami-i şerif kubbesinin meremmete ve eteklerini pûşide olan kurşun tahtaları ve cami kurbinde vaki türbesinin iki canibinde olan sofalarının tuğla ve döşemesi ve tırabazanları ve türbe kapısı mukabelesinde vaki birbirine muttasıl ve mülâsık beş bab hucreleri ve hucrat vaki fevkanî ve tahtanî iki bab hucrenin bazı yerleri harap olduğundan (5575) akçe ile tamiri (Sicil numarası : 252/22 tarihi : 15 Cemaziyelahir 1043).

6 — H a z r e t-i E m i r Cami'inin dört kapısı ve türbe ve dere ve cüz'hane ve alçak saçaklar üzerlerine bastolunan kurşun ve imaret furunu ve Cami şadırvanına A k ç a ğ l a n suyu ve hamamı küçük murur-i eyyam ile harap olduğundan üç yüz otuz yedi bin yüz kırk akçe ile tamir ettirildiği. (Sicil numarası : 301/93 tarihi : Evahir-i Rebiulahir 1081)

7 — H a z r e t-i E m i r Cami ve Türbe ve ebniye-i saireleri İ s t a n b u l'-d a G a l a t a'da C i h a n g i r Y o k u ş u gibi yüce bir mevzide vâki olup canib-i cenubun a'lâsında biri biri hizasında üç yerde kadimden ayazma tabir olunur sular çıkup mahallâta cereyan için mecralarına künkler döşenmiş ve bu mahallelerdeki evlere akmakta iken menbaları ve mecraları tamirinde uzun müddet tekâsül ve müsamaha olunmakla menbaları ve mecralarına döşenen künkler zamanların geçmesiyle fena bulup menbalarında sular arza batup yer altından aşağı tarafına yollar bulup akmakla ol mevzilerin yerleri kağşayup ve üzerlerindeki binalar ve halkın oturdukları evler bi't-tedriç yerile kayup bazıları külliyyen münhedim ve bazıları pâre pâre olup evlerin sahipleri ekseri bırakup aher mahallâta nakil ve evlerindeki sular kesilmiş ve takrib ile (bu muhterem azizin) eski mabet-

leri ve mahallesi ve civar mahalleleri perişan ve harap ve bu sebep ile mahmiye-i mezburenin dahi perişanlıklarına vesile olacağından İ s t a n b u l'dan lağımcı ve mimar halifesi talep edilmiştir. (Sicil No : 338/49, tarihi : 1155)

8 — E m î r S u l t a n'ın A s â B a h ç e s i n'den çıkan A s â S u y u İmaret-i âmirelerine ve zaviyelerine ve hamamına ve bina ve ihya buyurdukları çeşmelere ve mahallesinde bazı evlere ve civarında vâki C e z r î K a s ı m P a ş a M e d r e s e s i civarında olan musluklara ve ondan medresenin içerüsinde vâki çeşmeye ve haric-i medresede kârgir çeşmeye ve andan abdesthaneye icra ve zaman-ı saadetlerinden bugüne kadar akan Â s â kuyusunun mecraları tamirinde uzun müddet tekâsül edildiğinden mebsut künkleri ve çıktığı yerden künge vusül ve dühulü mahalline gelince dehlizleri mürur-i ezman ile külliyyen harap ve yirmi beş seneden beri imaretten ve mevazi-i saireden sular kesilmiş ve halk büyük zahmet çektikten başka sular yere batup ve mahall-i mezburda arza batan ayazma suları dahi arzı kağşatup işbu Â s â S u y u ve A k ç a ğ l a n S u y u azîm sular olmakla tahtel'arz yollar bulup cereyan ve arz kayup ve üzerlerinde vâki Cami ve türbe ve imaret ve hamam ve han ve zaviye ve medrese ve ebniye-i saire ve mahallelilerin evleri harap ve perişan olup 47130 akçe ile tamiri kaabil olduğu hakkında (Sicil numarası : 338/50, tarihi; Safer 1155)

9 — Cami'in lodos tabir olunan rüzgârın şiddet ve çokluğundan kurşunları kalkmış ve cami ile türbenin dört tarafındaki arşun divarları üzerlerinde kubbeleri vesair kârgirleri münşak olmakla yıkılmalarından korkulurken bu defa vuku'bulan rüzgârdan cami ve türbenin üzerlerinde kurşunun çoğu kalkmış olduğundan 36000 akçe ile tamiri. (Sicil numarası : 336/110, tarihi : Cemaziyelevvel 1175).

10 — E m î r S u l t a n Cami ve Türbeleri etrafında kara su olmak takribi ile kubbeler ve cidarları beşer parmak ve minaresi yarım zira miktarı münşak olup yarıldıkta evvelce münşak olan yerleri horasan ile doldurularak üzerlerine beyaz sıva ile tamir olunmuşken bikazaillâh-i Tealâ bu esnada zuhur eden hareket-i arzdan ziyade müteessir ve sıvaları dökülüp yıkılacağı âşikâr ve içerüsinde beş vakit namaz bir veçhile caiz olmayup tehlike olduğundan B u r s a Cizyedarı H ü s e y i n ve mimar halifesi marifetiyle süratle keşif ettirilmesi için ferman gelmiştir. (Sicil numarası : 331/37, tarihi : 1180).

11 — Cami, Türbe ve Aziz-i müşarünileyhin halvethanesi üzerlerindeki çürüyen kurşunlar, cami'in kadınlar cami'i tarafındaki kurşun ve Cami ve İmarete cereyan eden su yolları vesairesi 3004 kuruş 12 para ile tamiri keşfedilmiştir. (Sicil numarası : 1198/86, tarihi : 1203).

12 — 1210 senesi nihayetinde E m î r S u l t a n Cami ve Türbe ve İmareti 650 kuruş sarfiyle tamir edilmiştir. (Sicil numarası : 1209/21).

D) Emîr Sultan vakfına, Cami'ine ve müştemilâtına ait müteferrik vesikalar :

1 — E m î r S u l t a n C a m i'inin kubbeleri hakkında :

Sâbika bir kubbe iken hâliya dört kubbe ve bir harem olduğundan bir adam hem kayyım ve çerağlık hizmetini ifa edemediğinden yevmi iki akçe kandiller için C a f e r'in tayin edildiği (Sicil numarası : 21/54, tarihi : 29 Muharrem 913).

2 — E m î r S u l t a n Cami'i civarında Hazret-i E m î r'i ziyarete gelenlerin ikametine muhassas sarayın tamiri hakkında :

1046 da İstanbul'da Sultan Süleyman Mahallesi'nde mukim ve Divan-ı Sultanî Ruznamçecisi İbrahim Efendi Emîr Sultan Cami-i şerifi kurbinde bir bab saray günlerin geçmesiyle harap olup sarayı kendi parasiyle tecdit ve tamir ve hulus-i niyyetle vakfedüp süknasını şöyle şart eyledi : Sarayın süknası her sene Hazret-i Emîr'i ziyaret için sofular zamanında gelen meşayih ve fukaralarına vesair ezminede gelen züvvara şart ve müdderris Hacı Durmuş oğlu Mehmed Efendiyi mütevelli tayin eylediği (Sicil numarası : 254/62, tarihi : 1046).

3 — Emîr Sultan Mahallesi ahalisinin tekâliften muafiyeti hakkında :

Emîr Sultan Mahallesi ahalileri kadimü'l-eyyamdan beri avarız-ı divaniye ve rüsumdan ve nüzul ve iştira vesair tekâlif-i örfiye ve şâkkadan muaf ve müsellemlerdir. Kürkçü, doğancı, hisar yapmak vesair tekâlif-i örfiye ve şâkka talebiyle rencide edilmemeleri hakkında ferman sureti. (Sicil numarası : 363/22, tarihi : 1099).

4 — Emîr Sultan vakfının vâridatı hakkında :

1081 senesi nihayetinde Emîr Sultan vakfının cizyeleri

110 Büyük eşkel
38 Sed başı
10 Susığırlığı tabi-i Mihaliç

158

1233 te Emîr Sultan vakıfları şöyle idi.

Dönüm :

552 Köylü pınar ve Emîr Sultan civarı, Davud Kadı Mahallesi'nde bağlar ve bahçeler
33 yonca ve sebzelik arazi

625 Beher dönüme yirmişer akçeden 12500 akçe

Vakfın yedi mahallede mukataa ile verilen menzilleri

120 Menzil cem'an hasılat senede 5900
126 Menzil cem'an hasılat senede 5900

İcarat-ı menazil 17640

Cami civarında ve Kütahya Hanı ittisalinde dükkânlar ve Köylü pınar'daki bahçeler 14092

İcmal :

Akçe :

12500 Bahçeler ve bağlar mukataası
5900 120 evin mukataası
5900 126 evin mukataası
17640 evlerin müeccel icareleri
14092 dükkân ve hamam ve değirmen müeccel icareleri

56032
12000 Kütahya Hanı'nın ücreti

68032

Bursa'da gayri ev malikâne bilcümle müsakkafat ve müştegallatı yazılarak 68032 akçe mukataat ve icaratı zuhur etmiştir.

5 — Hatice-i İsfendiyar'ın Mektebi

Hatice-i İsfendiyar (Hatice Hatun binti'l-merhum El-Emirü'l-Kebir İbrahim Bey b. İsfendiyar Bey)

Emîr Sultan Türbesi civarında bir mektep inşa ve bina ve muhtelif mahallerde mevkufatını bu mektebe vakfetmiş. (Sicil numarası : 302/125, tarihi : Evahir-i Şaban 960).

6 — Küçük hamamın icar bedeli :

Hazret-i Emîr'in küçük hamamı günde (47) akçeye kiraya verilir. (Sicil

numarası : 48/4, tarihi : 9 Cemaziyelahir 949).

7 — Cezrî Kasım Paşa Medresesi

Cezrî Kasım Paşa'nın Hazret-i Emîr kurbunda Medresesi harap olup on bab hucreleri ve dershane kubbesi kurşunlarının (6710) akçe ile tamiri (Sicil numarası : 252/105, tarihi : Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1045).

8 — Türbede mevcut eşya :

Hazret-i Emîr Türbe-i şerifelerinde mevcut olan eşyadır ki zikrolundu:

Adet

1 Altun kandil

3 Sîm kandil-i sagir-i cedit

5 Diğer sîm kandil-i kebir-i atîk

1 Sîm gülâbdan

6 Seccade

2 Sîm şamdan-ı kebir

1 Sîm buhurdan muallak

1 Diğer buhardan sîm

6 Pirinç şamdan

(Sicil No : 345/98, tarihi : 4 Cemaziyelahir 1067).

Emîr Sultan mimarî manzumesinin bugünkü durumu :

Tetkike arzeylemiş olduğumuz vesikalardan Emîr Sultan Cami'i ile müştemilâtını ve türbesini Hazret-i Emîr adına zevceleri Hundî Sultan'ın bina ve inşa eylemiş olduğu, bunların zamanla bir çok tamir gördüğü, değişikliklere uğradığı, hattâ cami'in III. Sultan Selim zamanında yeni baştan inşa olunduğu anlaşılıyor.

Bugünkü Cami ile müştemilâtı tamamile yeni binalar olmak ve Emîr Sultan devrinin hususiyetlerinden mahrum bulunmakla beraber 19. asrın güzel ve derli toplu eserlerinden biridir. Araziye pek güzel intibak etmiştir. Burada heyeti umumiyesiyle, ziyaret edenleri derhâl saran manevî bir hava hâkimdir.

"Emîr Sultan'ın etrafındaki peyzajın nâdir bir güzellikte olduğunu" kaydeden güzide ediplerimizden Ahmed Hamdi Tanpınar, Ulu Cami, Yeşil Cami ve Muradiye gibi eserlerde bulduğu, yapıldıkları devirlere has o harikulâde mimarî ahenk ve mükemmeliyeti Emîr Sultan'ın bugünkü heyetinden bulamadığı için üzülür.

"Büyük Türk velisi Emîr Sultan'ın bu yaldızlı, halezuni çizgili, emperyal üslûp içinde yatmasını" yadırgar. Emîr Sultan zamanında yapılan ilk binayı özler.

"Şair Yunus'un Türkçenin incilerinden biri olan o meşhur ilâhisinde

Dizilmiş hüma kuşları
Emîr Sultan Türbesinde

diye bahsettiği büyük ruh rüzgârlarının estiği, kalpler mihrakı yeri" hasretle arar, [2]

Emîr Sultanı Övmeler :

Fatih Sultan Mehmed'in bu yazımızla tam metnini neşreylediğimiz Emîr Sultan vakfiyesinde Emîr Seyyit Mehmed El-Buhari "Ardı arası kesilmeyen bir feyz dairesinin merkezi olan; müşahedât nuriyle kudsiyat merdivenlerine ayak basan; fazla mücahede ile semavat perdelerinin esrarına vâkıf bulunan; Sâdat nakîplerinin sultanı; Saadet ve şeref Kâbe'sinin esas binası; Ulu Yaradan nezdinde doğruluk kürsüsüne yer-

[2] A. Hamdi Tanpınar, *Bursa'da Zaman ve Hulya Saatleri*, *Ülkü Dergisi*, Yeni Seri, Sayı : 2.

leşen; Din, hak ve milletin güneşi" diye vasıflandırılmaktadır.

Emîr Sultan'dan bahseden bütün eserlerde ve kitâbelerde kendisi hep böyle sözlerle tekrim edilmekte, son derece övülmektedir.

Emîr Sultan'ın hal tercemesini *Yadigâr-ı Şemsî* adlı eserinin I cildinin birinci sahifesine almış olan Bursa müverrihi Şemsettin Efendi de kendilerinden şöyle bahsetmektedir:

"Bursa bürc-i Evliya denmekle meşhur-ı dünya bir şehr-i dilküşa ve bir cây-i ferahfezadır. Osmanlı Devletinin ilk payitahtı olmakla beraber bir çok evliyaullahın mehd-i âray-i vücud olduğu şeref-i maddî ve maneviyi haiz bir şehirdir.

Bursa'nın medar-ı iftiharı Cenab-ı Emîr Buhari kuddese sırruhül-Bâri Hazretleri de o zümre-i veliyyullahdandır. Hazreti Emîrin tercemc-i halini ve menakıbini her müverrih yazmıştır. Keramât-i aliyye ve kevniyesi güneş gibi ayân olan, şöhreti dünyayı tutan, bir zat-ı huceste- sıfatın menakıbi *Yadigâr-ı Şemsî*'nin birinci sahifesini tezyin eylemesi fakirce bir eser-i teyemmün addedilmiştir.".

Verdiğimiz misaller halkımızın Emîr Sultanı nasıl sevdiğini, nasıl gördüğünü ve nasıl övdüğünü gösteren birer belgedir.

Emîr Sultanı Ziyaret :

Bursa'ya gelen hemen herkes Emîr Sultanı ziyaret eder. Evvelleri toplu ziyaretler yapılması da âdet idi; civar köylerden ve kazalardan kalabalık bir halk kütlesi ile şeyhler ve dervişler senede bir defa Hazret-i Emîr'i ziyareti hayatları zamanından beri âdet edindiklerinden Bursa'ya gelip türbelerini ziyaret eder ve camide sabahlara kadar manevî füyuzata nail olurlardı. Ziyaretçilere Sofular denirdi. Sofular bazı tekkelere de davet edilerek haklarında riayet gösterilirdi. Hazret-i Üftade âsitanesiyle İncirli, Uçkozlar dergâhlarında ve Mevlevihanede de birer gece zikir ve mukabele ederler ve hükûmet tarafından şeyhlere birer biniş giydirilirdi. Bu âdet Şemsettin Uluso y'un kaydeylediğine göre, *Yâdigâr-ı Şemsi*'nin telif tarihi olan hicrî 1332 yılından yirmi sene evvel, yani zamanımızdan takriben 60 yıl önce, terkedilmiştir. Bu âdetin bırakılmasından sonra da dergâhların seddi tarihine kadar Eşrefzade dergâhı şeyh ve dervişlerinin Ramazan ve Kurban Bayramlarının ikinci günü zikir ve tevhid ederek Hazret-i Emîri ziyarete gittiklerini ve türbede *Mülk Sûresi* okunarak Eşrefî usulü üzere zikir ve tevhid edildiğini *Yadigâr-ı Şemsi* bildirmektedir.

Bursa'da Zaman yazısında sayın Ahmed Hamdi Tanpınar, Emîr Sultan türbesinin haşmetine ve burada yapılan toplantılara da temas etmiştir :

"Eski Emîr Sultan Türbesi ve Mescidi Bursa'nın hayatını zaman zaman etrafında toplayan merkezlerden birisiydi. Evliya Çelebi bu türbenin ihtişamını anlata anlata bitiremez. Türbe kapısı baştan aşağı gümüş pullar, gümüş halkalar, gümüş kulplarla süslü imiş; gümüş eşikler; ibrişim halılar varmış, tavanında mücevher, murassa eşya asılı imiş ve yüzlerce altun ve gümüş çerağ ve kandiliyle bu Evliya binbir gece zenginliği içinde yatarmış, her sene bahar mevsiminde bu türbede büyük bir halk kitlesi toplanır Erguvan bayramı yaparlarmış... mazi yâdigârları ve etrafında uyuyan ölüler arasında bu erguvan ağacı benim için şefkatle birleşmiş güzelliğin timsalidir ve manzaraya hâkim yumuşak Jes-

tinde bu fazlasiyle hissedilir. Emîr Sultan türbesinin etrafında yatan ölüleri her bahar bu şefkate ve arzuya çok benzeyen bir davet cömertçe kandırır. Eskiden bu türbede ayrıca bir köylü ve hasat topluluğu yapıldığını, civardaki Ahiler'in buraya toplandığını da söylüyorlar."

Emîr Sultan'ın toplumdaki yeri :

Müddet-i ömürleri 63 yıl olan Emîr Sultan yaşayanlar arasındaki manevî yerini daima muhafaza etmiştir. Zamanına yetiştiği halk ve hükümdarlar gibi kendisinden sonra gelenler de ona gönülden bağlanmışlar, sonsuz bir hürmet ve riayet göstermişlerdir. Bu büyük veli de onlara her zaman yardım etmekten, doğru yolu göstermekten geri kalmamıştır. Yıldırım'ın Emîr Sultan'ın nasihati ve telkinleri üzerine sefahattan vazgeçtiğini, içkiye tevbe ettiğini yukarıda kaydeylemiştik. Halk arasında yaşayan inanışlara nazaran Hazret-i Emîr, Yavuz Sultan Selime de Mısırın fethini müjdelemiştir. Evliya Çelebi bu rivayeti şöyle nakleder :

"Sultan Selim-i Evvel Bursa Yenişehri'nden gelirken ecdadı kabirlerini ziyaret eder. Andan Hazret-i Emîrin âsitane-i saadetine gelip ruhaniyetlerinden istimdad ederken merkad-i Cenab-ı Emîrden "Ya Selim Üdhulû Mısra İnşaallahu âminin" saday-i mübareki işitilir. İstima eden huzzar "Müjde padişahım; sana Mısır fethi tebşir olundu" derler.

Kemal Paşa-zade Ahmed Efendi bu niyete El-fatiha der. Filhakika Sultan Selim Mısr'a giderek Mısır'ı feth edüp emin ve selim şehre dahil olur. İşte Hazret bu mertebe ulu bir Sultandır." [3]

Emîr Sultan Camiinde bir çok kıymetli zatler hizmet etmişlerdir. Bunlar arasında Bursanın meşhur siması, Arifler Kutbu Şeyh Üftade Mehmed Muhittin ile kendilerinin vefatından sonra Üftade Dergâhı şeyhliğine geçen, sadası gayet güzel Davudî-eda olan oğlu Mehmed Efendi de vardır. Her iki zat Emîr Sultan'da cuma günleri hatiplik hizmetini ifa etmişlerdir.

Bitiriş :

Emîr Sultan'ın şahsiyeti ve vakıfları hakkında yukarıdan beri vermeğe çalıştığımız bilgilerin kaabil olduğu kadar geniş tutulmak istenmesi ve bu arada, sırası geldikçe, menakıbe de yer verilmesi sebepsiz değildir. Vatanı vücuda getiren, bir ülkenin yalnız taşı ve toprağı değil, aynı zamanda o topraklar üzerinde yaşayan ecdadın bıraktıkları eserler ve hatıralardır. Bu bakımdan Türk ve Müslüman ruhunun makesi olan Bursa'yı Bursa yapan biraz da Emîr Sultan'dır diyebiliriz.

Milletleri ayakta ve zinde tutan âmiller arasında ilim, sanat ve teknik yanında millî harsın ve duygunun da önemli bir yeri vardır. Kendi devirlerinden yâdigâr kalan, üslubu bozulmamış atalar armağanı eski mimarî eserlerin güzelliklerini, özelliklerini ve taşıdıkları yüksek kıymet ve manâyı anlatırken:

[3] Evliya Çelebi, C. II, S. 49.

"Bunların hepsinde tek ruh terennüm eder. Bu ruh milletimizin ve harsımızın zamanı yenmekten hoşlanan yaşamak aşkıdır." [1] diyen kıymetli edip ve mütefekkirimiz büyük bir hakikate temas etmiş bulunmaktadır.

Ancak, şunu da unutmalıyım :

Zamanı yenen milletler, zamana yenilmeyen mefahiri ve hatıraları olan milletlerdir.

---

[1] A. Hamdi Tanpınar, *Bursa'da Zaman*, *Ülkü Dergisi*, yeni seri, sayı 2.

بسم الله الرحمن الرحيم

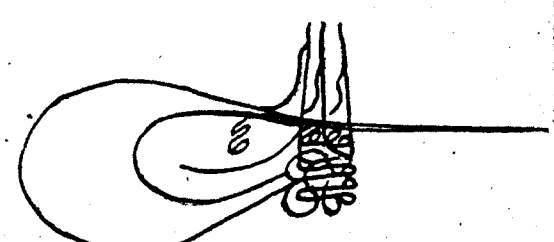

هو الغنى المغنى المعين المستعان

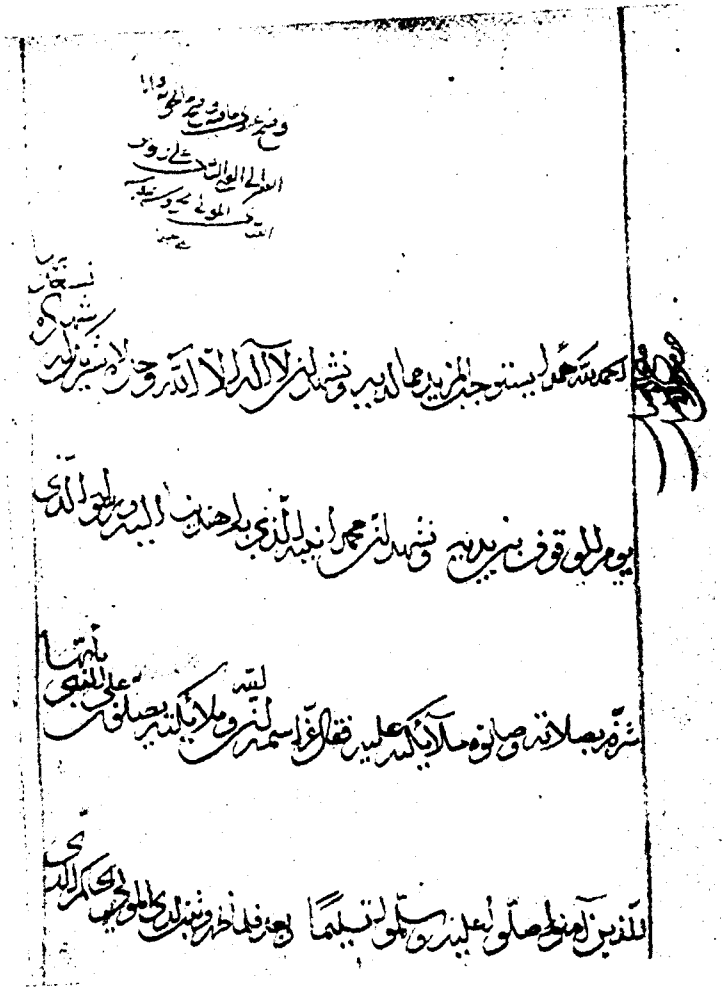

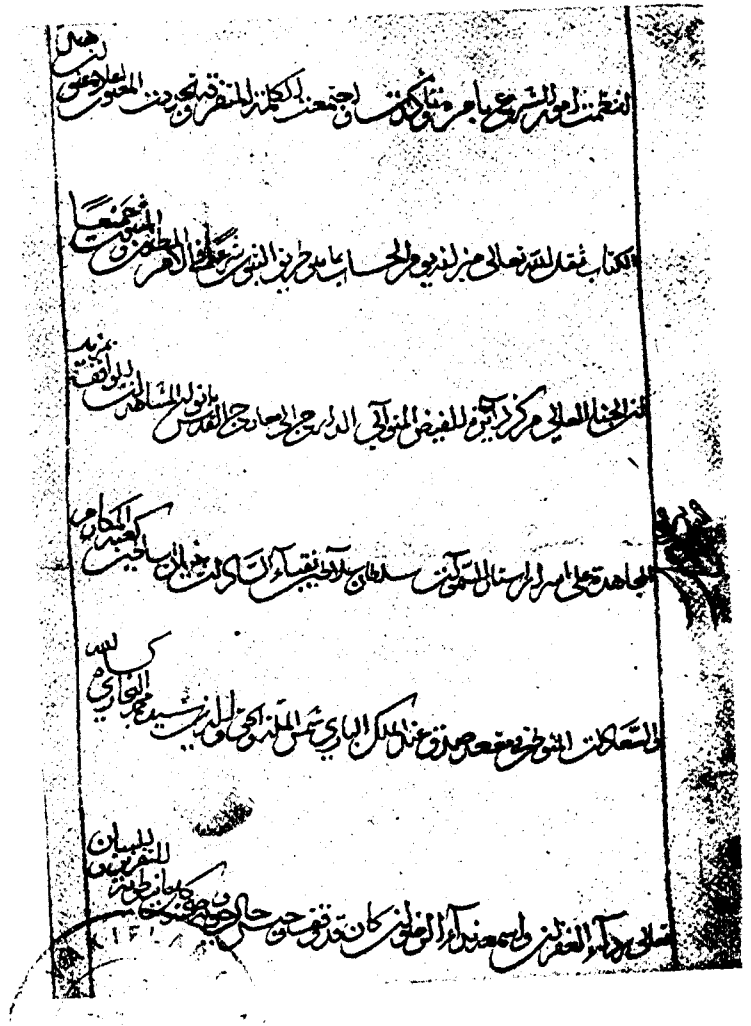

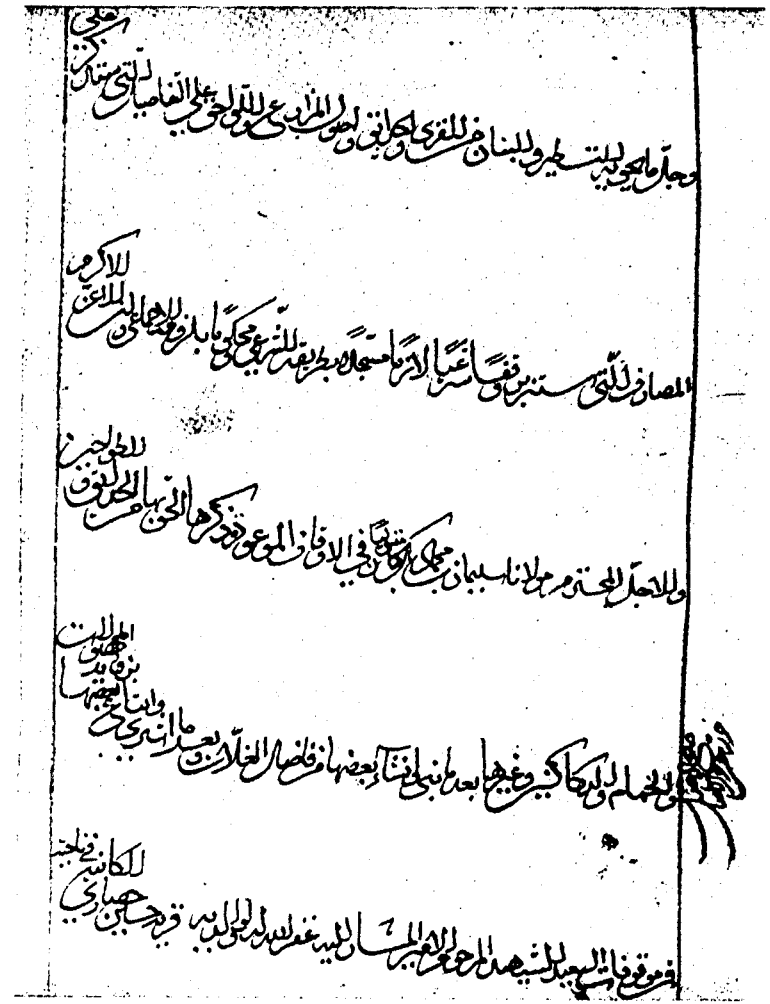

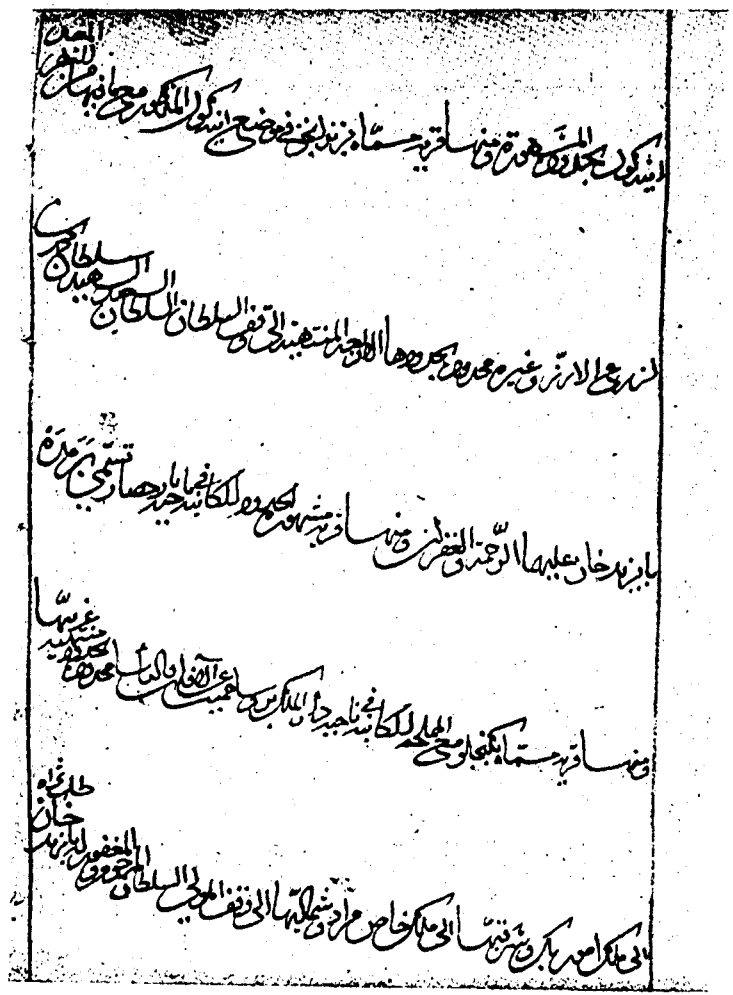

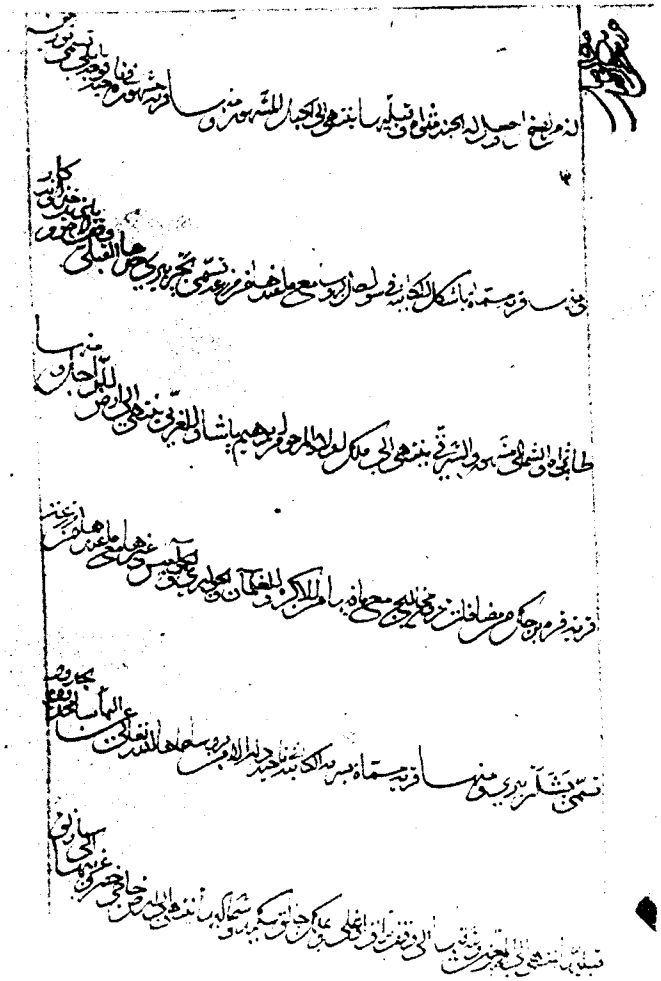

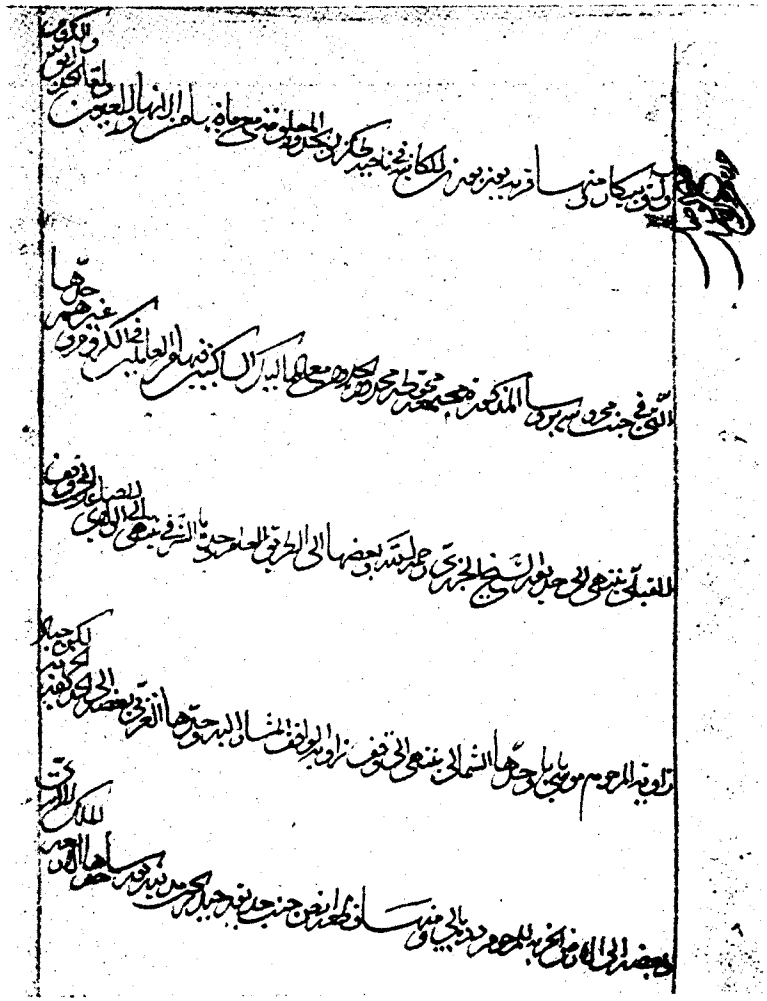

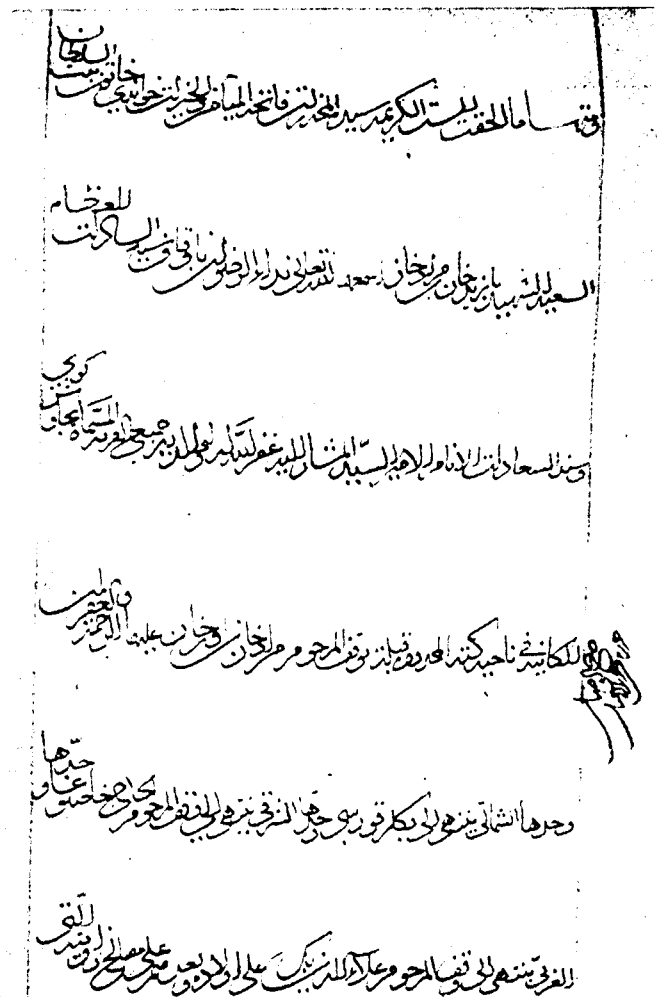

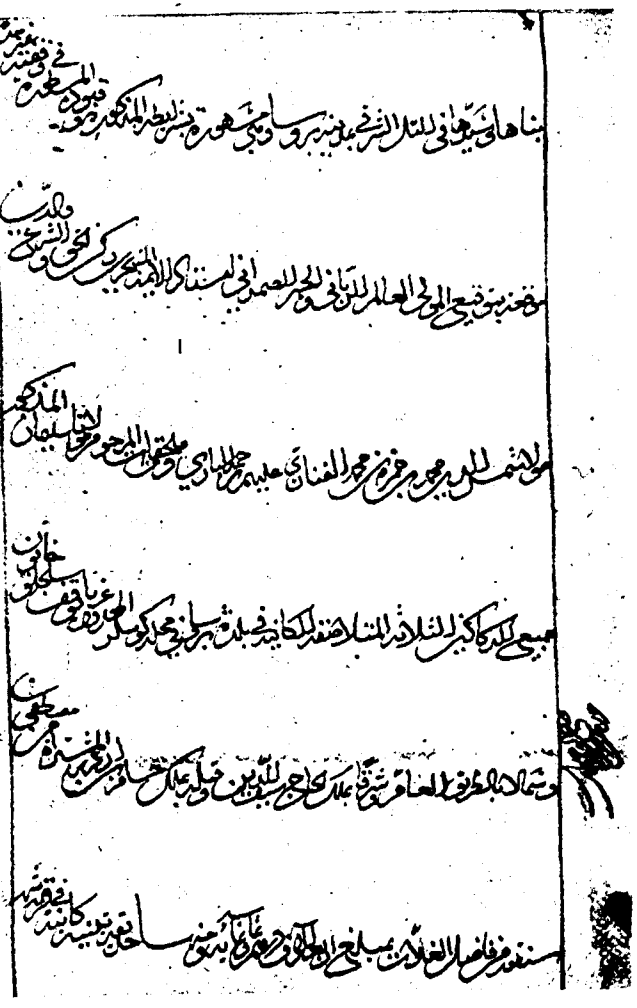

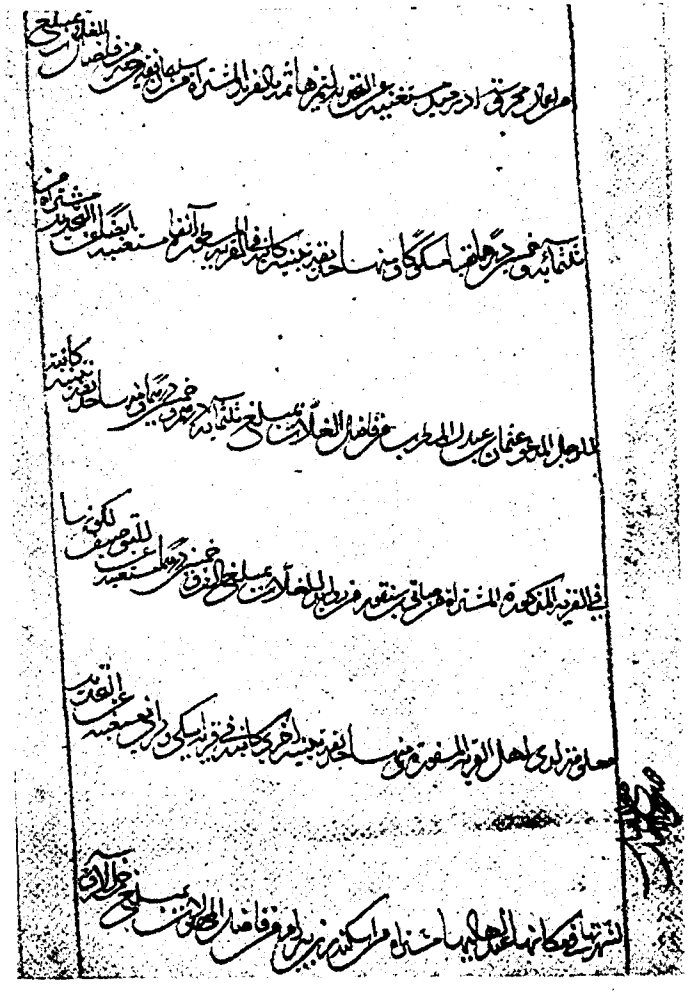

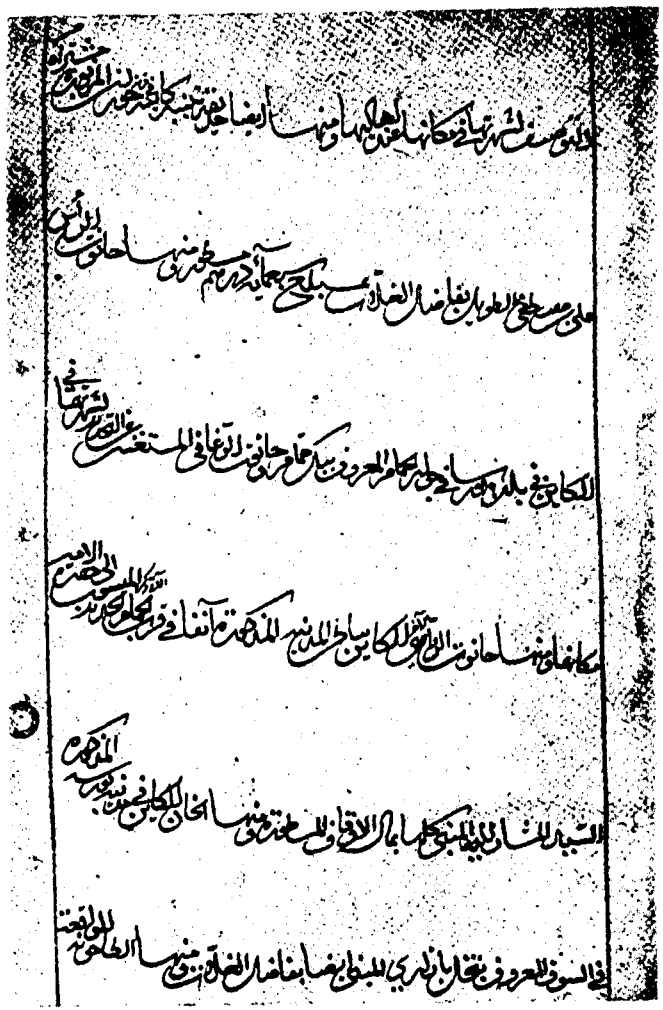

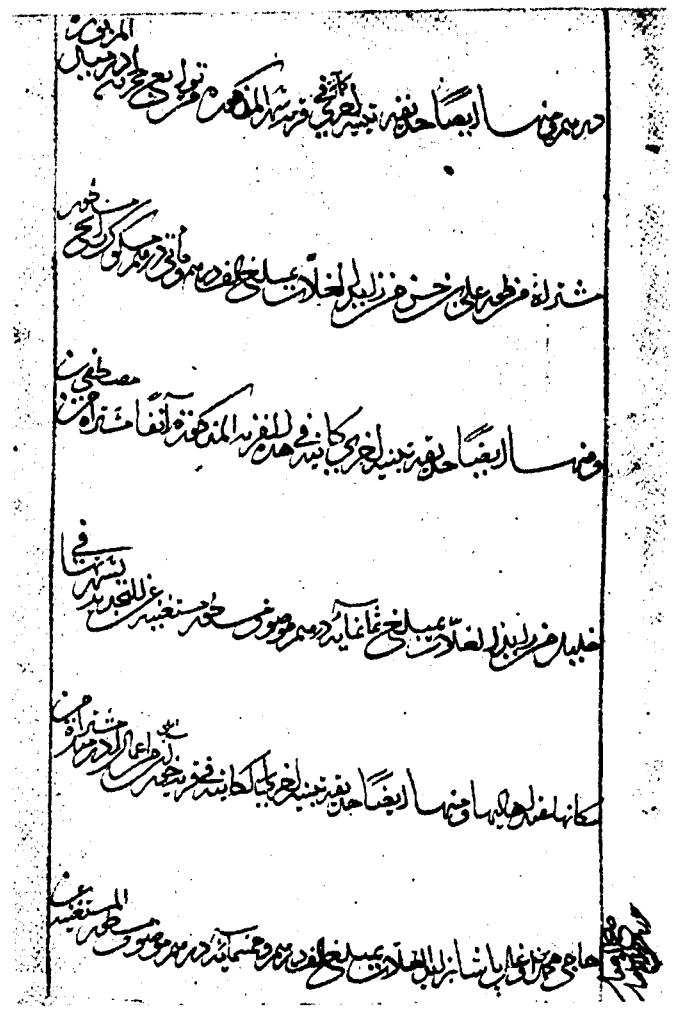

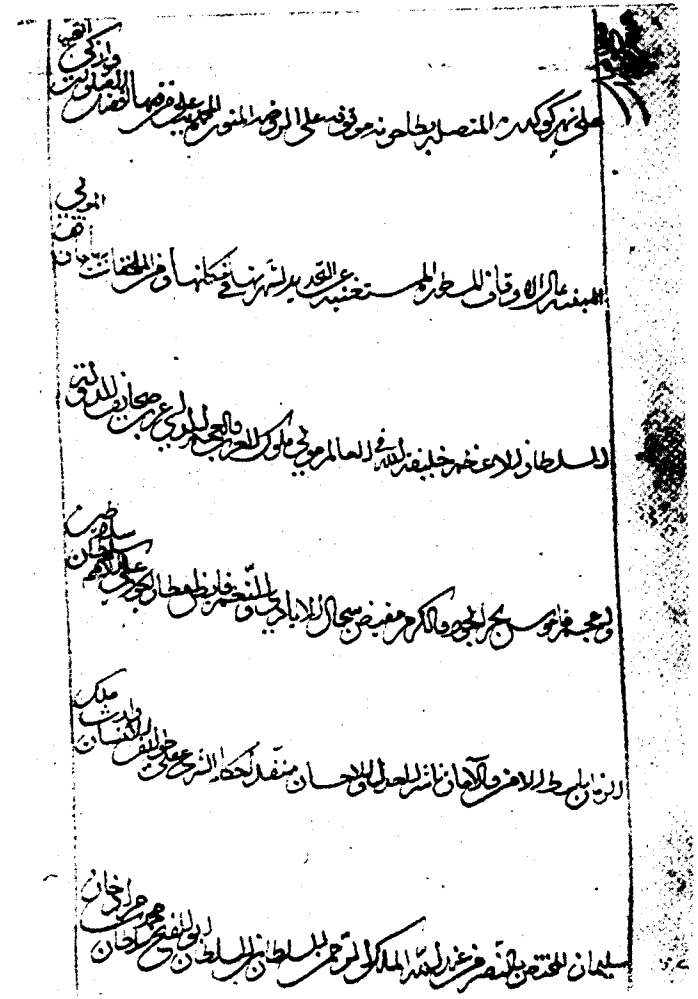

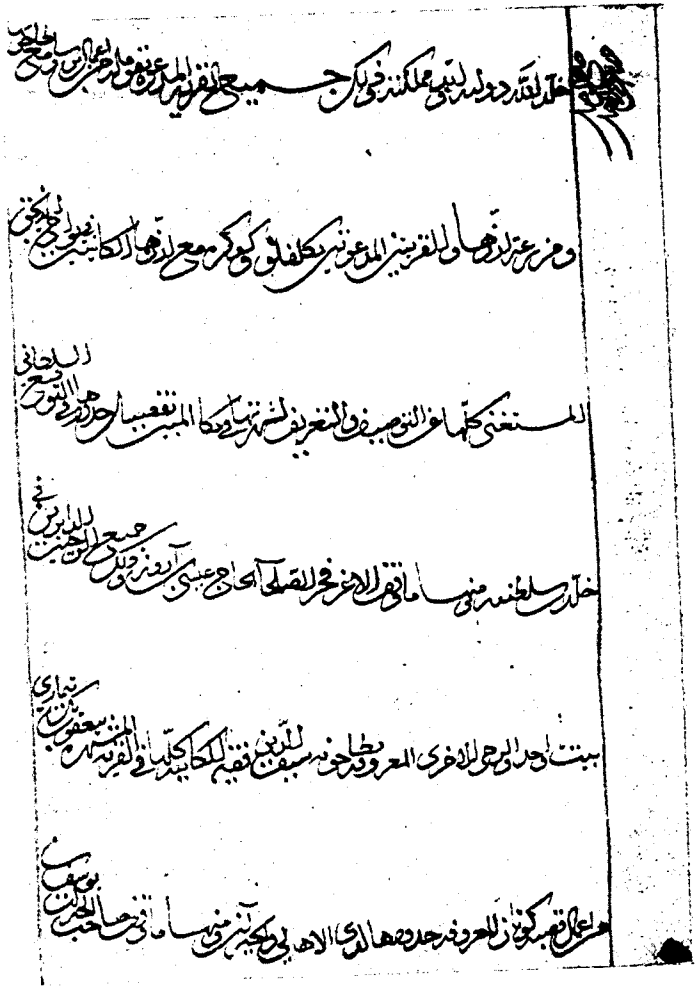

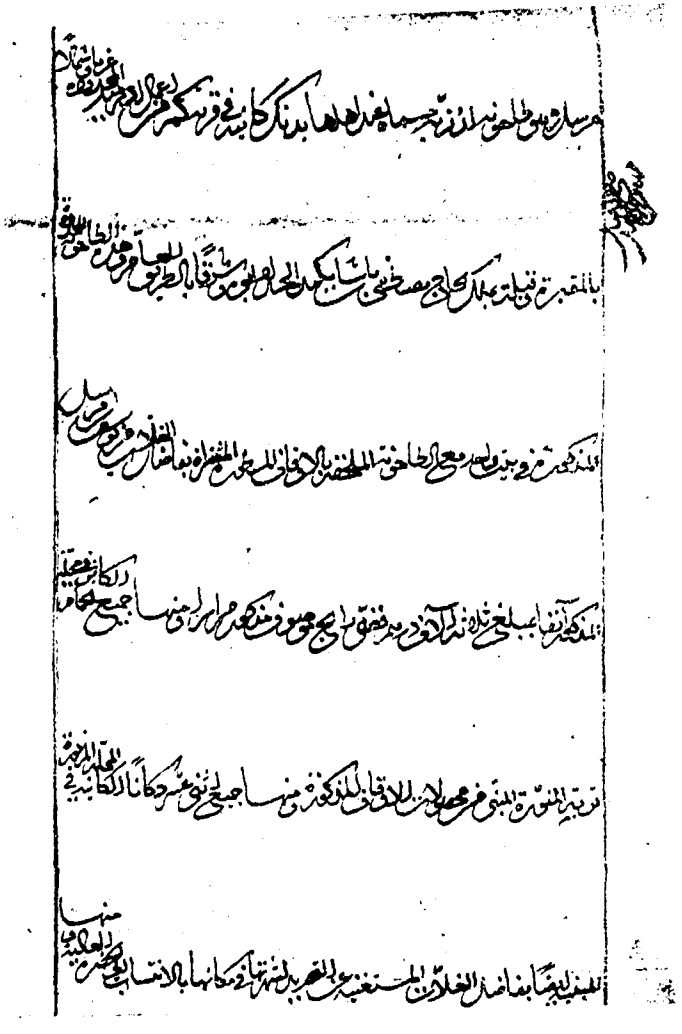

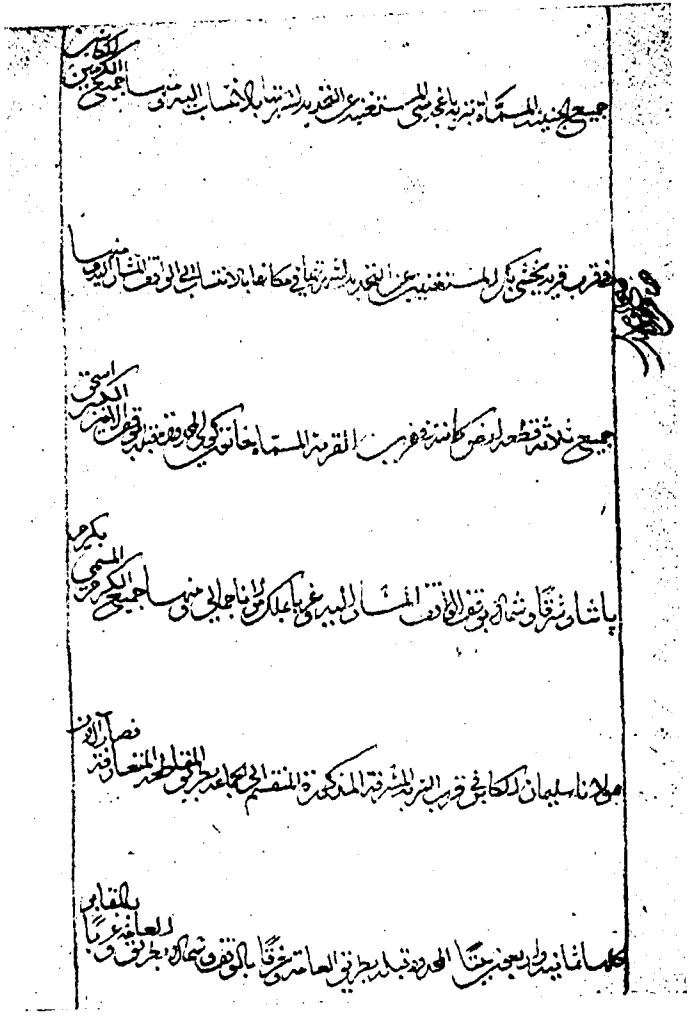

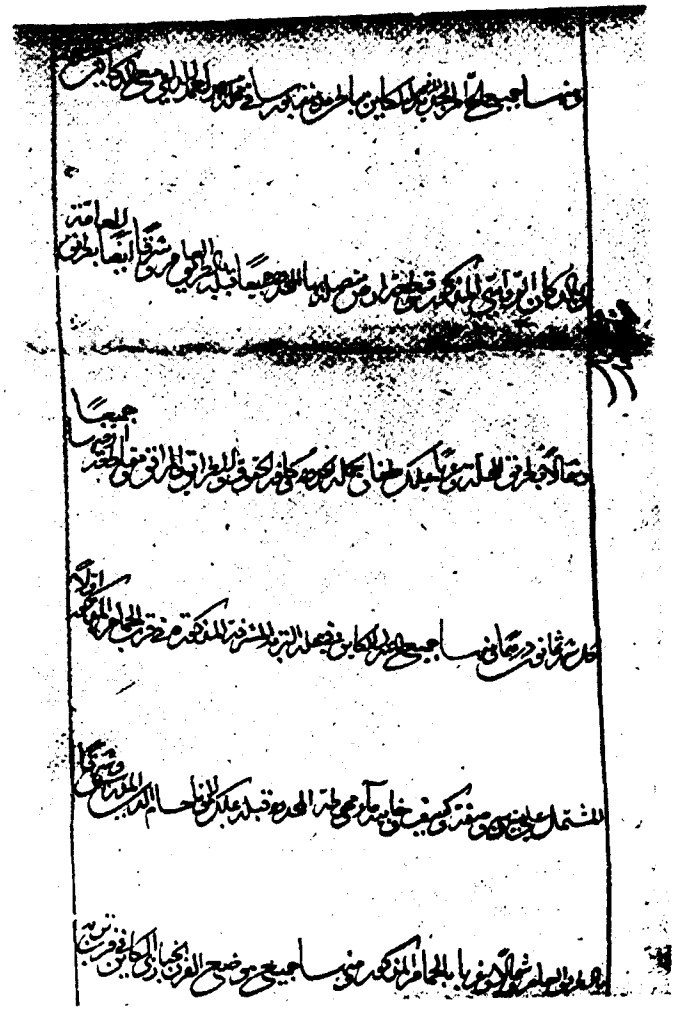

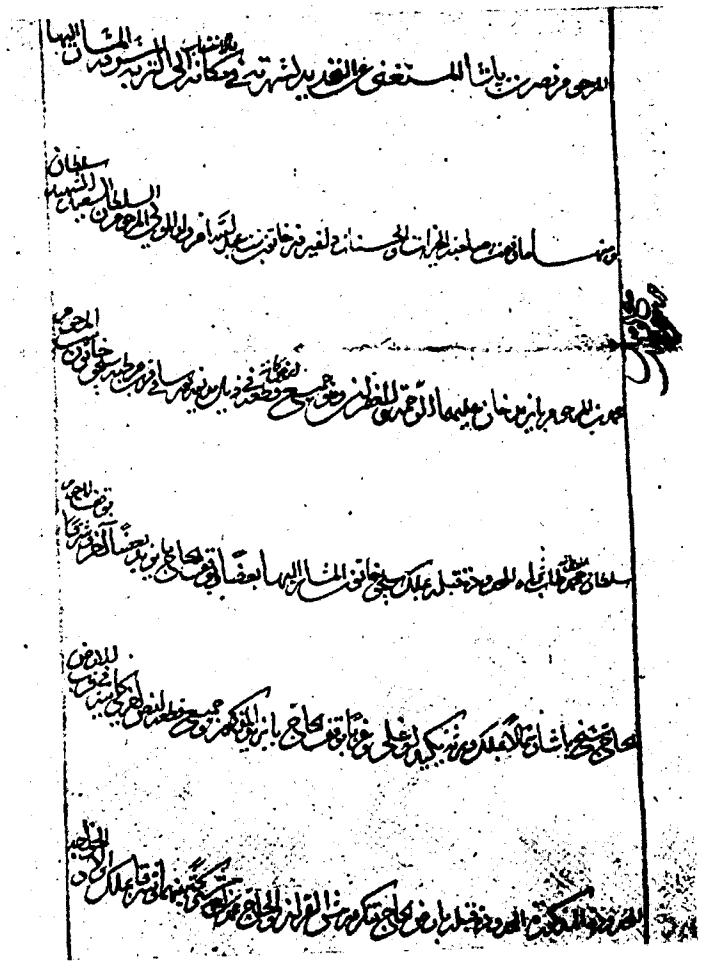

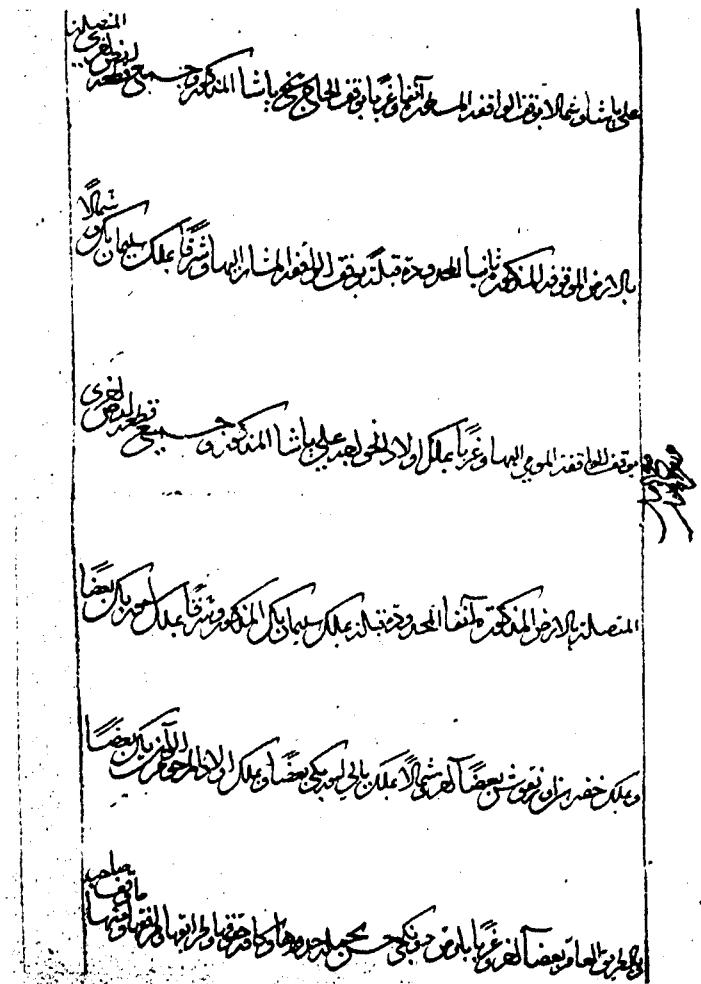

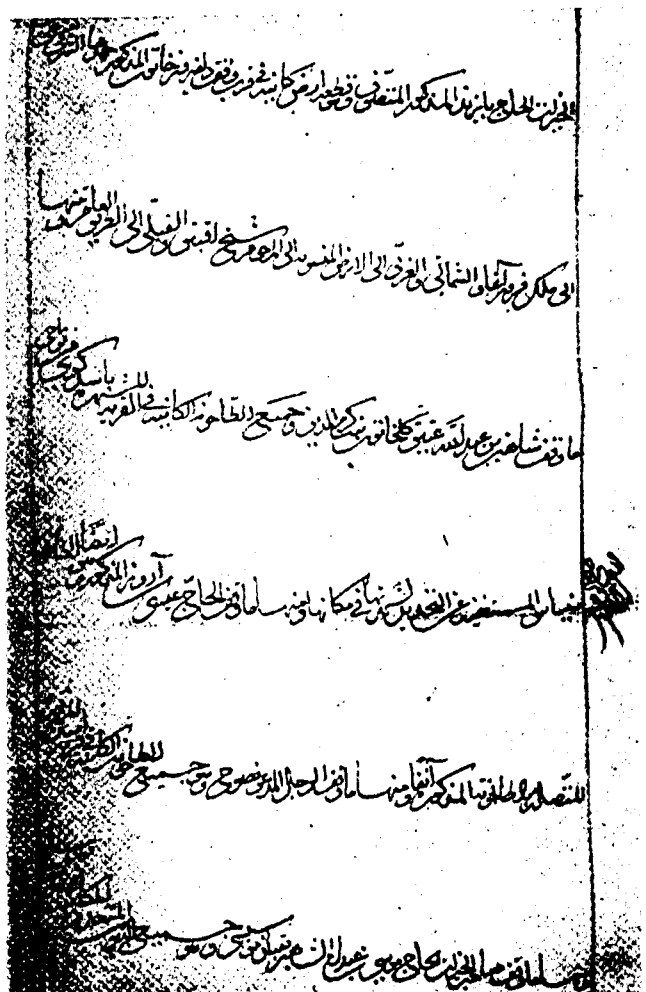

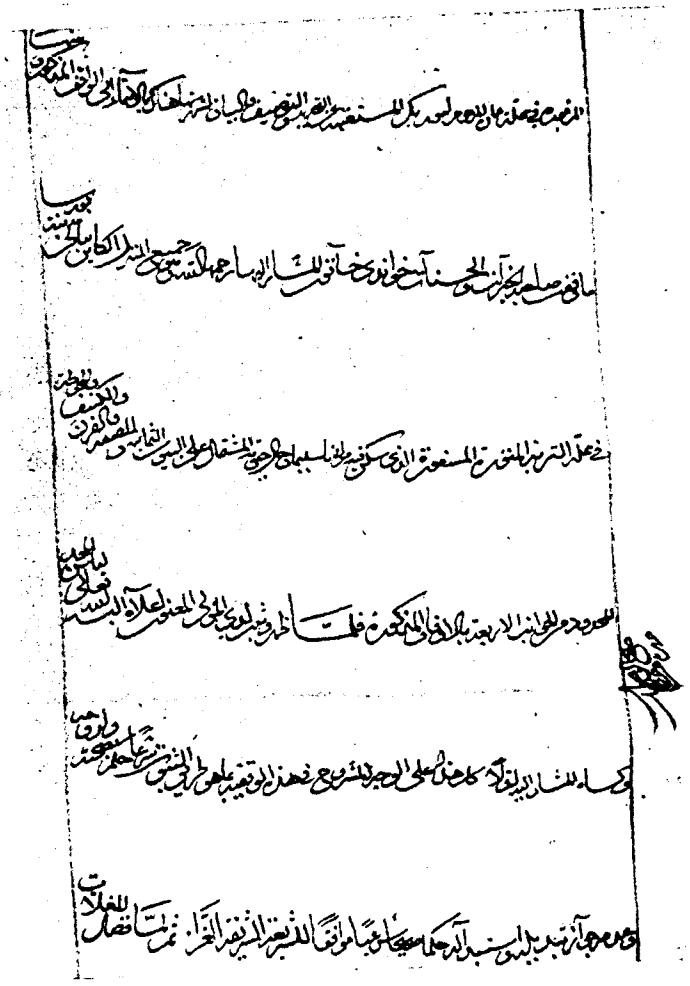

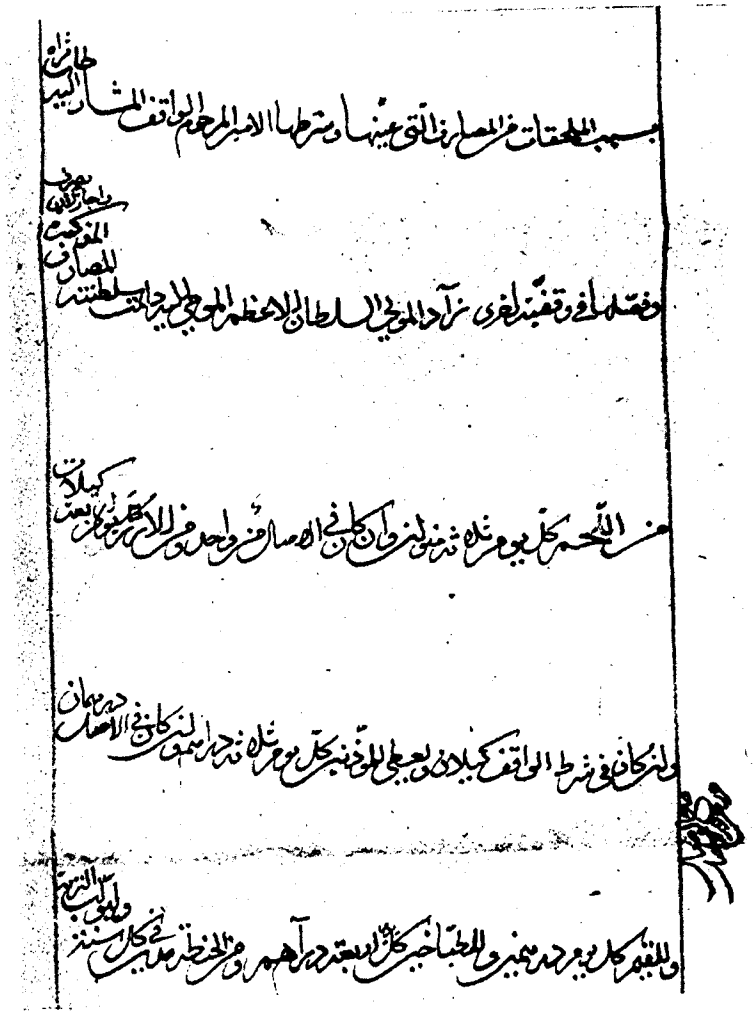

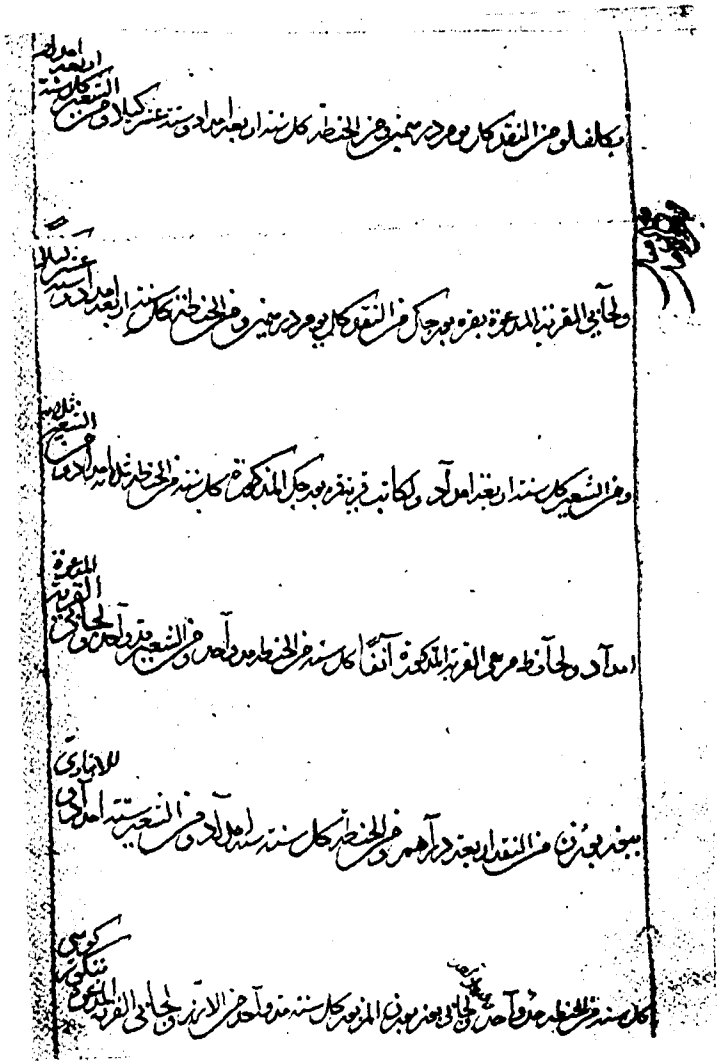

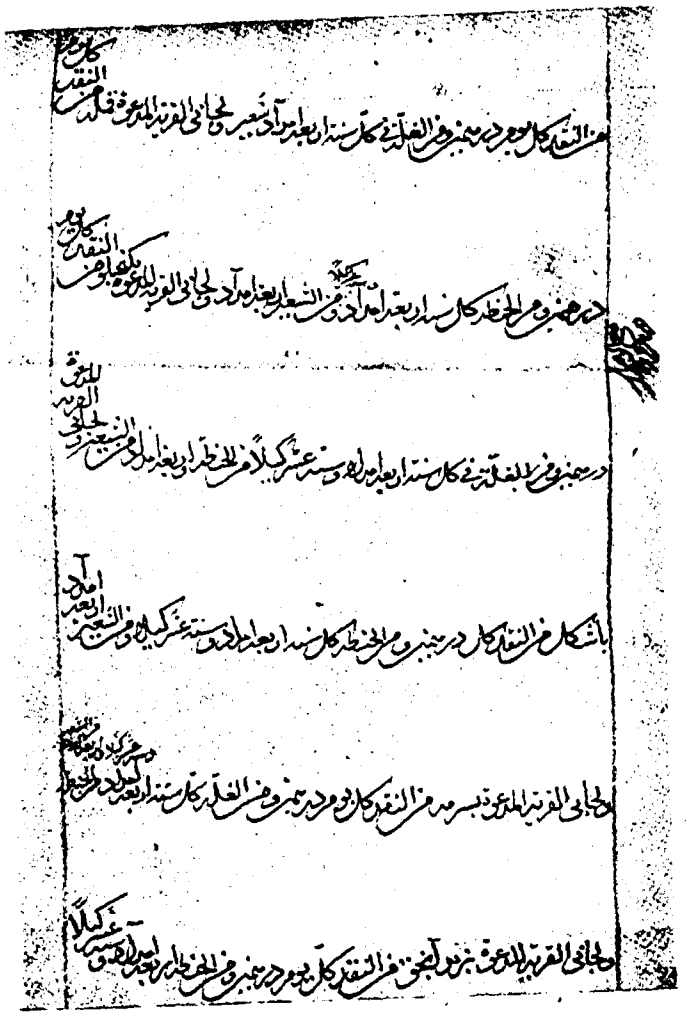

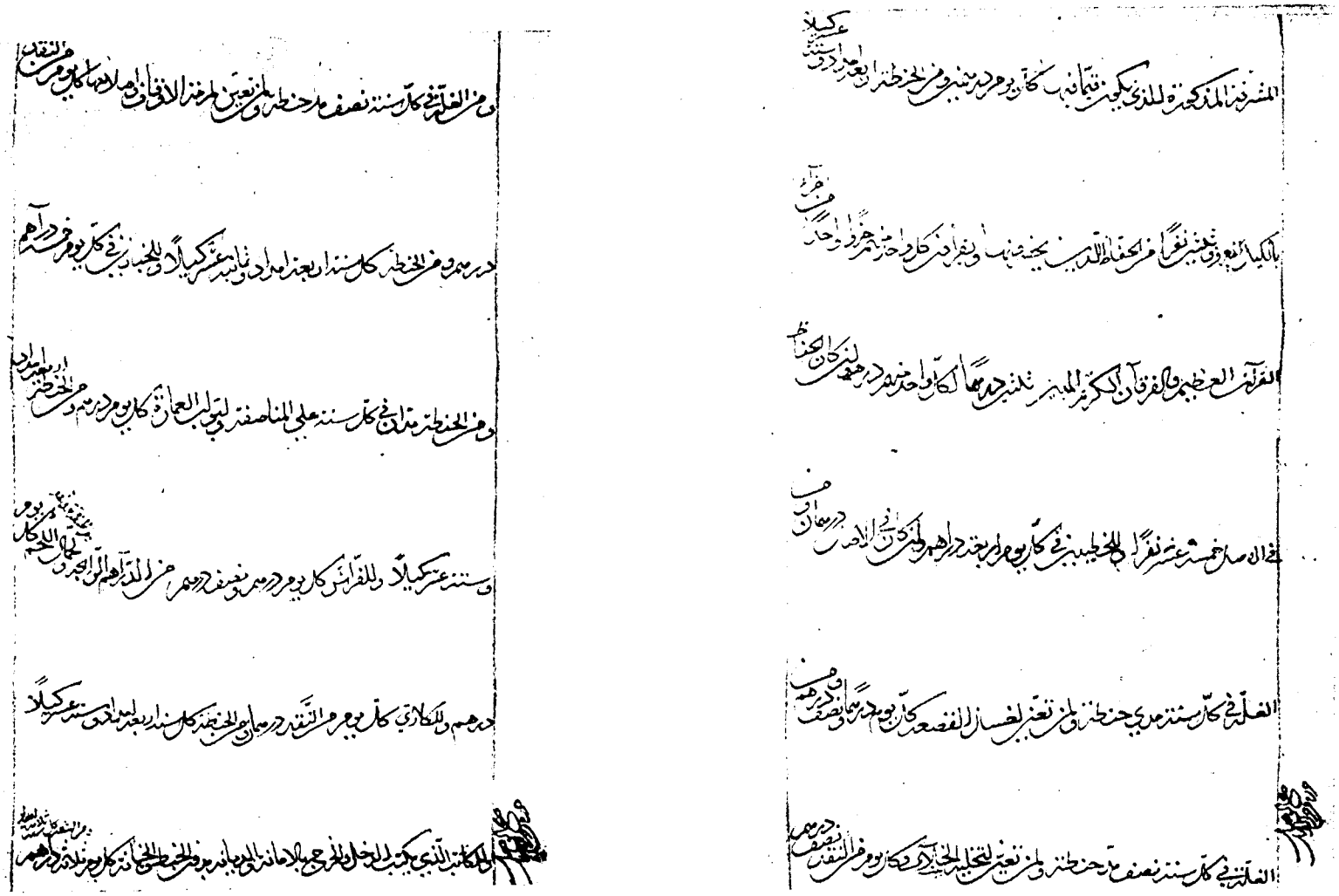

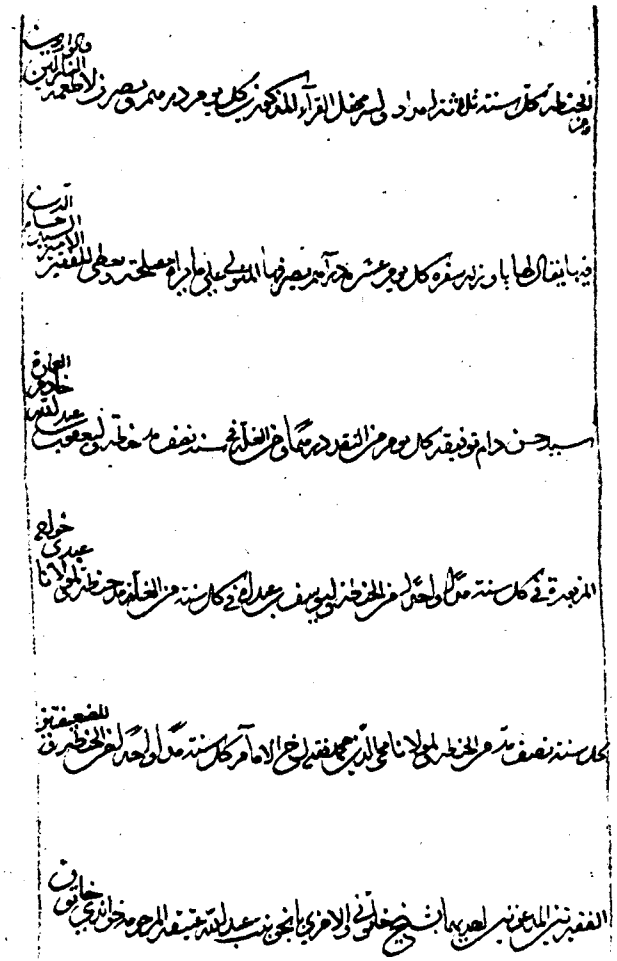

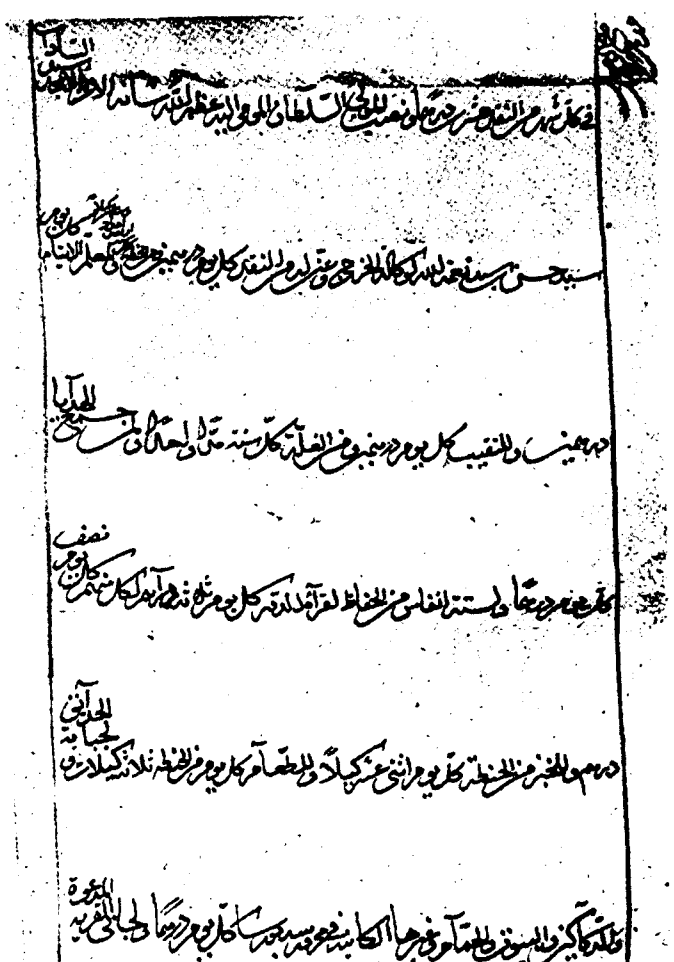

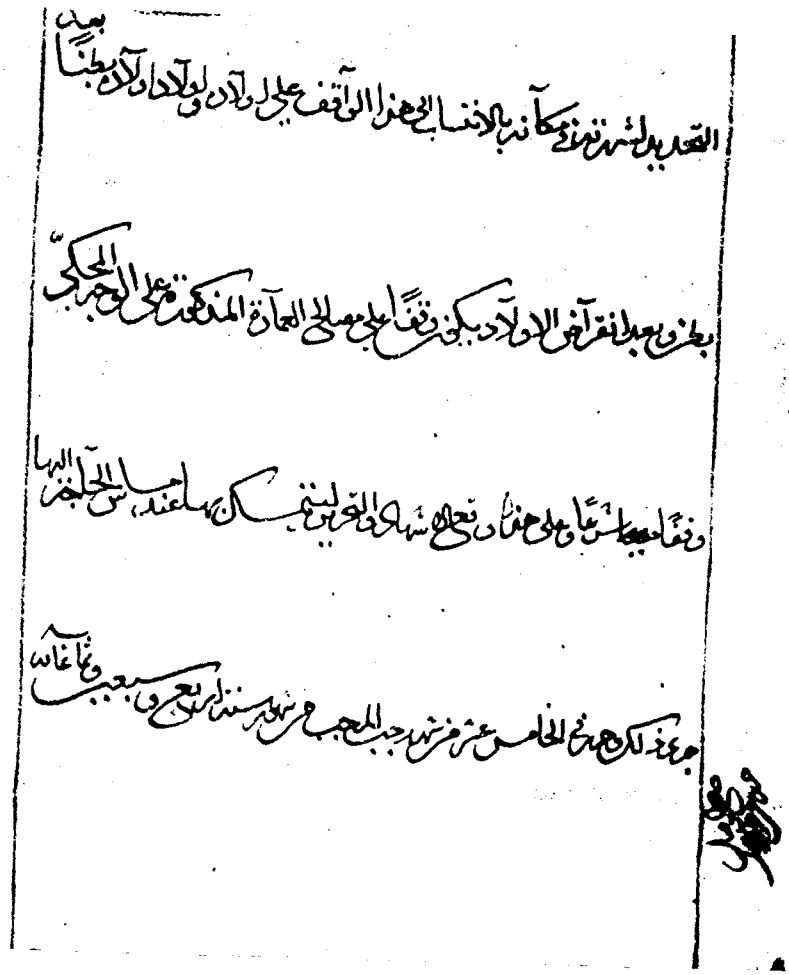

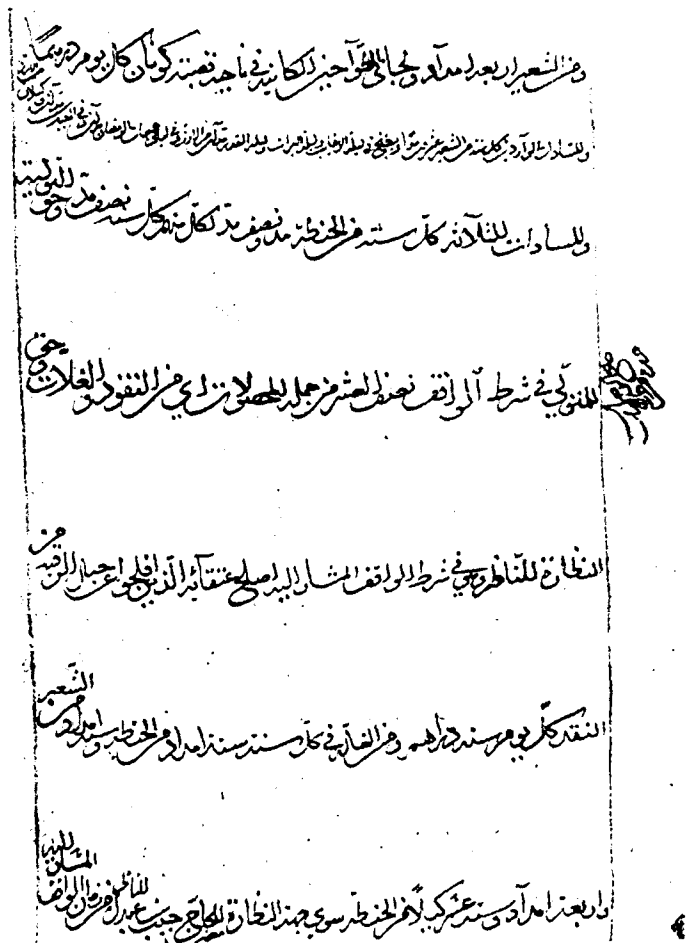

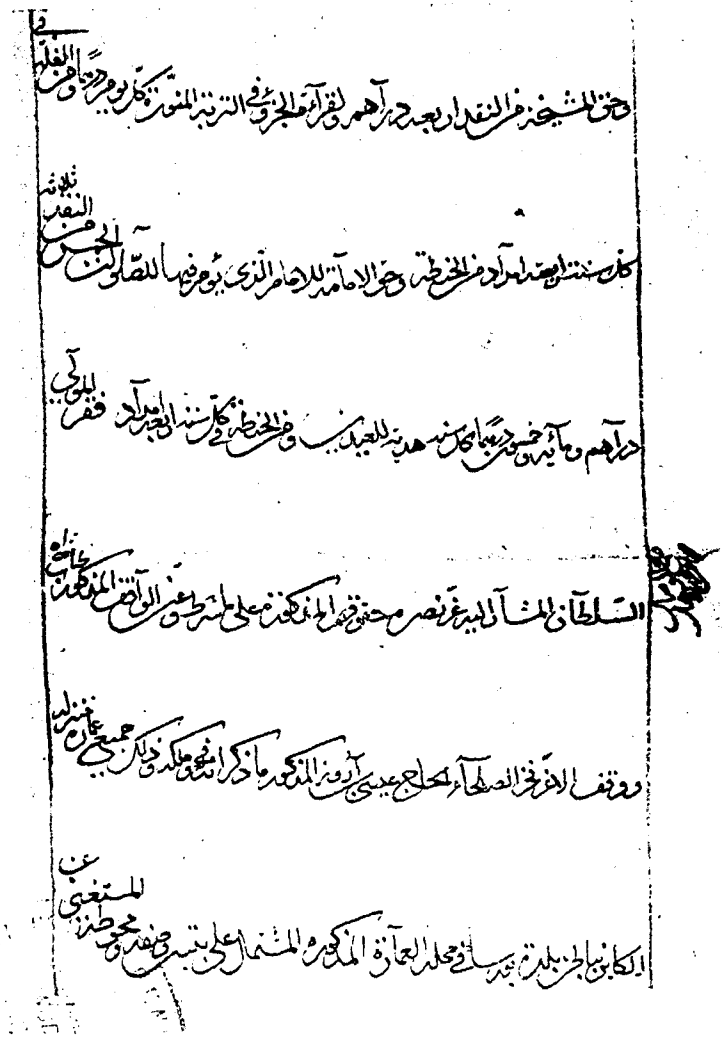

Res. 1 — Yeşil Camiden Emir Sultanın umumi görünüşü

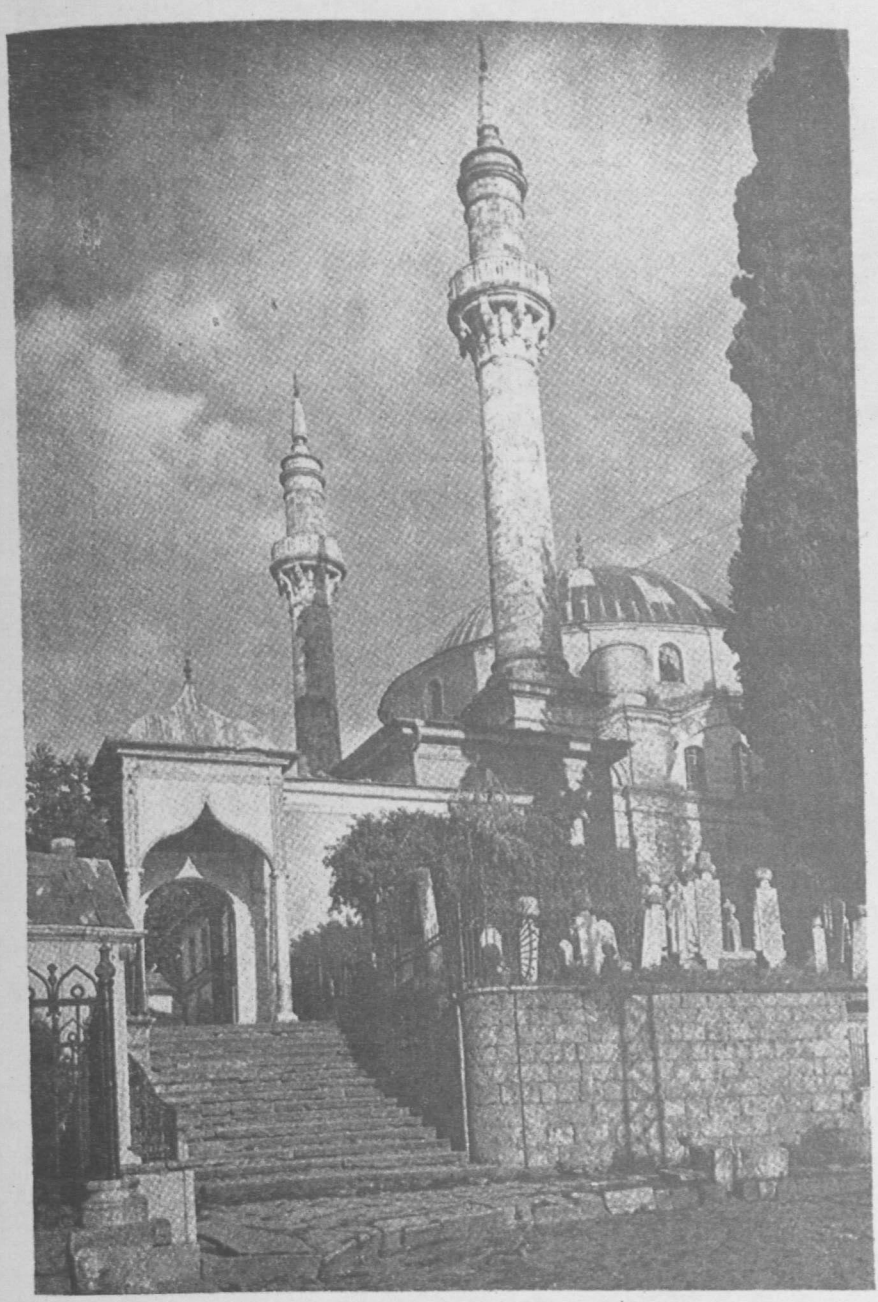

Res. 2 — Emîr Sultan Camii ve Haziresi

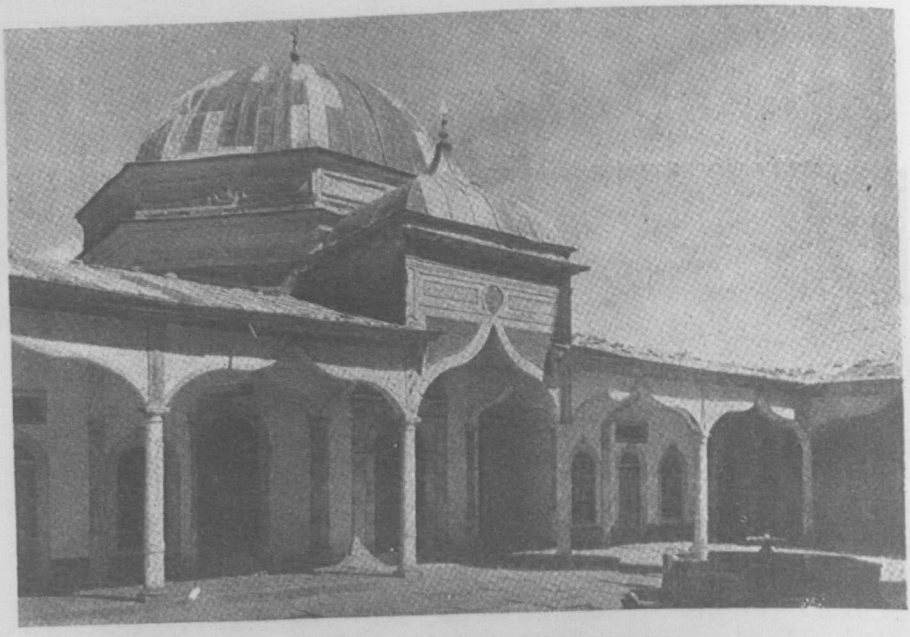

Res. 3 — Emîr Sultan Şadırvan avlusu

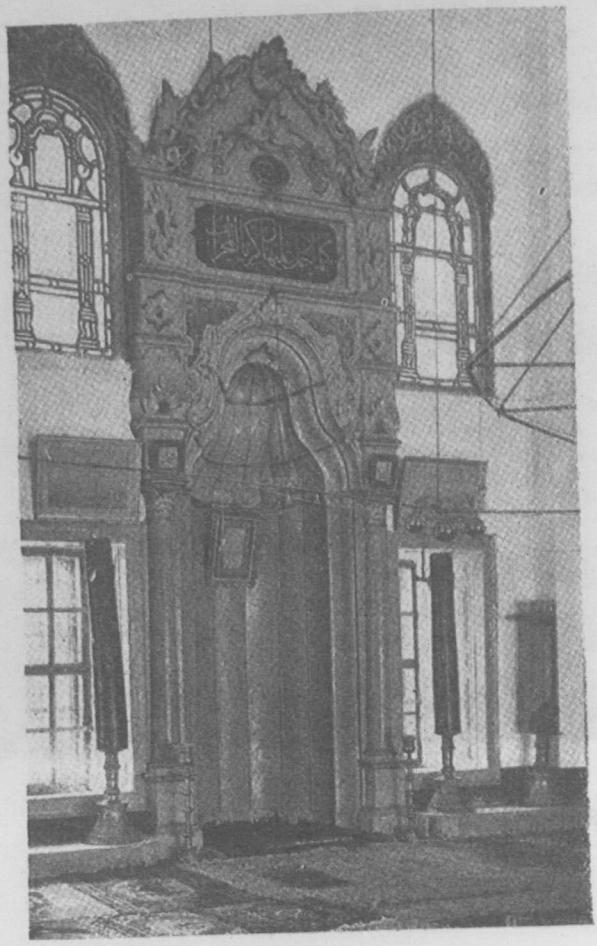

Res. 4 — Emîr Sultan Camii, mihrap

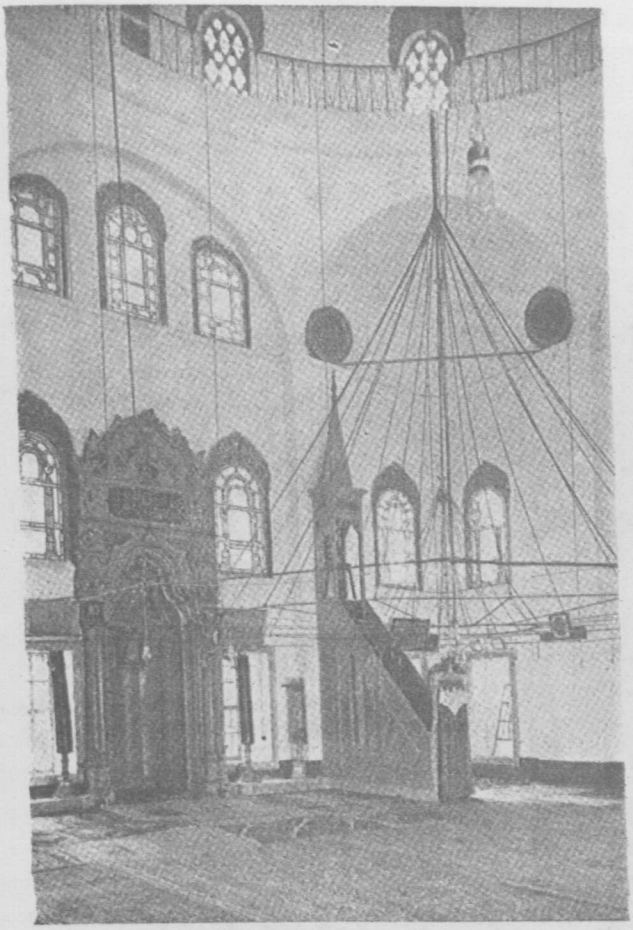

Res. 5 — Emîr Sultan Camii dahilinden bir görünüş

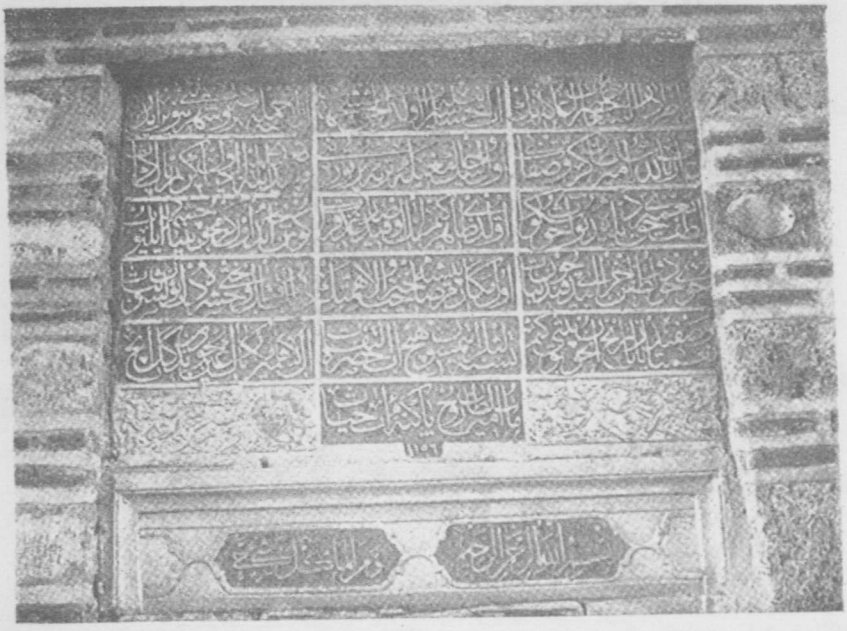

Res. 6 — Emîr Sultan'da Hacı Beşir ağa Çeşmesi kitabesi

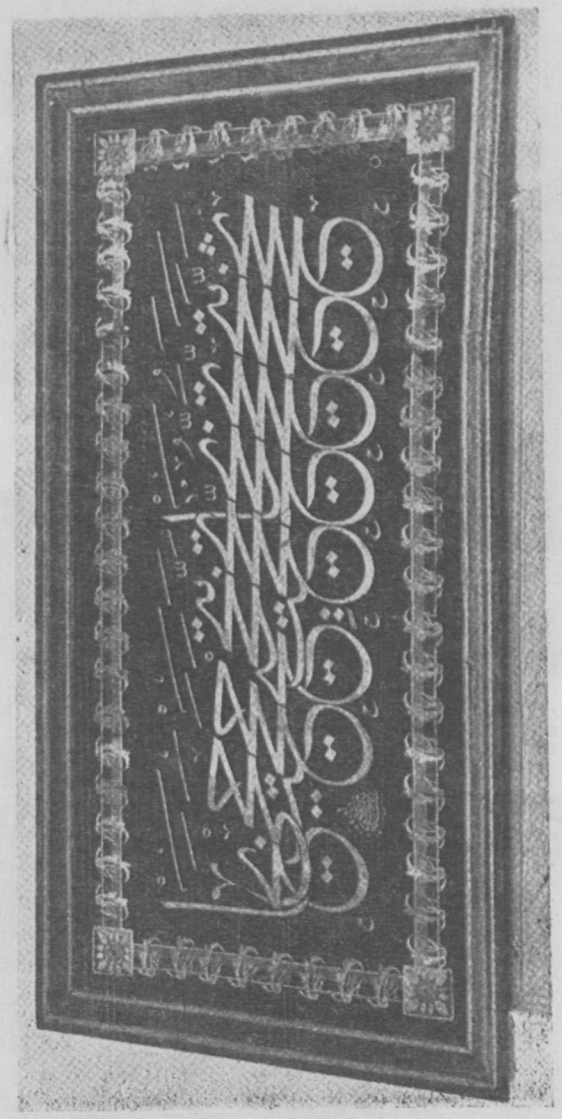

Res. 7 — Emir Sultan Camiindeki levhalardan biri

MAHMUD PAŞA VAKIFLARI ve EKLERİ

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Fâtih devrinin şerefli bir veziri olan Mahmud Paşa'nın İstanbul'da namiyle açılan semtinde cami'ini, hamamını biliyoruz ve onun Bursa mimarî tarzında yapılan türbesinin önünden geçerken rahmetler okuyup, şimdi yerine bir ilk mektep yapılan, medresesinin arsası önünden ve cami'i avlusundan yürüyüp Mahmutpaşa Yokuşu'nun sol başında muazzam hamamının önünden giderken rahmetle namını anıyoruz. Lâkin Mahmud Paşa'nın evkafı saydıklarımızdan ibaret değildir. Onu bize bir senedir, zaman zaman üzerinde işlediğimiz bir vesika öğretiyor.

Bu vesika İstanbul'u 953 (1546) da ayrı ayrı nahiye ve mahallelere ayırarak o semt ve mahallelerdeki bütün cami ve mescidleri, bunların ilk ve ek vakfiye hülâsaları, ilk ve eklerinin hangi tarihlerde tanzim olunduğu, vakfiyeyi imzalayan asker kadılar, payeliler İstanbul kadı ve naiplerinin isimlerini ve ayrıca vakfolunan yerlerin evsafı, semt ve mahalleleri de bildirmektedir. Her veçhile dikkatle araştırılmağa değen bu eseri İstanbul'un asırlar sonunda yine idare edenlerce bozulan ilk ve mükemmel evkaf defteridir[1] İşte Mahmud Paşa vakıflarına ait alâkadar olduğum kısmı (varak 108 b - 115 a) budur:

ناحیه جامع المرحوم محمود پاشا . محله
نفس جامع وقف المرحوم المغفورله محمود
پاشا برای جامع شریف وعمارت و مدرسه و
مکتب ومساجد درمحروسه استانبول
ومدرسه وجوامع ومساجد درولایت روم‌ایلی
وآناطولی بر موجب وقفیة الواقع فی اواسط
شهر صفر المظفر من شهور سنة ثمان وسبعین
وثمانمائة بامضاء المرحوم مولانا علی بن یوسف
الفناری القاضی بالعسکر المنصور

اصول اوقاف در محروسه استانبول وغیره

در محروسه استانبول

دکاکین	دکاکین
در نزد مدرسه واقف مزبور	در نزد اوطه های مجردان 4 باب
11 باب	حاصل فی سنه
حاصل فی سنه	720
(*) 3384	

[1] Başvekâlet Arşivi. Kâmil tasnifi defterler. No. 25/32. Bu vesika bize aynen ve siyakat rakkamları bugünkü rakkamlara çevrilerek arşiv mütehassıslarından bay Fazıl Işık Özlü tarafından okunmuştur. Kendisine teşekkür ederim.

(*) Bunlar akçe rakamlarını bildirir. Asıllarında Arabcadan kısaltma siyakat rakamları yazılıdır.

دکاکین
صباغین در نزد پازار ماکیان
14 باب
حاصل فی سنه
7068

دکاکین
2 باب در مقابلهٔ معلم خانهٔ واقف
حاصل فی سنه
324

دکاکین
3 باب در نزد باغچهٔ جامع شریف
حاصل فی سنه
1020

خانهاء
متعدده 9 باب در قرب عمارت واقف
حاصل فی سنه
2556

حجرات
فوقانی وتحتانی 13 باب
در قرب عمارت واقف مزبور
حاصل فی سنه
4740

حجرات
5 باب درپیش آخور مسافرین
حاصل فی سنه
840

کاربان
سرای مع دکاکین در قرب حمام
حاصل فی سنه
10700

زمین
مقطوع در اوقاف آیاصوفیه
حاصل فی سنه
3360

دکاکین
در مقابلهٔ دکاکین صباغین
14 باب
حاصل فی سنه
2688

دکان
مع مخزن در نزد عمارت واقف مزبور
حاصل فی سنه
300

خانهاء
متعدده مع حجرات درمقابلهٔ
مدرسهٔ واقف مزبور 35 باب
حاصل فی سنه
8748

حجرات
تحتانی 16 باب در نزد باغچهٔ جامع شریف
حاصل فی سنه
3840

حجرات
13 باب در قرب خانهٔ خیرالدین پاشا
حاصل فی سنه
2880

باغچه
در نزد جامع شریف
حاصل فی سنه
2000

زمین
مقطوع در اوقاف عبدالسلام بك
حاصل فی سنه
4948

زمین
مقطوع در ذمم متفرقه
حاصل فی سنه
2160

وقف المرحوم المزبورکه برای اولادش شرط کرده
بود حالیا اولادش منقرض شده برموجب شرط
واقف باخراجات عمارت واقف مزبور ضبط شده

حمام
چفته درنزد عمارت واقف مزبور
حاصل فی سنه
63000

حصه
سرخانه
حاصل فی سنه
660

حجرات
در نزد خانهاء محمود چلبی الدفتری
حاصل فی سنه
144

دکاکین
36 باب در مقابله دکاکین مزبوره
حاصل فی سنه
1044

حجرات
11 باب در نزد کیلاری
عمارت واقف
حاصل فی سنه
2040

زمین
مقطوع در ذمم متفرقه
حاصل فی سنه
598

خانهاء
واقف مزبور درمحله قاسم پاشا
الجزری حاصل فی سنه
5040

خانهاء
3 باب در نزد حمام واقف مزبور
حاصل فی سنه
1860

دکاکین
50 باب در قرب حمام مزبور
حاصل فی سنه
16700

حجرات
فوقانی وتحتانی 12باب
در مقابله حمام مزبور
حاصل فی سنه
2424

زمین
مقطوع در قرب حمام شنکل
حاصل فی سنه
812

بستان
در نزد خانهاء واقف مزبور
حاصل فی سنه
5555

درولایت روم ایلی
در محروسه ادرنه

حمام
چفته در محله دباغین
حاصل فی سنه
20000

خانها
فوقانی وتحتانی المعروف
بجبه خانه درمحله عیسی بك
حاصل فی سنه
2500

خان

در محلهٔ صاروجه پاشا

حاصل فی سنه

360

زمین

مقطوع در ذمم متفرقه

در قرب طاشلق

حاصل فی سنه

1670

در قراء متفرقه

قریهٔ

چتا لجه و قریهٔ موسعه وحوریر و ماله سلك

مع توابعها تابع قضاء سلوری

حاصل فی سنه

120000

قریهٔ

خاص وقریهٔ عثمانلو و قولاغوزلو

وموسجه تابع قضاء قرق کلیسا

حاصل فی سنه

42600

قریهٔ

ولد سله مع توابها درقضای مزبوره

حاصل فی سنه

5774

حمام

مع دکاکین در قریهٔ خاص

حاصل فی سنه

13169

قریهٔ

حوکه مع توابعها تابع قضاء خیره‌بولی

حاصل فی سنه

26000

قریهٔ

سهلر و اولوبکلو و صوفیلر

تابع قضاء آقجه قزاکلق

حاصل فی سنه

61587

قریهٔ

ویداغوشته تابع قضاء درامه

حاصل فی سنه

35797

حمام

مع دکاکین در قصبهٔ کوکرجینلك

حاصل فی سنه

800

ولایت آناطولی

در محروسهٔ بروسه

خان

در نفس محروسهٔ مزبوره

حاصل فی سنه

49000

دکاکین

درمحروسهٔ مزبوره نزد خان مزبور

حاصل فی سنه

1000

در نفس آنقره

بزازستان
102 باب
حاصل فی سنه
35000

دکاکین
متعدده در محروسهٔ مزبوره
حاصل فی سنه
14596

کاربانسرای
درمحروسهٔ مزبوره
حاصل فی سنه
3667

باشخانه
درنفس محروسهٔ مزبوره
حاصل فی سنه
2640

بستان
در قصبهٔ مدللو
حاصل فی سنه
000

کتب مخصوصه بمدرسهٔ استانبول

تفاسیر	احادیث	اصول حدیث	اصول فقه	فروع	کتب عربیه
جلد	جلد	جلد	جلد	جلد	جلد
23	10	11	13	49	35

کتب منطق	کتب حکمت	کتب دعوات
جلد	جلد	جلد
9	13	11

کتب مخصوصه بمدرسهٔ قریهٔ خاص

تفاسیر	احادیث	اصول حدیث	کتب منطق	کتب حکمت	کتب هیئت
جلد	جلد	جلد	جلد	جلد	جلد
8	11	6	8	3	4

اصول فقه	فروع	کتب عربیه	کتاب مثنوی	کتاب دعوات
جلد	جلد	جلد	جلد	جلد
10	17	17	0	0

المصارف بجهت
مدینهٔ منوره شرفها الله حسنه
1000 سکه

بجهت

جماعت مدرسه درمحروسهٔ استانبول

جهت مدرس	جهت معید	جهت طلبه	جهت بواب	جهت حافظ کتب	
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
50	5	30	2	5	92

یکون

فی سنه

33.120

بجهت

جماعت جامع شریف در محروسهٔ مزبوره

جهت خطابت	جهت امامت	جهت مؤذنان نفران	جهت قیمان	نفران	جهت سراجی
فی یوم	فی یوم	فی 5 فی یوم	فی	فی یوم	فی یوم
15	15	10	3	6	3

جهت تعریف	جهت دورخوانان 9 نفراً	جهت سر محفل	جهت معلم ایتام	جهت اجزاخوانان 5 نفراً	یکـــون	
فی یوم	بهر نفر فی 3	فی یوم 6	فی یوم	فی 2 یوم	فی یوم	فی سنه
4	27	6	5	10	101	36.360

بجهت

جماعت عمارت در محروسهٔ استانبول

جهت مشیخت عمارت	جهت کیلاری	جهت وکیل خرج	جهت نقیبان نفران 3	جهت طباخین 3 نفراً	جهت بوابین 2 نفر
فی یوم	فی یوم	فی یوم	یومیه	فی 3 یومیه	فی 2,5 یومیه
10	5	5	6	9	5

جهت کاسه شوی	جهت خبازان نفران	جهت حمال کوشت	جهت اخوری	جهت کندم کوب	جهت فراش مدرسه
فی یوم	فی 2 یومیه	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
2,5	6	2,5	2,5	1	2

یکـــون

فی یوم	فی سنه
56,5	20340

بجهت

جماعت وظیفه خواران مدرسه وجامع شریف در قریهٔ خاص

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
مدرس	طلبه	بواب	خطابت مع امامت	معلم ایتام	تأذین نفران
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی 2,5 یومیه
20	20	2	10	5	5

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
اجزاخوانان 5 نفراً	قیم	کاربانسرای	مرمتی نفران	کتابت	جبایت نفران
فی 2 یومیه	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
10	2	1	2	5	10

جبایت	جبایت
قریهٔ مزبوره	ادرنه
فی یوم	فی یوم
5	5

بجهت

سالیانهٔ مرتزقهٔ جامع شریف المزبور

بهاء		یکـــون	
حنطه	روغن وشمع وحصیر		
کیل	فی یوم	فی یوم	فی سنه
350	2	94	33840

بجهت

وظیفه خواران جامع شریف در محروسهٔ صوفیه

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
خطابت	امامت	تأذین	سرمحفل	دور خوانان مع تعریف 6 نفراً فی 1	قیم
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	یومیه	فی یوم
10	6	3	2	6	3

بهاء	یکـــون	
روغن وشمع		
وبوریا	فی یومیه	فی سنه
	32	11520

بجهت

وظیفه خواران در محروسهٔ بروسه

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
امام مسجد خان	مؤذن مسجد مزبور	جابی اوقاف	مرمتی	سقای مصلق	مزبله کش
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	
4	2	5	1	1	2

بهاء	یکـــون	
روغن وسراج وبوریا	فی یوم	فی سنه
فی یوم	17	6120
2		

بجهت جماعت ووظیفه‌خواران در محروسهٔ آنقره

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
حفاظ در جامع شریف شیخ حاجی بیرام 10 نفراً	امام مسجد بزازستان	تأذین مسجد مزبور	امام مسجد خان	تأذین مسجد مزبور	مرمتی
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
10	2	1	2	1	3

جهت	جهت	جهت	بجهت	یکـــون	
پاسبانان	سقاء مصلق	جبایت	طعامیهٔ خدمهٔ شیخ حاجی بایرام فی یوم	فی یوم	فی سنه
فی یوم	فی یوم	فی یوم			
5	1	10	5	40	14400

جهت

جماعت متفرقه

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
مولانا قاضی عسکر	تولیت	نظارت	کتابت عمارت	جبایت استانبول	مرمتی
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
5	50	30	7	5	3

جهت	جهت	جهت	جهت	جهت	جهت
راه آبی	فراش	آسیابی	امام مسجد سرو	تأذین مسجد م	امام مسجد شرف آغا
فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم	فی یوم
30	7	3	2	1	3

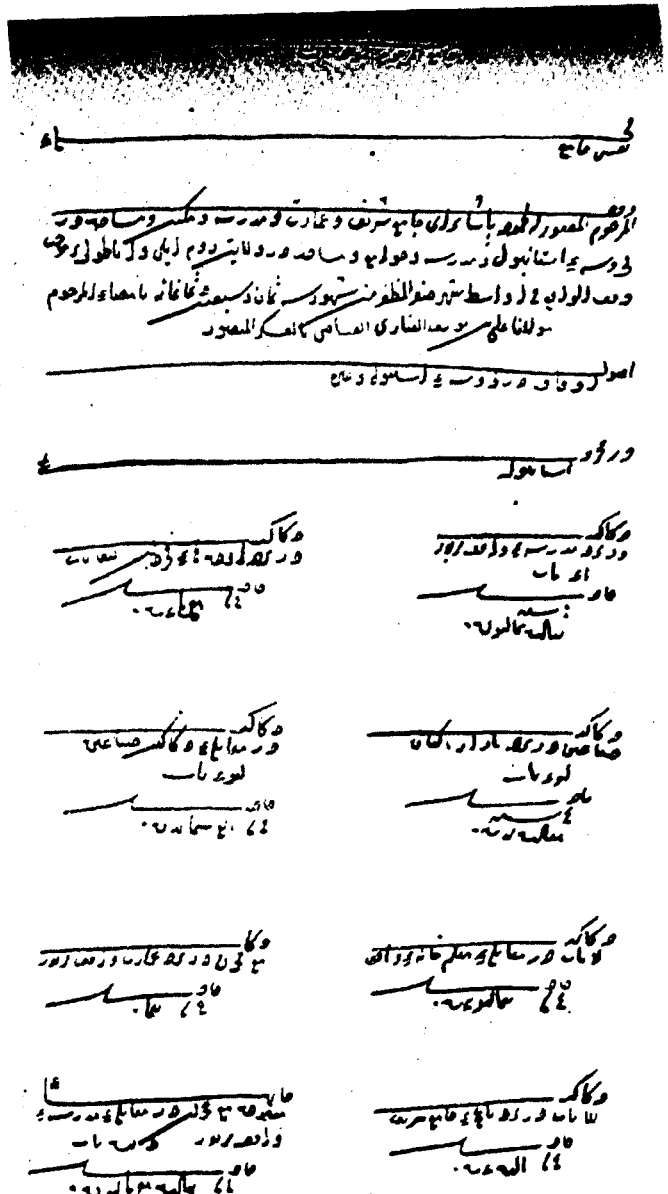

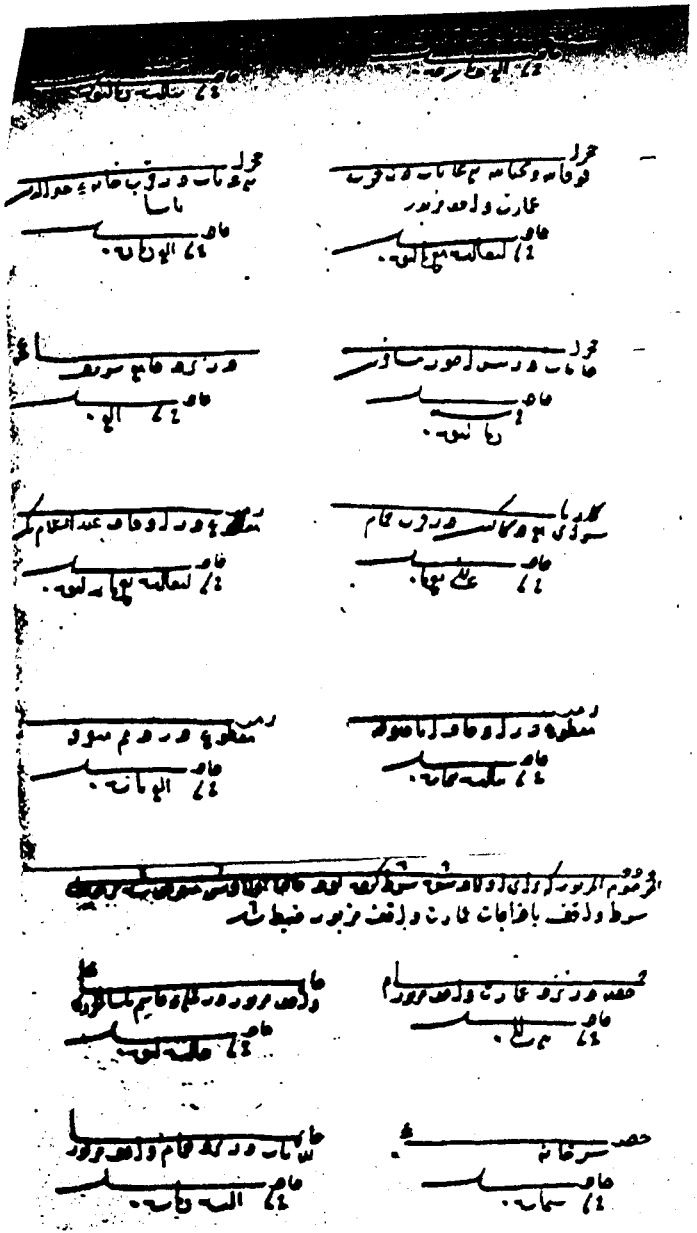

S. Ünver

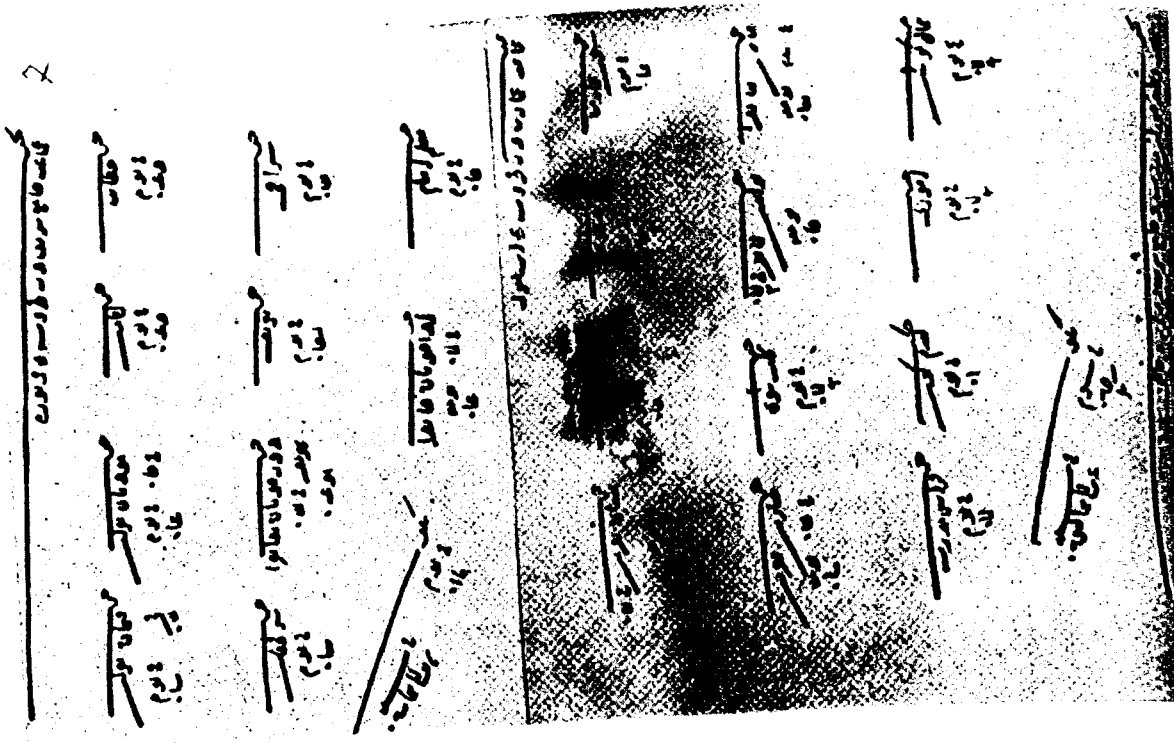

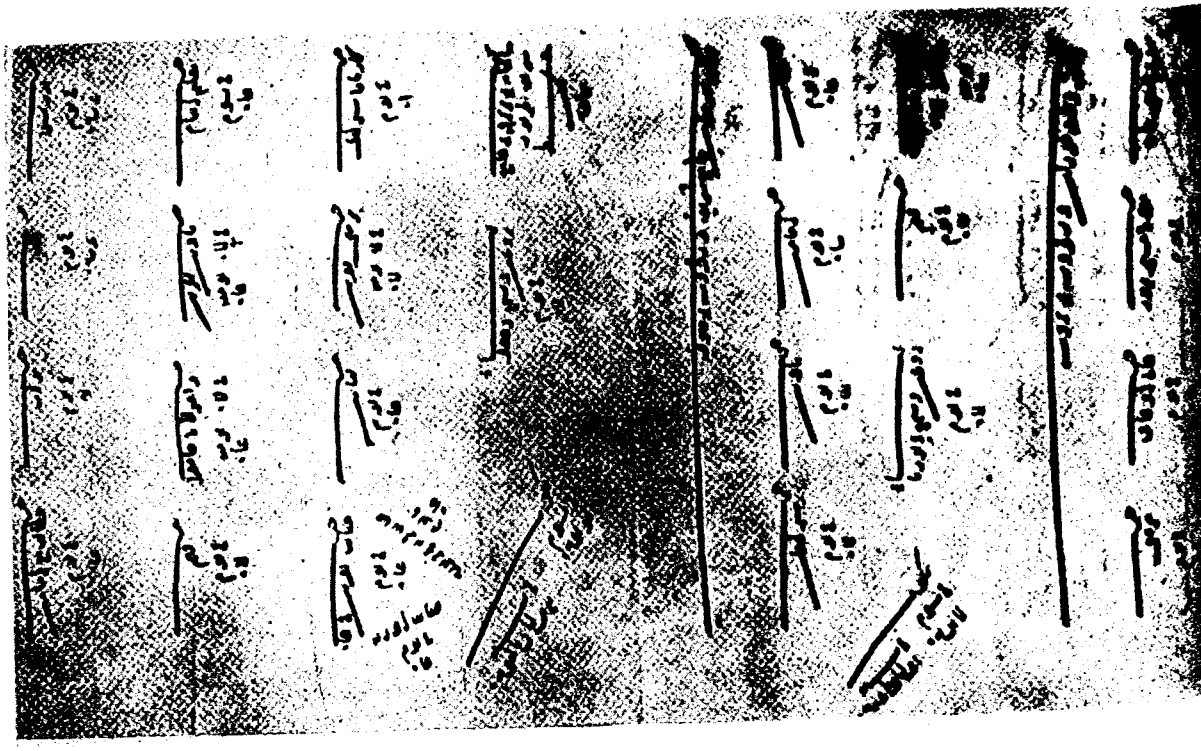

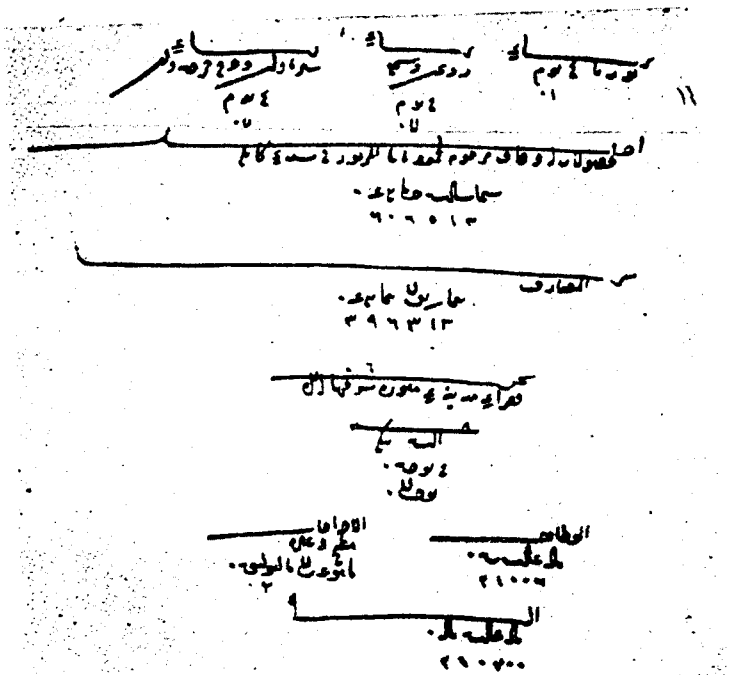

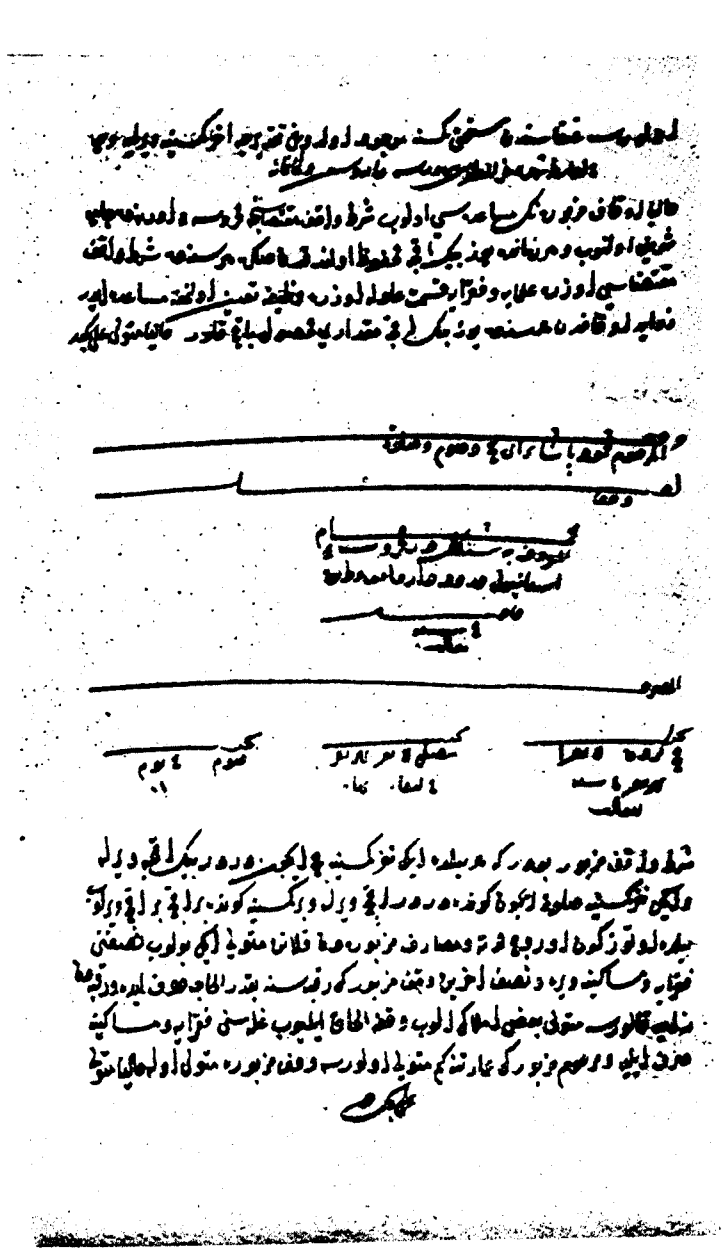

Res. 1 — Mahmud Paşa'ya ait bir minyatür

Res. 2 — Mahmud Paşa

جهت	بهاء	جهت	جهت	جهت
تأذين مسجدم	روغن و شمع	جبايت قريهٔ	جبايت قريهٔ	جبايت قريهٔ
فی يوم	وبوريا برای	چتالجه	چکی	ولد سلی
2	مسجدين مزبورين	فی يوم	فی يوم	فی يوم
		8	5	5

جهت	جهت		
جبايت قريهٔ	کتابت		يکـــون
مهار	قريهٔ مزبوره		
فی يوم	فی يوم	فی يوم	فی سنه
4	4	151	54360

بجهت

اخراجات مطبخ عمارت المرحوم محمود پاشا المزبور بموجب وقفيه

برای	ارز	برای	رچليات	
طبخ کردن دانه وزرده	طبخ کردن دانه وزرده	ضيافت مسافرين	و ترشيات	بهاء
وزير باج در ليالیٔ	در روز عيدين	فی سنه	فی سنه	بوريا فی يوم
رمضان و جماعت	بهر يوم	5000	2000	1
بهر ليل	6 کله			
6 کله			بهاء	
			روغن وشمع	
برای	حنطه		فی يوم	
طبخ کردن شوربا	برای شوربا		2	
بهر يوم	بهر يوم			
2 کله	نيم کيل		نمك	
		برای نان	برای شوربا	نشاسته
		بهر 10 ايام	بهر 6 ايام	بهر ليل
		1 کله	1 کله	1 قيه

دقيق

برای	برای	نخود	موئز سرخ	زغفران	بهاء کوشت
نان بهر يوم	شوربا بهر 6 ايام	بهر 10 ايام	وقيه	درهم	فی يوم
8 کله	1 کله	1 کله	12	30	100

بادام	الوی سياه	زردالو	بهاء	بهاء
بهر ليل	وقيه	وقيه	تتمه	کاسه
وقيه	3	3	فی سنه	فی يوم
نيم			7000	2

سبزوات وخرج خردوات	منها
فی یوم	المصارف
2	396,313
اصل	بجهت
محصولات اوقاف مرحوم محمود پاشا المزبور	فقراء مدینه منوره شرفها الله
سنه کامله	حسنه
606,513	الف سکه

فی 59

59,000

الاخراجات

مطبخ وغیره	الوظائف
127144	21006

الیه

210200

Şart-ı vâkıf-ı merhûm tevliyet-i ebnâya ve ebnâ-i ebnâya ve ba'del inkirâz ezhed-i ebnâ-i ütekâya ve ba'del inkiraz ezhed-i ütekâya ve ba'del inkiraz evra-i ebnâi-ebnâ-i ütekâya batnen ba'dehu batn ve ba'del inkiraz Padişâh-ı âlem penâha mufevvaz olup tevliyete lâyık bir sâlih kimesne nasboluna ve mahsul-i evkaf evvelâ rakabate ve meremmât-i usul-i evkafa sarfolunup baki kalan şart-ı vâkıf muktazâsınca mesârif-i mu'ayyene ve vezâif-i mukarrerelerine sarf oluna ve M e d i n e-i M ü n e v v e r e fukarasına yılda bin sikke flori irsal oluna ve tevliyet-i mezbure ütekâ ve yahut ecnebi elinde olduğu takdirce cihet-i tevliyet yevmî 50 akçeden ziyade olmıya. Ve vâkıf-ı mezbur şart eylemiş ki zevâid-i evkaf cem' olup bir cami-i şerif bina etmeğe kifayet ettüği takdirce mahrusa-i E d i r n e'de bir cami-i şerif bina olunup eğer dahi ziyade zevayid-i evkaf kalursa her zamanda zevâyid-i evkafdan rakabat içün yüz bin akçe mazbut ve mahfuz durup eğer mezkûrattan ziyade zevâyid-i evkaf baki kalursa mütevelli-i evkaf işbu mertebe-yi ahîrede baki kalan zevâyitten vâkıfun ütekâsından ve ebnâ-i ütekasından müstahak olanlara ve sulahâ-i ehl-i ilimden olan kimesnelere birer mikdar nesne tâyin etmek tecviz etmişdir. Ve vâkıf-ı mezbur şart eylemişdir ki vakfiyyesinde tâyin olunan hizmetün her hangisi olursa ütekâsından müstehak kimesne mevcud olduğu takdirce ahar kimesneye verilmeye. Vaka'a fi evâsıt-ı şehr-i saferi'l-muzaffer min şuhur-i sene semane ve seb'ine ve semane mi'e.

Hâliyâ evkâf-ı mezburenin müsaadesi olup şart-ı vâkıf muktezasınca mahrusa-i E d i r n e'de cami-i şerif olunup ve her zamanda yüz bin akçe mahfuz olunduktan sonra her senede şart-ı vâkıf müktezası üzere ülemaya ve fukaraya kısmet-i âdile üzere vazife tâyin olunmağa müsaade eder. Zevâyid-i evkafdan her senede yüz bin akçe mikdarı mahsul baki kalıyor. Haliyâ mütevelli A l i B e y' dir.

وقف

المرحوم محمود پاشا برای حج و صوم و صلاة

اصل وقف حمام
المعروف شنکل در محروسهٔ
استانبول حدود دار واقف وطریق
حاصل فی‌سنه
7000

المصرف

بجهت	بجهت	بجهت
حج کردن 2 نفرا	مصلی 2 نفر	صوم
بهر نفر فی سنه	بهر نفر	فی‌یوم
4000	804	1

Şart-ı vâkıf-ı mezbûr budur ki her yılda iki nefer kimesneye hac içün dörder bin akçe verile. Ve her iki nefer kimesneye salât içün günde dörder akçe verile. Ve bir kimesneye günde bir akçe verilüp, yılda otuz gün oruç tutar ve mesârif-i mezbûreden kalanın mütevelli iki bölüp nısfını fukaraya ve mesakine vere. Ve nısf-ı aharin vakf-ı mezbûrun rakabesine bi-kader-il hâce sarfede. Ve rakabeden zâyid kalursa mütevelli bazı emlâk alup vakfa ilhak eyleyup gallesini fukaraya ve mesakine sarf eyliye ve merhûm-u mezbûrun imaretine kim mütevelli olursa vakf-ı mezbura mütevelli ola. Haliyâ mütevelli A l i Bey. (Sene 953)

M a h m u d P a ş a'nın esas vakfiyesi burada sona eriyor. Lâkin bu imarete birçok ek vakfiyeler vardır. Onu deftere yazılış sırasiyle kısaltarak alıyorum.

وقف علی بن احمد المرمتی	اواسط شعبان	919	(1513)	imzalı tescil eden صالح النایب
« بابا علی بن شاه رنکی	اواسط محرم	891	(1486)	« مولانا ابراهیم بن خلیل
« کللی قاری بنت یوسف	اوائل جمادی الاولی	913	(1507)	« خلیل بن محمود
« حاجی محمود بن عبدالله	اواسط رجب	923	(1517)	« عبدالرحیم بن علی
« مسجد حاجی حسن بن خلیل	اواسط ربیع الاول	888	(1483)	« محمد بن مصطفی
« ایاس بن عبدالله السراج	اوائل جمادی الاول	907	(1501)	« عبدالرحیم
« کمال بن عبدالله الشربتی	» »	927	(1521)	« احمد النایب
« عصمت بن حسن	اواخر ربیع الاول	925	(1519)	« صالح النایب
« ابراهیم بن عبدالله البستانی	سنه	901	(1495-96)	« قلم النایب (1)
« مولانا خلیل بن مولانا محمود	سنه	910	(1504)	« مولانا سیدی بن اویس
« احمد بن عبدالله السیّاف	سنه	946	(1539)	« یوسف النایب
« ستی شاه خاتون بنت حاجی حسن	»	926	(1520)	« صالح النایب
» » » »	»	931	(1525)	« مولانا سعدی
« ام کلثوم بنت محمد	»	946	(1539)	« یوسف النایب
« سلچك بنت یوسف	»	891	(1486)	
« حاجی اسکندر بن عبدالله	»	937	(1530-31)	« مولانا سعدی
« خدیجه خاتون بنت محمود پاشا		930	(1524)	« مولانا محمد بن علی الفناری
« شاه بوله خاتون بنت یوسف		949	(1542)	
« محمد بن عبدالله الشربتی		950	(1543)	

[1] Arada tarihsiz daha bir çok ek vakıflar var.

Mahmud Paşa vakfiyesine ek ve muhtelif masraflarda yapılan ufak ve büyük te'sislere ait tâli vakıflar, tarihleri, sahipleri ve tescil edilen kadılık âmir ve memurların listesi burada sona ermektedir. Eskiden bir vakfın zamanla noksanları ihtiyaçları görüldükçe tamamlayıcı te'sisler de yapılmıştır ki bu vakfiyeler de ona misaldir.

Yukardaki zevatın bu vakıfları ne maksatlarla yaptırdıkları ve buna karşılık bıraktıkları ekseriya gayr-i menkûl gelirleri de defterde yazılıdır. Mahmud Paşa'nın bu vakfiyesi ve şimdiye kadar daha çok bilmediğimiz şu noktaları öğretiyor:

1 — İstanbul'da cami'inden ve medresesinden başka imaret, mektep ve mescitler

2 — Rumeli ve Anadolu vilâyetlerinde medrese ve mektep ve mescitler

3 — Vakfiye tarihi sene 878 (1473) tescil eden de Kadi-i asker Ali b. Yusuf il-Fenari'dir.

4 — Vakfa gelir olarak imâreti civarında dükkânlar, haneler ve dükkânlarla beraber hamam civarında Kervansaray

5 — İstanbul Medresesi'ne mevkûf kitapların cinsleri ve adetleri

6 — Edirne civarında Hasköy'deki mamûresine yaptırdığı medreseye verdiği kitapların cinsi ve adetleri.

7 — Medine-i Münevvere'ye gönderdiği kitapların adetleri.

8 — İstanbul'daki Mahmud Paşa Medresesi kadrosu ve gündelikleri

9 — İstanbul'daki İmareti kadrosu

10 — Edirne'de Hasköy'deki medrese ve cami'i kadrosu

11 — Sofya'daki cami'i kadrosu

12 — Bursa'daki cami'i ve han ve mescidinin kadrosu

13 — Ankara'daki cami'in, Şeyh Hacı Bayram, Bedesten cami'i ve hanının mescidi kadrosu ve Rumeli'ndeki bütçesinden maaş alanlar

14 — İstanbul'da Mahmudpaşa İmareti mutbağı masrafları

15 — Nihayet vakfının ekleri ve masrafları

16 — Vakfiyesinin daha pek çok ve mühim teferruata ait şartları ve diğer hayırları v. s.....

FATİH SULTAN MEHMED'İN HUSUSİ KÜTÜPHANESİ ve KİTABLARI

İSMAİL BAYKAL
İstanbul Belediye Müzeleri Müdürü

Fatih II. Sultan Mehmed'i hangi cepheden tetkik edersek edelim, her sahada ele aldığı mevzu ve bilhassa ilim ve san'ata karşı gösterdiği alâka cidden bir mükemmeliyyet arzeder.

İlmî sahadaki görüşünü, ilim ve san'ata bağlılığının derinlik ve azametini anlamak için, onun hususî kütüphanesinde kendisi için toplanmış, istinsah olunup yazılmış, tezhib ve teclid edilmiş kitaplarını tetkik etmek kâfidir.

Bu kitaplar, zamanla öteye beriye ve bir kısmı da şehir kütüphanelerine dağılmış bir vaziyettedir.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye Manisa'dan getirdiği hususî kütüphanesini önce İstanbul'da Eski Saraya ve bil'ahara Yeni Saraya nakletmiş ve bundan hariç şehirde, muhtelif yerlerde kütüphaneler kurmuştur.[1] Ve hatta bu arada yeniden tesis etmiş

Evvelemirde Fatih'in Sarayı kütüphanesine aid kitapları üç kısma ayırarak tetkik etmek daha uygun olacaktır.

1 — Fatih için doğrudan doğruya istinsah edilip tezhib ve teclid edilen eserler,

2 — Kendine hediye eserler,

3 — Satın alınmış kitaplar.

olduğu Enderun Mektebi odalarında da birer kütüphane vücuda getirdiğini zikredebiliriz[2].

Bu gün yirmi binden ziyade kıymetli yazma eseri içinde taşıyan Topkapı Sarayı kütüphanelerinin muhtelif bölümlerinde, Fatih'in hususî kütüphanesine aid bu üç kısımdan yüzlerce eser mevcuttur. Bunlar arasında en mevsukları, mütalâası veyahud hazinesi için yazıldığı, kayıtları bulunan muhtelif ilim şubelerine aid metinlerdir.

Bu eserler naklî ve aklî ilim bakımından ne kadar değerli ise, san'at bakımından da okadar ehemmiyetlidir. Zira kitaplarının tezhib ve cildleri devrinin san'atına mahsus tip ve deseni olduğu gibi göstermektedir.

Tetkikimizden anlaşıldığına göre, bu kitapların hepsi oğlu, II. Sultan Bayazıd'a intikal etmiş ve o da el yazısiyle bunlara kitapların ismini yazmış; baş ve sonlarını mühürlemiştir. Ve devirler geçtikçe bu kitaplar torunları eline geçmiş, onlar da, ya kendi kurdukları kütüphaneye koymuşlar veyahud muhtelif kütüphanelere yeniden vakfetmişlerdir.

Bu tetkikimizi tevsik edecek vesaik elde mevcuttur. Bu gün Enderun Kütüphanesi veyahud Ahmed-i Salis Kütüphanesi adını taşıyan ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü meydanında kurulmuş bulunan bu kütüphanede mevcut dört binden fazla eserin bir kısmı Fatih'in hususî kütüphanesine aid olan kitaplardır. Çünkü bunlar vakfiyesinde de belirtildiği üzere Hazine-i Hümayun'dan getirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in Sarayda kütüphanesinin yerini ararsak, hiç şübhesiz bunun Hazine-i Hümayun'un bir kısmı olduğunu görürüz. Zira Fatih'in, murassa eşyadan ziya-

---

[1] Sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver'in *Fatih Külliyyesi* adlı eserinden, Sa. 51 - 54. 1954.

[2] Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphane'de Koğuşlar Kütüphanesi namiyle bir kütüphane mevcuttur ki, bahsettiğimiz Enderun Mektebi kitaplarını ihtiva etmektedir.

de kıymet verdiği kitaplarını Hazine-i Hümayun'da sakladığı sonucuna varmış bulunuyoruz.

Şu halde sarayda aradığımız Fatih'in Kütüphanesi hiç şüphesiz Hazine-i Hümayun'a bağlıdır.

Bu iddiamızı tevsik eder mahiyetteki yazıları, *Enderun Kütüphanesi Vakfiyesi*'nden[3] birlikte tetkik edelim.

Aynen : Zuhur-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'denberu Saray-ı cedid-i Sultani'de[4] gerek temellük ve iştira ve gerek Hazine-i Sultani'de[5] ithafına ictira olunan bi-nihaye münekkah, ve mühezzeb ve müşerrez ve müzehheb kitab mevzu dolab cem ve istişhab ve her biri kadrü'l-kıymetde bir gevher-i nâyâb olub lâkin erbâb-ı kabiliyet ve istihâl tedavül ve istismaline mahal bulamamak bu denlû nüsha-i celile ve kütüb-i nefise dolablar zevayasında gubar-beste-i nisyan ve tume-i suse ve didan olub Salâtin-i salife-i Osmaniyye binay-i mesacid ve cevamî ve inşay-i meabid-i savami gibi hayrat-ü bakiyyeti'l-berekât tedarikine sarf-ı hulâsa-i evkat ve enva-i meberrattan *zad-ı rah ve mead* olacak nice sadakat-ı cariyye ve hasenat-ı bakiye tetebbüüne hasr-i müddet-i hayat itmişler iken adem-i hulûl-i vakt-i merhundan naşi kendü Hazane-i tevarüslerinde meknuz olan bunca kütübü azizeti'l-vücudun bi-hude telef-ü zıyaın mülâhaza ve mücaveret günc-ı tatilden muhafaza idemeyüb ilâ-yevmina haza medayik-i sücûn terkü techülde mahbus ve mütalâasına arzumend-i ruhsat ve metavisinden intifaa hasret olan müsteiddan ve müstefizan me'yus olarak amme-i Mülûk-i islâmiyyenin cem-i *üşür-i mi'şerine* kadir olamadıkları bu denlû rey-i bihude peygule-i men'u diriğde zayi olduğu reva-daşte-i tab-ı Hümayun-i keramet-makrun olmayub derun-ı Saray-ı Hümayun'da bir darü'l-kütüb bina ve inşa ve kütüb-ü mezbure anda vaz ve iva olunması ilham-ı hudavend-i kadir ile karar-dade-i tab-ı feyiz-pezirleri olmağla Hasoda[6] meyanesinde mühendiskâri-i tab-ı Hümayunlariyle âlî kütüphane bünyadına hitam ve her fennün kütübü müfrez ve mümtaz olmak üzere derununa vazolunmak emrine nizam verilüb.... *ilâ* demektedir.

Ve yine bu hususa dair, Enderun Mektebi'nde yetişip Silâhdar-ı Şehriyarîliğe kadar yükselmiş olan Fındıklılı Mehmed Ağa, tarihinin *Nusretname* adlı 3. cildinde[7] şunları yazar.

Aynen : "Padişah Hazretleri iç halkının[8] ilme rağbetleri dahi ziyade olmak ve İç Hazine[9] ve Hasoda[6] Hazinesi[10] ve Harem-i Şerif'te[11] bulunan kütüb-i nefise anda mahfuz durmak fikriyle Saray-ı Hümayunları içinde kârgir musanna kütüphane bina buyurulması murad-ı Hümayunları olmağın... ilâ" demektedir.

Bu canlı vesikalardan başka şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Yenikütüphane'de, Hazine Kütüphanesi adındaki kitaplıkta mevcut üç binden fazla eser arasında, 632 adet gayr-i islâmî matbu kitab bulunuyor ki, bunların da bir kısmı Fatih'in kitaplarından olduğuna şüphe edilemez. Nitekim bu kitaplar II. Sultan Abdül Hamid tarafından Hazine-i Hümayun'dan aldırılarak Yıldız Sara-

[3] Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphane yeni gelenler, No. 147. Vakfiyenin aslı.

[4] Topkapı Sarayı.

[5] Hazine-i Hümayun.

[6] Bahsi geçen bu Hasoda, kütüphanenin yanında IV. Sultan Murad'ın yaptırmış olduğu Hasoda'dır ki 1272 de yıktırılarak Saray bugünkü halini almıştır.

[7] Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazine Kütüphânesi No. 1413, yazma nüsha.

[8] Sarayın içinde Enderun kısmında bulunanların hepsine iç halkı denilirdi.

[9] Hazine-i Hümâyûn.

[10] Emanat-ı Mübareke Hazinesi buna aynı zamanda Silâhdar Hazinesi de denilirdi.

[11] Harem-i Hümayun'da külliyetli kitab bulunduğu, bunlardan bir kısmı, harem dairesindeki I. Sultan Ahmed Kütüphanesi adiyle mevcut daireden alındığı anlaşılmaktadır.

yı'nda kurduğu hususî kütüphanesine vazedilip bir tipte cild yaptırılmak suretiyle, uzun yıllar saklanmış, meşrutiyetin ilânından sonra Hazine-i Hümayun'dan alınan diğer murassa eşya ile birlikte Topkapı Sarayı'na getirilmişti.

Diğer bir vesikadan da anlaşıldığına göre zamanında ittihaz edilen usulle bir çok kitabın, okunmak için alınıp geriye iade edilmediği veyahud satılıp ziyaa uğradığı, III. Sultan Selim'e arz edilerek alınan bir *Hatt-ı Hümayun*'la önlendiğini görmekteyiz [12].

Silâhdar-ı Şehriyarî Seyyid Abdullah Ağa'nın kitaplara dair olan bu arizadan bir kaç satırını birlikte tetkik edelim.

Aynen : "Asr-ı Sultan Hamid Han'de (I. Abdülhamid) İsmail Paşa merhumun Sırkâtibliği evanında Kütüphane-i Cedid-i [13] Sultaniye vaz için kütüb-i merkumeden nice nüsha-i nadirü'l-vücudu intihab ve ifraz ve kütüphane-i Cedid-i Sultaniye vaz' buyurmalariyle rabıta-i evvele halel tarî olub Paşa-yı merhumun ahlafı dahi iltizam-ı defter ve hıfz-u hiraseti hususlarında i'maz ve ihmal birle teslim ve tesellümleri suret-i muvazaada bir emr-i itibarî olarak bir kaç sene dahi mürur eyleyüb bu def'a çırağ olan [14] Kâti büs-sırris-sultanî Boluvî İbrahim Efendi dahi *hatt-ı Arab ile mastur bir mikdar kebirü'l-hacim kitap almış bunlar dahi Hazine-i Hümayun tarafına teslim ve füruht olunsa dolablar tahliye olunurdu,* deyu sevk eyleyüb bu re'y-i na-savab ile bir miktar füruht olunduğu gibi Daire-i Hümayun'da ve taşrada [15] yedinde memhur-i Sultanî emanet kitab olanlar bilâ-tehaşî Hazine-i Hümayun'dan aldım diyerek ihraç ve ibraz eyleyüb bu sebebler ile elinde vakıf kitabı olanlar vermeyüb çok kitap zayi ve telef ve tetavül-i eyad ile karin-i izmihlâl olub..... ilâ) denilmektedir.

Hiç şüphe götürmez ki, Fatih'in yüzlerce yazma ve basma eserinden mühim bir kısmı muhtelif kütüphanelere vakfedilmiş bulunmakla beraber, bir çoklarının da yerli ve yabancı ellere geçtiği muhakkaktır. Hatta bu eserlerden on bir tanesi Kahire'de Dar ü'l-Kütüb i'l-Mısriyye de görülmüştür [16].

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu gün Fatih'in hususî kütüphanesine aid kitaplar yalnız Fatih Cami'i içinde kendi adını taşıyan kütüphanede değil, bütün kütüphanelerimize dağılmış bir haldedir [17]. Bunlar tarandıkça bir çoğu bulunmaktadır. Ve daha da çoklarının bulunacağına muhakkak nazariyle bakılabilir.

---

[12] Topkapı Sarayı Müzesi, yeni gelenler kütüphanesi No. 38, Revan Kütüphanesi eski defterinde.

[13] Enderun Kütüphanesi.

[14] Emekli.

[15] Saray kapısı dışından itibaren her hangi bir semte taşra tâbir olunur.

[16] Sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver bizzat Mısır'da görmüşlerdir.

[17] Molla Gurâni tarafından yazdırılıp Fatih'e hususi kütüphanesi için takdim edilen iki cild *tefsiri de güzel* cild ve tezhibli olarak şimdi Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde bulunmaktadır. (Sayın Süheyl Ünver'in notlarından).

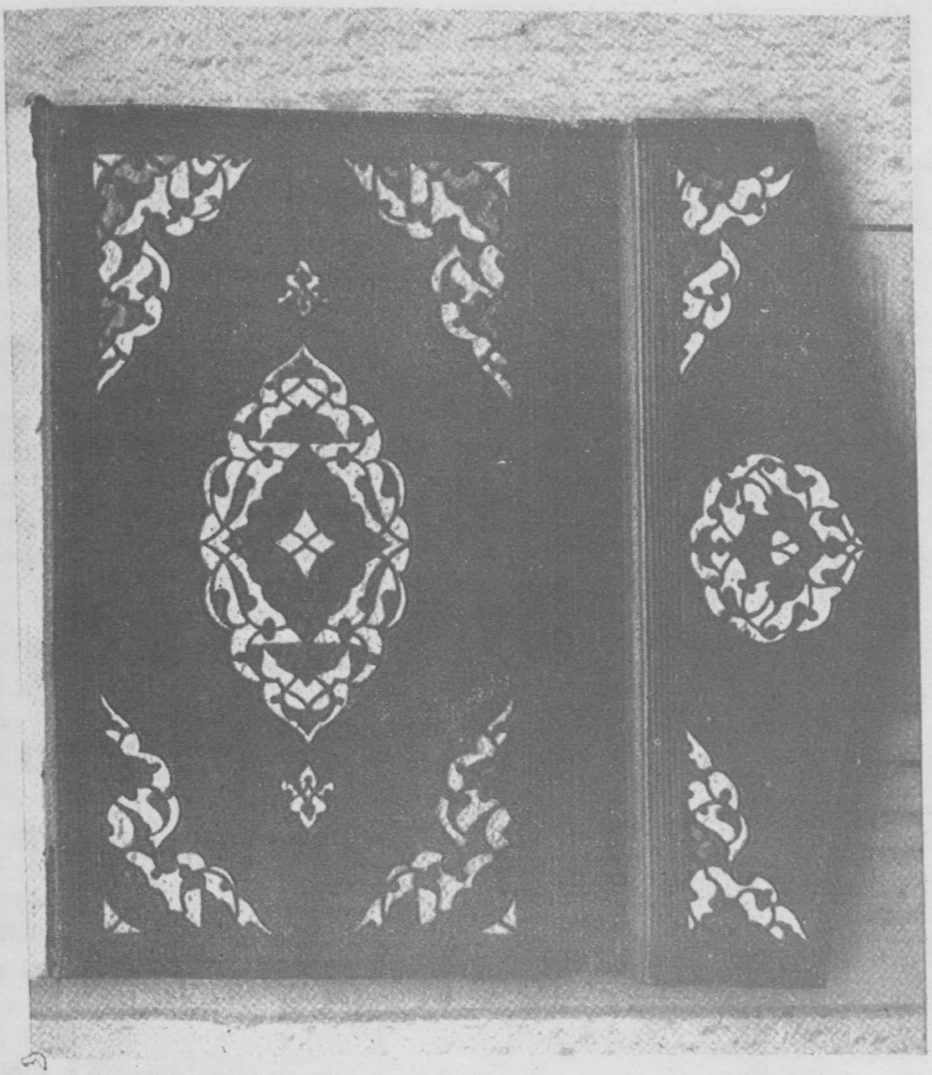

Res. 4 — 3 No. lu resimde gösterilen tıp kitabı cildinin iç kısmı
(Devrinin oyma tezyinatıdır.)

Res. 1 — Fatih için yazılmış El - Milel ven - Nihal'ın cilt içi birinci sahifesi. (Köprülü kütüphanesi No. 857)

Res. 2 — Şeyh Abdülkadir'in Fatih için yazılan Delâilü'l-icaz'ı nın birinci sahifesi (Köprülü kütüphanesi No. 1419)

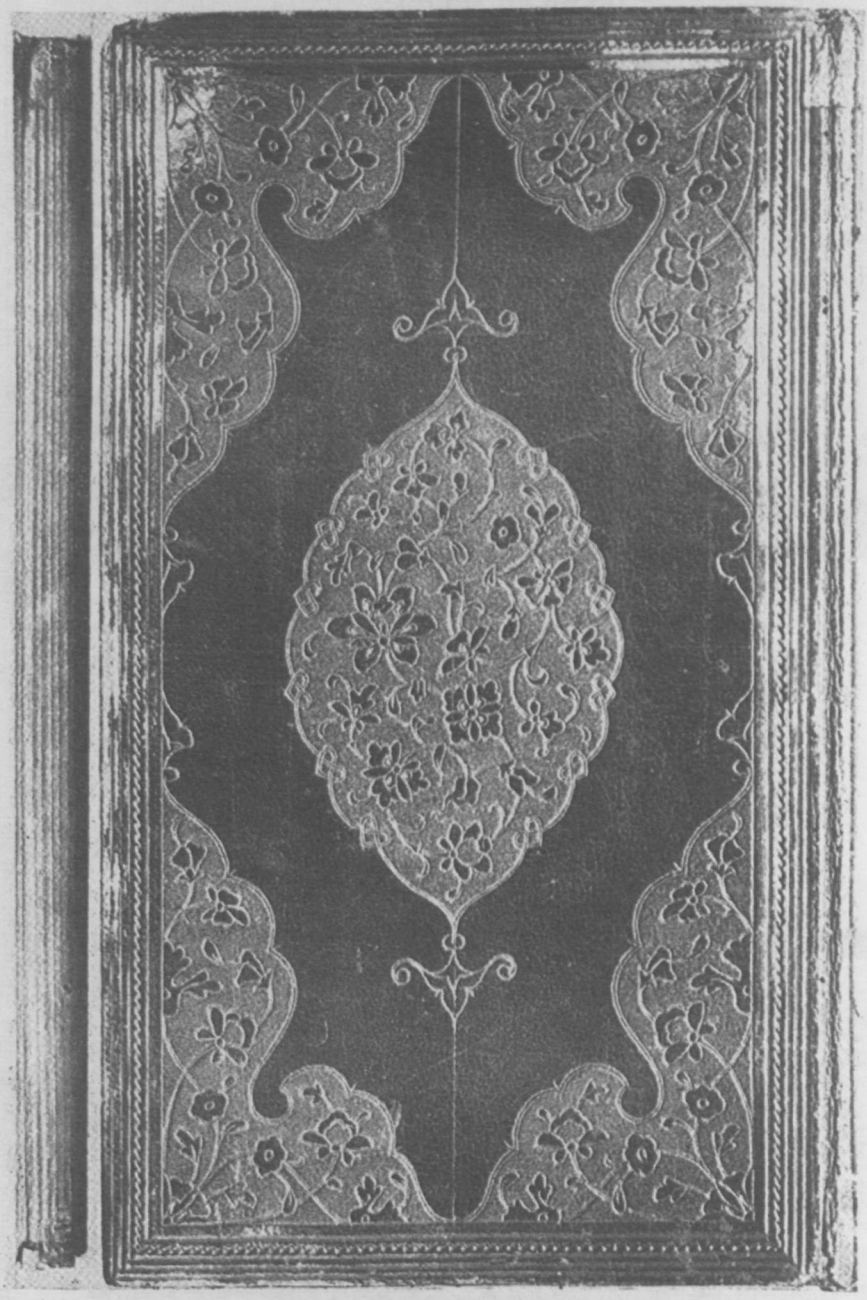

Res. 3 — Fatih için yazılan Hüseyin b. İshak'ın Tıbba ait bir eserinin cildi.
(Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 1996)

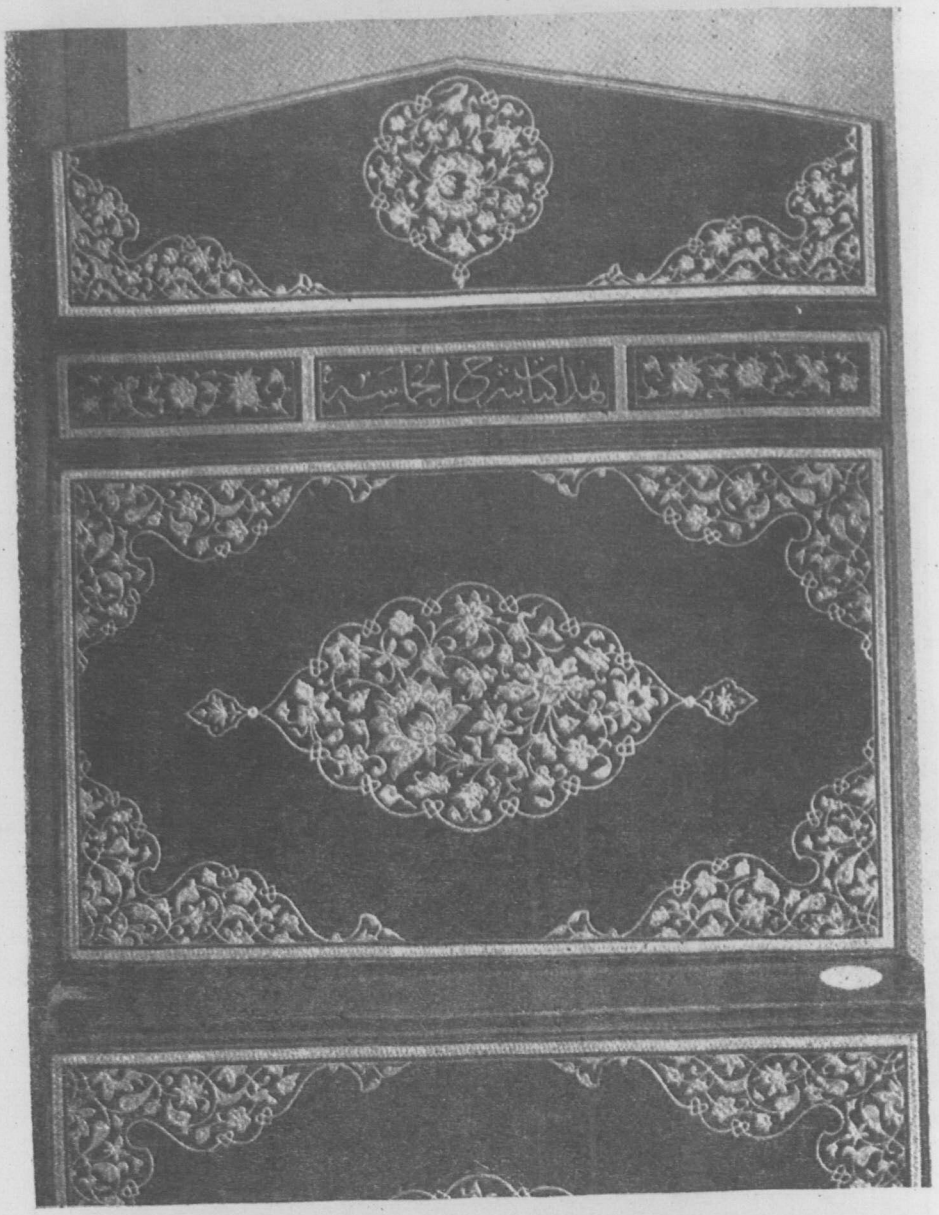

Res. 5 — Fatih için yazılan Şerhu'l-Hamase'nin cildi (Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 706)

FATİH SULTAN MEHMED'İN GEVALE KALESİ İLE KARAMAN İLLERİNİ FETHİ ve HÂMİDİ'NİN TERCİ-İ BENDİ

M. ZEKİ ORAL
Vakıflar U. Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü

Konya Selçukîleri devletinin çökmesi üzerine Selçuk Payitahtına sahip olan Karamanoğulları devleti, Anadolu'da kurulan Beyliklerin büyüklerindendir. Osmanlılar, idarede, askerlikte sağlam esaslara dayanan devlet teşkilâtı sayesinde diğer beyliklerin zararına olarak süratle inkişaf etmişler, daha I. Murad zamanında Karaman devleti hudutlarına dayanmışlardı.

I. Murad zamanında 788 H. (1486. M.) yılında Karamanoğlu Alâü'd-din Bey mağlûp ve esir edildi. Yıldırım Beyazid, Karamanlılarla iki defa harp etti. 793. H. (1390 M.) tarihinde vaki olan birinci savaşta Beyşehir, Seydişehir taraflarından bozkıra doğru zaptedilerek Konya garp ve cenup taraflarından sarılmış, Çarşamba suyu hudut kesilmişti. İkinci harpte ise Karaman illeri temamen fetholunmuş, hükümdarı da idam edilerek Karaman devletine nihayet verilmişti. Meşhur Ankara harbinde Osmanlıların mağlûbiyeti, Timurlenk tarafından, Bursa hapishanesinde bulunan Karamanoğlu Mehmed Beye ecdadından kalan memleketlerin fazlasiyle verilmesi üzerine Karamanoğulları devleti yeniden ihya edilmiş oldu.

Geçirdiği fitret devrini müteakıp derlenip toplanmaya çalışan Osmanlı devletinin başına Çelebi Sultan Mehmed geçmiş ve 817 H. (1414 M.) de Karamanlılarla yaptığı muharebeyi kazanarak gönlü rahat olmuş, hastalığı da geçmişti.

II. Murad zamanında Karamanlılarla 830 H. (1426 M.), 836 H. (1432 M.) 848 H. (1444 M.) yıllarında üç defa önemli muharebe oldu. (1) Osmanlılarla başaçıkamıyacağını bu acı tecrübelerle anlamış bulunan Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlılarla iyi geçinmeye mecbur kalmıştı. Fakat Osmanlılara karşı kini devam ediyordu. İbrahim Beyin yedi oğlu vardı. Bunların en büyüğü olan İshak Bey cariyeden doğmuştu. diğerleri Pîr Ahmed, Karaman, Kasım, Alâü'd-din, Süleyman, Nure Sofu ise Sultan Murad'ın kızından idiler. (2) İbrahim Bey, Osmanlılara akraba olan çocuklarına İshak Beyi tercih ediyordu. İshak Beyi kendisine veliaht tayin etmiş, Silifke kalesiyle hazinelerini ona vermişti. (3) Diğerleri buna razı olmadılar, babalarını Konyada muhasara ettiler. İbrahim Bey de hasta olduğu halde Konya'dan çıktı. Gevale kale-

---

1 Bu seferler *Tac-üt-Tevarih*'in 103, 128, 131, 274, 329, 355, 370, 479, 516, 544 üncü sahifelerinde ve diğer Osmanlı tarihlerinde yazılıdır.

2 Bu oğlanların mecmuu Sultan Mehmed Bin Yıldırım (Çelebi Sultan Mehmed) kızı Sultan Hatun'dan idi. Emma İshak Cariyeden idi. *Kitab-ı Cihan-numa. Neşri Tarihi* C. II, S. 770 Türk Tarih Kurumu yayınlarından.

3 İshak bey'den gayrisinde "Osmanlılık alacası vardır" diye sevmezdi. Ayn-ı eser C. II, S. 772.

sine sığınmak üzereyken vefat etti. Pîr Ahmed Bey, Konyada kaldı. İshak Bey İçele kaçtı. Süleyman ile Nure Sofu, Fatihe iltica ettiler. İshak Bey, Karaman tahtını elde etmek için Uzun Hasandan yardım istedi. Her merhale için bin filori vermeyi teklif etti. Bu teklifi kabul eden Uzun Hasan Erzincandan Sivasa geldi. İshak Bey istikbal ederek Karamana getirdi. Pîr Ahmed, bunlara karşı duramıyacağını anlayınca diğer kardeşlerini de alıp Fatihe iltica etti. İshak Bey, Karaman tahtına oturdu. Uzun Hasan askerleri Anadoluda bir çok zulümler yaptılar. Hayvanatı sürdüler. (4) Bu yüzden halk İshak Beyden de şikâyete başladılar. İshak Bey, Fatihten emin olmak istiyordu. Ulemadan meşhur Sarıyakup oğlu Ahmed Çelebiyi, Fatihe elçi gönderdi. Kardeşlerine yardım etmediği takdirde kendisine Akşehir ve Beyşehir taraflarını terk edeceğini bildirdi. Fatih: "Onlar bizim eski hakkımızdır." Böyle hediye teklif etmek ölüyü azadetmeye benzer. Eğer kardeşlerinin mekrinden emin olmak istiyorsa Yıldırım Bayezid zamanındaki gibi Çarşamba suyundan hudut kesmelisin..." dedi. İshak Bey buna razı olmadı. Uzun Hasanın yardımlarından bahsetti. Fatih Sultan Mehmed, Antalya emîri Hamza Beyi diğer hudut beyleriyle Pîr Ahmedin yardımına gönderdi. Pîr Ahmed bunlarla birleşerek Ermenek yahut Dağpazarı mevkiinde İshak Beyi mağlûp eti. İshak Bey ailesiyle oğlunu Silifke kalesinde bırakarak Uzun Hasana kaçtı. Pîr Ahmed Bey, tekrar Karamana hükümdar oldu. Pîr Ahmed bu yardımına karşılık Akşehir, Beyşehir, Sıklanhisarı ve Ilgın pazarını Fatihe bırakmıştı. Aradan çok geçmeden Ilgın yanındaki kaplıcaları Fatihten geri istedi. Daha başka sebepler de araya girdi. (5) Pîr Ahmed Beyle Fatih'in arası açıldı. Dulkadir oğlu Şehsuvar Bey de itaattan yüz çevirmişti. Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan seferinden önce bu tarafı emniyet altına almak istedi. İşte Hâmîdi'nin tarif ve tasvir ettiği Karaman seferi böylece başlamış oldu. Fatih, büyük bir ordu ile Konya üzerine yürürdü. Pîr Ahmed Bey mukabele edemedi. Lârende tarafına çekildi. Fatih Konya ve Gevale kalelerini zaptetti. Sadrazam Mahmud paşayı serdar tayin ederek Lârendeye göndermişti. Mahmud paşa ile Pîr Ahmed arasında büyük bir harp oldu. Âkıbet yine Pîr Ahmed yenildi. Turgut oğullarının takibi Fatih tarafından emredildi. Karaman ellerindeki sanatkârların İstanbula sürülmesi ferman olundu. Mahmud paşa bu hususta şefkatli davrandı. Herkesin rızasını talep ederek tehcire tabi tutmuştu. Rum Mehmed paşa, Mahmud paşanın rüşvet alarak fukarayı İstanbula sürdüğünü gamazladı. Bu ve başka sebeplerle Mahmud paşa azledildi. Yerine Rum Mehmed paşa sadrazam oldu. Fa-

---

4 ..Ve Beyşehri 300 evdir, gaaret idip, cebirle davarların aldıktan sonra 36.000 akça mâl-i âmân aldı. Kalanını dahi buna kıyas eyle. Ayn-ı eser C. II, S. 772.

5 Anadolu halkı Karamanoğlu'ndan Fâtih'e şikâyet ettiler. "Karamanoğlu ilimizi yakıp, avret ve oğlanlarımızı çeker. Mal ve menalimiz yağma ider. Türlü eziyetlerinden mütazarrırız" dediler ve ağlaştılar. Sonra devam ettiler "Madem ki Karamanoğlu Karaman'da beydir. Avret ve oğlan bizim değildir. Her zaman bizi soya soya fakir, dilenci eyledi. Karaman ili dahi senin gibi âdil şaha lâyıktır. Atan ve deden ruhi için Karamanoğlanlarını ol vilâyette bırakma yoksa... Oğlancıklarımızın eline yapışıp âhar memleketlere başımızı alıp terk-i vatan idip çıkar, gideriz" deyip bir uğurdan Hünkârın ayağına düştüp feryad eylediler. Hünkârın özü göynüydü, ve:

—Ağlaşmayın Müslümanlar İnşa-Allah Ol zalimin şerrinden sizi âzâd ierin. Deyu ahd eyledi. Bunlar dahi Hünkâra dua idip gittiler. Ayn-ı eser C. II, S. 779-780.

kat pek zâlimane hareket ederek Karaman, Konya ve Aksaraydan yüzlerce kimseyi İstanbul'a sürdü. Bunun tafsilâtı *Şikârî'de* pek hazin yazılmıştır. (6) Konya kalesini İbrahim Bey yıktırmıştı. Fatih yapılmasını emretti. (7) Kale yapıldı. Üzerine şu kitâbe kondu.

1 ـ عامر الحصن باهر البرهان

قد بنى بالعلى مبانيه

2 ـ وهو سلطان محمد بن مراد

لايرى فى الدنا مدانيه

3 ـ اسمعوا من لسانى التاريخ

خلدالله عدل بانيه (*)

Türkçesi "Kaleler"

mamur ve inşa eden delilleri (burhanı) kuvvetli olan ve dünyada eşi bulunmayan hükümdar Murad oğlu Sultan Mehmed bu binası yüksek kaleyi de yaptırdı. Tarihini benden dinleyiniz : Allah bânisinin adaletini ebedî kılsın.) Son mısra ebced hesabiyle 872 dir. Görüldüğü gibi kitâbe tarihi 872 H (1467 M.) dir. Aşağıda yazılacağı veçhile Hâmidî aynı tarihi bir mısrala ifade etmiştir. *Tac-üd-tevarih*'te de böyledir. Şuhalde bu Fetih senesini 872 den başka gösteren tarihlerin hatalı olduğu kabul olunabilir. (8) Fatih Sultan Mehmed, Gevale kalesini almakta bir hayli zorluk çekmiş olduğu için bu kalenin yıkılmasını emretmiştir. Gevale kalesinin coğrafî mevkki hakkında tereddütler vardır. Onun için bu kale hakkındaki etütlerimizi de buraya dercederek Hâmidînin *Terci-i bendine* geçeceğiz.

Gevale Kalesinin Coğrafı mevkii : Gevale kalesi, Konya'nın batı kuzeyinde ve şehirden 13 kilometre uzaktadır. Konya ovasının batı taraflarını arızalayan Sızma —Gelemiş dağlarından Loras dağlarına doğru uzayan silsile arasında bulunan Takyeli dağın üzerindeki tepenin başındadır. Tepe üzerinde kale bir taç gibi göründüğü için halk buraya Takyeli —Takgeli dağ ismini vermiştir. Bu mevki arşiv kayıtlarında şöyle yazılıdır :

1 — 15/Rabi-ül-evvel/828tarihli Şâdi bey vakfiyesinde

بحوال القلعة كواليه المنتهية الحدود بالا ملك

الحاج محمد والى وقف پير حسين والى الطريق

yani "Gevaliye kalesi tarafında yukarı hududu Hacı Mehmed milki, ondan Pîr Hüseyin (9) vakfı, ondan yol...)) şeklinde yazılıdır.

2 — 10 Teşrinievvel 1331 tarihli sened-i hâkanî kaydına göre (Konyanın Sudirhemi nahiyesine bağlı nefsi Sille karyesinin Gevele altı mevkiinde üç dönüm üç evlek atik dönüm dokuz evlek yer...) denilmektedir.

Bu tepenin bir krater olduğunu gösteren indifaî sahralar ve lav bakiyeleri vardır. Buraya Hoca Cihan ve Saray köyü yoluyla gidilir. Ayrıca Saray köyünün kuzeyinden geçen ve güzergâhında ahırlar, sarniçler bulunan

---

6 *Şikârî tarihi*, matbu nüsha, S. 197.

7 *Tac-üt-tevarih*, C. I, S. 497-501 ve 510-512. *Hammer tarihi* tercümesi, C. 3, S. 89-95.

[*] Aslı Ayasofya Kütüphanesi No. 3204 ve Aşir Efendi Kütüphanesi No. 204 de mukayyet ve arapça yazılmış, sayın Prof. Mükrimin Halil Yinaç tarafından tercüme edilerek *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* sene 14, S. 2 (79) ve 3 (80) de neşredilmiş olan Osmanlı tarihinde kayıt ve işaret edildiğine göre bu kitâbeyi Fatih'in Sadrazamlarından Karamanî (Nişancı, Çilebî, Tevki-i) Mehmed Paşa kaleme almıştır. Mehmed Paşa, Hazret-i Mevlâna ahfadından Postnişin ikinci Ârif Çelebi'nin oğludur. *Sicill-i Osmanî* C. IV, S. 105 de yazıldığı gibi 869 [1464] da Nişancı, 882 [1477] de Sadrazam olmuştu. Fatih Mehmed'in vefatı üzerine 886 [1481] senesinde çıkan karışıklık esnasında şehit edilmiştir. Şiirde [Nişanî] mahlasını kullanırdı. Kalemi kuvvetliydi. Fatih tarafından Uzun Hasan'a yazılan mektupları da müşarünileyh yazmıştır.

8 *Âşık Paşazade;* Gevale kalesinin tahrip edildiğinden bahsetmez. Aynı zamanda vak'ayı 871 yılında göstermiştir. S. 169.

9 Pir Hüseyin Bey için bk. *Vakıflar Dergisi*, sayı III, S. 32-33.

başka bir yol daha vardır. Tepeye yaklaşıldığı vakit yol büsbütün sarp bir şekil alır. Bu etekten tepeye ancak bir saatte çıkılabilir. (Resim ve kroki)

Takyeli dağın tepesi takriben dört dönüm murabbaında bir alandır. Tepesinde 5x18,5 metre eb'adında mağaralar vardır. Bu mağaraların ahır olarak kullanıldığını zannettirecek takalar, yemlikler de görülür. Bu mağaralardan başka mesken harabeleri, sarniç yerleri ve üç sıra müdafaa hattı yani divar bakiyeleri vardır. Şark tarafında bir merdiven ile yer altından tepeye bir yol varmış, yıkılmış yerleri bellidir. Tepede bir su vardır. Bunu uyuz illetine şifalı sayarlar. Son asırda burayı tarihçilerimizden merhum Ahmed Tevhit beyle Ferit Uğur bey ziyaret etmişler, ihtisaslarını yazmışlardır. [10] Şöylece ve kat'i olarak tesbit olunan kalenin Coğrafî mevkiine Hammer hiç temas etmemiş, mütercimi ise Gevale kalesinin Gülek kalesi olması ihtimalinden bahsetmiştir [11] Ahmed Tevhit bey merhum Gevale kalesine bizzat çıkmış, kaleyi tarif etmiştir. Kendisiyle muasır, hatta aynı mecmuada çalışan arkadaşı Halil Etem bey merhum makale ve kitaplarında hep "Selçuk ve Osmanlı tarihlerinde adı pek çok geçen bu mühim kalenin mevkiini tayin etmeğe muvaffak olamadık" demiştir. [12] Roma-Bizans devirlerinde müstahkem bir mevki olan Gevale kalesini [13] Türkiye Selçukıleri devletinin müessisi Kutulmuş oğlu Süleyman Konya ile birlikte Bizanslıların Konya valisi Martava Gusta, Gevale kalesindeki Dizdar (Kumandan) ı da Romanüs Makri idi. [14] Sultan I. Mesud ile Bizans İmparatoru Manünel Komnen arasındaki harplerde Mesud Konya ile Gevale kalesi arasında bir mevki tutmuştu. [15] Üçüncü Haçlı orduları Konyayı muhasara ettikleri vakit Kılıç Aslan bu kaleye iltica etmişti. Haçlılar burayı zaptedemeyince sulh yapmağa razı oldular. [16] I. Giyasü'd-din Keyhusrev ikinci defa hükümdar olunca kardeşi oğlu III. Kılıç Aslanı bir kaç gün Gevale kalesinde tuttuktan sonra Tokada göndermişti. [17] Aksarayî, III Kılıç Aslanın Tokada gönderilmeyip Gevale kalesinde öldüğünü yazmaktadır. [18]

Bağdat Halifesi, Şeyh Şihabü'd-din Sühreverdî'yi elçilikle Sultan Alâü'd-din Keykubad'a göndermişti. Sühreverdî'nin Konya'ya girdiği vakit Alâü'd-din Keykubat Gevale kalesinde bulunuyordu. Sultanü'l-Ulema Hazretleri de bera-

---

[10] Ahmet Tevhit, *Konya'ya bir seyahat*, S. 25, gayri matbu bir eserdir. Hususî kütüphanemdeki nüshası. Ferit Uğur, *Takyeli dağ, Konya mecmuası* sayı 5, S. 299-300.

[11] *Hammer tarihi* tercemesi, C. III, S. 92.

[12] Halil Etem, *Kayseriye şehri*, S. 23, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* sene 3, S. 833.

[13] Gevale eski bir Mabudun adıdır. Şöyle ki; Bir çok Tanrıların anası ve feyz-ü bereket Tanrısı olan Cybel, asırlar boyunca mukaddes sayılmış. Sibel, sibele, kibele, kübele, givele, güvel, güvele ve daha bir çok şekilde söylenmiş ve yazılmış olan bu Mabut önce Asya'da meydana gelmiş, Firikyalılar'a, sonra Roma ve Yunanistan'a ve diğer kavimlere geçmiştir. Bu Mabut için dağların tepelerinde ve kümbetler şeklinde Mabetler yapılırdı. Mabut, başında dokuz burçlu diyadem, elinde davul, iki yanında iki aslan ve altında bir de tavşan bulunan tahta oturmuş bir kadın şeklinde tasavvur edilmiştir. Bol ve geniş elbisesinin rengi de yeşildi. (*Konya Mecmuası*, sayı 12, S. 765-768)

[14] *Anonim Selçuknamc*, matbu nüsha tercüme kısmı, S. 23.

[15] *Deguignes tarihi* tercümesi C. IV, S. 73.

[16] Clement Huvar'ın *Konya* nam eseri, S. 131 den naklen Ahmet Tevhit *Konya'ya bir seyahat* S. 26.

[17] *İbn-i Bibi muhtasarı*, Osman Nuri tercümesi S. 42 ve Hutsıma tab'ı *Selçuknamc* S. 73, bundan naklen Halil Etem *Kayseriye şehri* S. 23.

[18] *Aksarayî tercümesi*, S. 129.

berdi. Sühreverdi'yi Gevale kalesinde kabul ettiler. (19)

Selçuk veziri Sadüd-din Köpek hükümdar II. Keyhusrev'den aldığı bir fermanla Selçukîlerin meşhur ilim adamlarından ve askerî kumandanlarından olan Kemal'üd-din Kâmyarı Gevale kalesi zindanında şehit ettirmişti (20) IV. Kılıç Aslan zamanında Karaman oğullariyle Muin'üd-din Pervane arasında Gevale kalesi önünde harp olmuş, Karamanlılar mağlûp edilmişlerdi (21) IV. Kılıç Aslan Karamanın kardeşi Bunsuz'u Candarlar Emîri yapmıştı. Çok geçmeden hapsetti. Ve Karamanın çocuklarını da Gevale kalesine tıktı. Sultan'ın ölümünü müteakip Muin'üd-din Pervane tarafından hapisten çıkarıldılar (22) Konya'da İlhanilerin idaresi zayıflamıştı. Eşref oğlu Süleyman Bey 15/Zilhicce/692 H. (1292 M.) günü gece yarısı Gevale kalesini zaptetmişti. Piyadeler o taraftaki bağları yağmalayor, evleri yakıyordu. Konya halkının gönlüne bir korku düşmüştü. Eşref oğlu kırk gün kaleye hâkim oldu. Emîr Cemal'üd-din, Sultanın kardeşi ve Konyanın ileri gelenleri Eşref oğluna bir mektup yazdılar ve : "Gevale kalesi büyük bir lokmadır. Anadolunun kilididir. Henüz Mogol nesli de kesilmemiştir. Hususiyle Keyhatu han gibi bir zat hükümdardır. Etrafındaki bîçarelerin kanına girme..." dediler. Bu mektup üzerine Eşref oğlu kaleyi terk ederek 29/Muharrem/692 H. (9/1/1293) te Süleyman şehrine gitti (23). Bu vaka üzerine Baytimur, Samagar oğlu Arap da Gevale kalesini kurtarmak için Konyaya hareket etmişlerdi (24) Ulu Arif Çelebi sağ iken Gevale kalesi Dizdarı Necm'üd-din bey idi. Necm'üd-din beyin rivayetine göre bir gün Ulu Arif Çelebi Konyada Eflatun hakîm Kilisesine gelmiş, Papazlarla oturuyordu. Kale halkından da 40 - 50 kişi bu mahalle gelmişlerdi. Ulu Arif Çelebi Hazretlerine şarap dolu bir kadeh sundular. Hazret kadehi yere attı. Kadeh döndü, döndü Durduğu vakit şarabın bir damlası bile dökülmemiş olduğu görüldü. (25) 720 H. (1320 M.) yılında Emîr Timurtaş Konyayı Karaman oğullarından almış ve etrafını istilâ etmişti. Ulu Âbid Çelebi'yi nasihat için uç taraflarına göndermek arzu etti. Âbid Çelebi gitmek istemiyordu. Fakat Ertena beyin ısrarı üzerine ister istemez yola çıktı. Avdet ettiğim zaman Konyada bunlardan kimse kalmasın, diye inkisar etmişti. Avdetinde hakikaten Timurtaş ve tarafları Konyayı terk etmişlerdi. Diğerleri hep Konyadan uzaklaştırılmış, bunlardan yalnız Taç kızılın oğlu Zahir'üd-din kalmış, o da Gevale kalesinde bulunuyordu. Bu hikâye Eflâkînin bizzat müşahedesine istinat etmektedir. (26)

Anadolu'da Timurtaş gailesi bertaraf edilince 10/Rebiül-âhir/729 tarihinde Karaman oğlu paşa Musa Bey, Gevale kalesini aldı (27) böylece Karaman oğullarına geçmiş olan Konya ve Gevale kaleleri 150 sene kadar bu devletin elinde kaldıktan sonra yukarda yazıldığı gibi 872 yılında Osmanlılara geçti. Bu vakayı şimdi Hâmid'den dinleyelim :

---

19 *Menakib'ül Ârifin ve Meratip'ül kâşifin*, Tahsin Yazıcı tercümesi C. I, S. 4.

20 *İbn-i Bibi Muhtasarı* tercemesi S. 197

21 Aksarayi tercümesi S. 159.

22 *İbn-i Bibi tercümesi* S. 290.

23 *Anonim Selçuknâme* matbu, nüsha tercüme kısmı S. 63.

24 Aksarayi tercümesi S. 280.

25 *Menakib'ül-Ârifin*, Konya Müzesi kitaplığı. 2158 yazma nüsha S. 604. Tahsin Yazıcı tercümesi C. II, S. 365-367.

26 *Menakib'ül-Ârifin*, tercümesi C. II, S. 248.

27 *Anonim Selçuknâme*, matbu nüsha S. 68. hususi kütüphanemdeki yazma nüsha S. 116.

Hazreti Sultan (Fatih Sultan Mehmed) in köleleri elinde Gevale kalesinin ve Karaman beldelerinin fethi :

Vaktaki güneş ışık oklarını gök kalesinden attı. (Sabah oldu) Sabite ve seyyare yıldızları kümeleri birer birer saklandılar, güneş feleğin çimenzarında ruhanîlerin melek askerlerini gösterdi. Zulüm askerlerinin kırılması, mağlûp olması için şihaptan hilâl kavsi zenberekle ateş parçaları attı. R u m padişahı bayrağını yükselttiği zaman Ş a m ve H i n t askerlerinden bin kerre yüz bini (yüz milyonu) birden kaçtılar. Sultan sabahleyin son akşam şafağında ay yüzlü güneşi seyretti. Ve yüz bin fidye dedi. Balık pulu gibi giyen felek artık sinesini açtı. O saadetli felek şarktan garbe bir günde seyretti. Sahrayı koşarak geçti. Üzengisinde ay olan H u s r e v î atı hakikaten bir küheylandı. Kadri yüce Sultan Konya şehrinde bu sene içkalenin yapılmasını emretti. Kale yapıldı, Hisar temam oldu. Kale burçlarının üzerine top tüfek yerleştirdiler. Şahın K o n y a ellerini fethettiğini zühre yıldızı göklere ilân etti. Ve :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

O Yüce mertebeli Şah S u l t a n M e h m e d'dir.

Şehriyârin mansur askerini K o n y a sahrasına arzetmesi :

Ey Ulu Sultan! Varlık arsası senin askerlerine gösterilecek yerdir. Dünya senin içindir. Silâh ve pusatınla sen de —onların üstünde— güneş gibisin. Cihanda felek dedikleri Pîr yüz asırda senin gibi kimse görmedi. Ey din Sultanı, bu parlak, müzeyyen zırh senin askerinde göründü. Ona yaraşır. K o n y a sahrasında G e v a l e kalesi eteğinde baştan başa zırhlara gark olmuş deryalar gibi çoşan yüz saf asker göründü. O saflar kendiliğinden parlıyordu. Demir ve çelikten yeşil bir dağ gibiydi. Kılıç, mızrak ve okların akislerinden gök yüzünü toz duman kapladı. Yalın kılıçların ve mızrakların parıltısından ateşler çıkıyordu. Bu ateşten hasetçilerin gönlü öd ağacı gibi yandı. Kırılan, fırlayan okların parçalarından havanın yanakları sarı, yeşil, kırmızı, beyaz ve menekşe rengini almış bulunuyordu. Hücum esnasında suvarî askerleri mızrakları ile güneşin kursunu kapıyorlar, bazı mızraklı askerlerin hücumu korkusundan dağlar parçalanıyordu. Bazan yayından çıkan oklar hasetçi düşmanları alıp mezara iletiyorlardı. Kahraman, cihangir Sultan bu asker saflarının önünde ilerliyordu. Düşmanın başı ve gözü okların hedefleriydi. Ulu Sultan'ın ihtişamlı askerindeki debdebe ve tantanayı gökte güneş hayretle seyrediyor, zühre yıldızı saz sesiyle bu nâmeyi söylüyordu.

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

O Yüce mertebeli şah Sultan M e h m e d'dir.

Hükümdar K o n y a sahrasını geçip L â r e n d e diyarına karargâh kurduğu vakit Ş a m ve M ı s ı r halkının korkudan yürekleri titremeğe başladı. Sabahleyin kıble tarafında Halil'ullah'ın inşa ettiği K u d ü s şaha sadakat gösterdi. Ve şahın ayağı tozuna selâm gönderdi. Şehirden şehire müjdeler gitti. Güvercinler bu fetih haberini burc-u evliya'ya kadar iletti. Bu haber Ç i n padişahına da ulaştı. Yüce Sultan senin bir selâmın ondan baç alır. Sen hergün bir kıta zaptetmeğe muktedirsin. M ı s ı r üzerine güneş gibi doğmanız da mümkündür. M ı s ı r Sultanı senin gölgene köle olur. Senin keskin kılıncın kınından dışarı çıkmasını müteakip Ş a m halkı namına hutbe okutmak isterler, Eğer Allah senin kalbini Mü'minler üzerine merhametli kılmasaydı ne M ı s ı r kurtulurdu, ne de Ş a m... Bundan dolayı M ı s ı r halkı emniyet ekmeği yediler. Şahın şükrünü edada devam ediyorlar. Yalnız M ı s ı r l ı l a r değil şarktan garbe kadar bütün insanlar senin lutfunun, kadir ve kıymetinin methini ederler. Ve :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

O Yüce mertebeli Şah Sultan M e h m e d'dir.

Satvetinden düşmanların gözüne âlem dar, senin ününden onların günleri karanlık oldu. Düşmanlar şöhretini duydukça utandılar. Askerlerinin önünden düşman firar etmiş ise acep değildir. Zira ki orası harp meydanıdır. İstirahat ve eğlence yeri değildir. Zaten başka türlü de olamazdı. Düşman ya sulh isteyecek yahut kaçacaktı. Nitekim öyle oldu. Zira senin askerinle harp etmek re'yinde bulunamazdı. L â r e n d e diyarının sahrasında harp olduğu gün düşmanın kanı deniz gibi, senin mızrağın da o denizde timsah gibiydi. (28) Orada bozulan düşman kaçtı. Taşlık dağların ortasına firar etti. Kumandan ve zabitlerin onları kaplanlar gibi kovaladı. Düşman baktı ki sahra baştan başa ok, mızrak, kılıç olmuş, karşında saf bağlayıp harp edemedi. Düşman elinde bulunan M e r z i b u m hisarı taştan metin idi. Fakat düşman ürkmüş öküzler gibi sersem olduğu için o kalede de tutunamadı. Düşman her işinde cehaleti yüzünden öküzlere denk sayılabilidi. Her nerede senin bayrağının bir parçası kendisini gösterse, orada fetih kumaşı renk renk görünür. Fetih günü hazine evindeki renk renk kumaşlar sersem düşmanın başına dünyayı dar dar etmişti. Bu beyti dün gece zühre okuyordu. Onun sesinden feleğin dokuz kubbesi çalgı sesiyle doldu :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

O Yüce mertebeli Şah Sultan M e h m e d'dir.

Güneş altın ışıklarını saçtığı vakit düşmanın en gerisi Ş a m'ın kapısına kadar kaçmıştı. O s m a n o ğ l u diyarında gözü olan düşmanın hevesi toprağa gömüldü. Devletin sancağı her yerde genişledi. Dağ içine saklanmış düşmanı ok ve hançer zoriyle meydana çıkardı. Muti kıldı. Düşman O s m a n l ı askerini demir çelik içinde görünce kendisini gam putasında kalay gibi eritti. Düşman O s m a n l ı ülkesinin değerini takdir edemediği için miskin ve zelil oldu. Sultanlığını kabul ve takdir edenler atâ ve ihsanla okşandı. Ey dindarların iltica ettiği büyük hükümdar, A n a d o l u'dan K u d ü s e kadar harap olmamış Kilise kalmamıştır. Sen memleketler zapteden ve taç bağışlayan Sultansın! Cömertlikle bütün H u s r e v l e r i n başı oldun. Her bir hünerin kıymetini iyi bildiğin için devletli günlerinde faziletli adamlar meydana çıktı. Güneş gibi kılıç parladığı zaman bu beyti bir mecliste zühre yıldızı okudu:

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

O Yüce mertebeli şah Sultan M e h m e d d i r.

Sıfat-ı Hisar-ı Gevale :

Padişahın yenilmez askerinin yüzü Hakkın inayetiyle G e v a l e kalesi tarafına döndü. O zaman bir kale gördüm ki dokuz felek onun dizdarı idi. Gök kubbe bu sahrada onun mislini görmemişti. Kalenin başı şerefle göklerin yukarısına ilişmiş, etekleri de bir kemer (bir kale divarı) ile takviye olunmuştur. Onun yüksek burçlarında gecleyin yıldızlar gök kandilleri gibi parlıyordu. Bir dağ ki, burçları demir direkler gibi yükselmekteydi. Ferkadân yıldızı o dağın tepesinden baş göstermişti. O karataştan bir kale, Zuhal yıldızı da kapısında bekçisi... felek kalesi gibi bir kale, B e h r a m onun dizdarı... zamanın insanları ona Dar'ül-mülk adını vermişlerse sebebi kalenin gayet yüksek olmasından değil, ziyade muhkem olmasındandır. Kale muhafızları harp zamanında hep zırh giyinmiş, kemankeş ve topçulardır. Hepsi tüfek atarlar, mızrak tutarlar, pehlivanlıkta ve adam vurmakta şimşek çakmaları, gök gürültüleri gibi olurlar. Harp davulunun sesi hisardan yukarı çıktı. Onlar muharebeye başlarken hâtif : Ey kan tutmuş kavim, zinhar onları isteyiniz. Zira :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.

(28) Yirmi altı gün muhkem cenk eylediler. sahra leşle doldu, dağ ve taş kırmızı kan oldu. İki askerden dokuzbin dörtyüz adam toprağa düştü, dört beylerbeyi helâk oldu, yedi sancak beyi, yüz iki müteferrika öldü. Dünya dünya olalı böyle cenk olmadı. Âhir Karamanoğlu sınıp cümle beylerile B u l g a r a çıktı, *Şikâri tarihi*, matbu nüsha S. 196, 197.

O Yüce mertebeli Şah Sultan M e h m e d'dir.

Hükümdarın askeri kaleyi muhasara etti, F a t i h süvarisinden harp davulu gulgulesi (sadası) göklere yükseldi. Korkudan günüllerde zelzele oldu. Bu esnada padişahın gür sesi fitilden sıçrayan ateşlerle havanın yüzünü duman kapladı. Yolun düz tarafına topları yerleştirdiler. Şahın topçuları kale burçlarına nişan aldılar. Böylece iki haftaya yakın iki taraftan taş cengi oldu. Alçak dünya insanın ekmeğini ağzındakodu. İsabet eden taşlarla ölen düşman askeri kanından kalenin etekleri erguvan ve gül rengine boyandı. Bir kaç kişi firenk toplarının mermisiyle helâk oldu. Nihayet kale halkı aman dilediler. Hakka şükürler olsun ki, hükümdarın yüksek talii, top sesleri ve isabet eden taşların tesiriyle kale zaptolundu. Evet artık açıklayabiliriz : K a r a m a n diyarı alındı. Şahın bu fethi ancak Hakkın yardımiyle oldu. Yoksa bu kadar sarp ve metin kaleyi almak imkânı yoktu. H â m i d î, [29] daima şah-ı cihanın methini söyle, kimsenin söylemiye muktedir olamadığı şu beyti oku :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından müeyyeddir.
O Yüce mertebeli şah Sultan M e h m e d'dir.

Tetümme-i terci ve tarih-i fetih

Bu fetih dünya halkının ferahlığını mucip olmuştur. Göğüslerde gönüller bu fetihden sevinmişlerdir. K a r a m a n diyarı, İ s k e n d e r ve C e m gibi olan şahın memleketi oldu.

Çünki F a t i h hazminde İ s k e n d e r, sevincinde C e m gibidir. Düşman teslim yanağını hükümdarın ayağı üzerine koydu. Böylece akıl diyarında şahlık ona teslim edilmiş oldu. Şu savaş hakkın-

---

[29] H â m i d î, İ s f a h a n'da doğdu. Orada tahsil ve terbiye gördü. Bilhassa edebî ilimlere çalıştı. İ s f a h a n güzel yerdi. Fakat şairliğini takdir, dolayısiyle geçimini temin edecek kimse bulunmadığı için seyahate çıktı. O söz incilerini satın alacak bir müşteri arıyordu. Bir müddet İ s f a h a n'daki dostlarından ayrılmak istemedi. Çok geçmeden bu arkadaşlarının da dağıldığını gördü. Sefere çıktı, serâzât olarak bir çok memleketler dolaştı. Gittiği yerlerde o memleketin kemal sahibi adamlariyle bir seneye yakın oturur, onlardan feyizyâp olurdu. Ayn-ı zamanda o memleketin içtimaî ve siyasî hayatına da karışırdı, Hükümdara intisap iderek harplere gider, sulh zamanlarında hükümdara nedimelik ederdi. Otuz sene böyle seyyahat ettikten sonra 861 H. yılına doğru A n a d o l u'ya geldi İ s t a n b u l'da misafirlere ve misafirlerin hayvanlarına yemek ve yem veren imaretler olduğunu duymuştu. Sadrazam M a h m u d paşaya kasideler takdim ederek nazarı dikkati çekti. İlk fırsatta F a t i h ile tanıştı. Maiyetindeki kimselerle görüştü. Saray şairi oldu. Hükümdarın yakini olarak kaldığı yirmi sene içinde çok izzet, ikram görmüştü. Hükümdar ile beraber av eğlencelerine, hatta harplere gitmiş, mütemadiyen şiirler, medhiyeler yazmış, F a t i h'in kütüphanesi için eserler istinsah etmiştir. 881 H. yılında K ı r ı m'ın zabtı üzerine yapılan şenliklerde hükümdar etrafına ihsanlar dağıtırken H â m i d iye de iki gulâm verilmişti. H â m i d î Hükümdarın musahibi ve saray şairi olarak müreffeh yaşadığı şu günlerde hükümdarın bu ihsanına arz-ı şükran edeceği yerde (biraz tarla ile iki öküz bahşetseydiniz de kûşenişin olsaydım) demek gafletinde bulundu. Bunun üzerine B u r s a'da S u l t a n M u r a d türbe ve imaretine şeyh olarak gönderildi. Bu hatasından ve B u r s a'ya naklinden pek çok müteessir olan H â m i d bir çok hazin şiirler yazmış, kusurunun afvine çalışmış ise de muvaffak olamamıştır. Divanının 426. sahifesinde kayıtlı şu şiir onlardan biridir.

Yâr eğer kılsa beni hâr elimden ne gelür.
Ve ger öldürse beni zâr elimden ne gelür.
Kirpiğim yazdı, ciğer kanıyla sarı yüzüme,
Maceray-ı dil-i hunkâr elimden ne gelür.
Dönmezem yâr yolundan ve ger inanmazsan,
Hancerünle ciğerim yâr elimden ne gelür.
Âşıkım âşık benden eğer incinürse,
Şehirden kovar beni yâr elimden ne gelür.
Kendü köyümden eğer H â m i d î-i sofiai,
Göndere B u r s a'ya Hunkâr elimden ne gelür.

Külliyat-ı divan-ı Hâmidi, S. 426.

H â m i d î'nin 875 de M a h m u d adında bir oğlu doğmuştu. M a h m u d evbark sahibi zengin olmuş ve B u r s a'da imamlık yapmıştır. H â m i d î'nin C e l i l î adında diğer bir oğlu daha vardır.

Mehazlar : *Tarih-i Atâ*, C. V. *Latifi tezkeresi, Osmanlı müellifleri* şuara faslı, S. 125. H â m i d î'nin kendi eserleri.

da yazılmış olan bu terci-i bend onu yükseltmek için göklere merdiven oldu. Gerçi gökler gibi yüksek ve muhkemdir. Fakat D a r'ü l - m ü l k olan K o n y a şahın himmetiyle fetholundu. K o n y a n ı n iç kalesi üzerine fetih tarihini gösteren كلك شهنشاه عالم است yani "Âlem şâhinşahının kalemidir", misraı yazıldı (Bu misra ebced hesabile 872 dir).

Ey Şah! artık avdet eylemek zamanı gelmiştir. Senin yolunun toprağı gözlere zemzem suyu gibidir. Avdetin haberi şehirlerde duyuldu. Ufuklar mübarek sesinin gürültüsü ile doldu. Her kim ki bu yolda senin köpeklerinin arkadaşıdır, o sıkıntı ve belâlardan emin ve kederden beridir. Buraların toprağı çoraktır. Güneş bu yeşil kubbede döndükçe her sene sana böylece fütuhat müyesser olsun. Zira bu fetihler âdem oğullarının memnuniyetini mucibtir. Padişahın fetihnamesi ve onun yüksek vasıflarını ifade eden şu beyit halkın dilinde tesbihdir :

O Bahtiyar Hükümdar Hak tarafından mücyyeddir ([30])

O Yüce mertebeli Şah Sultan M e h m e d'dir. ([31])

---

[30] *Üsd-ü'l-Gabe* C. I, S. 189 da ve A y a s o f y a'nın kapısında yazılı bulunan *(İstanbul bul elbette fetholunacaktır. Onu alan emir ne mübarek emir "bey, hükümdar" dır. Onun askerleri ne mutlu asker "ordu" dur.* Mealindeki hâdis-i şerife işarettir.

[31] Bu Terci-i bend *Külliyat-ı divan-ı Hâmidi*nin 67-73. sahifelerinde farsça olarak yazılıdır. Biz mealen Türkçeye çevirerek buraya derc ettik.

FATİH DEVRİNE AİT İKİ KUR'AN-I KERİM TERCÜMESİ

OSMAN KESKİOĞLU
Vakıflar Umum Müdürlüğü Arapça Mütercimi

Kur'an-ı Kerim'in eski tercümeleri bilhassa dil bakımından çok önemlidirler. Bu tercümelerin azlığına rağmen taşıdıkları kıymet çok büyüktür. Türkler, müslüman olduktan sonra *Kur'an-ı Kerim*'i anlamak ihtiyacını elbette hissetmişlerdir. Fakat böyle bir tercüme işine ve kaydına rastlayamıyoruz. Bunu şifahî tercüme yoliyle yapmış olsalar gerek. Vakıa fukaha arasında *Kur'an* tercümesi meselesi, daha birinci asr-ı Hicriden itibaren ele alınmış, tercüme caiz mi, değil mi diye münakaşa edilmiştir. Bu münakaşaların siklet noktasını daha ziyade namazda Arapçadan başka bir dil ile okumanın caiz olup olmıyacağı meselesi teşkil eder. Bu hususdaki münakaşalar şu rivayete dayanır: "İranlılar Selmân-ı Farisî'den *Fatiha sûresi*'ni Farscaya tercüme etmesini isterler. O da tercüme edip gönderir. İranlılar namazda bu tercümeyi okurlar. Böylelikle dilleri yatışır. Bu, Hazret-i Peygamber'e arz olundukta o da bunu men etmez." Demek tercüme meselesi böylece daha Hazret-i Peygamber zamanında ortaya çıkmış bulunuyor. Biz bu rivayet üzerinde duracak değiliz. Bilhassa Hicretin ikinci yüz yılında fukaha arasında tercüme meselesinin ehemmiyetle ele alındığını, bunun üzerinde durularak münakaşası yapıldığını görüyoruz. Bu husus ta Hanefiye fukahası çok geniş mütalâada bulunmuşlar, diğerlerine nisbetle pek ileri gitmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'i anlamak, mâna-i münifine nüfuz etmek, meal-i şerifini kavramak için tercüme edilmesi uygun görülmüştür. *Hanefiye* uleması her nevi tercümeyi tecviz ederler. Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî uleması tercüme hususunda Hanefiye'den ayrılırlar. Fakat anlamak maksadiyle yapılan tercümeye cevaz verirler. Hanbelî ulemasından Makdisî şöyle demektedir:" Üstadımız demiştir ki; tercüme suretiyle anlamağa muhtaç olan kimseye tercüme edilmesi lâzımdır. Başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir. - *Kitab-ı Tashihu'l furu'* C. 1, S. 308" "ihtiyaçtan dolayı tercüme yoliyle anlamağa muhtaç olan kimseye tercüme edilmesi iyi olur. - *Kitabu'l-İkna*" Şafilerin ve Malikilerin görüşünü de şu ibareden anlayoruz : "Metlû, veyahut gayr-ı Metlû vahyin cümlesi Arap lisaniyle nazil olmuştur. Buna Hazret-i Peygamber'in Arap, Acem vesair milletlerin cümlesine gönderilmiş olmasıyle itiraz varid olamaz. Çünkü vahy kendisine nazil olan lisan Arapçadır. Onu Arap taifelerine bununla tebliğ eder. Onlar da onu Araplardan başkalarına kendi lisanlariyle tercüme ederler." Bunu İbni Hacer Askalânî, *Buharî şerhi*'nde Malikî İbni Battal'dan naklen zikr eder ve kendisi de o kanaattadır.

İşte böylece tercümenin cevazı, Arapça bilmeyenin tercümeyi okuması birinci asırda ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Hicretin ikinci yüz yılında İslâm fukahası bu meseleyi münakaşa etmişler, her bakımdan ele almışlardır. Bilhassa Hanefiye uleması muhitleri icabı, bu mesele ile daha fazla meşgul olmak durumunda idiler. Onun için Hanefiye fıkıh kitablarında bu mesele hakkında daha geniş malûmata rastlayoruz. Diğer Mezheblerin fıkıh kitabları buna daha az temas ederler. Bununla beraber yukarıda yaptığımız nakillerde görüldüğü üzere Şafiî, Malikî ve Hanbelî fukahası, anlamak için tercümeyi,

Res. 1 — Gevale Kalesi'nin cenubden görünüşü

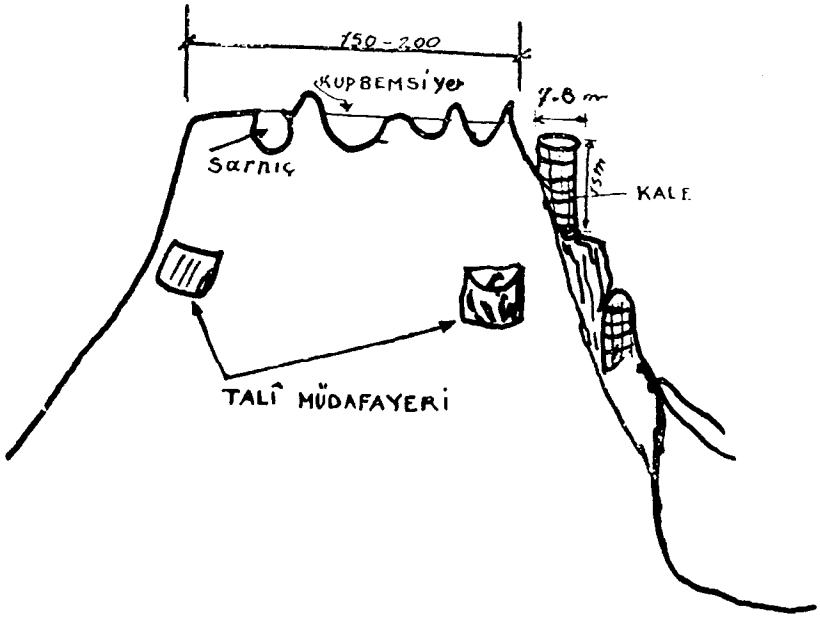

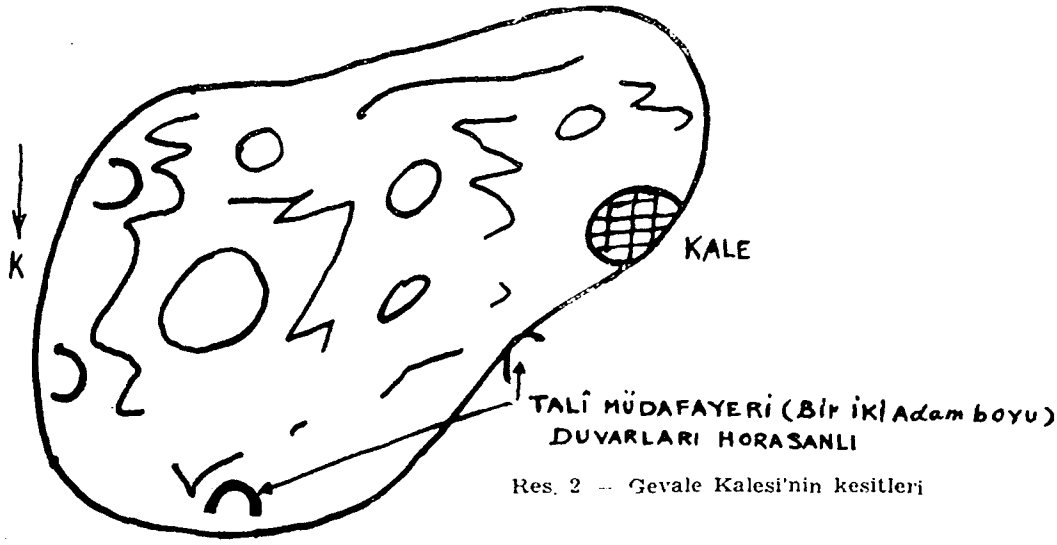

Res. 2 — Gevale Kalesi'nin kesitleri

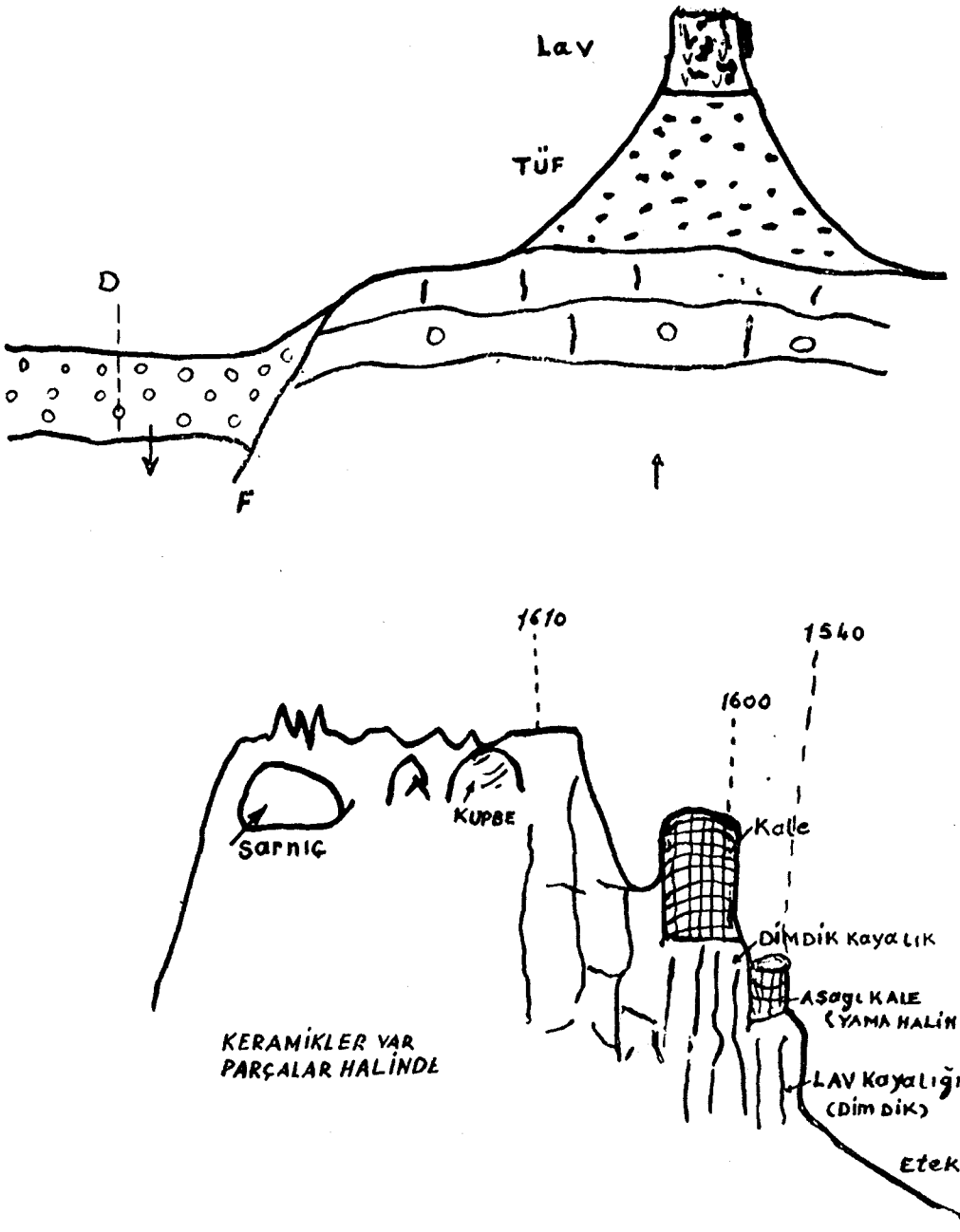

Res. 3 — Gevale Kalesi'nin teşekkülâtını gösteren kesitleri ve rakımı

Hanefiye uleması gibi kabul etmişlerdir. Bu kabil tercümeye itiraz eden yoktur. Şifahi tercüme yapıldığı gibi, yapılan tercümenin yazılmasına hiç bir mani yoktur. Tercüme edilmez demek, *Kur'an* anlaşılmadan kalsın demek olur. *Kur'an-ı Kerim*'in mâna-i münifini anlamak için tercüme yapılmasına ittifak vardır. İslâm ulemasının meşhurlarından biri olan Şatibî, *El - Muvafıkat* adlı mühim eserinde tercümenin bilumum müslümanların icmaı ile caiz olduğunu söyler ki, herkesin doğruluğunu tasdik edeceği bir söztür. *İbrahim suresinin* 4 üncü âyeti olan şu: *"Biz gönderdiğimiz her Peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara iyi beyan etsin."* ayetinin tefsirinde *Keşşaf* sahibi Carullah Zemahşerî der ki: "Şayet Peygamber yalnız Araplara değil, bütün insanlara, hattâ İns-u cinne gönderilmiştir, onların ise dilleri muhteliftir, *Kur'an-ı Kerim* kendi lisanlariyle olduğundan Araplar onu anlar, fakat başka milletlere tebliğ ne ile olur? dersen; cevaben deriz ki: Bütün dillerle nüzulüne hacet yok. Çünkü tercüme bunun yerini tutar. Her dille İnzal edip uzatmağa lüzum kalmaz." Bütün müfessirler, risaleti tebliğ etmek lisana mütevakkıfdır. Anlamadıkları bir lisan ile tebliğ olmaz, beyan için tercümeye ihtiyaç vardır, derler. İslâm uleması bu ince noktayı meskut geçmiş değildirler. İşte böylece fukahanın ve müfessirlerin tercüme hakkındaki görüşlerine kısaca temas etmiş bulunuyoruz.

Allah kelâmını anlamak maksadiyle yapılan *Kur'an* tercümeleri iki türlüdür. Bir kısmı kelime kelime yapılmış tercümelerdir. Diğer kısmı da cümle halindeki tercümelerdir. Eski tercümeler arasında kelime kelime yapılan tercümelere daha çok rastlıyoruz. Bunun sebebini araştırmak çok yerinde bir şeydir. Kanaatımca bunun sebebi şudur: Evvelâ kelime kelime tercüme kolaydır. Kelimenin altına karşılığını yazıvermekle iş olur biter. Cümle terkibine, Türkçe ifadeye uygun olmasiyle uğraşılmaz. İkinci sebep te bu kabil tercümelerin Farscadan örnek alarak yapılmış olması ihtimalidir. Çünkü Farsca tercümeler daha eskidir, Türkçeler onları müteakiptir. İranlılar, Türklerden önce müslüman oldukları için bu işe daha evvel başlamış olmaları gerektir. Nasıl ki Farsca tercüme rivayeti asr-ı saadete dayanır, Selmân-ı Farisî'nin *Fatiha suresini* Farscaya tercüme ettiği meşhurdur. Farsca ile Arapça'nın cümle teşkilâtı bir birine pek uygun olduğundan kelimenin altına karşılığını yazıvermekle suretiyle yapılan kelime kelime tercüme yoluyle tercüme yapılmış, cümle tertip edilmiş olur. Türkler de aynı tarzda hareket ederek tercüme işine başlamış olmaları muhtemeldir. Bunun Türkçe cümle tertibine uyup uymadığı göz önünde tutulmamıştır. Halbuki Türkçenin cümle teşkili, biri *Sâmî*, diğeri *Ârî* olan o iki dile uymaz. Arapça ve Farscadan yapılan tercümeler Türkçe ifade şekline bürününce kelimelerin yeri pek çok değişir. İşte hem kolaylığı, hem de her yeni bir şey yapanın önce yapılanlardan örnek alıp faydalanması kabilinden, kelime kelime tercümeler Türkçede de yapılmıştır. Buna şunu da ilâve edelim : Bazı fukaha, *Kur'an*'ın metnini yazıp her kelimenin tercümesini yapmak suretiyle, yani metinle beraber yazmak şartiyle tercümeyi tecviz etmişlerdir. *Fıkıh kitablarında* bunun münakaşası yapılmıştır. Metinle çok mukayyet olmak maksadiyle kelime kelime tercümeler yapılmış olabilir. Bu hususta fıkıh kitablarından bazı nakiller gösterelim:

Kemal İbni Hümam *Fet hu'l-Kadir* de der ki : *"Kuran*'ı yazarak her harfin yani kelimenin tefsirini ve tercümesini yazsa caizdir." *Nefhatü'l-Kudsiye* sahibi de şöyle der : "Arapçasını yazar ve her kelimenin tefsir ve tercümesini yazarsa caizdir. *Kur'an*'ı Farsca olarak yazsa cünüp ve hayızlı olan kimsenin ona el ile dokunması icma'an haramdır. Ve sahih olan da budur." Tercüme hususunda Farsca ile diğer diller hep birdir. Farscayı fıkıh kitabları misâl kabilinden zikrederler. Yoksa meseleyi yalnız ona hasıretmezler. *Hidaye şerhi:* "Farscadan başka her hangi bir lisan ile okusa caizdir." diyerek bunu sarahatan söylemektedir.

Bu kabil tercümeler yalnız Osmanlı

Türklerine münhasır değildir. Onlardan önce diğer Türkler yapmıştır. Nasıl ki elde mevcut en eski *Kur'an* tercümesi Oğuz Türkçesiyledir. Türk-İslâm Eserleri Müzesinde 73 numarada kayıtlı olup Hicrî 734, Milâdi 1333 yılında yazılmış olan bu tercümenin daha eskiden, Hicrî dördüncü asırda yapıldığı bile tahmin edilmektedir. Dikkati çeken diğer bir cihet de Osmanlı Türklerinde bu nevi tercümelerin daha ziyade İstanbul'dan hariçte, taşralarda, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde Beyliklerde yapılmış olmasıdır. Arapça tedrisatın bol olduğu İstanbul bu lüzumu pek his etmemiş gibidir. Şifahi tercüme ve izah yollariyle bu ihtiyacı karşılamış olabilirler. O devirlerde millî cereyan yoktu ki, böyle bir gayeye hizmet maksadiyle tercüme yapanlar çıksın. Tercüme yapanlar sırf dinî bir gayretle Allah kelâmını anlayayım ve anlatayım diye bu işe girişiyorlardı. Bu tercümelerin az yapılmasında, tercümenin caiz olup olmadığı münakaşalarının da tesiri olabilir. İslâm uleması daha ziyade *Kur'an*'ı *tefsir* yoliyle anlatmak yolunu tutmuşlardır.

Avrupa'da *Kur'an*'ı tercüme 12 nci asırda hissolunmuştur. Ancak dinî taasubun şiddetle hüküm sürdüğü o devirlerde bu tercümeler yayılamamıştır. Engizisyonun ilmî buluşları bile şiddetle ve tedhişle takip ettiği o asırlarda hıristiyanlar arasında *Kur'an* tercümelerinin intişarına müsaade olunamazdı. Onun için Avrupa'da tercüme işi geç yapılmıştır.

Yukarıda arz olunduğu gibi bizde kelime kelime yapılan tercümeler oldukça çoktur. Cümle halinde yapılan tercümeler de vardır. Bu her iki nevi tercümelerden bu güne kadar gelip elde mevcut olanlar bulunmaktadır. İstanbul'da Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde muhtelif tarihlerde yapılmış 9 tercüme bulunmaktadır. Bunlar hakkında *Vakıflar Dergisi*'nin 1 inci cildinde malûmat vardır.[1] Bu gibi eserlerin bir kısmı hayır ve hasenat sahibleri tarafından Allah rızası için vakfedilerek cami ve kütüphanelere konulmuş, bir kısmı da hususî ellerde bulunmaktadır. En mühim bir kısmı da, emsali değerli eserlerimiz gibi, garp kütüphanelerine aktarılmıştır. Bu hususta esaslı araştırmalar yapılırsa, nice malûmat elde edileceği şüphesizdir. Memleketimizin her köşesinde, bilhassa Anadolu'nun eski kültür merkezlerinde çok mühim eserler bulunmaktadır. Vakıflar Umum Müdürlüğünde feyizli memleketimizin muhtelif yerlerinden gelmiş nice sanat eserleri arasında pek kıymetli *Kur'an* tercümeleri de mevcuttur. Bunlar meyanında 1940 yılında Çanakkale Vakıflar Müdürlüğünden Umum Müdürlüğe gönderilen ve 949 H. tarihinde yazılmış olan bir *Kur'an-ı Kerim* bulunmaktadır ki, Türkçe tercümesi kelime kelime satırlar arasına yazılmıştır. Bu tercümenin sonunda *Kur'an*'ın kıraeti ve fezaili hakkında Türkçe olarak uzun boylu izahat verilmektedir. Aynı tarzda tercümesi yapılmış müzehhep ve Türkçe tercümeli diğer iki adet *Kur'an-ı Kerim* daha mevcuttur. Çanakkale'den gelen eserler arasında farsca tercümeli bir *Kur'an-ı Kerim* bulunmaktadır, üzerinde ketebesi yoksa da Milâdî 13. asra ait olduğu tahmin edilmektedir. Ahmed Hemedânî tarafından 958 H. yılında yazılmış farsca tercümeli bir *Kur'an'ı Kerim* vardır. Çorum'dan gelen farsca tercümeli bir *Kur'an-ı Kerim* de 1135 H. tarihini taşımaktadır. Bunlardan başka Afyonkarahisar'dan gelmiş iki adet Türkçe tercümeli mushaf-ı şerif mevcuttur ki, bu yazımıza onlar güzel birer vesile oldu.

Konya Müzesinde kelime kelime tercüme yapılmış ve Türkçeleri harekeli olarak yazılmış 5 adet *Kur'an* tercümesi vardır. Ayrıca 4 adet de aynı tarzda kelime kelime tercüme edilmiş Farsca tercüme vardır. Bu Türkçe tercümelerden biri 965 H. (1557 M.) tarihinde Hüseyin bini Hasan tarafından yazılmıştır. Esmahan Sultan namına Sinan Paşa tarafından vakfedilmiştir. Diğer biri 968 H. (1560 M.) tarihinde Mehmed bini Yusuf Ağriboz tarafından yazılmıştır, *Karaman Beylerbeyi*

Hasan Paşa'nın vakfıdır. 3 üncü bir tercüme Hızır bini Şahin tarafından II nci Murad devrinde yazılmıştır. Tarihsiz ve ketebesiz olan diğer iki tercümeden birisi Şems-i Tebrizî türbesinden müzeye nakledilmiştir. Farsca tercümelere gelince bunlardan biri 603 H. (1206 M.) tarihinde Ebu'l-İz Ömer bini Ali Tebrizî tarafından Melikşah bini Kaid emriyle yazılmıştır. Diğer üçünün tarihi ve ketebesi yoktur. Selçukiler devrine ait olmaları muhtemeldir. Memleketimizin her tarafında rastlanan *Kur'an* tercümelerinin toplanıp incelenmesi her bakımdan faydalı bir iş olur. Ben burada Afyonkarahisar'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan iki tercümeden bahsetmek istiyorum.

I. 1951 yılında Afyon-Karahisar'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan bu tercümenin: Boyu 0,26 m., eni 0, 16 m., kalınlığı 0,08 m. ebadındadır. 806 yapraktır. Üzerinde tarihi ve ketebesi yoktur. Başında Afyon'da Arap mescidi'ne vakfedildiği kaydı vardır. 1104 H. (1692 M.) senesinde Abdurrahman bini Hacı Hızır bini Hacı Hüseyin tarafından Arap camiine vakfedildiği Arapça olarak yazılmıştır. Her nevi süsten aridir. Sahifeler cedvelsizdir. Sure başlarında başlık ve süs yoktur. *Kur'an* süslemesinden kaçınılmış olması hatıra varid olabilir. Yalnız sure başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sahifede 9 satır vardır. Ve onlar da şöyle sıralanmıştır: Sahifenin baş ve son satırlariyle tam ortadaki satır, yani 5 nci satır büyük harflerle yazılmıştır. Büyük harflerle yazılı bu üç satırın arasında kalan iki kısma da üçer satır olmak üzere altı satır küçük harfle yazılmıştır. Böylelikle sahifede bir nevi tezyin yapılmak istenmiştir. Bu tarzda süslere tesadüf olunmaktadır.

Tercümeye gelince: Kırmızı kalemle kelimelerin karşılıkları altına yazılmıştır. Bazan tefsir yollu kısaca şerh ve izahlar verilmiştir. Kırmızı kalemle yazılan Türkçe kelimeler harekelidir. Bu harekeler o devrin imlâsındaki noksanlığı telâfi ettiği gibi kelimenin telâffuz tarzını göstermekte çok mühimdir. Kelimelerin söylenişi ve mukabilleri bakımından önemlidir. Üzerinde yazılış tarihi yoksa da Fatih devri mahsulü olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kullanılan kelimeler 15 nci ve 16 ncı yüz yıllarda müstamel kelimelerdir. Bu kelimelerin çoğuna *Âşık Paşazâde tarihi*'nde rastlıyoruz. Sayın Halim Baki Kunter'in tanzim ve idare ettiği Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde açılan *Fatih Sergisi*'nde teşhir edilen bu tercümenin üzerindeki etikette: *Fatih devri âlimlerinden Kara - Hisarlı Abdurrahman'a atfolunan tercüme* deniyordu. Eserde tercüme edilmeyip atlanmış kelimeler de var. İlk bakışta insan, yukarıda geçenleri tekrarlamağa lüzum görülmemiş zannına kapılıyorsa da inceleyince öyle olmadığı anlaşılıyor. Tercümeyi yapan her nedense bazı yerleri tercüme etmeden geçmiş. Bunlar bilinmiyecek, tercümesi güç yerler de değil. Öyle olduğu halde her ne sebepten ise boş bırakılmış meselâ: Baş taraflarda (Azabün elîm, azabün azîm) tercüme edilmeden bırakılmış. Yakın yerde geçtiği için tercümeye lüzum görülmeden bırakılmış yerler de varsa da bunlar o kabilden değil, çünkü bunların yukarıda tercüme edilmiş yerleri henüz geçmiş değildir.

Eserden örnek göstermek için bazı kelimeler kaydedelim:

الله	= Tanrı	تکری
رب	= Çalab	چلاب
الآن	= Şindi	شندی
ارص	= Alatenlü	آلاتنلو

[1] Abdülkadir Erdoğan: *Kur'an tercümelerinin dil bakımından değerleri, Vakıflar Dergisi*, Sayı : 1.

انتقام	= Öküng (öç) almak	اکنج آلمق
انظر	= Göztut	کوز طوت
الیم	= Ağırdıcı	آغیر دیجی
افتا	= Hükmü bellü itmek	حکمی بلّو ایتمك
اثم ، جناح	= Yazuk	یزوق
افترا	= Yalan bağlamak	یلان باغلامق
اولی الألباب	= Uslar ıssıları	اوسلر ایصّلری
انفُس	= Kendözleri	کندوزلری
أمة ، جاریه	= Karavaş	قراوش
فتیات	= Karavaşlar	قراوشلر
أنعام	= Ilkılar (yılkı) [2]	ایلقلر (یلقي)
ابتلا	= Sınamak	سنمق
انذار	= Korkutmak	قرقتمق
استهزا	= Yansuya tutmak, Yansulamak	یاکصویه طوتمق، یاکصولامق
اعانه	= Arka virmek	آرقه ویرمك
اغلال	= Bukagular	بقاغولر
امثال	= Bendeşler	بکدشلر
ابن السبیل	= Yol eri	یول أری
اساور	= Bilezükler	بلزکلر
ارحام	= Oğulcanlar	اوغلجنلر
ازواج	= Bendeşler, Oynatlar	بکدشلر ، اویندلر
ارض	= Yir (yer)	یر
برّ	= Yazı (kır, karayer)	یازی
أسف	= Katı kaygumak	قتی قایغومق
اکبر	= Ulurak [3]	اولورق
کبیر	= Ulu	اولو
اقل	= Eksükrek	اکسکرك
اکثر	= Çokarak	چوقراق

[2] *Ilkı, Yılkı* : Hergele yani hayvan sürüsü demektir. Bugün bile A f y o n muhitinde halk arasında bu kelime yaşamaktadır. K a r a p a z a r köylerinde ise : bir sürü halk, kalabalık yerine kullanılır. *Kutadgubilig,* halk hakkında bu tâbiri kullanır.

[3] *(Rak)* edatı iki şey arasında mukayese yapılınca birinin diğerinden farklı olduğunu göstermeye yarar. *Divan-ı Lûgati't-Türk* bu ekin tafdil edatı olduğunu söyler ki ismi tafdil bununla yapılır. Katırak : daha katı, biri diğerinden fazla katı demektir. (Ulurak) : daha ulu, en ulu demek olur ki (ekber) kelimesinin tam karşılığıdır. Bugünkü dilimizde (Rak) eki biraz daha farklı bir tarzda kullanılır gibidir. Arada yine nisbet ve mukayese mânası taşımakla beraber az bir fark ifade eder : Büyürek, ufarak gibi.

قاتیرق	= Katırak	أشد
صتو	= Satu	بیع
مشتلق	= Muştuluk	بشری
تن	= Ten	بدن
اکسزده	= Ansızda	بغتة
آدمیلر	= Ademiler	بشر ، ناس
ایلدیرم ایلدیرمق	= Ildırım ıldırmak [1]	برق
قتی درلکلو	= Katı dirlüklü	بائس
اویندو	= Uyundu	تابع
آرتمق	= Arıtmak	تزکیه
یاوزغیرمق	= Yavuzgırmak	تضرع
آرتق ایلمك	= Artuk eylemek	تفضیل
باشه قاقق	= Başa kakmak	تثریب
یاند	= Yanut	ثواب
طارتشمق	= Tartışmak	جدال ، شقاق
کوده	= Gövde	جسم
چرلر	= Çeriler	جنود
دیرمك	= Dirmek	جمع
طمو	= Tamu	جهنم
اوچمق	= Uçmak	جنت
بلسز	= Bilüsüz	جاهل
کرچك	= Gerçek	حق
آشق کوکللو	= Aşakıgönüllü	حلیم
کورکلو	= Görklü	حسن
یاوز دیلهمك	= Yavuz dilemek	حسد
کولك	= Gülük	حمار
دیرلك	= Dirlük	حیات
اسّی صو	= Issı su	حمیم
بارجن	= Barcın	حریر
یونت	= Yunt	أخیل
بیش	= Biş (beş) [2]	خمس

[1] Türkçede baştaki (i, ı) ile (y) birbirinin yerini tutar : Yıldız Yılan = Ildız, Ilan gibi, bu gün de böyle söyliyen yerler vardır.

[2] Türkçede bugün bile bir çok kelimeleri eşre söyliyenler var : Çişme, İrte, Biş gibi. Ankara köylerinde böyle telâffuzlar çoktur. Bunlar yavaş yavaş (e) olmuştur. Edebî dilde bile (i, ı) dan (e, a) ya geçmeler ve aksine dönüşler olmaktadır : Gice = Gece, Virmek = Vermek, Eyi = İyi, Gelmeyor = Gelmiyor gibi.

خبیث	= Arusuz	آروسز
خیر	= Yeğrek	یکرك
خنزیر	= Tonuz	طوکز
خمر	= Süci	سجی
شراب	= İçesi nesne	اچسی نسنه
خالد	= Mengü kalıcı	منکو قالجی
دار الآخرة	= Sonrağı saray	صکرغی سرای
دعاء ، ندا	= Kığırmak	قغیرمق
دائره	= Döneç	دونچ
دخان	= Dütengen	دوتنکن
دیت	= Kanbaha	قان بها
درجه	= Yukaru ayak	یوقارو آیاق
رجا	= Ümit tutmak	امید طوتمق
رجل	= Er	أر
رجال	= Erenler	أرنلر
ربانیون	= Tanrı biliciler	تکری بلجیلر
رکبان	= Binitlü	بنتلو
رجفة	= Yerdeprenmek	یردپرنمك
رُقی ، ارتقا	= Ağmak[6]	آغمق
رسول	= Yalavaç	یلواج
نبی	= Peygamber	پیغامبر
زخرف ، زینة	= Bezek	بزك
سنبله	= Salkım	صالقیم
سنه	= Imızganmak	امزغنمق
سائل	= Dileyici, sorucu	دلیجی ، صورجی
سارق	= Uğrı	اوغری
سفها	= Beyinsizler, yeyin uslular	بینسزلر
سیئه ، شر	= Yavuz	یاوز
سم الخیاط	= İğne yurdusu	اکنه یوردسی
شاحر	= Cadu	جادو
سحر	= Caduluk	جادولق

[6] Ağmak; yükselmek, yukarı çıkmak mânasınadır. Ağaç kelimesi bu köktendir, gömeç, dösayaç gibi; sarkmak, aşağı inmek mânasına da gelir, mütezad, zıd karşılıklı kelimelerdendir.

بوكولنمش	= Büğülenmiş	مسحور
اسركلر	= Esrükler	سكارى
يول اورته‌سى	= Yol ortası	سواءالسبيل
يوفقه بارجن	= Yufka, ince barcın	سندس
يوغن بارجن	= Yoğun, kalın barcın	استبرق
اورتاق	= Ortak	شريك
طانق	= Tanuk	شاهد
طانق طوتر	= Tanuk tutar	يشهد
كوكز	= Gögüz	صدر
اون	= Ün	صيحة
قتلنجى	= Katlanıcı	صابر
بر ديپدن	= Bir dipden	صنوان
بتيلر	= bitiler	صحف
قونق	= Konuk	ضيف
يمسى	= Yiyesi	طعام
يمسى ويرمك	= Yiyesi virmek	اطعام
قراكولق	= Karanuluk	ظلمة
طاپمق	= Tapmak	عبادت
سكّكلر	= Sünükler	عظام
صاغش	= Sağış (sayı)	عدد
صاغشلنمش	= Sağışlanmış	معدود
اودرمك	= İvedurmak	عجله
كى اوجى	= Key iveci	عجول
طاكْ	= Tan	عجب
طاكلامق	= Tanlamak	تعجب
آيروق	= Ayruk	غير
كورونمزنسنه	= Görünmez nesne	غيب
ارته	= İrte	غداً
قاقيمق	= Kakımak	غيظ ، غضب
اكرمك	= İğirmek	غزل
قايغو	= Kaygu	غم ، حزن
قالكْ	= Kalın	غليظ
باى	= Bay	غنى
سنمق	= Sınamak	فتنه

فاسق	= Buyruktan çıkıcı	بویروقدن چیقجی
فؤاد	= Yürek	یورك
قلب	= Gönül	کوکل
قبر	= Sin	سن
قتال، جهاد	= Çalış	چالش
حرب	= Çalışmak	چالشمق
قسم	= Ant içmek	آند اچمك
یمین	= Ant	آند
قطعة	= Kesek	کسك
قال	= Eyitti	أیتدی
و اذا قیل	= Dahi kaçan eydildi	دخی قچن ایدلدی
قتل	= Depelemek	دپلمك
کسوه ، لباس	= Ton, giyisi	طون
کواعب اترابا	= Emcegi ağırşaklanmış yaşdaşlar	امجکی آغیر شقلنمش یاشدشلر
کیل	= Şinik	شنك
لظی	= Yalın	یالك
متی نصرالله	= Kaçandur Tanrı arka virmeği	قچندر تکری آرقه ویرمکی
مسکن	= Durak	طوراق
مثله	= Ancılayın	آنجلین
متاع	= Gönenmek (Refah)	کننمك
متّع	= Gönendürmek	کنندیرمك
مرض	= Sayruluk	صیرولق
مستقر ، سکن	= Dölenmek	دولنمك
مغفرت	= Yarlıgamak	یارلغمق
مس ، تماس	= Yokamak	یوقق
موت	= Ölüm, depe	اولم، دپه
موعظة	= Öğüt	اوکت
مسجد	= Mezgit	مزکت
متشابه	= Birbirine bendeş	بربرینه بکدش
مطهر	= Key arınmış	کی آرنمش
میثاق	= Berkitmek	برکتمك
متّقی	= Sakınıcı	صاقنجی
مصیر	= Arka virici	آرقه ویرجی

نكاح	— Çiftleşmek	چفتلشمك
نسل ، ذرية	= döl	دول
نهى	= Yıygımak	يغمق
ناصح	= İyi dileyici	اى ديليجى
نصب	= Arımak	آرمق
نجم	= Ilduz	ايلدوز
ثاقب	= Ildırayıcı	الديرنجى
نغاث	= Üvürüciler	اورجلر
ناديه	= Dernek	درنك
وصّى	= Ismarladı	ايصمرلدى
وهوالعلى العظيم	= Dahi ol yücedür, uludur	دخى اول يوجه درر،اولودر
واسع	= Gin (Genişlik)	كيك
وكيل	= İş sürüci	اش سرجى
يخادعون	= Aldarlar	آلدرلر
ما يخادعون	= Aldamazlar	آلدمزلر
يأجوج مأجوج	= Ecüc mecüc[7]	اجج مجج
انّ ، قد	= Bayık	بايق
حيث	= Kande kim	قنده كم
شئ	= Nesne	نسنه
كلما	= Hernice kez	هر نيجه كز
كيف	= Nite	نيته
ما	= Ne, nice	نه ، نيجه
مرة	= Kez, gez	كز
و	= Dahi, daki	دخى، دقى

Bu tercümenin bazı âyetlerinden misaller görelim :

Ali İmran suresinden :

شهد الله انه لا اله الا هو

Tanukluk virdi Tanrı ki bayık yoktur Tanrı illâ Ol.

Tin suresinden :

فما يكذبك بعد بالدين

Pes ne nesne yalancı eyler seni sonra ceza virmek sebebi ile

أليس الله باحكم الحاكمين

Ey değül mi Tanrı hüküm eyleyicilerin hüküm eyleyicireği.

Yani ceza vermeği kıyamette yalan tutmağıyle yalancı olursun ey âdemi.

---

[7] Arapçadaki hemzenin kesik söylenişi Türk şivesine uymadığından telâffuzda bu hemze aradan kaybolur. Bu tercümede bu hemzeli kelimeler (ecüc mecüc) şeklinde yazılarak tam Türkçe şiveye uyulmuştur. Halk zaten öyle söyler. Yazıda gösterilen hemze, telâffuzda kaybolur.

II. 1945 de A f y o n'dan Vakıflar Umum Müdürlüğüne alınan bu tercüme 2208 numarada kayıtlıdır. Boy 0,26 m., en 0,17 m., kalınlık 0,06 m. ebadındadır. Muhtelif yerlerinden noksandır. Her sahifede 9 satır vardır. Sonu noksan olduğundan ketebesi ve tarihi olmuş olsa bile o sahifeler düşmüştür. Hiçbir süs yoktur, sahifeler cedvelsizdir. Tercümeler de siyah mürekkeple yazılmıştır. Kelime kelime tercüme yapılmış olup Türkçe kelimeler Arapçaların altına aynı hizaya gelmek şartiyle biraz meyilli yazılmışlardır. Böylelikle her kelimenin karşılığını görmek kabil oluyor. Bu tercüme de yukarki tercümeye çok benzemektedir, aynı asrın mahsulü oldukları şüphesizdir. Yalnız bunda bir kelime bile atlanmamıştır. Her âyet ve kelimenin tercümesi yapılmıştır. Ondan da bazı kelimeler örnek olarak görelim :

بين ويرمك	boyun virmek	اطاعت
ياپشمق	yapışmak	اعتصام
يزوق	yazuk	اثم ، جناح
يلقار	yılkılar	انعام
اصمرلدم يوزم	ısmarladum yüzüm	اسلمت وجهى
بين ويردى	boyun virdi	اسلم
اين ايسلرى	in ıssıları	اصحاب كهف
بر بلك جماعت	bir bölük cemaat	أمة
يزو بلمزلر	yazu bilmezler	اميين
ديشى	dişi	انثى
بلرك	bilürek	اعلم
تكرى ديلكله	Tanrı dileğile	باذن‌الله
درتشرسز	dartışırsız	تحاجون
درتشديكز	dartışdınız	حاججتم
كركلو	görklü	حسن
يقين ديرلك	yakın dirlük	حياة الدنيا
صكركى كون	sonraki gün	يوم آخر
ابدى قالجيلر	ebedî kalıcılar	خالدون
منكو قالجى	mengü	خالد
ار لك	erkek	ذكر
كز	gez	دفعه
انجك	incik	ساق
الغم صالغم	ılgım salgım	سراب
نسنه	nesne	شئ
آغردجى عذاب	ağırdıcı azap	عذاب أليم
قشلق اويني	kuşluk öyüni	غداء
يرلغمق	yarlıgamak	غفران

أر اغلان	= er oğlan	غلام
بلك	= bölük	فريق
بكدش ايلمك	= bendeş eylemek	قصاص
قتلو	= kutlu	مبارك
ز دندرجلر	= yüz döndürücüler	معرضون
أيو ايش	= eyu iş	معروف
ياوز ايش	= yavuz iş	منكر
دراق يرى	= durak yeri	مأوى
اود	= od	نار
عورتلر	= avratlar	نساء
واى	= vay	ويل
دق	= daki, dahi	و
دوقوشورلر	= dokuşurlar	يختصمون

Şimdi de bu tercümeden âyetlerden birer misal görelim :

Ali İmran suresinden :

الذين	يقولون	ربنا	اننا	آمنا	فاغفرلنا
Anlar kim	eyderler	ey Çalabumuz	bayık biz	inanduk,	pes yarlığa bize
ذنوبنا	وقنا	عذاب النار	الصابرين		
yazuklarımuzı,	dahi sakla bizi	od azabından,	katlanıcılara,		
والصادقين	والقانتين	والمنفقين			
dahi gerçeklere,	dahi boyun viricilere,	dahi nafaka viricilere,			
والمستغفرين	بالأسحار				
dahi yarlığamak dileyicilere	sahar vakitlerinde.				

Kadir suresinin tercümesi :

انا	انزلناه		فى ليلة القدر	وما ادريك
Bayık	indürdük	anı yani Kur'anı	Kadir gicesi,	dahi ne nesne bildirdi sana
ما ليلة القدر	ليلة القدر	خير	من الف شهر	تنزل
nedir Kadir gicesi,	Kadir gicesi	yeğrekdür	bin aydan,	iner dünya
الملائكة	والروح	فيها	باذن ربهم	
göğüne, ya yire ferişteler,	dahi Cebrail	anun içinde	Çaralapları desturi ile	
من كل أمر	سلام هى		حتى مطلع الفجر	
dükeli iş içün,	Selâmdur		ta subh belürince,	

Yani ferişteler müminlere celâm virirler.

Bu türlü tercümeler ekseriya Hicretin 8 inci 9 uncu yüzyıllarında yapılmıştır. Aralarında çok benzerlik vardır. Sonradan bu tercümeler azalmıştır. İlmî durgunluk tercüme sahasında da sezilmiştir. Bu tercümeler Türkçenin türetme zenginliğinden çok faydalanmıştır. Daha sonraları bu iş gelişip ilerliyeceği yerde bilâkis durmuştur. Şunu da kaydedelim ki, bu tercümelerde bir birinin tesiri altında kalındığı hiç şüphesizdir. Aralarındaki benzeyiş bunu gösterir. Kelime kelime tercüme olduklarından lûgat mânasını, kelimenin karşılığını yazıp geçerler. Üslûp, cümle tertibi, ifade tarzı, cümle içinde kelimenin kullanış yeri gibi şeylerden faydalanarak hangisinin hangisinden istifade ettiğini ortaya koymak, bu hususta bir hükme varabilmek biraz güçtür. Kelime kelime yapılan tercüme ile edebî bir eser arasında bu bakımdan ayrılık vardır. Ancak kelime kelime yapılan tercümeler, kelimenin tam mukabilini göstermek hususunda bir katiyyet taşırlar, âdeta lûgat kitabı gibi kelimenin tam karşılığını gösterirler. Diğer eserlerde geçen kelime ise takribî olarak, şu mânada kullanılmıştır, denebilir. Bu nevi *Kur'an-ı Kerim* tercümelerinde ise bir lûgat kitabı gibi kelimenin aslı ve karşılığı yazılıdır. Sarahat ve katiyyet vardır. Bu bakımdan çok mühimdirler. Bu tercümelerde kullanılan kelimelerin hemen ekserisi az bir farkla bugün de kullanılmaktadır. Bilhassa halk arasında çok müstameldirler. Türkçenin bir kelimeden başka bir kelime türetme kabiliyeti çoktur. Bir kökten, türetme yoliyle bir çok kelimeler yapılır. Başka bir dilde olmayan bir özelliği ve güzelliği taşıyan Türkçemizin bu zenginliği hakkında bir fikir edinebilmek için (kesmek) fiilinden türemiş isim ve sıfatları görelim : kesen, kesici, kesilmiş, kesik, kesili, kesilmemiş, kesikli, kesiksiz, keskin, keski, kesken kesilgen, kesim, kesimci, kesimli, kesin, kesinsiz, kesinti, kesintisiz, kestirme, kesik, kesek, kesenek, kesenekci, kesi, keser, kesme, kesmece, kesmelik, kesmem, kesmik, kesnik, kesişme, vesaire. Burada 33 tanesini sıralamış bulunuyoruz. Pek zengin olan fiil sigaları bundan hariçtir. Onların sayısı ise çok daha fazladır. Başka dillerde bulunmayan rabıt siygaları, bağ fiileri de hesaba katılmalıdır. Ne yazık ki, Türkçenin bu özelliği ihmal edilmiş, yeni kelime alırken bu türetme zenginliğine baş vurulmamıştır. Bir çok ekler vasıtasiyle köklerden nice kelimeler türetebiliriz. O zaman istılahlarımız bir aile efradı gibi bir arada bulunur. Halbuki, aksi takdirde birbirine küsmüş, perişan bir halde dağılmışlardır. Türkçede kelimenin kökü değişmeyip ekler sona gelir. Böylelikle kelimeler, yukarki misalde görüldüğü gibi, bir arada bulunur. Arapçadan alınan istılahlarda ise iştikak harfleri, türetme ekleri kâh başa, kâh ortaya, kâh sona gelme ve hareke değişme suretiyle yapıldığından bir asıldan türeyen kelimelerin bir arada bulunmalarına imkân yoktur : ilim, âlim, muallim, talim, ilâm, malûm kelimelerini lûgatta bir araya dizemeyiz, öz Türkçe kelimelerde ise bu birliği, bu ahengi sağlamak çok kolaydır. Yeni kelime alınırken dilimizin bu türetme kabiliyetine baş vurmak, eski eserlerden örnek almak yerinde olur. Bu hususta eskilerin bıraktıkları mühim ve değerli eserler pek çoktur. Onları örnek tutmalıyız.

FATİH DEVRİ RİCALİNDEN İSHAK PAŞA'NIN VAKFİYELERİ ve VAKIFLARI

VEHBİ TAMER

Fâtih Sultan Mehmed devrinin seçkin devlet adamlarından biri olan İshak Paşa, ünlü Gâzilerden Paşa Yiğit Bey'in kölelerinden ve rumiyyü'l-asıl olduğu, *Devlet-i Osmaniye Tarihi, Kamusü'l-a'lâm ve Hadikatü'l-vüzera* adlı eserlerde kat'i bir lisanla ifade edilmekte ise de Başvekâlet Arşivi Tasnif Komisyonu Azalığında bulunmuş ve kıymetli şahıslar hakkında mühim notlar almış olan Kâmil Kepecioğlu'nun, Halim Bâki Kunter'le Bursa'da müştereken yaptıkları bir etüd esnasında mumaileyhe vermiş olduğu nota nazaran :

İshak Paşa, İnegöllü İbrahim Ağa'nın oğludur. (1) İstanbul'un muhasarasında Edirnekapı ile Yedikule arasındaki cephenin kumandanlığını yapmış ve Fâtih'in vefatında da İstanbul'da Sadaret Kaymakamlığı vazifesini ifa etmiştir. İstanbul ve Selânik'te birer mahallesiyle - vakfiyelerinde zikri geçmiyen - Selânik'te İshakıyye adlı bir cami'i vardır. Selânik'te vefat etmiş, vasıyyeti üzerine, naşi İnegöl'e nakledilerek orada defnedilmiştir. Karısı Tacü'n-nisa bint-i İsfendiyar Bey, II. Murad'ın metrukesi olup mumaileyhanın türbesi de İnegöl'dedir.

Müşarün ileyh, kabiliyet ve istidadı tabi'isi ve tâli'inin yardımıyle mertebeler kat' ve mansıblar devr ederek Bosna Beylerbeyi olmuş ve bilâhare vezaret mesnedini ihraz ederek, bir çok vâliliklerde bulunduktan sonra Sadaret mevkiine yükselmiştir.

Âşık Paşa - zâde Tarihi'nin 117, 122, 126, 139. uncu sahifelerinde müşarün-ileyhin, II. Murad devrinde bir çok akınlarda bulunduğu yazılıdır.. (2)

II. Murad'ın düşmanlarının hilelerini sezerek onlar hakkında, hükümdara verdiği bilgiler sayesinde bir çok muvaffakıyetler elde edilmesinden ötürü, tevecciih ve muhabbetini kazanmış ve müşarün ileyhin devr-i saltanatında da mühim hizmetler görmüştür.

855 Hicrî yılı Muharreminin 16 ncı gününde, Fâtih Sultan Mehmed'in tahta çıkışından sonra Karaman oğlu İbrahim Bey'in, bir oğlunu Kütahya'da Germiyan oğluna, diğerini Aydın'da Menteşe oğluna göndererek, Padişah aleyhine kıyama teşvik ve teşebbüs ettiği haberinin gelmesi üzerine Anadolu

---

1 Birer fotokopilerini aşağıya dercetmiş olduğumuz, müseccel vakfiyelerde de babasının adı İbrahim olduğuna göre, bu rivayet hakikate daha uygun düşüyor.

2 (... Fakir dahi olzamanda İshak Beyle Üskübe gelmiştim... ve bir gün leşker içinde bir gavga oldu. İshak Bey ata bindi ve cem'i gâziler dahi bile bindiler. Nâgâh karşudan gördük. Bir iki kâfir çıktı ve bir nice dahi anlarında ardınca çıktı. Yayasın ardına tutmuş atlusın ardına kap kara pus olup gelür. Gâziler dahi tekbir getürüp karşu yürüdüler. Yayanun üzerine at saldırdılar. Yaya dahi ok septi. Oka bakmadılar, hücum ettiler, üzerine düştüler. Atlusı kaçtı yayasın at ayağı altında kırdılar. Şöyle kırgın oldu kim gâzilerin atı, kâfirlerin ölüsü arasında yürüyemez oldu. İshak bey çağırdı. "Hey Gâziler, iyi kırdunuz, esir edün!" dedi. Onun üzerine, vallah fakir, kırduğumdan gayri 5 in bağladım. Üsküb'e getürdüm. Beşini Üsküb'te 900 akçaya verdim. Elhâsıl ol yılda Semendire feth oldu ve cemi'i Las vilâyetini feth ettiler. Hisarlarına er kodular, şehirlerine Kadılar nasb ettiler, Semendire'de cuma namâzı kılındı ve cemi'i vilâyetine hükm ettiler. Sene Hicrî 841. *Âşık Paşazâde Tarihi* S. 126.

İKİNCİ SULTAN BÂYEZİD'İN EDİRNE'DEKİ VAKIF KİTAPLARINA DAİR

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Hâlen Selimiye Kütüphanesi'nde görebildiğimiz kitaplar arasında, II. Bâyezid'in mühürüyle mühürlenmiş, epeyce esere rastladık. Bir kaçında da *(Vakf-ı Sultan Bâyezid)* ibaresini bulduk. Bu bizi Edirne'de, istidlâlî olarak yerini tâyin edeceğimiz, II. Bâyezid'in kurduğu bir kütüphaneyle karşılaşmakta olduğumuz zannına düşürdü. Her nekadar İstanbul'da muhtelif kütüphanelere dağılmış ve I. Sultan Mahmud tarafından saraydan çıkarılan kitaplarla şehirde kurulup da kütüphanelerde de mühürleriyle ve hattâ Ayasofya Kütüphanesi'nde kitapların başlarında öğrendiğimiz el yazısiyle yazılmış metnin ve müellifinin isimleriyle karşılaştık ve bu bize II. Sultan Bâyezid'in kitapların isimlerini zahriyeye yazmağa meraklı olduğunu gösterdi. Bunların sayısı ve el yazısı bulunan nushalar bir çok bine yakındır, diyebiliriz. Bir kısmın da Sultan Bâyezid efendimizin hattıdır diye tasrih olunması, mühürlü olan nushalarında yazısının tanınmasını çok kolaylaştırmıştır. Böyle eserlerde mutlaka başta ve sonda intizamla basılmağa dikkat olunmuş, iki mührü de vardır. Bunlar, bu kitapların başka sahifelerinde gelişi güzel basılmış görülmez ve babası Fâtih Sultan Mehmed'in mührü biçimindedir. Bir defa görüldü mü, mutlaka ve kolaylıkla tanınır ve okunur. Ayasofya Kütüphanesine, I. Sultan Mahmud'un Topkapı Sarayı'ndan gönderdiği kitaplar arasında *"Vakf-ı Sultan Bâyezid"* ibaresine de rastlanmıştır. Fakat Edirne'de bu kabil kitapların bulunması, İstanbul'da olduğu gibi saraydan herhangi bir vesiyleyle çıkıp, elden ele asırlar önce dolaştıktan sonra yine muhtelif kütüphanelere mal olan bu eserler gibi ele almak doğru değildir. Bilhassa Selimiye Kitaplığı'nda bunlara çok sayıda rastlanması, Edirne'ye tesadüfen ve tek tek değil de, oraya II. Bâyezid tarafından kurulan bir kütüphane için götürüldüğü, zannını vermektedir. Acaba bugün Selimiye Kitaplığı'nda bulunan bu kitaplar nereye kondu. O tarihde Selimiye Cami'i kitaplığı yoktur. Bu olsa olsa II. Bâyezîd'in Tunca kenarında Bâyezid Semti'nde 26 Rebiyyü'l-evvel 889 (1484) de bizzat vaz-ı esasını yapıp 893 de bitirtdiği cami'i, tabhanesi, imareti ve Darü'ş-şifası yanında yapılan Bâyezid Medreses i'nde[1] kurulmuş olmalı ve diğer kütüphaneler II. Sultan Mahmud zamanında Selimiye Kütüphanesine tevhid olunduğundan Bâyezid Medreses i'nden getirilmiş olmalıdır ki bugün bu kitaplar orada bulunmaktadır. Lâkin bunların hiç birinde vakfedildikleri yerler tasrih olunmamıştır.

Selimiye Kütüphanesi'nde No. 142 de kayıtlı *(Edirne'de Sultan Bâyezid Han Veli vakfının suret-i vakfiyesidir)* diye II. Sultan Bâyezîd'in vakfiyesinin Türkçe bir sureti vardır. Fakat bu kitaplar ve kütüphanesi hakkında bir malûmat olup olmadığı hakkında medresesi kısmında araştırma yapmadık. Belki bilgi var veya yok. Muhakkak olan bir şey varsa onu söyliyebiliriz ki kitapların müfredatına bir azıcık olsun temas ettiğimiz bu noktalar mevcut olmasa gerektir. Bunlar ilerde bu vakfiye ile karşılaştırılarak tamamlanmalıdır.

[1] Selimiye K. No. 3 M. 176 da kayıtlı eserde 1230 (1811 - 15) de bir müderris buraya Ebayezidi medresesi demektedir.

II. Bâyezid'in mührünü taşıyan ve onun tarafından vakfedilmiş olduğu tasrih edilen ve şimdiye kadar 1 - 5 Haziran 1946 arasında görebildiğimiz kitapları şöyle sıralıyabiliriz :

1 — *Hâşiyetü'l-Keşşâf fi't-Tefsir.* Kitabın ismi II. Sultan Bâyezîd'in hattiyle. Başda ve sonda mührü olduğu gibi *"Sahibü's-Sultan Bâyezîd bin Mehmed Han Halledallahü Mülkehu ve Sultanehu"* ibaresi de güzel bir sülüs reyhanisiyle yazılmış bulunuyor. Salhi Zilkade 833 (1426) da istinsah edilmiştir, istinsah yeri belli değildir. Selimiye Ktb. No. 37.

2 — *Hâşiye-i Keşşâf* (Sa'deddin) *(Vakf-ı Sultan Bâyezîd Hallede Milkehu)* başda ve sonda II. Sultan Bâyezid mührü. Baş sahifede meşhur âlimimiz Kadı-zâde-i Rumî'nin el yazısiyle Sa'deddin Teftazânî'nin hal tercemesi bir sahifeye sığdırılarak yazılmıştır. Selimiye Ktb. No. 279.

3 — *El Mücelledü's-Salis min Kitabı Tevarih ibni Hallikân bi-Kitabi Vefiyyati'l-ayân.* Bu satırlar II. Sultan Bâyezîd'in el yazısiyledir, kitabın başında ve sonunda mührü basılıdır. Selimiye K. No. 1591

4 — *Hâşiyetü'l- Keşşaf. (Vakf-ı Sultan Bâyezîd Hallede Mülkehu)* Başda ve ve sonda mührü basılı. Selimiye K. No. 281.

5 — *Faik fi'l-luga.* Başda ve sonra II. SultanBâyezid mührü vardır. Selimiye Ktb. No. 1982.

6 — *Hâşiye-i Adud* li Mevlâna Saduddin. Sene 857 (1453) de istinsah edilmiş *Vakf-ı Sultan Bâyezid Hallede mülkühu* başda ve sonda mührü basılı. Selimiye Ktb. No. 73.

7 — II. Sultan Bâyezîd mühürlü diğer bir eser. Selimiye Ktb. No. 1670.

8 — *El Mücelledü'l-evvel min kitâbı tarihi* "İbnu Hallikân." Bu satır II. Bâyezîd yazısiyledir, başda ve sonda mührü vardır. Kitabın müstensihi : *(Vakaa Haze'l-Kitab bi temamihi li-Ali b. İbrahîmü'l-Fenarî)* Edirne Selimiye Ktb. No. 1583.

9 — *Kitâb-ı hâşiyetü'l-mutavvel fi'l-maâni.* Bu kitap ismi de II. Sultan Bâyezîd yazısiyledir. Başında ve sonunda mührü vardır. İstinsah tarihi yoksa da yazısı eskicedir. En sonda başka bir kalemle şu mütalâa vardır : Hazihi itirazâtü âlâ mâ zikrehu Es-seyyidü's-Şerif fi Havâşil-Keşşâf....

(هذه اعتراضات على ما ذكره السيد الشريف فى حواش الكشاف واجوبة عما اورده على ذكره مولانا سعدالدين فى حواش له كتبها طيب بن صلاح‌الدين المدرس محروسة مدرنى عنى عنهما حين قرأ على مولانا الطوسى سلمه‌الله)

Bu satırları Molla Ali Tusî sağ iken, medresede müderris bulunduğu sırada ve hocasından okuduğu esnada, öğrendiklerini bizim o zamanki medreselerde öğrendiği Arapçasiyle yazmıştır. Selimiye Ktb. No. 46.

10 — *Hâşiye-i Telvih fi usuli Fıkh.* İkinci Sultan Bâyezîd, yazısiyle kitabın bu ismini yazdıktan sonra başını ve sonunu da mühriyle mühürletmiştir. Rabi'ül'-evvel 887 (1480) de istinsah olunmuştur. Yazan da yukarki zattir :

(تمت كتابة هذه الحواشى على يد مؤلفه الذى هو طيب بن صلاح‌الدين)

Selimiye Ktb. No. 41.

11 — *El-mücelledü's-sani min Kitabı Tevârihi İbni Hallikân el-mevsumu bi kitabı Vefiyyati'l-ayân.* Bu satırlar II. Sultan Bâyezîd hattiyledir, ve mührüyle başı ve sonu mühürlüdür. Selimiye Ktb. No. 1588.

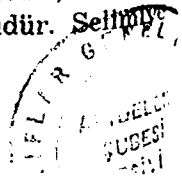

Beylerbeyisi tayin edilmiş ve Sultan Mehmed'le birlikte Karaman oğlu üzerine yürümüştür. Karaman oğlu'nun, Padişahtan aman dilemesi üzerine affedilerek vilâyeti iade edilmiştir (3)

Fâtih, Trabzon seferine giderken, kendisini Rumeli'nde bırakmış, 865 Hicrî yılında Trabzon'u feth edip döndükten sonra İshak Paşa da İstanbul'a gelmiştir (4)

Âşık Paşa-zâde'ye göre;

Rum Mehmed Paşa'nın (5) Karaman ve Ereğli'de bir hayli nahoş hareketlerde bulunmasından dolayı azlinden sonra, diğer tarihçilere göre de, Mahmud Paşa'nın azlini mütcakip sadaret mesnedine geldikten sonra, ikide bir devleti meşgul etmekte olan Karaman, Germeyan ve Menteşe oğullarının bakiyyelerini temizlemiş ve Padişahın emri veçhile, Aksaray'dan san'at erbabından bir hayli âileyi İstanbul'a nakl ve bu gün de ayni adı taşımakta olan Aksaray mevkiine iskân eylemiştir. 877 de Uzun Hasan seferinin zuhuru, Mahmud paşa'nın huzurunu icâp etmesi üzerine sadaretten azl edilmiştir. Fâtih devrindeki sadaret müddeti beş senedir (6)

886 yılında İstanbul muhafız bulunuyordu. Fâtih'in vefatını mütcakip Şehzâde Bayezid ve Cem tarafdarları arasında çıkan ihtilâ dolayısiyle Yeniçerilerin isyanı sırasında Vezir-iâzam Karamanlı Mehmed Paşa'nın öldürülmesi üzerine, şu mühataralı zamanda vüzera tarafından kendisine verilen mezuniyet-i kâmile il umur-i idareyi eline almış ve gösterdiği metanetle hiç olmazsa, muvakkaten âsayişi iadeye muvaffak olmuştur.

II. Bâyezid padişah oldukta sonra, müşarün ileyhin geçen hizmetlerini ve kıymetli gayretlerini takdir edere sadarette ibka etmiş ve iki sene burad kaldıktan sonra, ihtiyarlamış olmasında ötürü, tekaüdlüğünü taleb etmiş ve bu taleb kabule şayan görülerek kendi arzusile Selânik Vâlisi olmuş ve vefatına kadar orada kalmıştır.

Müşarün ileyh, bu kadar ağır ve mesuliyetli devlet hizmetleri arasında, sosyal ve kültürel sahalarda, i'mar ve temdi mevzularında da memleketine mühim hizmetler ifâ etmiştir. Bu arada;

Edirne, İstanbul, Selâniki ve Kütahya illeriyle Bursa'nın İnegöl ilçesinde, 891 ve 892 tarihli vakfiyelerle bina te'sis etmiş olduğu camii medrese, imaret, zaviye ve çeşmeleri bilhassa nazar-i dikkati celb etmektedir. Hele vakfiyelerini bir kaç defa okumak zahmetine katlanılırsa, müşarün ileyhin nasıl gibi bir maksad taşıdığı ve yapmış olduğu hizmetlerin chemmiyeti kolaylıkla anlaşılır.

İshak Paşa'nın 891 tarihli vakfiyesi

Vâkıfın, İnegöl, İstanbul

---

3 *Âşık Paşazâde Tarihi* S. 161, 173

4 *Hammer Tarihi* 15 inci kitap S. 108, 109.
Bazı tarihçilerin yazdıkları gibi, Fâtih her hangi bir harb seferi için İstanbul'dan ayrıldığı zamanlarda, İstanbul'un muhafazasını İshak Paşa'ya tevdi ederdi. Her ne kadar İshak Paşa'nın İstanbul'da bırakıldığına dair bir söz yoksa da, Rumeli'nde bulunurken, Fâtih'in İstanbul'a avdetini müteakip, İstanbul'a gelişi ve Fâtih'in Eflâk seferine çıkışı bu rivayeti takviye etmektedir.

5 *Hadikatü'l-Vüzera* adlı eserin (2 nci sahifesinde : (Kâtip Çelebi tertibi üzre, Mahmud Paşa'nın halefi Mehmed Paşa-i Rumî olmak iktiza eder. Amma siyâk-ı tahrir mehere-i rüvattan müstefâd olan budur ki, Mehmed Paşa-i Rumî ol esnada erkân-ı Devlet-i Aliyye'den bulunmağın niçe hidemât-i celilede bulunmuş, ancak mühr-i hümayun ile gâmin ve Sadaret-i âsafide mekin olmamıştı...) denilmekte ise de Âşık Paşazâdenin vermiş olduğu malûmatın, - kendisinin bizzat İshak Paşa ile bir çok akınlarda bulunması ve o devirde yaşamış olması hasebiyle - daha doğru olması lâzım gelir.

6 Azlinden sonra kendisine ne gibi bir mansıb verildiğine dair, tarih kitaplarında malûmat bulamadım.

Edirne ve Kütahya'daki hayır müessseseleri ve mevkufatı için 891 Hicrî yılının Safer ayı ortalarında Arapça olarak yazılmış olan bu vakfiye, bazı hususiyetler göstermektedir. Yazılış tarzı, başlangıçta : İshak Paşa tarafından tanzim ettirildiğini ifade ediyor gibi görünmekte ise de, hey'et-i mecmu'asının taşıdığı ifadelerin ve bilhassa vâkıfın vakfiyesinden bahsedilirken karısı İsfendiyar Bey'in kızı Sultan Hatun tarafından yapılan vakfa ait şartların da bu vakfiye arasına girmiş olması, bu vakfiyenin sonradan tanzim edildiği hissini vermektedir. Bununla beraber, sonradan tanzim olunduğu kabul edilse bile, İshak Paşa'nın arzularını ve şartlarını yerine getirmesi bakımından ehemmiyeti haiz bulunan bu Arapça vakfiyye :

Birbirine eklemek suretiyle 8/70 santimetre uzunluğunda ve 22 santim eninde Semerkandî [7] kâğıt üzerine Nesih yaziyle yazılmış ve kâğıtların eklendiği yerler, Arapça *(Sahha'l-vasl)* yani *(geçiş doğrudur.)* cümleleri konularak her hangi bir tahrife mâni olunmağa çalışılmıştır. Mezkûr vakfiyeyi yazan zat, her nekadar çok yüksek bir hattat değilse de, o tarihlerde yaşamış olan san'atkârların en iyilerinden sayılabileceğinden bu vakfiye, yazı san'atı bakımından oldukça kıymetli denilecek derecededir. Fakat tezhip bakımından bir kıymet taşımamaktadır.

Fotokopisini, yazımızın sonuna ilâve edeceğimiz bu vakfiye;

Her vakfiyede olduğu gibi, Allah'a hamd-ü sena, Peygamber'e, âl ve ashabına salat-ü selâmdan ve vakfın ne maksadla yapıldığı ve bunların istinad ettiği Âyet ve hadisler zikir ve beyan olunduktan sonra,

1. İnegöl'deki imareti,

2. Bu imaret için vakfedilen emlâk ve akar,

3. Bu imaretin mesalihi için, vâkıfın karısı Sultan Hatun'un vakfı,

4. Edirne'nin Benefşe köyü'ndeki çeşme ve bunun için vakfedilen üzüm bağı,

5. Kütahya Musallasındeki zaviye,

6. Bu zaviye için vakfedilen emlâk ve akar,

7. Gelirlerini, evlâdlarına, inkırazlarından sonra, imaretin mesalihine tahsis ettiği, İstanbul'daki hamam,

8. İstanbul'daki mescid ve bunun mesalihi için vakfettiği hamam ve dört dükkân,

9. Vakfın idare şekli,

10. İmaret hademesinin kimlerden olacağı,

11. İmarette çalışacak hademenin kadrosu,

12. İmarette pişecek yemeklerin tahsisatiyle hademenin ücretleri,

13. İnegöl'deki hayratını genişletmek murad ederek, imareti yanında yaptırmış olduğu medrese,

14. Bu medresenin mesalihi için vakfedilen köy, emlâk ve akâr,

15. Bu medresenin ve hademesinin tahsisleriyle imarette pişecek yemeklerin malzemelerinin arttırılması,

16. İmaret, medrese ve diğer hayrat için yeniden vakfedilen bazı gayr-i menkuller ve hayır şartları olmak ve 16 kısma ayırmak suretiyle hulâsa edilebilir. Böylece bir hulâsası yapılmış olan mezkûr vakfiyenin tam tercemesi denebilecek kadar metnin ifade ettiği mânaları birer birer izâh etmek zarureti hâsıl olur. Şöyle ki :

Bu gibi metinlerde yer alması, âdet hükmünde olan hamd-ü sena ve salât-ü selam vecibeleri ifâ olunduktan sonra, vakfın ne maksatla ve ne için yapıldığı hakkındaki sözleri buraya aynen derc etmeği faydalı gördük. Vâkıfın ifade ve arzusuna terceman olan hâkim, vakfiyenin başlarında şöyle diyor :

Gerçekten Allahü Teâlâ Hazretleri, kullarını, kendisine ibadet etsinler

[7] 892 tarihli vakfiyesinin sonunda : (...Semerkandî kâğıd üzerine yazılmış olan bu vakfiye...) denilmesinden ve 891 tarihli vakfiye de ayni neviden kâğıda yazılmıştır.

diye yaratmıştır. Herkes kendi ihtiyar ve iradesiyle ibâdetini yapar, itaat edenlere Cennet ve ipekli yerler hazırlamıştır. Âsî olanları ise, Cehennem azabı beklemektedir.

Allah'ın kulları içinde öyleleri vardır ki, inayet-i Rabbanî ve sıyanet-i subhanî onlara baht açıp refik olmuştur da, hayır yollarına girmeye imkân bulmuşlardır. Onlar anlamışlardır ki, hakikaten bu dünya, ebediyet yeri değil fena evidir. Karar menzili değil helâk mahallidir. Burası bir geçit yeridir. Bir yıl sürur içinde geçerse, arkasından diğer yıl felâket gelir. Boş emeller yuvasıdır, felâket yatağıdır. Gam ve keder durağıdır, kararı yoktur. Bekası gelmez, şakaveti bitmez, baştan tatlı şeylerle biraz sevindirir, sonra ardından acı şeylerle gücendirir. Dünya öyle bir anayı andırır ki, evlâdını doğurur, öperek yetiştirir, sonra öldürür, okşayarak emzirir ve sonra da sütten keser. Aklı başında olan dünyanın bu zehir katılmış olan lezzetine meyletmez, onun gamla karışık olan lezzetine aldanmaz. - tul-i emelden vaz geçüp uzun ömür sürenlere ne mutlu - Allah'dan daima korkup, heva ve heves atından inüp vaz geçenlere, vaktini taate hasredenlere müjdeler olsun ki, onlar böylece âhiretleri için azık hazırlıyorlar. Bütün emellerini dönüş ve miad günü için hazırlık görmeğe hasrediyorlar.

İşte Cenab-ı Hakk'ın böyle rızasını kazanmağa, yüksek derecelere ermeğe muvaffak buyurduğu kulları zümresinden birisi de, basiret gözüne hidayet nuru verdiği, hevasına uymak köleliğinden kurtardığı, gavayet uçurumundan çekip aldığı kuludur ki, dünyaya basiret göziyle bakıp geçenlerden hakkiyle ibret alarak, Allah'ın kendilerini nimetlerine garkettiği nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle birlikte kerim olan Rabbının huzuruna çıkmağa hazırlanmıştır. O da : Allah'ın nefs-i kudsiye bahşetmiş olduğu ikbal menba'i, adamların emel ve ümit bağladığı, yüksek şöhreti her tarafı tutan, şanı dillere destan olan Sadr-ı azam düstur-i âlem, âsaf-ı zaman, iman ehlinin medar-ı salâhı, hayrat kaidelerini kuran, hayrat mebanisini inşa eden, cömertlik kaynağı, bid'at ve dalâlet düşmanı, vezaret mesnedinin ziyneti, emirliğin direği, nizam-i âlem, ümmetin mesalihine bakan, melek gibi ahlâklı, Padişah gibi şefkatli İshak Paşa ibni İbrahim Hazretleridir. (Said ve mes'ud olarak bahtiyarlığı devam etsün) O, küçüklüğündenberi himmetini hayrata sarfedegelmiştir. Hasenatın fazileti hakkındaki âyetler, hayrâtın sevabına dair olan hadisler kulağına çalınalı beri emelleri daima hasenata mün'atıf olmuştur. - Burada Cami ve vakıf yapmak hakkındaki bir âyet ile bir hadis vardır. - Allah'ın rızasına vesile olan bedenî ve malî ibadetlerin cümlesi halde ve istikbalde en büyük maksat ve gayedir. Onun için müşarün ileyh Hazretleri içtihat ve gayretle kollarını sığayarak azim ve cezimle kat'i karar vererek kıyamet günü için en hayırlı azık ile hazırlık yapmağa niyyet eylemiştir. Böylelikle dünyada zikr-i cemil kazanır, iyi nam ile anılır, âhiretde de bol bol mükâfata nâil olur. Bunların sâyesinde hukuk-u İlâhiyede yapmış olduğu kusuru telâfi etmiş olur.

İMARET : İşte böylece himmet ve azimetini toplayarak misli görülmedik bir hayır yapmağa, dillere destan olacak bir imaret kurmağa niyyet etti de İnegöl nam şehirde öyle bir imaret bina etti ki, hiç kimse o tarzda bir bina işitmemiş, onun misli hiç duyulmamıştır. Onun ikinci bir örneği yoktur. Onun mislini hiç bir mimar kurmamıştır. Vâkıf Hazretleri, bu imareti, Allah yolunda vakfederek onun rızası için müebbet ve muhallet surette sadaka kılmıştır. Şartlarına riayet olunarak şer'î yolda tescil ve lüzumuna hükmedilmiş ve binnetice bu hususdaki kıl-ü kal yolları tıkanmıştır. Bu imareti böylece, bu yazıda zikirleri gelecek diğer şeylerle birlikte, bütün şer'î tasarrufatının nâfiz olduğu bir halde iken fakir ve miskinlere mesken ve mekân, uğrayup gelenlere, müsafir ve mukim müslümanlara, evleri, avlusu, mutfağı, kilârı, ahuru vesairesiyle ve'l-hasıl bütün müştemilâtiyle vâkıf konak ve melce' olmak üzre vakfeylemiştir.

İMARETE VAKFOLUNAN EMLAK VE AKAR : Vâkıf, bu imaretin mesalihine, aşağıda her biri mufasselen zikrolunan müteaddit emlâkini vakfetmiştir:

1. Edirne tevabiinden Fekle'de kâin Çakırcı Halil Köyü diye maruf olan Şahilu namındaki köyün temamiyle bir çatı altında dönen beş taş değirmen ve diğer bir binada bir taş değirmen, mezkûr köyün hududu : Tunca Nehri kıyısından başlayup Kavak çökertmeği diye maruf olan Meşelikten geçer, göle varır, oradan çeşme suyunun mecrası boyunca giderek çeşmeye varır. Oradan Orta öyük diye maruf olan tepeye varır, oradan çeşmenin ayağında dikili taşa varır, oradan Azmak diye maruf olan mevzide dikili taşa varır, oradan bostan içinde dikili taşa varır, oradan Koyupınar diye maruf olan pınara varır, oradan Ziyaret öyüğü denen tepeye, oradan Zağri'ye giden yola, oradan kuruca dereye, oradan Kuyuluk beleni diye maruf dağa, oradan piri harmanı yakınında kâin yol kavuşağına, oradan Kavas Mezarlığına, oradan Hisarlık denilen mevkie varup oradan da dik aşağıya inilerek mezbur Tunca Nehrine varır-ki iptida hududa burada başlanmıştı - Nihayet bulur.

2. Bursa Şehri'nin dışında şark cihetinde kâin Kızık adındaki köyün tamamı ki, dört taraftan hududu şöyledir : Birinci kıble sınırı Keşiş dağı eteğindeki Saruyar denilen mevzide nihayet bulur. İkinci şark sınırı Çınar ağacına ve İshakca Köyü arazisine ve üzerine insan asılan ağaca kadardır ki ona da Çınar ağacı denir. Üçüncü şimal sınırı, mezkûr şehre giden büyük yola kadardır. Dördüncü garp sınırı, garbe doğru Mamuncu Yusuf'a mensup olan dereye ve Kadı Secavend oğlu bağının yakınında kâin büyük taşa kadardır.

3. Adı geçen köyde kâin üç taşlı değirmenin tamamı,

4. Bursa'da İncirli mahallesinde kâin Hafız Muslihiddin yerleri denilen arazinin tamamı,

5. Edirne'de Eski Câmi kapısında kâin ve dört taraftan yol ile mahdut üç dükkânın tamamı,

6. Mezbûr nehir yakınında kâin iki taraftan da yol olan debbağ dükkânının tamamı (yukarıda Tunca Nehri'nden başka nehir adı geçmediği için, bunların, Tunca Nehri olması icâbeder)

7. Daru's-Saltana Edirne'de kâin bir hamamın tamamı ki, mezbur vâkıfın evlerine muttasıl olup garpten hududu yolda nihayet bulur, diğer cihetlerden ise, mezkûr evlere varır,

8. Edirne dışında Tunca Nehri sahilinde kâin meyve ağaçlarını ve bir dolabı müştemil bir bahçenin tamamı ki; nehir, yol, Firuz Ağa bağı ve Emir Hamza Bey milkiyle mahduttur.

9. Nif Nahiyesi'nde kâin Uzunoluklu diye maruf olan pirinçliklerin tamamı,

10. Nif tevabiinden Kolanlu Köy ü'nde kâin, birine dink denilen iki değirmenin tamamı,

11. Kula Kasabası'nda kâin Hane değirmeni denilen bir değirmenin tamamı ki, mahallinde şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir.

12. İnegöl tevabiinden Yavlu çeltüğü denilen köyün tamamı, (vakfiyede, bu köyün hudutları mufassalen zikredilmekte olup, uzun olması ve burada tekrarında da bir faide görülemediğinden hudutların yazılmasından sarf-ı nazar edilmiştir.)

13. İnegöl tevabiinden Hocaköyü denilen köyde vaki Firuz Ağa Çiftliği denilen mezreanın tamamıyle oradaki bir değirmen,

14. İnegöl tevabiinden Boyacı Köy ü'nde kâin bir değirmenin tamamı,

15. İnegöl tevabiinden İsa viranı namındaki köyde kâin bir değirmenin tamamı,

16. Nefs-i İnegöl'de kâin beş adet dükkânın tamamı,

17. Ankara'da kâin bir hamamın tamamı,

18. Mezkûr hamamın önünde kâin dokuz adet dükkânın tamamı,

19. Ankara'da kâin Ahimamak Değirmeni diye meşhur bir değirmenin tamamı,

20. Ankara'da kâin ve Hacı İsmail değirmeni diye maruf değirmenin tamamıyle bostanı,

21. Murtadova tevabiinden Virancık köyü'nde kâin bir değirmenin tamamı,

22. Vâkıfın milki olan, Karacapaşa Köyü 'ndeki bir taş değirmenin tamamı,

VÂKIFIN ZEVCESİ, İSFENDİYAR BEYİN KIZI SULTAN HATUN :

Bundan sonra vâkıf-ı müşarün ileyhin zevcesi, hatunların ulusu, kadınların tacı merhum İsfendiyar Bey'in kızı merhume Sultan Hatun, bu vakfın kendisinden sudûruna kadar elinde ve tasarrufu altında olan milkini hal-i hayatında ve tasarrufatının nâfiz olduğu bir sırada iken geliri, kocası İshak Paşa tarafından inşa olunan, İnegöl'deki mezbur imaretin mesalihine sarfolunmak üzre bazı vakıflar yapmıştır ki : O vakfolunanlar da şunlardır :

1. Manyas nahiyesinde kâin ve şark, garp ve kıbleden Meriç Nehri ve şimalden Emirze ve Fındıklar Köyü sınırlariyle mahdut Kızıl Kilise Köyü'nün tamamı,

2. Manyas Nahiyesin'de kâin Akbaş Avreti Çiftliği diye maruf olan mezrea, bu menzrea şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir. Bunların ikisinin de mahsulâtı, sair evkaf mahsulâtının sarfolunduğu gibi bu imaretin mesâlihine sarfolunur.

Müşarün ileyh bin-i İbrahim tarafından vekil olup vekâleti şer'an sabit olan mefharü'l-ulemâ Mevlânâ İmaddeddin b. Şeyh huzurunda ve müşarün ileyhin, mumaileyha Sultan Hatun'dan doğma iki küçük çocukları Pirî Bey ve Şehzâde Hatun[8] namına şer-î şerif tarafından vasiy nasbolunan Ahmed b. Mustafa mahzarında dava ve istişhattan sonra İmam Mevlâna İsa b. İbrahim, azadlu terzi Saruca b. Abdullah ve İskender b. Cevher ile azadlu Sunkur b. Abdullah şehadetleriyle bu cümlenin vakıf oldukları sabit olmuştur. Şöyle ki :

Mezbur vakıf köyler ve bahçeler, bi'l-umum hudut ve hukukiyle, merafik ve levahikiyle, sulanan ve sulanmayan arazisiyle tatlı ve acı sulariyle, ağaçları ve bağlariyle, meyveli ve meyvesiz ağaçlariyle, mamur ve harap meskenleriyle, ovaları, dağları, bayırları, nehirleri, pınarları, çeşmeleri, meşelikleri, ormanları, çalılıkları, hayvanları yolları, harmanları, mahsulâtı, davarları, mer'aları ve otlaklıklariyle vakıf olduğu gibi adları geçen değirmenler de bütün hudut ve hukukiyle, arazi ve binalariyle, avluları, meydanlıkları, olukları, taşları, kanalları, nehirleri ve bi'l-umum âlât ve edevatiyle ve'l-hasıl değirmen vasfında dahil bütün mühimmat ve tetimmatiyle sahih ve şer'î surette vakıftırlar.

KÜTAHYA'DAKİ ZAVİYE :

Bundan sonra müşarün ileyh vâkıf, Kütahya musallasında mamur bir zaviye bina ederek onu, gelip gidenlere ve uğrayanlara vakfetmiştir.

BU ZAVİYENİN MEVKUFATI :

Müşarün ileyh vâkıfın, gelirlerini, mezkûr zaviye mesalihine vakfetmiş olduğu emlâk ve âkâr da şunlardır :

1. Kütahya tevabiinden Ilıca Köyü'nde kâin, mezkûr köyün suyuyle dönen ve Orubeyi değirmeni diye anılan ve mahallinde şöhretinden dolayı tahditten müstağni bulunan bir değirmenin tamamı,

---

[8] Vakfiyede aynen böyledir.

2. Mezbur K ü t a h y a şehri tevabiinden G ü c ü K ö y ü'nde kâin bir bahçe,

3. Adı geçen köyde üç ev (mahallinde şöhretlerinden dolayı tahditten müstağnidirler),

4. Adı geçen şehir tevabiinden O k c u l u K ö y ü'nde kâin akar çeşmesiyle bir kıt'a arazi,

EDİRNE'DEKİ ÇEŞME :

Bundan sonra E d i r n e tevabiinden M e n e k ş e l i k'de ahali dilinde Ç e ş m e denilen akar kaynağı (Çeşmeyi) bina ve inşa ederek vakfetmiştir. Onun meremmeti yani onarımı ve bakımı için de E d i r n e haricinde musalla yakınında : H a c ı Â l e m ü ' d d i n, H a y d a r Ç e l e b i, M i m a r M u s l i h i d d i n, K e ş i ş Y a n i, B a l a b a n Ağa diye maruf satıcı, bardakcı D o ğ a n b. A b d u l l a h ve Bezzaz H a c ı S a k a bağlariyle mahdut bağının tamamını bütün hudut ve umum rüsumiyle vakfetmiştir.

İSTANBUL'DAKİ HAMAM :

Sonra mumaileyh vâkıf, Darü'l-feth İ s t a n b u l'da bina etmiş olduğu hamamı vakfederek, sağ oldukça kendisine, ölümünden sonra oğullarına ve oğulları oğullarına batından batına, karından karına ve oğullarının inkırazlarından sonra İ n e g ö l'deki imaretin mesalihine zam ve ilhakı şart kılmıştır.

İSTANBUL'DAKİ MESCİD VE MEVKUFÂTI :

Sonra vâkıf-ı müşarün-ileyh, İ s t a n b u l tevâbiinden B o ğ a z k e s e n kal'asında bina etmiş olduğu hamamla, İ s t a n b u l'daki hamamın yanında ve birbirine bitişik dört dükkânı vakfederek bunların gelirlerinden, dördü imamlık, üçü müslüman çocuklarına tâlim ücreti olmak üzre imama günde yedi dirhem, (bu imamın salih, dindar, fakih ve hafız olması meşruttur) ikisi müezzinlik, birisi kayyımlık olmak üzere müezzine günde üç dirhem, hasır, kandil, yağı ve yaygı için günde iki dirhem tâyin eylemiş ve mescidde beş vakit farz namazların cemaatle kılınmasını da şart kılmıştır. Bunların cümlesi, sıhhat ve te'bid şartları dahilinde sahih ve lâzım surette vakıf olmuşlardır, İle'l-ebet sadaka-i câriyedirler, sihhatini bozan her şeyden âridirler ve tasarruflarının nâfiz ve sahih olduğu bir anda yapılmışlardır. Hibe olunmaz, satılmaz, bir seneden fazla müddetle icara verilmez, miras kalmaz, tebdil ve tağyir olunmaz, hiç bir sebeple değiştirilmez. Vârislerin en hayırlısı olan A l l a h'a, arz ve üzerindekiler intikal edinceye böylece devam eder.

VAKFIN İDARE ŞEKLİ :

Vâkıf Hazretleri, tevliyeti ve zikir ve tafsil olunan bi'l-umum evkafında tasarrufu, sağ oldukça kendisine, eceli gelip öldükten sonra: oğullarının aslâhına batından batına, nesilden nesile, evlât kafilesi Cennet bahçelerine göçünceye kadar böylece devamını şart kılmıştır. Oğullarının inkırazlarından sonra azatlılarının aslahına, ölümlerinden sonra, azatlılarının oğullarının aslahına sonra, onların oğulları oğullarının aslahına karından karına, nesilden nesile ve onların inkırazlarından sonra da ülkeye hâkim olan emr-i nehiy sahibi padişaha şart kılınmıştır.

İMÂRET HADEMESİNİN KİMLERDEN OLACAĞI :

Sonra, mumaileyh vâkıf, A n k a r a'da kâin hamamın ücretinden K ü t a h y a'da bina etmiş olduğu mezbur zaviyeye, her sene üçbin altıyüz dirhem tayin eylemiştir. Mumaileyh vâkıf, adı geçen imaretine azatlılarının aslahının, sonra azatlılarının oğulları, oğulları oğullarının, ta inkıraza kadar nazır olmalarını ve mütevelli, şeyh, imam, müezzin, ehl-i vezâif vesair hizmet erbabının, azatlılardan ve oğulları oğullarından olmasını şart kılmıştır. Mevcut oldukça onlardan yapılmasını, inkırazlarından sonra da vaktin hâkiminin reyine bırakılarak, dilediğini nasbetmesini şart etmiştir.

VAKFIN KADROSU :

1. İmarete gelip gidenlere şeyhlik

hizmetini edaya kadir salih ve dindar bir şeyh,

2. Beş vakit namazı cemaatle kıldıracak salih, âlim ve fakıh bir imam,

3. İmarette toplanarak - imamla birlikte - *Kur'an-i Kerim*'den, günde birer cüz' okuyacak, ehl-i ilimden on nefer hafız,

4. Namaz vakitlerini bilen ve her vakit namaza devam eden iki müezzin,

5. Türlü yemekler yapmasını bilen iki aşçı,

6. Her türlü ekmek yapmasını bilen iki ekmekçi,

7. Zaviyenin umurunu sıraya koyacak bir nakip,.

8. Kapıyı açıp kapayacak ve onu bekleyecek bir kayyım,

9. Kandillerin temizliğine ve yanmasına bakacak bir kandilci,

10. İmaret için hazırlanan yemekleri, gıdayı, buğdayı ve arpayı muhafaza edecek bir kilârdâr,

11. Handa lâzımgelen hizmetleri görecek bir hancı,

12. Az olsun, çok olsun, gelir ve gideri emanet üzere yazıp hiyanet etmeyen bir kâtip,

13. Buğday döven ve kâseleri yıkayan bir hizmetçi,

14. Lâzımgelen onarımı yapacak iki mimar, (bunlardan biri İ n e g ö l K a s a b a s ı'nda diğeri A n k a r a'daki evkafı tamir edecek)

15. Birinci R u m e l i'ndeki, diğeri A n a d o l u'daki ve üçüncüsü de A n k a r a'daki vakıf âkarlarının gelirlerini cibayet edecek yani tahsil edecek üç Cabi,

16. Gelir, giderlere bakacak emniyetli bir vekil-i harç,

17. Türbenin hizmetini ifa edecek emin bir türbedardan ibarettir. Bunların hiç biri şer'î mani' ve kavi özür olmaksızın vazifelerini asla bırakamıyacaklardır.

İMARETTE PİŞECEK YEMEKLERLE HADEME TAHSİSÂTI :

Mezbur evkaf en güzel surette istiğlâl olunup yani gelirlendirilip, A l l a h ü T e â l â'nın ihsan etmiş olduğu gelir ve galleden, evvelâ rakabelerin tamirine ve asıl mevkufatın meremmetine sarfolunup ve ıslaha muhtaç olan yerleri ıslah edildikten sonra artan gelirden;

1. Mütevelliye, artanın öşürü yani onda biri,

2. Vakfa nazaret eden nazıra günde 15 dirhem,

3. Şeyhe hergün 5 dirhem,

4. İmama hergün 4 dirhem,

5. İki müezzinin beherine günde birer buçuktan 3 dirhem,

6. Vekil-i harca hergün 4 dirhem,

7. Türbedara hergün 1 dirhem,

8. İki aşçının her birine ikişerden günde 4 dirhem,

9. Ekmekçilere, adam başına birer buçuk dirhemden günde 3 dirhem,

10. Nakibe günde 3 dirhem,

11. Kayyıma hergün 2 dirhem,

12. On adet cüz okuyacak olan hafızların [9] her birine günde birer dirhemden 10 dirhem,

13. Kandilciye günde 2 dirhem,

14. Kilârdar yani anbarcıya hergün 4 dirhem,

15. Hancıya hergün 1 dirhem,

16.Kâtibe hergün 5 dirhem,

17. Buğday döven ve kâseleri yuyan kimseye hergün 1 dirhem,

18. İ n e g ö l'de bulunan evkafın mimarına günde 2 dirhem,

19. A n k a r a'daki evkafın mimarına günde 3 dirhem,

20. Üç Cabi yani tahsildarın her birine beşer dirhemden 15 dirhem,

21. Kandil yağı ve hasır için günde 2 dirhem,

22. Odun için günde 6 dirhem,

---

[9] Yukarıda geçtiği üzre bunların birisi i m a m olacak.

23. Et için hergün 40 dirhem,

24. Reçel ve turşu için senede 1000 dirhem,

25. Ziyafet için hergün 10 dirhem,

26. İmarette pişecek aş için hergün 2 kile buğday,

27. İmarette pişecek ekmek için hergün 6 kile undan ibarettir.

Bu vakfiyede zikrolunan dirhemler, her zaman geçen dirhemdir. Zikrolunan kileler, B u r s a'da mütearef olan kiledir. Akşam ve sabah olmak üzre günde iki defa yemek pişirilecektir. Mübarek, Ramazan ve Bayram gecelerinde : Güzel ve lâtif yemeklerden bi-dane pirinç ve zağfranlı zerde pişirilecektir. Sebze, tuz vesaire gibi, yemeklerin diğer havayici mütevellinin reyine bırakılmıştır.

Eğer vakfın galle ve geliri az olup mezbur vazife ve cihetlerden bazısına kâfi gelmez ise, bütün vazifelerden o noksan nisbetinde azaltılacak, eğer galle artar, gelir masraftan ziyade olursa o zaman mütevelli evvelâ meremmete sarfedecek, sonra akar ve emlâk alarak onları mezbur vakıflara ilhak eyleyecektir.

Mumaileyh vâkıf, şart etmiştir ki; nasbolunan bir kimse hizmetine devam edüp tayin olunduğu işe baktıkça azlolunamaz. Eğer doğru yoldan saparsa o zaman mütevelli ona, evvelâ nasihat eder, doğrudan doğruya azil cihetine gitmez, ikinci defa yine işlerse, yine nasihat eder ve azarlar, fakat, azletmez. Eğer bundan sonra o hal üzre yani kötü yollara gitmeğe devam ederse, o zaman artık mütevelli, onu azleder.

Yine vâkıfın şartları cümlesindendir ki : Evkafın meremmeti, diğer masraflara tercih olunur. Eğer imaret, zaviye ve mescit yıkılacak olursa, ikinci, üçüncü, dördüncü defa ve daha ziyade dahi olsa yeniden yapılacaktır. Eğer zamanın bir maniası dolayısiyle iadeleri yani tekrar yapılmaları mümkün olmazsa o zaman, mezbur evkafın geliri, müslüman fakir, yoksul ve muhtaçlarına sarfolunur. Dünya durdukça böylece devam olunur.

Müşarünileyh Vâkıf, B u r s a'da 64 dükkânı vakfetmiştir. Bunlardan üçü ayrı olup diğerleri birbirine bitişiktir. Hudutları : Şarktan M e h m e d P a ş a vakfı, kıbleden umumi yol, garpten merhum H a c ı İ v a z P a ş a çarşısiyle, şimalden N e k c ü k O ğ l u M e s c i d i ve umumi yol ile çevrilmiştir. Vâkıf şart etmiştir ki; sağ oldukça, mezkûr dükkânları, sair emlâkinde olduğu gibi kendisi tasarruf edecek, âhirete göçtükten sonra "ben öldüğümde evim filân şey'e vakıftır" demeği kabul edenlerin mezhebine göre : Bu dükkânlar, İ n e g ö l'deki imaretin evkafına ilhak olunarak mütevelli bunları da imaretin sair evkafında tasarruf ettiği gibi tasarruf edecektir.

Vâkıf, İ n e g ö l'de kâin mezbur imaret ve zaviyeyi bina edip onlara 873 tarihinde yukarıda zikirleri geçen emlâk ve âkarı vakfettikten sonra hayratını artırmak istedi de mezbur İ n e g ö l'deki imaretinin yanında lâtif, zarif, şerif, güzel ve üstün bir medrese de bina ederek Cennette derece ve makamlara ermeği ve günahlarının afvini umarak onu, halis niyyet ve temiz yürekle vakıf ve A l l a h yolunda habs ve sadaka kılmıştır. Bu medrese ve imaretin mesalihi için de, hal-i sıhhatinde iken temiz malinden, zikirleri aşağıda gelecek olan emlâk ve âkarı vakfetmiştir ki onlar da şunlardır;

1. B u r s a tevabiinden, İ ğ d i r namındaki köyün bütün hukuk ve hududiyle tamamı,

2. E d i r n e tevabiinden K ı z ı l a ğ a ç'ta kâin değirmenlerin tamamı,

3. Y e n i ş e h i r'de kâin değirmenlerin tamamı,

4. M a n y a s tevabiinden G ü n i diye maruf olan köyün tamamı,

5. M a n y a s tevabiinden İ l y a s p a ş a K ö y ü diye m a r u f Ç a m l u c a nam köyün, bütün hudut ve hukukiyle ve bu köyde bulunan vâkıfın köleleri ve bütün eserleriyle tamamı,

6. M a n y a s tevabiinden S a l u r

K ö y ü adındaki köyün, bütün hudut ve hukukiyle tamamı,

7. İ n e g ö l tevabiinden B o y a c ı K ö y ü'nde kâin değirmenlerin tamamı,

8. Y e n i ş e h i r'e tabi dolap değirmenin tamamı,

9. K â n g ı r ı (Çankırı) Ş e h r i'nde yeni bina etmiş olduğu hamamın önündeki dükkânlarla birlikte tamamı,

10. B u r s a Ş e h r i'nde kâin ve G e l i n c i k diye meşhur olan (Reşak)ın[10] tamamı,

Vâkıf, bunların cümlesini de şart ve tafsil ettiği veçhile bütün hudut ve hukukiyle, yolları ve merafikiyle, dahil ve hariç herşeyi ile butlandan âri surette, sahih ve şer'î yolda vakfetmiştir. Bu mevkufatı da, bi'l-umum kavlî ve filî tasarrufât-i şer'iyyesinin nâfiz olduğu sihhat halinde iken kendi ihtiyar ve iradesiyle müebbet ve muhkem surette vakfederek bunların sıhhat ve lüzumuna şer'an hüküm verilmiş olduğundan satılmaz, bağışlanmaz, miras kalmaz, rehin verilmediği gibi tebdil ve tağyir de olunmaz.

Vâkıf bunları vakfettikten sonra, işbu yeni evkafının gelir ve mahsulüyle yukarıda geçen eski evkafının gallesinden, İ n e g ö l'de bina etmiş olduğu medresenin müdderisine tedris ciheti olarak günde otuz dirhem, bu medresede ilim tahsil eden talebeden, müstait on neferinin her birine günde ikişer dirhemden yirmi dirhem, medresenin muidine hergün beş dirhem, bevvabına hergün birbuçuk dirhem, hafız-ı kütübe bir buçuk dirhem, halâlara bakıp temizleyen hizmetçiye bir dirhem ve kandil yağı ve hasır için keza günde bir dirhem tayin ve şart eylemiştir.

Müşarün ileyh vâkıf, vakfının artmasiyle gelirinin de artacağı şüphesiz bulunduğundan bu ciheti nazar-ı itibara alarak İ n e g ö l'deki imaretinin bazı masarifini artırmıştır. Şöyle ki;

1. Et masrafı için hergün kırk dirhem tahsis etmişti. Şimdi ona on dirhem daha zammederek elli dirheme,

2. Günde iki kile olan pirince yarım kile dahi zam ile iki buçuk kileye,

3. Günde altı kile olan una bir kile daha zammile yedi kileye,

4. Odun için günde altı dirhem idi. Ona bir dirhem daha zammile yedi dirheme,

5. Kâseleri yıkayıp buğdayları döven için günde bir dirhem idi, bir dirhem daha zammederek günde iki dirheme yükseltmiştir.

Vâkıf, sabıkan tayin etmiş olduğu Cabilerden başka bir câbi daha tayinini ve buna da günde üç dirhem cibayet vazifesi, verilmesini şart kıldı.

K â n k ı r ı'da bina etmiş olduğu hamamın meremmeti için günde iki dirhem, bu hamamın kirasını tahsil için bir cabi tayin ile hergün için iki dirhem, meremmeti için günde iki dirhem verilmesini şart eylemiştir. Vâkıf, bu zikrolunan evkafının, kendisinden daha faydalı bir şeyle bile istibdâline rıza göstermemiştir. A l l a h'a, P e y g a m b e r'e, âhiret gününe imanı olan halife, sultan, vezir, hükümdar, emir, kadı, müftü, muhtesip vesaireden hiç bir kimseye, bunları tağyir ve tebdil etmek, iptal ve tahviline çalışmak, zikrolunan şartlarını bozmak asla caiz değildir. Bunu işittikten sonra herkim tebdil ederse vebali ancak o tedbil edenlerin boynuna olsun ve A l l a h'ın, Meleklerin ve bütün nasin hepsinin lâneti onun üzerine yağsun. A l l a h ona gadab etsün, ona azabı elim hazırlasın. Allah'a imanı olan ve A l l a h d a n korkan bir kimse P e y g a m b e r'in şu; *"Mü'min kardeşinden haksız olarak bir karış yer alan kimsenin boynuna,* A l a h ü T e â l â *cehennemde yedi kat yeri geçirüp dolar"* sözünü işittikten sonra hangi muvahhit mü'min bu işe cesaret edebilir? Şu beyan olunan şartlardan her hangi birini değiştiren kimse A l l a h'tan, P e y g a m b e r'inden, kitaplarından, meleklerinden onun haşr-ü neşrinden uzak olsun. A l l a h, onun na-

[10] Bu (Reşak) ın ne olduğu anlaşılamamıştır. Nişan meydanı olması muhtemeldir.

mazını, orucunu, zekâtını ve haccını asla kabul etmesin.

Bundan sonra vâkıf-ı müşarün ileyh İnegöl'de kâin mezbur evkafına, Dimetoka tevabiinde kâin Musa Çavuş mezrcası diye maruf olan mezrcanın tamamını ilhak etmiştir ki : Bu mezrcanın hududu : Lü'lü' Paşa çeşmesi'nden başlayup oradan geçer, uzun ağaca varır, oradan Türkçe öyük denilen tepe tarafına geçer. Orada dere içinde nişan için dikilmiş taşa varır, oradan geçip Küçük Sekban Köyüne giden eski yolun başındaki dikili taşa varır, oradan tepe mişeliğinde dikili taşa varır, oradan tepede kâin Yenerce Pınar diye maruf pınara varır, oradan üst taraftan geçerek öyük denilen tepenin başındaki dikili taşa varır, oradan geçüp nişan için dikilen taşa, oradan geçüp tarla başında nişan için dikilen taşa oradan geçüp kalın mişeye varır, oradan geçüp nişan için dikili eski taşa oradan mişe yanında nişan için dikili taşa, oradan geçüp tepenin üzerinde nişan için dikili taşa varup oradan Bergoz yolu başında nişan için dikili taşa iner, oradan geçüp sazlık karşısında sabit eski taşa, oradan inüp göle varır, gölü geçüp nişan için dikili taşa varır, oradan geçüp Nalbant Kuyusu denilen kuyuya varır, oradan Meriç nehrine geçer, oradan Meriç boyunca gidüp Soğanlık Hendeği başında nişan için dikili taşa varır, oradan geçüp göle gider ve oradan da hududun başı olan Lü'lü' Paşa çeşmesi'ne varup nihayet bulur. Vâkıf bu mezrcayı bütün hudut ve hukukiyle, dahil ve hariç şeyleriyle, arazisi ve dağlariyle, düzlük ve tepelik yerleriyle, ziraat için çalışan bütün kölcleriyle, âlât ve esbabiyle vakfetmiştir. Vâkıf, sonradan vakfederek, İnegöl'deki vakfına zam ve ilhak etmiş olduğu mezbur vakfının gelirinden;

Kur'an-i kerim hafızlarından onbeş nefer kimseye, hergün *Kur'an-i kerim*'in cüzlerinden birer cüz'ü şerif-i *Mushafın* yüzüne bakarak tertil ve tecvi ile, *Kur'an*'ın şanına lâyık bir şekilde okuyup vâkıfın ruhuna bağışlamak ve imarette toplanup okumak şartiyle hergün otuz dirhem şart eylemiştir ki, her hafıza günde iki dirhem isabet eder. (Allah kabul etsün.)

Bunlardan sonra müşarün ileyh vâkıf, İstanbul'da (Azepler Hamamı civarında Unpazarı'nda kâin bahçenin hasılını, mezkûr imâretin evkafına ilhak etmiştir. Bu bahçe, mahallinde şöhretinden dolayı tahditten müstağnidir. Bu da imaretin diğer evkafı gibi vakıftır. Vâkıf, bu bahçeyi, -vakfiyede yazılı- Edirne'de Tunca nehri yanında vaki olan bahçeye bedel olarak vakfetmiştir. O bahçeyi, sultan oraya imaret binası kurmak için almıştır. Çünkü bedel, mübeddel-i minhden daha hayırlıdır. Düşüncesiyle bu iki bahçenin mübadelesini kabul etmiştir. Vakfolunan mezkûr bahçenin geliri de diğer evkafının mahsulâtı gibi imarete sarfolunacaktır. Yine müşarün ileyh vâkıf, Sultan Bayezid Han izniyle her sene Gelibolu geçidinden geçen on bin koyunun koyun vergisinden alınan mahsulâtı, vâkıfın elindeki, Sultanın verdiği ferman mucebince mezkûr imaretin evkafına zam ve ilhak ederek bunların gelirini de, vakfiyede yazılı sair evkafı gibi imaretin mesalihine sarfolunmasını şart eylemiştir. Allah muhsinlerin ecrini zayi'etmez. Efendimiz Hazret-i Muhammed'e ve onun âlinin cümlesinin üzerine salât ve selâm olsun.

Buna hüküm verilip işhat yapılması, 891 senesi Safer ayının ortalarında cereyan etmiştir.

(Vakfiyede şöyle bir zeyl vardır :)

Mezbûr evkaf cümlesinden biri de Ankara mahallelerinden İskendertaş Mahallesi'nde kâin yeni hamamdır ki, mezbûr evkafına mütevelli olan vâkıf, hal-i hayatında evkafının malinden yüz kırkikibin beşyüz meskûk gümüş dirhem ayırarak mezkûr imarete vakıfolmak üzere bu hamamın bina edilmesi için mezkûr meblâğı, evkafına nazır olan, kendi azatlılarından kethüda Sinan Bey'e teslim eyledi. O da, onları kabzetti. Bundan sonra müşarün ileyh vâkıf, nâzıra, Ankara'da bu hamamın binası

için izin ve müsaade verdi. O da, vâkıfın dediği şekilde bu hamamı yaptı.

Muamileyh vâkıfın vefatından sonra, vâkıfın veresesi İbrahim Bey, Pirî Bey, Şadi Bey, Şahzâde Hatun ve Hafsa Hatun ki, bunlar, bir çok defalar ismi geçen vâkıfın evlâtlarıdır. Bu hamamın mezbur imarete vakıfolduğunu şüpheden âri, sahih ve şer'î surette ikrar ve itiraf ettiler.

Yine bu evkaf cümlesinden biri de İstanbul mahallelerinden Azeplер Hamamı Mahallesi'nde kâin bir bahçedir, bütün hududiyle, dahil ve hariç, zikrolunsun, olunmasun bil'umum haklariyle vakıftır. Bu bahçe mahallinde sahibinin ismiyle maruftur. Bu bahçe de asıl vakfiyede : mezbur imarete vakfolan, Edirne'de kâin bahçeye bedel olarak vakfedilmiştir. Merhum vâkıf, hal-i hayatında iken değiştirilen bu bahçeyi, Sultan-ı âzam, Hakan-ı müfahham Sultan Bayezid b. Mehmed Han hazretlerine, o yere, Sultana nisbet olunan bir imaret bina olunmak için hibe eylemiştir.

Son olarak da : Mezbur yeni hamamın gelirinden bu hamamın tamiri için hergün iki dirhem tayin eylemiştir. İnegöl Kasabası'nda kâin imarete müteallik evkaf cümlesinden, merhum vâkıfın türbesine bakup gözeten kimseye hergün iki dirhem, keza vâkıfın zevcesi Tacü'nnisa Hanım'ın türbesine bakan kimseye bir dirhem olan vazifesine yarım dirhem zam ile birbuçuk dirhem verilmesini ve vakfiyesinde yazılı sair evkaf gibi bunun da imaretin masarifine sarfolunmasını şarteyledi. Butlandan âri olarak sahih ve şer'î surette vakıftır. Buna hüküm verilüp yazılması, 892 senesi Cemaze'l-ulâ ayının ortalarında cereyan etmiştir.

ŞAHİTLER :

Mehmed Paşa b. Abdullah Defterdâr Ali Bey

Mevlâna Muhiddin Ârif Çelebi

Emir-i ahur Mahmud Bey b. Abdullah

Emir-i alem Mesih Bey b. Abdullah

Reisü'l-Bevvabin Mehmed Bey b. Abdullah

Emir-i ahur Süleyman Bey b. Abdullah

Reisü'z-zevvakin Şeref Ağa b. Abdullah

Sinan Bey b. Abdullah

Murad Bey b. Abdullah

Zağnos Bey b. Abdullah

Mevlânâ Muhiddin b. İshak

Müderris Mevlânâ Celâl b. Cemal

Kasım b. Abdullah

İskender b. Abdullah

Firuz b. Abdullah El-bazî

Mustafa b. Mahmud el-kâtip

El-hac İskender b. Abdullah el-hur

Umur Bey b. Korucu Toğan

Mehmed b. Ahmed El-hatip

Es-seyit Nasır b. Es-seyit Hüseyin

El-hac Ahmed b. İbrahim El-imam

Habib b. Mustafa imamu'l-vâkıf

Şemseddin b. Ahmed hatib-i Siroz

Mehmed b. Abdullah Reisü'l-bevvâb

Tanrıvermiş b. Abdullah

Hayreddin b. Abdullah vâkıfın azadlısı

Sinan b. Abdullah kâtip

El-hac Sinan sofu

Yusuf Vâkıfın azadlısı

Hayreddin b. Seyidî Ahmed kâtip

Mübarek b. Abdullah aşçı

El-hac Yunus b. Abdullah azadlu

İlyas b. Abdullah aşçılar reisi

El-hac İlyas b. Abdullah el-hur

El-hac Mehmed b. Cemal Kâtibü'l-huruf.

İSHAK PAŞA'NIN H. 892 TARİHLİ VAKFİYESİ : [11]

İshak Paşa -yukarıda arz ve izah ettiğimiz veçhile- yaşının ilerlemiş olması dolayısiyle, sadaretten afvini dilemiş ve bu dileği de II. Bayezid tarafından tasvib edilerek kendi arzusiyle ve tekaütlükle (Selânik Valiliği)ne tâyin edilmiştir. Müşarün ileyh muhacir, müsafir ve fakirlere yardım düşüncesiyle, burada da bir hayır müessesesi kurmağı arzu ve irâde ederek mezkûr şehirde bir imaret bina ve inşa ve bunun devam ve bekasiyle yemek, içmek vesaire gibi zarurî masrafları için bazı mallarını vakfetmiş ve bu vakıf hadisesini tesbit için de, -tafsilini aşağıda beyan edeceğimiz- H. 892 tarihli arapça bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Yazı san'ati bakımından, oldukça güzel bir talik yazıyle Semerkandî kâğıt üzerine yazılmış olan bu vakfiye, Besmele ve unvandan maada 140 satırdır [12].

Mezkûr vakfiyede -Vâkıfın diğer vakfiyesinde olduğu gibi-

1. Allah'a hamd ü sena, Peygamber'e salât ve selâm vecibelerini ifayı,

2. Vakfın ne maksatla yapıldığını,

3. İmaretin bina ve inşasını,

4. Bu imaretin mesalihi için vakfedilen malları,

5. Vakfın idare şeklini,

6. İmarette istihdam edilecek imam, müezzin, aşçı v. b.,

7. Bunlardan sonra, vakfa yeniden zam ve ilhak olunan bazı gayr-i menkulleri,

8. Hademe ücretleri ve imarette pişecek olan yemek masrafları hakkındaki malûmatı ihtiva etmektedir. Bu vakfiyenin de diğeri gibi arapça olması dolayısiyle, sayın okuyucularımıza, eksiksiz bilgi verebilmek düşüncesiyle vakfiye tercemesini herkesin anlayabileceği bir şekilde sâdeleştirmeği faydalı buldum. Şöyle ki :

Yukarıda arz ve izah ettiğimiz veçhile : Bütün müslüman âlim ve hâkimlerinde câri olan usule uyularak Besmele, Allah'a hamd-ü sena ve Resul'üne ve anın âl ve ashabına ve diğer Peygamberlere salât-ü selâm edildikten sonra maksada gelince : Allahü Teâlâ'nın yüksek hikmeti, bu âlemin devam ve bekasını iktiza edince âdem oğullarını yarattı. Onlara, Allah'a yakınlık ve taat yollarını açtı. Onlara takatleri nisbetinde teklifte bulundu. Yani onların yapamayacaklarını teklif etmedi. Buna mukabil, onlara sevap verdi. Âsilere de ikab hazırladı. Ölümle sakındırdı, tekrar dirilişi hatırlattı. Zira eceller mahdut, nefesler sayılıdır. Herkes ameline göre karşılık görecektir, Tul-i emeline bırakılmamıştır. İşte bunun için büyük vezir, şanlı emir, sahib-i azam, düstur-u âlem (burada iki satır kadar medih lâfızları vardır) olan İbrahim Paşa oğlu İshak Paşa, ibret gözüyle bakıp basiret düşüncesiyle Allahü Teâlâ'nın, (.....) âyetini göz önüne getirince anladı ki, bu dünyanın zevali yakındır, intikali çabuktur, felâketi bol ve yorucudur. Taciri ziyanda, kazananı husrandadır. Süruru şurur, kasırları kabirdir. Şarabı serap, tatlısı azaptır. Âhiret ise zevali olmayan bir evdir. Onda göçmek yoktur. Onun müddetinin sonu yoktur. Sayısı bitip tükenmez, bekası ebedîdir. Devamı sermedîdir, nimetleri daima kaim, sevabı büyüktür. O, iyiliklerin evi, hayırlı kimselerin yeridir. Dünyada her canlı ölecektir. Onda bulunan herşey zevale mahkûmdur. Her ecel için muayyen zaman vardır. Her iş sorulur. İnsanın ömrü selâmet içinde geçse, ve her nekadar yüksek ve ulu mertebelere çıksa da, en sonra âhirette yalnızca haşrolunacaktır. Oraya tek başına gelecektir.

İşte bu mülâhazalarla mumaileyh, ciddiyyetle işe sarılmak için kollarını sığadı da işe başladı ve âhiret günü için hayırlı azık hazırladı. Hayırlar içinde de en de-

[11] Bu vakfiye : Arşiv sicillerinden. *Küçük Evkaf-ı Sâni* adlı ve 624 numaralı defterin 228 - 230. sahife ve 172. sşırasında kayıtlıdır.

[12] Kâğıt nevi'nin Semerkandi ve satır adedinin yüz kırk olduğu vakfiyenin sonunda beyan olunmuştur.

vamlısı olan vakfı seçti. Çünkü o, yani vakıf, mübarek ağaç gibi olup kökü yerde sabit, dalları göklere uzanmıştır Resul-i Ekrem Efendimiz de buyurmuştur ki : Âdem oğlu ölünce âmelleri kesilir. Ancak üçü müstesnadır. Yani üç şeyi yapanların amelleri kesilmez, devam eder. Onlar da : Devam edüp giden sadaka, kendisinden faydalanılan ilim ve hayır dua eden evlât bırakanlardır. Bundan dolayı en hayırlı bir azık olan salih ameller işlemeğe basiret sahibi olan kimselerin hevesiyle sarıldı da vakıf yaptı. Zira vakfın, hayrı muaccel, sevabı müeccel-dir. Nimeti bereketli, atası çoktur. Sadaka-i câriye yani daima akan güzel bir hayırdır. İyi nam bırakmağa vesiledir, âşikâre şükürdür. Sevabı daim, fazileti kaimdir. Umumî bir in'am, tam bir ikramdır. Sonu kesilmeyen bir bahşiştir. Nihayeti olmayan bir sena ve şükürdür. Mükâfatı tam, menfaati herkese şamildir, zikri bakidir, sırrı mahfuzdur. Bilhassa âlimlere yapılan vakıf çok müstesnadır. Çünkü onlar, Peygamberlerin vârisleridir. Muhamed Mustafa'nın esrarının muhafızları, alnı pâk İslâm milletinin bekçileridir. Onlar adaletle kaim, Allah'ın dinini yerine getirmekte daimdirler. Böylece hayır makamları ihya etmenin iyi olduğunu anladı. Nasıl ki Resul-i Ekrem Efendimiz : "Ümmetimin fesadı zamanında benim sünnetimi ihya eden kimseye yüz şehit sevabı vardır.", "Herkim bir ölü ve hâli araziyi ihya ederse o onundur" buyurmuştur. İşte buna binaen sünnet-i seniyyeyi ifa ederek ve parlak nimetlere şükrünü göstererek Allah'ın Mescitlerinden birini ihya eden kimsenin Beytü'llahi'l-Haramı bina etmişcesine, sevap kazandığından İslâm şeairini diriltüp putları kırmak ve ezlâmı parçalamak niyyeti ve Melik-i Kuddus olan Allah civarında Darü's-Selâm'da kendisine yer hazırlamak maksadiyle hayır yaptı da Selânik Şehri'nde binası yüce, tarif ve tavsiften hâli bir imaret-i şerife bina eyledi. Onu kıyl-ükal (dedi kodu) dan kurtaracak bir suretle sihhat şeraitini havi olarak şer'an tesbil ve lüzumiyle hükümden sonra müebbet ve muhallet olarak vakıf ve habseylemiştir. Onunla (imaretle) birlikte bu vesikada zikri gelecek mevkufâtın yani vakfedilen gayr-i menkullerin cümlesini de vakfeylemiştir. Kendisinden sadır olan bu vakıf, şer'î tasarrufâtının nâfiz olduğu bir halde yapılmıştır. Orada sakin olan müslüman fakirler, yoksullar ve gelip giden müsafirler için yapılan bu vakıf, sahih ve şer'î surette lâzım ve nâfiz bir vakıftır.

Yine Vâkıf, hal-i sihhatte iken elinde bulunan ve tasarrufu altında olan temiz malinden işbu imaretin mesalihi için aşağıda zikirleri gelecek ve şartları beyan edilecek olan şeyleri vakfetmiştir ki, onlar da şunlardır :

1. Bu cümleden biri, Selânik tevabiinden Gelmeryc'ye tâbi Glatice denilen köyün tamamı olup cizyesi, sair şer'î ve örfî hasılât ile vakıftır.

2. Sidre Kapısı Kasabası'nda kâin hamamın tamamı,

3. Mezkûr kasabada kâin hanın tamamıdır ki, bunların cümlesi müşarün ileyh vâkıfın milkidir. Ve'l-hasıl adı geçen vâkıf bu köyü, bu hamamı ve hanı bütün hududu ve hukukiyle, yolları ve merafikiyle, mer'aları, boğazları, dağları, tepeleri, vâdileri, otlakları, yaylalariyle sahih ve şer'î surette müebbet ve muhallet, daim ve ebedî olarak devam eden bir vakıf olup sihhat ve lüzumuna şer'î yolda hükmolunmuştur. Satılmaz, hibe edilmez, yani bağışlanmaz, miras kalmaz, rehin verilmez, temlik olunmaz yani milk yapılmaz, tebdil edilmez. Hiçbir sebep ve veçhile tağyir olunmaz. Arz ve arz üzerindekilerin cümlesinin, vârislerin en hayırlısı olan Allaha intikal edinceye kadar böyledir.

VAKFIN İDARE ŞEKLİ :

Sonra, müşarünileyh vâkıf tevliyeti ve zikri geçen evkafının cümlesinde tasarrufu sağ olduğu müddetçe kendisine, eceli gelip ölüdükten sonra en salih oğluna ve oğulları oğullarının en salih olanına ondan sonra evlât kafilesi, cennet bahçelerine göçenler kervanına katılıncaya kadar batından batına, nesilden nesile şart eylemiş-

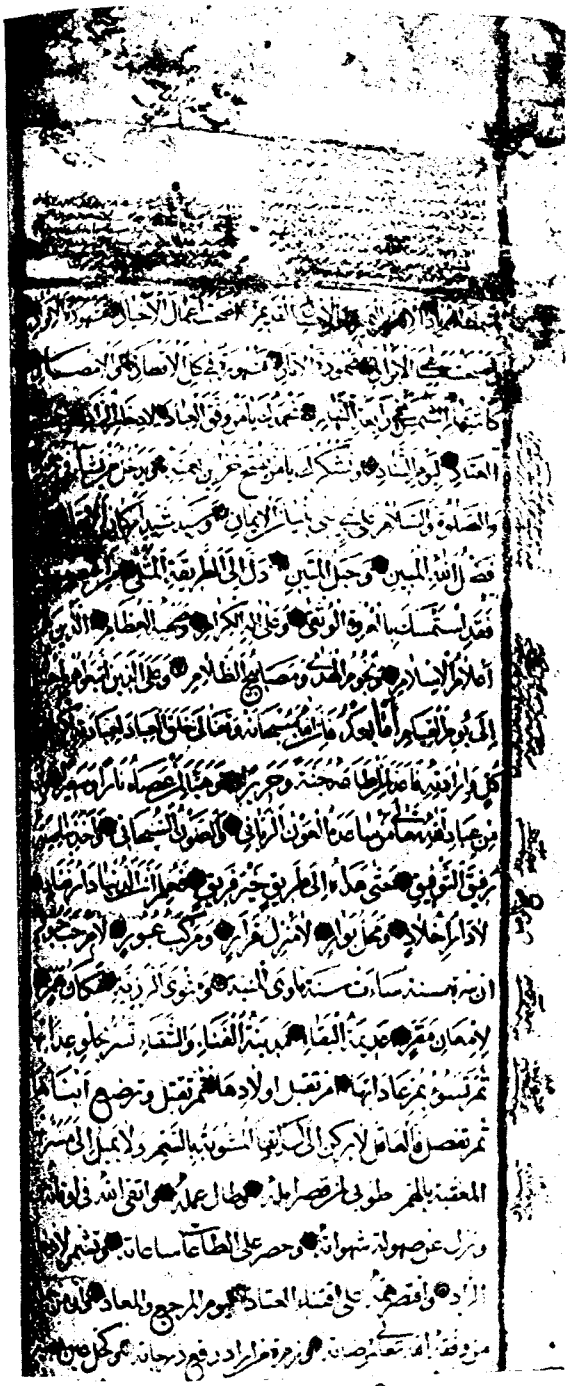

1

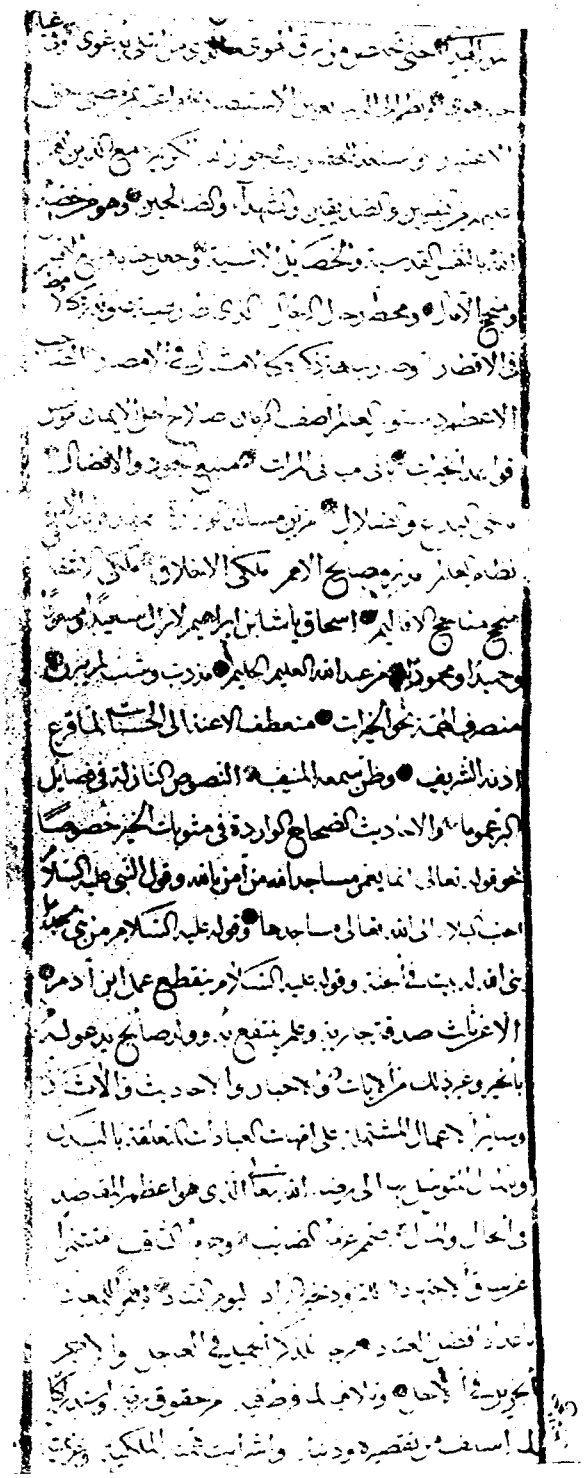

2

الى الطريق المسالك الى زغرى ومنه الى الوادى المعروف بقرجه
دن ومنه الى الجبل المدعو قولق بيلاكى ومنه الى ملتقى الطريقين
الكائن بقرب سرى خرمند ومنه الى المقبرة الفواس ومنه ينتهى
الى الموضع المعروف بحصار ليق ومنه تهبط وينتهى الى نهر طوزجه
لرسود وجميع القرية المسماة بقرية الكائنة بظاهر مدينة بروسه فى طرف
الشرقى يحتوى عليها حدود واربعة الحد الاول القبلى ينتهى الى الموضع
المدعو صاروبار فى ذيل كشيش طاغى والحد الثانى الشرقى الى الشجر
المدعو بجيناز والى ارض قريبة اسحاقجه والى الشجر الذى يصلب
عليه لانك ويعرف ايضا بجيناز والحد الثالث الشمالى الى
الطريق الكبير المار الى المدينة المذكورة والحد الرابع الغربى الى
الى الغربى الى الوادى المنسوب الى يوسف المجونى والى الكبير الواقع
فى قبر مرين قاضى سيماونه وجميع الاراضى الثلثة الغربية المكنة
وجميع الاراضى المسماة بحافظ مصلح الدين برارى الكائنة فى حومة
بروسه فى محلة انجيرلو وجميع الحوانيت الثلثة الكائنة فى ادرنه
فى باب الجامع العتيق المحدودة من الجوانب الاربع بالطريق وجميع
الخانوت الذباغى الكائن قريب النهر المزبور والى الطريق من الطرفين
وجميع الحمام الكائن فى دار السلطنة ادرنه المتصل ببيوت الواقف
المذكور المنتهى حدوده غربا الى الطريق والى البيوت المذكورة من سائر
وجميع الحديقة المشتملة على الاشجار المثمرة والدولاب الكائنة
فى ظاهر ادرنه شط النهر المسمى بتوجه المحدود بالنهر وبالطريق
وبالكبر المعروف بفيروز اغا باغى وبملك الامير حمزه بك وجميع
النسوانى الارزية المعروفة باوزون اولغلو الكائنة فى ناحية نيف
وجميع الطاحونتين المسماة احديهما بدنك الكائنة فى قرية قولاق
من اعمال نيف المحدودتين باوزون اولغلو جايى وبالاراضى الجوانب
الثلث وجميع الطاحونة المعروفة بطاحونة خانه الكائنة فى قصبة
قولا المستغنية عن التحديد لشهرتها فى مكانها وقريبا اولجلوكى الكائنة
ناحية تكلى حدودها يندى اولامر الشجر الاسود وينتهى
الجر المنصوب الى المشوكة المدعوة اكوجه اولو ومنه الى

الملكية الى احداث احدوثة فى الخير عدية المذكورة بناء عمارة
تضرب بحسنها الامثال فبنى فى المدينة المسماة بايدنكول عمارة
لم يجلب احد على منوالها ولم يرو شئ فى تمثالها لم ير لها ثانى ولم
يبن مثلها بانى سبحانه لم يبنها بانى الا بطيبة انفسه
واحسان ان العمارة فى الدنيا وان كثرت فليس يرى لها فى جنب
ثانى ووقف تلك العمارة فى سبيل الله وسبل عظم الله تعالى
اجره واجزل وتصدق بها وجعلها لوجه ربه وقفا صحيحا
مؤبدا وتصدقا صحيحا لازما محكوما بلزومه شرعى التسجيل بعد
اتقان شرائطه بحيث يدفع عن القال والقيل ووقفها
مع جميع ما يأتى ذكرها فى هذا الكتاب فى حال نفاذ تصرفاته
الشرعية فيما له عليه وقفا لازما صحيحا شرعيا على الفقراء
والمساكين فيكون سكنى الحرم المحترم للصادرين والواردين
والمسافرين والمقيمين من طوائف المسلمين قاطنين هناك
اوظاعنين بجميع ما تشتمل عليه من البيوت والحوطة والمطبخ
والحرمة والاصطبل وغير ذلك ثم وقف على مصالح
تلك العمارة الشريفة عن مزارع الاراكة الخالصة التى سيأتى
ذكر كل واحد مفصلا من ذلك جميع القرية المدعوة بشاهيلو
المعروفة بجاوجى خليل كوى مع الاراضى الجبل الزراعية فى
واحد ورحى اسود فى بيت واحد الكائنة فى قلعة من اعمال
ادرنه صانها الله تعالى عن الكارة والفتنة حدودها تبتدى
من شط نهر طوزجه فيمر على الغاب المعروف بقوق چكر تمكى فينتهى
الى الغدير ومنه يذهب على مجرى ماء العين وتصل الى العين
ومنها الى التل المعروف باورته ابوك ومنه الى الجسر المنصوب
الكائن فى مجرى العين ومنه الى الجسر المنصوب فى الموضع المعروف
بازماق ومنه الى الجسر المنصوب فى الروض ومنه الى العين المعروفة بقوجه
بكلر ومنها الى الوادى الكائن بقرب القرية المعروفة بجاوجلو المعروف
بسلوود رسى ومنه الى التل المعروف بزيارت ابوكى ومنه

الحد المدعو بسنو رحندی ● ویمر من اخذ السافیة ● وینتهی
الی الحجر الکاین فی موضع یقال له الکافر عطوز یواجویو ● ومنه الی الحجر
الخلاف الکاین بین الخنادق المدعو بچتال سکود ● ومنه الی الحجر الواقع
جنب الغرب الیابس ویاخذ السافیة ● ویصل الی الموضع المعروف
بویسل اکرکی ● ومنه الی الحجر الکاین فی موضع یحرف فیه السافیة
ویاخذ السافیة ● ویصل الی الاشجار الغرب المعروفة بلقلویاسی ●
ومنه الی سافیة الحد ومنه الی المخاضة المعروفة بکلی کجودی ●
ومنه الی شجر الغرب المکتوب ● ومنه الی الحجر الکاین فی حد مومن
ومنه الی الحجر المنصوب ● عند شجر الغرب الصغیر ● ومنه الی الحجر
الکاین فی الشوکة ● ومنه الی شجر الخلاف المعروف باکرکی سکودی ●
ومنه الی الحجر المنصوب ● ومنه الی شجر الکمثری المعروف بسنور امرودی ●
ومنه الی شجر الکمثری الکبیر الکاین جنب السافیة فی قریة مدعوة
بمومر تماری ● ویاخذ السافیة ویصل الی الحجر المنصوب ● ومنه
الی الاشجار المعروفة بصراجه قراغاجلری ● ومنه الی الحجر المنصوب ●
ومنه الی الاشجار السود المدعوة باکومر قراغاج ● ومنه
الی الحجر الاسود الکاین بین المزارع ● ومنه الی الحجر الکاین فی طریق
البینة المعروف بقالدرم طاشی ● ومنه الی الحجر الاسود ● ومنه
الی شجر البلوط المدعو بچتار بلوط ● ومنه الی الحجر المنصوب
المعروف بسونقیا ● ومنه الی الصنوبر المعروف بطوی جلم ویاخذ
الحدب ● ویصل الی التل المعروف بسوری دیه ● ومنه الی الحجر
المنصوب ● ومنه الی اشجار الصنوبر المدعو اکومر جاری ● ومنه یاخذ
الحدب ● والطریق وینزل الی شجر الکمثری الواقع فی طریق هرکه
ویاخذ الطریق ویصل الی مقابر الغربا ● ومنه ینتهی الی الطریق
بروسه ● ویاخذ الماء ● ویاخذ الی قنطرة المطر ● ویاخذ طریق بروسه
الی الشجر الابیض ● ویمر فی منه ویصل الی الحجر المنصوب ● ومنه
الی اشجار الدلب المدعوة باکومر جاری ● ومنه الطریق هرکه ● ومنه
الی شجر البلوط الکاین فی حدود خواجه کوی ● ومنه الی
ومنه الی الشجر الاسود ● ویاخذ الماء ● ویصل الی الحجر الحد

5

الی الشجر الابیض ● ومنه الی الحجر المنصوب ● ومنه الی الشجر الاسود ومنه
الی شجر الخلاف المعروف بالما لوسکود ● ومنه الی الشوکة ● ومنه الی الحجر
المنصوب عند شجر الخلاف ● ومنه الی الاشجار السود المدعوة اکومر قره
غاج ● ویقطع السافیة ● وینتهی الی شجر التفاح ● ومنه الی الشجر
الاسود المذکور فی اول الحدود ● وجمیع المزرعة المسماة قره غاج حتی
الکابنة فی قریة خواجه مرتوابع اینکول مع طاحونة واحدة ● وجمیع
ارحی الواحد الکابنة فی قریة بویاجی مراعی اینکول ● وجمیع ارحی الواحد
الکابنة فی قریة عیسوبرانی فی نواحی اینکول ● وجمیع الدکاکین الخمس
الکابنة فی نفس اینکول ● وجمیع الحمام الکاین فی محروسة انقره ● وجمیع
الدکاکین التسع الکابنة قبل الحمام المذکور ● وجمیع ارحی الواحد الکاین
فی انقره المشهورة باحی حماد کرمی ● وجمیع ارحی الواحدة الکابنة فی
محروسة انقره المعروفة بحاجی اسمعیل کرمی مع بستانه ● وجمیع
الکابنة فی قریة ویرانجق نواحی بیمرتلو ● وجمیع ارحی الواحدة
الکابنة فی القریة المذکورة الواقف المومی الیه ● دام افضاله الشهیرة بحرجی باشا
اوغلی ثم وقفت وحبست المرحومة المغفورة لها سیدة الخواتین تاج
النسا فی العالمین زوجة الواقف المشار الیه السلطان خاتون بنت
المرحوم اسفندیار بن طاب ثراهما حال حیوتها ونفاذ تصرفاتها شرعا
ما هو لها وملکا وتحت تصرفاتها الی حین صدور هذا الوقف منها
علی مصالح العمارة المزبورة الکابنة فی قصبة اینکول المزبور وذلک
جمیع القریة المسماة قریلی کلیسا الکابنة فی ناحیة ماباس المتنهی حدودها
قبلة وشرقا الی النهر المعروف بمریج ● وشمالا الی قریة امرزه وقد دخل
مع المزرعة المعروفة باقیاش عورتی چفتلکی المستغنیة عن التحدید
لشهرتها فی مکانها الکابنة فی ناحیة ماباس علی مصالح العمارة المذکورة
ایضا یتصرف محصولاتها فی تلک العمارة کما یتصرف محصولات
سائر الاوقاف المعدة لذلک ثابت وصحیح لدی شهادة مولانا عیسی بن
ابراهیم الامام ● وصرصر بن عبد الخیاط العتیق ● واسکندر بن یوسف

6

V. Tamer

وقرنا بعد قرن بشرط ان يتصرف فيه مادام نفسه النفيسة في قيد الحيوة
وبعد انقراضهم الحق الى ساير اوقاف العمارة الكاينة في قصبة اينكول
ثم وقف الواقف المشار اليه الحمام الذي بناه في قلعة بوغازكسن من اعمال
قسطنطينية واربعة دكاكين المتصلة احديها بالاخرى الكاينة في جنب
الحمام الذي بناه في القسطنطينية على مصالح المسجد الذي بناه في محروسة
قسطنطينية وشرط ان يصرف من محصولات اوقاف المسجد المذكور للامام
كل يوم سبعة دراهم اربعة لجهة الامامة وثلثة منها لجهة تعليم اطفال
المسلمين بعدما شرط ان يكون الامام صالحا متدينا فقيها حافظ كلام
الله تعالى وللموذن في كل يوم ثلثة دراهم اثنان منها للتاذن وواحد
للقيمة وللحصير ودهن السراج واسباب البساط كل يوم درهمين وشرط
ان يصلي في المسجد المذكور خمس صلوات مكتوبات بجماعات وقفا
صحيحا شرعيا وشرايط الصحة والتاييد واللزوم والتابيد مرعيا منبئا
عن النية الصالحة ومخبرا عن الهمة الناجحة صدقة جارية وعن جميع المطاعن
عارية في حالة يصح فيها جميع تصرفاته الشرعية قولية كانت او فعلية لا يرهن
ولا يوهب ولا يباع ولا يوجر اكثر من سنة ولا يورث ولا يبدل ولا يغير
بوجه من الوجوه الى ان يرث الله الارض ومن عليها وهو خير الوارثين وجعل
الواقف المومى اليه مد الله ظلال عاطفته عليه التولية والتصرف في جميع
الاوقاف التي ما ذكرت وفصلت لنفسه النفيسة ما دام في قيد الحيوة
فسح الله مدة حيوته ثم اذا قضى نحبه لاصلح ابنائه واصلح ابناء ابنائه
بطنا بعد بطن ونسلا بعد نسل الى ان ينهط قوافل رواحل الابناء
في سمط السارحين في رياض الجنة وبعد انقراضهم لاصلح عتقائه
واصلح ابناء عتقائه واصلح ابناء ابناء عتقائه قرنا بعد قرن وعقبا
بعد عقب وبعد انقراضهم لملك ملك الملك وجرى امره نهيه ثم
عين الواقف المومى اليه دام عزه من اجرة الحمام الكاين في انقره للزاوية
المزبورة التي بناها في محروسة كوتاهية المحمية كل سنة ثلثة الاف
وثمانية درهم وشرط الواقف المذكور مد الله ظله الوارف على كل عاقل
وعارف ان يكون الناظر في العمارة المسفورة من اصلح عتقائه وبعدهم

بن عبد الله العتيق عقب الدعوى والاستشهاد الشرعيين ممن له ذلك بمحضر معجم
العلماء مولانا عماد الدين بن الشيخ الوكيل من قبل الوزير الكبير اسحاق باشا بن ابراهيم
المشار اليه مرة بعد اخرى الثابت الوكالة بما هو طريق الثبوت شرعا وبمحضر
احمد بن مصطفى المنصوب عن قبل الشرع العزيز للصغيرين الكريمين الحسيبين
النسيبين بري بك وشهزاده خاتون ولدي العزيز المومى اليه ضوعف
قدره من سلطان خاتون المشار اليها بجملة حدود القرى والحدايق
الموقوفات المزبورة وحقوقها ومرافقها ولواحقها واراضيها المسقية والمظمية
والعذبة والمرة وعروسها وكرومها واشجارها المثمرة والعاقرة ومساكنها
العامرة والغامرة سهولها وحزونها ظهورها ومتونها انهارها وعيونها
لكامها واجامها جمومها وجمامها ومواردها ومصادرها ومطرح غلاتها
ومحصولاتها ومواشيها ومرعيها وثاغيتها وراغيتها وبجملة حدود الطواحين
المذكورة وحقوقها اراضيها وبنائها وعرضها وفنائها نزحها وقطبها
وجناحها وكافة الانهار وادواتها وبكل ما يعرف اسمه الداخل في وصفها
وانتظم في عقدها ورصفها وساير مهماتها ومتمماتها وقفا صحيحا
شرعيا ثم بنى الواقف المشار اليه اعز الله انصاره الزاوية المعمورة في مصلى
الكوتاهية المحروسة ووقفها للواردين والصادرين بعدما وقف لمصالحها
الرحى الكاينة في قرية ايليجه من توابع كوتاهية المحمية الدايرة بماء القرية المذكورة
الشهيرة باروم بكي دكرمني المستغنية عن التحديد لشهرتها في مكانها والخبية
الكاينة في قرية كوجي من توابع البلدة المزبورة وثلثة بيوت في القرية المذكورة
المستغنية عن التحديد لشهرتها في مكانها وقطعة ارض مع عين جارية الكاينة
في قرية اوقجلي من توابع البلدة المسفورة ثم بنى ووقف العين الجارية المسماة
بلسان اهلها چشمه في بنفشه لك من توابع ادرنة المحمية ووقف لمرمتها جميع
الكرم الكاين في خارج محروسة ادرنة قريبا من المصلى المحدود بكرم الحاج
علم الدين وبكرم حيدر چلبي وبكرم مصلح الدين المعمار وبكرم باني النصراني
القسيس وبكرم البايع المعروف ببلبان اغا وبكرم طغان بن عبد الله الفقاعي
وبكرم الحاج صفا البزاز وبالطريق العامر بجملة حدوده وكافة رسومه
ثم وقف الواقف المومى اليه دام اقباله الحمام الذي بناه في محروسة دار الفتح
قسطنطينية حميت عن البلية على ابنائه وابناء ابنائه بطنا بعد بطن

والى الشيخ كل يوم خمسة دراهم • والامام كل يوم اربعة دراهم
والمؤذنين كل يوم ثلثة دراهم لكل واحد منهما كل يوم درهم ونصف
ولوكيل الخرج كل يوم اربعة دراهم ولمزيد كل يوم درهم واضافتين
كل يوم اربعة دراهم لكل واحد منهما درهمان • والخبازين كل يوم ثلثة
دراهم لكل واحد درهم ونصف درهم • والطبيب كل يوم ثلثة دراهم
والفقير كل يوم درهمان • واجرة نقر مرقوا الاجزاء كل يوم عشرة دراهم
لكل واحد منهم درهم • والامام من جملتهم يكمل نقا • ولموقد السراج كل يوم
درهمان • والخازن المعروف بكلاردار وامين دار كل يوم اربعة دراهم
والخافي المذكور كل يوم درهم • والكاتب كل يوم خمسة دراهم
والى معدق الحظة الذي يغسل القصاع كل يوم درهم ولعمار
اوقاف العمارة الكائنة في اينكول كل يوم درهمان • ولعمار اوقاف
انقره كل يوم ثلثة دراهم • والثلثة رجال المنصوبين للجباية كل يوم
خمسة عشر درهما لكل واحد منهم خمسة دراهم • ولدهن السراج
والحصير كل يوم درهمان • والحطب كل يوم سبعة دراهم • والبخور كل
يوم اربعون درهما • والرجلبات والحمضات • والحلالات كل سنة الف
درهم • والاضافة كل يوم عشرة دراهم • وقدر الواقف الموى اليه
تقبل انه خيرانه وحسانة للطبخ كل يوم من الحظة كيلين ومن الدقيق
للخبز كل يوم سبعة اكيار • وكل درهم ذكر في هذه الوقفية الشريفة
هو اربع وثلثون قيراطا من الدراهم في كل زمان • وكل كيل ذكر فيها هو الكيل المتعارف
في محروسة بروسه • ويطبخ الطعام كل يوم مرتين في الصباح والمساء
واما طبخ الاطعمة الشريفة • والمأكولات اللطيفة • من الارز الابيض المسمى
بداذنه • والمرغز المشهور • بزرده في الليالي الشريفة • وليالي رمضان
وايام الاعياد وغيرها • وحوايج المطعومات من الخضروات
والملح وسائر الات الطعام • مفوض الى راي المتولي حسبما يراه
من المزيد • فان تقتضت الغلات • وزاد الى بعض مصارفها
المزيدة تنقص الوظايف على حسب نقصانها وان تفضل الغلا

لابناء عتقايه وابناء ابناءهم الى انقراضهم بعد ما شرط سائر اهل الحرمين
من المتولي والشيخ والامام • والمؤذن واهل الوظايف • وسائر اهل الخدمة
وابناء ابنائهم • مادامو موجودين فاذا انقرضوا فالراي لحاكم الوقت ينصب
من يشا • وشرط ان نصب شيخ صالح متدين قايم على حدود الشيخ المذكور
وارد دين • وامام صالح فالمرقيه يوم الجماعة حاضرين في صلوات الخمس
وعشرة نفر من الحفاظ من اهل العلم الذين يحضرون في العمارة المسعودة
بشرط ان يكون الامام من جملتهم ويقرا كل واحد منهم كل يوم حزبا واحدا
من القران المجيد او المصحف الحميد • ومؤذنان عارفان بمواقيت
الصلوات المفروضة • ومواظبان على التاذين في الاوقات المعهودة
وطباخ ان عارفان طبخ انواع المطبوخات • واتخاذ اصناف المطعومات
وجنابان عارفان فتوز جميع الخبز ونقيب واحد يقوم بترتيب
امور الزاوية • وفقير يقوم بخدمة الخدمة مرحفظ الباب وفتحه
وغلقه • ومصالح بيوته • وخادم يوقد السراج في وقته وخازن
امين يقوم على حفظ ما يعد للعمارة من الاطعمة والحظة والخبز
وغيرها الذي يقال له كلاردار • وخادم يجيء في الخان كما ينبغي
مستمر يخالي • وكاتب يكتب الدخل والخرج قليلا وكثيرا بالاماتة
والكتابة بدون الخيط والخياطة وخادم يدق الحظة ويغسل
القصاع • وعماران يقومان بخدمة المرمة احدهما يكون في قصبة
اينكول • والاخر في محروسة انقره لمرمة الاوقاف فيها • وثلثة رجال
وثلثة رجال للجباية • احدها لجباية الاوقاف الكائنة في دورايلي • والاخر
لجباية الاوقاف الكائنة في اطولي • والثالث لجباية الاوقاف الكائنة
في انقره • وشرط الواقف الموى اليه ان ينصب • وكيل الخرج الامين في الدخل
والخرج • ورجل امين لخدمة التربة يقال له تربه دار • لا يزال كل واحد
من هؤلاء المذكورين الوظيفة التي عينت لكل واحد منهم الى ان يشاء الله تعالى
موتى • وشرط الواقف مد ظله لا زال يستغل الاوقاف المزيدة باجل
انواع الاستغلال • فما رزقه الله تعالى من بيع ودخل واجرة يصرف اولا
الى عمارات الرقبات • ومرمة اصول الموقوفات • بقدر ما يحتاج اليها
واصلاح ما يحتاج الى اصلاحها • ثم مما فضل منه يعطى العشر
الى المتولي حقا للولاية • والناظر للنظرة كل يوم خمسة عشر درهما

ولا يضيع اجر المحسنين • ووقف ايضا ما ياتي ذكره مفصلا
لمصالح تلك المدرسة ولمصالح العمارة المسفورة كليهما في صحة
حاله من خالص ماله • منها جميع القرية المسفورة المسماة باكدير
من توابع بروسه بحدودها وحقوقها • وجميع الارحية الكائنة
في قزيل اغاج • من اعمال ادرنه المحمية • وجميع الارحية الكائنة
في يكيشهر • وجميع القرية المعروفة بكوني من توابع مانياس وجميع
القرية المسماة بجاملوجه كوي المعروف بالياس باشا كوي
من توابع مانياس بجملة حدود كل واحد منها • وبجملة الاسارى
الكائنين في تلك القرية المملوكين للواقف المذكور مد ظله بابنائهم
وبناتهم • وجميع القرية المسماة بصالوركوي • من اعمال مانياس بجملة
حدودها وحقوقها • وجميع الارحية الكائنة في قرية بوياجي من اعمال
اينكول • والرحى الدولابية التابعة بيكيشهر • وجميع الحمام الكائن
الذي بناه حادثا في بلدة كنقري مع الدكاكين الواقعة قدام الحمام
ووقف ايضا جميع الرشاق الكائن في مدينة بروسه المشهور بكلنجك
وقفها في سبيل الله وحبس وسبل على شرط ما اجمل وفصل بجملة حدودها
وحقوقها وطرايقها ومرافقها الداخلة في كل منها • والخارجة عن كل منها
وقفا صحيحا شرعيا • وعن المطاعن بريا وعريا • في حالة الطواعية
والاختيار التام الوافي • والرضا الكلي الكافي • وبالجملة ما يصح
في حاله يصح فيها جميع تصرفاته الشرعية القولية والفعلية مؤبدا
مخلدا محكوما حكما شرعيا بصحته ولزومه بحيث لا يباع ولا يوهب
ولا يورث • ولا يرهن ولا يبدل • ولا يغير • ثم شرط الواقف المشار اليه
افاض الله تعالى سجال لطفه عليه ان يصرف من جملة محصولات الاوقاف
الحادثة التي ذكرت انفا • والاوقاف القديمة التي فضلت سابقا لمدرس
المدرسة المسفورة التي بناها في اينكول في كل يوم ثلثين درهما لجهة
التدريس • ولعشرة انفس من المستعدين المفيدين • والمستفيدين
في تلك المدرسة كل يوم عشرين درهما معينا • لكل واحد منهم
درهمان • ولمعيد تلك المدرسة في كل يوم خمسة دراهم • وللبواب
في كل يوم درهم ونصف درهم • ولحافظ الكتب درهم ونصف درهم

والدخل عن هذه المصارف • يصرف المتولي اولا الى المرمة
ثم الى اشتراء العقارات والاملاك • ويلحقها الى الاوقاف المذكورة
وشرط الواقف ان لا يعزل المنصوب ما دام مقيما على خدمته ومراعيا
لما عين له • فان انحرف عن جادة السداد ينصحه المتولي اولا ولا يعزله
وان عاد ثانيا ينصحه ويزجره ولا يعزله • فان استمر على ما عليه يعزله المتولي
وشرط الواقف المسفور دام اقباله • ان يقدم مرمة الاوقاف على ساير
المصارف • وان هدمت العمارة والزاوية • والمسجد المذكور تعاد
ثانيا وثالثا • وهلم جرا • وان لم يمكن الاعادة لعايق من عوايق الزمان
وطارق من طوارق الحدثان • يصرف حاصل الاوقاف المزبورة الى فقراء
المسلمين • ومساكينهم ومحتاجيهم • ما دامت السموات والارضون
ثم وقف الواقف المشار اليه دام اقباله • اربعة وستين دكاكين
المتصلة احديها بالاخرى • وثلثة منها منفصلة ومتصلة احديها
بالاخرى في محروسة بروسه • حميت عن الباساء • المحدودة بوقف
محمد باشا طاب ثراه • شرقا وبالطريق العام قبلة • وبسوق المرحوم الحاج
عوض باشا غربا • وبمسجد ابن تكجوك • وبالطريق العام شمالا • وشرط
الواقف المزبور ان يتصرف في الدكاكين المذكورة على ملكيتها في حال
حيوته • كتصرف ساير الملاك في املاكهم • وبعد ارتحاله من دار الغرور
الى ديار السرور • يلحق الملك المسفور • باوقاف العمارة المسفورة
على مذهب من قال اذا مت وقفت داري على كذا • ويتصرف المتولي
فيها على وقفيتها • كتصرف ساير اوقاف العمارة المسفورة ثم بعد ما بنى
الواقف المذكور تلك العمارة والزاوية الكائنتين في اينكول • وبعد
ما وقف عليها الموقوفات المذكورة في تاريخ سنة ثلث وسبعين وثمانمائة
ترقى في اعلاء اعلام الخيرات • وتزايد في اعداد ذخاير ذخاير الحسنات
فبنى في بلدة اينكول المزبورة عند العمارة المسفورة مدرسة لطيفة
ظريفة شريفة رايقة فايقة • ووقفها وحبسها وابدها وخلدها
وتصدق بها بنية خالصة هي حقيقة اخلاصه • ورغبته فيما له
من نجاته وخلاصه • ونيلا الى ما في جنة الخلد من درجته ومقامه
وطمعا لعفو ما اقترفه من ذنوبه واثامه • انه لا يخيب رجاء الراجين

في اينكول جميع المزرعة الكائنة في توابع دبونوفا المعروفة بمزرعة موسى
بها وبيتر المحدودة بعين لولو باشا • ومنها يمر وينتهي الى شجرة طويلة • ومنها
يمر الى جانب الثلة المعروفة بالزكي بوك فيه حجر منصوب للعلامة في بطن
الوادي • ويمر الى الحجر المنصوب الذي عند الطريق العتيق الذي يمر
الى قرية كوجك سكبان • ويمر منه الى الحجر المنصوب في سفح الثلة • ويمر منه
الى العين المعروفة بيزجه بيكار الكائنة في الثلة • ومنها يمر من اعلاه الارض
الى الحجر الذي في راس الثلة المدعوة اوبوك • ومنه يمر الى الحجر المنصوب
للعلامة • ومنه يمر الى الحجر المنصوب للعلامة في راس وادي لاه • ومنه يمر الى البيت
الغائط • ومنها يمر الى الحجر العتيق المنصوب للعلامة • ومنه يمر الى الحجر
المنصوب ايضا للعلامة عند البيشة • ومنه يمر الى الحجر المنصوب للعلامة
فوق الثلة • ومنه يهبط الى الحجر الذي نصب للعلامة تحت رضية جبور
ومنه يمر الى الحجر الثابت الكائن بر الذي في مقابلة ساز لق • ومنه يهبط
الى الكندير ويعبر من الكندير الى الحجر المنصوب للعلامة • ومنه يمر
الى الكبير المعروف بزغلبند • ومنه يمر الى النهر مريج • ومنه يأخذ قصر
المريج المزبور الى الحجر المنصوب للعلامة راس خندق وصوغانلق • ومنه
يمر ويدخل الكندير • ومنه ينتهي الى عين لولو باشا المزبور اولا بجملة
حدودها وحقوقها الداخلة فيها والخارجة عنها مع اراضيها وجبالها
وسهلها وتلها وحضابها وجميع ما يكها العمار فيها اعلى الزراعة
مع الانهار وسيلها وينبوعها • ونظر الواقف المسفوران يدفع من حاصل
غلة المزرعة المسفورة الى كل واحد من خمسة عشر رجلا من محودي
حملة القرآن الكريم • تلاوة ما تيسر لهم قراءته كل يوم
جزءا واحدا من الاجزاء الكثيرة بقراءة ناظر الحجة المجاب بيانها بتفقة
بحضرة • لا يليق بشان التنزيل لروح الواقف المزبور وعمارته
الكائنة في اينكول عمرها الله تعالى الى اخر الزمان • ويقبل الله تعالى منه
سبو لا حسنا • ثم انحو الواقف المشار اليه داعزه واقاله الى الوقف
العمارة المسفورة حاصل الخيرات الكائنة في مدينة قسطنطينية في

ولم يخدم الحلاة وبطرزة درهم واحد • والحصير مع دهن السراج درهم
واحد • وزاد الواقف المزبور مذ ظله على بعض مصارف العمارة المسفورة
التي في اينكول بازدياد الاوقاف • وكان خرج اللحم كل يوم اربعين
درهما فصار الآن عليه عشرة دراهم • وكان خرج الارز في كل يوم
كيلو زاد الآن عليها نصف كيلو • والدقوق كان في كل يوم ستة
كيلو زاد عليها كيلا واحدا • والحطب ستة دراهم زاد عليها درهما
واحدا • وكان قدر المدقوق الحنطة مع غسل القصاع درهما واحدا
فصار جميع خرج اللحم في العمارة المزبورة في كل يوم خمسين درهما
وجميع خرج الارز في كل يوم كيلو ونصف كيلو • وجميع خرج
الدقوق في كل يوم ستة كيلو • والمدقوق الحنطة مع غسل القصاع
في كل يوم درهمين • والحطب في كل يوم سبعة دراهم • وشرط الواقف
المذكور جانبا واحدا زائدا على ما عين سابقا • وقدر الجهة الجانبية
كل يوم ثلثة دراهم • وعين لهذه الحمام المذكور الذي بناه في بادة كفرق
كل يوم درهمين • وزاد ايضا جانبا واحدا لاجل ذلك الحمام فقدر له
كل يوم درهمين • وشرط الواقف المسفوران لا يستبدل الاوقاف
المذكورة ولو الى خير منها • ولا يحل لاحد يومن بالله ورسوله واليوم
الآخر من خليفة وسلطان ووزير • وملك وامير وقاض ومفتي
ومحتسب وغيرهم بغير ويبدل ويبطل ويحول تلك الاوقاف المذكورة
والشرائط المزبورة فمن يبدل بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه
ان الله سميع عليم • وعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين الى يوم الدين
وغضب الله عليه واعد له عذابا اليما • وكيف يتعرض لنقض الاوقاف
الاوقاف المذكورة او يبدلها او يغيرها مؤمن موحد خاف الله بعد
ما سمع قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم شبرا من الارض ياخذ
المؤمن من اخيه بغير حق طوقه الله تعالى يوم سبع ارضين في نار
جهنم ومن غير شرطا مما بين فهو بري من الله ورسوله وكتابه والانبياء
وحشره ونشره • ولا يقبل منه صلوة ولا صوم ولا زكوة ولا حج ثم ان
الواقف المشار اليه دام عزه واقباله • وانحو الى اوقافه المزبورة الكائنة

V. Tamcr

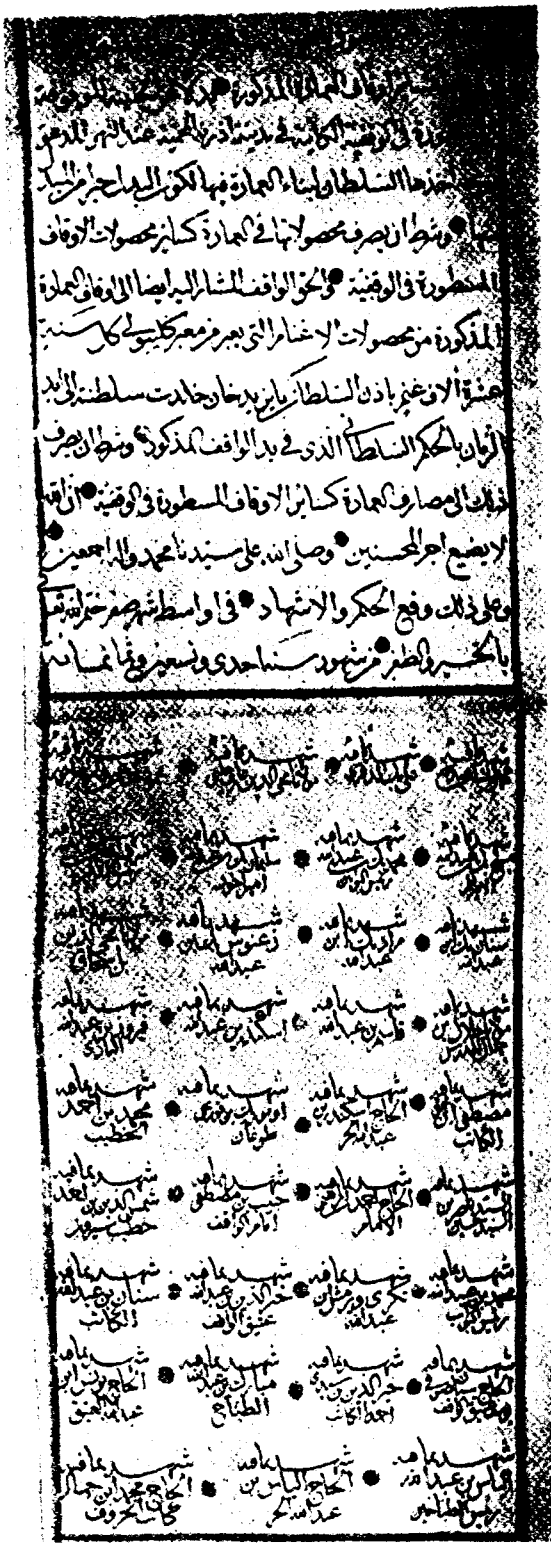

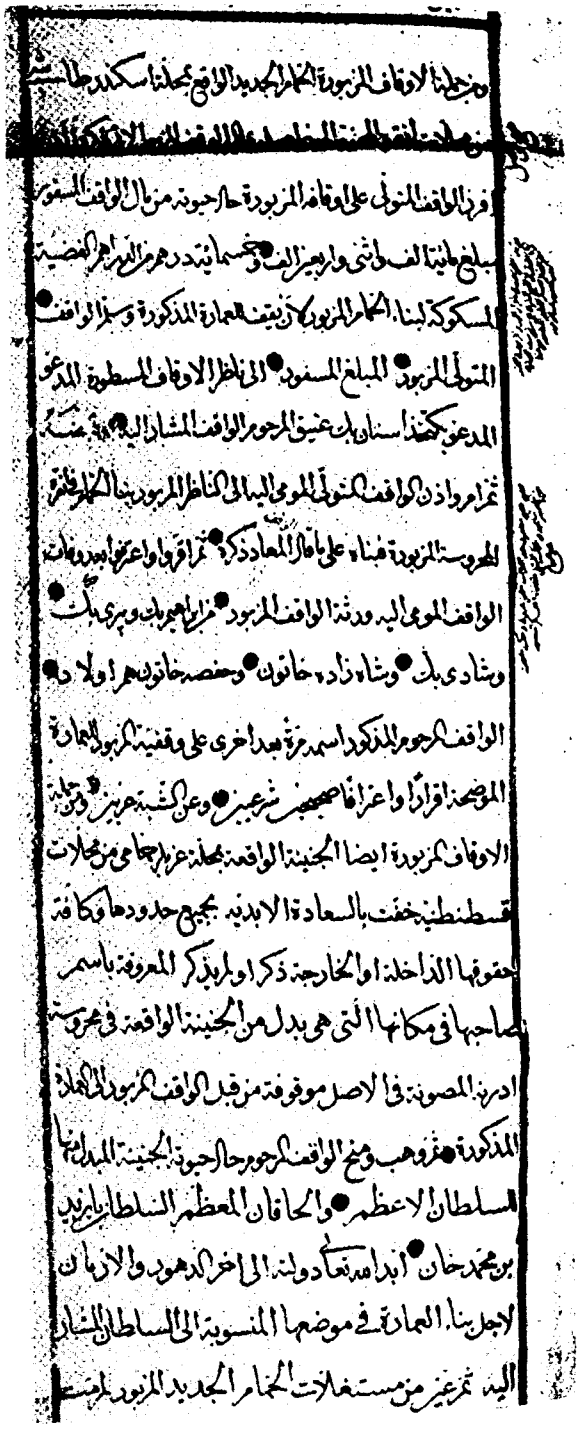

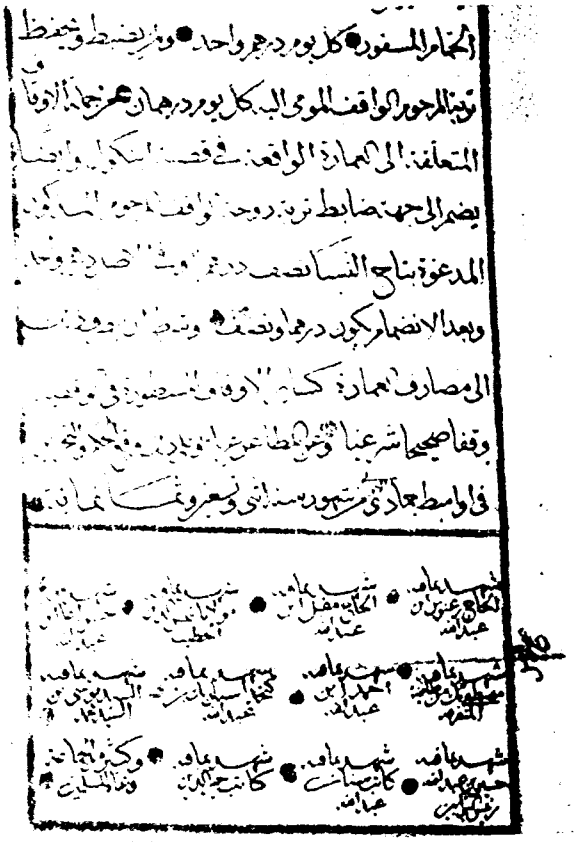

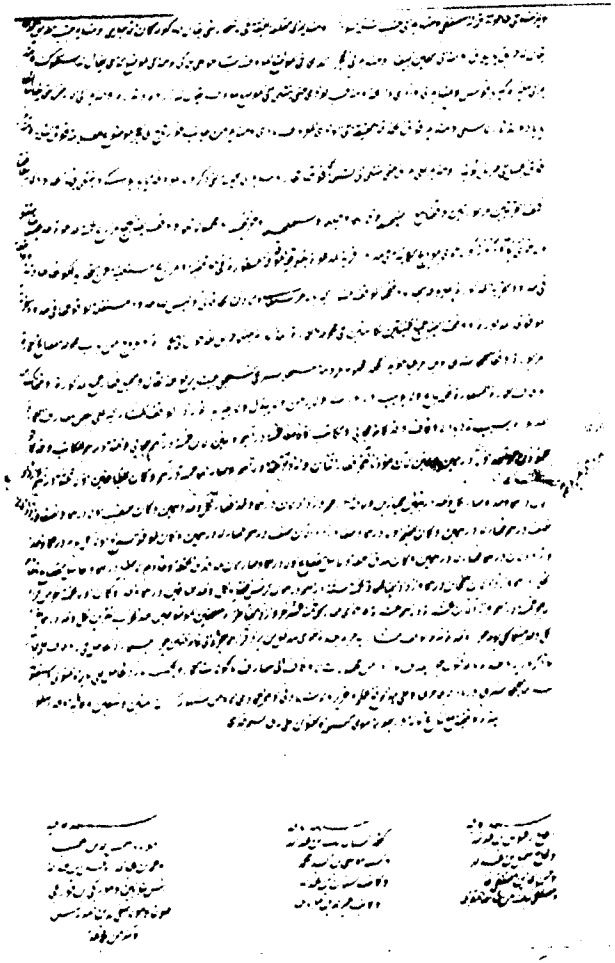

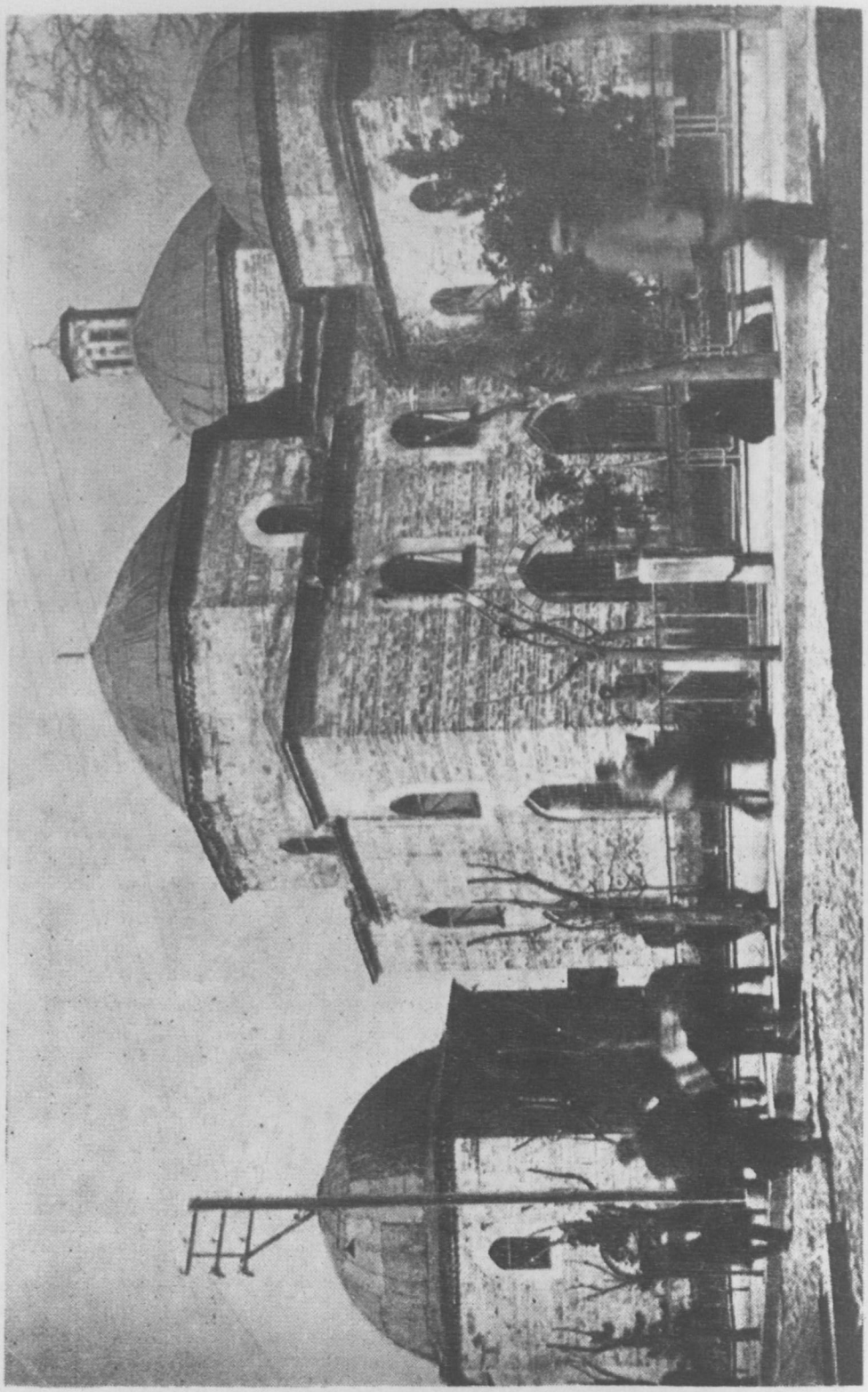

Res. 1 — İnegöl'deki İshak Paşa Camii

Res. 2 — İshak Paşa Camiinin doğu cephesine bakış

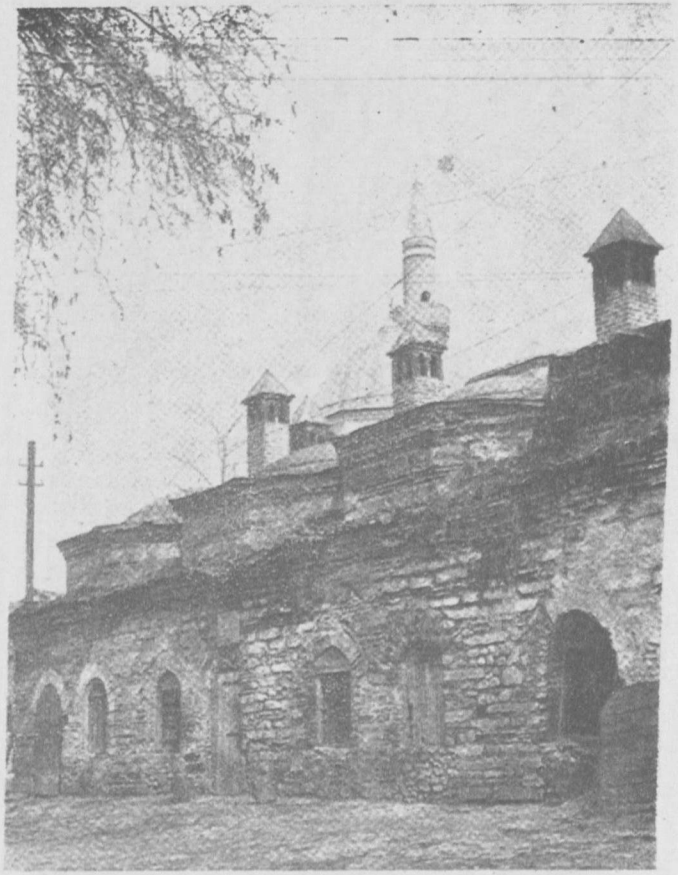

Res. 3 — İshak Paşa Medresesinin batı cephesine bakış

Res. 4 — İshak Paşa Türbesinin dış görünüşü

Res. 5 — İshak Paşa Camiinin Mihrab tarafından görünüşü

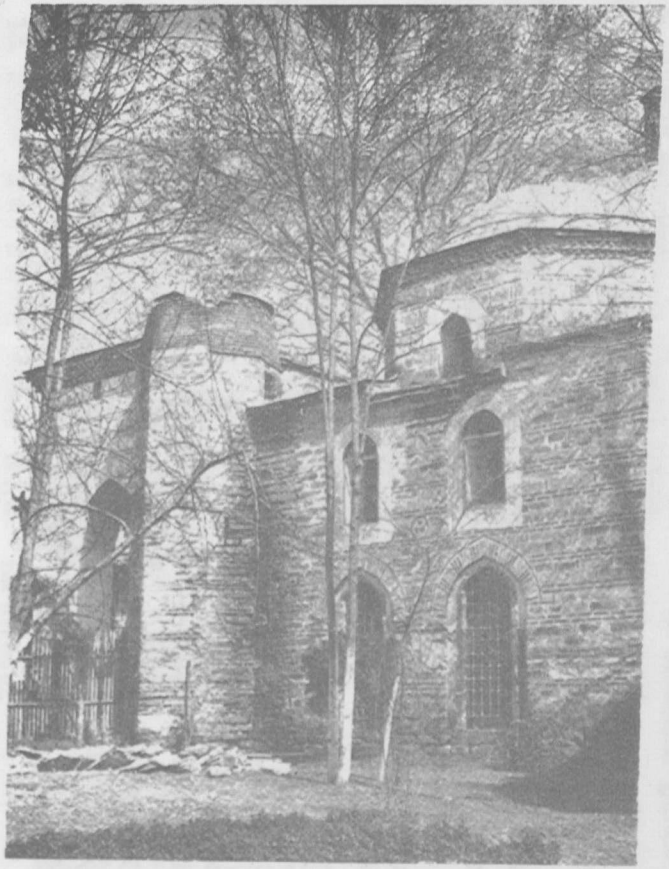

Res. 6 — İshak Paşa Camii batı cephesi minaresi restore edilmeden önce

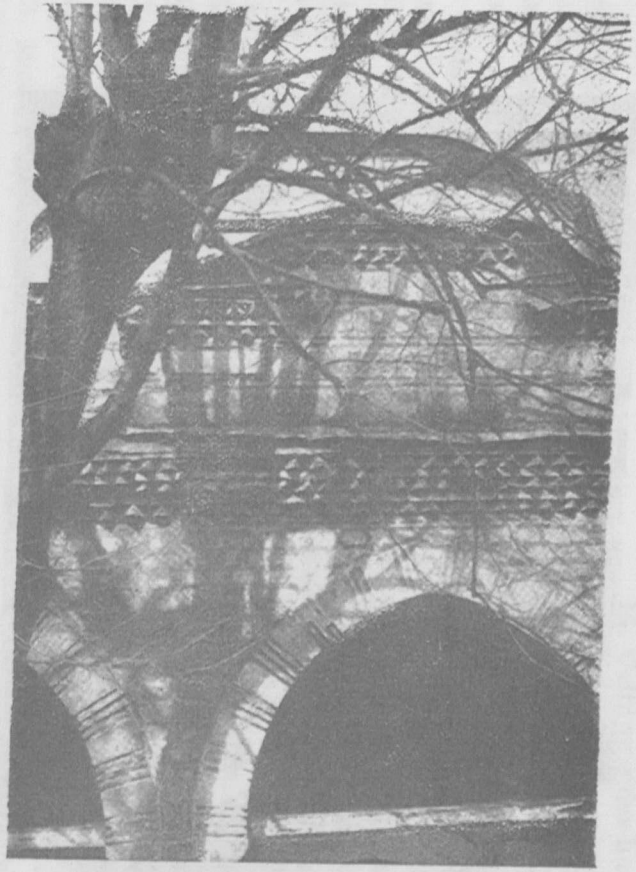

Res. 7 — İshak Paşa Medresesinin Dershane kapısı, Kemeri Kubbesi

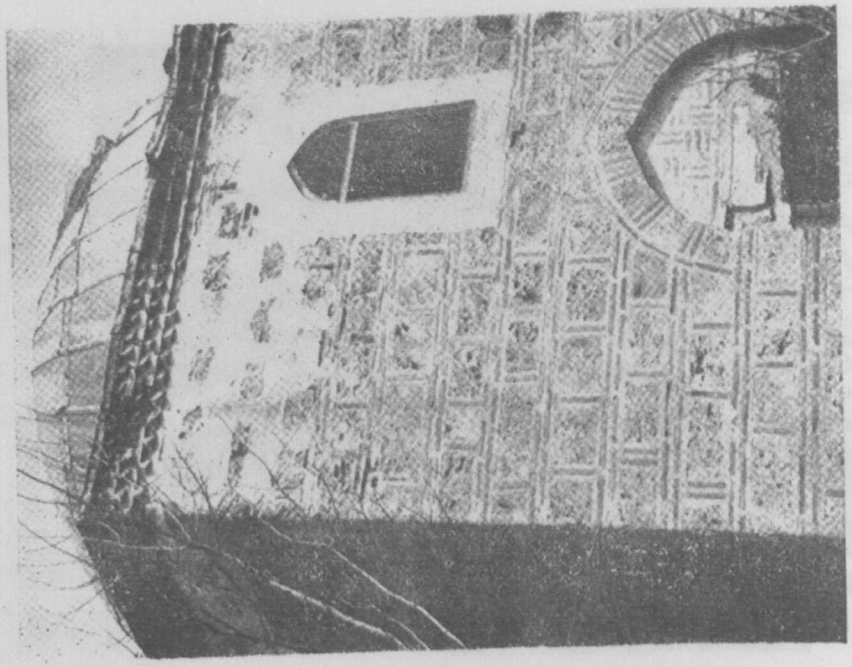

Res. 9 — İshak Paşa Türbesinin dıştan görünüşü

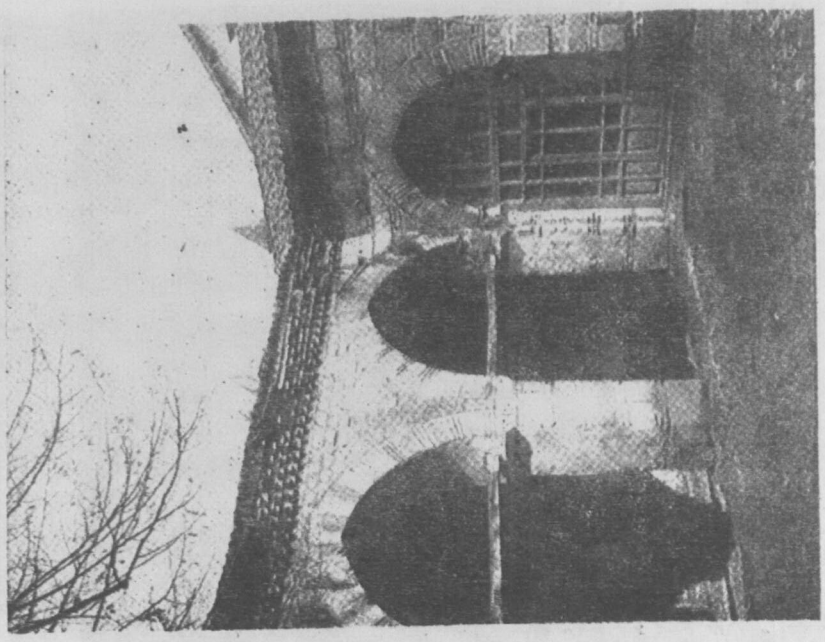

Res. 8 — İshak Paşa Medresesi Revakının köşesi

tir. Onların da inkırazından sonra ülkede sultan olup emir ve nehyi karada ve denizde câri olana ait olacaktır.

Adı geçen vâkıf şart etmiştir ki, sözü geçen imarette azatlılarının en salih olanı nâzır olacaktır. Onlardan sonra da azatlılarının oğulları, oğulları inkıraz buluncaya kadar nâzır olacaklardır. Onlar da inkıraz bulurlarsa, hâkimin reyine bırakılmıştır. O, dilediğini nâzır nasbeder.

İMÂRETİN VE VAKFIN KADROSU :

1. Salih, dindar, gelenlere ve gidenlere karşı şeyhlik hizmetini görmeğe kadir bir kimse şeyh nasbolunur.

2. Beş vakit namaza gelen cemaate imamlık yapacak salih, âlim ve fakih bir kimse imam tayin edilip,

3. Mezkûr imarette toplanıp her biri *Kur'an-i kerim*'den bir cüz'ü tertil ve tecvit üzere okuyacak ilim erbabından beş nefer hafız cüz' okuyucu (bunlardan birisi imam olacak),

4. Beş vakitte ezan okumağa devam edecek bir müezzin,

5. Vakfın gelirlerini de cibayet etmek ve gelir ve giderini yazacak bir kâtip,

6. Mescidi [18] süpürüp temizlemek, yaygıları ve hasırları yaymak, ve nakiplik hizmetini de görmek üzre bir kayyım,

7. Mumları ve kandilleri yakacak bir kandilci,

8. Türlü yemek pişirmeği bilen iki aşçı,

9. Ekmek pişirme san'atine vukufu olan iki ekmekçi,

10. Havayiç ve levazımı hıfzedecek bir kilârcı,

11. Anbardaki levazımı muhafaza edecek bir anbarcı,

12. Buğdayı dövüp, kapları yıkayacak bir işçi,

13. Birisi Selânik diğeri Sidre Kapısı Kasabası'nda bulunmak şartiyle vakfın tamir ve meremmet işlerini görecek iki mimar,

14. Gelir ve gider hususunda emin bir vekil-i harçtan ibarettir.

MEZKÛR HİZMET ERBABININ ÜCRETLERİ :

Vâkıf şart etmiştir ki; evkafı en güzel bir şekilde gallelendirip Allah'ın ihsan buyurduğu gelir ve hasılâttan evvelâ rakabenin tamirine ve asıl mevkufâtın meremmetine, ihtiyaç görüldüğü kadar sarfolunur. Bundan sonra :

1. Mütevelliye artan safi gelirin onda biri,

2. Nâzıra günde on dirhem,

3. Üçü kâtiplik ve ikisi tahsildârlık için olmak üzre kâtibe günde beş dirhem,

4. Şeyhe günde dört dirhem

5. Vekil-i harca günde üç dirhem,

6. Dördü imamlık, üçü hatiplik hizmetleri için olmak üzere imama günde yedi dirhem,

7. Cüz' okuyan beş hafızın her birine birerden günde beş dirhem,

8. Müezzine günde iki dirhem,

9. Kilârcıya günde iki dirhem,

10. Nakiplik hizmetini de görecek olan kayyıma günde üç dirhem,

11. Kandilciye günde bir dirhem,

12. İki aşçıya birer buçuk dirhemden günde üç dirhem,

13. İki ekmekçiden her birine birer buçuk dirhemden günde üç dirhem,

14. Anbarcıya günde bir dirhem,

15. Buğdayı dövüp kâseleri yıkayıcıya günde bir dirhem,

16. İki mimarın herbirine ikişer dirhemden günde dört dirhemdir.

İMARETTE PİŞECEK YEMEKLER İÇİN SARFOLUNACAKLAR :

1. İmarette pişecek et için günde yirmi dirhem,

2. Ekmek için, Bursa kilesiyle günde dört kile buğday,

3. Aş için, Bursa kilesiyle günde bir buçuk kile buğday,

[18] Her ne kadar, buraya gelinceye kadar meselâ bahsedilmemişse de.

4. Ayrıca, Bursa kilesiyle günde bir buçuk kile pirinç,

5. Odun için günde beş dirhem,

6. Tuz için günde bir dirhem,

7. Kâse ve diğer havayiç için günde iki dirhem,

8. Eşhur-u hurumda verilecek ziyafetler için; pirinç, bal ve yağ parası olmak üzre günde on dirhem,

9. Mübarek gecelerde ve Ramazan gecelerinde ve Bayram günlerinde dâne pirinç ve beyaz pirinç ve zerde diye meşhur olan Zağfranlı pirinç gibi lâtif yemekler pişirilmesini ve bunlar ve sebze vesaire gibi yemek ihtiyaçları ve levazımı, mütevellinin reyine bırakılmıştır ki, o istediği kadar sarfedecektir.

MÜTEFERRİK İŞLER :

Eğer gelir azalır da yukarıda zikredilen masraflara kâfi gelmezse, o zaman vazifelerin hepsinden hasılattaki noksan nisbetinde azaltılacaktır. Bunun aksine olarak gelir ve galle bu masraflardan fazla olur da artarsa, o zaman mütevelli evvelâ meremmete sarfeder, yine artarsa akar ve emlâk alarak onları mezkûr evkafa ilhak eder. Vâkıf şart etmiştir ki, nasb ve tayin olunan kimse vazifesini ifa ettikçe işinden azlolunamaz, eğer doğru yoldan saparsa, evvelâ mütevelli ona nasihat ederek azli cihetine gitmez. İkinci defa yine eski haline dönerse, yani kötü huyundan vazgeçmezse tekrar nasihat eder, azarlar fakat azletmez. Bundan sonra yine o hal üzre devam ederse, artık mütevelli onu azleder.

Vakfın meremmetinin diğer masraflara tercih olunması vâkıfın şartlarındandır. Eğer imaret yıkılırsa ikinci, üçüncü, dördüncü ve ilâ ahirihi defalarca tekrar bina edilecektir. Eğer herhangi bir mania ve engel dolayısiyle tekrar yapılması mümkün olmazsa, o takdirde bu vakfın gelir ve hasılatı, müslümanların fakir, yoksul ve muhtaç olanlarına sarfolunacaktır.

Zikri geçen bu evkafın, kendisinden hayırlı dahi olsa başka şeyle istibdâl edilmesine vâkıf, mesağ vermemiştir.

Allah'a, Resul'üne, âhiret gününe imanı olan bir kimseye (halife, sultan, vezir, hükümdar, emir, kadı, müftü, muhtesip vesaire gibi) bu vakfı bozmak, tebdil etmek, iptal eylemek ve yazılan şartlarından birisini değiştirmek asla caiz değildir. Bunu işittikten sonra herkim tebdil ederse vebali ancak o tebdil edenlerin boynuna olsun, Allah her şeyi işitir ve lâyikiyle bilir. Allah'ın, meleklerin, bütün halkın lâneti, böyle vakıf bozanların üzerine olsun. Allah'ın lânetine ve gadabına uğrasın. Allah ona cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü yerdir.

YENİDEN VAKFA İLHAK OLUNAN AKARLAR :

Bundan sonra müşarünileyh vâkıf, kavlî ve filî tasarrufâtının nâfiz olduğu bir sırada iken, Selânik tevabiinden, Gerdebur Köyü yakınında Söğütlü Dere diye maruf olan dere üzerinde Abdullah oğlu Hacı Zağnos değirmenlerinin üst tarafında kâin ve bir çatı altında dönmekte olan üç taş değirmenini vakfederek mezkûr imaretin evkafına zam ve ilhak eylemiştir. Bu değirmen, binası dönen taşları, âletleri, levazımı ve'l-hasıl bütün hukuk ve merafikiyle, suyu, deresi, yolu, geçidi ve buğday koyacak yerleri vakfolup mezkûr dere, yol ve hâli araziyle çevrilmiştir.

Yine vâkıf, Selânik tevabiinde kâin ve yeni kurulan ve Ayayorgi diye maruf olan köyün üst tarafında kâin harap Kiliseden başlayarak oradan Hortaç'tan gelip Selânik'e giden yolu kesip geçilerek yolca gidilir orada Yenikö'yün bağlarında bulunan Ayamandalme diye maruf olan dereyi geçip derenin kıyısından Ayayorice denilen Manastır cihetine gider, oradan Ayamandelme denilen tepeye varır, oradan deniz tarafından dağ üzerinde bulunan ve Karkona diye maruf olan harap kal'aya, oradan kazzaz Mustafa'nın değirmenine, oradan karatepe canibine, oradan Gürgen ağaçları denilen ağaçlıktaki eski kal'aya, oradan yaylak yolu denilen yolun kenarına, oradan Akpınar'a, oradan Şamlı Ali Be-

l e n'i denilen yerdeki taşa, oradan E s k e l ü k denilen mahalle, oradan K i r y a k o s M a k b e r e s i'ne oradan D ı r a ğ n a vâdisine, oradan dere kenarınca gidilerek Z e r v e D a n d ı r a denilen mahalle, oradan P a p a d o n a tarlası denilen tarlaya, oradan eski hendeğin üst tarafından geçirilerek E d i diye maruf olan dereye, oradan H o r t a ç kenarından geçirilerek tepe üzerine nişan için konulmuş taşa, oradan dağ üstünden geçilerek T o n y a yoluna, oradan yol üzeri gidilerek üzerinde taşlar bulunan tepeye, oradan evvelâ zikrettiğimiz P a p a y o r g i K i l i s e s i n e varılır ki bu hudutlarla mahdut olan H o r t a ç namındaki köyün yarısiyle hükm-i sultanî ile ihdas olunan D ı r a ğ n a namındaki köyün yarısını cizyelerinin yarısı ile mezkûr imaretin mesalihine vakfeylemiştir.

Yine vâkıf, yukarıda zikir ve beyan olunan, vakfı G ı l a t i c e namındaki köyün hududu dahilinde kâin D a d k o, K e s r i y e, G a r i, ve A v d u z ve L i v a d i ç namlarındaki beş mezreanın tamamını vakfeylemiştir. Bu mezrealar, adı geçen köyün hududu içinde dahil ve maruf olup müşarünileyh vâkıf onları, emr-i Sultanî ve izn-i Hâkânî ile vakfettiğinden herkesce malûmdur ve bundan dolayı yani mezkûr köy hududu içinde bulunmalarından ötürü müstakil sınırları da yoktur. Yine vâkıf, adı geçen imaretin avlısı içinde kâin iki bahçenin tamamını, da vakfeylemiştir. Bu bahçelerin arasından imarete gidilecek yol vardır. Çıkış avlının kapısındandır. Bu bahçeler de diğer mevkufât gibi imaretin mesalihine vakfolunmuşlardır. Bunların cümlesi, sahih ve şer'î surette muteber ve ebedî yolda muhallet vakfolup kıylü kali kaldıracak bir şekilde lüzumuna hükmedilerek şer'an tescil olunmuştur. Buna binaen bu zikrolunanların cümlesi, mezkûr imaretin sair evkafı gibi vakıf olmuşlardır. Öyle ki, satılmaz, hibe edilmez, miras kalmaz, rehin verilmez, tebdil ve tağyir olunmaz.

İMARETİN MASRAF VE HADEMESİNE YAPILAN ZAMLAR :

Bundan sonra müşarünileyh vâkıf, vakıflarını artırmış olduğundan, imâretin bazı masraflarını da artırmağı muvafık görerek, bu masraf ve ücretleri aşağıdaki şekilde artırdı. Şöyle ki;

Bundan evvel kâtip ve Câbi için beş dirhem tâyin etmişti. Şimdi câbi için beş ve kâtip için üç dirhem tayin etti. Önce bir müezzin istihdamını murad ederek kendisine iki dirhem tayin etmiş idi. Şimdi bir müezzin daha ilâve ve her ikisine beş dirhem tayin etti. Üç dirhem olan iki aşçının yevmiyesine bir dirhem daha zamla dört dirhem oldu. Üç dirhem olan iki ekmekçinin yevmiyesine bir dirhem daha zam ederek dört dirheme iblâğ eyledi. Birbuçuk dirhem olan nakibin yevmiyesine yarım dirhem daha ilâveyle iki dirheme iblâğ etti. Kayyım için evvelce birbuçuk dirhem tayin etmişti. Şimdi yarım dirhem daha zamla iki dirheme çıkarmıştır. Evvelce bir dirhem olan kandilcinin yevmiyesine bir dirhem daha zamla iki dirheme iblâğ olunmuştur. Buğday dövücü ve kâse yıkayıcı -her iki hizmeti birden gören- için evvelce bir dirhem tahsis etmişti. Şimdi bu hizmetleri birbirinden ayırıp diğer bir hizmetle birleştirerek buğday dövüp ahura da bakan için bir dirhem, kâse yıkayıcıya aynı zamanda halâlara da bakmak üzere bir dirhem tayin etmiştir. Evvelce değirmenci yok idi. Şimdi bir de değirmenci ilâve ederek ona (?) dirhem tahsis olunmuştur. Bundan evvel beş nefer cüz' okuyacak hafızlara beş dirhem verilmesini şart kılmış idi. Şimdi mahfel reisine bir dirhem ziyade kılarak iki dirheme iblâğ suretiyle bunların vazifeleri altı dirhem olmuştur. Vâkıf, bunlardan başka on nefer cüz' okuyucu hafız daha tayin ve bunların her birine birer dirhemden on dirhem tahsis etmiştir. Bunlardan yani bu onbeş nefer hafızdan başka Mihraba vaz'olunan iki *Mushaf*'dan günde birer cüz' okuyacak iki kimse tayin ve bunların her birine birer dirhem tahsis etmiştir.

Müşarünileyh vâkıf, tekrar şart etmiştir ki, yukarıda yazıldığı veçhe üzere evkafının gelirinde artma husule gelirse cüz' okuyanların adedi otuza varıncaya kadar artırılacaktır. Otuz cüz' okuyacak kadar otuz nefere tamamlandıktan sonra

evkaf hasılatının fazlası, mütevellinin münasip göreceği veçhile, imarette yenecek komanyalara sarfolunacaktır. Bu ziyadelerin cümlesi açık ve muteber yolda yapılmış sahih ve şer'î şartlar cümlesindendir. Bunun üzerine şahit gösterilip buna hüküm verilmesi ve bunun yazılması, 892 senesi Cemaze'l-evvel ayının sonlarında cereyan etmiştir.

Bu vakfiyenin satırları, Besmele ve serlevha hariç, tarih ile birlikte yüzkırk satır olup Semerkandî kâğıt üzerine yazılmıştır.

ŞAHİTLER :

Hacı Zağnos b. Abdullah
Hacı Mukbil b. Abdullah
Mevlâna Şemsedin hatip
Hasan Ağa b. Abdullah
Müteferrikadan Mustafa Bey
Ahmed b. Abdullah
Kethüda Sinan Bey b. Abdullah
Seyyit Musa b. Seyyit Mehmed
Hüseyin b. Abdullah kapıcılar reisi
Kâtip Sinan b. Abdullah Kâtip Hayreddin

Ve sikat-i müslimin ve cemaatten bir çokları

İSTANBUL MUHASARALARINDA MİHÂLOĞULLARI ve FATİH DEVRİNE AİT BİR VAKIF DEFTERİNE GÖRE HARMANKAYA MÂLİKÂNESİ

MAHMUT R. GAZİMİHAL

Türk akıncılığının Avrupa serhadlerindeki en hareketli devri XV ve XVI. asırları içine alacak surette pek girdi, çıktılı olduğu için, bu defa Mihâloğulları'nın Fâtih zamanına ait hizmetleri hakkında bir yazı kaleme almaklığım müsaadesiyle karşılaşınca konunun o geniş bakımdan bir tarihçi kalemiyle ve orijinâl kaynakların tamamından faydalanılarak metot dairesinde işlenmesi daha doğru olacağını taktirde gecikmedim. Gerçi Mihâloğulları hakkında bir miktar araştırmalarım vardır amma, ilmin en az üzerinde durduğu veya derinleştirmek imkânını bulamadığı karanlık bir konuda önceleri ister istemez başkaları gibi düştüğüm üç beş hatanın sonradan kalemimde uyandırdığı çekingenliğin tesiri altındaydım. Ayrıca da, Tarihçi Bay Yaşar Gökçek arkadaşımızın Mihâloğulları konusunu artık dirâyet ve sabırla ihtisas yollarının başlıcası edindiğini bilmenin huzur ve şükranı içindeydik. Neticede, bu yazıda, meselenin esas veya teferrüatına değil; belirli bir çerçevenin bazı özel maddelerine kendi kavrayabilişim dairesinde dokunmakla yetinmeyi —arzuya cevaben— denedim. Eski resmî kayıtlardan olan üç beş değerli belgeye dikkati çektim... Samimî ilgilenişlerin verimi sayılabilecek araştırmalara şahsî duyguların fazlaca karışabileceği ihtimalinin bu münasebetle de akıldan geçirilmemesini baştan dilerim. Konu millî tarihin malıdır; meselelerine, ona göre tarafsız ve objektif bir gözle bakılmak gerekir, düşüncesiyle hareket ettim.

İstanbul muhasaralarında :

Mecmuanın bu sayısında İstanbul'un fethiyle az çok ilgili maddelere tercihan yer verilebileceğine göre, büyük Türk muhasaralarında müşterek görünen bir noktanın baştan hatırlatılması doğru olacaktır sanırım : muhasara taktiğinde akıncıların rolü ya âni ve atik bir hareketle surların lüzumlu noktalarını tarayıp halkı sindirmiye, yahut da muhasara sırasında arkadan gelmesi muhtemel hileli baskınların kollanmasına ve malzeme katarlarını korumaya inhisar ederdi. Zamanın bellibaşlı akıncı reislerinden olan Mihâloğlu Ali ve İskender kardeşler Fâtih Sultan Mehmed'in güvendiği askerlerdendiler. Mihâloğlu Ali Bey pek yaşlı olarak Pilevne'de öldüğüne göre (1498?), bizzat padişah gibi o da 1453 te henüz genç sayılabilecek bir yaştaydı. İstanbul'un son muhasarası münasebetiyle şimdilik yalnız bir kaynakta işte o Ali Beyin bir hizmetine muttali olabildim. Mezkûr kaynak, hadiseden iki asır sonra kaleme alınmakla beraber, nice yerlerin bazan pek değerli görünen türlü menkulâtını mimlemesini gayet iyi bilmiş ve pek de iyi etmiş olan, hususiyle Mihâloğulları hakkında her vesilede —başka kitaplarda görülemiyen— gayet iyi bilgiler veren Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'dir. Başka vekayinamelerin de doğruladığı bazı tarihî bilgiler sırasında bir ara diyor ki : "857 senesinde Fâtih Sultan Mehmed Han İstanbul üzere Edirne'den gelirken savlet ve salâbet-i şehriyârisine Çatalca küffarı takat getiremeyüp Silivri kalesine, Terkos ve İstanbul kalesine firar ettiler. Badehu Ebülfetih bu Çatalca Şehri'nde nice bin yük bâr-ı sakîli Mihâloğlu Ali Bey ile bırakup dua ederek kendiler İstanbul muhasarasına

gittiler..." [1] Esas harp silindiri surlara dayanmazdan önce alelusûl ilk tarama akınını Ali Bey'in idare ettiği, harekât başlayınca da yine onların arkada kaldıkları böylece anlaşılıyor. Dedesi Köse Bey İstanbul'u tanırdı. Şehre ilk giren Mihâloğlu da böylece Ali Bey oldu : kâtibi ve silâh arkadaşı Suzî Çelebi'nin Tuna'yı 360 kere geçtiğinden bahsettiği, fakat muasır bir düşman tarihçinin iddiası üzere şehit düşmeyip Pilevne'de eceliyle ölen bu meşhur akıncı reisi, vefatından pek az bir müddet evvel dünya gözüyle bir daha görmek üzere tekrar İstanbul'a gelmiş, yolda dedeleri kabristanında kurbanlar kestirmiş ve tekrar Pilevne'ye dönmüştü.

İstanbul'un 1422 muhasarasında şehirde bulunmuş olan Bizanslı kronikör *Georgios Phrantzes* : Mehmed 'in ölümünden sonra oğlu Murad II'nin —Mustafa yenilince— *Mihâl Bey* (=Mikhalmpein) adında bir sergerdeyi keza evvelâ öncü gönderip, arkadan kendisinin İstanbul'u muhasaraya geldiğini yazmıştır .— *Johannes Cananus* daha bile kindar sıfatlar katarak, aynı akın hakkında : *"10.000 müslümanın Mihâl - Bey (= Mikhâlpais)* komutasında bütün bölgeye *bir çırpıda el atarak erkekleri öldürdüklerini, kadınlara saldırıp çocukları kaçırdıklarını, ve Mihâl Bey'in pek şaddar ve kana susamış bir adam olduğunu"* söylemiştir [2]. Bu akıncı reisi, Gölpazarı Kasabası'nda ve Edirne 'de kendi adını taşıyan birer cami ve başka hayrat bırakan ve Edirne'deki cami'inin aile makberesinde yatan Mihâl Bey (öl. 1435) olup, Kösemihâl'in torunuydu; Cami'i bilhassa son depremde yeniden onarıma muhtaç bir hale gelmiştir.

İlk mâlikâne :

Mihâloğulları'nın İstanbul muhasaralarındaki hizmetleri bahsine burada son vererek, gerek tarihçilerimize, gerekse şu zengin ilim mecmuasını çıkarmak iyiliğinde bulunan yüksek makamın bilgin müntesiplerine —resmî kayıtlarda , konumuza dair vesikalar aranması ricasiyle— başka bir noktayı hatırlatıp himmet beklemekten şeref duyacağım : O nokta, *Kösemihâl Bey'in ilk mâlikânesi* bahsi ve o emlâkten söz açmış mütemmim Vakıf kayıtları meselesidir; sık sık bahsi geçen köhne defterler'e bakılmalıdır.

Bildiğime göre en eski kayıt olarak şimdilik Fâtih'in Sultanöyüğü defterinde takriben 1472 yılından az öncelere ait şu tek cümlecik bulunabilmiştir : *"Mihallar'dağı (= Mihallerdeki) Gömele'de Ahî Yahşi oğlanları Hacı Nusret ve karındaşı Musa ve Murad, Murad Hüdavendigâr nişaniyle muaf ve müsellemdir."* [3] —Gömele Köyü'nün adı anıldığına göre Mihallar'dan maksat, gerek ora halkınca daima bilindiği ve gerek eski yeni bütün haritalarda yazılı bulunduğu üzere, Mihâlgazi Nahiyesi'nin en eski bölgelenişidir. Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valisi olmazdan iki yıl önce oralardaki müfettişlik intıbalarından olarak andığı "Mihâloğulları mâlikânesi olan Mihâlgazi Nahiyesi" de orasıdır [4].

Mükerreren basılmış veya henüz neşredilmemiş, yazarı belli veya anonim vekayinamelerin hemen cümlesini gördüm : Köse Bey'in oturmuş olduğu Harmankaya mevki'inin aynı nahiyede bulunduğunu —civarlarını vukufla sayarak— ağız birliğiyle belirtiyorlar. Âşık Paşazade, mevki'in Sakarya ötesinde ve Sorkun (şimdiki Çöte) Köyü'ne mü-

[1] *E. Çelebi*, C. III, S. 484. Onun kaynağını tahkik edemedim.

[2] Fıkraları ben ana metinlerden edindimse de, bu bahiste Hammer tarihine de bakınız.

[3] Ahmed Refik, *Fatih devrinde Sultanhöyüğü* (*Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sayı III - 80, S. 129 - 140, yıl 1924).

[4] *Lehçe-i Osmani*, 1876.

cavir olduğunu yazıyor, ki Sorkun Köyü'nün de Mihâlgazi Mâlikânesi'nden olduğunu göreceğiz. Oraları keza iyi tanıdığı anlaşılan Neşrî, onun çizdiği istikameti aynen iktibas ettikten başka, Sultanönü ve İnönü mevkilerini anarken : *"İn-Hisarı ilinde harabe hisar yerleri vardır ki ol vakit İnönü beylerinin tevabiiyle ve levahıkiyle sarayları ve evleriydi"* diye vukufla konuşarak Harmankaya'dan da işte o bölgeden olarak kendi kitabında ilk defa söz açıyor : *"Ol Harmankaya'ya dahi Köse mihâl'in oğlu oğulları mâlikâne mutasarrıflardır."* diyor[5]. — 1571 de ölen Merzifonlu Ramazanzade Mehmed Bey'in yanlış olarak *Nişancı Tarihi* diye anılan telifindeki şu cümle Harmankaya'nın adı hakkında bizi bir an için şaşırtır gibi olur : *"Köse mihâl ki Kostantaniye'nin ulu beylerinden iken vakasında kendüye İslâm telkin olunmağın Osman Gazi yanına gelüp adını Abdullah kodular : Mîriliva-i Kara Kaya."* (S. 94). Fakat, bu Mehmed Çelebi'nin torunu olup 1621 de ölen Ramazan-zade Mehmed Kudsî üç basımı mevcut kendi *Mir'ât-i Kainât* adlı telifinde Harmankaya'nın sonraki adı Kara Kaya olduğunu belirtmiye lüzum gördü : *"Köse mihâl, mîriliva-i Kara Kaya, sâbıka Kaya Harman tekfûrü iken nice müddet..."* "Kara Kaya tekfûrü iken..." diyor[6]. Gerçekten de orada hâlâ birbirinde yirmi dakikalık mesafede ve eflâke ser çekmiş boş ve boz bir kayanın eteğinde biri *Harmankaya* (veya kısaca Harman Köy), diğeri *Karakaya* adında iki köy bulunup, ikincisinin XVI. asırda ayrılarak kurulduğu besbellidir. (Sanırsam bir kışlak temini zaruretile..); Köse mihâl'in kabri bunlardan Harmankaya Köyü'ndedir : nesillerce o kitabesiz harap makberenin türbedarlığını yapmış olan aile de hâlâ oradadır; ellerinde son defa Abdülâziz zamanında yenilenmiş resmî belge mevcuttur.

Mihalgazi Bucağı'na eski resmî kayıtlarda *"Harmankaya Nahiyesi"* denilmiş olmasının sebebi oranın ilk idare merkezi *Harmankaya* Köyü olmasıydı. (Bu köyün eskiden bir kasaba büyüklüğünde olduğu bazı kalıntılardan seziliyor. Bölünüp Kara Kaya ayrılınca küçüldüğü düşünülebilir). İdare merkezi zamanla *Ak* Köy'ne geçince *Mihâlgazi Nahiyesi* denilmek tercih edildiği anlaşılıyor. Merkez *Gömele* Köyü'ne geçince de *Gömele Nahiyesi* adı peydah olmuştur. Zamanımızda kısaca Harman Köy denilen Harmankaya Köyü, köy kanununun meriyetinden beri, Bilecik İli'nin Söğüt İlçesi'nin İn-Hisar Bucağı'na bağlı bir muhtarlıktır.

Ertuğrul Gazi Türbesi'nin bahçesi dışından ovanın o istikamet ufkundaki dağlıklarına (doğuya) doğru bakılınca Harmankaya (Mihalgazi Bucağı) yüzlerce metrelik heybetli kayasiyle Söğüt'ten görülmektedir : 1949 Eylûlünde gerek ihtiyar ve yerli türbedar, gerekse tören için gelenlerden orta yaşlı bir Harmankaya köylüsü "işte Harmankaya!" diye bana ayrı ayrı orasını işaret ettiler. Artık, yerlilerin bilgisinden şüphem kalmamıştı. Kocaeli İli'nin Karasu İlçesi'nde 330 evli ikinci bir *Harmankaya* Köyü daha vardır. Akyazı'nın doğusuna düşen bu köyün, pek güneyde kalan asıl Harmankaya halkından bir zümrenin nakil ve iskâniyle XIV. asır başlarında kurulduğu düşünülebilir. (Akyazı bölgesinin fethinde bizzat Köse Bey'in kılavuz olarak bulunmuş olduğunu ilk tarihçilerimize dayanarak hatırlatalım).— Eski bir kütükte ikisi de Gölpazarı'na bağlı iki ayrı Harmankaya'nın adları filhakika Mihaloğulları emlâkinden olarak anılmışlardır; Devlet Arşivi'nde saklı Sultanönü livası

[5] Neşrî, *Cihannüma* (Faik R. Unat basımı, S. 76).

[6] İstanbul basımı, C. II, S. 279 ve 289.

yayagân (piyadegân) defterindeki o fıkralara göre :

"Nahiye-i Harmankaya, tâbii Göl, der tasarruf-ü Mehmed Bey ibni Ali Bey ibni Mihâl, evvelden tasarruf idegeldüğü üzere ber karar-ı sabık olalar deyü mukayyeddür. Defter-i köhnede yine mukayyeddür."

"Harmankaya-i diğer tâbii Göl, der tasarruf-ü Mehmed Bey, veled-i Ali Bey ibni Mihâl."

Gölpazarı'nın eski adı "Göl" idi. Bu bucak merkezinde Mihâloğulları'na ait cami, han gibi emlâkin (kitabeleriyle) hâlâ mevcut olması, Harmankaya mevkilerinin oraya bağlı gösterilmeleri, ve oradaki toprakların genişliği, Köse Bey'in âdeta bütün Sakarya kavsine bir ara hükmetmiş olduğu düşüncesini uyandırır gibi olmaktadır.— Suzî Çelebi,* aile arasında yaşadığı şüphesiz sayılan bir rivayete göre onun Osman Gazi ile birlikte İznik üzerine yaptığı bir seferi anmıştır. İznik seferlerinin yıllarca sürdüğünü İbni Batuta yazar; şehrin bir ara el değiştirdiği bile rivayet edilmiştir. XV. asırdan bir *Hacı Bektaş velâyetnamesi*'nin şu mısraları hem aynı seferden birini, belki en eskisini *(Pachymeres,* sene 1302?), hem de Mihâl Bey'in "Göl beyi" bulunuşunu hatırlatmaktadır:

Göl beyi, Mihâl idi ol Vakt meğer
Celdi Atman Bey önünde kodı ser

Dinim üzre, ger kor isen sen beni
Alwirem sana İznik şarını
Razı ol imdi der önüme gel düş
Ol halünde tek benüm ile dürüş
Pes Mihâl Atman Bey önüne düşer

Kasdı İznik kulûbin çünkim eşer
Bildi tekür aldı süvar leşkerin
Karşu geldi oldı savaş yer yerin
At depüp Mihâl ileriye varur
İrüben Teküre bir hoş tiğ urur
İndürür attan keser başın revan
Görüben Atman Bey oldu şâdüman
Sıyuben leşkerin şehri ol alur
Ehl-i İslâm'a anı mesken kılur.

Köse Bey ilk Mudurnu akınında Osman Bey'i Göynük, Taraklı Yenicesi ve Göl yoluyle bir kavis çizerek Harmankaya'ya getirmişti : bu rivayette kendi bölgesinin sınırı mı ihsas edilmek istenilmişti..? Tahminde daha ileri gitmemize lüzum kalmıyor : çünkü, aşağıki resmî kayıtlar, XIV. asır başlarından ikiyüz elli yıl sonralardan kalmalıklarına rağmen hâlâ gayet şümullü görünmektedirler.

Onaltıncı asırdan kayıtlar :

Mihâlgazi mâlikânesi'nin bir kaderiyle ilgili olarak XVI. asır sonlarında doldurulmuş resmî bir defterden artık söz açabiliriz. Bu defterin varlığını erken haber almakla beraber ancak dört yıl *önce tetkiki için* Söğüt'e *gidebilmiş*tim. Önce Mihâlgazi Nahiyesi'nin müdürlüğünü, yakın zamanlara kadar da Söğüt belediye başkanlığını yapıp hâlâ orada sakin Söğütlü Bay Mustafa Karabuda bu defteri Mihâlgazi Bucağı'nın o zamanki merkezi Ak Köy'ünün câmi'inde bularak tehlikeden kurtarmış. İçindeki pek çok şahsiyet künyeleri hariç, ana metinleri istinsah ettim. Bazı yerlerinin çektirdiğim fotoğrafları ayrıca kitap klişesine aktarılamıyacak kadar bulanık çıktı. galebe çalan ısrarlı arzu üzerine defteri yine B. M. Karabuda'nın değer bilir eline iade ettim. Yirmi yapraklık defterde : bir vakıfname, 987 c. e. tarihli bir sınırnâme, aynı seneden bir mukarrernâ-

* Muasır kronikör Pachymeres Osman adını halktan işittiği gibi Atman imlâsiyle yazmıştı. Bu nazım da aynı halk telâffuzunu görüyoruz. Metinde Mihâl adı üç seferinde de başka türlü harekelenmiştir! Biz daima Mihâl yazdık. Bu ismin imlâsı için kitabelerde de ihtilâf var. Bu farklar halk söyleyişlerindeki farklardan ileri gelmiş olabilirse de, düşündürücüdür. Siz istediğiniz kadar Mihâl veya Mihaliç yazınız, halk Mağal veya Mağlıç bile derdi.

me (1579), bir ihticacnâme (1573), aynı yıldan başka bir hüccet, diğer iki hüccet —ki ikincisinin sonu kopuktur— (1580) suretleri temiz bir şekilde yazılıdır. Cümlesinin fotokopileri yeni baştan temin olunup yayımlanmaları temennisiyle, konumuzu aydınlatacak surette bazı fıkralarını misâl olarak aşağıya alıyoruz :

§ *"Evkaf-ı tevkiî Mehmed Paşa*[8] *yesserallah-ü teâlâ mâyürîd ve mâyeşâ der livâ-i Hüdavendigâr kariye-i Harmankaya (tâbi-i Göl) ve kariye-i Dutman (tâbi-i mezkûr) ve mezrea-i Kızılca Meşhed (t. m.) vekariye-i Pöküç ve kariye-i Koyunlu vek. Eğrat vek. Göliç ma mezrea-i Çayır (t. m.) ve k. Karaağaç nam-ı diğer Akova ve kariye-i Ak ve Alanca vek. Kozca vek. Gömele vek. Çay nam-ı diğer Alanca vek. Karaoğlan (tâbi-i Alanca) vek. İğdir (t. m.) vek. Sorkun nam-ı diğer Çöte (tâbi-i Göynük) ma' mezrea-i Kınık ve çiftlik-i (okunamamıştır) ve çiftlik-i Mehmed, zikrolunan kurâ ve mezari' ve çiftlikler sâbıka Gazi Mihâl Bey evlâdından Mahmud Bey*[9] *oğlu Bâlî Bey'in mülkü olup, bâdehu Ali Bey*[10] *Bâlî Bey'in vârislerinden satın alup mülkiyet üzere tasarruf idüp, bahcdu oğlu Mehmed Bey'e intikal idüp varislerinden sâbıka vezir olup halen südde-i saadette nişancı olan iftiharü'l-eâlî ve'l-eâzım ve mütecemmi-i cemiü'l-meâlî ve'l-mefâhim hazret-i Mehmed Paşa.... iştira idüp...."*

§ *"... İştira ettüği kura ve mezari'in kadimden ma'mul-ü bihâ olan hududunun ol yirleri ki müsin ve mutemed-i aleyh kimesneler ile üzerine verilup, mürur-i zamanla tebdil ve tağyir ve alâmetleri gitmiş yerleri var ise girü kadimi yerlerine alâmetler raz idüp, etrafında olan eshâb-ı emlâk ve evkaf ve erbab-ı timarlariyle sınurlarını bir vecihle tahdid ve tayin ve temyiz ve tebyin eyleyesin ki sonra kimesnenin niza etmeğe mecali olmaya ve her kariyenin ve mezreanın sınurları ne yir ve yire müntehî olur ise mufassal ve meşruh yazup hüccet viresin ki ona göre sınurname-i hümayunum verile deyü kıdvet-i kuzat-el-müslimîn Karaca şehir kadısı Mevlâna Osman ve ümmet-i fazaileye mukaddema emr-i hümayunum gönderilmişti. Mevlâna müşarünileyh hâlâ atabe-i ülyama mümzâ ve mühürlü hüccet gönderüp ber mucib-i ferman-ı hümayun tefahus-ü hudutlar için mahalli memuruma varup Göl ve Göynük ve Eskişehir ve Karacaşehir kazalarında takî ve müsin mutemed-i aleyh kimesnelerden cemm-i gafîr ve cemm-i kesir ihzar idüp, mukaddema Mihâl Bey at ile devredüp ilâ ahdil'ân Mihallu'nun zabt ve tasarruflarında olan yerlerin sınurundan sual idildükte* [Burada bilir kişiler sayılarak ve her semt için ayrı bir mahallî yaşlılar heyetinin şahitliğiyle sınırın yürütülmesine başlanıyor]*.... nam kimesneler olup....* [Hududun sonuna gelince yine :]*nehr-i Sakarya'ya müntehi olup, kadimü'l-eyyamdan bu zamana gelince Mihallu'nun zabt ve tasarruf idegeldükleri yirler ki hudutları bunlardır, eba ve ecdadımızdan böyle istima eyledük deyü makam-ı şehadette bitariki'l-tesamu' haber verdiklerin eyitmeğin zikrolunan hududu mukarrer tutup bu sınurname-i hümayunu virdüm ve buyurdum ki...." (1579).*

---

[8] Büyük servetiyle tanınmış Pir Ahmed Çeleb i'nin oğlu olan Boyalı Mehmed Paşa ki, vezir, nişancı, Halep beylerbeyliği gibi pâyelere ulaştıktan sonra 1593 te İstanbu l'da ölmüştü. Hayatı için bakınız : *Naima*, C. I, S. 110, ve *Sicill-i Osmanî*, C. IV, S. 131.

[9] Bu ismi evvelce Mehmed Bey okumuşlardı; fakat açıkça Mahmud yazılıdır, vav harfi vardır. Mihâloğlu Mahmud Bey, Sofya civarındaki Samakov Kazası'nın İhtiman nahiyesinde kendi adına bağlı onaltı köylük ayrı bir mâlikânenin vakfını kurmuştu. Orada hâlâ bir Akıncı Köyü vardır. Evliya Çelebi İhtiman sipahilerinin Mihâloğulları idaresinde seferlere katıldığını yazar.

[10] Mihâloğlu Ali Bey'den baş taraflarda bahsettik.

§ "... *Hüdavendigâr sancağında Gölbazarı ve Göynük ve Bilecik nahiyelerinde merhum Mihâl Bey evlâdının min küll-el-vücuh serbest mefruz-el-kalem ve maktu-el-kadem mülkiyet üzere tasarruflarında olup defâtir-i hâkanide mülkiyet üzere mukayyed olan kariye-i Harmankoya ve mezrea-i Kızılcameşhed* [*Diğer köyler keza sayılarak*]". *(1579).*

§ "*Merhum ve magfur-ü leh Gazi Mihâl Bey evlâdından müteveffa Ali Bey'in zevcesi olan fahrü'n-nisvan Mahitab Hatun bint-i Abdullah kıbelinden ve merhum-i mezbur Ali Bey'in ümm-i veledi Selimşah Hatun bint-i Abdullah nam müteveffiyenin kız karındaşı olan fahrü'l-havâtin Hurrem Hatun bint-i Abdullah kıbelinden...* [Şahitler sayılarak] *ikrar ve takrir-i kelâm idüp merhum mukayyed olup neslen bâde nesil evlâdına kadimü'l-eyyamdan taht-ı yedlerinde mülkleri olup Defter-i Hâkani'de mülk mukayyed olup neslen bâde nesil evlâdına ve veresesine irs-i şer-î ile intikal eyleyüp ilâ ahdi'l-an mülkiyet üzere mutasarrıf oldukları hâlâ müvekkilân-ı mezbûranın yedlerinde bervech-i iştirâk mülkleri olan vilâyet-i Anadolu'da Hüdavendigâr sancağında Gölbazarı ve Göynük ve Bilecik kadılıklarında vaki kariye-i Harmankaya ve kariye-i Koyunlu ...* [Köyler yine sayıldıktan sonra hisselerin tevziine geçiliyor]". (1573).

§ "*Merhum ve mağfur-ü leh Gazi Mihâl Biğ evlâdından Ali Biğ nam müteveffanın ümm-i veledi fahrü'l-havatin Mahitab Hatun bint-i Abdullah ve mezbur Ali Bey'in uhrâ ümm-i veledi Selimşah Hatun bint-i Abdullah nam müteveffiyenin kız karındaşı fahrü'n-nisvani'l-mütevakkırât Hurrem Hatun bint-i Abdullah caniblerinden* [Vekiller sayıldıktan ve Mehmed Paşa'ya satılışın ikrarları tespit olunduktan sonra]... *merhum-i mezbur Gazi Mihâl evlâdının kadimü'l-eyyamdan taht-ı yedlerinde ve tasarruflarında olup neslen bâde neslin ve karnen bâde karin cedd-i âlâlarından irs-i şer'i ile intikal idüp ilel'an taht-ı yedlerinde mülkiyet üzere mutasarrıf oldukları Anadolu'da Göynük Kazası tevâbiinden* [Onyedi köyün adları [11] bütün müştemilâtile sayıldıktan sonra]... *Mahitab Hatun'un oğlu merhum Ahmed Biğ'e babası merhum-i mezbur Ali Biğden intikal eden...* [Hisse miktarları gösterilerek] *mezbur Ahmed Biğ vefat ettikte anası mezbure Mahitab Hatun'a intikal idüp ilel'an tasarrufunda mülkü olup.... Hurrem Hatun'un kız karındaşı müteveffiye-i mezbure Selimşah oğlu müteveffa-i mezbur Mehmed Biğ'den intikal eden...*" *(1573).*

Metin fıkralarımız burada bitiyor. Adı geçen köy ve yerler ekseriyetle hâlâ mevcut oldukları için imlâlarını yerlinin söyleyişine göre yazabildim. XVI. asırda da her halde böyle söyleniyorlardı. Ancak, bazı bilginlerin Harmankaya adını Khirmen Kaya şeklinde yazmak çığırını açtıkları görülüyor. Âşık Paşazade "Kermen" kelimesini ayrı bir imlâ ile gerçi hisar mânasında olarak bazan kullanmıştır amma, bölgeyi iyi tanıdığı halde Harmankaya'ya Kermenkaya demeyişi dikkate şayandır. Fransçada kelime gerçi *Khirman* okunur; fakat, Anadolu için bu va-

[11] Onyedi köyün adlarını mükerrerleriyle karşılaştırarak ve alfabe sırasile buraya alıyorum : Akköy, Araplar, Çay (veya Alança), Çayır (veya Bozıca), Dutman (veya Tutman), Eğrat (veya Eğriat), Gelence (veya Çingirler), Gömele (veya Gümele), Harmankaya, İğdir, İnce, Karaağaç (veya Akova), Karaoğlan, Koyunlu, Kozca, Seyidbükü (mezrea imiş), Sorkun (veya Çöte). Âşık Paşazade bunlardan yalnız Harman Kaya ile Sorkun'dan "Mudurnu akını" münasebetiyle söz açmak fırsatını buluyor; tarihinin Giese basımında, ve ondan iktibas eden Neşri'de, bu akın rivayetinin tarihi yoktur. Çizdiği yol konumuz bakımından düşündürücüdür.

rid olmasa gerektir : hâlâ memleketimizde Harman'lı yer adları çok, lâkin başka telâffuzda olanları yoktur. Şu şartla ki, Harmankaya adında —meşhur kayasına izafetle— kale mânası matlup olduğu da muhakkaktır. Bu mânadaki kelimenin "tatar" lehçesine aidiyetini Ahmed Vefik Paşa yazıyor ki galiba haklıdır : Evliya Çelebi Azak illerinin hisar ve kalelerini yazarken hep Kermen (veya Girman) kelimesini kullanmıştır. M. 1312 de yazılmış olan *El-İdrâk* Türkçe sözlüğünde aynı kelime "şehir" mânasiyle vardır. Karaim metinlerinde şato mânasında *Kerman* geçer. Radloff'a göre Koman ve Çağatay lehçelerinde *Kermen* hep müstahkem mevki demektir. Akkirman, Karakirman gibi yer adlarında da görülür. "Müstahkem kaya, kale gibi kaya" mânalarını veren Harmankaya (bazan Kaya - Harman) adının başlangıçta *Khirman Kaya* okunmuş olması ihtimâl dahilinde görülebilmekle beraber, bizde asırlardan beri emsâl gibi *Harmankaya* okunduğu muhakkaktır. (Eski harflerle imlâsı serbest, yani farsçaya uygundur; ancak, kâtibâne imlâların zamanla ittihaz edildiği unutulmamalıdır). En eski kaynak olarak Âşık Paşazade orası hakkında Kermen imlâsını kullanmamıştı.

Bir yanlışlık :

Harmankaya'nın yeri böylece resmî ve tarihî eldeki gayet eski bütün kayıtlara, hem de yerli yerinde duran kaya, kabir, menkulât gibi bunca sabit unsurlara göre *Sakarya'nın Söğüt istikametinden yukarısında* (Bilecik'in doğusunda) olduğu halde, bazı yazarlar acaba nasıl olup da *Harmancık*'taki yüksecik bir harman meydancığında, yani ta Uluda ğ'ın güneyine düşen arkırı bölgede orasını göstermek zehabını ısrarla yaşatmışlardı? Şimdi bu yanlışlığın ne yolda düzeltilmiş bulunduğunu kısaca tekrarlamıya —yazının bütünü icabı— lüzum hasıl olmaktadır; sebebi buluşturup arzedişim evvelce bazı pürüzlerle mümkün olabilmişti, eski neşriyatın şaşırtıcı baskısı altında bazı tereddütler geçirmiştim. Fakat artık pürüzler de giderilmiş bulunduğundan hakikatın açıklanması uzun sürmiyecektir.

Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* isimli ve aslında yarım kalmış coğrafya kitabı XVIII. asır ortalarında İbrahim Müteferrika Matbaasında basılırken Anadolu Coğrafyasına ait bazı bilgiler başka yerlerden toplanarak, fakat kaynak gösterilmeden, araya katılmıştır [12]. İşte o katım sırasında, ilk vekayinamelerden yalnız Neşrî'de görülen "Kösemihâl'in Osman Gazi ile olan ilk bir kavgası" masaliyle birlikte *Harmankaya'nın Harmancık* olduğu tahrifi de ne yazık ki esere kaymıştır : iktibası kim yaptıysa tahrifin müsebbibi de odur; çünkü Neşrî'nin Harmankaya'yı Sakarya üstünde, yani Söğüt İnhisar'ına mücavir gösterdiğini yukarda gördük. Sonrasını anlamak kolaydır.— *Hammer*, kendi *Osmanlı tarihi*'nde, işte o basılı *Cihannüma*'daki yanlışlıkla Âşık Paşazade'nin doğru tarifini zorlıyarak mezcetti (1826) : geçen asır sonlarından itibaren İstanbul'da gençler tarafından kaleme alınan Osmanlı tarihi kitaplarına da, müsteşriklerin yeni teliflerine de,— basılı *Cihanmüma*'dan ziyade— onun eserinin kaynaklık ettiği kolaylıkla fark edilmektedir.

Bilhassa Ahmed Vefik Paşa'nın rüştiyeler için yazıp ilk basımını 1869 da çıkardığı ve defaatle basılan *Tarih-i Osmanî* Fezlekesinde yanlışlık yer almıştı. İşin sonradan mutemelen farkına varan Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'de hatayı tamire yeltenir gibi olduğu seziliyor : çünkü "Mihâlgazi" maddesinde o yerin aile mâlikânesi olduğunu söylüyor.

Doğruyu tahkika lüzum hissetmeyen *Kamusü'l-âlâm, Bursa Sâlnamesi*, v. b., yazarlarının yanlışlığı daha da teşmilden kurtulamadıkları görülür. Avrupa'da

---

[12] Türkçe *İslâm Ansiklopedisi*'nde "Coğrafya" maddesine bakınız.

aynı zühûl eski *İslâm Ansiklopedisi'ne* kadar yayıldı durdu.

Yanlış bilgi, önce *Cihannüma'nın* medreseliler elinde dolaşması sebebiyle, sonra da Hüdavendigâr vilâyet rüştiyelerinde Vefik Paşa'nın fezlekesi okutulmasına binaen, her bucakta, o arada Harmancık'ta bile, birkaç nesil boyunca ister istemez kökleşip kaldı!

"Harmancık olduğu" kanaati şu itibarla da tarih olaylarının seyrine uymamaktadır ki : o bölge, Osman Gazi, daha doğrusu Orhan Gazi tarafından —Mihâl Bey'in yardımı olarak veya olmıyarak— hayli sonradan fethedilmiştir. Köse Bey'e Harmancık'ta kılıç payı halinde sonradan bir miktar emlâk verilmiş olduğu ihtimali araştırılmıya muhtaç bir noktadır.

Resmî metinlerde adı geçen şahsiyetler :

Söğüt defterinde adı geçen şahsiyetler hakkında elde epey bilgi varsa da, bunlardan üç beş notu buraya almak konumuz için kâfi gelecektir; o metinlerden anlaşıldığına göre : Harmankaya mâlikanesinde önce Mihâloğlu Muhmud Bey ile onun çocukları kalmışlar. Onlar İhtiman'da yuva kurunca, Pilevne'de oturan Mihâloğlu Ali Bey gelip mâlikâneyi satın almış. Fakat bu da ölünce Harmankaya iki karısına ve oğullarına kalmış : bu oğullarından Mehmed Bey Tuna ötesindeki muhataralı bir akında şehit düştü (1523); Evliya Çelebi Purunduk şehitliğinde onun kabrini görüp kitabeyi iktibas etmiştir. Mihâloğlu Ahmed Bey de Navarin civarında karaya çıkıp içerlere girmiş durumdaki bir İtalyan kıtasına karşı gönderildi : düşmanı bozguna uğrattığı halde nasılsa şehit düştü (1529); bu hadiseyi İtalyan kronikörü *Paulo Giovio* tafsilâtiyle anlatmıştır. Onlar ölünce, emlâk hisseleri, ayrı olan analarına geçmişti. Pilevne mâlikânesinde yaşayan ihtiyar kumadullar uzaktaki Harmankaya mülkünü artık idare edemiyeceklerini anlayınca 1573 te Boyalı Mehmed Paşa'ya satıyorlar.

Hatunlar, baba adı olarak hep Abdullah denilmesinden de anlaşılacağı üzere, mühtediye idiler; Pilevne vakıf kayıtlarında da isimleri geçer. Mehtap Hatun'un bir kilisede Mihâloğlu Ali Bey'e nasıl takdim edildiğini, bir Bân Zade olan genç kızın peçesini gidip açınca beyin nasıl meftun olduğunu bu sahneye şahit olan şair Suzî Çelebi manzum hatıralarında anlatmıştır... Selimşah Hatun'un Savua hanedanından olduğunu ise İtalyan kronikör Paulo Giovio haber vermiştir : oğlundan bahsederken, bu Mihâloğlu'nun baba tarafından Türk, fakat ana tarafından Savua dükasına ve Fransa kıralı Birinci François'ya (karısı Louise *de Savoie* dolayısiyle) akraba düştüğünü yazmıştır. —Mehtap Hatun'un Hasan Bey adındaki oğlu da askerlikte Ali Bey'e çekmişti : o da şehit düştü.

Bir aslıyet meselesi :

XIV ve XV. asırlarda kaleme alınmış Bizanslı kroniklerinin hiç birisi Köse Mihâl Bey hakkında —açıkca adını anarak— tek satır bile yazmamıştır. Bununla beraber, Bizans kronikörlerinin ora emir ve idealinden ayrılmış namlı kimseleri kasten hiçe sayar görünmedikleri, bilâkis bazan ayrılıştan sonraki hayatlarıyle de —bilgi edinebildikleri nispette— meşgul oldukları tek tük emsalle sabit bulunduğu için, örtülü kalmış bir izin er geç üstüne düşülebileceği ümidi büsbütün yok da değildi. Nitekim, Osman Gazi'den onbeş yıl kadar önce ölen (1310), o sıralarda Bizans sarayında vazifeli bulunan ve mevsuk konuşan *Georgios Pachymeres*, 1301-1308 yılları arasındaki vakalar sırasında Osman'ın ilk akınlarını da tarih edebiyatında herkesten evvel anarken, görünüşe göre Köse Bey ile alâkalı ilk bir ize yer vermiştir. Bu bahiste işte o ilk müjdeci ışıktan söç açacağım.

Anlattığına göre : aslen tatar mültecilerinden olup hıristiyan edilmiş bulunan Solymampaxis adındaki bir bey *İzmit* valiliği payesiyle *Bizans*'ın *Türklere en yakın* sınırına gönderilmiş ve emrine *Turkopul ve Alân* [13] kıtaları verilmişti bunlar da Türkçe konuşan (fakat hıristiyan edilmiş) Kıpçak ili askerlerindendi. Bizans emrinde çalışmaktan az zamanda cümlesi bıkkınlık getirerek ana yurda dönmekten başka bir şey düşünmez olmuşlardı. Osman İznik tarafındaki Trikokka'yı ele geçirmekle meşgul iken, sayıları 30.000 olan işte bu Alân tayfası daha doğu tarafında dolaşmaktaydı [14]. Bunları o zamana kadar imparatora sadakate çevirtmekle mükellef *Solymampaxis* de bilâkis onlarla birlik olmuş, hattâ elebaşlarının kız kardeşi *Kursiti*'yi kabullenmişti. Alânlar *Neas* mevkiini tutarak arabalariyle tahkim etmişlerdi : O talan yatağından emin bir surette Rumları en müdhiş zarar ve ziyanlara sokuyorlardı. Çapulda o kadar ileri gittiler ki bir "katliama girişmedikleri" kalıyordu [15] 1303 te İznik'i bile tehdit ettiler [16].

İmparator henüz ayağa gelmiş bir fırsattan da hoşnutsuzluğu yatıştırmakta faydalanmak istedi : Dobrica yukarılarında 1299 (h. 699) da şehit düşen Noga'yın askeri bozguna uğrayıp orada kardeş kavgası başlayınca herkes başının çaresini aramak durumuna düşmüştü. İşte o arada Noga'yın yetki ve mansıb sahibi müslüman bir beyi de çoluk çocuğunu alarak, Anadolu'ya geçmek üzere yelken açtırarak, bir gemiye biner. Ne yazık ki ters bir rüzgâr gemiyi Sinop yerine Ereğli'ye sürükler; orada Rumlara esir düşerler. *Kuximpaxis* adındaki bu maruf bey derhal hükümdara haber gönderip himaye istediğinden İstanbul'a götürülürler. Sarayda ailece vaftiz edilirler. Bey, hükümların mutemed muhibleri arasında yer alır. İşte tam o sıralarda Alânların isyanı önlenemediğine dair haberler saraya gelmekte devam ediyordu. İmparator, *Kuximpaxis*'i alelâcele onların arasına vazifeyle gönderdi. (1300?).

"Yeni mültecinin onlarla olan *soy ve dil birliğini*, *Noga*y zamanında Alânlarla ülfet ve muarefesi bulunmuş olmasını, ve hattâ Toktay nezdindeki bir elçilik hizmetini dikkate alan imparator, hem Alânları yeni baştan vazifeye imâle, hem de Turkopulları inkıyada davet ve cümlesini itaatli tebaya yaraşacak itidale ikna ettirmesi emriyle kendisini onlara gönderdi. Hattâ *Kuximpaxis*'in kızını da *Solymampaxis*'e verdirdi. Böyle bir akrabalığın mahirane bir uzlaştırmada işe yarayabileceğini düşündü. İmparatorun hizmetinden ayrılıp ana yurda tekrar kavuşmaktan başka bir arzusu olmayan Alânların arasına gelen *Kuximpaxis*, anlaştırma teşebbüslerine koyulmuştu. İsyanın tazelenmesinde onun tesiri iş görmiye başladığını iddiaya kalkışan söylentiler kulağa geliyordu. Fakat imparator Andronik gürültünün ihtiyat kaydile karşılanmasına taraftar göründü. *Kuximpaxis* bazı saray mensuplarına ulaştırdığı ve kendisini mazur gösterici haberlerde olup biten işlerde şahsen hiç bir suç ve taksiri olmadığını, Rumlar aleyhine her hangi bir gadir ve haksızlık işlemediğini bildirdi, imparatoru o yolda düşünmiye imâle ettirmiye çalıştı" [17]. .— Ayak diremelerin uzun sürdüğünü, Alânlar ile Turkopulların yeniden imparatorun topraklarına saldırmıya başladıklarını aynı kronikör yedinci kitabında ayrıca yazar. Bir kısmı tabiatile Osman Gazi tarafına geçip müslümanlığa döndüler. N. Jorga,

[13] Eski Araplar Alân adını bazan Alân okunacak şekilde de yazmışlardır. Krım'ın batı tarafından müslüman ve çoktan Türkleşmiş durumdaki Alân (= As)'lardan İbni Batuta bahsetmiştir. Prof. Zeki V. Toga'n'ın bu konudaki araştırmalarına bakınız. (*İslâm Ansiklopedisi*, "Allân" maddesi).

[14] *Pachymeres*, VII, 25, S. 620.

[15] *Aynı eser*, VI, S. 553.

[16] *Aynı eser*, IV, 30, S. 345-7. (Senesi münakaşalıdır).

[17] *Aynı eser*, kitap VI, S. 553 ve 575.

Kuximpaxis'in de Osman'a iltihakını haklı bir görüşle kabul etmiştir [18].

Adı geçen beyin Kösemihâl'den başkası olamıyacağı kanaatındayım. Zaman ve zemin şartları kâmilen bunu tekidetmektedir. Türklere en yakın Bizans toprakları Sakarya kavsi idi. Mihâl Bey orada yerleştiği gibi, adı geçen Neas merkezi de (kelimç mânası itibariyle) *Yenice*'yi hatırlatmaktadır : "Göl" civarındaki *Taraklı Yenicesi*.

Kuximpaxis lâkabına gelince : Pachymeres, haber verdiği tanassur etmiş kimselerin daima lâkaplarını yazarak, kendilerine "alelusûl hangi vaftiz adlarının takıldığını" umumiyetle bildirmemiştir. Macar bilgini Moravcsik Guyla Rum kaynaklarındaki isim ve lâkaplardan Türklere ait olanları alfabetik bir ciltte toplamış bulunduğu için bu hususiyeti oradan tahkik herkes için kolaydır [19].

Pachymeres'in metinlerinin ayrı nüshalarında lâkap —lâtin harflerine göre yazarsak— *Kuximpaxis* veya *Kutzimpaxis* imlâlariyle geçer [20] Lâkap iki parçalıdır ve sonunda Rum selikasına göre tek hecelik bir ek mevcuttur. İki parçanın "m" harfinden sonra mı, yoksa önce mi bölünmesi gerektiği maddesi ihtilâflı idi; "m"'den sonra bölününce :Hammer'e göre bir Kasım Bey bahis mevzuudur [21] — Bir başkasına göre isim *Hasan Bey'dir*.— Nihayet Porf. Z. V. Togan'a göre bir *Küçüm Bahşı* düşünülebilir *(T. T. M.)*

Fakat, her şeye rağmen lâkabın ikinci parçası mutlaka "Bey"dir [22] *Bak.* Rumcada "B" fonemi bulunmadığı için, bu harfi takliden daima "mp" terkibini kullanırlar, veya tahrifle "p" ikame ederler.— Şu halde lâkabın esas kısmı "Kuxi" veya "Kutzi" kalmaktadır : *Kuxi Bâk.*

Esas kısmın Yunan alfabesinde *ksi* denilen harfi "ks" veya "ğs" bileşik okunuşundadır. Diğer imlâdaki *dzeta* harfi ise Almancanın "Z" harfine yakın peltekliktedir : "tz" gibi. Pachymeres acaba neden dolayı bu harfleri tercih ederek "s" yani *sigma* harfini kullanmamıştır? Sebep açıktır ve haklıdır : "s' harfinin ilk "ğ" mahrecinden veya "tz" harfindeki peltekliğin tutuk sesinden faydalanarak lâkabın "u" fonemine imâle sağlamak, yani *Kuğsi* veya *Kuusi* gibi okutmak istemiştir.— Kelimenin sonuna kesik "i" harfini koyuşu da dikkate değer ki "m"'den önce bir vakfeyi emreder. (Onun yerine kısa sesli *epsilon* harfini yazmak Yunancada bitimler için âdet değildir; *etha* harfi ise uzatımlıdır).— Pachymeres'in açıkça farisî *Kuseh* (yani Köse) kelimesinin o zamanki söylenişini temine

---

[18] N. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha 1908, C. I, S. 142 ve 158).

[19] Guyla Moravcsik, *Byzantino - Turcica II. Sprachreste der Türkvölken in den Byzantinischen Quellen* (Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie; Budapest 1943). "Yiğit lâkabiyle anılır" teamülünün o asırda her yerde şümullü olduğu anlaşılıyor. Bizde de Kösemihâl'in müslüman adı Abdullah olduğu halde, halk onu eski lâkabiyle rivayetlerde yaşattı... Aynı asırdan ve Uygur aslından meşhur Ertene Oğluna suret ve siretine binaen Anadolu halkı "Köse Peygamber" lâkabını münasip gördü...

[20] Bu lâkap metinlerde üç defa, diğer Solymampkxis (veya Solymapaxis) yalnız iki kere geçer. İkincisinin incelenmesi konumuzu ilgilendirmiyorsa da, adını Süleyman Paşa okuyanlar hatâ etmişlerdir. (J. H. Mordtmann, *"İsfendiyar Oğulları"*, *İslâm Ansiklopedisi*). Süleyman Paşa Bolu'nun beri tarafına hiç geçmemişti; halbuki Soluma Bey beri tarafta merkez kurmuş, hattâ İznik'e kadar akın etmişti.

[21] Hammer-Purgstall, *Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist : der Mongolen in Russland* (Pest 1840, S. 699).

[22] Moravcsik Guyla "Bey" lâkabının eski Bizans metinlerindeki muhtelif imlâlarını adı geçen kitabında bir araya getirmiştir : Bütün bunların "bahşı" ile hiç bir alâkası yoktur. Kırım'da henüz "paşa" da yoktu.

çalışmış olduğu anlaşılmaktadır[23]. .— *Kuse Bey* göze çarpacak kadar köse sakallı ve bariz bir etnik tipte olup lâkabın oradan ileri geldiği düşünülebilir.

Bu Kuse Bey lâkabının ortasına bizlerce malûm "Mikhâl" vaftiz adını katacak olursak *Köse Mihâl Bey* ortaya çıkar. İki hüviyet bir tek şahsiyetin hayatını başlangıç ve sonralariyle vererek bütünlemiş olur.

Sadece isim aynılığına dayanarak konuşuyor görünmemek için başka bir karşılaşmaya daha dikkati çekeceğim : Pachymeres, "Köse Bey kızını kendisi gibi tanassur ettirilmiş bir Kıpçaklı bey olan Soluma'ya bir maksatla vermişti" diyor, ve onun emrindeki *Alânus* (= Alân)'ların *Neas* (= Yenice?)'de merkez kurduklarını söylüyor. —Âşık Paşazade de, Köse mihâl Bey'in kızını *"Göl Kalânus ilinin beyine"* (yani Gölpazarı civarındaki Galânus[24] cemaatının beyine) vererek etraf beylerini Osman Bey'le tanıştırıp anlaştırmak üzere bu düğünden bilhassa faydalanmıya çalışmış olduğunu haber veriyor.— Bizanslı kroniköre göre Köse Beğ siyasî bir aracılık göreviyle sınıra gönderilmişti. Bizim tarihçi de Kösemihâl Bey'in sınırda matlup olandan daha bile şümullü bir surette araları bulmıya çalıştığını, fakat emeklerin boşa gittiğini yazıyor[25] Harmankaya'nın tam yeri bilindikten sonra bütün bu karşılaşmaların tesadüfî olamıyacağına daha kolay inanılıyor.

[23] Köse kelimesini mutlaka şimdiki söyleyişimize göre dikkate alamayız. Prensip itibariyle her kelimenin ve her adın lehçeden lehçeye, köyden şehre ve çağdan çağa çeşitli söylenişleri türediği meşhurdur. Farsça *Kûs, Kûse, Kûşe* (daha doğrusu kalın *k* ile okunarak imâleli *Kuus, Kuuse, Kuuşe*) kelimelerinin halk dilimizde zamanla *Kös, Köse, Köşe* şekillerini aldıkları malûmdur. XIII. asırda bizde de kalın ve imâleli söylendikleri pek tabiidir. Bizanslılar bir yazıdan naklen değil, işittikleri gibi ve harflerinin imkânlarına göre yazıyorlardı... İbni Batuta nice Türkçe isim ve kelimeleri keza o zamanki söylenişlerine göre kulaktan yazıya almıştı : Meselâ *Yenice* yer adını *Yanca* yazmıştır ki haklı idi. ("Yeni" kelimesinin eski söylenişi "yangı" idi). Köse kelimesini eskisi gibi *Kose* veya *Gose* telâffuz eden köylerimiz hâlâ vardır. Köse sakallıları pek bol olan kavimlerden söz açacak değilim : "Köse" kelimesi bu etnik hususiyetin genişliğiyle mütenasip bir ölçüde yaygındır denilebilir; alfabesinde "ö" fonemi bulunmayan nice diller onu aslındaki gibi *Kuse, Kusi* gibi telâffuzda devam edebilmişlerdir. (İslâm lehçelerinde görüldüğü gibi). Muarrebi *Kusee* olup "Kuseg" okunabilmektedir.

[24] Gerek müstensihler, gerekse sonraki tarihçiler bu ibarenin mânasını anlayamıyarak *Galanus* cemaat (= il) adını daha önce öldürülen *Flânos* ismindeki Rumun emlâkile karıştırmışlardır.! Halbuki, Flânos, Karacaşehir'den idi. Sakarya'nın yukarısındaki Alânlardan hiç olmazsa bir kısmının dağılarak oralarda yerleştikleri seziliyor : bildiğim kadarına göre Mihalgazi Bucağı'nda XVI. asırda iki Alanca Köyü vardı; Göynük'e bağlı hâlâ bir Alan Köyü ve İnegöl ilcesinde başka bir Alanya Köyü vardır... Âşık Paşazade Galanus ili hakkında bilgi verebilecek surette o bölgeyi henüz gençliğinde gayet yakından tanımıştı (1413 te Gebze'de kalmıştı...). *Alânus* ile *Galanus* her halde aynı şeydir.

[25] Vakanüvislerce halk ağızından ortalama iki buçuk asırlık gecikmelerle derlendikleri için, düğün rivayetlerinin, farkına varılmadan süslenip bozulmuş ve masallaşmış oldukları muhakkak bulunmakla beraber, *Köse Beyin bir uzlaştırıcılık rolü oynadığı* yolundaki ana temanın doğruluğu anlaşılıyor. Nasıl ki, yalnız Neşri'de gördüğümüz ve diğer vakanüvislerin inanıp iktibas etmedikleri "Köse Bey'in tesadüfen Osman'a esir düşüp hayatı bağışlandığı için dinini değiştirecek kadar sadakatle ona bağlandığı" yolundaki anakronik rivayetin bu ana temi de keza bir hakikatten muharref görünmektedir : Yani "Kusi Beğ tesadüfen Andronik'in eline düşerek ailece dinini değiştirmek bahasına muhtemel bir tehlikeden kurtulduğu" hakikatı... (*Hakikatı* diyorum, çünkü Pachymeres sarayda memurdu, hâdiseye şahit oldu ve Kuzi Bey'i tanıdı). İlk el vekayinamelerden birinin "Köse" sıfatını harekelenerek okunması gerekecek surette kısaca *kâf* ve *ze* harfleriyle, yani yalnız iki harfle yazmış olduğuna dikkati çekerim... Üzerinde durulması gereken başka bir şüphe daha kendiliğinden baş göstermektedir : Mihâl adının pek geç telâffuz ve imlâ istikrarı bulduğu ilk yazılışındaki çeşitli imlâlardan anlaşılmaktadır. Neticede, bu isim acaba Mağal (yani Moğol) teşbihinden mi türemişti? sorusu akla gelmektedir.

Mihâl Bey'in Dobrica ile olan alâkasını belirten bazı izler varsa da, onları bir kenara bırakarak, yine yukarıki karşılaşmaların ışığında son bir noktaya temas etmekle yetineceğim : Pachymeres'in evveliyat hakkındaki müşahedeleri insan psikolojisi bakımından mantıkî bir teselsüle de uygundur : Orta Zamanın her iki taraf için öyle sofu bir asrında *ilerlemiş bir yaşta* ihtida etmiş görünen Köse Bey, eğer soyca Rum olsaydı ve sırf menfaat kaygusiyle veya korkudan katılmış görünenlerden bulunsaydı anlatıldığı kadar geniş yetkilerle ilk hamlede en sorumlu işlerin başına getirilmesi, hem de Bizans'a karşı varlığına güvenilmesi, kılavuzluğundan medet umulması mümkün olamazdı. Şimdi Bizans'a sırt çevirenin ilk fırsatta asıl Türk'e ihaneti mümkündü; kulaklar bu tip hadiselerle doluydu. Onun fazla sadakatine halkça sebepler rivayet edilmiş olması dikkate değer [26] Henüz azlık durumundaki ilk Türk fatihler her şeye rağmen tedbirli davranmak mecburiyetinde idiler : silâh arkadaşlarından *Samsa Çavuş* Leblebici Hisar ve Mekece taraflarından iltihak eden bazı tekfurlar münasebetile Osman Gazi'yi ikazla "olmaya ki cemaat kendi milletlerine rücu göstereler" demiş ve düşüncesi tasviple karşılanmıştı. Mihâl Gazi o gibi şüphelerden daima münezzeh görüldü; hattâ aynı seferin kılavuzu da oydu [27] İhtida etmiş olarak tek müstesna şahsiyet o vakalar sırasında kendisiydi. Bunun meçhul kalmış sebebini hayatının yukarda arzettiğimiz ilk maceralı safhasında görmek şimdi mümkün olabilmektedir : hıristiyanlıkta pek kısa bir müddet kalmış, rumca konuşmasını iyi öğrenmesine bile zaman müsaade etmemişti. Türktü ve Türkçe konuşuyordu. Anladığım bundan ibarettir. Köse Bey'in iltihak tarz ve zamanını yukarıki çerçeveye uygun olarak en doğru yazan vakanüvis *Oruç Bey* ile ona katılanlardır. Eldeki nüshaları arasında istinsah fark ve hatâları vardır. Naklettiği rivayete göre : Osman Bey'in Edebali kızıyle evlenmesi akabinde beyler ava çıkarlar. O sırada pür silâh bir atlının Rum tarafından tozu dumana katarak tek başına gelmekte olduğu görülür. Bu zat meğer Kostantaniye'nin "benam adamlarından" imiş. "Aranuzda Osman adlu adem var mudur?" diye —tabiatiyle Türkçe olarak— sormuş. Adını Mihâl, ve islâm adını Abdullah olarak bağışlamış; rüyasını gördüm de geldim demiş. İzahatına devamla, Kelime-i şahadet ile *Fatiha* ve *İhlâs* surelerini bildiğini söylemiş ve bunları herkesin huzurunda tekrarlamış. Hüviyetin böylesine ilk bir ibrazı karşısında cemaat şaşakalmışlar : "Elhamdülillâh ki son demümüzde bunun gibi bir dilâvere yetişdük!" demişler. Haber Sultan Alâeddin'e de uçuruluyor ve pek memnun oluyorsa da, arası çok geçmeden sultan vefat eder (1300?).— İlk tanışmanın aslı faslı aşağı yukarı hakikaten böyle olmak icabeder [28]. Köse Bey'in aslını kimi Paleologlara, kimi bir Bulgar hânedanına, veya başka bir nesebe bağlamak üzere yapılan neşriyatın tahminden başka hiç bir belgeye dayanmayan hazin hallerinden söz açacak değilim. Bu yolda harcanan emekler Os-

[26] Bidayette bir kavgada Osman Beyin eline düşerek afivle mukabele gördüğü için sadakatte daim kaldığı (yalnız Neşrî), veya evli olduğu için imparatorun kızını alamadığından taaddüd-ü zevcata müsait müslümanlığa geçtiği hikâyeleri gibi... Şartlı bir *son teklif* üzerine mi, yoksa *kendi ihtiyariyle* mi islâmiyete döndüğü hususunda müelliflerin bazan tenakuza düşmüş görünmeleri de aynı sebeplerin bir neticesi sayılsa yeridir.

[27] Âşık Paşazade, İdris Bitlisi ve başkaları.

[28] Kösemihâl'in düğün rivayetlerini ilk vekayinameler 699 yılında gösterirler. İstiklâl tarihi olarak da aynı hicrî sene üzerinde durulmuştur. Bu senenin yarısı 1299, yarısı da 1300 yılına düşer. Halbuki Pachymeres 1301 de Osman Gazi'nin "Kral" yani Hân olduğunu belirtir. Onun iktibas ettiğimiz kayıtlarından başlangıç için Noga'ın ölüm yılı 699 (= 1299) olarak kesin surette malûm, en son düştüğü kayıtlar da yine kesin surette 1308 yılına aittirler. Aradaki yılları kendi kalemiyle tasrih etmediğinden kronoloji yorumları yeni baştan gözden geçirilebilir.

man Gazi için türlü şecereler uydurulmuş bulunması keyfiyetini hayli andırmaktadır. Köse Bey'in menşei meselesi üzerinde konuşulurken "Osman Gazinin karşısına çıkanların çeşitli kavimlerden olduğu" vâkıasını belki de hiç kimse bir an için bile akıl etmemişti; teemmül edilseydi hiç olmazsa ihtiyatla kalem oynatmak iyiliği esirgenmezdi. En mevsimsiz hükümler bilâkis kökleştirildi; fakat bu kök çürümiye mahkûmdu. Pachymeres'in bir "Kuğsi Bâk"ten söz açmış olması en azından *tecrrnî ile konuşulması* lüzumuna mantığı inandırabilecek kuvvette bir misâl halinde tedbirsizliğin karşısına çıkarılmış bulunuyor. *Kuğsi Bâk* ile *Köse Bey*'in aynı şahsiyet olduğu görüşünü herkes ilk ağızda ayni kuvvette paylaşmayabilir. Ancak, itirazların "ikiz kardeşler de tıpatıp benzeşebilirler amma aynı şahıs değillerdir" der gibi havadan bir peşin hüküm halinde yürütülüp geçilivermemesi temenni olunur. Mukayesenin tarihçilerce ana metinlerden kontrolü (ki biz o ana metinleri inceletip tercüme ettirdik) ve dikkat sarfiyle derinleştirilmesi arzu edilir. "Dikkat sarfı" yolundaki ricamız bir ileri gidiş sayılmasın : *Harmankaya*'nın yeri bile düne kadar bizlere yanlış belletilmişti de onun için böyle bir ricanın ilâvesine kendiliğinden lüzum hasıl olmuş, bu hususta galiba geç bile kalınmıştır.

Yazımıza son vermek üzere "resmî kayıtlar" bahsine bir kere daha döneceğim : tarihimizi aydınlatacak surette Mihâloğulları hakkında daha nice değerli kayıtlar bulunabileceğine bilgin Vakıf arşivcilerimizi şu iddiasız yazı ikna edebildiyse ne mutlu. Nitekim yukarlarda arzettiğim *Harmankaya defteri* de vaktile Bursa'nın Uludağ dergisinde çıkan küçük bir anket yazımın ricaları üzerine lütfedilip adresime haber verilmişti : bir tek defterdi o amma, ne türlüden tarihî bir yanlışlığın giderilmesine kesin surette yaradığı görüldü; hem de başka bazı ip uçlarına cesaretle el atılabilmesini mümkün kıldı. Yazımın muhtemel pürüzleri tarihçi olmayışıma bağışlansın.

FÂTİH'İN İTALYA SEFERİ [*]

Dr. ŞERAFETTİN TURAN

1480 İtalya Seferi ve Otranto'nun zaptı, Fâtih Sultan Mehmed'in, fetihlerle dolu 30 yıllık saltanat devresinin son zafer halkasını teşkil eder.

İstanbul'u zaptederek Bizans İmparatorluğu'na son veren bu büyük hükümdarın, Doğu Roma İmparatorluğu'na âit Avrupa topraklarını ele geçirdikten sonra, nihayet Batı Roma İmparatorluğu'na dahil olan yerleri de hâkimiyeti altına almağa giriştiğini görüyoruz. Bu bakımdan, XV. Yüzyıldaki Osmanlı hâkimiyetinin Akdeniz'de uzandığı sınırı tesbit eden Otranto Seferinde, İstanbul'dan Roma'ya giden sistemli bir istilâ politikasının son büyük hamlesini sezmemek imkânsızdır. Kaldı ki, Fâtih Mehmed'in yanında bulunmuş ve hepsi de İtalyan olan bir çok müşahitlerin kayıtları bu hükmü kuvvetlendirecek mahiyettedir. [1]

Şehzâdeliğinden itibaren İtalyanlarla temasta bulunmuş ve şüphesiz ki onlardan memleketleri hakkında malûmat almış olan Fâtih, tahta çıkışından sonra İtalya'nın siyasî ve askerî durumunu büyük bir ilgi ve dikkatle tetkik etmiş [2] ve İtalya Şehir Devletlerinin, aralarındaki rekabet dolayısiyle kendisine karşı müşterek bir cephe alamıyacaklarını da iyice anlamıştı.

Fâtih'in kanaatine göre, İstanbul'u zaptettikten sonra Roma'yı da almak gayet tabii idi; zira İstanbul, Roma'nın doğuda yerleşen kızı idi ve kızı alınca, annesinin de ele geçirilmesi gerekiyordu. [3] Hem, yer yüzünde ancak bir büyük Padişah hüküm sürebilirdi ve İstanbul, böyle bir cihan imparatorluğunun merkezi olabilecek tek şehir idi. Bunu gerçekleştirmek için de, vaktiyle Makedonya Kralı İskender'in yaptığının aksine, batı'ya gitmek icap ediyordu. [4]

Fâtih Mehmed'in daha cülûsundan itibâren tasarladığı bu plân nihayet saltanatının son yılında fiiliyat sahasına çıkmış ve Gedik Ahmed Paşa, büyük bir donanmayla İtalya üzerine gönderilmiştir. Binaenaleyh, bu seferin Venedik veya Floransa'nın teşvikiyle yapıldığı hakkındaki kayıtları [5] çok ihtiyatla karşılamak icap eder.

Otranto'nun zaptiyle gerçekleşen fakat Fâtih'in ölümü üzerine daha fazla gelişmiyen bu sefer, henüz gereği gibi incelenmiş değildir. Esasen çağdaş

---

[*] Bu yazı 1953 de hazırlanmıştı.

[1] Bu hususta bk. Fr. Babinger, trc. Bekir Sıtkı Baykal, *Fâtih Sultan Mehmed ve İtalya*, Belleten C. XVII, Sa. 65.

[2] 1453 de İstanbul'a gelen Jacopo Languscchi adındaki bir Venedikli, Fâtih'in, İtalya'nın coğrafî mevki'i, eyâletleri, Papalığın ve Avrupa'nın durumu hakkında dikkatle malûmat topladığından bahsetmektedir (Ayni makale, S. 50).

[3] 1453 de İstanbul'a gelmiş ve bir Osmanlı tarihi yazmış olan Niccolo Sagundino'dan naklen Prof. Babinger, adı geçen makale, S. 59.

[4] Jacoppo Languschi'den naklen Prof. Babinger, ayni makale, S. 54.

[5] Hammer, trc. M. Ata, III, 191; Babinger, ayni makale, S. 61.

Fâtih'in daha 1453 den itibaren harp plânlarını batıya yönelterek İtalya'ya ve daha sonra belki de Almanya'ya boyun eğdirmek istediğinin muhakkak olduğunu söyliyen Fr. Babinger (. 59), 1480 seferinin Venedik veya Floransa'nın teşvikiyle yapıldığını kabul etmekle her halde farkında olmıyarak bir tezada düşmüş oluyor.

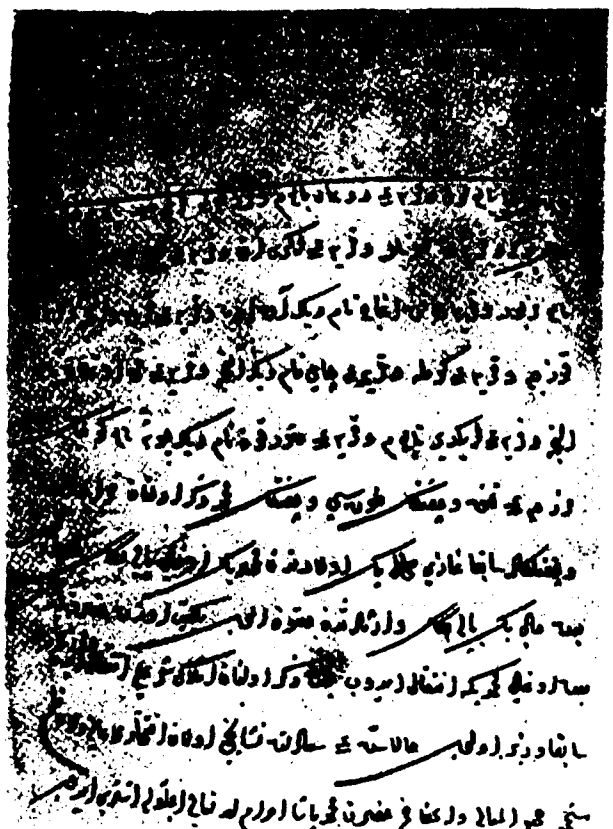

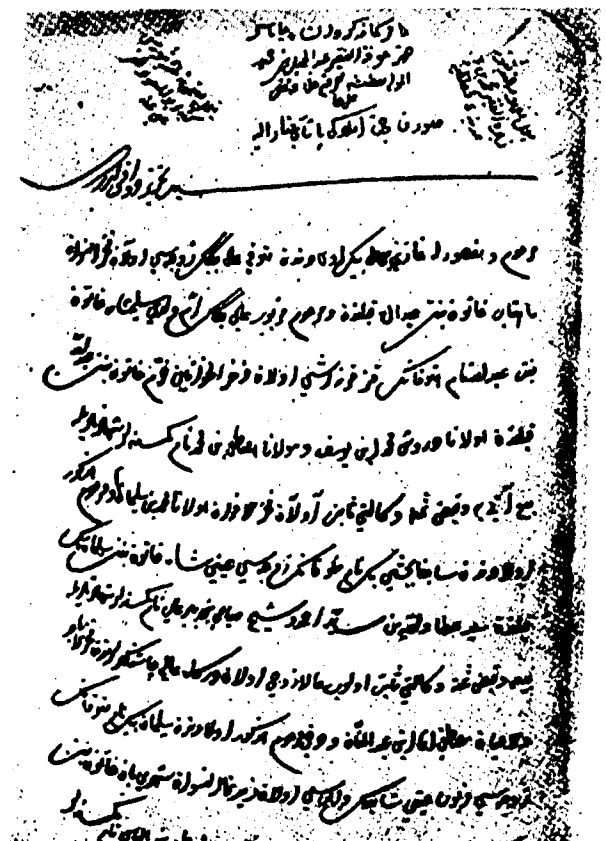

Res. 1 - 2 — Harmankaya Malikânesi hakkında 2 vesika

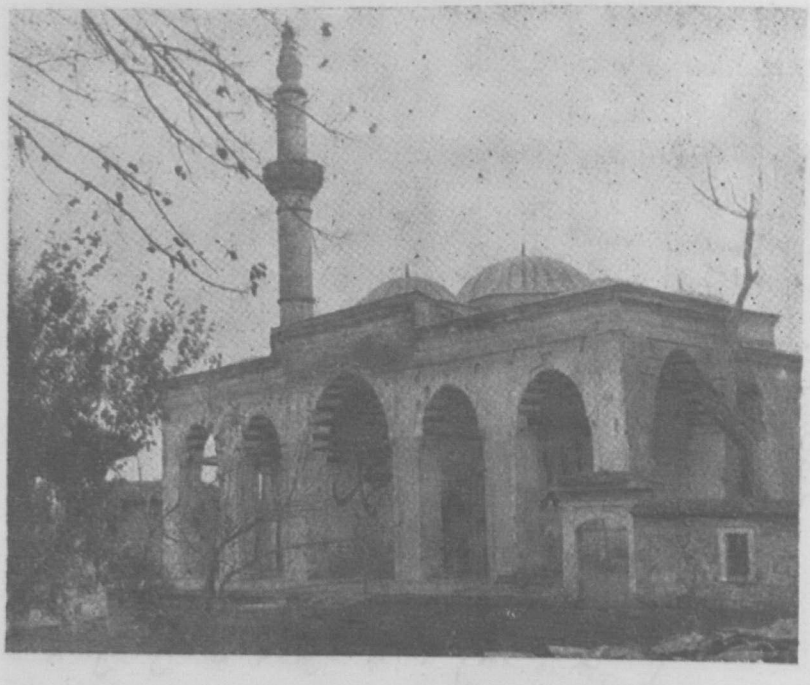

Res. 3 — Edirne'de Gazimihal Camii

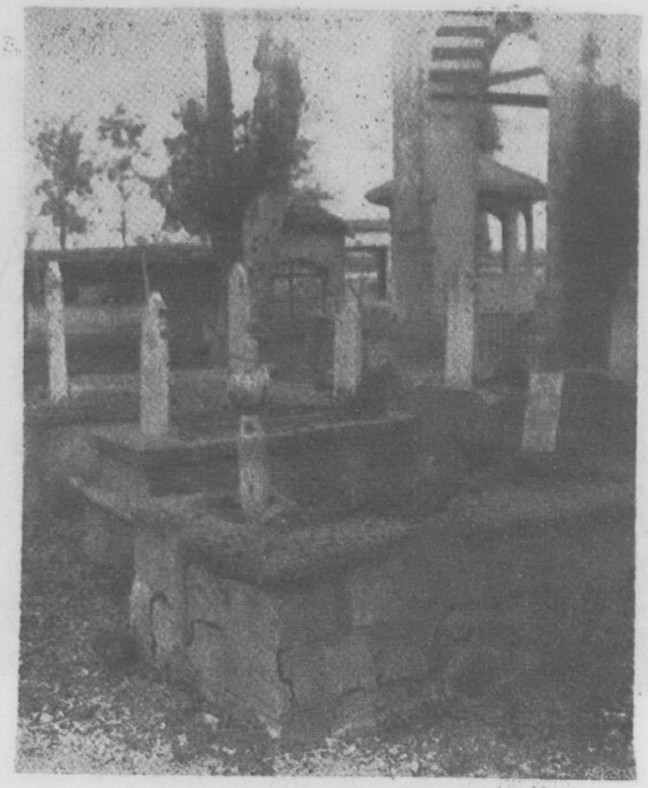

Res. 4 — Edirne'de Mihaloğulları makberesi

R. GENEL ... ARŞİVİ

kaynaklarımızın bu konuda verdikleri malûmat çok az ve sathîdir. Hattâ Âşık Paşa-zâde Ahmed Işkî gibi muâsır bir Osmanlı tarihçisi, her nedense İtalya Seferinden hiç bahsetmemiştir. Tursun Bey, Neşrî ve Oruç b. Âdil, bu seferi ancak ismen kaydetmişler[6], meşhûr İdris-i Bitlisî ise, bu seferin ehemmiyetiyle mütenasib olmıyacak kadar az ve yanlış malûmat vermiştir.[7] Hele, İtalya Seferinin başlangıcını teşkil eden Zanta, Kefalonya ve Ayamavra'nın zaptı (1479), bu kaynaklarımızın hiç birinde kaydedilmemiştir.

Buna mukabil, Fâtih devrinin sonlarında doğmuş ve II. Bayezid zamanında onun emriyle bir *Osmanlı Tarihi* yazmış olan Kemalpaşa-zâde Şemsü'd-dîn Ahmed (İbn Kemal) in eserinde İtalya Seferine âit çok kıymetli malûmat bulmaktayız. İbn Kemal, diğer kaynaklarda bulunmayan Ayamavra ve Kefalonya'nın zaptını kaydettiği gibi[8] Otranto'nun zaptı'nı, Rayke Beği —Napoli Kıralı II. Ferdinand— ile yapılan savaşları ve nihâyet Fâtih Mehmed'in ölümü ve II. Bayezid'in cülûsundan sonra baggösteren Cem vak'ası dolayısiyle kalenin nasıl elden çıktığını bütün tafsilât ve vuzuhiyle belirtmiştir. Bundan başka, Otranto, Napoli kuvvetleri tarafından istirdad edildiği zaman esir düşen Osmanlı askerlerinin gayet iyi muamele gördüklerini, hattâ bir çok savaşlarda Kıral Ferdinand'a yardım ettiklerini, nihayet sulh akdedilip te bunlar serbest bırakılacakları zaman Ferdinand'ın söylediği sözleri de kaydetmiştir ki, İbn Kemal'in, bu esaret hayatını bizzat yaşamış bir Sipahiden naklen verdiği bu malûmat, hiç bir kaynakta rastlıyamadığımız enteresan bir mâhiyet taşımaktadır.

İbn Kemal'in İtalya Seferi hakkında verdiği bu kıymetli malûmatı, onun *Tevârih-i Âl-i Osman*'ının Fâtih Mehmed devrine âit VII. Defterinden naklen[9] tenkidli bir şekilde yayınlıyoruz.

★ ★

Emir-i Şehir Gedük Ahmed paşa, donanmayla Polya[10] diyârına gitdüğini, ma'mûre-i mezkûrede Otranda[11] didükleri hisâr-ı meşhûru feth ettiğini beyân eyler :

Hazret-i hudâvendigâr, sipehsâlâr-ı kişver-küşâ Gedük Ahmed Paşâ'ya Kefelonya ve Ayamavra'[12] yı alduktan sonra buyurmuştı ki varub Polya diyârını dahi teshîr idüb a'day-ı bed-reyi def' eyleye; leşker-i cerrâr-ı nusret-âsârla şevket-i küffâr-ı bed-sîreti kesr idüb râyet-i feth-âyet-i İslâm-ı zafer-encâmı nasb etmekle ol vilâyeti dârü'l-İslâma zam idüb içinden şi'âr-ı küfri ref' eyleye.[13]

Polya, ekalîm-i deryâ-bârdan bir 'azîm iklîmdür, vüs'at ü fesâhetle mevsûf ve marûf; ceyş-i bed-kîşi vefret ü kesret-i 'aded ü' udedle mezkûr ve meşhûr; mezbûr kişverün ekser hududını Akdeniz ihâta ettüğiçün adalar idâdında ma'dûd olmuşdur, sûr-ı deryâ-yı şûrla

---

[6] Bk. Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth*, 170; Neşrî, *Cihan-nümâ*, Prof. Taeschner nşr. 217; Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Prof. Babinger nşr. 131.

[7] *Heşt Bihişt*, Nur-i Osmaniye Ktb. No. 3209, Vr. 485 a vd.

[8] *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, İst. Fatih Ktb. No. 4205 Vr. 260 b vd.

[9] Bu bölüm, VII. Defterin 283 a - 291 b varaklarını teşkil etmektedir.

[10] Apulia.

[11] Otranto.

[12] Metinde "Avlonya" diye kaydedilmiş ise de bunun bir müstensih hatası olduğu ve "Ayamavra" olması gerektiği kanaatindeyiz. Zira müverrih daha önce Kefalonya ve Ayamavra'nın zaptından bahsetmektedir ki, burada isimler doğru olarak yazılmıştır.

[13] İdris-i Bitlisî, Gedik Ahmed Paşa'nın Fâtih'i güney İtalya'nın zaptedilmesi için teşvik ve ikna ettiğinden bahsetmektedir (Bk. *Heşt Behişt*, Nur-i Osmaniye Ktb. No. 3209, Vr. 485 a).

mahsûr olmağın diyârı ma'mûr ve mahsûlı mevfûr :

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Sahrâ-yı pür-bahârı bâğ-ı cinâne benzer,
Deryâ ile kenârı genc-i revâne benzer.

Mezkûr serdâr, mezbûr misâl-i vâcibü'l-i'tibâra imtisâl idüb fil-hâl durdı; Gelibolı'da gemiler ihzâr idüb deryâ seferinün yarâğın yasağın gördi. Esbâb u âlât-ı zarb u harbden, mühimmât-ı cidâl ü kıtâlden hâcetine yetecekce ve maslahatına kifâyet edecekce götürdü. Yüz pâre gemiyi [14] neheng-âheng âdemiyle nefîs tutub donadub kendüsi re'islük serîrinde sâye bân-ı bâdbân altında geçdi oturdı; gerdûn-misâl geştîler, lenger-i hilâl-peykeri içlerine alub dümeni Polya üzerine doğruttılar, yürüdiler; [15] drefş-i sehâb-drahş bâdbânla 'amûd-ı şu'ây-ı âfıtâbı örtüb cyvân-ı kebûd-ı âsumânı bürüdiler. Katrana bulanmış geştî-yi bî-kerânla Deryâ-yı Sefîd bahr-ı kıra döndi; bayrak yapraklariyle yeşermiş neyistân-ı nîzeyle deniz kuru yire döndi. Gülekler başların gök yüzüne kaldurdu, kürekler kolların deniz dibine daldırdı; yüz pâre gemi bir yerden yürüyüb, kürekler iki koldan deniz yüzin bürüyüb ol donanma, dîv-i hezâr-deste benzerdi, içindeki âteş-âheng nehenglerün grîv-i hurûşiyle deryâ cûşa gelüb ağzı köpüklenmiş üştür-i ser-meste benzerdi :

Beyt-i Fârisî li-müellifihi

Be-leb âvurde kef çün üştür-i mest
Be-çûp-i saht-ı geştî sîne-râ hest.

Sabâ-yı safâ, eser-i zafer-rehber olub sıhhat ü selâmetle deryâ yüzinde biraz müddet getdiler, Polya karasına irüb adasına girüb deniz kenârında buldukları diyârı gâret etdiler. Ol mekândan ki kân gibi pür-gevherdi, ma'den gibi her yeri dolu sîm ü zerdi, şolkadar veledân ve havâri gibi yüzleri akar sudan âri ve gözleri mây-i melâhat pınarı gılmân ü cevâri çıkardılar ki hadd ü 'adede kabil değül; ol mâl-ı menâlden ki zekâtı çıksa cihân dilencilerinün kunc-i âmâlı pür-genc olurdı, şol-denlü aldılar ki 'öşr-i 'işrîn takrîr ü tahrîre lisân ü benân mütehammil değül. Mezkûr diyâr-ı âbâdda nâdiretü-l-âsâr bilâd ü emsâr çoğidi, her birisinün sevâdı ma'mûr, kurâsı hadd ü ta'dâddan artuğidi; berû kenârında sûr içinde mahsûr bir şehr vardı, kalan şehirlerine göre yıldızlar arasında bedr-i aya benzerdi; sevâd-ı âbâdı göz karası gibi menba-ı merdumdı, sâir bilâdınun sevâdına nazaran geceler içinde Şeb-i Kadr'e benzerdi :

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Komuşlar adın anun Otranda
Melâmet olmaz anda oturanda
Safâ vü 'iyş ile ger yaz u kışı
Geçürmek isterisen otur anda.

Ahmed Paşa, hayl-i seyl-girdâr ve leşker-i zafer-şi'ârla vardı, ol hisâr-i üstüvârın üzerine düşdi; [16] mevâkib-i kevâkib-şumâr şehrün kenârındaki gülzâr-ı pür-berk ü bâr gibi diyâr-ı âbâda, kiştezâra cerâd üşer gibi üşdi. Küffâr-ı bed-girdâr kaçub hisâra girüb kal'anun kapısını yapıcak dervâze-i kâr-zâr feth oldı; ra'd-grîv topların ki dehân-ı dîv gibi âteşin-demdi, avâzesiyle şeş-köşe-i 'âlem doldu. Ceyş-i bed-kişün ser-efrâzlarından sengîn-beden ehremenler bârûlar gibi gerinüb sönüb gâzilere görünmek isteyince toptaşı başlarını götürür, gövdeleri bedenler gibi divâr kenârında kalurdı; ol dürc-i şekavet içindeki bed-gevherler burclar üzerinde bedenler gibi dizilüb dururken zarb-zen ve per-

[14] krş: Hammer, trc. M. Ata, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, III, 191.

Diğer kaynaklarımızda gemi adedi verilmemekte, yalnız İdris-i Bitlisî Ahmed Paşa'nın İtalya'dan "80" gemiyle döndüğünden bahsetmektedir. (Vr. 489 a). Angiolello, donanmanın, "28" kadırga olmak üzre "132" yelkenliden müteşekkil olduğunu yazıyor (*Historia Turchesca*, T. Tarih Kurumu Ktb. K. Neki trc. S. 244).

[15] Ahmed Paşa 26 Temmuz 1480 de Avlonya'dan hareket etti (Hammer, III, 191).

[16] Ahmed Paşa, 28 Temmuz 1480 de Otranto'ya varmıştı (Hammer, Ata trc. III, 191). İ. Hakkı Uzunçarşılı, bu tarihi 25 Temmuz olarak gösteriyor (*Osmanlı Tarihi*, II, 136).

nakı her kangısına ki dokunurdı, ya kolun buddan götürür, ya bütün alurdı. Ceyş-i İslâm ol kîş-i bed-fercâmla bir nice eyyâm muhkem ceng idüb sûr içini gûrları gibi küffâr-ı bed-girdârun gözlerine tenk idüb zarb-ı destle hisârı aldılar,[17] içine cârub-ı harbi çaldılar. 'Avretden ve oğlandan pîrden ve civândan bir nice bin esîr destgîr idüb dâr-u-gîr iden şîr-gîr dilîrlerini'alef-i şimşîr idüb telef etdiler; ol kemân gibi gej-nihâd bed-gümanlarun ki sırât-ı mustakîme doğrulmağa isti'dâdları yoğidi, sîne-i pür-kînelerini tîr-i tedmîre hedef etdiler. Ol diyârun küffârını tîğ-i âbdârla nâr-ı cehîme gönderüb dârü'n-na'ime benzer makamlarında ceyş-i İslâm ârâm idüb iyş eylediler; şeker-guftâr u nûşîn-leb 'arûslarını ki tavus-ı cinân gibi ârâste ü pirâsteydi, bûs u kenâra çeküb ol menhûslarun canlarını pür-nîş eylediler.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Hemîşe böyledür devrân-ı 'âlem
Ki bunun sûrı oldı âna matem
Bir evde çalınur çeng ü çegane
Bir evde nevhalar başlar figane.

Şâhâne saraylar ki ol bed-reyler anları yapınca genc-i bî-kerân harc itmişlerdi, her birisinün ta'mîrinde dürlü tedbîrler eyleyüb nice san'atlar derc etmişlerdi, gâziler bî-zahmet ü renc hâzır imâret olmuş buldılar, içlerine girüb oturdılar, huzurlarında oldılar. A h m e d Paşa, mezkûr hisârun harabını ma'mûr etdükden sonra, tamâm nevâhisiyle zabt idüb diyâr-ı İslâma rabt idüb dârü'l-mülk idindi; deryâ-bârun cevşen-ver ü hançer-güzâr ve nîzedâr sipâhilerini ki ol diyâr bahr idi, ânlar mâhîlerdi, şikâr eylemek içün fülk idindi. Olkenârda gezüb bir nice pâre şehr ü hisâr dahi feth etdi;[18] küffârun direngin sezdügi yere leşker-i cerrâr gönderüb tağıtdı; ol diyârı kendüye "uc" idinüb yakîn yerlerine akın gönderdi, hergün bir kenâra hurûcu iş güç idinüb dârü'l-küfrün altın üstine dönderdi.

Rayke begi,[19] ceyş-i bed-kîşin oğluna koşub O t r a n d a üzerine gönderdiğini, hisâr içindeki kumât-ı guzât, gelen tuğât-ı buğâtun yüzlerini dönderdüğini beyân eyler.

R a y k e b e g i ki diyâr-ı ma'mûrun şehriyâriydi, memleketinün öte nâhiyetine nihâyet yoğidi, rîk-i beyâbâna ve berk ü bâr-ı bağ ü bostana hadd ü 'add var, anun leşker-i bî-kerânına pâyân ü gâyet yoğidi, kişverinün dâmenine yâd eli irdügini, gülşen-i vilâyetinün pîrâmenine yâğî ayağı girdüğini duydı, P o l y a adası gâret olub ol sebzezâr nâr-ı hasâretle solub O t r a n d a alındığın işidicek ol bed-gümânun canına koydı.

Beyt-i Fârisî

Haber şüd be-aksây-i an merzübûm
Ki bi-g'zeşt ez-kûh deryâ-yı Rûm.

Varan 'adû-yı peleng-hûyun kam'ı içün leşker-i ceng-cûyun cem'ine meşgûl oldu, deryâ-yı firengün âteş-âheng nehengleriyle deşt ü der, kenâr-ı bahr ve meyân-ı ber doldı. İçlerinden sâz u selebi müretteb yirmi bin merd-i kâr-zâr ihtiyâr idüb bir neberde oğlı vardı, âni sipehsâlar etdi.[20] ol menhûs ki bahr-i Okyanus'dan dem ururdı, deryâ-yı Rûm'dan bir mevcle ol bûmun şahbâzlarından bir fevcle müdafâ'a ve muvâka'a etmeğe âr etdi, ol sebebden kendüsi gelmeyüb tahtgâhında oturdu, oğlı gumrâhı bir mikdâr sipâhla gönderdi; ol bî-dîn bu hodbînlüği ucından kendu eliyle kişverüni zîrüzeber idüp altın üstine dönderdi.

---

[17] İ d r i s-i B i t l i s î'den başka diğer Osmanlı kaynakları O t r a n t o'nun adını zikretmeyip "Polya kal'ası" diyorlar (T u r s u n B e y, *Tarih-i Ebü'l-fetih*, 170; N e ş r î, *Cihânnümâ*, Prof. T a e s c h n e r nşr. 217; O r u ç B e y, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Prof. B a b i n g e r nşr. 131). S a d ü'd-d î n ise "Umuranda, Emvâranda" diyor (*Tacü't-tevârih*, I, 568). O t r a n t o, 11 Ağustosta zaptedildi (H a m m e r, III, 191).

[18] Â l î, *Künhü'l-ahbâr*, Nûr-ı Osmaniye Ktb. No. 3407, Vr. 151 a; S a d ü'd-d î n, *Tâcü't-tevârih*, I, 567; S o l a k z â d e, 259.

[19] Metinde " ریکه بکی " diye kaydedilmiş olub bununla N a p o l i Kralı F e r d i n a n d kasdedilmektedir.

[20] N a p o l i Kralı F e r d i n a n d'ın K a l a b r i a Dukası olan oğlu A l f o n s.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Gerekmez kişi görmek düşmeni hôr
Düşürür şîri yire gâh olur mûr.

Ol tarafdan hayl-ı küffâr-ı bed-girdâr seyl-i kûhsâr gibi gelmekde, bu yana, leşker-i cerrâr her gün bir kişvere akın idüb yel gibi yelmekde.. Bir sehergâh ki sultân-ı hâver eline zerrîn siper alub sinân-ı rahşanla 'azm-i meydân-ı rezm etdi, şâh-ı zengibârun leşker-i bî-kıyasını ki karası cihânı tutmuşdı, yalnuz târumâr idüb dağıtdı, mevâkib-i kevâkib şumâr-ı küffâr, O t r a n d a karşusındağı sahrâya geldi doldı. A h m e d Paşa'ya hisâr içinde gâfil otururken düşmen irişdi deyu haber oldı, nazar etdi gördi : cüyûş-ı cevşen-pûşun fevcleriyle şehr önindeki sahrâ bahr-i âhenîn-mevce dönmüş; çîni siperlerün şu'â'ı ve pûlâd miğferlerün şu'lesiyle eve-i sipihrde âyine-i mâh u mihr donmuş.

Nazm-ı Fârisî

Sipâhî çü-zunbûr bâ-nîş-i ter
Zi-gavgay-i zunbûr hem bîş-ter
Sinân-der-sinân rüste çün nâvek-i hâr
Siper-der-siper beste çün lâlezâr.

A h m e d Paşa, ol gürûh-ı kûh-şükûhı ki gördi, muhkem dehşet aldı; mevc-i hayret gözini bürüyüp kendüsi biraz-dem bahr-i hayrete daldı; âhir, tedârik idüb kendüyi dirdi durdı, savaş kaydın kayurub yarâğın gördi. Buyurdı ki mübârizler gelen bâğîyi istikbâl ideler, kendü, çeri dirüb varınca onlar bir dest elleşüb kıtâl ideler. Şehr içindeki leşker seyl gibi hurûşa geldi, safder dilâverler nehr-i Nil gibi cûşa geldi; bûm-ı Rûm'un şahbâzlarından, ol yirün şîr-gîr dilîrlerinden birkaç yüz kişi hücûm idüb şu'le-i fürüzân gibi yalın kılıclarla nâr-ı süzân gibi hisâr kapusından çıkınca, ol kilâb-ı cehennemün mukaddemü'l-ceyş olub gelen bed-kîşlerinün şimşîr-i âbdârla külhan-ı vücudlarınun odın söyündürüb sinân-ı âteş-bârla ol serkeşleri yakub yıkınca, bâkısı şîr-i mahcîr-gîr önünden kaçan gazâl-i bî-mecâl gibi târumâr olub gettiler; nâgâh bâd-ı sarsar dokunmuş berk-i kâh gibi ol gumrâhlar hırmen-i kararın dağıtdılar.

Beyt-i Türkî

Ne denlü dirilürse ördek ü kaz
Dağılur çünki şahbâz ûra pervâz.
Koyunun nice çoğ olsa sürüsi,
Yeter binine kassâbun birisi.

Leşker-i cerrârun bir fevciyle uruşamadılar, ol bahr-i zahhârun bir mevciyle durusamadılar. Ol bed-girdârlar, tund eser yel gibi gelürken sedd-i üstüvâra dokunmuş seyl gibi künd olub döndiler; ol nâkesler bezm-i rezm germ olunca şem'-vâr nerm olub hâr u has gibi bir anda yandılar söyündiler. Bâzâr-ı kâr-zârun bâkı heridârları A h m e d Paşay'la hisârdan çıkdılar, gördiler, suk-ı gîr-ü-dâr ol tüccâr-ı füccâr-ı pür-füsukdan hâlî kalmış, ehli târumâr olmuş; âlât-ı merd-i neberd ve esbâb-ı esb-i tîz-kerd dökülüb yatur, çârsûy-ı gûy teg ve pûy-ı kâr-u-bâr-ı cidâl u kıtâlle mâlâmâl olub mâl-ı meyyitle ol hâvâli dolmuş. Leşker-i cerrârun piyâdeleri savaş yerine dökülüb yatan kumaşı gâret etdiler; onlar ki süvâr idiler, ol kaçub giden sayd-ı zebûnı şikâr etmek içün kovagetdiler, kimini yetdiler, tutdılar esîr etdiler, kimisi vardı, ol kenârda olan hisârlara düşdi halâs oldı; fireng ölüsiyle meydân-ı gîr-u-dâr pür olub ol cengcûylarun esîr olan bed-girdârlariyle bazâr u köy doldı. [21]

Nazm-ı Fârisî

Zi-hûn çendan revan şüd cûy-ber-cûy
Ki çün mî-reft ü ser mî-bürd çün kûy
Kemend-i Rûmıyan ber-şekl-i zencîr
Çü mûy-i zengıyan geşte girih-gîr.

Ol derd-mendler, arkalarındağı cevşenle mâhîler gibi dâm-ı kemend-i hâm ile bende düşdiler; ol dûd-ı siyâh gibi bî-sûd gumrâhlar, âb gibi zırh-pûşken külhân-ı pür-nâr-ı gîr-u-dâra düşüp tutuşdılar; âteş gibi nîzedâr serkeşler şimşîr-i âbdârla karayer oldılar; gird-i bâd gibi tund ü tîzkerd hâkisârlar, yüzleri zerd olub gerd-i

[21] O t r a n t o'yu kurtarmağa gelen A l f o n s kumandasındaki N a p o l i askeri buna muvaffak olamıyacaklarını anlayınca çekilmeğe mecbur olmuşlardı. (İ. H. U z u n ç a r ş ı l ı, *Osmanlı Tarihi*, II, 136).

derd ile doldılar. Hasm-ı bed-endîş makhûr ve ceyş-i zafer-kîş muzaffer ü mansûr olub gâzîler ganâyim-i mevfûr ve megânim-i nâ-mahsûrla mesrûr olub geldiler, hisâra girdiler; dutsaklarun kimin satub, kimini kırdılar.

Mezkûr sipehsâlâr-ı meşhûr, Otranda civârında bir hisâr dahi aldığını küffâr-ı bed-girdârun kâr-u-bâr-ı vücûd-ı bî-sûdma nâr-ı demârı salduğını beyân eyler.

Râvî eyidür : Ahmed Paşa Otranda'da oturub etrâf u eknâfda olan hisâr u diyârun teshîri emrinde tedbîr ideriken, âdet üzerine dilîr serhengler, şîr-gîr nehengler nevbetce hayl-i cerrârı seylvâr çeküb her gün bir kenara akına gideriken, bir gün haber geldi ki, akına giden gâzîler yakîn yerde hazır olan savaş kâfirine sataşmışlar; bir düşvâr derenün içinde buluşub iki seyl-i kûhsâr gibi biri birine koyuluşub muhkem uğraşmışlar; kâfir vâfir imiş, gâzîlere galebe etmişler, ol pervâzîleri çil yavrusu gibi dağıtmışlar. Bu haber-i şerr gelüb şehre irince, Ahmed Paşa'nın kulağına girince, fi'l-hâl âheng-i kâr-zâr idüb hınk-ı bâd-gird ü hâmûn-neverde süvâr oldı, düşmen üzerine getdi; tîğ-zen ü saf-şiken nîze-güzâr nâmdârlardan işiden, bâd-ı şimâl gibi isti'câl idüb ardından yetdi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Akdılar seyl-i kûhsâr gibi
Esdiler bâd-ı nevbahâr gibi.

Ol diyârda Otranda'dan öylelik yol ırak bir hisâr vardı; gâzîlerle kâr-zâr iden anun içindeki küffâr-ı bed-girdârdı. Ahmed Paşa, iki yüz mikdarı cân-sipâr çabuk-süvârla anun üzerine vardı, gördiler; yedi sekiz yüz gîr-u-dâra âmâde piyâde kâfir hisâr önine çıkmış hazır durur; ol fevc-i pür-cûş ki cevşenlerinün tâbı evc-i çarh-ı berîne irmiş, deryâ-yı âteşin gibi mevc urur. Ahmed Paşa, ol nîze-güzâr süvârlardan elli tîğ-zen ü saf-şiken dilâverle düşmene gözüküb hisâra karşu durdı; kalan şîr-gîr dilîrleri Mora begi Mustafa Bege ki kendüyle ol diyâra bile varan serdârlardandı, koşub buyurdu ki: ol hisâr civârındağı orman içinden küffârun ardına dolaşalar, onlar anda kemîngâhda duralar, bunlar berûdan ol gumrâhlara ulaşalar, elleşerek çekeler, ol kal'a önündeki piyâdeleri berisine uzadalar; pusuda duran alay, ol bed-fercâmlarun tamâm ortaya geldiğini gözedeler, dahi kemînden çıkub ardlarından at salalar, ol bî-dîn la'înlerün alayın araya alalar. Bu tedbîr üzerine mezkûr serdâr, yüz elli mikdarı süvârla ol ormana girdi; ağaçlar arasında giderken rehgüzârları vardı, bir düşvâr çengelistâna irdi, yolun iki geçesi serâser zeytunluk, şöyle sık bitmiş ki ol bûm ve berri ferr-i hümâyûn-ı âfitâbdan mahrûm etmiş;

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Ne gün yüzini görür sebzezârı
Ne duyar tâb-ı germâ-yı bahârı.

ne eşcârındaki simâr-ı âbdâra gecelerde mâh-tâb reng virüb çehrelerin tâb-nâk eyler, ne sebzezârındaki etfâl-ı ezhârun seherlerde dâye-i sehâb yüzlerin yur-pâk eyler. Bunlar ol zeytunluk arasında yola düşüb giderken, sağda solda düşmen olmasun deyü ihtiyâd iderken, bakdılar gördiler: yolun iki geçesinde beş bin var, pûlâd-pûş u bed-nijâd kâfir, kimi piyâde kimi süvâr, ol drahtistânda ağaçlar gibi sıkışmış dururmuş; bunlar onlardan gâfilmiş amma onlar bunları görürmüş. Meger ol bed-fi'âller dahi bu havây-i vegâ pervâzîlerine mekr kılub ehtiyâl etmiş imiş; hisâr önünde duran kara kâfiri bek koyub bu şahbâzları dâme düşürmek içün âl etmiş imiş. Lâkin bu çalâklar cüst deprenüb ol sust-reylerün dâmenin dest-i sinân ve pençe-i hüsâmla çâk etdiler, ol kayd-ı keydle ki bunları sayd eylemek içün görmüşlerdi, gine kendüleri helâk etdiler. Bu şîr-gîrler ol zeytunluk arasında maymunlar gibi sinüb duran pür-hîle ü âl bed-fi'âlleri ki gördiler, mecâl virmeyüb cidâların ellerine aldılar, yüz ağardalum deyü göz karardub üzerlerine sürdiler. Ceyş-i zafer-kîş-i İslâmun ikdâm-ı tâmla üzerlerine hücûmın göricek, ol bed-endîşlerün sarsar-ı dehşetle endâmları lerzân olub berk-i hazân gibi bî-karar oldılar; orman arasından nâgihân çıkavaran âdemün

keyf ü kemmi ma'lûmları olmamağın görünen düşmenün gerüsi gür ola deyü korkub ezhâr gibi eşcâr arasına târ-u-mâr oldular.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Dururken cem olup mânend-i Pervîn
Dağıldılar benâtü'n-na'ş-girdâr
Satub bâr-ı kararı yok bahâya
Bozuldular sanasın tîz-bazâr.

Ne ok atdılar ve ne kılıc saldılar, ne urdılar, ne dürtdüler, ne çaldılar. Ellerindeki gönderler ucundan ol tonuzlar boynuzlu geyikler gibi kaçar iken ağaç budaklarına ilişüb kalurlar gidemezlerdi; arkalarındağı kalkan ve yanlarındağı kılıc, bâr-ı girân olmuşdı, ol yük ile geştî-i vücudu girdâb-ı gîr-u-dârdan halâs idemezlerdi. Piyâdesinün arkasındağı zırh, duzağı olmuşdı, süvârinün altındağı at, ayağı bağı olmuşdı; kimi dırahtistân içinde kaçub gider iken tîz-i at-hîzle ağaca dokunur, tamâm endâmı hûr-u-hâm olub ol derd-mend girşend olurdı; kimi ağaç arasından kendüyi halâs iderken asmalu hırsuz idügin bilüb kemend-i pür-ham gibi asmalar boyunlarında bend olurdı; kiminin arkurı yatan ağaç ayağına bağda urur arkası üstine düşürür, kiminün eğri batan budak ensesine sille urur yüzi üstine yıkardı. Kimisi şah-ı saht, muşt-ı dürüştle ağzına urub dişlerin boğazına tıkar, kiminün iki çatal bitmiş dıraht, başını budı arasına alur muhkem sıkardı.

Gâzîler sandılar ki savaşa tûş geldiler; onlar hôd hâzır helvaya, bişmiş aşa tûş geldiler.

Beyt-i Fârisî

Devîdend fevc-i dilîrân-ı Rûm
Çü deryây-ı âteş be-târâc-ı mûm.

Ol hâkisârlarun ardından yanar od gibi irdiler, yalın kılıcla hırmen-i 'ömrlerin bâde virdiler. Bu şîrler ol hınzîrleri kırmadan usanub elinden yarâğını alub esîr etdiler; o kilâb-ı cehennemün canlarına 'azâb idüb ikisin üçin bir yerden zincîre dizüb yetdiler. Gâzîlerden nice kişi vardı ki bir başına ol bed-kişlerün dördin beşin bağladı, âteş-i derd-i neberdle ol nâ-merdlük eyliyen serkeşlerün ciğerlerini dağladı. Ol esîrleri alub A h m e d Paşa'ya gelüb mâcerâyı i'lâm eylediler, oradan hisâr üzerine varub anı dahi almağa ikdâm eylediler. Ol bir alay yayan kâfir ki karşuda kararub dururdı, kaçdılar kal'aya girdiler; onlar, bir birin basa kapudan girince ardlarından irüb bir nicesin kırdılar. Kal'anun suru ma'mûr ve divârı âbâddı, küffâr-ı bed-girdâr kapusın yapub savaş bünyâdın urdı. A h m e d P a ş a, hayl-i cerrârla taşradan muhâsara idüb oturdı, topla döğmeyince alınmaz gördi, yeniçeriye haber gönderdi, geceyle O t r a n d a'dan top getürdiler, sabaha deg seng ü çûpın ihzâr idüb hisâr kenârına yetürdiler. 'Ale's-seher ki top-ı mihr burc-i sipihre atıldı, ol top kal'aya karşu kurulub çatması çatıldı; bir defa ki atıldı, sürun bünyâdın sarsub içindeki küffârun huzûrın uçurdı; ikincide divâr-ı üstüvârın muhkem kağşadub üçüncüde hisârun bir kenârın göçürdi.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Doymayub üç topa ol sengîn-hisâr
Taşı ve toprağı oldı târumâr
Yüzü üzre düşdi bârûy-ı beden
Berk-i lerzân gibi oldı bîkarâr.

Hisâr içinden heman feryâd-ı "el-amân" evc-i âsümâna irdi; A h m e d Paşa dahi ol bed-gumânlara şol şart üzerine amân virdi ki savaşcısı uğrâş âletin döküb bir başiyle kal'a içinden çıka gide; bâkısi esîr olub kala, onlarun hususunda mezkûr emîr ne tedbîr iderse ide. Ol bed-fercâmlar fart-ı ıztırarlarından vech-i mestûr üzerine şart-ı mezbûra iltizâm etdiler; başlarına kıyamet kopup savaşcıları ehl-i arâsat gibi hufât ü 'urât çıkdılar getdiler. Yerinde kalan 'avret ü oğlanı pîr ü cevânı, mâl ü menâliyle A h m e d Paşa yeniçeriye virdi; ol savaşda hazır olan sekiz yüz yoldaşdı, âdem oldı ki dört beş baş esîr eline girdi. Gâzîler gânim ü zâfir, mansûr u mesrûr döndiler getdiler ganâyim-i vâfirle yerlerine gelüb huzûr etdiler.

Polya diyârının tekrâr Dâru'l-küfre inzimâm bulmasının, ol kenârda olan hisârlar, gine çirk-i şirkle dolmasının sebebin beyân eyler

Polya vilâyetinden mezkûr nâhiyet-i ma'mûre, dârü'l-küfr iken feth olub diyâr-ı İslâma inzimâm buldukdan sonra, iki yıl mikdârı şi'âr-ı şer-i mübîn ve ahkâm-ı dîn-i metîn ol kenârda olan hisârlarda âşikâr oldukdan sonra, sene sitte ve semânîn ve semânemie evâhirinde [22] gine kâfir eline düşüb ahkâm-ı İslâm içinden ref' oldı; ol il gün, seyl-i gülgûn-i tîğ-i pür-hûnla küffar-ı bedgirdârun murdârından yûnub ârınmış iken tekrâr çirk-i şirkle doldı.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Gine ol il doldı hayl-i zâlim
Nehârun tutdı yirin leyl-i mazlûm.

Ol hâl-i musîbet-meâle bâ'is bu idi ki, çün mezkûr senenün şühurında Hazret-i sâhib-kırân sultân-ı cihân Mehmed Hân'un vak'ası hâdis oldı, anun vefâtiyle sarsar-ı nikbet-eser-i şûr ü şerr zuhûr bulup deryâ-yı kâinat pür-âşûb olub emvâc-ı efvâc-ı havâdisle şeş-cihet-i heft-kişver doldı; ol haber-i musîbet-eserün sema'ından bâd-ı sarsar dokunmuş geştî-i bî-lenger gibi Ahmed Paşa'nun ol kenârda kararı kalmayup bilesinde olan hadem ü haşemden mezkûr hisâra hayli âdem koyub kendu geldi iç-ile getdi; baht-ı müsâ'id ve tâli'-i sa'îdle Sahib-kırân-ı cedîd Hazret-i Sultan Bayezid, "taht-ı 'izzetde ola 'ömrü mezîd", devletle, atası yerine saltanat serîrine geçüb oturmuşdı, anun hizmetinde bulunmağa müsâra'at etdi. [23]

Beyt-i Fârisî

"Ukabî çâr-per der-zîr kerde
Nehengî der-miyân şemşîr kerde.

Çün Rayke Begi, Sultân Mehmed Hân'un dâr-ı gurûrdan irtihâl ve sarây-ı sürûra intikali haberin aldı, ol haberün ardınca işitdi ki Ahmed Paşa Otranda'dan çıktı getdi, ol gedigün bekçisi yok, şöyle hâlî kaldı, fursatı ganîmet bilüb ol diyârdan ehl-i İslâmı sürüb çıkarmağa ikdâm etdi. Ol bed-fercâm, ikîiminde olan merd-i neberde salâ-yı 'âm idüb 'azîm ihtimâm etdi, leşker-i bîşümâr gönderüb zarb-ı hadîd ve harb-i şedîdle müddet-i medîd mezkûr kal'ayı muhâsara idüb bekletdi; [24] Ol bed-fercâmlar hisârı ihâta idüb, üstünde altı ay tamam yatub leyl ü nehâr bî-meyl ü mühâba cidâl u kıtâl etdi. Fetret eyyâmıydı, iç-ilden 'asker gönderüb mu'âvenet etmeğe hiç mecâl yoğidi, Sultan Cem'in 'isyânı evânı, a'dânun tuğyânı hengâmiydi, berû tarafda eşgâl çoğidi. Çün bu cânibden ihtimâl-i imdâd münkati' oldı kal'a içinde dahi zâd dükenüb yarak nihâyet buldı.

Nazm-ı Türkî li-müellifihi

Ögrenür durur âdemî zâde
Zâd lâzımdur âdemî-zâde
Zâd ucundandurur ki kulluk ider
Bendeler gibi nice âzâde.

Gâyetde ıztırârlarından hisâr içinde köpek ve kedi komadılar yediler; âhir-kâr nâçâr olub âmânla kal'ayı virdiler, [25] ölümden dirlik yeg didiler. Bu kıssa-yı pür-gussenün râvîsi ki Otranda alındukda içinde bulunan sipâhilerdendür, ol ahvâl-i pür-ehvâle kemâhî vâkıf olub rivâyet ider eyidür : Çün mezkûr hisâr gene Rayke Beği'nün eline girdi, ol makamı içinde

[22] H. 886 = M. 1481, Otranto, 10 Eylûl 1481 de istirdâd edildi (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 137).

[23] Krş: Neşrî, 217; Sadü'd-dîn, I, 567; 567; Solak-zâde, 260.

Gedik Ahmet Paşa, Otranto-yu tahkim ettikten sonra içine Hayrettin Paşa kumandasında "8000" asker bırakmış ve ondan sonra İtalya'dan ayrılmıştı (İ. H. Uzunçarşılı, II, 136 vd).

[24] İdris-i Bitlisî, Rayke beyinin İspanya Kralından yardım alıp 40 gemi ile Otranto'yu kuşattığını yazıyor (Vr. 489 a).

Napoli Kralı Ferdinand, damadı olan Mathias'dan 2000 süvârilik bir yardımcı kuvvet almıştı (İ. H. Uzunçarşılı, II, 137).

[25] Krş: İdris-i Bitlisî, Vr. 489 b; Neşrî, 217.

mukîm olan ehl-i İslâm-ı ferrûh-encâmdan tahlîye idüb, şi'âr-ı şer'-i ferhunde-âsârla tahliye olan diyâr u iklîmî tekrâr dâru'l--küfr etmekle ol bed-girdâr murâdına irdi, yeniçeriden ve sâyir sipâhiden hisâr içinde bulunanı aldı ve dâru'lmülkine iletdi; her birini ri'âyet idüb sakladı, sebîl-i sulhü feth etmeğe onları vesîle mülâhaza etdi. Ol leşker-i zafer-eseri seferlerine bile aldı vardı; savaşlarda çok yoldaşlık etdiler; nice zeberdest 'adûsını pâyimâl idivirüb nice gâlib düşmenini şikest idüb cemiyetin dağıtdılar. Hayl-ı guzât, ol buğât arasında hayli müddet ikamet idüb durdılar; her bâr gazâya kamet götürüp ol diyârun civârındaki küffâra kılıc urdılar; ana deg ki Sâhib-kırân-ı zafer-karîn Sultan Bayezid Hân, hem musavver nûr hem zıllu'llâh, serîr-i mülk-i pür-'azâmet ü celâlde istiklâl buldı, karındaşı, başın aldı çıkdı getdi, mağlûb ve menkûb oldı [26] Rayke Begi, ol pâdişâh-ı cihân-penâhun dergâh-ı felek-iştibâhına ilçi gönderüb bâb-ı müsalâhanın fethine ve esbâb-ı 'adâvetün ref'ine rağbet izhâr eyledi; Süleyman Paşayı ki tengnây-ı diyâr-ı Arnavud'da fireng-i bed-girdârun çengine düşmüşdü. mezkûr dutsaklarla bile bedel-i sulh virüb 'akd-ı 'ahdı üstüvar eyledi.

Beyt-i Türkî li-müellifihi

Yapub bâb-ı cengi müdârayla
Der-i sulhü feth eyledi reyle.

Râvî eyidür : Çün ilçinün peşkeşi yarâğı görüldi, bile koşulacak dutsaklar dirildi hazır oldı, Rayke Begi bunlara hitâb idüb eyitdi : "Bu diyâra geldüğünüzden ne ziyân gördinüz? Nice kerre düşmen cem'iyyetin dağıtdınız, bunca zaman hazz-ı vâfir itdinüz, safâlar sürdinüz. Ziyân bana oldı ki vilâyetüm gâret oldı, ilim günüm yakıldı yıkıldı, hasâret oldı. Ra'iyyet halkından gayri benden dirlik yer on bir bin sipâhi sizinle mukabelede ve mukatelede getdi, telef oldu; nîze-i sitîzle pür-nîş ve rûyîn-i kînle dil-rîş olub hüsâm-ı intikama 'alef ve tîr-i tedmîre hedef oldı. Ölen öldi, olan oldı; gelün, geçenden geçelüm, şimden girüsin görelüm; elem-i müsâdefeyi bertaraf idüb 'âlem-i müsadakadan dem uralım." Bu sözleri söyleyüb dutsaklarun her birini datlu dille bağlayub yüzleyüb nüvâzişler etdi; netîce-yi sulhün mukaddemâtın tertîbde, ol matlûbun mebâdisin terkîbde istimdâd idüb didi. işitdi.

[26] Cem'in mağlûbiyeti ve Rodos şövalyelerine sığınması.

OSMANLI DEVRİNDE İSTANBUL BAHÇELERİ

MUZAFFER ERDOĞAN

I

Fetih ve Fâtih denilince İstanbul'u ve İstanbul denilince de Osmanlı medeniyeti için bir kıymet olan bahçelerini hatırlamamak imkân haricindedir. Bu medeniyetin, siyasî ve askerî tarihine müvazi bir şekilde olmak üzere muhtelif cephelerden, seyir ve tekâmül tarzı hakkında şimdiye kadar gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında pek çok tetkik mahsulleri meydana getirilmiş bulunmaktadır.. Bu arada başta camileri olmak üzere dinî, askerî ve sivil mimarisine aid muhtelif araştırmaların; merkez, eyalet, bahriye, saray ve sairesi teşkilâtına dair mütenevvi etüdlerin; spor, musiki, şiir, edebiyat ve diğer güzel san'atları ilgilendiren hususlara aid karakteristik tavsiflerin yapıldığını biliyoruz. Herbiri kendi sahasında büyük bir boşluğu doldurması bakımından bunları mühim bir kıymet ve emek mahsulü olarak takdir etmemek imkânsızdır. Fakat bütün bu gayret ve mesainin mevcudiyetine rağmen mezkûr medeniyetin tam bir kadro ve hüviyet içinde belirtilmesine engel teşkil edebilecek daha bazı noktaların bulunduğunu da hatırdan çıkarmamak icab eder. İşte bunlar arasında zengin bir medenî kültür atmosferi içinde karakteristik cepheleriyle; enva', eşkâl ve mahiyetleriyle ve daha buna benzer umumî ve hususî vasıf ve keyfiyetleriyle hakikî kıymet ve değeri henüz lâyikiyle bilinemeyen Osmanlı bahçeciliği şüphesiz en mühimlerinden birisini teşkil eder. En eskilerinden itibaren hemen bütün Osmanlı müverrihleri kaleme aldıkları kroniklerinde, imparatorluğun askerî ve siyasî durum ve seyir tarzına dair gayet bol ve zengin sahife ve satırlar tahsis etikleri halde, medenî ahval ve cephesini aydınlatabilecek ışık ve izleri göstermekten sakınmalarının veya ihmal etmelerinin, bu sonuncu sahada çalışanları, ne kadar büyük güçlükler içinde bıraktığı mâlûmdur. Kısaca işaret ettiğimiz bu güçlüklerin Osmanlı medeniyetinin esas bünye ve nüvesi içinde parçalanmaz bir unsur olan bahçeleri için de kendisini daha fazla bir şekilde hissettirmekte olduğuna şüphe yoktur. Zira bir taraftan elde mevcud kaynaklardan tarih bakımından bilgi edinecek imkânın kâfi derecede bulunmayışı, diğer taraftan ise, ortada aid oldukları devirlerden kalma bahçe nümunelerinin önümüzde artık görünemeyişi, bizi, Osmanlı medeniyetinin diğer bölümleri için olduğu gibi bahçeleri için de ilk bakışta hemen hemen bir çıkmaza doğru sürüklemiş bulunmaktadır. Bütün bu zorluklar karşısında işi yüz üstü bırakmanın iyi neticeler tevlid etmeyeceğine inandığımız için elde mevcud malzeme, vasıta ve imkânlardan mümkin mertebe istifadeyle böyle muhteşem bir medeniyetin, ihmali asla caiz olmayacağı neticesine vardığımız, bahçecilik sahasındaki vaziyet, merhale, faaliyet ve hamlelerini ve bellibaşlı örnek ve misallerini ilgililere, kısmen de olsa hatırlatarak, tanıtmanın lüzumuna kanaat getirmiş bulunuyoruz. Bu sebebten dolayı da Türk bahçecilik tarihi için bir başlangıç mahiyetinde olmak üzere hazırlamaya teşebbüs ettiğimiz şu küçük ve eksik denememizde tam bir muvaffakiyete erişmenin imkânsızlığını daha işe koyulurken kaydetmek mecburiyetindeyiz. Zira Ortaasya'daki eski Türk bahçeleri için olduğu gibi Selçuklu, Karamanlı, Germiyanlı ve Osmanlı devrindekiler için de bu yolda bizi her bakımdan tatmin edici mevsûk kayıd ve nümunelerden şüphesiz şimdilik oldukça uzak bulunuyoruz. Hemen bütün tezyina-

tını çiçekten alan ve bunu çeşidli örnekler halinde taşından toprağına kadar aşılayan bir milletin, onu göğsünde besleyecek ve kucağında büyütecek olan bahçelere ehemmiyyet vermemesi, çok uzak ihtimallerden olsa gerektir. Eski ve yeni bütün medenî milletlerde görülen ilk ümran ve terakki merhalesinin bahçe vücuda getirmekle başladığını kabul ettiğimize göre, Türk bahçeciliğ i'nin her halde çok uzak ve eski devirlere kadar uzanıp giden bir mazisi olması da mantıkan icabeder. Filhakika savaş meydanlarına çadır ve karargâhlarının etrafını bahçeye tahvil eden, ayağını bastığı toprakta emsalsiz denecek derecede bir temerküz ve ümranseverlik fikriyle çalışıp uğraştıklarını isbat eyleyen Türk kumandanları eksik değildir. Ayrıca bahçecilik ve çiçekçilik sahasında vaktiyle yetişen Türk ve bilhassa Osmanlı mütehassıslarının sayıca bolluğu ise, sair milletlerinkileriyle her bakımdan boy ölçüşebilecek bir durumda olduğu da bir hakikattir. Osmanlı Türklerinde bahçeciliğin bir fen ve san'at olarak telâkkisi yeni bir devrin mahsulü sayılamaz. Bu eskiliğin H. 900 (1495) tarihlerinden daha mütekaddim zamanlara doğru uzanıp gittiğini gösterecek mahiyette *"Tezkire-i şükûfeciyan"* [1], *"Revnaku'l-ezhâr"*, *"Şükûfenâme"* [2], *"Mi'yâru'l-ezhâr"* [3], *"Ferahnâme"* [4] ve *"Garsnâme"* [5] gibi bir takım tarihî kaynaklara tesadüf olunmaktadır. Hicrî 1100 (M. 1689) yıllarında Şehremini Cami'inin hatibi olan Übeydullah Efendi vücuda getirdiği *Netâyicü'l-ezhâr* adlı çiçekçi tezkiresinde şükûfeperverliğe gayret edip çiçek ahvaline tam bir vûkuf hasıl ettiğini, zamanında mevcud olan çiçeklerin kimler vasıtasiyle husul bulduğunu bize izah etmektedir. Alfebetik bir esas dahilinde çiçekçilikle meşgul olan zatların adlarını kitabında sıralamıştır ki, bunlar arasında Ebüssuud Efendi [6] ile İbrahim Han zâde Ali ve Mehmed beyler, İmâm zâde Mehmed Çelebi, Yeniçeri efendisi İsmail, Anbarcı zâde, Bostan zâde Mehmed Efendi, Pirî Paşa zâde Seyyid Cemalî Bey, Tezkireci Mehmed Efendi, Tacir Mustafa Çelebi, Cüce Hüseyin Çelebi ve Hasan Beşe gibi kimseler bulunmaktadır. Übeydullah Efendi'nin bu eseri, Osmanlı bahçeciliğinin mazisi incelenirken başvurulması icab eden tarihî kaynakların başında gelir. [7] Keza Avcı Sultan Mehmed devrinde yani takriben 1667 yıllarında *Şükûfenâme-i mu-*

---

[1] *Tezkire-i şükûfeciyan*, aynı zamanda *Netayicü'l-ezhâr* ismi ile de ma'rûftur. Müellifi Muhammed b. Ahmed el-Übeydî el-Hatîb becami-i Şehremini'dir. (Ali Emiri Ktb. Tabiiye kısmı, No : 176). *Revnaku'l-ezhâr* da aynı zatindir. Bunlardan ilkinde Sarı Abdullah Ef. adlı bir çiçekçi zikredilirken Sultan İbrahim'in Reis-i Şükûfeciyan olması için kendisine verdiği 1051 tarihli berat metni bulunmaktadır. Son tarafında gül, sünbül, zerrin ve diğer çiçeklere aid başka bir bölüm vardır. Kitabını 1110 tarihinde bitirdiğini hatimesinde kaydetmiştir.

[2] *Şükûfenâme* müellifi Ali Çelebi'dir. *Millet Kütüphanesi* (Ali Emiri, Tabiiye Kısmı, No : 179). Mukaddimeden sonra eserini dört makale üzerine yazdığını söylemektedir. Kadehler, lâleler sünbüller ve güller, Risalesini 1078 de yazmıştır.

[3] Mehmed Tabib-i Aşkî, *Mi'yârü-l-ezhâr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tabiiye K. No : 168). (Nisan 1193) e kadar mevcud belli başlı lâleler hakkında bilgi verilmiştir.

[4] Cevad Rüştü, *Ferahnâme*, İkdam, 3 K. evvel 1920 ve No : 8527. Bu eseri Üçüncü Ahmed devri çiçekçilerinden Mehmed Aşkî telif etmiştir. Karanfillerden bahsetmektedir.

[5] 1047 tarihinde Pehlivanu'l-Ma'ruf lâkabıyle tanınan Kemal adlı bir zat yazmıştır. (Bk : İkdam, 8354, 2 Ağustos 1917).

[6] Cevad Rüştü, *Eski bahar çiçeklerimiz*, İkdam, 28 Temmuz 1917 (ayrıca Bak : Tabib Mehmed Aşkî, *Takvimü'l-kibâr min mi'yâr el-ezhâr*, Ali Emiri Ktb. Tabiiye kısmı, No : 180).

[7] Cevad Rüştü, *Tezkire-i Şükûfeciyan*, İkdam, 10 Nisan 1922, No : 9004.

savver adlı bir eser[8] yazan Ali Çelebi ile Dördüncü Murad'ın aynı zamanda hekimbaşılığını yapan Kasımpaşalı Emin Mehmed Efendi, Hoca Sadü'ddin zâde Salih Efendi, Tophaneli hattat Mahmut Çelebi, Dede Bey, Koca Mustafa şeyhi Hasan Efendi, Sarıyerli Solak zâde oğlu, Fındıklılı Molla Çelebi, Üsküdarlı Muharrem Usta, Çorbacı oğlu, Eyüblü Veli Çelebi, Hasankaptan zâde ve Üçüncü Ahmed devrinde yaşamış Üsküdarlı Toygarbaba lâkabıyla ma'ruf Hamza Çelebi'yi bunlar arasında zikretmek kabildir.

Türkiye'de ve bilhassa İstanbul, Edirne ve Bursa gibi daha bazı büyük şehirlerde eski devirlere aid Osmanlı bahçelerinin eşkâl, mürtesemat, müştemilât ve mütenevvi teferrüatının mahiyet, husus iyet ve esas hatlarını tâyin ve tesbit etmek çok müşkil bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünki yukarda bir parça temas ettiğimiz üzere, bu eski Osmanlı devri bahçeleri, ne yazık ki, ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bunlara biz ancak başta eski minyatürler olduğu halde divanlar, tarihler ve bilhassa, evvelce işaret ettiğimiz, çiçek ve bahçelere dair yazılmış eserlerle arşiv vesikalarında tesadüf ediyoruz. Bu gibi müdevvenat bize klâsik devirdeki Osmanlı bahçelerinin evsaf ve hususiyetleri hakkında aşağı yukarı bir fikir verebilmektedir. Bu cümleden olmak üzere bütün bu bahçelerde umumiyetle dört köşe büyük mermer havuzların, gölge veren ve meyva yetiştiren cesim ağaçların, sarmaşıklı ve salkımlı çardakların, sed ve merdivenlerin, fiskiye ve selsebillerin, çeşme ve ağzından su akan arslanların, gülistanların, lâlezar ve çemenzârların bulunduğu kuvvetle tahmin olunabilir. Bundan başka Osmanlı Devri bahçeleri'nin mimarî ve hendesî, hatta cebrî bir tabiat taklidi eseri olmadığını da kabul etmek icab eder. Bu itibarla Osmanlı devri bahçesi'ni, Osmanlı mimarisi gibi sırf millî bir zevk ve duygunun mahsulü olarak düşünmek lâzım gelir. "Süs" ten ziyade "mantık" ve "fayda" ya ehemmiyet veren bu zevk ve duygu, yarattığı bahçesinde de kendisini göstermiş ve bu sebeble çiçek kadar yemişe ve ağaca da değer vermiştir. Keza Osmanlı devrinde Türk bahçesini, yukarda zikrettiğimiz belli başlı unsurları gibi; bir ev veya bir konağın, bir köşk veya bir sarayın en lüzumlu bir bölümü olarak göz önünde tutmak lâzım gelir. Aralarında yerin vüs'at ve müsaadesine göre değişik şekillerde tertib ve tarh olunmak gibi, bazı ayrılıklar bulunmasına rağmen, mahiyet ve karakter itibariyle birbirine aşağı yukarı benzemektedir. Bundan dolayı ileride İstanbul bahçelerinden misaller vermeye çalışırken onları ekseriyetle ebniye kısımlariyle birlikte göz önünde bulundurarak tetkik etmek zorunda kalacağız.

II

Osmanlı devrinde Türk bahçeleri hakkında yaptığımız bu kısa medhalden sonra, artık mezkûr müddet zarfında paytahtı hemen baştan başa kaplayan, İstanbul bahçelerini bulabildiğimiz imkân nisbetinde mütalâaya girişebiliriz. Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren imparatorluğa beş asır boyunca merkezlik yapan bu büyük beldenin bütün bahçeleri; ne yazık ki, bugün bizce aynı derecede malûm durumda değildir. Bu sebebden dolayıdır ki, biz şu küçük araştırmamızda ancak padişahlara mahsus olan Hasbahçeleri ele almayı ve bunlar hakkında bulabildiğimiz kayıd ve tarihî vesikalara dayanarak bir kaç söz söylemeyi tercih edeceğiz. Osmanlı devrinde İstanbul'da her ev veya konakta olduğu gibi padişahlara aid saray, kasır ve köşklerin de birer bahçesi olduğu muhakkaktır. Zira gerek Osmanlı tarihlerinde, gerekse neşr olunmamış arşiv vesikalarında bu gibi mebâni-

[8] Aynı adı taşıyan başka bir eser daha vardır : Abdullah Çelebi *Şükûfenâme*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tabiiye kısmı, No : 181 ve 147).

nin b a h ç e ismi etrafında zikredildiğine şahid olunmaktadır. Evvelce eşhas elinde iken sonraları ölüm, terk gibi daha bir çok sebebler dolayısiyle, padişahlara intikal eden bahçeler dahi böyle bir vaziyeti umumiyetle muhafaza etmiş bulunmaktadır. Y e n i S a r a y'daki asıl H a s b a h ç e hakkında şimdiye kadar bir hayli malzeme toplanmasından ve neşriyat yapılmasından dolayı, burada bir kere daha tafsilâta girişmeyi lüzumsuz addediyor ve izahlarımızı daha ziyade O s m a n l ı sarayının haricinde olup yine padişahlara tahsis edilen sair İ s t a n b u l bahçelerine inhisar ettirmeyi faydalı görüyoruz. Bilindiği üzere İ s t a n b u l'da T o p k a p ı S a r a y ı'ndaki H a s b a h ç e içindeki binaların bir çoğu ilim ve san'at öğretilen birer d a r ü ' l - m e s a i halinde idi. O vakte göre bir ilim veya san'at akademisi sayılan bu yere H a s b a h ç e denilirdi. Hatta M i m a r K o c a S i n a n ile M i m a r M e h m e d A ğ a'nın hep bu h a s b a h ç e'deki çalışma yerlerinden feyzalarak yetiştiklerini biliyoruz. Zatî gelirlerinin bir kısmını veya şahsî zevklerinin muayyen bir bölümünü temin ve tatmin etmek endişe ve düşüncesiyle O s m a n l ı padişahlarının İ s t a n b u l'un muhtelif yerlerinde bahçeler tesis ve işletmeleri çok eski bir usuldü ve bu iş O s m a n l ı sarayının mühim bir rüknü olan bostancılar sınıfının esas vazifesini teşkil ediyordu. Keza R u m e l i'de T u n c a ve M e r i ç vadilerinde E d i r n e sarayına bağlı geniş sahalar işgal eden bu cins bahçeler mevcuddu. Bostancı ocağına ayrılan efrad ya sarayın H a s b a h ç e s i'nde veyahud saray haricindeki, ileride zikredeceğimiz, diğer bahçe ve bostanlarda hizmet ederlerdi. Bunlar dokuz dereceli bir sınıf idiler. Bahçe ve bostan işleriyle meşgul olan bostancılar, H a s b a h ç e ve hassa bostancıları olarak iki kısımdı. Birinciler yirmi bölüktü; ve saraydaki H a s b a h ç e'ye bakarlardı. Saray dışındaki bahçe ve bostanlarda çalışan bostancılar ise ü s t a d denilen başlarının nezareti altında ayrı ayrı cemaat halinde idiler. Daha sonraki tarihlerde hariçteki bahçelere de H a d a i k - i h a s s a denilmiş ise de, asıl G ı l m a n - ı B a ğ ç e - i h a s s a ismi verilen bostancıların çalıştıkları mahal H a s b a h ç e idi. İ s t a n b u l bostancıbaşısı her sene idaresi altındaki bütün bu bahçelerde yetişerek satılan mahsullerin defterini zamanında padişaha takdim etmekle mükellefti. Dışarıda sebzelerin 200, çiçeklerin ise, takriben 17 dükkânda satışa arzedildiği söylenir. Zilhicce 1125 evvelinde hassa bostançıbaşısına hitaben yazılan bir hükümde[9], bostancı neferlerinin usul ve nizamlarına dair görülen bir kayıdda, bağçe-i hassa ve sair bahçelerdeki neferlerin mücerret oldukları, muayyen kisveleri giymekle mükellef bulundukları, geceleri mutlaka ocak ve bahçelerinde kalıp ibadet ve talim ile meşgul olmaları icab ettiği tasrih edilmiştir. Burada O s m a n l ı saray teşkilâtında mühim mevkileri olan mezkûr ocak mensublarının hususiyet, vazife ve salâhiyetlerini uzun uzadıya izah etmekten ziyade onların ele aldığımız müteaddid bahçelerin idaresindeki rollerini kısaca belirtmiye çalışmış bulunuyoruz. Bu münasebetle bütün h a d a i k - ı h a s s a'yı aynı derecede ilgilendiren bir tarihî kaydı da burada işaret etmek icab eder. Evahir-i c. âhir tarihli olan bu hüküm suretine göre bütün h a s b a h ç e'lere dikilen çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, çitlenbik, meşe, defne, ergavan ve ahlat ağaçlarının taze ve mevzun fidan halinde İ z m i t, K a r a m ü r s e l ve Y a l o v a'dan getirildiği anlaşılmaktadır.[10]

III

Bir medhal mahiyetinde olarak Osmanlı medeniyetinde bahçelerin evsaf ve hususiyetine işaret ettikten ve bunu müteakib ise, h a d a i k - ı h a s s a'nın İ s t a n b u l bahçeleri arasındaki mevki' ve ehemmiyetine kısaca temas eyledikten sonra, bir parça da bunların her birisi üze-

[9] A h m e d R e f i k, *Hicrî onikinci asırda İstanbul hayatı*, İstanbul, Devlet matbaası, 1930, S. 45 [ayrıca bakınız : İ s m a i l H a k k ı U z u n ç a r ş ı l ı, *Osmanlı devletinin saray teşkilâtı*, Ankara, 1945, S. 487 - 647]

[10] Aynı eser, S. 133.

rinde ayrı ayrı durmak icab eder. Böyle çetin bir işe girişirken, imparatorluğa beş asır kadar merkezlik yapan İstanbul gibi koskoca bir beldenin bütün bahçeleri için aynı derecede bilgi edinmenin imkânsızlığını söylemeğe hacet yoktur. Bu sebebden dolayıdır ki, bu bölümde tarih kitablariyle arşiv kaynaklarına istinaden tarafımızdan bizzat yapılan araştırma neticelerini ön plâna alacağız ve bunun dışında kalanların ise, ileride bizden sonra yapılacak incelemeler için faydalı olur, düşüncesiyle sadece isimlerini kaydetmekle iktifa edeceğiz.

Hicrî 991 - 1146 yılları arasına rastlayan yirmiye yakın mevacib defterinde adlarını kaydedilmiş olarak gördüğümüz Bağçe-i Çiftlik, Bağçe-i Kiremidlik, Bağçe-i Mandıra-i İrva, Bağçe-i Mandıra-i Mirî, Bağçe-i Bâb-ı Nev, Bağçe-i Kapudan Ali Paşa, Bağçe-i Çiftlik-i Şeyh Efendi, Bağçe-i Tırnakçı Hasan Paşa, Bağçe-i Ağa-i Darü's-saade, Bağçe-i Kalender Paşa, Bağçe-i Sazlı Dere, Bağçe-i Yusuf Paşa[11], Bağçe-i Şah-ı hubân[12], Bağçe-i Uskumru, Bağçe-i Merre Hüseyin Paşa, Bağçe-i Mustafa Paşa, Bağçe-i Haracî, Bağçe-i Mesih Paşa, Bağçe-i Âişe Sultan, Bağçe-i Umur, Bağçe-i Kuzguncuk ve Bağçe-i Fındıklı[13] nam hadaikın yerleriyle bânileri, tesisleri, kısımları, mahsulleri ve diğer belli başlı hususiyetleri hakkında bugün için esaslı bir bilgiye malik değiliz. Ayrıca bunlara yine İstanbul bahçeleri serisinden olmak üzre Tersâne civarındaki İskender Paşa, Cebeci karyesindeki Mustafa Paşa, Alıbeyköyü'ndeki Mustafa Paşa çiftliği, Eyüb'teki Hüsrev Bey çiftliği[14], Hazinedar'daki Çiftlik, Litruz'daki Ferhad Paşa[15], Tuba karyesindeki İbrahim Paşa, Karabâli kurbündeki Liman-ı cedid, Tuzla'daki Mehmed Ağa çiftliği, Topçular'daki Valide Sultan, Rumeli ve Anadolu caniblerine rastlayan Boğazkesen, Çengelköy'deki Kütel, Karaağaç'taki İbrahim Paşa, Yeniköy'deki Feridun Paşa (yahud ağa) ile Eyüb Paşa, İmam iskelesi'ndeki Fatıma Sultan ile Hatice Sultan, Kâğıdhane'deki kasır ve Kadırga'daki Osman Paşa bahçeleri'yle İbrahim Paşa Sarayı ve Galatasarayı bahçelerini ve keza Taşlık ve Kuruçeşme[16] kurbündeki Gazanfer Ağa, Ahmed Paşa ve Samandıra'daki Kapuağası çiftliği, Kiremidlik ve Gökçelü köylerindeki Defterdarzâde İbra-

[11] Bu bahçe Eyüb'te idi; 1067 senesi saferinde Acem şahı tarafından sulh ricası ve bazı nâ-makul tekliflerle İstanbul'a gönderilen İran Elçisi Kelb Ali Han'a Köprülü Mehmed Paşa, Yusuf Paşa bahçesinde ziyafet vermiştir. (Silâhtar tarihi, I, 63 - 64).

[12] Silâhdar Mehmed, *Tarih*, I, 738 Bunun Eyüb'te olması kuvvetle muhtemeldir.

[13] Ayas paşa vakfiyesinde Fındıklı Bahçesinin Fındıklı deresinde olduğu işaret edilmiştir. Bugün İnönü İlkokulu sahasına rastlayordu. Bundan başta Fındıklı'nın yüksek bir mevkiinde bir de seyhülislâm Ebû Said Efendi bahçesi vardı (Bk : Antoin Galland, *Journal*, II, 59).

[14] Eyüb'te bundan başka bahçelerin bulunduğu muhakkaktır. Meselâ veziri âzamlardan Hüseyin Paşa'nın bahçesi bu meyanda zikredilebilir. Hüseyin Paşa'nın bahçesiyle sair emlâkine aid iki tarihî vesikaya rastlamış bulunuyoruz (Bk : Ky. Ahk. Bv. Evm. Şr. Df, Ml. Df. T. 2945, S. 196 ve 197, Başvekâlet arşivi).

[15] Litruz karyesi bugün Bakırköy'üne bağlıdır. Bunun civarında bulunan Ferhad Paşa çiftliğinde ise vakıf sularından Halkalı suyuna aid bir menbaın bulunduğu malûmdur (Bk: Sadi Nâzım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul, Halk Basımevi, 1946, 49).

[16] Kuruçeşme'deki diğer bahçeler için bakınız : Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*. Hrand D. Andreasyon notu, S. 271 - 272).

him Paşa bahçelerine de bir dereceye kadar ilâve etmek lâzım gelir.[17] Bulundukları yerlerden başka haklarında yine esaslı bir bilgiye sahib olamadığımız diğer bazı İstanbul bahçeleri arasında ise, Beşiktaş'ta Valide Sultan ve Valide kethüdası Mustafa Efendi bahçeleri, Ortaköy'de Bayram Paşa kethüdası Ali, Mehmed Paşa ve Halil Paşa bahçeleri; Göksu'da Küçükgöksu, Bayram Paşa ve Sultan Bayezid bahçeleri; İstavroz'da Mirimiran bahçesi'yle Mehmed Paşa, Yemişçi Hasan Paşa, Receb Paşa ve Nakkaş Paşa bahçeleri; Üsküdar'da Gaffurî Efendi, Defterdar Paşa, Bayram Paşa, Sinan Paşa ve Musahib Paşa bahçeleri; Kuleli'de Mustafa Paşa bahçesi; Beykoz'da Cây-i Umur Bahçesi; Yenikapı'da Bâb-ı nev ve Valide Sultan bahçeleri; Yedikule'de Mehmed Paşa Bahçesi; Topkapı'da Valide Sultan ve Hasan Ağa-zâde bahçeleri ile Halil, Fazlı ve Yemişçi Hasan Paşa bahçeleri ve nihayet Küçükçekmece ile civarında ise Valide Sultan[18] ve Mahmud Paşa bahçeleri, Safraköyü ve Florya[19] Bahçeleri bulunmaktadır. Tarihî kuyudat ve vesaikta İstanbul bostancıbaşlığına tâbi olarak adlarına tesadüf etmekte olduğumuz bazı taşra bahçeleriyle[20] Edirne bostancıbaşlığına tâbi olarak kaydedilen Edirne bahçelerinin tetkikini ise başkalarına bırakacağız.[21]

Davudpaşa Bahçesi :

Havaca sıhhate nâfi bir mevki'de bulunması dolayısiyle IV. Romanus ve Aleksius Komnenus gibi Bizans İmparatorlarınca büyük bir rağbete mazhar olduğu rivayet edilen, Davudpaşa sahrası Osmanlı tarihinde de pek büyük hamasî hatıralara cevelângâh olmakla maruftur. Fâtih Sultan Mehmed bu havalide satvetini ihya eylediği gibi, Rumeli ci-

[17] Mevacib defterlerinde adlarına rastlamadığımız bazı İstanbul bahçeleri arasında Beşiktaş'ta Kazancıoğlu bahçesi ile Südlicedeki Caferâbâd, Hasanâbâd, Abdüsselâm, Ebüssuud Efendi ve Bezirgânbaşı bahçeleri bulunmaktadır. Bundan başka aynı vechile 1076 senelerinde İstanbul'a gelen bir Nemçe Elçisine salonlarında ziyafet verilen ve eğlenceler tertib edilen Şamizâde Bahçesi *(Silâhtar tarihi,* I, 385) ile Bahayî Efendi Bahçesini *(Silâhtar Tarihi,* I, 392) de zikredilebilir.

[18] Küçükçekmece civarında Harmanderesi nam mevkide bulunan Bahçe-i Sultanî hakkında bakınız : (Silâhtar Mehmed, *Tarih,* 1, 389).

[19] Mevacib defterlerinde adına (Florina) şeklinde tesadüf ettiğimiz bu bahçenin, Filorina ile bir münasebeti olsa gerektir. Aynı zamanda Flurya ismi altında onyedinci asır ikinci yarısında mevcud olduğu da malûmdur (Eremya Çelebi, *İstanbul tarihi,* S. 56 ve 57-58). Bir şayiaya göre Florina kazasından gelip Çiftebürgaz köyüne yerleşen ve bilâhire bugünkü Florya semtlerine taşan Rumlar birlikte getirdikleri Filorina kuşlarını burada üretip çoğaltmışlardı. Her halde bunun üzerinde esaslı bir şekilde ayrıca durmak icab eder.

[20] İstanbul bostancıbaşılığına tâbi olmak üzere yine mevacib defterlerinde Çatal'ca, Mihaliç, İznikmid, Amasya, Bursa, Haleb, İzmir bahçelerinin isimleri görülmektedir. Bunlara Silivri civarında İbrahim Paşa ve Canımzâde bahçelerini, Terkos canibinde Hacı Ömer Karyesindeki Çiftlik Bahçesini İzmit civarında Nasuh Paşa Bahçesini ve bir de Çatalca bahçesi ile birlikte zikredilen Yapağıcı bahçesini ilâve etmek lâzımdır. Çatalca ve Yapağıcı bahçeleri için bakınız : *Tamirat defteri,* Ml. Df. T. 4763.

[21] Edirne bahçeleri arasında Mamak, Çömlek, Cedid, Hıdırlık, Çiftlik-i Hacıdoğan, Akpınar, İskender Çelebi, Karıştıran, Sancakdepe, Dimetoka Sarayı, Edirne Sarayı, Valide Kasrı, İmad Ağa, Nehreyn, İsmailce, Mesih Paşa bahçelerini zikredebiliriz.

hetine sefer-i hümayun vuku' buldukça Osmanlı hükümdarının hareket mebdei olmak üzere, burada çadır kurmaları usul ittihaz edilmişti. Yani burası Rumeli taraflarına giden ordular için bir toplanma ve yeniçerilerin bir talim ve askerin yürüyüşe geçmesi için bir başlangıç mahalli idi. Bir devlete harb ilân olunduğu zaman bu sahada otağlar kurulur ve tuğlar dikilirdi. Rumeli istikametinde sefere karar verildiği zaman padişah orduyu bu sahrada uğurlar ve dönüşünde ise, yine keza burada karşılardı. II. Mahmud, Rumeli'den İstanbul'a dönüşleri sırasında burada bir müddet dinlenerek istikbaline gelen devlet ricalini ve ümerayı, ülema ve meşayihi bu tarihî mevkide huzurlarına kabul etmişti. [22]

İkinci Sultan Bayezid'in sadrâzamı olan Davud Paşa burada namına mensub bir takım mebâni ve âbidât inşa ettirmişti. [23] Daha sonra ise, aynı âsûde mahalde bugün izlerine rastlayamadığımız bir takım padişah köşkleriyle bir bahçe ve son zamanlarda ise, büyük bir kışla yapıldığı malûmdur. Ava son derece düşkün olan ve zamanın büyük bir kısmını Edirne'de geçiren IV. Mehmed, İstanbul'da kaldığı zaman ekseriya Davud paşa'daki bu saray ve bahçede harem halkı ile kalır ve eğlenirdi. Yerine bugünkü askerî kışlanın yapıldığı tahmin edilen eski Davud paşa Sarayı ve bahçesinin hangi tarihte inşa ve tesis edildiği ve asıl bânisinin zikrettiğimiz Davud Paşa ile alâka ve münasebetinin olup olmadığı hakkında bugün kat'i bir şey söylemek doğru olmasa gerektir. Bu bahçenin ve dolayısiyle teferrüatından olan sarayın müştemilât ve tertibatını vâzıh bir şekilde tayin ve tesbit etmek imkânsız bulunmaktadır. Fakat Başvekâlet Arşivi'nde kayıdlı bulunan bir tamirat defterinden bu hususta bazı ip uçları elde edilebilmektedir. Ezcümle harem dairesiyle has furun kârhanesi, müteaddid ahır ve samanlıklar, matbah, kozbekçi, teberdar odalariyle sair odalar, cami, su yolları, çeşmeler, hamam ve pavyonlar halinde olmak üzre silâhdar, çukadar, rikâbdar, kapuağası ve hasodabaşı ağalara tahsis edilen konaklar kâşilerle kaplı ocaklar bu meyanda zikredilebilir. Rastladığımız tarihî vesikalar bahis mevzuu olan tamiratın gurre-i Muharrem 1111 den 15 Şa'ban 1111 tarihine kadar devam etmiş olduğunu göstermiş bulunmaktadır. Bütün bu tarihî kayıdlarda hassa başmimarlarından Hüseyin Ağa ile mirahur-ı evvel kethüdası İbrahim Ağa'nın, defterdar vekili Seyyid Abdülkerim Efendi'nin, Kapanî Mehmed Efendi gibi bazı zevatın adları geçtiğine göre bu müddet zarfında mezkûr bahçeyle sarayın sair müştemilâtında vuku bulan tamiratın bunların marifet, keşif ve nezaretleri altında yapıldığı kuvvetle tahmin olunabilir. Biz Davud paşa Sarayı ve bahçesi'nin müteaddid aksamında yapılan tamirata aid kayıdları birer birer tekrar etmekten [24] vaz geçerek, ancak bunlardan bir kaçını zikretmekle iktifa edeceğiz. Bunlardan birisinde tamamen yıkılan bazı konakların yeniden yapılması için faaliyete geçildiğini, [25] diğerinde İstanbul Kaymakamiyle şehremininden mezkûr sarayda bulunan hasfurun kârhane-

---

[22] Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, II, 224-225 ve *Hadikatü'l-Cevami*, I, 298-299.

[23] Davud Paşa namına nisbet edilen mevki ve mebaninin başlıcaları şunlardır :Davudpaşa Mahallesi, Davudpaşa Mahkemesi, Davudpaşa İskelesi, Davudpaşa Kışlası, Davudpaşa Kasrı, Davudpaşa Mer'ası (sahrası)' Davudpaşa sırtları, Davudpaşa Deresi, Davudpaşa Mandırası, Davudpaşa Rüştiyesi, Davudpaşa İmareti, Davudpaşa Çeşmesi, Davudpaşa Medresesi, Davudpaşa Türbesi, Davudpaşa Kabristanı ve nihayet Davudpaşa Bahçe ve Sarayı.

[24] Bu vesika metinleri için bakınız : *Tamirat defteri*, Maliye defterleri tasnifi, No. : 3992, S. 301, 303, 299, 315.

[25] Vesika metni şöyledir : (Davudpaşa 'da Hasahur kurbünde Silâhdar Ağa ve çukadar ve rikâbdar ağa ve kapuağası ve has odabaşı ağanın konakları bilkülliye hedmolup ağayân-i mezkûran rica etmeleriyle bundan akdem bunların keşfolunması ferman olunup i'lâm olunmuş iken henüz haberi gelmemekle ta'cil üzre keşif ve tamirine mübaşeret olunup keşfi defteri irsâl olunmak üzre ferman olunmağın emir verildi. 12 Muharrem 1111).

siyle diğer furunların tamirleri için marifetleriyle görülmesi istendiğini [26] ve nihayet bir üçüncüsünde ise, İznik Kadısiyle İznik'te bulunan kâşicibaşından Davud paşa Sarayı'nda yapılmasına karar verilen çini kaplı muhteşem bir ocak için kâşi taleb edildiğini [27] öğrenmiş bulunuyoruz. Siyakatla yazılmış bir vesika metninde ise, 5 Şevval 1078 tarihinde Tersâne, İstavroz, Kandilli, Beşiktaş ve Kâğıdhane'de vaki' Emirgûneoğlu bahçeleri'yle birlikte bahis mevzuu ettiğimiz Davud paşa Bahçesi'nde tamirat yapıldığını görmekteyiz. Zikrettiğimiz bu tamir esnasında Davud paşa Bahçesi'nde şehzade odaları sakfiyle harem ahırı termimleri ve sundurma tamiri için o zamanki râyice göre 682618 kuruş harç ve sarfedildiğini öğreniyoruz. Mütenevvi sütûnlarla levha, badavra, teneke, taban, tuğla, kiremid, çivi ve sair müteaddid inşaat malzemesiyle çalışan neccar, nakkaş, ırgat, sıvacı, senktraş ve sair sanatkâr ücretlerinin tayin ve takdirinde bostancıbaşı Mustafa Ağa ile başmimar Mustafa Ağa'nın [28] re'y ve muvafakatleri alınmıştır. Tutarları ise, Başmuhasebeden yazılan bir tezkire ile ve sermimar Mustafa Ağa'nın mühürlü müfredat defteri mucibince hizane-i âmireden tediye edilmiştir. [29]

1116 yılında III. Sultan Ahmed'in saltanat devri başlarında belli başlı hasbahçelerde ve bu meyanda Davud paşa Sarayı'nda mevcud bulunan mefruşat ve evâninin cümlesinin yazımı emredilmişti. Bunun üzerine işe memur edilen eski bostancıbaşı Ali Ağa ile bostancılar yazıcısı ve başmuhasebeden tayin edilen bir kâtib marifetiyle tanzim edilen bir defterden [30] mezkûr sarayın müştemilât ve aksam-ı müteaddidesi hakkında aşağı yukarı bir fikir edinmek kabil olmaktadır. Ezcümle haremde padişaha mahsus olmak üzere tahtanî ve fevkanî kemerli bir odanın, çiçekliğe nâzır bir küçük köşkün, büyük havuza nâzır bir sofanın, kilerin, valide sultana aid büyükçe kâşili bir odanın, yine valide sultana aid bir çiçeklik köşkünün, camekânlı bir odanın, valide sultan matbahlarının, misafir odalarının, hünkâr ile ağalara aid câmilerin, kapdan kasrının, Mehmed Paşa nam zata aid köşkün, bahçeye, havuza, halvethâne kapusuna nâzır müteaddit tahtların, dehlizlerin, bahçe dışındaki has [31] oda ile hırka-i şerif, musahib paşa ve silâhdar odalarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

İskender Çelebi Bahçesi :

Kanunî Süleyman devrinde defterdârlık vazifesini ifa eden İsken-

---

[26] "Asitâne-i Saadet kaymakamına ve şehreminine hüküm ki,

Davudpaşa Saray-ı hümayûnumda hasfurun kârhanesi tamire muhtaç olup ve bundan akdem gelen keşif defterinde has furun kârhanesi tamiri dahil olmadığı derkenâr olundukta zikroluman kârhanenin ve furunlarun tamiri lâzım olduğu has etmekçibaşı i'lâm eyleyüp kârhane-i mezbûr ve furunları İstanbul'da şehremini ve mimar marifetiyle görülüp gayet tamiri elzem olan mahalleri olduğu halde mehmaemken tamir olunmak üzre telhis olunup arz olundukta telhis mucibince hüküm verilmek ferman-ı âli sâdır olmağın emr-i şerif yazılmağa tezkire verildi 12 Safer 1112".

[27] Vesika metni aynen şudur : "Halâ Davudpaşa Saray-ı hümayûnumda müceddeden yaptırılması fermanım olan bir ocak için kâşi tedarükü iktiza etmeğin hâliya bu taraftan gönderilen ölçüye göre eğer mevcud olan kâşilerden uydurulmak mümkin olur ise heman varduğu saat uydurup lâzım gelen bahası mühaşir marifetiyle ashabına verilmek üzre bervech-i müsâre'at irsâl eylemekte sa'y eyleyesiz. Ve eğer hazır olan kâşilerden mümkin olmaz ise seri'an kâşi ocaklarına tevzi' ve üç dört günedeğin yaptırılıp tekmil eyleyesiz deyü İznik Kadısı ve İznik'te kâşicibaşıya hitâben emr-i şerif verilmiştir. 2 R. âhir 1111"

[28] Bu Mustafa Ağa'nın, İstanbul'da 1071 senesinde yangından sonra men'olunan kilise ve yahudi evlerinin inşasına izin vermesi dolayısiyle yakalanıp öldürülen, Ser mimarân-ı hassa Mustafa Ağa ile münasebeti ayrıca tetkik edilmesi gereken bir meseledir (Bk : Silâhdar Mehmed, *Tarih*, 1, 224).

[29] *Kuyudat Defteri*, Maliye defterleri tasnifi, No : 4445, S. 74 (Başvekâlet Arşivi).

[30] *Müfredat Defteri*, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 30-34.

[31] Silâhdar Mehmed, *Tarih*, C : II S. 545.

der Çelebi'nin namına nisbet edilen bu bahçe, Kazlıçeşme ile Bakırköyü arasında ve deniz kenarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Mimar Koca Sinan tarafından bina ve inşa edildiği Evliya Çelebi'ce kaydedilen bu bahçe, içerisinde köşkleri ve sair müştemilâtı bulunan büyük ve güzel bir mesire mahalliydi.[32] Bilindiği üzre İskender Çelebi, zamanının zenginlerinden olup debdebeli ve tantanalı bir hayat sürmekle ün kazanmıştı. Etrafında bir çok köleleri, nedimleri ve cariyeleri bulunuyordu. Hatta Kanunî devri vezirlerinden Pertev Paşa'nın bu köleler arasında bulunduğu söylenir. IV. Murad zamanında Şeyhülislâm olan Ahi-zâde Hüseyin Efendi işte bu bahçede öldürülmüştü. Bugün elimizde bu maruf bahçenin ilk devirlerdeki eşkâl ve safahatını ifade ve aksettirecek resim, kroki ve tasvirlere tesadüf edemiyoruz. Yalnız müteakıb devirlerdeki durum ve şartlarına dair tarihî vesikalarda bazı yeni bilgilere rastladığımızı kısaca söylemeliyiz. Bu cümleden olmak üzre hadaik-ı hassadan olduğu tasrih edilen bu bahçede H. 1110 senesinde müceddeden bir baruthane kârhânesi inşasına karar verildiği görülmektedir. Bu münasebetle yapılan ilk keşifte bazı noktaların unutulduğu görülmüş tamamlanması için Mahmud Çavuş marifetiyle tekrar keşfine lüzum hasıl olmuştu. Bu suretle yapılacak masraf yekûnu yirmidokuz yük altı bin sekiz yüz kırkbir akçeye baliğ olmuş ve evvelkinden takriben 97339 akçe kadar bir fazlalık göstermişti. Lâkin bu sırada kış gelmesiyle, soğuklar başlamış ve bu yüzden tamirata devam edilememiştir. Sadece yukarıda adını zikrettiğimiz Mahmud Çavuş binaya başlama vakti gelinceye kadar harçlarının ve sair âletlerinin hazırlanması ve İstanbul'dan nakli lüzumlu bulunan bazı kereste ve mühimmatın tedarikine karar verilmişti. Bu hususta İstanbul kaymakamıyle defterdar vekiline de 14 C. âhir 1110 tarihli birer emri şerif gönderilmişti.[33] Bir taraftan muhterik olan baruthanenin boş arsasının bina zira'ı üzere kaç zira' olduğu ve etraf ve havalisinde olan emlâk sahiblerinin kimler bulunduğu, kârhanenin eksikleri olup olmadığı hususlar Zilka'de 1110 da aynı zatlardan istenmişti.[34] Yedikule haricinde inşasına karar verilen bu baruthanenin keşif defterindeki masraflarda görülen fazlalık nazar-ı dikkati celbettiğinden yeniden ihtimamla tanzimi istenmiş ve bunun bina umurunda tam bir vukuf sahibi olan bir mübaşire havalesi uygun görülerek rikâb-ı hümayun kaymakamına gerekli emir ve tenbihat verilmişti.[35] Başmimar Hüseyin Ağa memhuru üzre yapılan Zilhicce 1111 tarihli keşif-i sanî müfredat defterinde görülen kayıdlara göre İskender Çelebi bahçesindeki bu baruthanenin inşası sırasında bazı mühim sayılabilecek âlet tamirleriyle bostan kuyusu dolabları gibi bazı müteferri' hususların tamirleri de mümkin olabilmişti.[36] Mezkûr bahçede yapılan bu baruthane binası için gerekli para acaba nereden te'min edilmişti? 24 Zilhicce 1111 tarihli bir kayddan öğrendiğimize göre, bu mebaliğin bir kısmı Maraş hazinesinden, bir kısmı hazine-i âmireden ve bir kısmı ise, Gümüşhane mukataası emvalinden tedarik ve ha-

[32] Evliya Çelebi *Seyahatnâme*, 1, 260, 481.

[33] *Tamirat defteri*, Maliye defterleri tasnifi No : 3992, S. 266 (Başvekâlet Arşivi).

[34] Aynı defter, S. 267.

[35] Vesika metni aynen şudur : "İstanbul'da Yedikule haricinde olup Baruthane bina olunmak üzere ferman olunan İskender Çelebi Bahçesi'nin lüzumu olan binâsı içün keşif ve tahmin olunup irsâl olunan defterde masrufu ziyade gösterilmekle tekrar ihtimam ile keşif ve defter olunmak üzre rikâb-ı hümayun tarafından mutemedaleyh mübaşir gönderilmek tasmim olunduğu tahrir olunmakla tekrar bina umurunda vukuf-ı tamı olup bir mutemed ve müstakim mübaşir tayin ve kemal-i ihtimam ile keşif ve defter eylemek üzre sipariş ve te'kid olunmak içün emr-i şerif tahrir olunmak babında telhis olunup mucibince ferman sâdır olmağın rikâb kaimmakamına emir verildi. 28 Zilka'de 1110.

[36] *Tamirat defteri*, Maliye defterleri tasnifi, 3992, 267.

vale olunmuştu[37] ve tutarı da takriben 17000 esedî kuruşa baliğ oluyordu.

Şimdiye kadar söylediklerimize ilâve olmak üzre 10 Muharrem 1112 tarihli diğer bir kayıddan İskender Çelebi bahçesindeki su yolunun da tamirine teşebbüs edildiğini görüyoruz. Bu suyolunun mezkûr bahçeye daha evvelce isal edildiği ve aşağı yukarı yakınında bulunan Demirkapu Bahçesi civarındaki teraziden itibaren tamir keşfi yapıldığı tahmin olunabilir. Bu esnada bina nâzırının yine adını yukarıda kaydettiğimiz Mahmud Çavuş olduğu ve su nâzırının Osman adlı bulunduğu anlaşılmaktadır.[38] H. 1116 yılında III. Ahmed'in fermaniyle İskender Çelebi Bahçesi'nde eski bostançıbaşı Ali Ağa ile bostancılar yazıcısından ve bir başmuhasebe kâtibinden müteşekkil bir heyete mefruşat ve evani tahriri yaptırılmıştı. Bu yazımı muhtevi bulunan bir müfredat defterinde[39] İskender Çelebi bahçesi'ne tâbi' olmak üzre bir Florina Bahçesi'ne de temas edilmektedir. Florina Bahçesi'nde bu esnada eşyaya müteallik bir şey bulunmadığı da bilmünasebe zikredilmiştir. İskender Çelebi Bahçesi mefruşatı meyanında ise seraser yasdıklar, pamuklu minderler, Uşak halı ve seccadeleri, ibriklerle sahan ve leğenler ve muhtelif bakır evani kaydedilmiştir. İskender Çelebi bahçesi'nde görülen baruthane inşası ve su yolu tamirinden başka 1833 yılında Yedikule'deki Ermeni Hastahanesi'nin bir şubesi olarak bir veba hastahanesi inşa edildiğine şahid olunmaktadır. Bu inşaata aid olup Osmanlı hükümdarı II. Mahmud tarafından verilmiş olan 1249 (M. 1833) tarihli bir fermanda mezkûr hastahane arsasının Yedikule Kapısı haricinde hadaik-ı sultaniyeden İskender Çelebi arazisi demekle maruf mahal olduğu tasrih edilmiştir. Surp Agop Manastırı adını taşıyan ve içinde küçük bir kilise bulunan bu bina, bilâhire yetimhane olarak kullanılmış, bugün ise yerine bir fabrika yapılmıştır.[40]

Haremi Deresi Bahçesi :

Başvekâlet Arşivi'nde mevcud mevacib defterlerinden İstanbul'daki Has bahçelere aid çıkarılmış müteaddid kayıdlarda bir de Bağçe-i Vâdi-i Haram î'nin adı geçmektedir. Aynı Arşivdeki maliye defterleri tetkik edilirken rastladığımız mütemmim malûmata göre hadaik-i hassadan olan bu bahçenin Küçükçekmece ile Büyükçekmece arasında bulunduğu anlaşılmaktadır. En eskisi 991 tarihine isabet eden bir mevacib defterinde adının zikredilişine bakılırsa onun Osmanlı padişahlarından III. Murad zamanında mamur bir durumda bulunduğu ve bir ihtimale göre de müşarünileyh tarafından bina ve inşa edildiği bir dereceye kadar söylenebilir. Hadaik-ı hassadan olduğu tarihî vesaikta kaydedilmiş bulunan bu bahçenin aksam ve teferrüat-ı mütenevviası hakkında ve bilhassa asıl bahçe kısmiyle bunun tarhları, ağaçları, çiçekleri, usta ve bahçıvanları hakkında şimdilik bir şey söylemek imkânına malik olamıyoruz. Fakat maliyeden müdevver bulunan def-

---

[37] Aynı defter, 3992, 266.

[38] Bu vesika metni aynen şöyledir : "Hadaik-ı hassadan İskender Çelebi bağçe-i hümayununda müceddeden binası ferman buyurulan Baruthane için bağçe-i mezbure kadimden câri olan su yolları varup keşfolundukta civarında olan Demirkapu Bahçesi kurbünde vâki' teraziden bahçeye gelince künk ve baca ile harab yolları tamiri içün keşif defteri mucibince yalnız 138.500 sağ akçeye olmak üzre zikrolunan mahallerin su yolları tamir ve termim olunup ve on seneyedek eğer tamiri dahi iktiza eder ise kendim tamir eylemek şartiyle meblağ-ı merkumu bina nâzırı tayin buyurulan Mahmud Çavuş Ağa yeniden tamamen karzeylediği su nâzırı Osman Ağa memhur temessük vermeğin Başmuhasebede hıfzoluna deyü ferman-ı şerif şâdır olmağın hıfzolunmuştur. 10 Muharrem 1112.

[39] *Müfredat defteri,* Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 35 (Başvekâlet Arşivi).

[40] Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi,* (Hrand D. Andreasyan'nın notlarından), S. 202-203.

terleri incelerken rastladığımız bir kaç hüküm sureti ve tamir ve termimine aid hazine tezkiresi kaydı, bizi, mezkûr bahçenin ebniye kısmı hakkında oldukça tenvir etmiş sayılabilir. Bütün bu tarihî vesikalarda bir dere içinde bulunduğu teslim edilen mezkûr Bağçe-i Vâdi-i Haram î'nin tahta perdeleri içerisinde bazı ebniyeleri muhtevi olduğunu [41] ve bu ebniyelerin, zamanla harabiye yüz tutması dolayısiyle, tamiri cihetine gidildiğini ve buna İstanbul kaymakamı olan vezirin memur edildiğini söylemeliyiz. Bu tarihlerde İstanbul'da hassa başmimarının Hüseyin Ağa olduğu muhakkak olduğuna göre, münhedim olan bu mahallerin vaz-ı kadimî üzre ve esaslı bir şekilde keşfiyle tamirinin mezkûr san'atkâr tarafından veya onun memur ettiği bir mimarî halifesi yönünden icra kılındığı tahmin olunabilir. [42] Siyakat harf ve rakamlariyle yazılmış bir hazine tezkiresine göre mezkûr tamirata nezaret etmesi emredilen İstanbul kaymakamı Yusuf Paşa maiyetinde defterdar vekili ve baş mimar olduğu halde bizzat mahalline gitmiş ve icab eden hususları tetkik eylemişti. Yapılan incelemeler sonunda Küçükçekmece ile Büyükçekmece arasında vaki Haramî deresi civarında bulunan bağçe-i hümayûnun harem odalariyle şadırvanlı ve alt kat odaları, divanhanesi, hamamı, kasr-ı hümayunu ve sair mahalleri tamir ve termime muhtaç görülmüş ve keşfi yapılarak Hassa baş mimarı El-hac Hüseyin Ağa'nın[43] defteriyle ferman ve telhisler mucibince hazine-i âmireden muayyen bir mikdarda meblağın bu işe tahsisi uygun görülmüştü. İstanbul kaymakamı ile defterdar vekiline yazılan 17 Receb 1114 tarihli bir hüküm sureti bu yoldaki mesaiyi bir parça daha aydınlatmakta olduğu muhakkaktır. [44]

Küçük ve Büyükçekmece'ler arasında vaki bir dere içinde bulunduğu tarihî kayıdlara göre isbat ettiğimiz bu bahçeyle saray ebniyesinin müteakıb

---

[41] *Kuyud-ı ahkâm-ı berevat ve evamir-i şerife defteri*, Maliye defterleri tasnifi, 2945, S. 249, Başvekâlet Arşivi.

[42] Başvekâlet Arşivinde bulunan bir tamirat defterinde dahi tekrar edilen (No : 3992, S. 482) 10 c. âhir 1114 tarihli bu hüküm sureti metnini aynen veriyoruz :

Âsitane kaimmakamına ve defterdar vekiline ve mimar ağaya hüküm ki,

Âsitane-i saadetime karib Küçükçekmece ile Çekmece-i kebir beyninde vaki Aramî Deresi vadisinde olan hadika-i hümayunun tahta perdeleri derununda olan bazı ebniyesi mürur-i eyyam ile harabe müşrif olup tamir ve termimi mühim ve muktazi olmakla sen ki vezir-i müşarün-ileyhsin işbu emr-i şerifim vardığı gibi kendin binefsihi mahall-i mezbure varup hassa mimar ve sair ehl-i vukuf muhamminler ile gerek havalisi etrafına vaz'ı lâzım gelen tahta perdeleri ve gerek derununda olup münhedim olan mahalleri yine kemafil-evvel vaz-ı kadimî üzre ve kemâl-i metânet ve istihkâm üzre tamir ve termim olunmak için iktizasına göre keşif ve tahmin ve ne mikdar masraf ile olacağın defter ettirüp müfredat üzre keşif defterin rikâb-ı hümayuna irsâl eyleyesiz. 10 C. evvel 1114.

[43] Receb 1114 tarihinde başmimar olarak vazife gören El-hac Hüseyin Ağa bundan başka daha bazı tamirat işlerini ve meselâ Atmeydanı'nda vaki mir-i mehterhane-i âmirenin zamanla bozulan kurşun pusidelerine aid tamir keşfini yaptığını biliyoruz. (Bk : *Tamirat defteri*, 3992, S. 525).

[44] *Kuyud-ı ahkâm ve berevat ve evamir-i şerife defteri*, Maliye defterleri tasnifi, No : 2945, S. 292. Bu hüküm sureti metni aynen şöyledir :

Âsitane kaimmakamına ve defterdar vekiline hüküm ki,

Küçükçekmece ile Büyükçekmece mabeyninde vaki' Aramî Deresi demekle maruf mahalde vaki' bağçe-i hümayunun tamir ve termimi lâzım olan mahalleri keşif ve tahmin olunmak üzre bundan akdem sâdır olan emr-i âlişanım mucibince keşf ü tahmin idüp gönderdiğiniz müfredat defterinde tahrir olan mevazi' 3439 kuruş ile olacağın i'lâm olunmuş. Zikrolunan keşif defterinde tahrir olunan mahallerin tecdid ve tamiri gereği gibi metin ve istihkâm üzre 2800 kuruş ile bieyyihalin yaptırılup bir kusur ve küsuru kalmamak şartiyle meblağ-ı mezbur bervech-i nakid irsal olunmakla bu babda kendiniz binefsihi dikkat ve keşif defterinde tahrir olan mahallerinden bir mahal hariç kalmayup cümlesi vaz-ı kadimî üzre meblağ-ı mezbur ile bina ve tamir ve bundan ziyade akçe sarfolunup itlaf ve izaat-ı miriden begayet ictinab eyleyüp bir gün evvel tamir ve itmamına bezl-i ihtimam eylemeniz babında fermanım olmuştur. Emr-i şerif yazılmak içün tezkire verildi. 17 Receb 1114.

devirlere aid ahval ve durumunu pek iyi bilmiyoruz. Yalnız 93 harbi esnasında Yedikule havalisine kadar bu çevrenin bir hayli tahribe uğradığı hatıra getirilirse önemli addedebileceğimiz bu Osmanlı medeniyet eserinin bütün aksam ve teferrüatiyle ve bilhassa o şöhretli koru, ağaç ve tezyinî unsur ve kıymetleriyle birlikte ortadan kalktığı söylenebilir. İleride zuhur edecek yeni tarihî vesikalar belki bu mühim ve önemli noktayı aydınlatabilecektir.

Vidos Bahçesi :

İstanbul'da bulunan padişah bahçelerinden birisi de Litros köyü yakınında bulunan Vidos Bahçesi idi. Bugünkü idarî teşkilâta göre Bakırköyü İlcesine bağlı bulunan Litros Köyünün eski bir Ermeni müellifi olan Eremya Çelebi'ye göre onyedinci asır içerisinde Kâğıdhâne'ye bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bahçenin Davud paşa kurbündeki Vidos Cami'ini namına mensub saray ile birlikte inşa ettiren II. Sultan Osman tarafından bina edildiği tahmin olunmaktadır.[45] Onyedinci asır müelliflerinden olan müşarünileyhin ifadelerine bakılırsa mezkûr asırda Osmanlı padişahlarının diğer hasbahçelerde olduğu gibi buraya da harem halkıyle eğlenmeye geldiği kabul edilebilir. Filhakika kış mevsimlerinde Osmanlı padişahınca bu bahçe civar ve havalisinde büyük av müsabakaları tertib ve icra edilirdi. Hatta on günlük bir mesafeden getirilen, sahayı dört tarafından kuşatıp av hayvanlarını sopa ve kılıçlarla içeriye doğru kovaladıkları ve padişahın ise, kuş ve tavşan avlamak üzre atlaslara bürünmüş köpekleriyle bu sahanın içinde at koşturduğu görülürdü.

Hakkındaki bilgilerimiz bize bu has bahçenin tertibat ve taksimatı ve diğer hususat ve teferrüatını hakkıyle belirtmekten, ne de olsa, uzak bulunmaktadır. Ancak avlanmak ve bilhassa eğlenip vakit geçirmek üzre buraya gelen Osmanlı hükümdarının yüksek çardak köşkü önünde bir havuza çıplak kızları yüzdürmek üzre suya daldırttığı ve onların şuhane kahkahalariyle neş'elendiği mevcut rivayetler arasında bulunmaktadır.[46] Keza H. 1116 yılında III. Sultan Ahmed'in fermaniyle bostancıbaşı riyasetinde teşekkül eden bir hey'ete yaptırılan bir tahrirden Vidos Bahçesi'nin bazı müteferri' unsurlarını eksik bir şekilde istihraç edebilmekteyiz. Ezcümle burada bir has oda ile tahtanî kemerli bir odanın mevcud olduğunu görüyoruz. Tahrir edilen evani ve mefruşat ise Fatıma Sultan'a ihsan kılınmakla başmuhasebeden kaydı terkin olunduğuna dair tanzim edilen defterde bir şerh görülmektedir.[47] Silinen bu mefruşat eşyası arasında çeşidli ibrik, leğen, gülâbdan, tepsi, bardak, askı, tas, sedefkârî ayna, seccade, perde, puşide, yasdık, halı, minder, keçe ve sairenin isimlerine tesadüf edilmektedir.

Siyavuş Paşa Bahçesi :

Aşağı yukarı kırk dönümlük bir saha ile bir köşkü, ahırlarla matbahlar, hamamlar, müstahdemin odaları ve su mahzenlerinden teşekkül ettiğini zan ve tahmin ettiğimiz Siyavuş Paşa Bahçesi hakkında bugün için daha fazla tatmin edici bilgilere malik değiliz. Ancak Başvekâlet Arşivi'nde mevcud müteaddid mevacib defterlerinde İstanbul'da bulunan hasbahçeler arasında bunun da adı sık sık geçmekte ve üstad ve sair müstahdemlerinin isimleriyle aded ve yevmiyeleri kaydedilmiş bulunmaktadır. Su ile dolu genişçe bir havuz ortasında harabe yüz tutmuş bir kasırdan başka teferrüat ve müştemilâtı kalmayan bu bahçenin halen Bakırköy ü'ndeki Akıl hastahanesi arkasındaki vasi bir sahayı işgal etmekte olduğunu söylemeliyiz. Kuruluş yılını kat'i olarak bilemediğimiz bu bahçe ve sarayın III. Sultan Murad'a üç defa sadrâzamlık yapan meş-

[45] Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevami*, 1, 299.

[46] Eremya Çelebi, *İstanbul tarihi*, S. 34 - 35.

[47] *Müfredat defteri*. Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 34 - 35.

hur Siyavuş Paşa[48] tarafından Mimar Koca Sinan'a inşa ettirildiğini *Tezkiretü'l-Bünyan* dan öğreniyoruz.[49] Müşarünileyhin mazuliyet yıl ve günlerini hep bu sakin ve tenha bahçe ve köşkte geçirdiği rivayet edilir. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın ifadesine göre 1087 Muharremi sonlarında Edirne'den yola çıkıp haftasında İstanbul'a gelen Avcı Sultan Mehmed İstanbul kaymakamı vezir Osman Paşa ile sekbanbaşı Hacı Zülfikar Ağa ve sair mevali, müderrisin, sâdât, meşayih ve esnaf-ı şehir taraflarından zikrettiğimiz bu bahçede karşılandığı gibi[50] H. 1102 senesinde İstanbul'a gelen Tatar elçisine de bir hatt-ı şerifle keza bu kasır ve bahçe ihsan edilmişti.[51] Bir aralık Sultan Abdülmecid zamanında barutçubaşı ile Leon Efendi âilesine armağan edilip Barutçubaşı çiftliği adiyle Birinci Cihan Harbine kadar gelmiş[52] ve nihayet barutçubaşının kâtibi Sergis'ten Millî Emlâk Müdürlüğüne intikal etmiştir. Daha sonra ise, burayı Maliye Vekilliği Bakırköyü Kaymakamlığı köy fidanlığına terketmiştir.

Halkalı Bahçesi :

En eskisi Hicrî 994 tarihine tekabül etmek üzre tetkik edebildiğimiz muhtelif mevacib defterlerinde adına rastladığımız İstanbul'daki hadaik-ı hassadan birisi de Halkalı bahçesi idi. Evliya Çelebi bu bahçenin Kanunî Sultan Süleyman zamanında mimar Koca Sinan Ağa tarafından inşa edildiğini bildirmektedir.[53] Bu bahçenin adından başka kurulduğu mahal ile evsaf ve hususiyetlerine, müştemilât ve aksamı sairesine dair bilgilerimiz bugün için pek fazla sayılamaz. Yalnız Halkalı köyü civarında İstanbul'un eski menba' sularının nebean mahalli olduğu malûmdur.[54] Buralardan zuhur eden Halkalı suları'nı İstanbul'un 34 râkımını aşan yüksek mıntakalarına isâle etmek mümkin olmaktaydi. Bu itibarla Halkalı Sarayı ile Bahçesi'nin de her halde yüksek ve havadar bir mıntakada kurulduğu tahmin olunabilir.

Üçüncü Murad zamanında hadaik-ı hassadan olduğu tasrih edilen Halkalı Bahçesi etrafında bazı kimselerin doğan ve tazı ile ava çıktıkları görülürdü. Bu hal Osmanlı hükümdarınca iyi karşılanmamış ve men'i cihetine gidilmişti. Hatta bu maksadla Halkalı Sarayı Bahçesi ustasına bir de emir gönderilmişti.[55] Selânikî Mus-

---

[48] Bilindiği üzre aslen Hırvat olan Siyavuş Paşa İkinci Selim'in en küçük kızı Fatıma Sultan'ın kocasıydı. Sarayda terbiye görerek mirahurlukta, silahdarlıkta, yeniçeri ağalığında ve Rumeli Beylerbeğliğinde bulunmuştu. Üçüncü sadaretinden sonra 1010 da vefat etmiş ve ölümünden evvel inşa ettirdiği Eyüb'deki türbesine gömülmüştür.

[49] Sai, *Tezkiretü'l-Bünyan.*

[50] *Silâhdar Tarihi,* 1, 651.

[51] *Silâhdar Tarihi,* 1, S. 546.

[52] *İstanbul âbideleri* (Yedigün neşriyatından), S. 98.

[53] *Seyahatnâme,* 1, 480.

[54] Nâzım, *İstanbul vilâyeti Şehremaneline evkaftan devrolan sular,* İstanbul, Şehremaneti matbaası, 1341, S. 16.

[55] Bu vesika metnini aynen veriyoruz :

Hassa-i hümayunum bağçelerinden Halkalı Sarayı'nın bağçesi ustasına hüküm ki : Hâlâ mezkûr sarayın etrafında bazı kimesneler doğan ve tazı ile şikâr edüp taaddi eyledikleri ilâm olundu. İmdi Silivri ve Edirnekapusu'ndan İskender Çelebi Bağçesi'ne varınca ol etraf korunup asla bir ferde şikâr etmeğe emrim yoktur. Buyurdum ki hükm-i şerifim varıcak bu babda onat mukayyed olup zikrolunan mahalle varınca mezkûr saray etrafında minba'd hilâf-ı emr-i şerif bir ferde doğan ve tazı ile asla şikâr ettirmeyüp itmek isteyenleri men'ü def' idüp memnu' olmayup hilâf-ı emr-i şerif şikâr idenlerin doğanların ve tazıların ellerinden alup dergâh-ı muallâma getüresin ki ferman-ı hümayunuma mugayir iş idenler tedib oluna. Zikrolunan bağçelerin ustalarına dahi emr-i şerifim gönderilmiştir. Her biriniz onat tedarük idüp mukayyed olup eğer yeniçeri ve bölük halkı ve sipah taifesi ve gayridir, asla kimesneye ferman-ı hümayunuma mugayir iş ettirmeyesin (Doğancıbaşıya hidmet eden kapucuya verilmiştir). 25 Şevval 987.

tafa Efendi'nin ifadelerine göre,[56] Üçüncü Murad Halkalı Sarayı'nda sık sık kaldığı olurdu. Nitekim Acem Şahı Tahmasb Han'ın sefiri Tokmak Han, 19 Şevval 982 tarihinde İstanbul'a geldiği sırada avdan dönmüş ve bu bahçede bir müddet için kalmayı tercih etmişti.

Tersâne Bahçesi :

Haskö y'de Kasımpaşa-Südlice asfaltı üzerinde bulunduğu tarihî vesaik ve eserlere göre istihraç edilen Tersâne Bahçesi'nin bulunduğu sahayı i'mar ve iskân eden ilk Osmanlı hükümdarı Fâtih Sultan Mehmed olmuştur. Osmanlı sarayının hadaik-ı hassası başında yer alan Tersâne Bahçesi'nde bir tersane kasrı yapılmış ve turfanda sebzelerle iyi cinsten limon, turunç, ağaçkavunu, nar, üzüm, şeftali ve kayısı gibi en iyi cinslerden çeşidli meyvalar yetiştirilmişti. Onyedinci asırda burayı gördüğünü söyleyen bir Ermeni müellifinin ifadesine göre mevcud konağının azablara ve hareme tahsis edildiğini ve bahçesinin ise rengârenk çiçeklerle süslendiğini, sanavber ağaçlarının bu yeşillik üzerinde adeta bir kubbe teşkil eylediğini öğrenmiş oluyoruz.[57] Evliya Çelebi ise, Fâtih Mehmed tarafından şenlendirilmesi için müteaddid emirler verildiği tahakkuk etmekte olan bu bölgede bir çok hamam ve kasırlar, müteaddid hücreler, sofalar, havuz ve şadırvanlar yapıldığını, oniki bine yakın satrancımsı servi ağacı dikildiğini kaydetmiş bulunmaktadır.[58] Daha sonraları Aynalıkavak Bahçesi adını almış olan Tersâne Bahçesi'nde diğer hasbahçelerin bir çoğunda olduğu gibi birer has ahur vardı. Osmanlı hükümdarları deniz yoliyle buraya gelirler, ahırlarda bulunan atlara binerek Okmeydanı'na çıkarlar ve cirit ve çevgân oynarlardı. Dördüncü Murad zamanında Tersâne Bahçesi'nin bostancı ocağına bağlı ustasiyle yüze yakın bostancı kalfası mevcud idi. Tarihî kuyudat ve vesaikte Tersâne Kasrı'nın Fâtih Mehmed devrindeki şekil ve durumu hakkında esaslı bir bilgi mevcud olmadığı halde onun Aynalıkavak kasrı ünvanını alıncaya kadar bir çok yer ve şekil tahavvüllerine uğradığı görülmektedir. Bilindiği üzre fetihten sonra gelişmesine devam eden Osmanlı Devleti Tersânesini de buna müvazi olarak inkişaf ettirmek zorunda kalmış ve bu hal Tersâne Bahçe ve Kasrı üzerinde de tesirini göstermişti. Sık sık zuhur eden yangınlar ise bu hususta mühim roller oynamıştı. Bostancılar zümresinden dolayısiyle hizmette hazır bulunduğunu söyleyen Silâhdar Mehmed Ağa, Tersâne Bahçe ve Kasrı'nda 1088 Muharremi ortalarında vuku bulan bir yangına temas ettikten sonra Dördüncü Mehmed tarafından bilâhire tamirine ferman sâdır olduğunu beyan etmektedir.[59] Osmanlı padişahlarından bazı-

[56] Selâniki Mustafa, *Tarih*, S. 141.

[57] Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, 36.

[58] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 1, 414-415.

[59] "Evasıtı Muharrem 1088 de sabaha karib Tersane Bağçesi hareminde horanda odalarının birinin ocağından ateş isabet idüp içinde olan kirişe ve badehu tavanına yapışup karaağalar su göndermekle âni vahidde bütün odayı ihata ve etrafında olanlara dahi sirayet idicek içindeki cariyeler ancak birer başlariyle padişahın olduğu camlı büyük köşke firar anda dahi karar idemeyüp âkıbet deryaya nâzır kafesli köşke kaçtılar. Ol gece bir azim tufan olmakla şule-i ateş bir yerden müşahede olunmayup ancak anda hazır bulunan 200 mikdar halvetci bostancılar ile bostancıbaşı Rum Salih Ağa ve ocaklarının baş çavuşu Uzun Ali yetişüp ve zülüflü baltacılar, kedeller ve aşçılar iri kazanlar ile deryadan su taşıyup dört taraftan kuşadup balta uşurdular. Eski bina olmakla iade itmeyüp gittikçe ateş iştial bulup camlı büyük köşke yapışmağa on zira' mikdarı kaldığı mahalden baş çavuş kesdirüp altı kalın duvar çıkmakla ateş teşkin oldu. Ve ilâ müşkül olurdu. Müellif-i hakir zümre-i bostaniyandan olduğumuz hasebiyle hidmette hazır ve ol virate-i hevelnak-i ibretnümaya nâzır idim. Taraf-ı padişahiden azim lûtfa mazhar olduk. Ve müceddeden tamirine ferman sadır olup Karaağaç Bahçesi'ne ve bir aydan sonra Üsküdar Sarayı'na nakl u teşrif buyurdular.

ları, ezcümle I. Ahmed, İbrahim, IV. Mehmed, III. Ahmed, III. Selim bu Tersâne Bahçe ve kasrı'yle yakından alâkadar oldukları muhakkaktır. Evail-i Muharrem 1088 tarihinde Edirne'den sayd ü şikâr ederek debdebe ve tantanayla İstanbul'a gelen Avcu Mehmed doğruca Tersane Kasır ve Bahçesi'ne inmeyi tercih eylemişti[60]. Keza H. 1090 senesi içinde İstanbul'a gelişinde İstanbul esnafının Galata'da toplanarak önünden fevc fevc geçişlerini mezkûr bahçe hariminde bulunan Kafesli Köşk'ten seyreylemişti[61]. Hatta Şahin adlı bir mahir canbazın 1091 Muharremi başında Tersâne Bahçesi yakınında bulunan Şahkulu İskelesi ile Fenerkapusu kulesine denizaşırı kurduğu ipler üzerinde yaptığı hünerleri hep bu bahçenin köşkünden temaşa etmişti[62]. Zamanında Tersâne Bahçesind'e vuku bulan bir tamir faaliyeti ise azınsamamak gerekir. 5 Şevval 1078 tarihinde Davudpaşa, Kandilli İstavruz, Beşiktaş ve Kâğıdhane'de vaki' Emirgûneoğlu Bahçeleri'nde yapılan bu tamirde Tersâne Bahçesi'nde Valide Sultan, hazine, kiler ve ağa odalariyle bazı hamamların sakfları ve müteaddid kısımları tamir ve termim edilmiş ve masraf olarak ta takriben 161148 akçe kadar bir meblâğ harcanmıştı[63]. Müteakıb devirlerde dahi az çok devam ettiğine şahid olduğumuz başka bir tamirde ise, Tersâne Kasrı kurbünde vaki tersâne-i âmire gözleri ardındaki kurşunları, kasrın önünde bulunan duvarlar yeniden yapılmak üzre keşif ve Sermimaran-ı hassa Hüseyin Ağa'nın defteri mucibince lüzumlu para hazineden alınmak suretiyle tesviye edilmişti[64] 25 s. 1111 Bundan bir yıl sonra Üsküdar Bahçesi'nden buraya vuku' bulan bir göç sırasında yeni bir tamirin yapıldığına şahid olunmaktadır[65]. Nihayet Karadeniz sahillerinde bulunan kadılarla iskele zabitlerine yazılan bir hüküm suretinden anlaşıldığına göre Tersâne Bahçesi'nde yapılacak bir tamir için lüzumlu kerestenin tedarikinde sıkıntı duyulmağa başlandığını ve bunu Tophaneli Ahmed Reisin çekleve sefinesiyle o havaliden ebniye-i hümayuna mahsus iyi cins keresteden bir miktarının temini suretiyle giderildiğini görüyoruz[66]. Tersâne Kasır ve Bahçesi'nin asıl ehemmiyet kazanması III. Ahmed devrinde olmuştur. Selâmlığıyle maiyeti erkânının oturacak yerleri olmadığını gören padişah, burada 1139 (M. 1726) da yeni ilâveler yaptırmıştı. Böylelikle havaca son derece lâtif olan bu bahçenin mevcud hadaik-i hassa arasında bir pırlanta haline geldiği bile söylenir[67]. İşte III. Ahmed tarafından geliştirilen bu Tersâne Bahçe ve Kasrı; III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında daha ziyade tadilâta uğramış bulunmaktadır. Kırım'ın Rusya'ya ilhakı ve Şahingiray'ın hanlığa iclâsı da bu bahçedeki kasırda imzalanmıştı.

Karaağaç Bahçesi :

Şimal rüzgârları sayesinde iktisab ettiği emsalsiz letafet ile padişahlar üzerinde büyük bir rağbet ve tesir uyandıran

[60] *Silâhdar tarihi*, 1, 660.

[61] Aynı eser, 1, 728.

[62] Keza, 1, 730.

[63] *Kuyudat defteri*, Maliye D. T. 4445, 74.

[64] *Tamirat defteri*, Maliye defterleri tasnifi, 3992, S. 312.

[65] Aynı defter, 3992, S. 336.

[66] Vesika metni aynen şöyledir : "Bu defa tamiri fermanım olan tersâne-i âmirem bağçesine iktiza eden ecnas kerestenin kerestecilerden mübayaasında üsret olmaktan nâşi Tophaneli Ahmed Reis'in çekleve sefinesiyle ancak ebniye-i hümayunum için iktiza eden ecnas kerestenin Bahr-i Siyah cânibinde vaki' iskelelerden Asitane-i saadetim tarafına nakline mümaneat olunmamak için emrim sudurunu divan-ı âlişanım hacegânından olup halâ şehremini olan Mehmed arzuhaliyle istid'a eylediği ecilden vechi meşruh üzre amel olunmak babında fermanın sâdır olmuştur. Evail-i Ş. 1167 *Mühimme defteri*, No : 156, S. 165".

[67] Çelebizâde Âsım, *Tarih*, S. 427.

İstanbul bahçelerinden birisi de Südlice'deki Karaağaç Bahçesi idi. Defterdar zâde İbrahim Paşa'nın daha evvelce mülkü iken mevki ve manzarasının letafetiyle IV. Murad üzerinde tesir bırakmış, onun sık sık ziyaret ettiği yerlerden birisi olmuştu. O, binlerce erbab-ı teferrücün kayıklarla Kâğıdhane'ye koşuştuklarını buradan seyrederdi. Hatta onun burada 1083 (M.1672) tarihinde bir kasır bina ettiğini biliyoruz.[68] Deniz kenarında Karaağaç Korusu'yla çevrildiği zikredilen bir saray, bu bahçenin belli başlı kısımlarını teşkil ediyordu.[69] Elimizde mevcud bulunan tarihî kayıdlara göre Karaağaç Bahçesi'nde ilk mevzii tamire 1112 tarihinde başlandığı tahmin olunabilir. Bu tamir mezkûr bahçenin harem kısmında yıkılması dolayısiyle ferman ile tamiri emrolunan bir duvarın 11428 kuruş ile yapılmıştır.[70]

Karaağaç Bahçe ve Yalısı asıl büyük rağbet ve ilgiyi III. Ahmed devrinde idrak etmiştir. Muhtelif bölümlerinde 1116 tarihinden 1120 yılına kadar muhtelif fasılalarla yapılan tamir ve termim faaliyeti bunun bir hakikat olduğunu göstermektedir. Başvekâlet Arşivi'nde bulunan bir tamirat ve inşaat defterinde görüldüğüne göre[71] takriben 1116 senesinde vuku' bulan bir tamiratta bahçe-i hümayunun bazı mahalleri *tamir ve termim* ve bazı *mahalleri* ise yeniden bina buyurulması ferman olunmuştur. Bunun üzerine muhtelif ecnas ve eb'adda kerestelerle enser (demir çivi), boya, kurşun ve levazımat-ı saire mubayaa edilmiştir. Ezcümle haremde ve dışarısından ağa odalarına, iskelelere ve bahçenin parmaklıklarına kestane, ıhlamur, gürgen, çınar gibi cinslerde levhalar, çubuklar, direkler, topaçlar, taban ve tavan tahtaları ve saire kullanılmıştır. Enser olarak ise, dokuz kalem ecnas demir çivi alınmış ve bahaları ödenmiştir. Harem ile taşra ağa odalarındaki kapı, pencere, çam çerçivelere kullablı halkalar, maymuncuklar, buğlular, kullablar, kabaralar gibi mütenevvi çilingir mühimmatı mübayaa edilmiştir. Yine aynı mahallerde doğrama pencere kanatlariyle kapılar, çerçeveler, trabzanlar ve saire vaz'olunmuştur. Boya olarak sülüğen tutkal, çamsakızı, ruğan, zırnıh ve lâhûrî kül ve siyah renkli boyalar isti'mal edilmiştir. Haremde hünkâr ile devletlû efendinin divanhanelerine muhtelif ecnasta perdeler yaptırılmıştır. Haremdeki hamam ve çeşmelere lüleler konulmuştur. Bu esnada çalışan dülger, nakkaş, hamamcı, taşçı, sıvacı ve saireye de ücretleri tediye edilmiştir. Bütün bu masrafın tutarı olarak 12400 kuruş harcandığı görülmektedir. Yine takriben H. 1116 tarihlerine doğru mezkûr bahçede vuku' bulan bir tamirat sırasında saraya gelen su yollariyle harem ve dışarıdaki dolabların kurşun, beziryağı, taşkireci, künk, boru, pamuk, kenevir, tuğla, horasan, çubuk, levha, çivi, zift, kireç, tulum, çuka, kirpas gibi mühimmatı bahaları verilerek mübayaa olunmuş ve bunların amele ve ustalarına ücretleri tediye edilmiştir ki, bu meblağ aşağı yukarı 14773,5 kuruş kadar tutmaktadır. Keza aynı tarihlerde mezkûr bahçede hünkârın odasından hamamına kadar yeniden bir dehliz bina olunmuş ve bu inşaat sırasında ıhlamur taban tahtalariyle levhalar, çiviler, sülüğen, tutkal, yağlar ve muhtelif renklerde boyalar kullanılmıştır. Bundan başka kiremid ve alçı isti'mal edilmiş, kafesler yapılmış, muhtelif ecnasta mefruşat malzemesi de ele alın-

---

[68] Evliya Çelebi *Seyahatname*, 1, 409 - 410.

[69] Şeyhülislm Ebüssüud Efendi'nin bahçesinin 'Karaağaç Yalısı'na muttasıl olduğu, çam ağaçlariyle ve bülbüllerle süslü bir hadika-i ferahfeza bulunduğu ve meşhur tefsirini bu lâtif ve zarif bahçede telif ettiği söylenir. Südlice iskelesinin Karaağaç tarafında ve sahilde bulunan Sokullu Mehmed Paşaya aid olup bilahire yanan yalı ile meyve ve çiçeklerle dolu bahçesi de burada bulunuyordu. Bundan başka Karaağaç Bahçesi'ne bitişik bir de Koca Yusuf Efendi bahçe ve yalısı vardı.

[70] *Tamirat defteri*, Maliye defterleri tasnifi, 3992, S. 339.

[71] Maliye defterleri tasnifi, No : 1655, S. 2-3.

mıştır.[72] Fazla olarak 2 Zilhicce 1116 dan 22 Zilhicce 1116 ya kadar Karaağaç Bahçesi'nde Darü's-saade ağası marifetiyle yeniden şehnişinli oda ve bu odaya munsab oda ve havale perdeleri ve tahta perde ve ağalar kapusu önünde taş musluklar ve üzerine sundurma ve etrafına tahta perde ve musluğa cereyan eden su yolları inşa edildiği görülmektedir. Bu esnada ise, muhtelif ağaçlardan levhalarla çiviler, çilingir ve doğramacı mühimmatı kullanılmış ve sülüğen, aşıboyası, tutkal, zencefre, ruganı zift, mermer ve saire ile çeşidli renklerde boyalar, küçüklü büyüklü camlar, keten, kenevir, pamuk, mermer, horasan, künk, tuğla ve saire isti'mal edilmiştir.[73] Aynı veçhile Karaağaç Bahçesi tarafında vaki ağaçlar içinde vaki çeşmenin Dar'üssaade ağası marifetiyle 22 Zilhicce 1116 da tamir gördüğüne şahid olmaktayız. Bu tamir sırasında ise, yeniden künklerle taşkemerler ve kaldırımlar yapılmıştır. Kullanılan malzeme ile taşçı, suyolcu, kayık ve hamaliye masrafı olarak ise, cem'an 6108 kuruş sarfolunmuştur.[74] Yine zikrettiğimiz bu defterden öğrendiğimize göre 6 Muharrem 1118 tarihinde Karaağaç Bahçesi'nde devletlû sultanın yalı tarafında vaki fevkanî odasına munsab olmak üzere ve ağalara ayrı ayrı olarak camekâniyle, külhaniyle ve suyollariyle yeniden kârgir birer hamam yaptırılmıştır.[75] Keza aynı senenin safer ayı sonlarına doğru (22 Safer 1118) Karaağaç Bahçesi'nde hünkâr odasına munsab bir hazine odasının yeniden bina olduğunu görüyoruz.[76] Bundan başka 22 Şevval 1118 ilâ 4 Safer 1119 tarihleri arasında Karaağaç Bahçesi'nde haremde yeniden bir tamirat faaliyeti göze çarpmaktadır. Bu esnada yeniden bina olunan kameriyelerle tahta perdelere, iki aded hazine odasına, kârgir hamama, limonluğa, su dolabı çarhlarına ve sair iktiza eden mahallerin tamirat ve termimatına muhtelif inşaat malzemesi harç ve sarfolunmuştur.[77] 10 Zilkade 1118 ile 4 Safer 1119 tarihleri arasında ise Karaağaç bahçesi, kurbünde bir hasahurun tamir ve termimine çalışıldığı görülmektedir. Bu hasahırdan başka baltacılara, kahvecilere, helvacılara, aşçılara, kozbekçilere tamir ettirilen bir de kiremithane görülmektedir.[78] Karaağaç Sarayı ve Bahçesi'nde 1119 yılı içinde ise, başlanılan tamirata devam edildiği muhakkaktır. Şöyle ki, haremde yeniden hazinedar ağaya odalarla hamam, nöbethane, ve tahta perde yapılmıştır. Ayrıca kazıklar tecdid edilmiş, tahta kaplaması yapılmış ve yeniden çıkma ile bazı mahallerin tebdil ve tağyiri tamamlanmıştır. Bu esnada kullanılan çeşitli inşaat malzemesiyle amele ve sanatkârlara ücret olarak toptan 285781 kuruş ödendiği görülmektedir. Aynı bahçe ile Yusuf Efendi Bahçesi'nde ve kiremithanede 26 Muharrem 1119 a kadar yapılan muhtelif tamirat faaliyeti manzur-ı hümayun olduktan sonra, yeniden mezkûr bahçelerde inşaat faaliyetlerine şahid olunmaktadır. Ezcümle Karaağaç Bahçesi'nin harem kısmındaki kasra nakışlı ve bez perdeler tedarik edilmiş, iki aded çeşmeye borularla kaba ve mutena hasırlar döşenmiş ve deniz kenarındaki iskelelere babalariyle trabzanlar ilâve edilmiştir.[79] Bundan başka 14 Safer - 15 R. evvel 1119 tarihleri arasında mezkûr bahçede harem ağalariyle baltacılara, aşçılara ve hasahırlıya ayrı ayrı çeşmeler yapılmıştır. Bu çeşmelerin arasına döşenilen künkler ile çeşme ayakları deniz kenarına verilmiştir.[80] Keza aynı bahçede Valide Sultanın yeni odasına ve köşküne Şa'ban 1119 içerisinde döşenmek üzre perde, yastık, boğası, çuha, bez, minder, atlas gibi muhtelif eşya bulunan mefruşat malzemesi mübayaa edilmiş ve bedel olarak toptan 401248 kuruş tediye edilmiştir.[81]

---

[72] *Tamirat - inşaat defteri*. Maliye defterleri Tasnifi, No : 1655, S. 4.
[73] Aynı defter, S. 5.
[74] Keza, S. 7.
[75] Keza, S. 8 - 9.
[76] Keza, S. 10
[77] Keza, S. 22.
[78] Keza, S. 23.
[79] Keza, 26 - 27.
[80] Keza, S. 28.
[81] Keza, S. 33 - 34.

Karaağaç Bahçe ve Sarayı'nda enderun ağalarının da yalıları olduğu anlaşılmaktadır. Filhakika 3 Zilkade 1119 ilâ 5 R. âhir 1120 tarihleri arasında bu yalı ile hünkâr odasında, kasr-ı hümayunda, hasoda ve sair mahallerde yeniden inşaat hareketleri vuku' bulmuş ve bu esnada mütenevvi ecnasta kereste ile mismar, çilingir malzemesi, boyalar ve sair eşya kullanılmıştır. İşçi ve usta ücretleriyle birlikte cem'an 1520809 kuruş sarfedilmiştir. Keza mahall-i mezburda hünkâr odası ile hırka-i şerif odasına ve misafir odalarına Uşak halıları, astarlar, kilimler, hasırlar mübayaa ve ferşedilmiş ve bedel olarak ta 1592231 kuruş harcanmıştır. [82]. 6 R. Âhir 1120 tarihinde Karaağaç Bahçesi'nde hırka-i şerif odasına alınan acem keçesiyle dikilen sair kapı perdeleri ve bez pencere perdeleri bedeli olarak ise, toptan 25680 kuruş ödendiğini görüyoruz [83]. Bütün bunlardan başka hadika-i hassadan Karaağaç Bahçesi verasındaki mıntakanın ağaçlandırılması düşünülmüş ve İzmit'ten kereste emini vasıtasiyle ıhlamur, karaağaç, meşe, dişbudak, gürgen, çınar ve saire gibi ağaç fidanlarının gönderilmesi istenmişti [84]. Bütün bunlardan başka Başvekâlet Arşivi'nde Karaağaç Sarayı ile Kâğıdhane Kasırları'nın Hassa başmimarı Hafız İbrahim tarafından tasdik edilmiş, 13 C. evvel 1190 tarihli tamirleri keşfini havi bir tarihî vesikaya daha rastlanılmaktadır [85].

Karaağaç Sarayı ve Bahçesi Üçüncü Selim zamanına gelinceye kadar padişahların bahar ve güz mevsimlerinde buraya göçetmeleri dolayısiyle hemen hemen mamur denilebilecek haldeydi. Fakat bu tarihten sonra itibardan düşmesi yüzünden harabe yüz tutmuştu. Sultan Mahmud Kâğıdhane'nin tecdidine karar verdiğinde lüzumlu inşaat malzemesinin mühim bir kısmı buradan tedarik edilmişti. Nihayet 1242 Muharreminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye için bina olunan kışlalara, duvarlarının bakiyelerinden mütesekkil bulunan mütebaki taşlar da alınarak yeri boş bir arsa haline gelmişti [86].

Koca Yusuf Efendi Bahçesi :

Karaağaç Bahçesi bitişiğinde Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi'nin çam ağaçlariyle süslü ve bülbüllerle dolu bahçesinden ve Sokullu Mehmed Paşa'ya aid olup meyva ağaçları ve çiçek saksı ve tarhlariyle müzeyyen hadikasından başka yakınında bir de Koca Yusuf Yalısı'yle Bahçesi'nin bulunduğunu görüyoruz. Bu Koca Yusuf Efendi hakkında bugün için tatmin edici bir bilgimiz yoktur. Ancak Başvekâlet Arşivi'nde rastladığımız bir tamirat - inşaat

---

[82] Keza, S. 36 - 37.

[83] Keza, S. 42.

[84] Evahir-i Şevval 1158 tarihli olan bu hüküm aynen şudur : "Hassa bostancıbaşıya ve İznikmid'de kereste eminine hüküm ki, Hadika-i hassadan Karaağaç bahçe-i hümayunumun verasında vaki" damen-i cebele enva-ı eşcar gars ve terbiye ile ihzarına irade-i aliyem teallûk eylediği cihetten envaından kifayet mikdarı ağaç fidan tedarük ve mahall-i mezkûre gars olunmak için seri'an nakl ü irsali fermanım olmakla imdi icab eden bahalariyle ücret-i nakliyeleri yedinden verilmek ve herbiri mukaddem ihraç ve irsâl olunduğu veçhile ikişer ve üçer yıllık olup garsolundukta terbiye ve nema kabul eder ıhlamur ve karaağaç ve meşe ve dişbudak ve gürgen ve çınar ve sair bunlara müşabih ağaçların fidanı olmak üzere İznikmid ve ol havaliden yalnız beş bin aded ağaç fidanı tedarük ve mübayaa ve İznikmid kayıklarına vaz' ve ceste ceste bostancıbaşı mumaileyhe irsâl ve teslim olunup hin-i tekmilinde bahalariyle ücret-i nakliyeleri tarafından verilmek için fidanların ecnas tasrihiyle defter ve defterinin der-i devletmedarıma irsal eylemen babında.)

[85] Cevdet - Saray T. No : 5645. Karaağaç Bahçesi'yle ilgili olmak üzre mezkûr bahçe civarında eski humbarahane mahalline inşa olunan has ahır ile cebehaneler yerinde has matbah ve nöbet ahırları yapıldığını söylemeliyiz. Bunu 12 Safer 1149 tarihli olup hassa mimarı Mustafa'nın imzasını havi bulunan bir keşifnâmeden öğreniyoruz : Cevdet, Saray Tasnifi, No : 3603.

[86] Hüseyni-i Ayvasarayî, *Hadikatü'l-Cevami'*, 1, 302 - 303.

defterinde[87] yalısiyle bahçesine aid bazı imar faaliyetlerine rastladığımızı söylemeliyiz. Mezkûr defterden öğrendiğimize göre darü's-saade ağası marifetiyle 17 Zilkade - 23 Zilhicce 1116 tarihleri arasında verilen bir ferman mucibince Koca Yusuf Efendi Yalısı'nda bir tamir yapılmıştır. Bu esnada yalının odalariyle hamamları, duvarları ve sair iktiza eden mahalleri gereği gibi tamir edilmiş ve muhtelif cins kerestelerle çeşitli mevad ve malzeme kullanılmıştır. Ayrıca beccarlar ile nakkaş, camcı, suyolcu, hamamcı, sıvacı ve sair sanatkârlar çalışmıştır. Bundan başka zikrettiğimiz bu bahçede deniz kenarında 12 Zilkade 1118 - 26 Muharrem 1119 tarihleri arasında bir kasr-ı hümayûn bina olunmuş ve kilerliye, seferliye, teberdarana üç aded koğuş odasiyle tetimmatı bina olunmuştur. İlâve olarak da bu sırada hırka-i şerif odasiyle oda-i has ve hazineli odası meremmatı icra edilmiştir. Ayrıca hazineli odasına yeniden kenifeler ilâve ile sair mahallerinde muktazi bazı tamirler de unutulmamıştır.

Karaağaç Bahçesi'yle Yusuf Efendi Bahçesi'ndeki ve kiremithanede 26 Muharrem 1119 a kadar yapılan tamirat faaliyeti manzur-ı hümayun olduktan sonra yeniden mezkûr bahçede inşaî faaliyetlere rastlanılmaktadır. Ezcümle Yusuf Efendi Bahçesi'nde 9 Safer 1190 dan itibaren kasra mutena ve kaba hasırlar döşenmiş, tarafeyne çiçeklik olmak üzre çakıl ve tuğla tarhlar yapılmış ve deniz kenarında iskeleler ve kazıklar mahallinden çıkarılıp geriye çekilmiş ve keza deniz kenarında babalarla parmaklıklar ve payanda ve demirler ve kilerliye sundurmalı ve iki kemerli ocaklar eklenmiş, hazineli oda büyültülerek önüne tahta perde ve seferli odasına tahta döşeme ile diğer odalara raflar ilâve edilmiştir. Rikâb ağalariyle haseki ağaya ve kapıcılara lüzumlu miktarda diğer odalar bina ile sair önemli yerler tamir olunmuştur. Yine Karaağaç Bahçesi'yle birlikte olmak üzre 14 Safer - 15 R. evvel 1119 tarihleri arasında Yusuf Efendi Yalısı'nda enderun ağaları için yeniden bir kârgir kemer çeşme bina edilmiş ve sakıflariyle suyolları, kurşunlar ve kurşun borular döşenmiştir. Maalesef XVI. asırdan itibaren tetkik ettiğimiz mevacib defterlerinde hasbahçeler arasında ismine rastlayamadığımız Koca Yusuf Efendi Bahçesi ile yalısının bânisi gibi tesisi tarihi ve âkibeti de mevcud meçhullerimiz meyanında kaydedilmesi icab eder.

Beşiktaş Bahçesi :

Evliya Çelebi Beşiktaş'ta bulunan bahçe ve mesirelerden bahsederken Beşiktaş Bahçesi'nin II. Bayezid zamanında paşa yalısı olduğunu, sonra padişahlara geçtiğini ve böylelikle bir bağ-ı İrem haline geldiğini, kat kat kaalarla ve şahnişinlerle süslendiğini, fakat o kadar vasi' olmadığını söyler[88] Filhakika Dolmabahçe'den az ileride Küçük Arab İskesisi yakınında bulunduğunu tahmin ettiğimiz bu bahçe mahallinin II. Bayezid devrinde Kapdan Paşa Yalısı olarak tanınırken bilâhire Cağaloğlu Yalısı adını almış ve bunu müteakiben padişahlara intikal ederek Osmanlı sarayının hasbahçeleri arasına girmişti. Bu bahçenin asıl bahçe kısmı hakkında bugün için esaslı bir bilgiye malik olamadığımız halde sahil saray kısmı hakkında tarihî vesikalarda ve Osmanlı tarihlerinde bazı dağınık kayıdlara rastlamak kabil olmaktadır. Ezcümle bu sahilsarayda doğan Osmanlı padişahlarından I. Ahmed'in burada yedi kubbeli bir köşk yaptırdığını, fakat kendisine bunun sefasını sürmek bir türlü nasib olmadığını biliyoruz. Bundan başka Onyedinci asır başlarında burada çıkarılan lâtif bir suyun fiskiyeli ve şadırvanlı havuzlara döküldüğü de mevcud bilgilerimiz arasında sayılması icabeder[89]. IV. Meh-

[87] Maliye Defterleri Tasnifi, No : 1655, S. 6 - 7, 24 - 25 ve 26 - 28.

[88] *Seyahatnâme*, Cild 1, S. 448 - 449.

[89] Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, S. 43.

med devrinde (1071 R. evveli) yukarda adını zikrettiğimiz Cağaloğlu nam mirî, sarayın denize nâzır kârgir harem duvarı ve üzerinde olan kurşun örtülü köşkten gayri bilcümle harem dairesi temelinden yıktırılmış, ardında olan yoldan ve saraya mülhak olan bostandan bir hayli yer alınmak suretiyle yeni bir saray yaptırılmıştı. Bundan başka hasoda önünde deniz kenarında taş kemerler üzerine oturtulmuş bir kasrın binasına beşinci vezir Kara İbrahim Paşa nezaretinde başlanılarak, takriben onaltı ayda tamamlanmıştı. Keza harabe yüz tutan hazine, kiler ve zülüflü baltacı daireleri de yeniden tamir olunmuştu. Bu esnada başgösteren susuzluk ise, Dolmabahçe üstünde ve eski zindan yakınında inşa edilen iki büyük mahzen vasıtasiyle Galatasaray'dan ahzedilmişti. Ayrıca buradaki bostanlık dahi cirid meydanlığı için temizlendikten sonra Receb ayı ortalarında Osmanlı hükümdarını Üsküdar Bahçesi'nden buraya göç ettirmek kabil olmuştu. [90] Tarihî vesikalardan öğrendiğimize göre IV. Sultan Mehmed devrinde Bağçe-i Hassa'dan olan Beşiktaş Bahçesi'nde bu tamir faaliyetine yine devam edilmekte idi. 5 Şevval 1078 tarihli siyakatla yazılmış bir tarihî kayda göre Davudpaşa, Tersâne, Kandilli, İstavroz, ve Kâğıthane'de vaki Emirgûneoğlu Bahçeleri ile birlikte Beşiktaş Bahçesi'nde dahi bir tamire lüzum görülmüş ve bostancıbaşı Mustafa ve Başmimar Mustafa Ağalar marifetiyle burada kârgir duvarlarla bostancı odaları ve mescid tamir edildiği gibi, matbah ile sair yerin sakıfları 200740 kuruş sarfiyle termim olunmuştur [91] İstanbul Kadısı ile Baş defterdar kaymakamına ve kadısına, Midilli, Haleb kadılarına ve Yava cizyedarı Hasan ile Rumeli kıbtiyan nâzırı Siyavuş'a, koyunemini Ahmed'e, Divriki cizyedarına yazılan müteaddid emr-i şerifler, bize, bunu ifade ve aksettirmiş bulunmaktadır. Bu arada Yava cizyesi malinden dört yük akçenin tedariki ile bina mübaşirine teslimi için İstanbul Kadısına ve memalik-i mahrusa de Yava cizyesi cem'ine memur olan Hasan'a [92], Rumeli kıbtiyan cizyesi malinden üç yük akçenin aynı veçhile bina mübaşirine teslimi için nâzır olan Siyavuş'a [93] koyun mukataası malinden iki yük akçe için koyuneminine [94], Midilli mukataası malinden iki yük akçe için mezkûr mukataa eminine [95], Divriki cizyesiyle mukataası malinden keza iki yük akçenin serian temini için onları üzerine alan şahsa [96] ve nihayet Haleb Gümrüğü mukataası malinden beş yük akçenin dahi Haleb kadısiyle Haleb muhassılı İbrahim'e hükümler yazılmıştı [97]. Yine bu cümleden olmak üzre Avcı Mehmed devrinde (1091 yılı) Beşiktaş Bahçesi bina-yı hü-

[90] *Silâhdar Tarihi*, 1, 732.

[91] Kuyudat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4445, S. 74.

[92] Kuyud-ı Beravat ve Ahkâm-ı şikâyet defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 3774, S. 198.

[93] Aynı defter, S. 198.

[94] Keza, S. 199.

[95] Keza, S : 199.

[96] Keza, S. 200.

[97] Biz yazılan bu emr-i şeriflere bir örnek olmak üzre ancak bir tanesinin tam metnini vereceğiz : Haleb Kadısına ve Haleb Muhassılı İbrahim'e hüküm ki, Hâlâ mahrûse-i İstanbul kurbünde olan bahçe-i hassadan tamiri fermanım olan Beşiktaş Bahçesi için, sen ki muhassıl-ı emvalsin, uhdende olan Haleb gümrüğü mukataasının 1075 senesi malinden beş yük akçe tayin olmakla meblâğ-ı mezburu emr-i şerifim vardığı gibi tedarik idüp ve kiseleyüp ve mühürleyüp irsâl olunan mübaşire virüp mutemedaleyh âdemlerinle bervech-i tacil âsitane-i saadetime irsâl ve bina mübaşirine teslim ittürüp ve temessük aldırıp hüccet ittüresin deyü fermanım olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerifimle vardıkta amel idüp dahi kat'a tehir ve tevekkuf eylemeyüp meblâğ-ı mezburu emrim vardığı gibi tedarik idüp ve kiseleyüp mübaşir-i mezbur ve mutemedaleyh âdemlerinle gayet sür'at ve isti'cal ile mahruse-i İstanbul'a irsâl ve mübaşirine teslim ittürüp ve temessük aldurup ve hüccet ittürüp alup hıfzeyleyesin ki hin-i muhasebede ibraz oluna. 7 Ramazan 1075.

mayunun sermimaran-ı hassa İ s m a i l A ğ a marifetiyle başka bir tamirine daha rastlanılmaktadır. Buna aid varidat, ihracat, ücarat ve mesarifatı saire hisabları ise şehremini olan Elhac M u s a E f e n d i marifetiyle tanzim edilmiştir[98]. II. M u s t a f'a devrinde B e ş i k t a ş B a h ç e s i kasrında vuku' bulan diğer bir tamir sırasında çini kaplama ameliyesine tevessül edilmiş ve bunun için lüzumlu kâşilerin örneğine uygun olarak imali ve irsali hususunda İ z n i k kadısıyle İ z n i k'teki kâşicibaşıya hitaben emir verilmişti[99] 1116 senesinde III. Ah m ed'in saltanata cülûsu başlarında İ s t a n b u l'daki hadaik-i hassada ve bu meyanda B e ş i k t a ş Y a l ı s ı'nda mevcud olan mefruşat ve evaninin tadadı ferman olunmuş ve bu işe eski bostancıbaşı A l i A ğ a ile bostancılar yazıcısı ve baş muhasebeden bir kâtib memur kılınmıştı. Bu hey'etin yaptığı eşya tahririni havi müfredat defteri[100], bize, o tarihlerde B e ş i k t a ş Y a l ı s ı'nın müştemilât ve teferrüat-ı mütemmimesi hakkında da bir fikir verebilir. Ezcümle leb-i deryada bir kasr-ı hümayunile bunun yakınında bir kış odasının, tahtanî bir divanhanenin, camekânlı bir odanın, hasodanın, bir kurşunlu kasrın, padişaha mahsus kâşili bir oda ile yine kâşili ve bahçeye nâzır bir odanın, tavanı çinili soğuk ve sıcak camekânların, havuz kenarında ayaklı bir tahtın, havuz ile denize nâzır camlı birer kasrın, atik kâşili bir odanın, valide sultan ile haseki sultan, kethüda kadın ve darü's-saade ağası odalarının ve haremdeki bir cami'in adları kaydedilmiş bulunmaktadır. III. A h m e d'in ölümü üzerine B e ş i k t a ş S a r a y ı'nda yarıda kalan genişleme faaliyetine, eskidenberi mevcud olduğu kuvvetle muhtemel olan çinili köşk hariç olmak üzre, Birinci Mahmud devam etmisti. Kısmen 1766 yılında vuku' bulan şiddetli bir zelzele ile ve kısmen müteakıb devirlerdeki bazı mühim sayılabilecek lodos fırtınalariyle hasara uğradığına şahid olduğumuz B e ş i k t a ş S a r a y ı İtalyan seyyahı Fr. G e m e l l i'nin ifadesine göre Boğaz sahilinde bazı ahşab daireleri havi olduğunu, büyük bir bahçe ile servi ormanı içinde bulunduğunu kabul etmek gerekir[101]. Has bahçeleri ve kasr-ı hümayunları büyük bir gayret ve zevkle onarıp süsleyen I. Ma h m u d'dan sonra bilhassa III. S e l i m yaz aylarını, kendisinin de bazı tesis ve ilâveler yaparak büyülttüğü bu sahilsarayda geçirdiğini biliyoruz. III. S e l i m'i takib eden IV. M u s t a f a devrinde ise B e ş i k t a ş S a r a y ı'nın bazı aksamında tamir yapılması için 28 R. âhır 1223 ve 18 Şa'ban 1223 tarihlerinde hassa baş mimarı M e h m e d E m i n Efendi ile kalfalara gerekli emir ve direktifler verildiği gibi[102] ayrıca B e ş i k t a ş S a r a y ı'nın tamirine memur edilen Y u s u f A g â h Efendi'nin talebine binaen 27 Şevval 1223 te tamir edilecek yerlerin B a ş m i m a r E f e n d i tarafından keşfi ile tahmin edilen masrafların müfredatı çıkarılmıştı[103]. Nihayet II. M a h m u d devrinde yapılan bazı ufak tefek tadillerden ve yeni bazı binaların ilâvesinden sonra Sultan A b d ü l m e c i d devrinde D o l m a b a h ç e S a r a y ı'nın inşasiyle B e ş i k t a ş sahilsarayı ve dolayısiyle B e ş i k t a ş B a h ç e s i ortadan kalkmıştı.

---

[98] *İcmal-i muhasebe defteri*, Maliye defterleri tasnifi, No : 770.

[99] 7 Şa'ban 1111 tarihli olan bu emr-i şerifte şöyle denilmektedir : Beşiktaş Bahçesinde olan kasr-ı hümayunumun noksan olan kâşileri irsâl olunan nümuneye göre yapılup irsâl olunmak üzre fermanım olup henüz irsâl olunmamakla mukaddima ferman olunan kâşiler ve bu defa saray-i cedid-i âmiremde olan mahallerin dahi iktiza eden 200 aded kâşileri gönderilen nümuneye göre bir gün evvel ve bir saat mukaddem asla nümuneden bir mahallinde mugayiri olmamak üzre yapturup bervech-i müsareat irsâl eylemeniz bâbında fermanım olmuştur. İznik Kadısına ve çinicibaşıya hitaben emir verilmiştir.

[100] Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 13 - 15.

[101] *A voyage round the World* P. 70.

[102] Cevdet : Saray Tasnifi, 4131 ve 3429 (Başvekâlet Arşivi).

[103] Keza, No : 3538 (Başvekâlet Arşivi).

Dolmabahçe :

En eskisi 991 tarihine tekabül etmek üzre ayrı ayrı tetkik etmek fırsatını bulabildiğimiz yirmiye yakın mevacib defterinde böyle bir bahçe adiyle sair durum ve ahvaline dair tek bir kayda rastlanılmamaktadır. Onyedinci asır Ermeni müelliflerinden Eremya Çelebi'in ifadesine göre körfeze müşabih beylik bir bostanlık olan eski yerini, Osmanlı padişahlarından I. Ahmed, Nasuh Paşa'nın zamanında doldurtmuştu.[101] Bilindiği üzere donanma sefere çıkarken kapdanpaşalar burada bir kaç gün ikamet ve hususiyle resmî ziyafetlerini icra eylerlerdi. Bu sebebten bu körfezin dolması münasib görülmüştü. Bunun için de yakınındaki dağ denize ilka ve Beşiktaş Bahçesi'yle Kabataş'daki Karabâli Bahçeleri arası doldurularak hasbahçeler meyanına sokulmuştu.[105] Evliya Çelebi ise Dolmabahçe'nin eskiden küçük servili bir bağ olup doldurma işinin Osmanlı padişahlarından Genç Osman'ın fermaniyle vuku' bulduğunu kaydetmekte ayrıca onyedinci asırda servilerle kuşatılmış bir bahçe olan Dolmabahçe'de II. Selim'in bir köşkü ile havuzundan başka bir şey kalmadığını ilâve eylemektedir.[106] IV. Mehmed ile I. Mahmud ve II. Mahmud ise, bu civarda bazı köşk ve ebniye inşa ettirmişlerdi.

Karabâli Bahçesi :

Hicrî 991, 994, 1011, 1036, 1038, 1052, 1055, 1063 ve 1066 tarihlerine tekabül eden mevacib defterinde[107] ismine Bağçe-i Bâli-i Siyah şeklinde ve 1079, 1088, 1130, 1137 ve 1146 senelerine aid olanlarda ise, Bağçe-i Karabâli olarak kaydedildiğini gördüğümüz İstanbul hasbahçelerinden birisi de bu Karabâli bahçesi'ydi. Bunun eskiden İstanbul'un bağlık ve bahçelik bir bölgesi olarak tanınan Fındıklı'ya bağlı Kabataş'ta olduğu tahmin olunmaktadır. Bilindiği üzre müteferrika zümresinden olan Kara Bâli Zihni Çelebi bilâhire arpaemini ve müteakiben matbahemini olmuş ve Kanunî Süleyman devri sonlarından III. Murad devri ortalarına kadar muhtelif mansib ve hizmetlerde bulunmuştu. Nihayet 992 yılında III. Mehmed'in sünnet düğününde Sûr-ı hümayun emini olmuş ve bir az sonra vefat etmişti.[108] Bektaşi tarikati müntesiplerinden olduğunu tahmin ettiğimiz müşarünileyh, Kanunî Süleyman'a Beşiktaş'taki Süleymaniye cami'i'ni yaptırtmaya muvaffak olduğu gibi civarındaki Süleymaniye Mahallesi'ni de te'sis ettirebilmişti. Bundan başka yine aynı veçhile namına nisbet edildiğini yukarda kısaca işaret ettiğimiz Kara Bâli Bahçesi'ni de kurdurtmak imkânını bulabilmişti.[109]

Bugün için bu hasbahçe hakkında daha fazla bir bilgiye malik değiliz. Ancak Hicrî 1116 yılında III. Sultan Ahmed'in fermanı üzerine İstanbul'da mevcud bulunan belli başlı hasbahçelerde eski bostancıbaşı Ali Ağa ile bostancılar yazıcısı ve bir de başmuhasebeden memur edilen bir kâtibden müteşekkil bir hey'et marifetiyle bir eşya tadadı yapılmıştı. Bu sayım esnasında Karabâli Bahçesi'nin eşyası da aşağı yukarı tesbit edilmiş bulunuyordu. Mezkûr bahçenin müştemilât ve teferrüatı sairesi meyanında bir cirit meydanı kasrı ile bir yeni köşk adları geçmektedir. Bu kasır ile köşkün mefruşatı arasında ise Bursa yastıklarının, Selânik keçelerinin pusîde, çuka ve minder-i sürahların, Uşak halılarının adları görülmektedir.[110]

---

[101] *İstanbul tarihi*, S. 43.

[105] Hafız Hüseyin, *Hadikatu'l-Cevami'*, II, 89.

[106] *Seyahatnâme*, Cild 1, S. 447 - 448.

[107] Başvekâlet Arşivi, Maliye D. T. No : 6559, 6342, 6677, 6602, 6580, 6605, 6766, 6707, 6570, 6610, 6555, 6558, 6286, 6703.

[108] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, 5.

[109] Tayyib Gökbilgin, Boğaziçi maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, S. 675.

[110] Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 16.

Üsküdar Bahçesi :

En eskisi 991 tarihli olmak üzre incelemeye fırsat ve imkân bulabildiğimiz yirmiye yakın muhtelif tarihli mevacib defterinde adının kaydedildiğini gördüğümüz Bağçe-i Üsküdar, İstanbul'da bulunan hasbahçelerin şüphesiz en büyük, en eski ve en mühimlerinden birisi olsa gerektir. Harem'le Salacak arasında bulunduğu hemen hemen kabul edilen bu bahçe ve sarayın Kanunî Sultan Süleyman tarafından Mimar Koca Sinan'a bina ettirildiği söylenir. [111] Ermeni müelliflerinden Eremya Çelebi onyedinci asır Üsküdar'ını bize anlatırken Sarıtaş iskelesinde Ayazma, Taşlımanı'nda Ayşe Sultan ve nihayet Salacak sahillerinde ise, Fatıma Sultan bahçelerinden kısaca bahsettikten sonra Üsküdar Bahçesi'ne temas etmektedir. [112] Ona göre bu bahçenin ağaçları umumiyetle dairevî şekilde dikilmiş olup köşkün etrafında gerilmiş tutulan bir tülü andırmakta idi.

Harem ile Salacak arasında bulunan Üsküdar sahilleri, bilhassa Osmanlı devrinde padişahların rağbetini kazanmış ve adeta kendileri için yazlık birer sayfiye haline gelmişti. Böyle bir ihtiyacı ilk olarak duyan da, zannedildiğine göre, Kanunî Sultan Süleyman olmuştu. Bu maksadla o mezkûr mahalde 1555 yılında bir yazlık sarayın temellerini atmış ve tamamlamıştı. III. Murad ise onun yaptırdığı bu sarayı esaslı bir şekilde onarıp yeni yeni ilâvelerle genişletmiş ve büyültmüştü. Daha sonraları ise IV. Murad Bağdad Köşkü'nün inşasından evvel Üsküdar'ın bu lâtif mevkiinde, Eremya Çelebi'inin zikrettiği veçhile, yeni bir köşk daha yaptırmıştı. Diğer hasbahçelerde olduğu gibi burası da ebniye ve bahçe kısımlarından teşekkül etmekteydi. Söylendiğine göre Üsküdar Sarayı'nın ebniye kısmında muhteşem ve süslü odalar bulunduğu halde bahçe kısmında böyle bir ihtişam ve müzeyyenata lüzum görülmemişti. Şehrin hemen her tarafında görülen servi ve çam ağaçlarından başka burada göze çarpacak yeşillik yok gibiydi. Bu bahçenin en bariz özellikleri arasında çiçek tarhlariyle diğer belli başlı süs ağaçlarının bulunmayışı, fazla mikdarda sebze yetiştirilmeye ehemmiyet verildiğini ve bilhassa saray kadınları için yapılmış kapalı geçidleri havi bulunduğunu söylemek icabeder.

Kavaksarayı olarak ta adlandırılan Üsküdar Sarayı ebniyesinin müştemilât ve teferrüat-ı sairesi hakkında yeni addedilebilecek bilgileri Başvekâlet Arşivi'nde rastladığımız bir müfredat defterinden öğrenmedeyiz [113]. III. Ahmed devri bidayetine aid olan bu defterden çıkarılan neticelere göre, sair bahçelerde olduğu gibi burada da bir mefruşat ve evani sayımına lüzum hasıl olmuştu. 1116 yılında sâdır olan bir ferman üzerine eski bostancıbaşı Ali Ağa'nın riyasetinde teşkil edilen bir hey'et bu işi başarmış ve defterini tanzim eylemişti. İşte buradan Üsküdar Sarayı'nda kâşili bir Mehmed Paşa Kasrı'nın, deryaya nâzır ve deniz kenarında bulunan münhedim kasırların, haremde hasodanın, büyük şadırvanlı, dehlizli ve direkli bir divanhanenin, camekânlı hamamın, bir Revan Köşkü'nün, bir bülbül kasrının, Sultan Ahmed Kasrı'nın, valide sultana aid bir kış odasının, dehlizli bir soba odasının, denize karşı çinli bir şahnişin odasının, valide sultana aid kâşili bir oda ile efendilere, hurendelere ve darü's-saade ağasına mahsus müteaddid odaların, kafesli bir köşk ile bunun yakınında bir havuzun, bahçe kenarında bir hasodanın bulunduğunu öğrenmek kabil olmaktadır.

Onyedinci asırdan sonra önemini yavaş yavaş kaybetmeğe başlayan bu saray, 1794 tarihinde III. Selim tarafından

[111] Niyazi Ahmed : *İstanbul Semtleri tarihi*, Kurun, 2/1/1935.

[112] *İstanbul tarihi*, S. 54.

[113] Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 17 - 23 (Başvekâlet Arşivi).

yıktırılmış, binasının mermerleri kısmen Topkapı Sarayı'na nakledilmiş ve kısmen Selimiye Kışlası'nın inşasında isti'mal edilmiştir.

Ayazma Bahçesi :

Üsküdar'da tarihî Damalis burnu gibi hakim bir noktada III. Mustafa tarafından inşa ettirilen Ayazma Cami'i ile bu camiin avlusunda bulunan Ayazma çeşmesinin yerinde daha evvelce bir Ayazma sarayı bahçesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivin'de kayıdlı bulunan bir tarihî vesika [114], bize, yıkılan Ayazma Sarayı Bahçesi'nin Şeref-âbad Sahil Sarayı adı verilen meşhur kasrın arkasında bulunduğunu gösteriyor. Bu saray ile bahçenin kimin tarafından yaptırıldığını ve bu itibarla bânisinin kim olduğunu bugün kat'i olarak bilmeyoruz. Yalnız Başvekâlet Arşivi'nde kayıdlı bulunan 1130-1146 tarihleri arasına tekabül eden dört muhtelif mevacib defterinde İstanbul hasbahçelerinin isimleri kaydedilirken "Ayazma şöhretli Rüstem Paşa Bağçesi" diye bir ifade geçmektedir [115] Buna göre mezkûr bahçenin aslen Hirvat olan Kanunî'nin damadı ve meşhur sadrazamı Rüstem Paşa ile bir ilgisi olabileceği hatıra gelebilir. Daha evvelki tarihlere tekabül eden ve meselâ 1036 tarihli bulunan mevacib defterlerinde [116] ise sadece Bağçe-i Rüstem Paşa kaydedilmiş bulunmakta ve Ayazma tabiriyle münasebetine aid tek bir işaret ve iz görülememektedir.

Ayazma Bahçesi'nin bulunduğu mahal ile bânisi hakkındaki düşüncelerimizi böyle ihtimalî bir şekilde kaydettikten sonra onun diğer ilgili umûr ve hususlarını belirtmek icab eder. Fakat elimizde mevcud tarihî kayıdlar, bize, bu yolda tam ve esaslı sayılabilecek bilgiler istihracına ne de olsa imkân vermiyor. Ancak siyakat harf ve rakamlariyle yazılmış 13 Zilkade 1110 tarihli bir kısa tarihî kayıd, bize, Üsküdar'da vaki' bu Ayazma Bahçesi'nin havasının müferrah olması dolayısiyle Fatıma Sultan'ın bir müddet için burada ikamet arzusunu izhar ettiğini, fakat tamire ihtiyacı bulunması dolayısiyle keşfî cihetine gidildiğini göstermektedir :

برای کشف وتخمین باغچهٔ همایون ایازمه درمحل
اسکدار ازان سبب که باغچهٔ مزبور مفرح بوده
وبرای حضرت فاطمه سلطان دامت عصمتها
تعمیر شده فرموده برموجب اعلام وتلخیص
وبا فرمان عالی امر داده

Siyakatla muharrer bu kaydın alt tarafında görülen bir divanî şerh ise, bu tarihî vakıayı bize bir parça daha genişleterek açıklamaktadır. [117] Yine bu cümleden olmak üzre mezkûr bahçeyi yakından ilgilendiren başka bir kayıd ise, III. Sultan Ahmed zamanına aid bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan muhtelif hasbahçelerde mevcud olan mefruşat ve evaninin hey'eti mecmuasının defter edilmesi ferman olunması üzerine eski bostancıbaşı Ali Ağa ile emrindeki iki kişinin 1116 senesinde hadaik-ı hassadan Üsküdar'da bulunan bu Ayazma Bahçesi'nde bir tahrir yapmışlardı. İşte bu yazım faaliyeti, bize mezkûr bahçenin bazı bilinmeyen aksam ve müştemilât-ı sairesini kısaca tanıttırmaktadır. [118]

[114] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No : 5466.

[115] Maliye defterleri tasnifi, No : 6555, 6558, 6286 ve 6703.

[116] Aynı tasnif, No : 6602.

[117] Metni bir tamirat defterinde (Maliye D. T. No : 3992, S : 282) kayıtlı olan bu vesika aynen şudur : (Bağçe-i mezburun havası müferrah olduğundan Fatıma Sultan tashih murad edince bir kaç gün meksetmek üzere taraflarından ilâm olunmakla lâkin bağçe-i mezbur bazı mertebe tamir ve termime muhtac olup tamir ve iktiza eden mühimmat mesarif-i şehremini tarafından görülüp havale olunmak üzre keşif ve tahmin ve lüzûmu mertebe keşfolunmak içün ferman-ı âli ve bir kaç gün ikâmeti içün oldukça lüzumu mertebe tamir olunmak üzre ferman-ı şerif sâdır olmağın emir verildi (Tarihi yoktur. Fakat 13 Zilkâde 1110 olması ağleb-i ihtimaldir).

[118] Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 23-24.

Harem'de denize nâzır taht ile şadırvan yanında diğer iki tahtın, valide sultan ile padişaha mahsus üç sofalı odaların ve divanhanelerin, valide sultan kilerinin ve yanındaki çilehanelerle hamamların, muhtelif tahtların, merdiven ve sairenin bulunmasını bu arada zikredebiliriz. Mevcud eşya tadad edilirken bütün bu bölümlerin velence-i sürahlarla, minder-i ebyazlarla, sarı çiçekli kadifelerle, Acem Uşak halılariyle, zemini sarı çiçekli Bursa yastıklariyle, sadef işi çiçekliklerle, kadife iskemlelerle, aynalı yelpazelelerle, mütenevvi ecnasta atlaslarla, kemha yastıklarla, puşide ve çuka-i sürahlarla bezendiğini ve kilerin ise fağfurî kâselerle ve mertebani, maşraba, ibrik, güğüm, leğen ve tepsilerle malâmal olduğunu gösteriyor.

Piyale Paşa Bahçesi :

Başvekâlet Arşivi'nde kayıdlı bulunan III. Murad devrine aid 991 H. tarihli eski bir mevacib defterinde Piyale Paşa'ya atf ü isnad edilen bir bahçe-i hassanın mevcudiyetini öğrenmekteyiz. Avcu Mehmed devrine aid 1063 H. tarihli başka bir mevacib defterinde dahi isminin zikredildiğine göre, onun bu tarihlerde bostancıbaşı emir ve idaresi altında hal-i faaliyette olduğu söylenebilir. Elimizde bu bahçeye dair tatmin edici bir vesika bulunmadığından şimdilik hakkında daha fazla bir şey beyan edemeyeceğiz. Ancak Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi'nin bildirdiğine göre hadaik-ı hassa meyanına idhal edilen bu bahçenin Kasımpaşa'da olmadığını kabul etmek icab eder. Zira o Üsküdar'da Tunusbağı demekle maruf bağçe-i müzeyyenin Kapudan Piyale Paşa'ya nisbet edildiğini meşhur bir eserinde kaydetmiş bulunmaktadır.[119] Aslen Hırvat olan Piyale Paşa enderundan kapucubaşılıkla çirağ olduktan sonra kapudanlığa yükselmiş, İspanya sahillerinde kazandığı başarılara mükâfat beylerbeylikle Cezayir eyaleti verilmiş, Cerbe adasını fethinden sonra Kanunî Sultan Süleyman tarafından Gevher Sultan adlı yeğeniyle evlendirilmişti. Ondört yıl içinde altmıştan fazla adayı zabtetmekle Osmanlı tarihinde şöhret kazanmıştır.

Haydarpaşa Bahçesi :

Kadıköyü'nün şimal tarafındaki büyük semt ile bunun hemen ittisalindeki İbrahim Ağa çayırı umumiyetle Haydarpaşa namiyle maruftur. III. Murad devrine aid 991 H. tarihli bir mevacib defterinde İstanbul'da bulunan padişah bahçeleri zikredilirken burada bir Bağçe-i Haydarpaşa nın bulunduğu görülmektedir.[120] Bizans devrinde imparator mevkilerinden olduğu ve aziz patriklerin toplandıkları Kostantin Sarayı'nın da burada bulunduğunu söylemeliyiz.[121] Bilindiği üzre akağalardan olan Hadım Haydar Paşa sarayda terbiye gördükten sonra kapuağalığıyle bekâm olmuş, vezaretle kubbenişin kılınmış 960 (M. 1553) tarihinde üçüncü vezir iken infisal ederek Hersek sancağından emekliye ayrılmış ve nihayet 16 C. evvel 971 de vefat eylemiştir. Maarif ashabından kerim bir zat olup İstanbul'da cami, hamam ve medrese inşa ettirmiştir. Elimizde 1146 tarihine kadar gelmekte olan onbeşe yakın mevacib defterinde zikredilen Bağçe-i Haydarpaşa'ların bu zate âidiyeti kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar merhum Şemsüddin Sami Bey tarafından Selimiye kurbünde Haydarpaşa Kışlası bânisi olarak gösterilen III. Selim devri vüzerasından aynı isimde bir zata daha temas ediliyorsa da bunu ihtiyatla ve şüphe ile karşılamak doğru bir hareket olur.[122]

Haydarpaşa'ya atf ü isnad edilen bu bahçenin evsaf, hususiyet, tertibat, müştemilât ve teferrüat-ı sairesi hakkında elimizde bugün esaslı bir kayıd maale-

[119] *Hadikatül'-Cevami'*, II, S. 27.

[120] Maliye defterleri tasnifi, No : 6559, (Başvekâlet Arşivi).

[121] Eremya Çelebi, *İstanbul tarihi*, S. 54.

[122] *Kamusu'l-Âlâm*, S, 2002.

sef mevcud değildir. Bu sebebden mezkûr noktaları hakkiyle belirtmek imkânsızlığı ile karşılaşıyoruz. Ancak Üsküdar ile Haydarpaşa semti arasında vaki, İbrahim Ağa[123] çayırı'nı yakından alâkadar eden mühim bir hükme, mevzuumuzu ilgilendireceği mülâhazasiyle, burada bir parça olsun, temas etmek yerinde olur kanaatindeyiz.[124] 4 C. evvel 1114 tarihli olan bu vesikadan mezkûr semtler arasında olup darü's-saade ağası Mahmud Ağa'nın nezareti altında bulunan bu çayıra o tarihlerde mirahur-ı evvel tarafından mahsul zabtı yolunda bir müdahele yapıldığı anlaşılmaktadır. Üsküdar'da vaki İbrahim Ağa Tekyesi evkafının zarar görmemesi için nâzır bulunan Mahmud, İstanbul Kaymakamiyle Üsküdar Kadısından bunun men'ini istemiştir.

Fener Bahçesi :

Osmanlı devrinde eski şöhretini aratmayacak şekilde bir alâka ve rağbete mazhar olduğu muhakkak olan Fener Bahçe'nin, en eskisi 991 H. tarihine tekabül etmekte olan muhtelif tarihli mevacib defterlerinde Bağçe-i Fener ismiyle kayıdlı bir bahçeye malik olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda çevresi dahilinde bir Osmanlı sarayını dahi ihtiva eden bu bahçenin kimin tarafından te'sis edildiğini bugünkü bilgilerimize göre tayin ve tesbit etmek imkânına malik olamıyoruz. Fransız gezginlerinden Grelot, onyedinci asırda bu bahçeyi görmüş ve bize nakkındaki müşahedelerini aksettirmiştir. Ona göre padişaha mahsus olan Fener Köşkü, gayet muntazam ve o nisbette lâtif ve şirin bir bahçenin içinde bulunuyordu. Bahçede müteaddid düzgün yollar, ihtimam ve zevkle vücuda getirilmiş çiçek tarhları vardı. Diğer padişah bahçelerinde ağaç ve çiçek tanzim ve tertiblerinde görülen düzensizliklere burada pek rastlanılmıyordu. Yine aynı seyyahın ifadesine bakılırsa, yukarıda zikrettiğimiz köşkün de sultanlariyle birlikte ara sıra bu çekiçi yere uğramaktan zevk duyan II. Süleyman tarafından inşa edildiğini kabul etmek icab eder. Bu köşk; hemen hemen bütün diğer köşkler gibi bir murabbaî plan üzerine kurulmuş bir takım galerilerden müteşekkil olup müteaddid sütunları havi bulunuyordu. Büyük bir sofa ortasında oymalı mermer parmaklıklarla çevrilmiş müzeyyen ve muhteşem bir divan mevcuttu. Türk üslûbunda çeşidli mefruşat eşyasiyle müzeyyen bulunan bu murabbaî divan müteaddid fiskıyelerden suyunu alan civarındaki havuz ile ruhları okşamakta ve zihinlere bir zindelik bağışlamakta idi.[125]

Hicrî 1116 yılında III. Ahmed'in fermanı üzerine eski bostancıbaşı Ali Ağa ile bostancılar yazıcısı ve bir başmuhasebe kâtibinden müteşekkil hey'ete buradaki eşya tahrir ettirilmişti. Bu arada biz bahçenin o tarihlerdeki müştemilâtı hakkında bazı yeni sayılabilecek ip uçları elde edebiliyoruz. Bu cümleden olmak üz-

---

[123] III. Murad'ın Babü's-saade ağası idi. Hicrî 988 te ölmüş ve namına mensub çayır civarına gömülmüştür. *(Sicill-i Osmani*, 1, 95).

[124] İstanbul kaimmakamına ve Üsküdar kadısına hüküm ki,

Bilfi'il Babü's-saadetim ağası olan Mahmud Ağa dâme ülüvvehu rikâb-ı hümayunuma arz-ı hal sunup taht-ı nezaretinde Üsküdar'da vaki' İbrahim Ağa tekyesi evkâfından İbrahim Ağa çayırı demekle maruf çayırı beher sene mirahur-ı evvel tarafından zabtolunmakla vakf-ı şerife ziyade zaaf târi olup İstanbul'da meks ü hümayunum oldukça mu'tad olan kesim ile mirahur-ı mumaileyh tarafından zabt ancak Edirne ve sair mahallerde olundukça zikrolunan çayırı taraf-ı vakftan zabtolunup mirahur tarafından ve taraf-ı âhirden kimesne müdahele eylememek ricâsın istidâyı inâyet etmeğin defterhane-i âmiremde evkaf defterlerine mürâcaat olundukta Kocaeli Sancağında Üsküdar Nâhiyesinde (Zâviye-i İbrahim Ağa der nezd-i Üsküdar) hasıl-ı çayır senede 10 bin akçe ma' mahsulât-ı saire 19050 akçe ile mukayyed bulunmağın arz-ı hal mucibince müdahele olunmaya deyü hatt-ı hümayun-i şevket-makrun mucibince amel olunmak babında ferman-ı âlişanım Sâdır olmuştur. Vech-i meşrûh üzre şürutiyle Maliyeden emr-i şerif yazılmak için tezkire verildi. 4 C. ahir 1114 (Kuyud-ı ahkâm ve evamir-i şerife defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 2945, S. 225).

[125] Grelot, *Relation novvelle d'un voyage de Constantinople*, 545 - 47.

re mezkûr bahçede bir şadırvan kasriyle beş aded tahtın ve şadırvan yakınındaki bir oda ile haseki sultan odasının, cihannümanın, ve derya üzerindeki kasır ile buradaki üç tahtın ve küçük köşkün zikredildiği görülmektedir. Haydarpaşa Bahçesi'nin ise mezkûr tarihlerde önemini kaybederek Fener Bahçesi'ne bağlı olduğu tahmin olunabilir. Zira burası, Fener Bahçesi'nin teferrüatı meyanında kaydedilmektedir.[126] Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi Fener Bahçesi'ni anlatırken bize mezkûr mahallin bir halvet yeri olduğunu ve muhtasarca bir sarayı muhtevi bulunduğunu söylemektedir.[127] I. Mahmud devrine kadar revnakını kaybetmediğini tahmin ettiğimiz Fener Bahçesi, bu andan itibaren itibardan düşmeye başlamış ve Fransız gezgini Grelot tarafından bir intizam nümunesi olarak gösterilen ebniyesi ile tarhları artık yavaş yavaş harabeye doğru teveccüh etmişti. Hüseyin Efendi'nin ifadelerine bakılırsa zamanında ebniyesinden iki havuz ile iki sofa kalmıştı. Fakat buna rağmen yine müstakil bir ustası ve müteaddid neferleri mevcuddu. Bunlara mahsus kışla ve mescid yine duruyordu. Hatta gemilere geceleri işaret veren kandilli feneri de berdevamdı. Nihayet Dallaway'a göre onsekizinci asır sonlarında mezkûr köşk ile bahçenin terkedilmiş olduğunu kabul etmek icab eder.[127a]

İstavruz Bahçesi :

İstanbul semtleri arasında Beylerbeyi ile Kuzguncuk havalisinde kâin İstavruz'un da büyük bir yeri olduğunu söylemek lâzımdır. Onyedinci asırdaki İstanbul'un ahval ve durumuna aid bir tarih yazan Ermeni müverrihi Eremya Çelebi, Çengelköy'ünden sonra buraya temas ederken İstavruz'un o tarihlerde konağı, bahçesi ve mescidiyle büyük bir Türk köyü olduğunu bildirmektedir.[128] Yine aynı zatın ifadesine bakılırsa köyün bir az ötesinde II. Selim'in kızı ve Piyale Paşa'nın karısı Gevher Sultan'a aid güzel bir köşk mevcuttu. Yukarısında ise, mezkûr tarihlerde bahçeler, bostanlar ve bağlar ortasında Rumlara mahsus, suyu tatlı bir ayazma bulunuyordu. Büyük Konstantin'in diktirttiği bir haçtan dolayı böyle bir ünvan aldığı rivayet olunan İstavruz'da IV. Murad'ın bir sarayı olduğu, fakat bunu III. Mustafa'nın bilâhire yıktırttığı söylenir. 1079, 1088 ve 1146 Hicrî tarihlerine aid üç aded mevacib defterinde[129] İstanbul hasbahçeleriyle bunların müstahdem ve mensubini kayıd ve zikredilirken burada bir Bağçe-i İstavruz'a temas edildiği gibi 1052 ve 1055 tarihlerine tekabül eden diğer iki mevacib defterinde de[130] aynı mahalde bir Bağçe-i Mirimiran'a, bir Bağçe-i Mehmed Paşa'ya ve bir Bağçe-i Receb Paşa'ya da işaret olunmaktadır. Keza 1063, 1066 ve 1079 tarihli olan başka mevacib defterlerinde[131] ise, burada bir Bağçe-i Yemişçi Hasan Paşa'nın ve bir Bağçe-i Nakkaşpaşa'nın isimlerine rastlanılmaktadır. Bütün bu kayıdlar bize İstavruz semtinin Osmanlı Türkleri zaman ve idaresinde canlı bir i'mar ve kalkınma hamle ve faaliyetine ve böylelikle medenî bir yaşayış ve hayat seviyesine eriştiğini göstermektedir.

Fındıklılı Mehmed Ağa Şehzâde Ahmed'in talim törenini anlatırken İstavruz Bahçesi'ne de kısaca temas etmiştir. Ona göre 2 Receb 1090 tarihine rastlayan çarşanba günü İstavruz Bahçesi Sarayı'nın ardında bulunan meydana yüksek otağlar kurulmuş, devrin belli başlı ekâbir ve ri-

---

[126] Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 16 - 17 (Başvekâlet Arşivi).

[127] *Hadikatü'l-Cevami'*, II, 249 - 250.

[127a] Eremya Çelebi : *İstanbul Tarihi*, Hrand D. Andreasyan notu, S. 303 - 304.

[128] *İstanbul tarihi*, S. 38.

[129] Maliye defterleri tasnifi, No : 6610 ve 6703 (Başvekâlet Arşivi).

[130] Aynı tasnif, No : 6605 ve 6716.

[131] Keza, No : 6707, 6570, 6610.

cali davetli oldukları halde burada hazır bulunmuşlardı. Şehzâde Ahmed ise mezkür bahçenin darü's-saade kapısından binbir çeşit ikram ve i'zazla alınarak otağdaki padişahın huzuruna getirilmişti. Seyyid Feyzullah Efendi hoca olarak talimine memur edilmiş ve Şeyh-i sultanî Vanî Mehmed Efendi de gerekli duasını icra etmişti.[132] İstavruz Bahçesi'ni ilgilendiren diğer bir yeni kayıd da III. Ahmed devrine aid bulunmaktadır : Hicrî 1116 senesinde hadaik-ı hassadan bulunan İstavruz Bahçesi'nde mevcut mefruşat ve evaninin cümlesi tahrir olunması ferman olunmuştu. Eski bostancıbaşı Ali Ağa riyasetinde teşekkül eden üç kişilik bir hey'et marifetiyle yapılan yazım neticelerinden mezkûr bahçeyle ebniyenin aksam ve müştemilâtı hakkında bazı meçhul kalmış hususlar tebellür edebilmektedir.[133] Ezcümle İstavruz Bahçesi'nin III. Sultan Ahmed devri bidayetinde havuza nâzır selsebilli, kâşili ve kubbeli odaları, kubbeli oda yanında bir çilhanesi, camekânlı hamamı, havuza nâzır şadırvanlı köşkü, denize nâzır büyük kubbeli bir valide sultan odasını, haseki sultanın altlı ve üstlü odalarını, efendilerle Afife, Bahri ve kethüda kadınlara mahsus odaları, Okumuşkadın odasını, fıstıklar altında bir kasr-ı hümayunu, şikâr kapısını, leb-i deryada bir çorbacı köşkünü, asmalık ve şadırvan tahtlarını ihtiva ettiğini görüyoruz. Mezkûr sarayın bütün aksam ve müştemilâtı ise, envai çeşidde kadifelerle, minderlerle, atlas yasdıklarla, Acem ve Uşak halılariyle, Selânik keçeleriyle, kalemkârî, hatayî ve hindî yorganlarla ve müteaddid endam aynalariyle bezendiğini söylemeliyiz.

Kule Bahçesi :

Hicrî 991, ile 1146 tarihleri arasına tekabül etmek üzere incelemek imkânını bulabildiğimiz onbeşten fazla mevacib defterinde adının ekseriyetle Bağçe-i Kule ve nadiren de Bağçe-i Kulle şeklinde kaydedildiği görülmekte olan bu bahçenin Kanunî Süleyman tarafından ve hatta daha ileri giderek babası I. Selim yönünden tesis edildiği söylenir. Bugün Çengelköy'le Vaniköy arasında Kuleli denilen yerde bulunan Kule Bahçesi, Kanunî Sultan Süleyman tarafından i'mar edilmiş ve burada yüksekçe bir de saray binası yapılmıştı. Evliya Çelebi, bu sarayın her katında fiskıyelerle müteaddit hücrelerin bulunduğunu zikrettikten sonra I. Selim tarafından Kanunî Süleyman'ın burada öldürülmesi teşebbüsüne aid bir menkıbeyi[134] nakletmektedir. Bu menkıbede Yavuz Sultan Selim oğlunu her hangi bir sebeb dolayısiyle öldürtmeye karar verdiği, fakat bostancıbaşı tarafından bu bağçede saklanması hasebiyle kurtulduğu hikâye edilmektedir. Yine rivayet edildiğine göre Kanunî Süleyman gençliğinde bu bahçe ile fazla ilgilenmiş ve kendi eliyle buraya bir takım servi ağaçları bile dikmişti. Bu bahçenin her çeşid meyveleri ve bilhassa inciri çok iyi cinsdendi. Daha sonraları bostancıbaşı odaları olduğu söylenen Kule Bahçesi Sarayı'nın taşları III. Ahmed devrinde Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Kâğıdhane'ye nakledilmiş ve orada Saadâbâd saray ve kasırlarının inşasında isti'mal edilmişti.[135] Buna rağmen Kanunî Süleyman tarafından vaktiyle yaptırılan Kule Bahçesi Sarayı'nın temelleriyle suyollarına aid bakiyeler onsekizinci asır sonlarında yine harab bir halde olarak kendisini aşağı yukarı gösteriyordu. İstanbullu bir mevlevi şairi olan Fennî Mehmed Dede vücuda

[132] Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, 729. Hassa başmimarı Mustafa Ağa nezaretinde 1079 Şevvalinde İstavruz Bahçesi'nde bir tamir işine girişilmiş ve bu esnada harem duvarlariyle sakıfları, hamam ve odalar tecdid edilmiştir. (Kuyudat defteri, Maliye defterleri tasnifi, 4445, S. 74).

[133] Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi No : 4763, S. 25-28.

[134] *Seyahatnâme*, I. 468.

[135] İnciciyan, *Bizans sayfiyeleri*, S. 198.

getirmiş olduğu manzum bir sahilnâmede bu bahçeyi Kuleli Bağçesi diye kaydetmiştir. [136] Bu bahçe hakkında mevacib defterlerinden başka diğer arşiv kaynaklarında tatmin edici kayıdlara pek rastlanılmamaktadır. Hicrî 1216 tarihlerine aid bir vesika metninden öğrendiğimize göre mezkûr tarihlerde Kule Bahçesi'nde eskiden olduğu gibi bir bostancı teşkilâtı mevcud olduğu söylenebilir. Filhakika hadaik-ı hassadan olan bu bahçede bostancılara aid bir kıt'a yangın tulumbasının hortum, sandık ve demir aksamiyle birlikte tamiri keyfiyeti, bize, bunu açıkça göstermektedir. [137]

Kandilli Bahçesi :

En eskisi H. 991 tarihine isabet eden muhtelif tarihli mevacib defterlerinde zikredilen has bahçeler arasında bir de Bağçe-i Kandil adı geçmektedir. Bu bahçeyi Evliya Çelebi'nin ifadesine göre [138] Osmanlı padişahlarından III. Sultan Murad yaptırmıştı. Bir kaya üzerine müteaddid sedler kurdurtmuş, lâleler ve sünbüllerle süsletmişti. Zaman zaman kayalar üzerinde vücuda getirilen müteaddid kasırların ilâvesiyle de mezkûr bahçe büyütülmüştür. Yine aynı müellife göre bu hasbahçenin cenubunda IV. Mehmed tarafından Vanî Mehmed Efendi'ye ihsan edilen Papas korusu bulunuyordu. 5 Şevval 1078 tarihli siyakat harf ve rakamlariyle yazılmış bir hazine tezkiresinden öğrendiğimize göre Davudpaşa, İstavruz, Beşiktaş bahçeleriyle Kâğıdhane'deki Emirgûne oğlu bahçelerinde tamirat yapılırken Kandilli Bahçesi'nde de harem-i hümayun sakıflarıyle mescidin ve babü's-saade ağalarına mahsus olan odaların hassa başmimarı Mustafa Ağa müfredat defteri mucibince termimi yapılmıştır. [139] Hicrî 1116 senesinde III. Ahmed tarafından muhtelif hasbahçelerde ve bu meyanda Kandilli Bahçesi'nde mevcud olan mefruşat ve evaninin cümlesi defter olunması ferman olunmuş ve bunun sabık bostancıbaşı Ali Ağa ile bostancılar yazıcısı ve baş muhasebeden tayin olunan kâtib marifetiyle tahriri yapılmıştı. [140] İcra edilen bu yazımda hadaik-ı hümayundan Kandilli Bahçesi'nin bazı aksam ve teferrüatı hakkında bilgi edinmek kabil olmaktadır. Ezcümle derya üzerinde fevkanî kurşunlu kasrıyle civarındaki kubbe odası, kafesli kasrı, tahtanî şadırvanlı kasrı, Valide sultan odası, Bülbül köşkü, Caferpaşa kasrı, Saydhane odası, Yalı kasrı, ve bostancılar mescidi gibi kısımlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu oda ve kasırlarda mevcud eşya ve evani kaydedilirken ise, Bursa yastıkları, Uşak ve Acem halıları, Selânik keçeleri, atlas minderler, sedef işi kürsiler, seraser ve kemha perdelerin bulunuşu, bize, o tarihlerde mezkûr bahçe ebniyesindeki mefruşat hususu hakkında bir fikir verebilir. Nihayet III. Murad tarafından inşa edilen ve halefleri zamanında tekmil olunan bu bahçede müteaddid köşklerin I. Mahmud zamanında ortadan kaldırıldığı ve böylelikle Kandilli Köy'üne aid

---

[136] Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevami'* II, S. 253.

[137] Çok girift ve çetrefil bir divanî yazısiyle yazılan bu vesikayı (Kuyudat defteri, Maliye D. T. 6604, S. 11) buraya aynen dercediyoruz : Hada'ik-ı hassadan Kule Bağçesinde vaki' bostaniyan ocağı neferatı yedlerinde mevcud bir kıt'a çifte harik tulumbasının yüz kulaç iki aded hortumları ve sandık ve timur âletleri mürur-ı eyyam ile fena-pezir olup isti'mal salâhiyeti olmadığından yeniden tecdide muhtac olduğu beyaniyle ocak tulumbacıbaşısı marifetiyle tecdidi hususunu izzetlü Bostancıbaşı İsmail Ağa ba-arz'ı-hal inha etmekle tulumba-i mezkûr bundan akdem 1194 senesi bostaniyan hassa ocağı tulumbacıbaşısı marifetiyle tecdid olunup mesarifi içün 94300 akçe verilmiş olduğu başmuhasebeden derkenar olunmakla ma-hortum tulumbacı merkum marifetiyle tecdid olunup sabık-ı mesarifini tecavüz etmemek ve badet-tekmil müfredat defterini takdim eylemek üzre mübaşereti içün başmuhasebeden yedine suret itası babında ferman sâdır olmuştur. 9 R. evvel 1216.

[138] *Seyahatnâme*, I, 467.

[139] Kuyudat defteri, Maliye defterleri T. No : 4445, S. 74.

[140] Müfredat defteri, Maliye defterleri T. No : 4763, S. 29 - 30.

ev ve sair binaların kurulmaya ve zamanla artmaya başladığı rivayet edilmektedir.

Göksu Bahçesi :

İstanbul'daki hasbahçeleri gözden geçirirken Bağçe-i Göksu'nun da zikri icab eder. En eski mevacib defterlerinde bile adı geçmekte olan bu bahçenin hangi tarihte ve kimin tarafından te'sis edildiğini bugün için iyi bilmiyoruz. Bunun H. 1036 tarihli mevacib defterlerinden itibaren adı zikredilen Göksu'daki (Bağçe-i Sultan Bayezid) olamıyacağını zannediyoruz. Çünkü bu tarihten itibaren tertib edilen müteakıb mevacib defterlerinde her ikisinin de adları ayrı ayrı kaydolunduğu görülmektedir. Yerinin bugün Göksu çayırı demekle maruf mahal olduğu söylenebilir. Osmanlı padişahlarından IV. Murad'ın çok hoşuna giden bu çayırda eski devirlerde sık servi ağaçları vardı ve burada bir de güzel bahçe tanzim edilmişti. I. Mahmud zamanında Sadrazâm Divittar Emin Mehmed Paşa tarafından da bir saray yaptırılmış ve bu saray III. Selim ile Abdülaziz devirlerinde tecdid edilmişti.

Çubuklu Bahçesi :

Kızılcık ağaçları ve çeşidli meyve ve sebzeleriyle şöhret kazanan Çubuklu Bahçesi'nin Osmanoğulları devrinde kimin tarafından tesis edildiğini bugün iyi bilmiyoruz. Padişahlarca diğer bazı bahçeler gibi burası dahi aynı zamanda av mahalli olarak intihab edilmişti. Başvekâlet Arşivi'nde 991 tarihinden başlamak üzre tetkik edebildiğimiz tarihçe başka başka olan çeşidli mevacib defterlerinde Bağçe-i Çubuklu olarak adının geçtiğine bakılırsa onun her halde III. Murad'a mal edilmesi ve yahud daha mütekaddim bir devreye teşmil olunması gerekir. Yavuz Selim tarafından inşa ettirildiği de söylenmekte ise de bunu şimdilik kayd-ı ihtiyatî ile kabul etmek yerinde olur. [141] Bostancıbaşı ile bostancıların nezaret ve mürakebesi altında meyva ve sebze yetiştirmekle tanınan Çubuklu Bahçesi, sarayın bu yoldaki ihtiyaçlarını karşıladığı gibi ayrıca mahsullerinin halka satılışı hasebiyle padişahlar için en mühim bir gelir kaynağı idi. Boğaziçi Haliç ve Marmara kıyı ve çevrelerindeki diğer bir çok hasbahçeler gibi Çubuklu Bahçesi'nin de sebze ve meyve yetiştiren ve mahsulâtını satmak suretiyle gelir temin eden bostanından başka istirahat ve ikametgâh olarak ayrıca bir de ebniye ve yahud saray kısmı bulunduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü Ermeni müelliflerinden İnciciyan onsekizinci asır İstanbul'unu tasvir ederken Çubuklu Bahçesi'ne dahi temas etmekte ve bu zikrettiğimiz saray kısmının o tarihlerde yıkılmış bir halde bulunduğunu söylemektedir. [142]

İncirli Bahçesi :

Evliya Çelebi'nin Sultaniye Bahçesi cenubuna ve Çubuklu Bahçesi'ne bitişik olarak gösterdiği İncirlikö'yü'nde [143] bir Bağçe-i İncirli'nin bulunduğunu H. 1036 tarihli bir mevacib defterinde [144] kaydedilmiş olarak görüyoruz. Onyedinci asırda bağlık bahçelik olduğunu tahmin ettiğimiz bu köyde Kanunî Süleyman devrinde bir köşk bile yapıldığı söylenir. Rivayete göre bu köşkün duvarları gayet zarif çinilerle süslü idi. Pençerelerin kapaklarında İran taklidi açık renk, zarif resimler yapılmıştı. Etrafı mermer, granit, somaki direklerle tezyin edilmiş, duvarları ise bir çok ebyat ile bezenmişti. Padişaha mahsus olan bir yatak odası döşeme ve ipek takımlariyle burada mutena bir yer işgal ediyordu. Bahçesi ise, rengârenk çiçeklerle ve kokulu ağaçlarla doldurulmuştu. [145] Başvekâlet Arşivi'nde mah-

[141] Osman Nuri Eti, *Asırlar boyunca Boğaziçi, Tarih Dünyası*, No : 28 - 29.

[142] *Bizans sayfiyeleri*, S. 212 (Hrand D. Andreasyan'ın tetkiklerine göre).

[143] *Seyahatnâme*, C : I, S. 465.

[144] Maliye defterleri tasnifi, No : 6602 (Başvekâlet Arşivi).

[145] Osman Nuri Eti, *Asırlar boyunca Boğaziçi, Tarih Dünyası*, No : 28 - 29.

fuz bulunan mevacib defterlerinde 1090 tarihinden itibaren artık böyle bir hasbahçe'nin adına rastlanılmamaktadır.

Sultaniye Bahçesi :

Tarafımızdan bizzat tetkikine imkân hasıl olabilen ve en eskisi Hicrî 991 tarihine tekabül eden müteaddid tarihli mevacib defterlerinde hep Bağçe-i Sultaniye olarak kaydedilen bu bahçenin; Kanunî Süleyman tarafından ve bir rivayete göre de II. Bayezid tarafından te'sis ve ihya edildiği söylenir. Kuruluşu anından itibaren bağçe-i hassa'lar arasında mühim bir mevki' kazandığı ve bu halini uzun müddet muhafaza ettiği muhakkak olan bu bahçe, Beykoz'da Sultaniye adiyle anılan Hançerlisultan mahallinde idi. Adı geçen Hançerlisultan'ın Kanunî'nin kadınlarından biri olduğu rivayet edilir. Burası da vaktiyle Dolmabahçe'nin yeri gibi sığ bataklıklı bir körfez iken Kanunî Süleyman tarafından doldurulmuş ve sahildeki düzlükle birleştirilerek ağaçların dikilmesi ve çiçek tarhlarının tanzim edilmesiyle güzel bir bahçe vücuda getirilmiş ve hatta bir de köşk yaptırılmıştı. Evliya Çelebi'nin ifadelerine bakılırsa mezkûr bahçe ortasında inşa edilen bu köşkün III. Murad zamanında Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından bina edildiğini kabul etmek lâzım gelir. Bu kasır; onun Tebriz ve Şirvan cihetlerinden ganimet olarak alıp duvarları baştan başa hayvan tasvirleriyle münakkaş olarak getirdiği bir sarayın enkaz-ı metrûkesi ve malzeme-i inşaiyesiyle vücuda getirilmişti.[146] Kanunî Sultan Süleyman'a atfettiği bu köşkün denizin içine gömülü sütunlarının Bacchus Ma'bedine âidiyetini ileri süren Antoin Galland[147]; köşkün iç ve dış taraflarında çok güzel ve nadide çinilerin, pencerelerin üzerinde İran üslûbu üzre mutena şekillerin, içerisinde Kanunî Süleyman'a âid dîbadan i'mal edilmiş yatak örtülerinin ve mermer, granit ve somaki sütunlara istinad ettirilmiş bir galerinin bulunduğunu kaydetmektedir. Köşkün bahçesi ise, zirveleri semalara yükselen serviler ve mis gibi kokulu nâdir ağaçlarla kaplanmıştı.

Tokad Bahçesi :

Fetihten sonra Türklerin eliyle i'mar olunan Boğaziç i'nde ilk vücuda getirilen İstanbul bahçesi, Beykoz'da koru yanındaki Tokad bahçesi idi. Fâtih Sultan Mehmed tarafından tesis edildiği muhakkak olan bu bahçenin adına mevacib defterlerinde tesadüf edemiyoruz. Buna mukabil en eskilerinden itibaren onların hemen kâffesinde bir Bağçe-i Beykozu'dan bahsedildiği görülmektedir. Bunun; Tokad bahçesi ile bir alâka ve münasebeti olabileceği hatıra gelmektedir. Fâtih Sultan Mehmed o tarihlerde çok sık bir ormanlık olan bu havalide avlanırken Mahmud Paşa'nın Tokad'ı fethettiğini öğrenmiş ve sevincinden hemen oraya böyle bir isimde bir bahçe ve saray inşasını emretmiştir.[148] Beykoz'da Akbaba'nın alt tarafında olup bir köşk ile büyük bir havuzu, güzel bir şadırvanı, müferrah bir hamamı ve müteaddid kaaları ihtiva eden bu bahçeden Kanunî Süleyman'ın da çok haz ettiği rivayet edilir. Keza IV. Murad'da aynı veçhile buradan hoşlanır, çemenzarında cirid oynar ve civarında sayd'ü şikâr ederdi. Onyedinci asırda İstanbul'a gelen ve Fransız elçisiyle birlikte bu bahçeyi gezen Antoin Galland, içerisindeki köşk hakkında intiba'larını kısaca naklet-mektedir.[149] Tarihî vesikalarda Tokad Bahçesi'nin aksam ve müştemilât-ı sairesine dair sarih kayıdlara rastlanılma-

[146] *Seyahatnâme*, I, 465.

[147] A. Galland, *Journal*, II, P. 141 - 142.

[148] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I. 494 (Ayrıca Bk : C. Rüştü *Eski zamanda Türk bahçcleri*, İkdam, 13 Temmuz 1916 ve No : 6976). Buna mukabil Tokat kelimesinin tepeler arasında münhat arazi ve ya hayvanların sığınacağı yer mânasına olmak üzre ağıl demek olduğu da söylenir.

[149] Antoin Galland' *Journal*, II, 132 - 133.

maktadır. Buna mukabil III. Sultan Ahmed devrinde İstanbul'daki diğer hasbahçelerde yapıldığı gibi burada da eski bostancıbaşı Ali Ağa riyasetinde bir eşya ta'dad ve yazımı yapıldığı görülmektedir. Bu tahrir sonunda bahçenin ebniye kısmında pamuk minderlerin, yorgan, yasdık, ibrik, iskemle ve sairenin mevcud olduğu anlaşılmaktadır.[150] Uzun müddet yüzüstü bırakıldığını gören I. Mahmud burayı esaslı bir şekilde tamir etirmiş ve rivayete göre Hümâyunâbâd olarak tevsim eylemişti[151] (1749).

Büyükdere Bahçesi :

Başvekâlet Arşivi'nde kayıdlı bulunan muhtelif tarihli mevacib defterlerinde Vadi-i Büzürk olarak kaydedilen Büyükdere'de bir bağçe-i hassanın mevcud olduğu muhakkaktır. Evliya Çelebi büyük bir koru ile kuşatılmış olan bu bahçenin II. Selim'in bir teferrücgâhı olduğunu ve yüksek kavak, servi, söğüd ve diğer ağaçlarla gölgelendiğini kaydetmektedir.[152] Büyükdere'nin nihayetinde bulunan ve Eremya Çelebi'nin ifadesiyle[153] ağaçların topluluğundan dolayı Kırkağaç denilen bu lâtif mevkide padişahlar ava çıkarlar ve yerli ve yabancı zenginler civarında gezinti yaparlardı. Bir cilve ve eğlence yeri olarak tasvir edilen bu mahal, Osmanlı Türkleri zamanında büyük bir i'mar hamlesine şahid olmuş ve Büyükdere'nin her cihetce gelişmesini intac etmiştir. I. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında sahilden buraya kadar uzanan bir araba yolunun yapılması, zikrettiğimiz bu inkişafın en basit bir tezahüründen başka bir şey değildir.

İmparatorluğun dağılma devirlerine kadar bir çok istihaleler geçirdikten sonra bir aralık Beykoz koruluğuna ve müteaddid orman, bahçe, arazi ve emlâkin sahibi olarak tanınan meşhur Ermeni zengini Abraham Paşa'nın mülkleri meyanına dahil olmuştur. Abraham Paşa, heyet-i umumiyesi takriben 105 dönüm kadar tutan buraya bir beyaz saray ile bir takım köşler, kuşhaneler, hayvan parkları ve iki de muazzam havuz yaptırmıştı. Ayrıca haric iklimlerin ağaç, çiçek ve kuşlarından çeşidli nümuneler getirtmiş, kanaryaların ve papağanların en nâdide cinslerini toplamıştı. Ayrıca o tarihlerde İmparatorluk topraklarında bulunmayan bir takım meyva ağaçları da yetiştirilmişti. Oldukça büyük bir göl halinde bulunan havzun kıyılarına sun'i sazlıklar yapılmıştı. Osmanlı padişahlarından Abdülaziz'in de ilgisini fazlasiyle celbeden bu bahçenin halka açılan bir bölümünün gazino haline getirildiği de söylenmektedir. Bunu takib eden devirlerde altmış dönüme yakın bir bölümde ise, bir kereste hali yapılmaya teşebbüs edilmişti. Daha sonraları ise kırk dönüme yakın bir kısmı hangar yapılmak üzre bir İtalyan şirketine satılmıştı. Nihayet 1930 yılında Büyükdere'deki bu Osmanlı hasbahçesi İstanbul Valiliği emriyle bir meyva fidanlığı haline getirilmiştir. Bugün Büyükdere Bahçe Kültürleri İstasyonu adiyle maruf olan bu lâtif ve nev'i şahsına münhasır mahal, üçyüz dönümlük geniş bir faaliyet sahasını kaplamış bulunmaktadır.[154]

Emirgûne Bahçesi :

Emirgûne Han hâkimi bulunduğu Revan Kalesi'yle çevresinde otuz yıl kadar icra-yı hükûmetten sonra ölmüştü. Bu sebebden İran Şahı Revan kalesini babasının hizmetlerine karşılık olmak üzre Emirgûne oğlu Tahmasb Kulu Han'a mukataa olarak tahsis eylemişti. IV. Sultan Murad, Revan kalesini kuşattığı zaman burada hâkim olarak bu sonuncu zat bulunuyordu (1636). Muhasaranın ilk zamanlarında Kaptan Hüseyin Paşa ile Haleb Beylerbeyisi olan

---

150 Müfredat defteri, Maliye defterleri tasnifi, No : 4763, S. 30.

151 Niyazi Ahmed, *İstanbul semtleri* tarihi, Kurun, 19/1/1935.

152 *Seyahatnâme*, I, 259 ve 481.

153 Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, S. 47.

154 *Tarih Hazinesi* mecmuası, Sayı : 17.

Ahmed Paşa'nın kolları mezkûr kaleyi toplarla döğdükleri esnada Emirgûne oğlu Tahmasb Kulu Han'a aid saray tahribe uğramış ve yıkılmıştı. Bu elim hadiseden hayli zarar gören ve bir râfizî olan Emirgûne oğlu ile gayet temkinli ve tedbirli bir sünnî olan Kethüdası Murad Ağa[155] IV. Murad'a kalenin anahtarlarını teslim etmek zorunda kalmışlardı. Osmanlı hükümdarı huzurunda yeri öpen ve kusurlarını afvettirmek isteyen Emirgûne oğlu'nu vezaret payesiyle taltif etmiş, murassa sorguç ile kılınç ve hançer vermiş ve ayrıca üç tane de hil'at giydirmişti. Kezalik lâkab olarak Yusuf Paşa ünvanını münasib görmüştü. Yusuf Paşa bu hadiseden az sonra kalenin meydandaki ve gizli bulunan hemen bütün anahtarlarını padişaha teslim ile içerisindeki çok kıymetli ve eşsiz hazinelerin İstanbul'a gönderilmesini de temin etmişti. Valilikle Haleb'e gönderilen Yusuf Paşa, ef'al ve hareketiyle bura halkını memnun edememiş ve iki ay sonra oradan ayrılarak Revan fethinden dönmekte olan IV. Murad'a İzmit'te mülâki olmuştu. Böylece İstanbul'a getirilen Yusuf Paşa'ya Osmanlı hükümdarı Boğaz'ın en güzel mevkiinde bulunan İstinye'deki Feridun Paşa Bahçesi'yle[156] Ahırkapı'daki mükellef bir sarayı ve Kâğıdhane'deki bir mesire yerini hibe eylemişti. Bu suretle musahibler meyanına dahil olan Yusuf Paşa'ya Sultan Murad tarafından Feridun Paşa Bahçesi'nde bir sahilsaray yaptırılmış ve bundan dolayı da buraya Emirgûne adı verilmişti. IV. Murad'ın ölümüyle tali'i sönen Emirgûne oğlu, Sultan İbrahim tarafından idam edilmiş, Kâğıdhane'deki kasrı padişah adına zabtolunmuş ve yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz Boğaziçi'ndeki sahilsarayı ise eski Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'ye temlik edilmişti. Bunun da ölümünden sonra mezkûr sahilhane sırasiyle Mehmed Emin Salim Efendi'ye, Vassaf Abdullah Efendi'ye ve nihayet Mehmed Esad Efendi'ye intikal eylemişti. Bu sonuncu zatın ölümünden sonra ise mezkûr sahilsaray mahlûle kalmış ve I. Abdülhamid'in fermanı üzre burası zemin mukataasiyle köy haline inkılâb etmiş ve cami, çeşme ve saire inşasiyle i'mar edilmiştir. III. Selim devrinde ise imar faaliyetine daha fazla devam olunmuştur.[157]

Bebek Bahçesi :

Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi'nin ifadesine göre[158] Fâtih Sultan Mehmed, bugün Bebek ünvaniyle tanıdığımız mahalle zabıta işlerine bakmak üzere Bebek Çelebi ismiyle birisini bölükbaşı tayin eylemişti. Böylece şöhretini bu nam ile o zamandanberi muhafaza etmekte olan bu semt bir de Bağçe-i Bebek Çelebi mev-

[155] Emirgûne-zâde Haleb valiliğine gönderildiği sırada Murad Kethüdaya da mirimiranlık ile Trablusşam eyaleti ihsan olunmuş, fakat bir müddet sonra idam edilmiştir.

[156] Başvekâlet Arşivi'nde bizzat tetkik ettiğimiz yirmiye yakın mevacib defterinde ilk olarak Bağçe-i Feridun Paşa geçmekte ve ayrıca bunun Yeniköy kurbünde olduğu tasrih edilmektedir. Bu bahçenin adına 1063, 1079 ve 1087 tarihli mevacib defterlerinde de aynı veçhile tesadüf edilmektedir. 1090 tarihli diğer bir mevacib defterinde ise Bağçe-i Feridun Ağa şeklinde kaydedilmiş bulunmaktadır. 1087 ve 1090 tarihli iki aded mevacib defterinde fazla olarak Yeniköy kurbünde Bağçe-i Eyüp Paşa bahsolunmaktadır. Burada mühim bir noktayı bilhassa işaret etmek icab eder : 1052 tarihli bir mevacib defterinde bu ikisinin isimleri görülmemekte, sadece Bağçe-i Emirgûnezâd e'den bahsolunmaktadır. Buna mukabil 1055 - 1090 tarihleri arasındakilerde ise Bağçe-i Feridun Paşa ve Bağçe-i Emirgûnezâde ayrı ayrı olarak zikredilmiştir. Bundan Emirgûnezâde Bahçesi'nin Feridun Paşa Bahçesi'nden farklı bir hadika olduğu ve Kâğıdhân e'de mesire yerinin kasdedildiği hatıra gelebilir. (Bk : Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 484 ve Kuyudat defteri Maliye defterleri T. No : 4445, S. 74).

[157] Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevami*, II, 134 - 136.

[158] Aynı eser, II, 124.

cuddu. Başvekâlet Arşivi'nde mahfuz olup III. Murad ve hatta II. Selim ve Kanunî Süleyman devirlerine aid en eski mevacib defterlerinde adının zikredildiğine şahid olduğumuz bu bahçenin tesis tarihiyle müessisine dair şimdilik kat'i bir şey söylemek doğru olmasa gerektir. Evliya Çelebi'nin verdiği malûmata nazaran[159] padişahlara mahsus olan Bebek Bahçesi'n'de onyedinci asırda I. Selim'in bir kasrı mevcud bulunuyordu. Fakat bahçesi büyük servi ağaçlarını muhtevi olmasına rağmen o kadar mâmur değildi. Buradan geçilince sâfî sanovber ağaçlariyle dolu olan Deli Hüseyin Paşa Bahçesi'ne gidilirdi. Deniz kenarında uzun bir sahayı işgal etmekte olan bu bahçe, daha sonraki devirlerde yüzüstü bırakılmış ve içerisindeki kasır kısmen harab olmuştu. III. Ahmed devrinde sadrazâm olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa burayı i'mara teşebbüs ederek yakınındaki basmacılar kârhanesini yıktırmış ve Hasan Halife Bahçe ve Konağ ı'na kadar olan sahayı içerisine alarak Hümâyunâbâd'ı yaptırmıştı (1725). Ayrıca bir hamam ile bir cami'i ve bazı dükkânları da buna ilâve etmek suretiyle o havalinin daha ziyade şereflenmesine sebeb olmuştu.

Hasan Halife Bahçesi :

Hicrî 1052, 1055, 1063, 1066, 1079 ve 1088 yıllarına aid müteaddid mevacib defterlerinde[160] adını ve müstahdemin ve mensubininin isimlerini öğrenmeye muvaffak olduğumuz Hasan Halife Bahçesi de İstanbul Hasbahçeleri meyanında kaydedilmesi icabeder. Onyedinci asırda yaşamış bir Ermeni müverrihinin ifadesine göre bu hasbahçe Akıntıburnu'nu geçtikten sonra deniz kenarında bulunuyordu.[161] Aynı asır müelliflerinden Evliya Çelebi ise IV. Murad devrinde kul taifesi ayaklanarak Yeniçeri Ağası Hasan Halife'yi öldürdüklerini, bunun üzerine bahçesinin mirîye intikal ettiğini ve mezkûr bahçenin asıl bânisinin Hasan Halife olduğunu söylemektedir.[162] Bilindiği veçhile enderunlu olan Hasan Halife tefeyyüz ile musahibliğe yükselmiş ve son derece teveccühe mazhar olmuştu. 1602 (H.1041) de Yeniçeri Ağası iken bir ay sonra Hafız Paşa şehadetinde eşkıyanın talebiyle öldürülmüştü.[163] Hicrî 1116 yılında III. Ahmed'in fermanı üzerine eski bostancıbaşı Ali Ağa riyasetinde teşekkül eden bir hey'et, diğer hasbahçelerde olduğu gibi, hadaik-i hassadan Hasan Halife Yalısında dahi mevcud mefruşat ve evaniyi tahrir eylemişti. Vücuda getirilen müfredat defterinde[164] mezkûr yalının teferrüat ve aksam-ı müteaddidesi hakkında bazı tamamlayıcı bilgiler elde edilmesi kabil olmaktadır. Ezcümle mezkûr yalıda denize nâzır kubbeli bir odanın, dışarda bir divanhanenin, mabeyn odasının, haremde denize nâzır bir oda ile müteaddid sofa ve odaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Ta'dad edilen eşyadan bazıları defterde görülen meşruhata göre Hasan Halife Yalısı'ndan alınıp Alibey Köyü'nde vaki' bağçe-i hümayun'a naklolunduğu gibi ayrıca mezkûr yalıdaki eşya kabil-i isti'mal olmaması dolayısiyle mahallinden ihraç olunması yolunda hassa bostancıbaşısı Hacı Ahmed Ağa tarafından 8 C. evvel 1121 tarihli bir arz-ı hal verilmiştir.

---

[159] *Seyahatnâme*, I, 452.

[160] Başvekâlet Arşivi. Maliye defteri tasnifi No : 6605, 6716, 6707, 6570 ve 6610.

[161] Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, S. 45.

[162] *Seyahatnâme*, I, 452.

[163] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, 132 - 133 II. Bayezid'in bina emi-i olan Hasan Halife için bakınız : *Sicilli-i Osmani*, II, 119).

[164] Müfredat defteri, Maliye defterleri Tasnifi, No : 4763, S. 16 (Başvekâlet Arşivi).

İSTANBUL SİLİVRİKAPI'DA TOPÇUBAŞI BALÂ SÜLEYMAN AĞA MİMARÎ MANZUMESİ

MUHİDDİN HATTATOĞLU

İstanbul'un fethinde hizmet edenlerin arasında Topçu Başı Balâ Süleyman Ağa'nın hürmetle anılacak bir mevkii olduğu kadar, bu şehrin tarihinde de ebedileşmiş bir adı vardır. Bu gün Bizans surlarının III. Askerî kapısının iç tarafında, Sığma namı verilen mahallin arkasında, mütevazi bir Cami köşesine yaslanmış sonsuz uykusunu uyuyan Süleyman Ağa'nın aşağıdaki satırlarla hatırasını taziz etmek imkânını bulursak cidden sevineceğiz.

Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa hakkında mufassal tarih kayıtlarına rastlamayoruz. O da bu büyük fetih hadisesinin karşısında adını karanlıklara gömmüş bir kahramandır. İstanbul'un toprağı böyle kahramanların kanları ve cesetleriyle yoğrulmuştur. Ancak, İstanbul'un fethinde gazilik mazhariyetine erişmiş olan ve şehrin zaptını müteakip imarında da üzerine düşen vazifeyi ifa etmek için Balâ Süleyman Ağa; muharebe sırasında hizmet ettiği mevkiin gerisinde ahşap çatılı bir mescit yaptırarak bu semte adını vermeğe muvaffak olmuştur.

Biz halen bu hadiseyi tevsik eden bazı vesikalara rastlamaktayız. Bunlara zamanla yenilerinin de ekleneceğini tahmin etmekteyiz. Bu vesikalardan biri Vakıflar Umum Müdürlüğü'ndeki kayıtlardır. İkincisi ise, İstanbul surlarının tamiri ve şehrin inzibatına dair Hızır Bey'in arz tezkeresidir[1]. (*) *Hadika*'da da mescidi ve türbesi sırasında zikredilen Balâ Süleyman Ağa'nın İstanbul muhasarasında ordu'da bulunan 4 bölük topçu kuvvetinden birine kumanda ettiği yazılı olup bu suretle hın-i fetihteki hizmeti de tebarüz ettirilmektedir. *Hadika*'nın yazıldığı tarih olan 1182 H., (1768 M.) tarihinde burası bir mescit halinde imiş[2]. Sultan Aziz'in devrinde mezkûr mescidin bitişiğinde kurulan Nakşî Dergâhı ile alâka kazanan bu mevki, Sazikâr kalfa namındaki Saraylı tarafından imar ve tezyin edilmiştir. 1310 H., (1892 - 93 M.) tarihli zelzeleyi müteakip harap olduğu anlaşılan mescit ve türbe, II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından yıktırılarak genişletilmiş ve tamamen yeniden inşa ettirilmiştir. Daha sonra da Sultan Mecid'in IV. kadını Perestu kadın tarafından 4 odalı bir müştemilât ile sebil, çeşme, muvakkithane ve abdest muslukları ilâve olunmuştur. Bunlara ait vesikalar da Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv'inde mevcut olduğu gibi Sazikâr Kalfa'nın vakfiyesi de bulunmaktadır. Mezkûr vakfiyeye göre Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa mimarî hey'etinde aşağıda gösterilen müştemilât bulunmakta idi.

(*) Notlar makale sonundadır.

No.	Mahallesi	Sokak	Eserlerin isimleri	Vâkıfın adı	Vakfın cinsi	Mamur olup olmadığı	Yılı	Not
148	Hancı Karagöz	Balâ	Cami	Topçu başı Süleyman Ağa	Mazbut	Mamurca	865 H.	—
149	"	"	Türbe	" "	"	Harap	865 H.	—
150	"	"	Meşrutahane	" "	"	Yıkılmış	1279 H.	—
151	"	"	Dergâh	" "	Mülhak	Mamur	1279 H.	hâlen okuldur
152	"	"	Çeşme, Sebil	Abdü'l-Me-	"	Çok harap	1309 H.	—
154	"		ve Muvakkithane	cid'in 4. cü kadını Perestu Kadın				
156	"	Musluk	Kuyu	Topçubaşı Süleyman Ağa	"	Üstü kapalı	865 H.	—
157	"		Çeşme	"	"	Mazbut		
172	"	Musluk	Mektep	Perestu Kadın	Mülhak	Mamur	1280 H.	İlkokul
173	"	"	Meşrutahane	Topçubaşı Süleyman Ağa	"	Arsa	1279 H.	—
174	"	"	"	" "	"	"	1279 H.	—

Bu gün Silivrikapı'daki Mimar Sinan yapısı Hadım İbrahim Paşa Cami i'nin civarında ve biraz şimalinde, yukardaki listede isimleri yazılı sokaklarda bulunan eserlerin hal-i hazır durumları da kısaca gösterilmiş olup; cümlesi harabiyet içindedir. Halen Cami, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından umumî bir tamire tabi tutulmuş ise de, türbe ile birleştiği yerde bulunan son cemaat mahalli çatısız ve yıkık duvarlariyle; yapılmış olan onarımı dahi örtmektedir. Türbenin dahilindeki döşemeler ve sandukalar tamamiyle sökülmüştür. 500 ncü Fetih yılını kutladığımız İstanbul'un zaptında büyük hizmeti geçen Balâ Süleyman Ağa'nın mezarının yerini ancak eski halini bilen bir kaç kişiden başkası bulamaz. Türbenin ampir üslûptaki nakışlı bez tavanları yırtılmış ve alttan çatı makasları meydana çıkmıştı. Hele, sular kanununun Belediyeye devreylediği sebil ve çeşme manzûmesi fevkalâde harap bir vaziyettedir. Bu binanın saçakları çürümüş ve kiremitleri kaymıştır. Bu harabiyet mermer cepheli duvarlara intikal ettiği takdirde hat tarihimizin son yüz yılında yazılmış, kıymetli eserlerden hattat Ömer Faik Efendi'nin (Celî) yazılariyle Ali Rıza Efendi'nin (talik) kitabeleri de kısa zamanda mahvolmağa mahkûmdur.

Topçubaşı Süleyman Ağa mescidi inşa edildiği zaman, dört duvarlı ve ahşap çatılı bir bina imiş. Mezarlığın mescit yanında bulunduğu eldeki kayıtlardan anlaşılmakta ise de, bunun türbe mi yoksa sade mezar mı olduğu hakkında bir fikrimiz yoktur. Yazımıza ekli notlarla kitâbelerde de görüleceği veçhile bu külliye bugünki şeklini Sazikâr Kalfa ve Âdile Sultan'ın himmetiyle almış ve Pereste kadın'ın yaptığı ilâvelerle çok daha mânalaşan bir hayır eseri olmuştur. Bu binaların ikinci ampir üslûbunda olduğu görülmektedir. XIX. Yüz yılın yapıları arasına giren bu eserlerin mimarî hüviyeti bulunmadığı

zannedilirse, çok yanlış düşünülmüş olur. Çünkü, gerek cami, gerekse sebil ve çeşme manzumeleri sade ve temiz bir ifadeye sahip olduğu gibi, millî ruhumuzu okşamakta ve bilhassa yazı san'atı bakımından fevkalâde güzel örneklere sahip bulunmaktadır. Biz bu hususta fikirlerini sorduğumuz, Türk san'atı tarihçilerimizden daima bu cevabı aldık ve bu binaların korunmasının zarurî bulunduğunu tekrar tekrar öğrendik. Bu sebeple biz de, bu manzumenin eski halini bilen ve geçirdiği tahavvülâtı gören bir insan sıfatiyle tarihî bilgi ve hatıralarımızı geleceğe intikal ettirmek için buradaki binaları izahta fayda bulduk.

Balâ Süleyman Ağa Cami'i, sekiz köşeli nâdir bir plân şekline sahiptir. Balâ Dergâhı Sokağ ı'nda türbenin girişiyle birleşmiş olan dış antresi müstatil plândadır. Buradaki cümle kapısının üstünde bir kitâbe mevcuttur[5]. Bu dış son cemaat mahallinin ortasında kapısı ve iki yanında kemerli pencereleri vardır. İçeri girildiğinde, sağ tarafta türbe kapısiyle pencerelerine rastlanmakta ve sol taraftaki duvar ise, tamamen yıkılmış bulunmaktadır. Bu kısımda ve antrenin üstünde ahşaptan yapılmış büyük bir meşruta binası bulunmakta iken, mateessüf mütevellilerin ihmali bu kısmı tamamen ortadan kaldırmış, yalnız zemin katında bulunan sarnıç, çeşme gibi kârgir aksam yandaki bahçe içinde taş ve toprak yığını halinde kalmıştır. Bu dış son cemaat mahallinden Cami'in dairevî kemerli ve demir parmaklıklı kapısı önündeki plânı çarpık geçit kısmına girilmektedir. Bunun da sağ tarafı türbe olup, aradan devvar bir merdivenle kadınlar mahfeline çıkılmak üzere bir kapı açılmıştır. Bugün mahfel yıkıldığından gerek kapı ve gerek merdiven muattal kalmıştır. Mukabil taraftaki duvar da tamamen yıkıktır. Karşıya gelen cami kapısından içeri girildiğinde tam cephede mermer mihraba ve minbere rastlanır. Bu sekiz duvarlı cami, dairevî kasnaklı bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin sekiz penceresi vardır. Cami duvarları sivri lobe kemerli büyük pencereler ile boşaltılmış olduğu için içeriye bol ziya girmektedir. Bu pencerelerin üstünde de küçük dairevî pencereler bulunmaktadır. Cami'in mihrap ve minberi güzel bir işçilikle mermerden yapılmıştır ve barok - ampir üslûbundadır. Mihrabın üstünde *Küllema dahale* ve iki tarafta *Besmele* gibi (tura) şekilli yazılar yazılmış olup bu eserler hattat Şefik Bey'indir. Minberin mukabilinde duvarda asılı duran *Hilye-i Şerif* levhası 1,40x2,60 ebadında olup hattat Hasan Rıza Efendi'nin[6], 1305 hicri tarihli muhteşem bir san'at eseridir. Bu *Hilye-i Şerif*'ten başka camide iki *Lihye-i Peygamberi* daha vardır. Bunların ne olduğu malûm değildir[7]. Cami'in kubbesi ve duvarları devrinin nakışlariyle süslü olduğu gibi başka yazı örnekleri de bulunmaktadır. Bilhassa kubbenin ortasındaki *İhlâs-ı şerif* ve tahtaya oyma suretiyle yapılmış, mihrap üstündeki *Kale'llâhu Teâlâ innemâ ya'muru mesâcida'llâhi... 1285 tarihli* Şefik Efendi'nin yazılariyle hattat Kazasker İzzet Efendi'nin (celi) hatla yazılmış yaldızlı Çihar-i Yar-i Güzin levhaları cidden güzel eserlerdir. Cami'in kubbesindeki pencereler hizasında bir gezinti mahalli yani tabakası da vardır. Burada ramazan ve kandillerde 85 adet kandil yakılırdı. Kubbe ve eteği haricen kurşunla örtülmüştür. Kadınlar mahfeli ve meşrutahane yıkıldığı cihetle bu tarafa açılan kafesli pencereler son tamirde tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Türbe ile cami arasında bulunan ve bir köşe teşkil eden murabbaî bir kaideden sonra basık bir küp ile yükselen dairevî makta'lı minare gövdesi ve onun üstündeki şerefe ile petek ve külâhı oldukça kısa ve mahalle camileri tertibindedir. Cami'in türbe ve sebildeki pencerelerde olduğu gibi parmaklıkları dört köşe demirden yapılmış ve aralarına dökme şemse tezyinat yerleştirilmiştir.

Türbe cami'in bitişiğinde, cümle kapısının yanında tam köşeye isabet etmektedir, kârgir duvarlı ve ahşap çatılıdır. Dıştan bir cephesi dört, diğeri üç pencereli olup müstakil bir plân göstermekte-

dir. Fakat dahilden ise, Cami'in bu plânı bozduğu ve mezarların seddi üzerinde bir çıkıntı yaptığı görülmektedir. Binanın cephelerinde pencere kemerleri basık ve bunların kilit taşları ise, çinar yaprağı şeklinde kabartmalıdır. Bu pencerelerle, baklavalı çitalarla müzeyyen geniş ahşap saçak arasında bulunan *Ayetü'l-kürsi* yazılı kuşak, gerek hat, gerek istif bakımından hattat Faik Efendi'nin bir san'at bediasıdır.

Türbe dahilinde cami duvarına bitişik seddin üstünde sıra ile kabir izleri görülmekte ise de, bunların sandukaları kaldırılmış olduğundan kimlere ait olduğu bilinemez. Bu türbe mamur iken tetkik etmek fırsatını bulduğumuz cihetle mezarların kimlere ait olduğunu biliyoruz. Bunlardan birincisi, —cami tarafındaki— Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa'nındır. İkincisi eşinin, üçüncüsü Şeyh Ali Efendi'nin, dördüncüsü Mekke Şeyhlerinden Sait Can Efendi'nin, beşincisi şeyh Ali Efendi'nin âilesi Sıdıka Hanım'ın, altıncısı da Şeyh Mehmed Saadeddin Efendi'nindir. Bu zat Balâ mimarî manzumesinin ikinci bânisidir. Ancak bugün bu mezarların izleri bellidir, üstlerinde kitabe veya bir işaret kalmamıştır.

Türbenin köşesine yakın bir mevki'de, dikili küçük bir taşın altında Balâ'nın meşhur kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyu tarihî vesikalarda bahsedilen kuyu olup mahalle çocuklarının içine düşmemesi için tamamen kapatılmış bulunuyor. Cami ile türbenin batısında, bu gün ilk okul olarak kullanılan (U) şekilli plâna sahip dergâh bulunmaktadır. Bu gün en büyük hayırlı hizmetini ifa eden bu bina bu sayede mamurdur. Topçubaşı Süleyman Ağa tekkesinin kapısında bulunan kitâbe yine Ömer Faik Efendi'nin (Celi) hatla yazdığı bir san'at eserini muhtevidir. Bu kitabe halen Topkapı Sarayı Müzesi Kitâbeler Dairesi'nde mahfuzdur. Tekkenin ön cephesinde hayvan sulamak için bir çeşme daha vardır ki, Perestu Kadın tarafından yaptırıldığı mermer ayna taşındaki 1313 hicrî, (1897 milâdî) tarihli kitâbeden anlaşılmaktadır.[8] ve [9].

Yolun mukabil tarafında, arkasında üç odalı ve bir helâlı meşrutası bulunan sebil, çeşme, muvakkıthane ve abdest musluklarından mürekkep yekpâre bir bina daha vardır. Bu binanın cephesi tamamen mermerden olup türbedeki gibi saçak altı yazılarla ziynetlendirilmiştir. Ortadaki çeşme barok kıvrımlariyle süslü büyük bir ayna taşına sahiptir. Yalağı dışarı doğru çıkık olup üstünde oval şekilli şemse kabartması vardır. Çeşmenin iki yanındaki düz mermer kaplamaların alt kısımlarında üçerden altı adet abdest musluğu bulunmakta ve bunların da aynaları barok tezyinatla çerçevelenmiş vaziyettedir. Bu sade bina kompozisyonunun her iki köşesi gayet güzel tertiplenmiş ve mermer sütunlara müstenit basık kemerli, birbirinin mütenazırı iki çıkıntı halinde görülmektedir. Bunlardan biri sarnıçlı sebile, diğeri muvakkıthaneye tahsis olunmuştur. Cephedeki kitabe bütün bina boyunca ve iki sıra üzerine düzenlenmiş olup bu traz şeklindeki yazıyı yalnız çeşmenin şemşeli tacı inkitaa uğratmaktadır. Bu çeşmenin üstündeki *Vecealna mine'l-ma* celi kitabesi hattat Faik Efendi'nindir. Diğer yazılar ise, Ali Rıza Efendi'nin eser-i maharetidir [10].

Bu mimarî hey'ette cami mihrap duvarı dışında küçük bir kabristan, ona muttasıl olan evin yanında da bir karakol ve mahalle mektebi vardır. Bu binalar devirlerinin basit yapıları olup bugün dahi tarihî vazifelerini ifaya devam etmektedirler.

---

[8] Vakıflar Umum Müdürlüğü'ndeki kayıtlar :

a) İstanbul, esas 6 —833. cü ve küçük vakıf defterinin 79 ve Cennetmekân hazine 56 ve Anadolu 1276 da başlar defterinin 55. ci sayfasındaki kayıtlar : (*Vakf-ı mescid-i şerif merhum Balâ Ağa Sertopçiyan-ı dergâh-ı âli der nezd-i bâb-ı Süluvri der İstanbul*) diye kayıtlıdır. Vakfiyesi müseccel değildir.

(Bu cami ve zaviyeye Balâ Mescidi ve Tekkesi denirmiş)

Hizmetleri : Şeyhü'l-kurralık, imam, müezzin ve kayyımlıktır. Bunlar kütüğe hicrî 1121 tarihinde kayıt olunmağa başlamış ve S a z i k â r K a l f a'nın tamir ve yeniden inşasından sonra şimdiye kadar devam etmiştir. Bunlardan başka mütevellilik, mutemet, kâtip ve cabilikleri de ayni tarihlerde başlayarak 1205 tarihine kadar devam etmiştir.

II. M a h m u d'un cariyelerinden S a z i k â r K a l f a, harap olan mezkûr cami'i yeniden bina ve inşa eylediği gibi bu cami'in nezdinde bir zaviye ile şeyh, dervişan ve imamın süknaları için bazı ebniye dahi ilâve etmiş ve ayrıca 15,000 kuruş vakfederek gelirini, mezkûr cami ve zaviyenin hizmetlerine tahsis etmiştir.

Vâkıfenin, mezkûr hayırları için tanzim ettirmiş olduğu vakfiye, 19 Rebiülevvel 1277 tarihli olup 583 numaralı defterin 55. sahife ve 43. sırasında müsecceldir.

Bunlardan başka, mezkûr dergâh şeyhi Ş u m n u l u H a c ı A l i E f e n d i, A b d u l l a h E f e n d i, İ s t a n b u l'da bazı akarlar vakfederek gelirlerini mezkûr zaviyede aşure pişirilmesine, mevlûd okunmasına ve dervişlere yemek verilmesine tahsis eylemiştir. Bu hayır işleri için vâkıfın tanzim ettirmiş olduğu vakfiye, 24 Rebiülevvel 1282 tarihli olup bu malûmat 574 numaralı defterin 53. sahife ve 23. sırasında kayıtlıdır.

b) E k r e m H a k k ı A y v e r d i, *Fatih devri mimarisi* — İstanbul Fethi Derneği neşriyatından— 1953; sahife 12 de ve 16 : *"Balâ mescidi hin-i fetihte topçu başı Balâ Süleyman Ağa, Koca Mustafa Paşa'dan Sığma (Balâ Süleyman Ağa bu Sığma kapusunda çok hizmet sarfetmiş olmalı ki, İstanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi surların tâmirleri hakkındaki tezkeresinde bu kapıyı Balâ kapısı nami ile yadediyor.) Kapusuna giden yol üstünde ve kaleye yakın bir yerdedir. Eski binası harap olduğundan Sultan Aziz devrinde tamamen tecdit edilmiş ve Balâ Tekkesi denilen meşhur dergâh ilâve olunmuştu. Bânisinin kabri de oradadır."* denilmekte ve 320 numarada İ s t a n b u l Sur tamirleri bahsinde sahife 43 - 44 : *"Fâtih Sultan Mehmed fethi mütcakip yıkılan surlardan bir kısmını, şehrin inzibatını temin ve girip çıkanı kontrol etmek üzere, gereken metanette tamir ettirmiş idi. Bir de Yedikule iç hisarının —Ahmedek— inşası için civar ayrıca tamir olunmuştur. Yalnız fethi müteakip senelerde yapılan tamirleri gösteren ilk kadı Hızır Beyin arz tezkeresini —Topkapı Sarayı Arşivi 11975— imlâsını aynen muhafaza ederek derceciyoruz.*

عرض بندهٔ بی مقدار اول درکه بالی قپوسی یانندهٔغی برغازدن اوته طوپ قپوسنك برو یانندهٔ یقلان برغازه وارنجه بو مابینده واقع اولان حصارك کدوکلری کی پاپیلماسی به فقیره امر اولنمش ادی. دولتلو خداوندکارك همتی ایله امر اولنان برلر یاپلوب تمام مراد اوزره اولنوب تفصیلی ایله عرض اولنور اول برو بالی قپوسی یانندهٔ یقلان برغازك طولی که فرق آرشون و قدی اون اکی آرشوندر کایاً تمامدن یکی اولنوب تمام اولدی و آندن اوته بر بیرکی الی درت ذراع طولی و اون اکی آرشون قدی یقلمش ادی اول داخی تمام اولدی و اندن اوته بر بیرکی یوز اوتور ذراع طولی و یدی آرشون قدی ایله یقلمش ادی اول داخی تمام اولدی و اندن اوته درت آرشون بیرکی اون ایکی آرشون قدی ایله یقلمش ادی اولداخی تمام اولدی و اندن اوته اون ایکی آرشون بیرکی بر آرشون قدی یقلمش ادی اولداخی تمام اولدی و اندن اوته اون ایکی آرشون بیرکی بر آرشون قدی ایله یقلمش ادی اولداخی تمام اولدی و اندن اوته قرق سکز آرشون بیر بش آرشون قدی ایله یقلمش ادی اول داخی تمام اولدی و آندان اوته اکی آرشون بیرکی سکز آرشون قدی ایله یقلمش ادی اولداخی تمام اولندی و اندن اوته اول برغازکی قرق ذراع طولی ویکرمی ذراع قدی واردر اولداخی تمامدن یکی یاپلوب تمام اولدی بوجله یاپلان حساب اولنوب اوچ یوز قرق اکی ذراع اوزونی سکسن ایکی ذراع قدی واچر ذراع عرضی اولدی ویینه داخی مبارك همتکز ایله ایشدن فراغت البدك شیلجه معلوم اولنه وبنا اوزرینه یولداشلق اچون قولان عجمی اوغلانلر آغاسی وعلوفجیلر صوباشیسی اولان قوللروکزك داخی خیلج یولداشلقلری اولمشدر. آیاغکز طیراغنجه شیلجه معلوم اولنه باق فرمان درکاه عالینکدر.

الفقیر الحقیر

خضر

Bu vesikanın 865 Hicri (1457) den yani ölümünden evvel olması gerektir. Bize kalırsa bunlar herhalde fethi müteakip yapılan tamirlerdir." ve 45. ci sayfada 328 sıra numarasiyle" *B a l â S ü l e y m a n A ğ a T ü r b e s i, P e r e s t u K a d ı n Efendi (Balâ = Sığma kapusunun iç tarafındaki meşhur Balâ Tekkesi manzumesi içinde saçak altında ve kuşak şeklinde ayatı Kur'aniyeden —ketebesine nazaran— 1312 Hicri senesinde yapıldığı anlaşılan yeni bir Türbe içinde yazısız ve örtüsüz 6 tahta sandukadan birinde yatmaktadır. Devrinden bir eser kalmamıştır."* diye kaydedilmiştir.

² *Hadikatü'l-cevâmi*'nin 1. cildinin 58. sahifesinde *"Balâ mescidi der kurb-ı Silivri Kapusu"* bahsinde malûmat vardır.

³ 583 numaralı defterin 55. sayfasında 43. sırasında kayıtlı (Sazikâr kalfa binti Abdullah vakfına ait 19 Rebi'ül-evvel 1277 tarihli vakfiyenin başlangıç ve sonu hariç örneğidir :

... Emma badü işbu vakfiyye-i celîletü'ş-şan ve ceride-i bediatü'l-unvanın tahrir ve imla ve tastir ve inşasına bais ve... badiye oldur ki harem-i hümayun-ı ismet-makrım cevarisinden olup canibi saltanat-ı seniyyeden hayrat ve meberrata mezunen ve zat-ı zeyl-i kitabda muharreru'l-esami-i müslimin tarifleriyle muarrefe olan sahibetü'l-hayrat iffetlü Sazikâr Kalfa ibneti Abdullah savb-i şer-i enverden mezunen bi'l-hükm tayin ve irsal olunan kâtip Esseyit El-Hac Hasan Rıza Efendinin mahmiyye-i İstanbul'da Çenberlitaş kurbinde Molla Fenarî mahallesinde kâin tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyye-i müceddediye meşayih-i kiramından Şumnulu Es-Seyid Eş-Şeyh El-Hac Ali Efendinin sakin olduğu menzilinde müslimin-i mezburun huzurunda akteylediği meclis-i şer-i şerif-i Ahmedi ve mahfel-i din-i münif-i Muhammedîde vakf-ı cail beyanlarına ber-veçh-i âti mütevelli *nasb ve tayin eyledi*ği *mumaileyh* Es-Seyid Eş-Şeyh El-Hac Ali Efendi ibni Es-Seyid Abdullah mahzarında ikrar-ı sahih-i şer'i ve itiraf-ı sarih-i mer'i edüp mahmiyye-i mezbure hısn-ı ebvabından Silivri Kapısı dahilinde İbrahimpaşa Mahallesinde vaki Hüdavendigâr-ı esbâk Cennet-mekân Ebulfeth Gazi Sultan Mehmed Han tâbe Serah hazretlerinin topçubaşıları merhum Bâli Ağa nam sahibü'l-hayrın cami-i şerifi harab ve eser-i Bina kalmadığından ben malimden teberrü'an harc ve sarfla hasbeten li'llâhi Teâlâ cami'i şerif-i mezkûru müceddeden bina ve inşa edüp *cami-i mezkûrun* havlusu diyk olduğundan yedimde olup işbu sene-i mübareke Şaferü'l-hayrının yirmibirinci günü tarihiyle müverreha teftiş-i evkaf mahkemesinden itâ olunan bir kıt'a istibdal huccet-i natıka olduğu üzere yedimde mülk ve hakkım olup zikrolunan İbrahimpaşa Mahallesi'nde cami-i şerif havlusu ittisalinde vaki bir taraftan Es-Seyid Mehmed Sâlih Dede ibni Hasan bini Mustafa uhdesinde olan menzil ve bahçe ve bir bir taraftan tarik-i âm ve bir taraftan Edhem Efendi *ibni* Hüseyin ibni Ömer uhdesinde olan bostan ve bazen bervech-i âti *meşihata meşruta olarak müceddeden inşa olu*nan dahiliye ve hariciyeli ebniye ve bazen cami-i şerif-i mezkûr ve taraf-ı rabi-i tarik-ilam ve bazen yine cami-i şerif-i mezkûr ile mahdut ve cami-i şerif-i mezkûr havlusuna ilâve eylediğim terbi'an dokuzyüz altmış dört zira onbeş parmak bir kıt'a arsanın bir miktar mahalline malimden harç ve sarfla müceddeden bina ve inşa eylediğim kârgir ocaklı ve ahşap sundurmalı bir matbah ve bir bab oda ve bir kilârı ve cami-şerif-i mezkûrun kadim havlusu olan terbi'an dokuz yüz altmış zira mahalle cami-i şerif-i mezkûr vakfının mütevellisi canibinden yedime itâ olunan bir kıta senet mantukunca senevi yirm kuruş mukata'a takdiriyle ebniye inşasına mezûr olarak mahall-i mezkûr üzerinde dahi kezalik malimden harç ve sarfla müceddeten bina ve inşa eylediğim hariciye ve dahiliyede buyût-adide ve müştemilât-ı malûmeyi havi ebniyey ve kezalik yedimde olup tarih-i mezkûr ile müverreha mahkeme-i mezbureden itâ olunan diğer bir kıt'a hüccet-i şer'iyye natıka olduğu üzere yedimde mülk ve hakkım olup zikrolunan İbrahimpaşa Mahallesi'nde cami-i şerif-i mezkûr nezdine kâin bir taraftan İbrahimağa bini Mustafa bini Abdullah menzili ve bahçesi ve bir taraftan Anisto veledi Anastasi veledi Ligori bahçesi ve tarafeyn-i tarik-i âm ile mahdut terbian dokuz yüz elli zira dokuz parmak arsa ve üzerine malimden harç ve sarfla müceddeden bina ve inşa eylediğim birbirine muttasıl tahtanî yedi bab oda ve üç abdesthane maa memşa ve bir kiler ve bir matbah ve bir kârgir su hazinesi ve bir miktar havlu ve bir birima ve sokak kapısı ve müştemilât-ı saireyi havi zaviyeyi de atyebimal ve enfes-i malim menalimden ifraz ve kemâl-i imtiyaz ile mümtaz eylediğim nakt-i rayicü'l-vakt onbeş bin kuruşu hasbetenli-lahi'l-azim ve taleben li-merzati'r Rabbi'r Rahim vakf-ı sahih-i şer-i mü'ebbed ve habs-ı sarih-i meriyy-i muhalled ile vakf ve bahsedüp şöyle şart ve tayin eyledimki marü'l-beyan cami-i şerif-i mezkûr havlusuna ilâve eylediğim terbian dokuz yüz altmış dört zira onbeş parmak arsanın bir miktar mahalline bina eylediğim zikr-i mumareden bir matbah ve oda ve kiler hariciye ve dahiliyeli ebniye-i mezkûre müştemilâtından olup maada arsa badema cami-i şerif-i mezkûr havlusundan mahdut ola ve nakd-i meblağ-ı mezkûr onbeşbin kuruş ba-yed-i mütevelli rehn-i kavi ve kefil-i melî ve bade'l-iktiza ikisinden biri ile onu onbir buçuk hesabı üzre istirbah ve istiğlal olunup hasıl olan reyi ve gallesi yed-i mütevellide terâküm eyleye ve mumaileyh Es-Seyit Eş-Şeyh El-Hac Ali Efendi hayatta oldukça evkât-i hamsede cami-i şerif-i mezkûrda salât-ı mefruzayı cemaatla eda ile külle'yevmin babel-aşr tarikat-ı aliyye-i mezkûre adabı üzre hatm-i hoca ve zikru'l-lah olup hitamında hasıl olan ucur ve mesûbatı evvela menbe-i Zülâli-i şefaat melce-i usat-i ümmet sultan-i cumhur-ı enbiya Burhan-i sadat-ı asfiya sadr-i süffe-i safa ani bihi Muhammed'il-Mustafa aleyhi afdalu's-salât ekmelü't-tahiyyat efendimiz hazretlerinin ravza-i mutahherelerine ve âl ve ashâb ve zevcât-ı tahirât ve sair enbiya ve evliya

ve ebrar ve etkiya ve mukarrabin-i huda piyrâm-ı izam ve meşayih ve dervişan ve kâffey-i ehl-i iman ervahına ihda ve bahusus veliy-i nimetimiz veli-yi nimet-i alem pâdişâh-ı ru-yi zemin halledal-lahü hilâfetehu ilâ yevmid-din ani bihi El-Sultani'l-âzam ve'l-Hakani'l-muazzam Es-Sultan Abdu'l-mecid Han edama'l-lahü Tealâ ilâ ahiri'd-devran efendimiz hazretlerinin imtidad-ı eyyam-ı ömr-i şevket-i şahaneleri ve benim hayatda oldukça selâmet-i dareynim ediye-i hayriyyesini ifa ve vefatımdan sonra benim dahi ruhuma ihda eyleyüp galley-i mezkûreden mahiye yetmiş kuruş vazifey-i meşihat ola ve zaviyey-i mezkureye duhul olundukta sağ canipte kâin birbirine muttasıl iki bab odada ancak şeyh-i mumaileyh sakin ola ve maada odalarda dahi tarikat-ı aliyye-i mezkûre dervişan ve fukarası şeyh-i mumaileyh ile maan evkat-ı hemzede cami-i şerif-i mezkûrda salât-ı mefrûzeyi eda ve hatm-i hoca ve ezkar meclisinde bulunmak üzere sakinler olalar ve salifü'l-beyan hariciye ve dahiliyeli ebniyede ancak şeyh-i muamileyh ayal ve evlâdı maan sakinler olalar ve zaviyey-i mezkûrenin meşihatı ve vakf-i mezkûrun tevliyeti evvelâ hayatta oldukça mumaileyh Es-Seyyid Efendiye meşruta ola ve mumaileyh Es-Seyyid Şeyh El-Hac Ali E. nin hulûl-i ecel-i mevudiyle dar-ı bekaya irtihalinden sonra meşihat ve tevliyat-ı mezkûre şeyh-i mumaileyhin evlâdının ve evlâd-ı evlâdının ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdının batnen bade batnin zükurundan ekberine meşruta ola ve badel-inkiraz şeyh-i mumaileyhin hülefasının ve hülefa-i hülefasının ve hülafa-i hülefa-i hülefasının akdemine meşruta olup hülefa-i hülefa-i hülefası dahi münkariz olur ise tarikat-ı aliyye-i mezkûreden müstahlef ve terbiye-i salikine muktedir bir zat şeyh ve mütevelli ola ve mumaileyh Eş-Şeyh Ali Efendi'den sonra şeyh olanlar ebniye-i mezkûrede iyal ve evlâdı ile sakinler olalar ve galle-i mezkureden ve vazife-i meşihata tayin olunan mahiye yetmişer kuruştan senevi sekiz yüz kırkkuruş ve mezkûr ebniyenin mukataa-i zemini olan senevi yirmi kuruş ki ceman sekizyüz altmış kuruş bedel ihraç maadası zikirleri mürur eden cami-i şerif ve ebniye ve zaviye-i mezkûrların tamir ve termimlerine ve levazımat-ı sairlerine ve zikr-i mürureden odalarda olan dervişan ve fukaranın taamiyelerine harc ve şarf oluna ve vakf-ı mezkûruma evkâf-ı hümayun nazırları bulunan zevat-ı kiram hazeratı berveçh-i hasb-i nezaret-i aliyyelerin bidiriğ buyuralar ve mürur-ı zaman ve kurur-ı şuhur ve avamile şerait-i mezkureye ri'ayeti müteazzire olur ise, vakf-ı mezkûr vakf-ı fukara-yı ehl-i iman ola ve vakf-ı mezkûrun tebdil ve tağyir ve taklil ve teksiri merreten bade ulâ ve kerreten gibbe uhra yedimde ve meşiyetimde ola deyu tayin-i şurut ve tebyin-i kuyud bir nakd-i meblağ-ı mezkûr ile mesbuku'l-beyan arsa ve ebniye ve zaviyeyi bundan akdem mütevelli-i mümâileyhe teslim eylediğimde ol dahi tesellüm ve kabz ve sair evkaf mütevellilerinin tasarrufları misillu tasarruf eyledi dedikte,,,) diye yazılıdır.

4 Hattat Ömer Faik Efendi İstanbulludur. Ayasofya'nın Yerebatan Mahallesinde Şeftali Sokağındaki 8 No. lu evde 1271 H. (1854M.) tarihinde doğmuş, ilk hat dersini Topçubaşı Mektebi muallimlerinden Şumnulu Ömer Lütfi Efendi'den almış ve 1288 H. (1871 M.) de Balâ Cami'inde yapılan cemiyette reisü'l-hattatin Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den icazet almış ve tahsilini ikmal için hattat Mehmed Şefik Efendi'ye intisap eylemiş; sekiz yıl hocasının Kuruçeşme'deki yalısına devamla üstadının vefatına kadar tahsin ve duasını kazanmıştır. Yazdığı yazıların mürekkebini kendi hazırlar, kâğıtlarını aharlar ve mukavvalarını bizzat imal ederdi. Tezhip san'atına vakıf olup Bayezit'ta kâğıtçılar ve mücellitler kâhyası Hacı Ahmed Efendi'den öğrenmişti. Hattat Şefik Beyin celi kalıplarını ve Kudüs'teki Cami-i Ömer'in kuşak yazılarını arkadaşı hattat Alâaddin Efendi ile birlikte iğnelemişler ve hocalarının takdirini kazanmışlardır. Faik Efendi hayatını sofiyane geçirmiş; memuriyete girmemiş bir sanatkârdır. Ancak, ilk hocası Ömer Lütfi Efendi'nin vefatından sonra Topçubaşı Mekteb i'ndeki derslerini devrahte etmiş ve bazı mekteblerdeki hüsnühat hocalığını kabul eylemiştir. Sesi güzel ve musikiye aşina bir zattır. Ömrünün son günlerini Cerrahpaşa'da Davutpaşa Çeşme Sokağı'ndaki 37 numaralı evinde geçirmiş ve 1337 H. (1919 M.) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Silivrikapı haricinde Seyyit Nizam Caddesi yolunda Balâ kabristanı namındaki seddin üzerindedir. Yetiştirdiği hattatlar : Hafız Mahmud Efendi, Emirgân imam ve hatibi Hafız Sadık Efendi, Harbiye nezâreti hülefasından Hacı Vasıf efendi ile Balâ dergâhının son şeyhi Fahreddin Efendi'dir. Merhumun en büyük zevki çok sevdiği hattatların eserlerini ziyaret etmekti. Sevdiği eserler, Üniversite kapusundaki Daire-i Umur-u Askeriye Fatih Nakşidil Türbesi kapısındaki yazılar, Sultan Selim Cami'inin kubbe göbeği ve Cihar-ı Yar-i güzin levhaları Nusretiye Cami'inin içindeki kuşak yazı, Eyüp'te Rakım Efendi'nin mezar taşı, Selâtin camilerindeki büyük hat eserleri ve İsmail Züht'ü'nün yazılariydi. Kendisinin Mehmed Şefik Efendi'den yazdığı karalamalar ile muhtelif kıymetli yazıları ve icazetnamesi, Topkapu Sarayı Müzesine ve Ba-

lâ Türbesi çeşmesi ile dergâh kapusuna yazdığı Celi yazıların iğnelenmiş kalıpları da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ne tarafımdan hediye edilmiş bulunduğundan, pederimin bu eserleri orada da görülebilir. Ayrıca muhtelif camilerde yazıları da vardır. Bunlardan başlıcası Edirnekapu yolundaki Atik Ali Paşa Cami'indeki *(ve yut'i munet-taame)* levhası olup ayrıca en'am-ı [5] şerifleri ve icazetnameleri de vardır.

[5] Camiin kapısındaki kitabe.

منبع فیض و حقیقت خانقاه پر مشام
صد هزاران شکر حقه اولدی مسعود الختام
وی نظر داری سعادت حضرت عبدالعزیز
عصر خاقانده بولدی عزوشان و احتشام
شاه نقشبندیدن فیض ایستیان کلسون بوکا
ایلسون اذکار درویشان صادق صبح و شام
الف ثانی مجدد حضرت ربانیه
عرش اعلاده ملائك روحنه وردی پیام
جانی شاد اولسون محمد جانك البت روز شب
قوة قدسیه‌سندن ایلر استمداد انام
فاتحك طوپجی باشیسی بالی آغا مسجدلرین
قیلدی توفیق الهی ذکره درکاه بالسلام
سازکار قلفه دریغا ابتدا ایتمش ایدی
ایلدی عزلت فنادن قیلدی فردوسی مقام
حسن همت ایلیوب تتمیمنه دقت ایله
شیخ علی شمنوی اکاه دل وبردی نظام
وبردی زینت شاهنا تاریخنه جوهر ایله
حمدلله خانقاه زیب قدر اولدی تمام

۱۲۷۹

[6] Hattat Hasan Rıza Efendi de Hattat Şefik Efendi'den ders almış ve Faik Efendi'nin yazı şeriki olmuştur. Bu hattatı camideki nesih yazılı hilyesinin ketebesi (Bende-i Âl-i Aba Es-Seyyit Hasan Rıza 1305) dır.

Camide bulunan kıymetli eşyalar şunlardı : 1. Sancak-ı şerif, 2. iki adet Kâbe örtüsü 3. Sedefli rahleler, 4, ayaklı üç adet saat, 5. büyük bir avize ile dört küçük askı avize, 6. üç adet Hilye-i şerif (Hasan Rıza Efendi'ninki izah edildi) ve 7. altı adet *Kuran-ı Kerim*'dir. *Kuran-ı Kerim*'ler Vakıflar Anbarı'na nakledilmiş olup vasıfları aşağıda gösterilmiştir :

1 — Sultan Mecid'in kadınlarından Perestu Kadın Efendi'nin vakfı, vakıf tarihi 1281 Rebiülevvel 17, hattatı Kayyumzâde Es-Seyyit Mehmed Salih; yazının tarihi (iptida-ı safer erba ve seb'in ve miateyni ve elf) —1274— bu *Kur'an*'ın tezhipleri pek nefis ve yazısı nesihtir.

2 — Pertevniyal Hanım tarafından vakfedilmiştir. Vakıf kaydı *"Balâ kuyusunda nakşibendi dergâhına vakıf"* dır; yazısı nesihtir.

3 — Dilbifelek merhum adına Balâ Nakşibendiye Dergâhı'nın şeyhi olan El-Haç Ali Efendi'nin dergâhına vakfedilmiştir. Hattatı Hafız Mehmed Reşit olup hatip zâdedir. Bu zat Yesarizâde Mehmed Hamdi Efendi'nin çıraklarındandır. Yazılış tarihi (1276 H.) dir.

4 — Baş kadın Behiye Sultan ile validesi Zihn-i Felek Hanım hazretlerinin ruhları için (1275 H.) yazısı nesihtir.

5 — Vakıf kaydı bulunmayan tezhipli ve nesih yazılı *Kur'an*'ın hattatı da Kayyumzâde Mehmed Salih Efendi'dir. Yazılış tarihi (1274 H.) dür.

6 — Dördüncü Perestu Kadın efendi tarafından vakfedilmiş olan *Kur'an-ı kerim* talik yazılıdır. Talik *Kur'an-i Kerim* pek az tesadüf ediliyor. Bu da onlardan biridir; ve ketebesi yoktur. Bu *Kur'an* da Abdülmecid'in ruhu için vakfedilmiştir.

7 — Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, sahife 107, satır 19 da : *dergâhın müştemilâtından bulunan türbenin saçağı altında celi hatları Fahri'l-esadda Şefik Bey merhumun telâmizinin*den *Faik isminde bir sahibi marifet yazmıştır. Türbenin saçağı altındaki yazıların muhteviyatı Besmele ve Ayetü'l-kürsî sûresinin nihayeti ve "Yekûlu yaleyteni kaddemetü" ayetlerinin tamamiyle 16 metrelik bir kuşak ile süslenmiştir"* denilmekte ve ayni eserin 61, 64, 93, 96, 98, 100, 102, 104, 105, 117 ve ikinci cildin 15 inci sayfasında da Sililvrikapu, Sığma, Balâ mevzulariyle alâkalı malûmat ve mütalâalarına raslanmaktadır.

Not : Hattat Faik Ef. Balâ manzumesi için yazdığı yazıları teberrüken ve fahriyen kaleme almıştır.

[8] Tekkenin halen Topkapı Sarayı Müzesi Kitabeler Dairesi'nde mahfuz kitabesi (Celi Sülüs) yazılıdır.

١ — قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكراً كثيرا و سبحوه بكرة و اصيلا صدق الله العظيم

Sağda ve solda Nakşi taç şeklinde :

يا حضرت شاه نقشبند محمد بهاء الدين البخارى

حرره السيد عمر فائق

Ortada tuğra ve altta kitâbe,

جناب شیخ علی سید افندی پیر دل آگاه
مه برج ولایت شاه باز مملك استغنا
زمانیله بو نقشی درکه پاکن لوجه الله
کروه سالکانه ایلمشدی صدق ایله انشا
دل عشاق وش صکره کیروب ویرانه پر حاله
درو دیواری وارمشدی رکوعه حق ایچون کویا
خداوند معظم قطب عالم داور ملهم
شه خیرالاثر غازی حمید خان سایهٔ مولا
همای همت قدسیه‌سی طرز نوین اوزره
مثال روضهٔ جنت مکمل ایلدی احیا
مددکاری اوله روح شریف پاك پیغمبر
مبرنده اوله قائم بنور کعبة العلیا
یازلدی همت پیران ایله رأفت کهر تاریخ
وریر فیضی مسلسل اهل عشقه درکه بالا

۱۳۱۲ مصری زاده علی رضا

9 Duvara bitişik çeşmenin kitabesi :

جنتمکان فردوس
آشیان غازی ابو الفتح سلطان محمد
خان حضرتلرینك طوپچی باشیسی بو مقامك بانیهٔ
أولی بالی سلیمان آغا حضرتلرینك روح قدسیلری
ایچون پرستو قادین افندینك خیراتیدر

سنه ۱۳۱۳ ۱۳ ذی‌القعده

10 Perestu Kadın'ın yaptırdığı muvakkithane, sebil binası kitabesi :

Gel oku Besmele iç çeşmeden bir âb-ı ruh-efzâ
Dahi elhamdülillah şöyle eyle sünneti icrâ
Mükemmel oluyor hamd ü sena bu veçhei hâs üzre
İde Hak illet-i atşe şifa ender şifa itâ
Ciharüm kadını Abdülmecit Hanın Perestu nâm
Kim anı bâis etti böyle hayra Hazret-i Mevlâ
Bu hayra maksadı feyz almadır ruh-ı azizândan
Yapub bu çeşmeyi aynı mürüvvet eyledi icrâ
Sebil ile muvakkıthane zeyn etmiş cenahaynin
Bu himmet eylemez mi Zü'l-cenahayn olduğun imâ
Okunsun Fâtiha ruh-ı mukaddeslerine pirin
Cenab-ı hacı Şeyh Seyyid Ali mürşid-i dil-deryâ
Bu hayratın delili Şeyh Mehmed Sadü'ddin oldu
Kim oldur post-nişin-i dergeh-i Bâlâ-yı dil-ârâ
Şehid-i Kerbelâ aşkına cari selsebil âbın
Kim içse bu duayı eylesün baisine ifâ
Revan-ı şeyh-i merhumu idüp müstağrak-ı rahmet
Muammer eylesün bâislerin de Rabb-i bi-hemtâ
Kalender kaldırup yed Sûy-ı Hakka yaz bu Tarihi

صو ایچ ماء حیاتك عینیدر بو چشمهٔ بالا

Su iç mâ-i hayatın aynıdır bu çeşme-i Bâlâ

1309 Nemekahü'l-fakir el-dâî
Ali Rıza Üsküdari

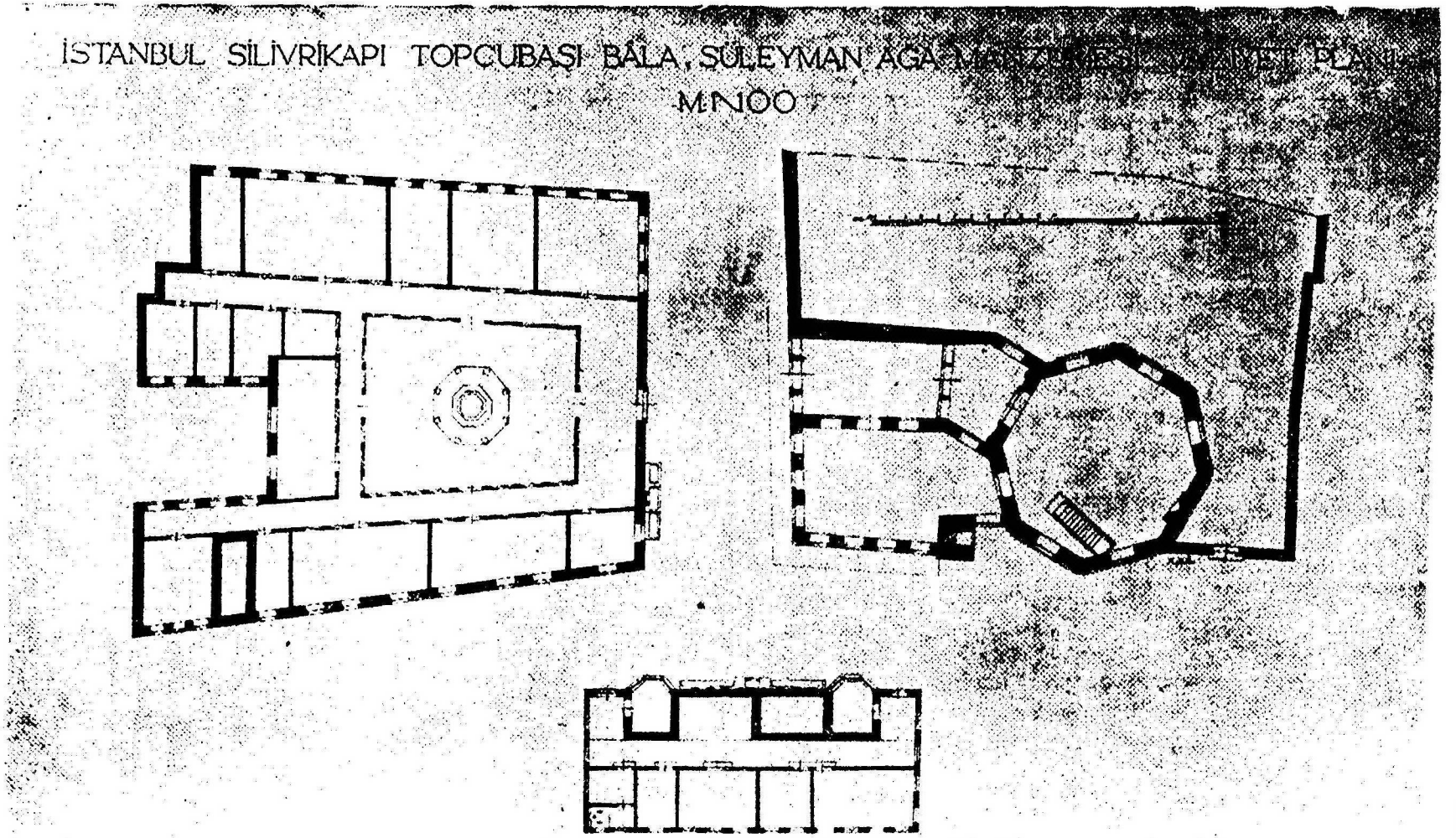
İSTANBUL SİLİVRİKAPI TOPCUBAŞI BALA, SÜLEYMAN AĞA MAHALLESİ CAMİİ PLANI
M:100

Res. 1

Res. 2 — Balâ Süleymanağa mimarî manzumesine giriş

Res. 3 — Balâ Süleymanağa Camii kıblesindeki okul binası

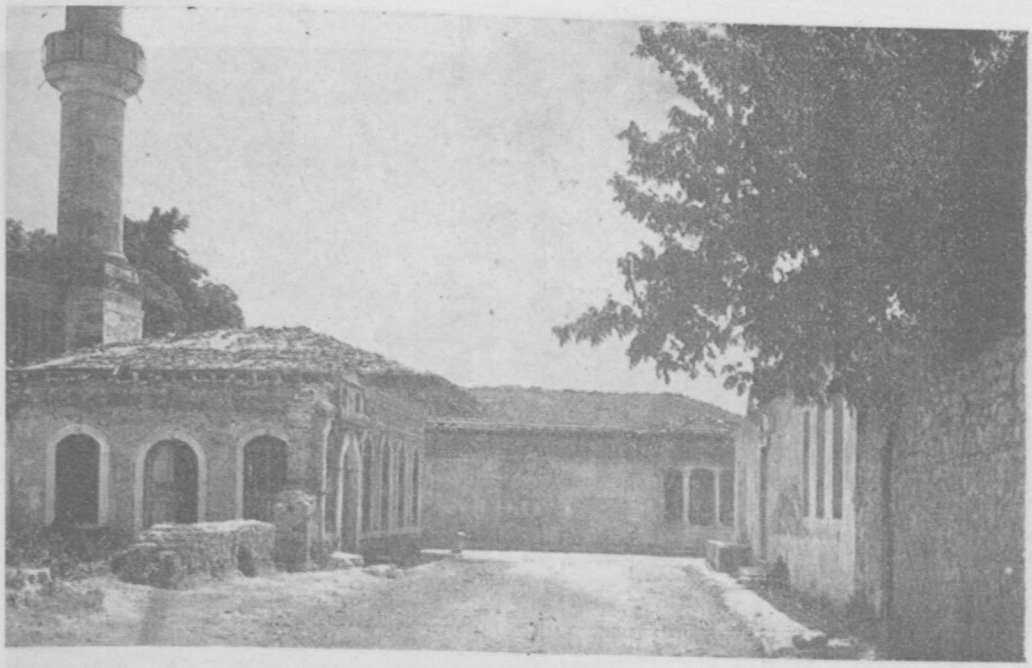

Res. 4 — Süleymanağa mimarî manzumesinin görünüşü

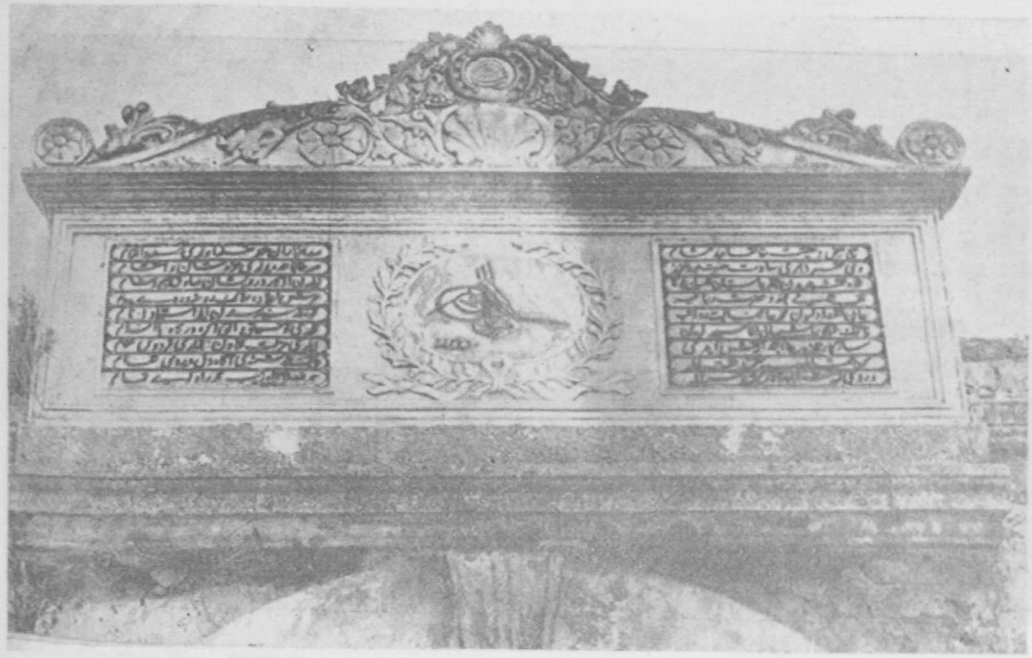

Res. 5 — Balâ Süleymanağa Camii ve Türbesi dış kapısındaki kitabe

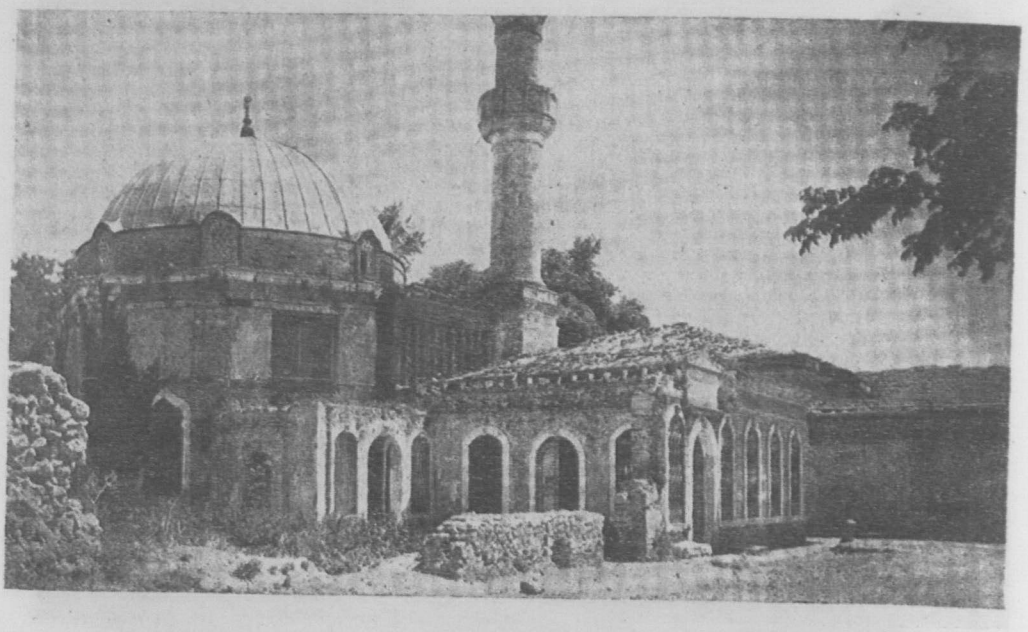

Res. 6 — Bala Süleymanağa Camii ve Türbesinin meşruta konak yıkıldıktan sonraki manzarası

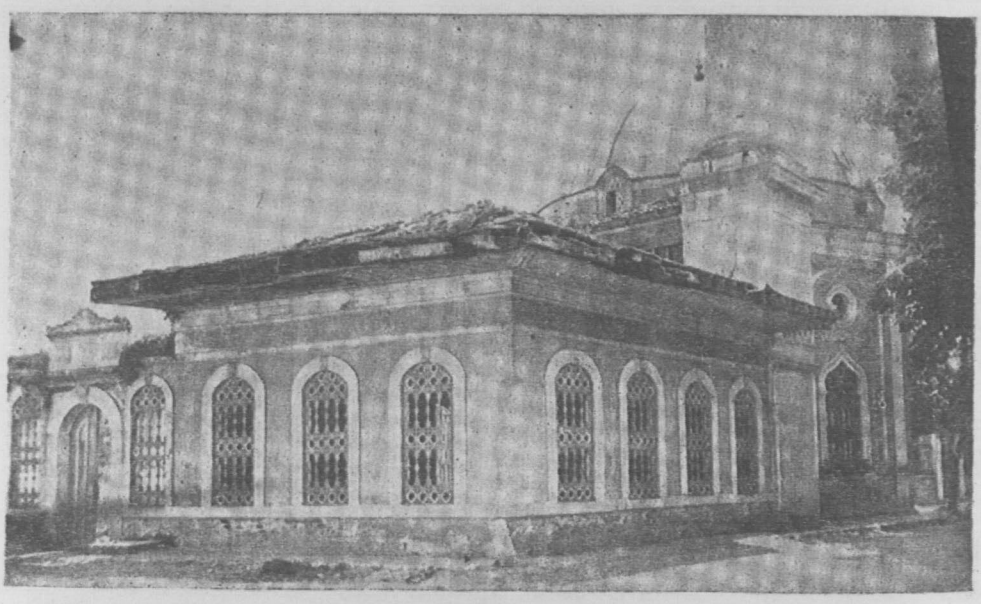

Res. 7 — Balâ Süleymanağa Türbesinin dış görünüşü

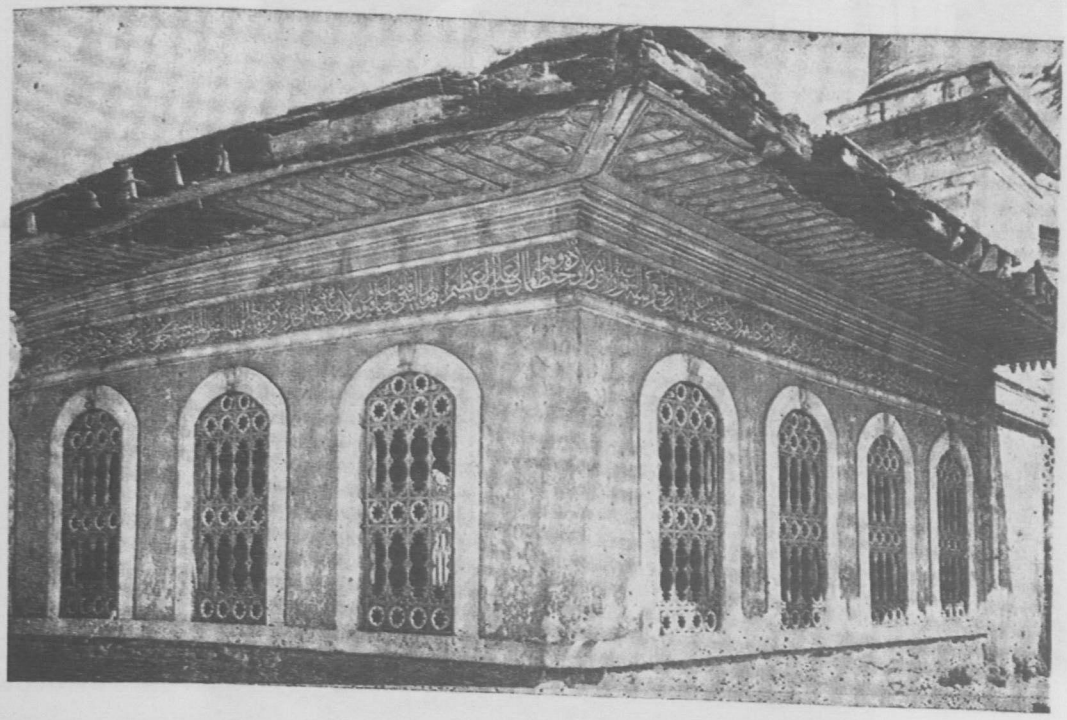

Res. 8 — Balâ Süleymanağa Türbesi cephesi

Res. 9 — Balâ meşrutahanesinin yıkıldıktan sonra kalan son bakiyesi

Res. 10 — Topçubaşı Süleymanağa'nın mezarı

←

Res. 11 — Balâ Süleymanağa Camiinin son cemaat mahalli

→

Res. 12 — Balâ Süleymanağa Camiinin mihrabı

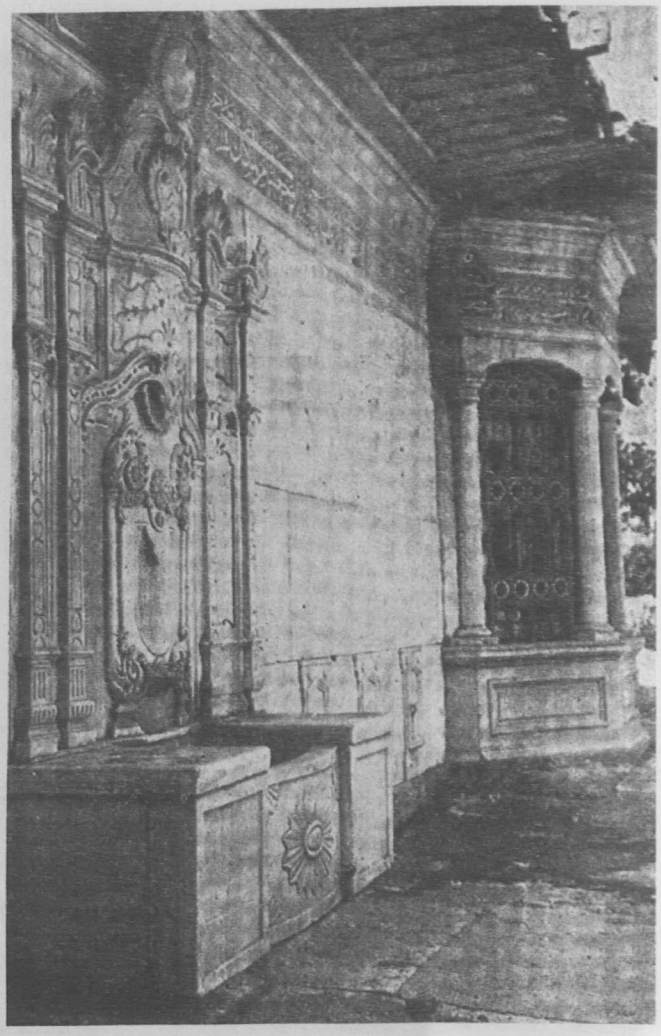

Res. 13 — Balâ Süleymanağa Çeşmesi

Res. 14 — Balâ Tekkesi ön cephesi (ilkokul olarak kullanılıyor)

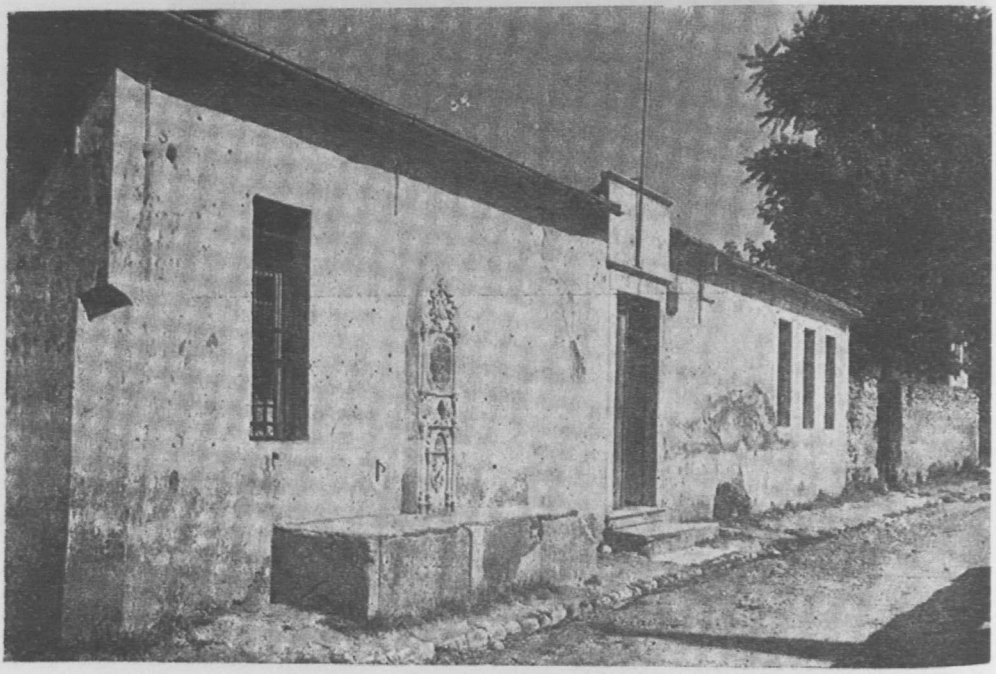

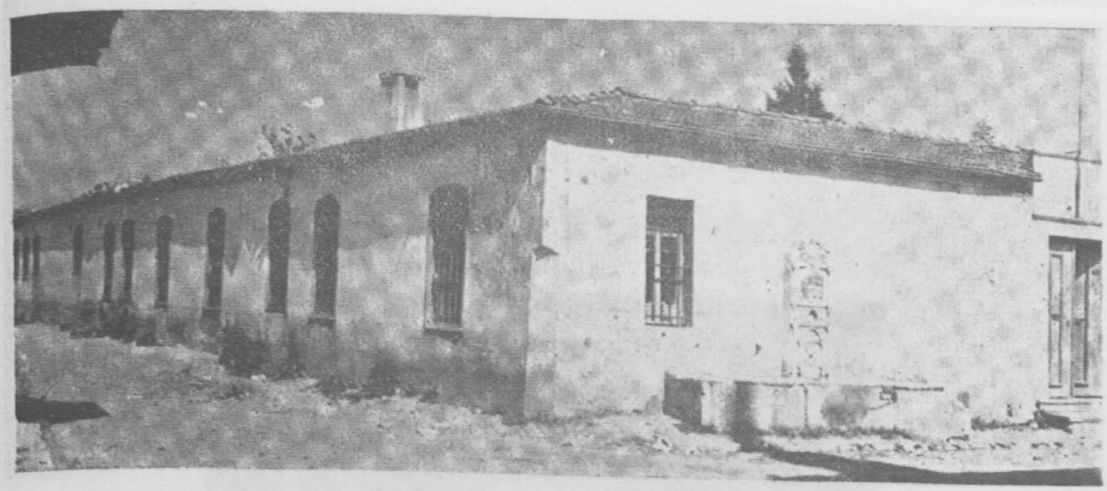

Res. 15 — Balâ Tekkesinin dıştan görünüşü

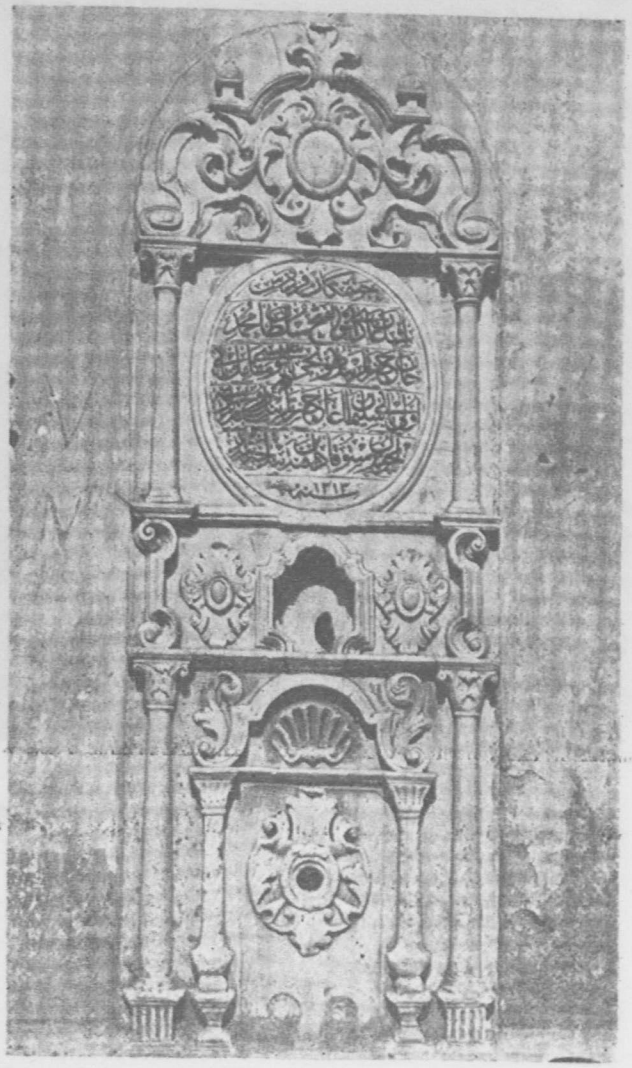

Res. 16 — Balâ Tekkesi duvarındaki Peresto kadın çeşmesi

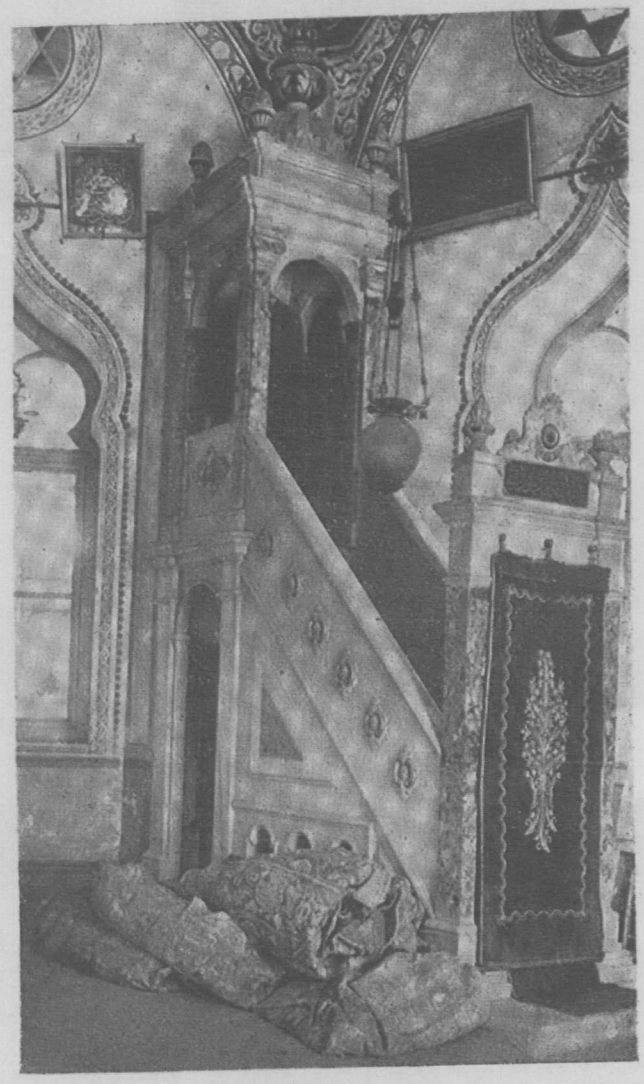

Res. 17 — Balâ Süleymanağa Camiinin mermer minberi

Res. 18 — Balâ Tekkesi avlusundaki şadırvan

Res. 19 — Balâ Süleymanağa dergâhı kapı üstündeki kitabe

İNEGÖL'DE İSHAK PAŞA MİMARİ MANZUMESİ

Yüksek Mimar
ALİ SAİM ÜLGEN
Vakıflar Umum Müdürlüğü Mütehassıs Müşaviri

İnegöl'de çarşının içinde halen Cami, türbe ve medreseden ibaret bulunan mimarî manzume, sanat tarihimizde Bursa Üslûbu adiyle anılan; Osmanlı Türk mimarisinin başlangıç devrine ait güzel bir hatıradır.

Bu külliyenin hemen yakınındaki hamamın da üslûp bakımından aynı devre mensubiyeti göz önünde tutulursa bu eseri de İshak Paşa mimarî manzumesine ithâl etmek icap eder. Ancak, hamamın kitabesinin bulunmaması ve İshak Paşa'nın Vakıflarına akar olarak yaptırdığı, İstanbul'da biri Ayasofya'da, diğeri Rumelihisarı'nda olmak üzere iki, Ankara, Çankırı ve Selânik civarında Sidrekapsi nam kasabadaki hamamların yanında bu eserin isminin kayıtlı olmaması bu hususda bizi ihtiyata sevk ediyor. Fakat, Fatih'e vezirlik, oğlu II. Bayezid'e Sadrazamlık yapmış olan İshak Paşa'nın vakfiyesinde İnegöl eserleri hakkında *İmaret ve medrese* tabirinin kullanılması ve bugün mevcut olan türbe ve camiden de bahsedilmemesine bakılırsa, Darüzziyafe, Zaviye ve sair hayrat şeklinde yalnız umumî bir kelime olan imaret tabirinin zikri; bizce bu hamamdan da bahse lüzum görülmediğine delil sayılabilir.

Bu sebeble meşkûk kalmış bir nokta bulunmaması için, mevzuumuza teması dolasısiyle manzume hududu içine giren hamamdan da sırası gelince bahsetmeği faydalı gördük.

A — Cami : Bursa Üslûbu namı verilen bir devrin mahsulü olan bu Cami'in 881 H. 1476 M. (*) Tarihinde inşa ettirildiği mervidir.

Cümle kapısında kitabe bulunmadığından, bahis konusu tarihi kat'î olarak söylemek mümkün değildir. Ancak, medrese kapusundaki tarihten evvel yapılmış olması makul bulunduğuna göre bu tarihin doğruluğu akla yakın geliyor.

Cami'in bu devrin alışılmış Ulucami plân tipinde inşa edilmeyip (Ters T) tipi denilen sisteme göre yapıldığı görülüyor. Bundan da vakfiyedeki imaret ve medrese tabirinin hususiyeti daha çok anlaşılmaktadır. Dikkatle etüt edildiği takdirde halen Cami olarak kullanılan binanın, cenah kollarının (f. f.) ara duvarları yıkılarak bu kısımlar kemer haline ifrağ edilmiş ve bu suretle iç hacim genişletilmek istenmiş isede; binanın plân hususiyeti tamamile bozulmuştur. Cenahları kapalı vaziyette mütâlâa eylediğimiz takdirde Cami adiyle anılan bu bina ile Bursa Yeşil, Yıldırım, Muradiye Camilerine çok benzeyen; fakat daha basık ve mütevazı olan tipik enmuzeçlerden biriyle karşılaşmış oluruz. (**) Bu tip plâna Bâyezid II. nin devrinde Rumeli ve Anadolu'da yapılan eserlerde de rastlamak mümkündür. Cenahların bölme du-

(*) Ekrem Hakkı Ayverdi *Fatih devri mimarisi* (İstanbul, Fetih Derneği neşriyatı - İstanbul matbaası 1953) adlı eserinde bu mimarî manzumeden ilk defa bahseder ve medrese kitabesine göre Cami'in 887 H. tarihinde inşa edilebileceğini tahmin eyler.

(**) İshak Paşa'nın bu eseri, plân itibariyle Hamzabey ve Karacabey'deki harap cami'e pek müşabihtir.

varları açılmamış ve böylece hakiki plân karakteri kaybolmamış eserlerde, yanlarındaki kubbeli kısımların (c ve h) ocakları, dolaplarile müstakil birer fonksiyona sahip oda veya salonlar halinde, misafirhane, Mahkeme, mektep vesaire (Kastamonu'da İsmail Bey cami'inde olduğu gibi aş evi matbahı, tabhane) vazifeleri ile içtimaî hizmetlerde kullanıldıklarını müşahede eylemekteyiz. İzah olunduğu şekilde mütalâa edilirse daha büyük bir mana ve mahiyet kazanacak olan İshak Paşa Camiini, Türk Mimarlık tarihinde bugünkü hüviyetiyle mütâlâa etmemek; Camiden ziyade mescit karakterinde bulunan mihrap tarafındaki kubbeli sahada (a) bir kemerle ayrılmış üstü aydınlık fenerli kubbe ile örtülü kısmın (b) ortasında bir şadırvan bulunması ihtimalini de göz önünde tutmak icap eder. Bu takdirde, imaret kelimesinin çeşitli maksatlara hadim bir bina (daha şumullü bir külliye) mefhumunu ihtiva eylediği kabul olunabilir.

Cümle kapısı ve mihrap mihverine göre bina, plân ve hacim itibariyle mütenazır bir ifadeye sahiptir. Yalnız minare batı tarafta, dış cephede dörtgen bir çıkıntı yapmakta ise de; umumî tesir ve kitle muvazenesi bozulmamaktadır. Son cemaat mahalli adiyle anılan revak, cümle kapısının önünde olup beş küçük kubbe ile örtülmüştür. Ancak bu kubbeler dört satıhlı ahşap bir çatı ile kapatılmış olduğundan, yalnız kapu mihverine tesadüf edeni biraz daha fazla olan yüksekliği dolayısile cenah duvarlarında ufak hava menfezleri bulunan çatıdan dışarı taşarak kısmen görülmektedir. Beş kubbe ile örtülmüş bulunan son cemaat mahallinin kemerleri, geniş ve kare plânlı ayaklara istinat ettirilmiştir. Cepheler tuğla ve taştan, kesme taş karekterini haiz ise de yukarıda tuğla hatıllı ve sıralı moloz taş tesirini verecek şekilde daha rustik bir mahiyettedir. Kesme taş ve tuğla olan revak cephesiyle ve yanlarında temiz işlenmiş taşların arasına dikine tuğlalar konulduğu nazardan kaçmaz. Muhakkak ki bu basit inşa tarzı monümantal olmamasına rağmen, insana daha munis ve daha hareketli düz kesme taş cephelerin sahip bulunduğu monoton ifadeden uzak; sevimli bir çehre kazandırmıştır.

Son cemaat mahalline bitişik cephe sağır olup bu kısımda bina dahiline açılmış pencere yoktur. Bu da revaklı kısmın, camilerde olduğu tarzda son cemaat mahalli vazifesi görmediğini ifade eyler.

Cümle kapısından girildiği vakit altı köşeli bir aydınlık feneriyle mücehhez kubbeli kısımla (b) kible istikametinde bitişik ve biraz daha alçak seviyede kubbe ile üstü kapatılmış kare plânlı mescit (a) yüksek bir kemerle birbirlerine bağlandığı cihetle, bu binanın dahili; derinliğine bir hacim ifadesine sahiptir. Bu da umumiyetle genişliğine saf nizamına kıymet veren Uluca mi karekterine muhalif bir mahiyet arzeder ki, her iki kısmın birden namaz kılmağa mahsus bir mahal olarak yapılmadığını ifade eylemesi bakımından da bu hacim tesiri pek mühimdir.

İki tarafta, kısmen kubbe ve kısmen tonozlu örtülmüş dikdörtgen plânlı salonların (c ve h) orta kısımla olan münasebetleri cümle kapısının iki yanındaki kemerli geçitlerle temin edilirken; hemen yanlarına açılan geniş ve yuvarlak kemerlerle (f. f.) iç hacim birbirine karışmış bulunuyor. Bu genişletme sırasında pencerelerin süğeleri sökülmüş ve alınlık kısımları kaldırılarak ampir üslûpda kemerli birer aydınlık menfezi haline sokulmuştur.

Camiin dahilinde duvarlar düz badanalı ve kötü kalem işi, alt kısımlar ahşap lâmbri ile kaplanmış ve yağlı boya ile boyanmıştır. Mimber de ahşaptandır. Bütün bu fena imalât II. Abdülhamid devrinde ve kapıdaki tamir kitabesine göre 1294 Hicrî (1877 Milâdi) tarihinde yapılmıştır.

Bina revakının merkezî kubbesi kabartma müsellesi taksimatlı bir kasnakla cenahlardakine nazaran bir miktar yükseltilmiştir. Kemerlerle özengilerin üst kısmındaki cephe duvarı üç, alt kısımlar ise iki sıra tuğla ve bir sıra taş ile örülmüştür.

Son cemaat mahallinin cephesinde kemerlerin arasında zikzak tuğla desenli on

sıra bulunmakta ve üçgen teşkil eden tuğlaların arasında mozaikvâri bir kefeki kaplama tekniği kullanıldığı görülmektedir. Bu teknik Bursa devri âbidelerinde karakteristik bir vasıf teşkil eder. Bu caminin karşısındaki medresede de aynı vasıfta, fakat yıldız ve altıgen şekilli olmak üzere aynı usulün kullanıldığını görmekteyiz.

Bu kısmın saçağını tuğladan üç sıra kirpi silme taçlandırmakta ise de camiin diğer cephelerindeki silmeler tek sıra ve kayağan taşından olup kubbe kasnaklarındaki pencerelerin hizasında alçalmak ve bina köşelerinde biraz daha yükselmek suretile kurşunluğunu eteğini çerçeveler. Bu suretle sekiz köşeli kubbe kasnağı pencereleri diğer Bursa mescitlerinde tesadüf edildiği şekilde basık bir tesir yaratmadığından binaların içerisi oldukça aydınlık ve ferah görünür.

İshak Paşa'nın bu eserinin üzerinde en kısa zamanda yapılmasını temenni ettiğimiz restorasyon ameliyesiyle yukarda zikrolunan fena onarım hatıraları ve hatalı tadiller kaldırılırsa bu çok güzel âbide Türk sanatına tekrar iade olunabilecektir.

B — Türbe : Cami'in kıble batı köşesindeki bahçede altı köşeli kasnaksız, üstü kurşun örtülü, sağır kubbeli inşa edilmiş türbe Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçtiği vakit öldürülen Şehzâde Ahmed'in annesi ve II. Murad'ın zevcesi Tâcünnisa Hatun'a ait ise de; bugün mezarından bir eser kalmamıştır. Ancak Mihrap tarafındaki hazirenin tahvili yüzünden mezarı kaldırıldığı cihetle, taşları türbe dahiline naklolunmuş bulunan İshak Paşa'nın sandûkasiyle karşılaştığımız türbenin dahili, sıvalı ve badanalı olup nazarı dikkati celbedecek bir ornumanı yoktur. Yalnız, İshak Paşa'nın lâhdini vücuda getiren baş ve ayak taşlarının her iki yüzü, üçer satır yazı ile doldurulmuş ve 892 Hicrî tarihi konmuştur. Bu şahide taşlarının iki yanlarında kum saatleri bulunmaktadır. Sandukanın her iki dış yüzünde güzel ve sade rumîlerle bezeli madalyon şekilli kabartmalar işlenmiştir. Türbenin dışı cami'de olduğu gibi sıralı tuğla ve kaba yonu kesme taş ile örülmüştür. Pencerelerin üstündeki çeşitli desenlerle süslenmiş ve halen oldukça sağlam vaziyette bulunan tuğla alınlıklar; camide tahribe uğratılmış olanlara örnek olacak güzelliktedir. Türbenin beş cephesinde iki kat pencereler açılmış ve bir cephesine de bina yüzünden bir miktar çıkıntı hasıl eden kemerli ve iki tarafı hücreli cümle kapısı yerleştirilmiştir. Pencerelerin sügeleri mermer ve cümle kapısınınki de dahil olmak üzere kapakları mıhlama ahşap kanatlıdır. Yalnız, gerek kapı, gerek pencere kanatları üzerinde görülen döğme çivi başları sade; fakat güzel bir bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

Türbe umumiyetle harap durumda olduğundan acele onarılmaya muhtaçtır.

C — Medrese : Halen merkezdeki dershanesi kütüphane olarak kullanılmakta, cenahlara taksim olunmuş ve kiraya verilmiş beşerden on hücreli önü kârgir ayaklara müstenit revaklı, U şeklinde plânlı, medrese çok harap bir vaziyettedir. Dershane kapısı üzerinde üç satırlık bir kitabe bulunmakta ve ebced hesabile (مقام التدريس) Hicrî 886, Milâdî 1481 tarihini göstermektedir. Bu tarih Y. Mühendis Sayın Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kitabında (مقام التداريس) şeklinde gösterildiğine göre 887 Hicri, yâni 1482 Milâdî tarihinin doğrusunun, kitabenin lâyıkiyle okunması suretile halli mümkün olacaktır.

Bu medrese plân itibarile İznikte'ki Süleyman Paşa medresesini andırır. Duvarları molozumsu taşla ve tuğla hattılla, cami ve türbedeki konstrüksiyona benzer; fakat daha mühmel şekilde inşa edilmiştir. Ön kısım iki sıra tuğla ile vücuda getirilmiş; kirpi saçakla nihayet bulur. Dershanenin kubbesi sekiz köşe kasnaklı olup dört cepheye pencere açılmıştır. Odaların üstünde de dış yüzlere nazır kısımlarda kubbeler sağır kasnaklı ise de daha basık bir tesir yaratmaktadırlar. İkişer pencereli olan odaların ocak bacaları

tuğladan sivri külâhlı ve ikişer deliklidir. Medresenin revakı çatı ile kapalı olup diğer aksamın kubbeleri görünmektedir. Bütün binanın üstü kurşunla örtülmüştür.

D — Şadırvan : Hiç bir mimarî hususiyeti bulunmayan son asrın mahsulü üstü ahşap çatılı bir şadırvan avlunun ortasını işgâl etmekte; medrese ile camiin rüyetini fazlasile haleldâr eylemektedir.

E — Hamam : İshak Paşa mimarî manzumesinin doğusunda, dört yol ağzında bulunan hamam; dış görünüşü ile -Umumiyetle hamamlarda gördüğümüz gibi- hiç bir ifadeye sahip değildir. Bahusus ikinci ampir devri mimarî hususiyeti ile göze çarpan ahşap soğukluk (soyunma yeri) kısmı yanında masif kitleli sıcaklık mahalli son yüz yılda gördüğü tahripkâr tamirlere rağmen manasından pek çok şey kaybetmiş değildir. Hacim itibariyle yine onbeşinci asrın hamam karakterini tebarüz ettiren üstü kesme taş kaplı piramidâl külâhlarla örtülmüş kubbeler; köşelerde primitif şekilli üçgen tromplara oturtulmuştur.

Hamamın sıcaklık kısmı, dikdörtgen bir göbek taşı mahalline bitişik iki büyük halvetten ibarettir. Dikdörtgen kısım ortada bir kubbe ve iki cenahta da tonoz kemerlerle kapatılmıştır. Halvetlerin üstleri ise kubbe ile örtülüdür. Ilıklık kısmı yeni teşekkül etmiye başlamış, helâ kapısına kadar uzanan dar bir koridordan ibarettir. Bu şekil plân 15. yüzyılı 16. yüzyıla bağlıyan karakteristik bir inkişaf ifade eyler. Bütün bu deliller gözönünde tutulursa, hamamın 15. yüzyıl sonunda inşa edilmiş eserlerden olduğu kat'i şekilde anlaşılır.

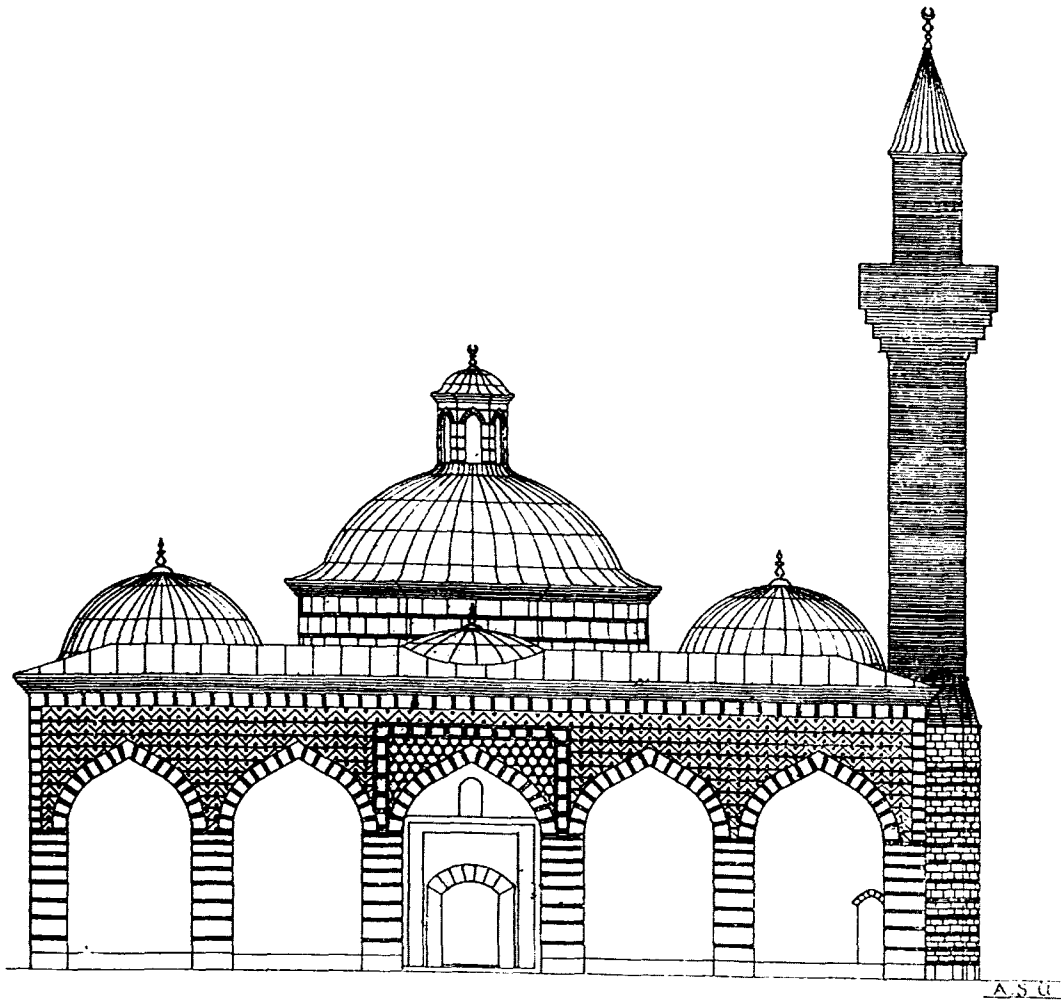

Res. 1 — İnegöl'de İshak Paşa cami'i ön cephesi

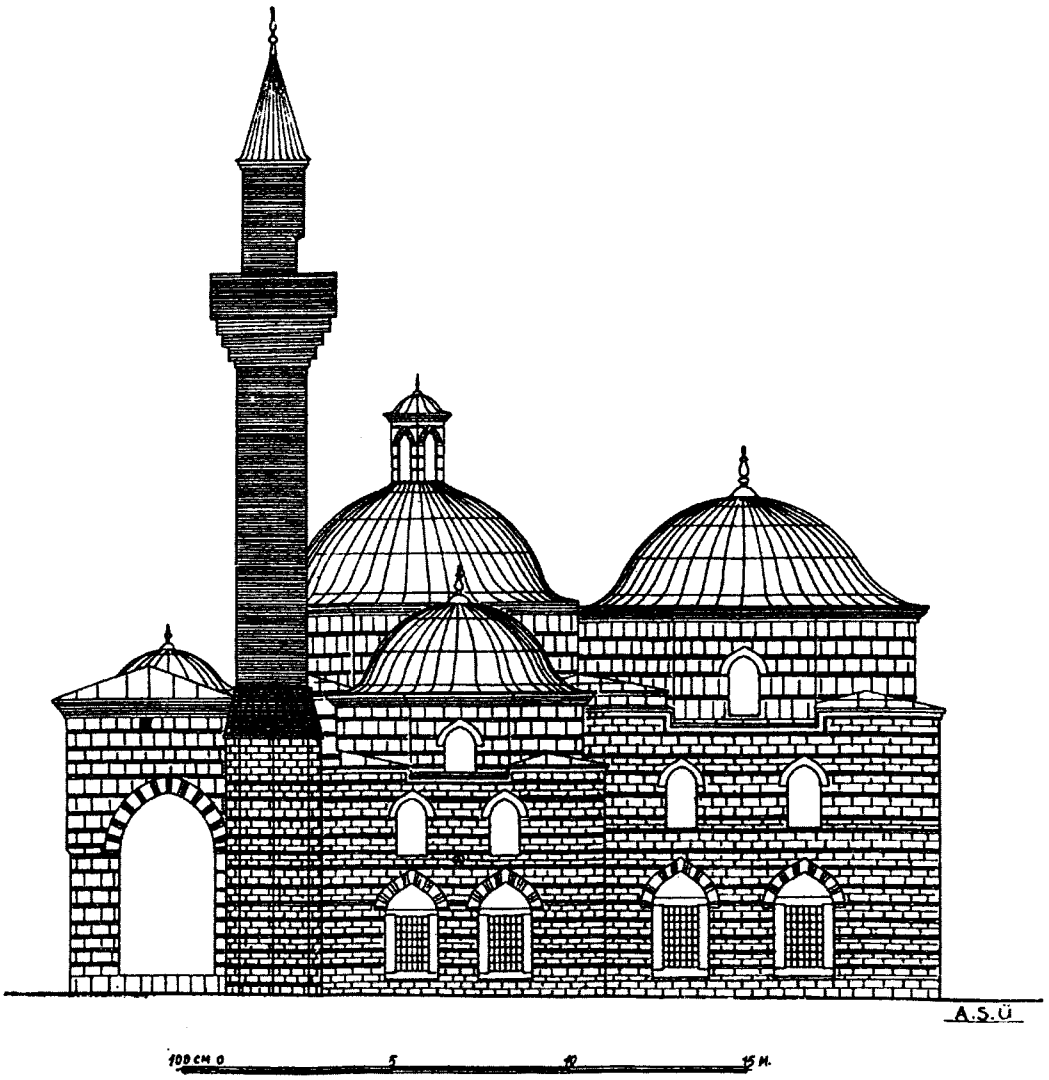

Res. 2 — İnegöl'de İshak Paşa cami'i batı yan cephesi

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

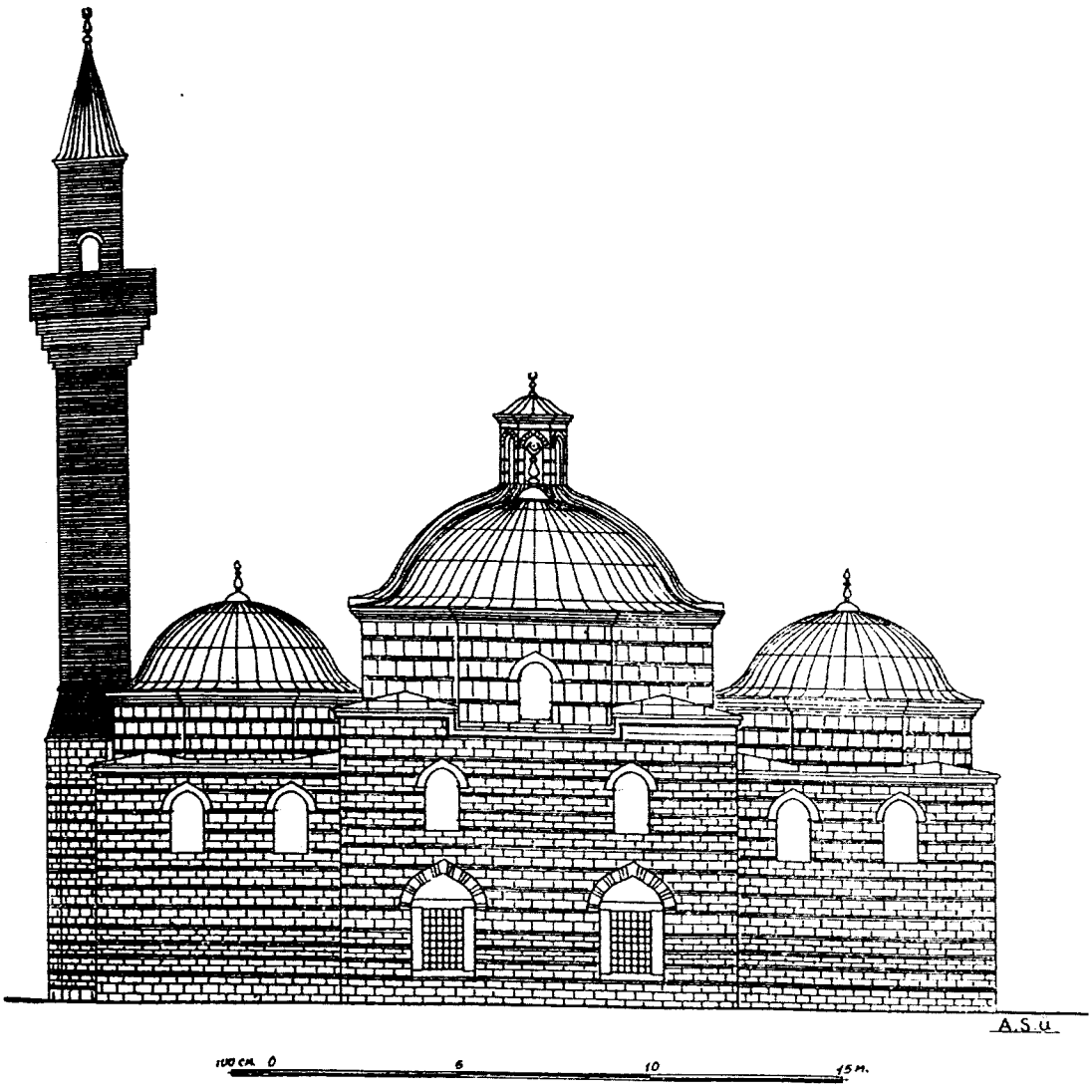

Res. 3 — İnegöl'de İshak Paşa Cami'i Kıble cephesi

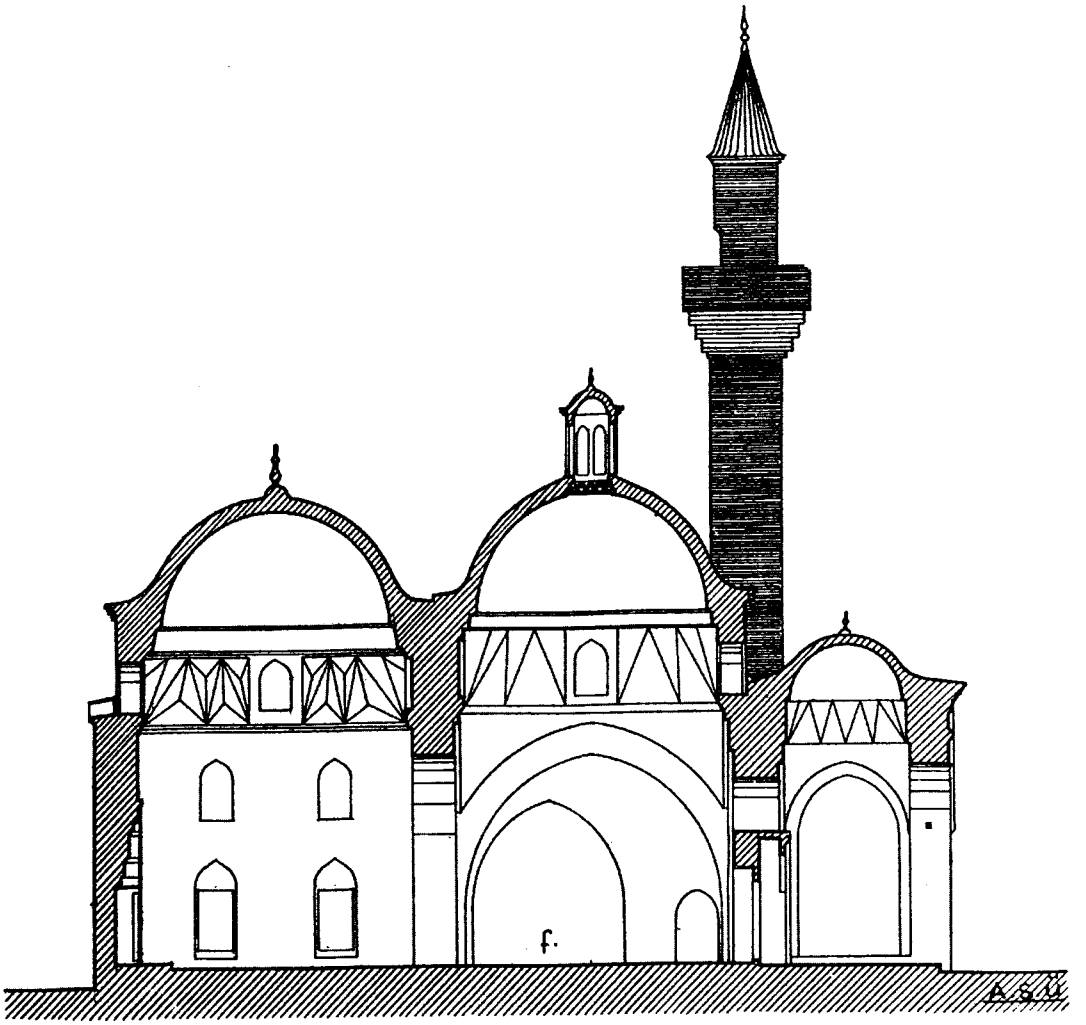

Res. 4 — İshak Paşa cami'i A - A maktaı

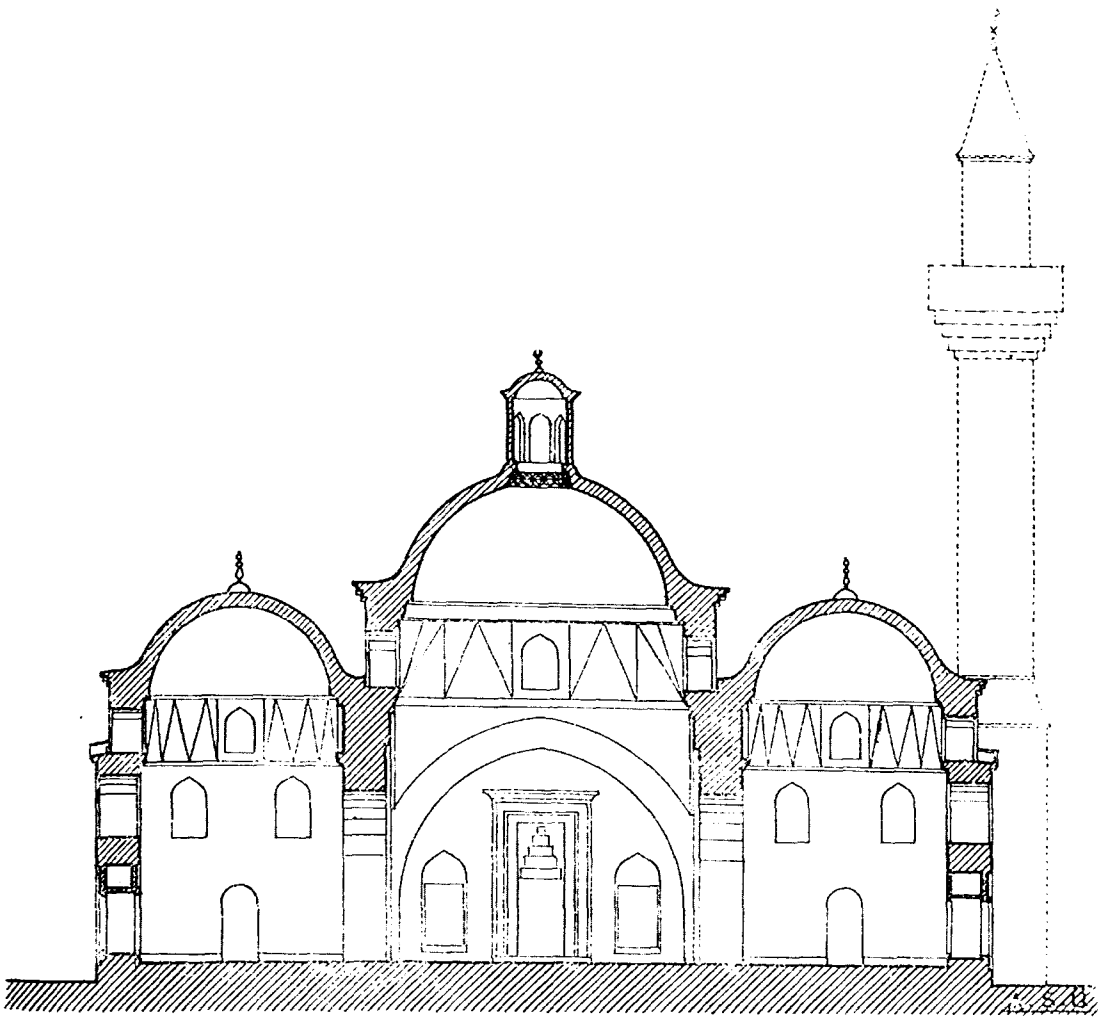

Res. 5 — İshak Paşa cami'i B-B maktaı

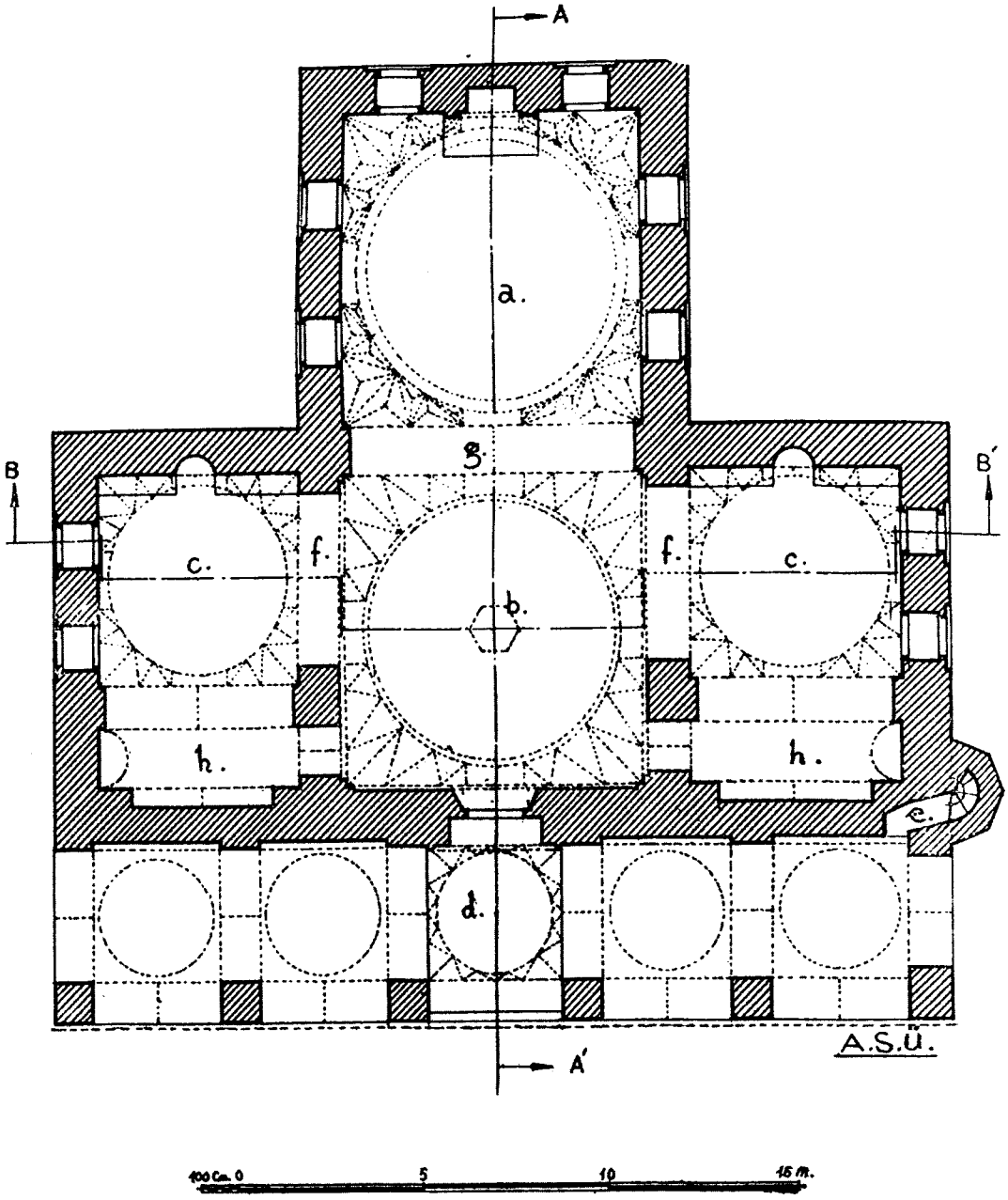

Res. 6 — İshak Paşa cami'i plânı

R GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ŞUBESİ
Vakıflar Dergisi

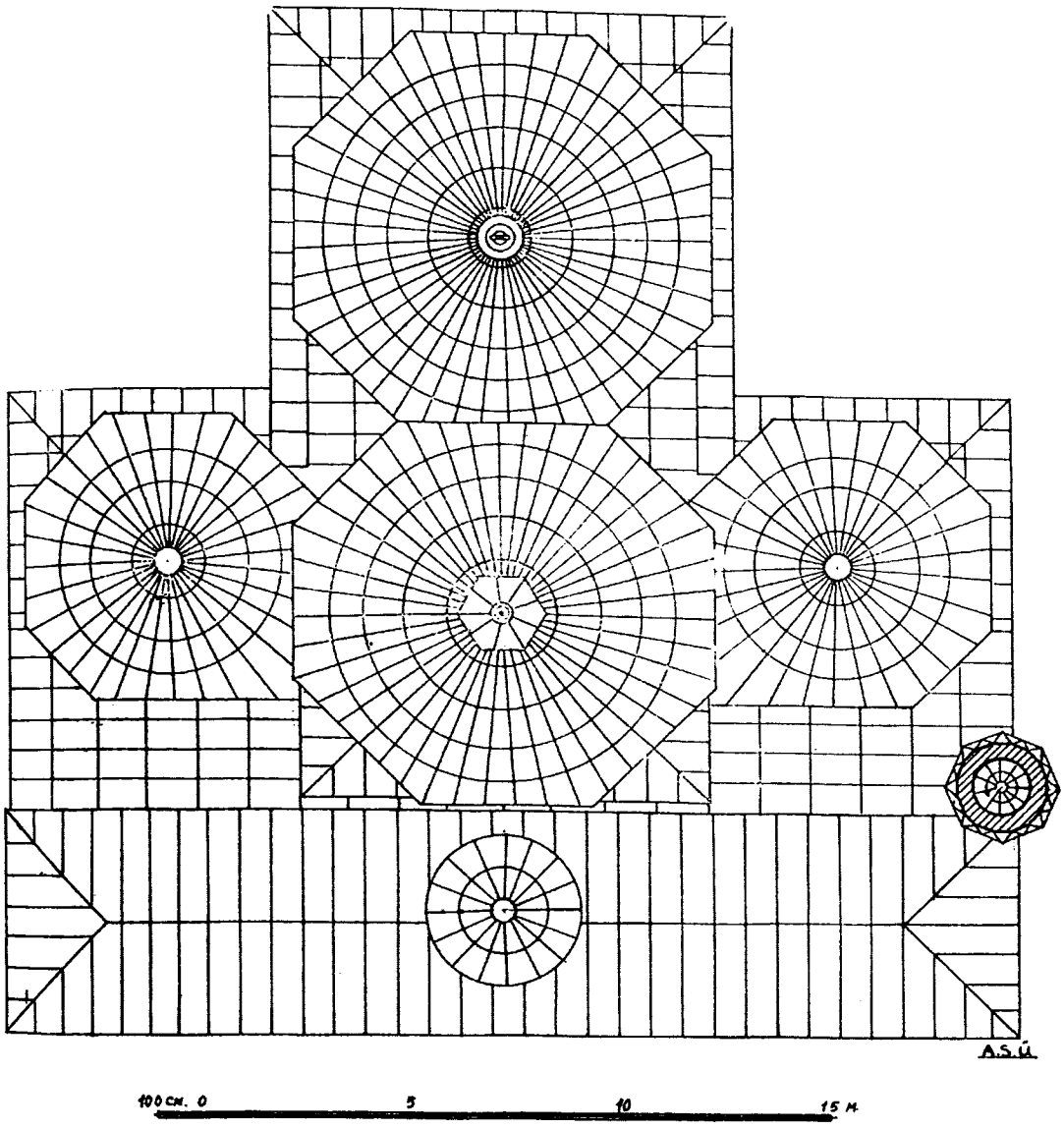

Res. 7 — İshak Paşa cami'i kubbe plânı

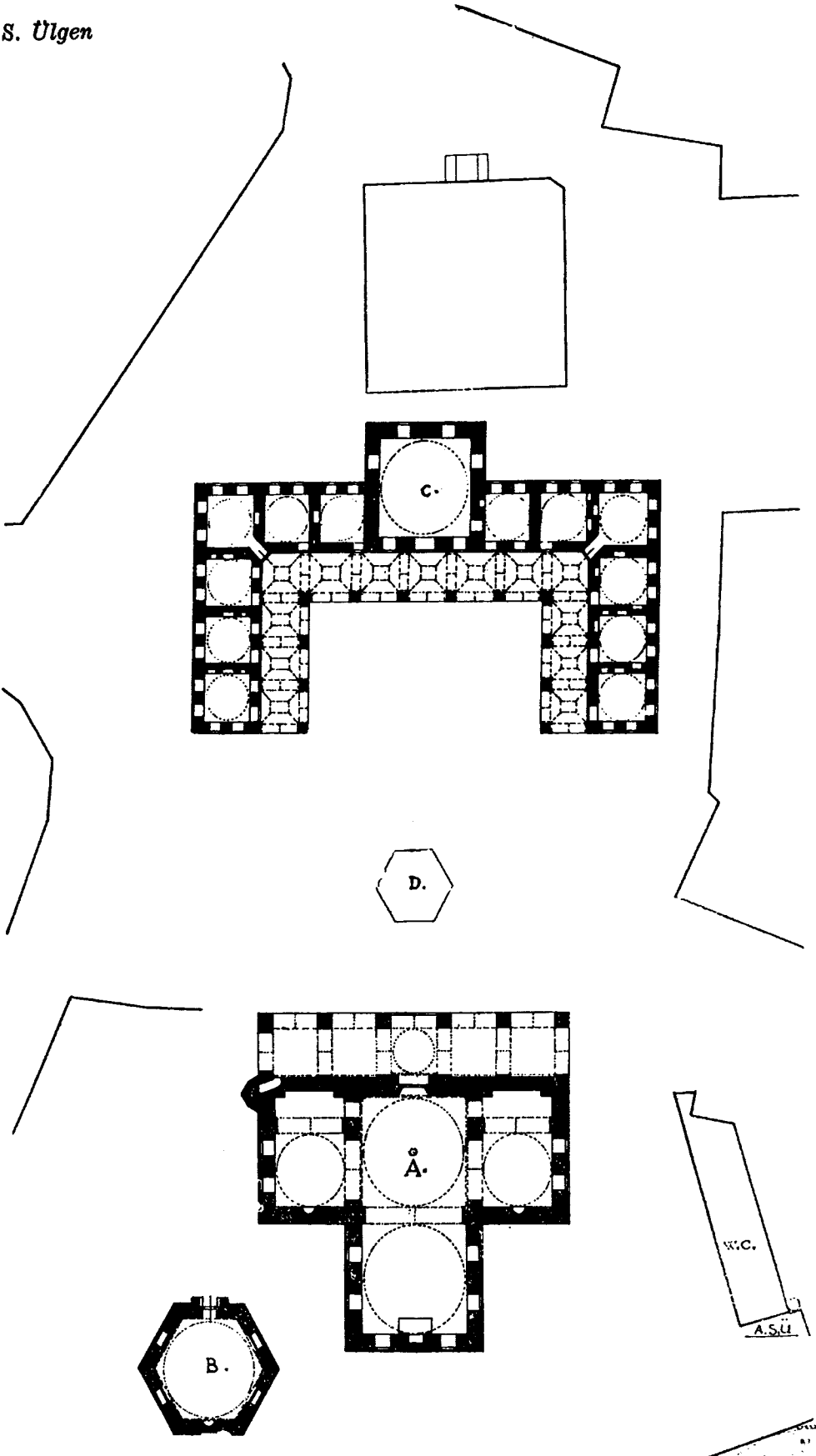

Res. 8 — İshak Paşa manzumesi vaziyet plânı

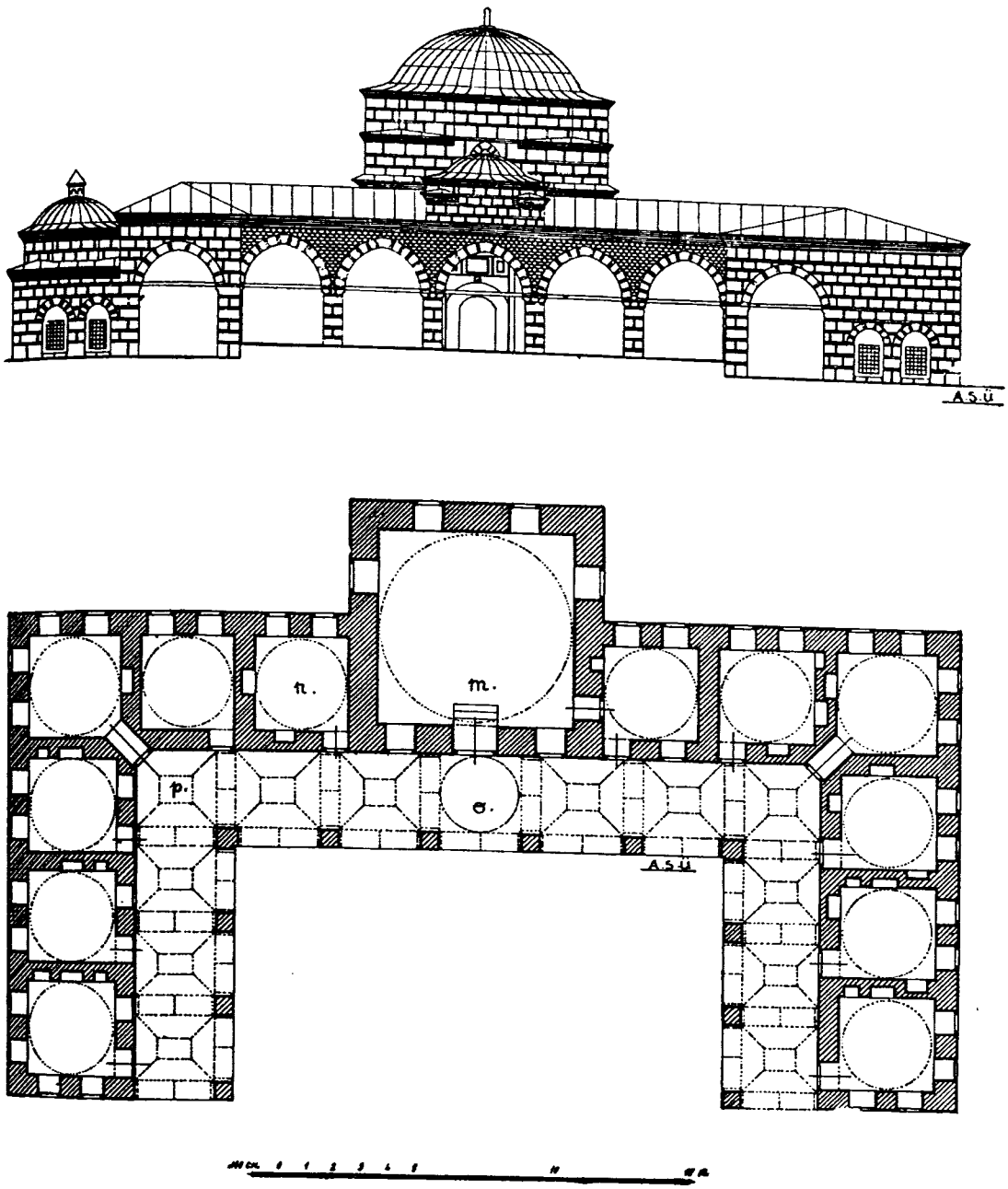

Res. 9 — İshak Paşa medresesi cephesi ve plânı

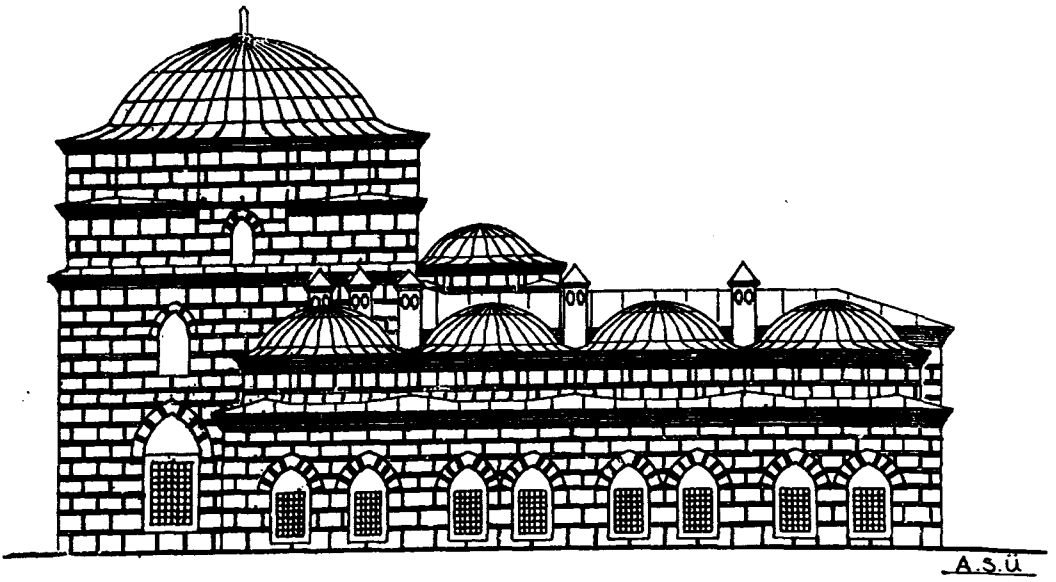

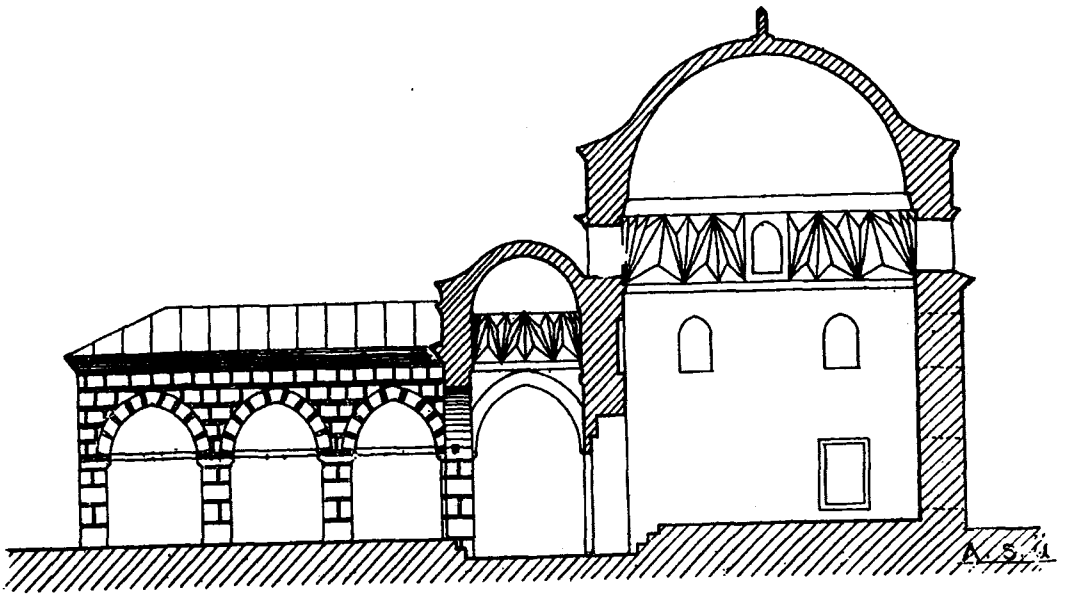

Res. 10 — İshak Paşa medresesi yan cephesi ve maktaı

Vakıflar Dergisi IV

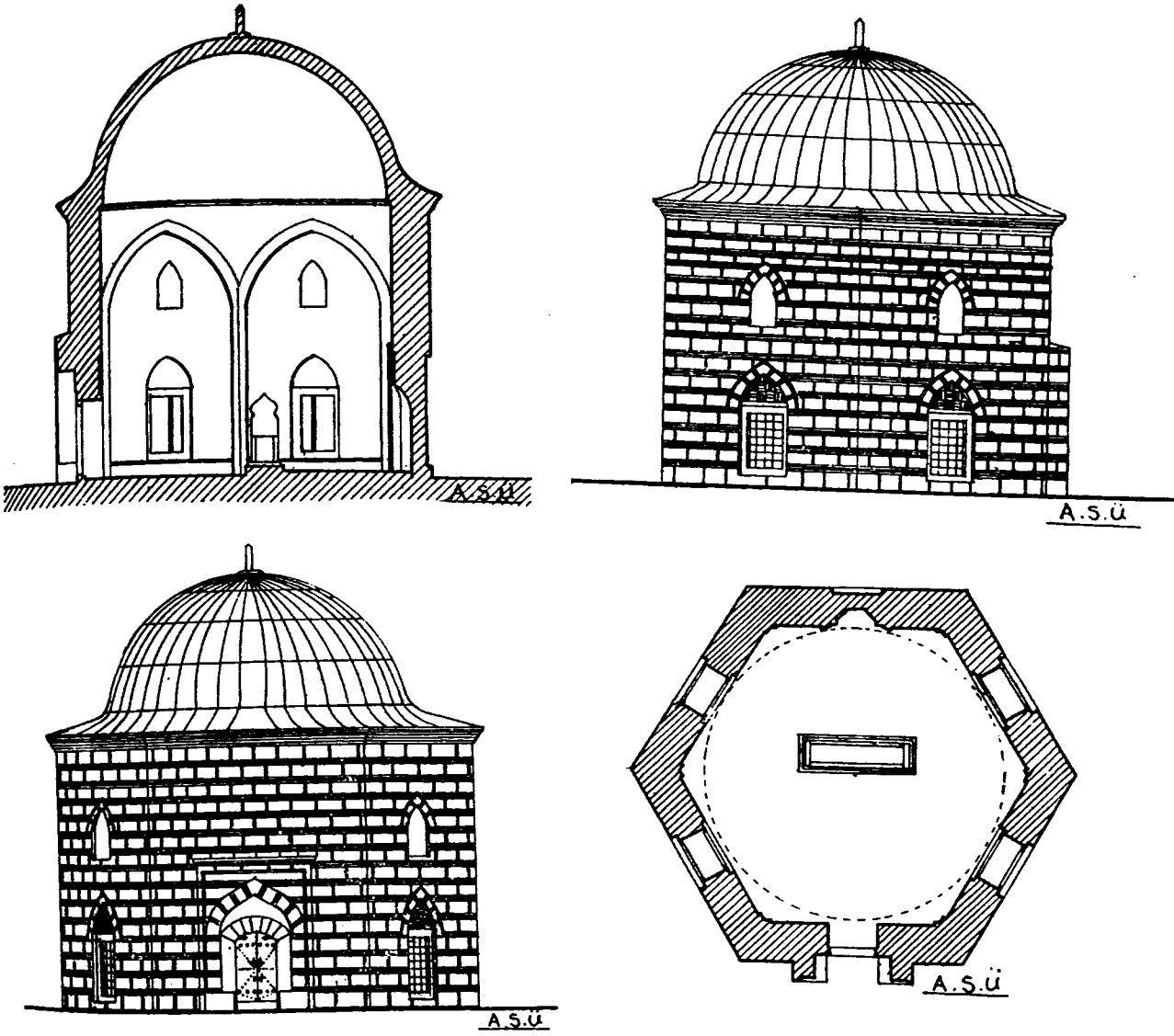

Res. 11 — İshak Paşa türbesi
(Plân, makta' ve cepheler)

FATİH DEVRİ RİCALİ MEZAR TAŞLARI VE KİTÂBELERİ

F. İSMAİL ÂYÂNOĞLU

Bursa'nın fethiyle başlayan Osmanlı medeniyeti, sanatın her şubesinde inkişaf eden yüksek kabiliyetlerin burhanı olarak tecelli etmiştir. Taştan muazzam camiler, tuğla işçiliğinin ölmez modelleri mescidler, medrese, mektep, ev, köprü, saray ve kervansaraylar ki, her köşe ve her parçası başka başka san'atları temsil eden asil birer nümune olarak görülmektedir. Bu binaların içinde bulunan oyma, dokuma, yazı, cild, tezhip, v. s. işlerinde de o ince san'at kudretinin izlerine şahit olunmaktadır.

Yaşayanlar için bu ihtişamlı binalarla mamureler vücuda getirilirken ölülerin diyarı mezarlıklarda da mütevazi, fakat en muazzam abideler kadar kıymetler ifade eden taş eserlerle kabirleri incileştirilmiştir.

Dünyaya gelip göçen milletlerin hiç birisinin sahip olamadığı bu Türk mezarlıkları hakkında diyebiliriz ki : Ortada mevcut yüksek san'at abidelerimiz, faraza olmasaydı bile, mezarlıklarımızda bulunan nihayetsiz eserler bu milleti medeniyet göklerine çıkarmağa kâfi gelirdi. Bu yazıda o medeniyet okyanusunun bir nebzesine ait vesikalar görülecektir.

Osmanlı mimarisinde Selçuk mimarî tarzının tesiri olduğu gibi, mezar mimarisinde de Osmanlı camileri üslûbundan ilhâm alındığı sezilmektedir. Fakat doğrudan doğruya taklitten ibaret olmayan bu benimseyiş icad ve ibdâ şekillerine inkılâp ettirilmiştir. Bu suretle Osmanlı mezar mimarisinde başlı başına bir çığır açılmış ve bir birinden ayrı stillerde eserler vücude gelmiştir.

İlk Osmanlı mezar nümuneleri tabut şeklinde, mermerden yapılmış ve üzerlerine âyet yazılmış olup altında yatanın hüviyetine ve ölüm tarihine ait bir kayıt yoktur. Bundan sonra gelen sandukaların da yine üstleri âyetli, fakat baş ve ayak alınlarında ismini ve ölüm tarihini gösteren *kitâbeler* vardır. Diğer bazı sandukaların baş ve ayak uclarına dikilmiş kitâbe taşları vardır ki, bunlar düz, mihrablı veya mihrapsızdır. Üstü açık sandukaların baş ve ayak taşlarının iç kısımları yine mihraplı veya mihrapsız, başdan başa *kitâbe* ile örtülmüş veya kısmen *kitâbeli* ve müzeyyendir. İki yanında da kitâbe vardır. Bunlardan başka, baş ve ayak taşları mihrapsız kitâbelerle örtülü, sandukasız ve etrafı köfeki çerçeveyle çevrilmiş olanlarla kavuklu ve murabba makta'lı düz veya dört tarafı mihraplı ve etraflı köfeki çerçeveli mezar nümuneleri de vardır. Fâtih zamanına kadar mezar kitâbeleri *Arapça* olarak yazılmıştır. *Türkçe* yazılan bir iki müstesnası vardır.

Osmanlı Türklerinin ilk devirlerine ait bir mezar sandukası :

A قال النبي عليه‌السلام المؤمنون لا يموتون
بل ينقلون من دار الى دار صدق رسوله العظيم

B قال النبي عليه السلام الموت كأس كل
ناس شاربه والقبر باب كل ناس داخله صدق
رسوله الكريم

Bu sandukanın tarihi ve kime ait olduğu belli değildir. Fakat Osmanlı Türklerinin ilk devirlerine ait olduğu sezilmektedir. Bursa'da Timurtaş Cami'i mezarlığında bulunduğuna göre Timurtaş Paşa'ya mensup bir kimsenin sandukası olma-

sı muhtemeldir. Mermerden yapılmıştır. Uzunluğu 1,59, baş yüksekliği 0,19, ayak yüksekliği 0,14 eb'adındadır. Yazısı sülüs kalemle yazılmış ve yazıları tezyinatlıdır. Bu sandukanın küçük ve nârin yapılmış olması, bir civana ait olduğu zannını vermektedir.

FÂTİH ZAMANININ MEZAR TAŞLARI :

I

I — **Sitti Hatun :**

Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızıdır. Sultan II. Murad 853 (1449) tarihinde oğlu Sultan Mehmed'e Sitti Hatun'u almış ve Edirne'de düğün yapmıştır. Kitâbeden anlaşıldığına göre Sitti Hatun 891 (1486) tarihinde ölmüş ve Edirne'de kendi cami'inin haremine gömülmüştür. Üzerine muhteşem bir mezar yapılmıştır.

Mezar taşlarından şu san'at incelikleri görülmektedir :

Baş taşının taç kısmı rumilerle süslü, mihraplı ve mihrabın üst kısmında iki helezon, iki rozet ve yine kitâbe etrafında zencirek ve kum saatleriyle müzeyyendir.

Ayak taşının taç ve rumileri başka bir tarzda, mihrabı daha sade ve ortasından kırık olup kenetlenmiştir.

Baş taşının arka tarafında kitâbe yerinde çark-ı felekli bir kandile bağlı daha küçük iki kandil ve altında bir şamdan motifi ile müzeyyendir.

Baş taşının kitâbesi :

هذا قبر
ست خاتون بنت
سليمان بك بن ذو
القادر في اوا

Ayaktaşı :

سـط رمضـان
المبارك سنه احدى
وتسـعين وثمانمايه
الرحمة الله تعـالى

2 — Mehmed Paşa. Nişancı, Karamanî :

Mehmed Paşa, Mevlâna Celâleddin Rumî evlâdından olup nesebi Hazret-i Ebubekir'e bağlanmaktadır. 869 (1464) tarihinde Nişancı, sonra Vezir, 882 (1477) tarihinde Vezir-i azam olmuş, 886 (1481) tarihinde Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünü yeni padişah gelinceye kadar gizlediği için Yeniçeriler tarafından öldürülmüş ve Kumkapu'da bânisi bulunduğu Nişancı Cami'i mezarlığına gömülmüştür.

Mezarının baş taşı Fâtih zamanına ait olup içi ve dışı mihraplı, kitâbesi sülüs hatt ile yazılmıştır. Taç kısmında rumî tezyinat olup yanları da kum saatlariyle müzeyyendir, 0,4 x 1,31 ebadındadır. Ayak taşı Fâtih zamanına aid olmayıp sonradan yenilenmiş, fakat baş taşına uygun bir şekilde yapılmamıştır. Bu mezar, mezarlıkta bulunan diğer taşlarla beraber Vakıflar İdaresi tarafından 1953 senesinde tamir ve tanzim edilmiştir.

Baş taşının dış kitâbesi :

هو الرحيم
استشهد المرحوم محمد پاشا
ابن عارف چلبي الجلالي الصديق
رحمهما الله رحمة واسعة
غفر الله لمن قرأ لهما الفاتحه
وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه

İç kitâbesi :

قال فی تاریخه الشیخ وفا
لشـــهیداً سرسراً بائیـا
اخر الجمعة الاولی ضایبا
من رحیل فی خمیس رابع
لربیـــع مولدی هائیـــا

Ayak taşının dış kitâbesi :

ومذ نلت
الشهادة رجا
تاریخ شهید
ذبت حبا فی هنا
سنه ستة و ثمانین و ثمان مأة ٨٨٦

İç kitâbesi :

الباقی
رحمة الله الأعز الأعلی
اشـهد ان شـهیداً ذاریخ
اخر الجمعة الاولی قد تاریخ
من رحیل فی خماس ربیع
الربیـــع مولدی تاریخ
٨٨٦

3 — **Nişancı Mehmed Paşa** mezarlığında, mihraplı ve mihrabın iki tarafında Tuğ bulunan bir taş toprak altından çıkarılmıştır. Yarısı kırık bulunan bu taşın üzerinde :

عایشه
بنت رابعه
وابوها محمد

Kitâbesi vardır ve Mehmed Paşa'nın torunu olması muhtemeldir.

4 — **Turhan Bey**

İstanbul'un muhasarası esnasında Bizanslılara Avrupa'dan gelecek yardım kuvvetlerini önlemek için Fâtih tarafından gönderilen kuvvetlerin kumandanıdır. Bu yolda yararlıkları görülmüştür.

Bursa'da Araba Yatağı mezarlığında bulunan bu mezarın mermer baş ve ayak taşlarına sade bir satıh üzerine istifi güzel ve sülüs kalemle kitâbeleri yazılmıştır.

Baş taşı kitâbesi :

قال النبی علیه السلام
المؤمنون لایموتون بل
ینقلون من دارالفناء
الی دارالبقاء

Ayak taşı kitâbesi :

قد توفی المرحوم المغفور
الشهید طورخان نورالله مرقده
الی رحمة الله تعالی شهر ربیع الاخر
اربع ثمانین و ثمانمایه

arkasında

آه من الموت و سکراته

Kitâbesi rozet şeklinde yapılmış, istifi güzeldir.

5 — **Nakkaş Sinan Bey** :

Mezar kitâbesi :

صـــاحب القبر
المرحوم المغفور
السـعید الشـهید
المحتاج الی رحمة الله تعالی
نقاش سلطان محمد
سنان بك

ابن ســـعاتی
نورالله قبره
المؤمنون لایموتون
بل ینقلون
من دارالفناء الی دارالبقاء

Bu kıymetli vesika Fâtih Sultan Mehmed'in nakkaş ve ressamı Sinan Bey'e aitir. 0,33 x 1,30 ebadında olan bu mermer taşın üzerinde Sinan Bey'in şanına lâyık bir şekilde hendesî, mütenasip hatlarla sülüs yazılar imtizaç ettirilerek bir bedi'a vücude getirilmiştir. Bursa müzesinde bulunan bu taşın bir ikincisi yoktur; ne yazık ki, ayak taşı bulunamadığı için Sinan Bey'in ölüm tarihi anlaşılamamıştır.

6 — Mahmud Çelebi :

Mahmud Çelebi'ye ait olan bu taş yirmi sene önce Rumelihisarı'nda Nafi Baba Tekkesi mezarlığında idi. Bu resim o zaman yanlışlıkla üst üste çekilmiştir, sonra yerinde aranmış, fakat bulunamamıştır. Resimde görüldüğü gibi bu mermer taşının başı kavuklu, boyun kısmı stalâktitli ve yazısı sülüstür. Bu zatın, Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu ve Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi olması muhtemeldir. Kitâbeden anlaşıldığına göre İstanbul'un fethi esnasında şehit olmuştur.

İç kitâbesi :

الشهيد الفتح
محمود چلبى
نورالله
قبره

7 — Hacı Süleyman b. Abdullah :

Hacı Süleyman'a aid ve mermerden yapılmış olan bu mezar taşları mihrapsız olup sülüs kitâbeleri çerçeve içine alınmış ve etrafı zencirekler ve yanları kum saatleriyle süslenmiştir. Baş taşının taç kısmı rumilerle süslenmiş, ayak taşının taç kısmında kitâbe vardır. Yazı aralarındaki süsleri, istifi ve baş taşının arka kitâbesinde bulunan lafza-i celâllerde yapılan harf ihtisarı güzeldir. Eyüp Mezarlığı'nda bulunan bu taşlar 0,90x1,60 ebadındadır.

Kitâbeleri :

قال النبى عليه السلام
المؤمنون لا يموتون
بل ينقلون من دارالفناء

الى دار البقاء المرحوم
المغفور حاج سليمان بن
عبدالله نورالله قبره

المتوفى فى اواسط
شهر ذى الحجة تاريخ
سنه احدى عشر وتسعمائه

يا ناظراً بقبرى متفكراً
بأمرى بالأمس كنت
مثلك غداً تصير مثلى

8 — Hızır Bey :

Hızır Bey, Hoca Nasreddin'in torunu, Sivrihisar Kadısı Molla Celâleddin'in oğludur. Tahsilini babasından ve damadı olduğu Molla Yegân'dan gördü. Bir arap âlimini Fâtih'in huzurunda mağlûp ve mahcup etmesi üzerine Bursa'da Sultan müderrisliği verildi. Yetiştirdiği bir çok âlimler arasında Molla Hayati, Molla Kestelli, Ali Arabî ve Fâtih'in hocası Hoca-zade gibi, kimseler de vardır.

Oğulları :

Tazarrunâme sahibi Sinan (Hoca Paşa), Yakup ve Ahmed Paşa'lardır. Fethi müteakip İstanbul'a kadı tayin edilmiş ve ölüm tarihi olan 863 (1458) tarihine kadar bu vazifede bulunmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsca nazım ve nesre muktedirdi. *Kaside-i Nuniyye* sahibidir. Cami kapılarında manzum yapılış tarihini ilk önce bu zat söylemiştir. Taşı 51x1,57 ebadında olan mezarı Unkapanı'nda Voynuk Şuca'

Cami'i mezarlığındadır ve bu cami'in civarında bir cami'i vardır.

Kitâbesi :

خیر خلق‌الله استاذ الوری
مفتی ایران زمین مشکل کشای
خضر بك آن آب روی مملکت
روح پاکش کرد عزم آن سرای
بهر یادش اززبان قدسیان
کفته شد تاریخ او (دار رحمت آی)[1] ۸۶۳
عالم العلم خضر بك چلبی
افضل العصر خیر الأمة
قد قضی النخب فی تاریخه
نلت لازال علیه الرحمة ۸۶۳

Bu mezar taşının taç kısmında rumiler bulunup diğer kısımlarında tezyinat yoktur. Yapılış tarzı ve yazısı bakımından Fâtih zamanına ait olmayıp Kanunî devrinde yenilendiği zannedilmektedir.

9 — Sahib Mehmed Çelebi :

Hızır Bey'in oğlu Ahmed Paşa'nın oğlu Sahib Mehmed Çelebi'nin mezarı da Hızır Bey'in medfun bulunduğu Voynuk Şuca' Cami'i mezarlığındadır. Mezar taşı sade bir tarzda, Fâtih zamanından sonraki devirlerde yapıldığı sezilmektedir.

Kitâbesi şudur :

صاحبه محمد چلبی بن
احمد بن حضر بك

10 — Yine aynı cami hariminde toprak altından çıkarılan Hızır Bey'in çocuklarından birine ait olduğu anlaşılan kırık parçalardan ibaret ve noksan bulunan kabir kitâbesinin okunabilen kısımları :

مرحوم ومغفور . . .
. . عصره وفرید . . .
دهره مـــولانا خیر الملة
. . . . یغفرالله
جمادی الاخرســـنه
. . وثمانمأیه . .

Fâtih zamanına ait bulunan bu kabir taş parçaların noksanları bulunamamıştır.

11 — Derviş Mehmed :

Eyüp Mezarlığı'nda, Kaşgarî Tekkesine giden yolun sağında bulunan Derviş Mehmed'in mezar taşı, dört köşeli olup eni 0,17, kavuğa kadar boyu 0,64, kavuğun yüksekliği 0,30 ve dairesi 0,83 ebadındadır. Bu küçük taşın başlığı, kitâbesi, kitâbe üstü stalâktitleri ve dört köşesinde bulunan kum saatleriyle güzel bir model olduğu görülmektedir. Aynı zamanda İstanbul'da bulunan kavuklu taşların en eskilerinden biridir.

Kitâbesi :

انتقل من د	لبقاء درو
ار الفنا	یش محمد
الی دار ا	مسیح بالأمل

الفســـح	من شهر
فی یوم ا	ذی القعده
لأثنین	ســـنه
	۹۱۸

12 — Mustafa Çelebi :

Mustafa Çelebi'nin babası İbrahim Paşa'dır. 905 (1499) senesinde ölen Çandarlı Halil

(1) (دار رحمت)şeklinde yazılı ise de (ا) harfi taşçının hatasıdır.

Paşa'nın oğlu vezir-i azam İbrahim Paşa'nın oğlu olması muhtemeldir. Bu mezar Eyüp Türbesi civarında bulunmaktadır. Baş taşının yüksekliği 1,10, omuz genişliği 0,42, yan kavislerinin boyu 0,60 dır; ayak taşı da aynı ebadtadır.

Zeynî tarzının en güzellerinden biri olan bu mezarın baş ve ayak taşlarının sülüs kitâbeleri dörder çerçeve içine alınmış ve etrafı ince yedi sekiz tezyinatıyle çerçevelenmiş, her iki taşın arka tarafları rumilerle ve alt kısımları hatâî ve rumî tezyinat ile müzeyyendir. Bu san'at nümunesinin eşi görülmemiştir.

Baş taşının kitâbesi :

قد انتقل المر
حوم المغفورمن دار
الفناء الى دار
البقاء بأمر خالق

السماء والارض
مصطفى چلبي بن ابراهيم پاشا
نورالله قبره
فى اوايل محرم سنه ٨٩٨

13 — Hacı Mustafa :

Kitâbesi :

انتقل المرحوم
حاجى مصطفى ابن حاجى
اسكندر فى سنه ٨٩٨

Hacı Mustafa'ya ait 0,33x0,78 ebadında ve İstanbul Vakıflar inşaat anbarında muhafaza edilen bu taş Fâtih zamanının sadelik nümunelerinden biridir. Hacı Mustafa'nın hal tercemesi hakkında malûmat elde edilememiştir. Yalnız Fâtih Sultan Mehmed'in helvacı başısı İskender Ağa'nın oğlu olması muhtemeldir.

14 — **Kâtip Ferhad Bey :**

Mezar kitâbesi :

انتقل من دار
الفناء الى دارالبقا
المرحوم المغفورالسعيد
الشهيد المحتاج الى ر
حمةالله تعالى

فرهاد بك الكاتب
ابن عبدالله فى شهر
اواسط ربيعلأولى (ربيع الأولى)
تاريخ سنه اثنا عشر وتسعمائه
٩١٢

0,38x1,05 ebadında bulunan bu taş Süleymaniye'de Kâtip Şemseddin Cami'i sokağında Kâtip Şemseddin Cami'i harimindedir. Ferhad Bey, Fâtih ve Bayezid devirleri ricalinden olup kâtiptir. Kitâbeleri sülüs hattile yazılmış, yalnız ayak taşının taç kısmı rumî tezyinat ile süslenmiştir.

15 — Aynü'l-hayat :

Aynü'l-hayat, Rum Mehmed Paşa'nın kızıdır. Rum Mehmed Paşa 872 (1467) tarihinde vezir-i azam olmuş, 875 (1470) de azil ve 879 (1474) tarihinde idam edilmiş ve Üsküdar'da cami'i civarındaki türbesine gömülmüştür. Bu türbenin civarında çocuklarının kabirleri vardır. Aynü'l-hayat'ın mezarı bu kabristandadır. Baş taşının alt tarafı kırıktır. Ayak ve baş taşının tac kısımları rumilerle süslenmiş, kitâbeleri sülüs kalemle yazılmıştır. Ve 0,31x1,71 ebadındadır.

Baş taşı kitâbesi :

انتقل من دار الفنا
الى دار البقا المرحومه
المغفورة السعيده

Alt tarafı kırıktır.

Ayak taşı kitâbesi :

تعالى عين الحيات بنت
محمد پاشا فى اواخر
شـــهر ذى القعده
تاريخ سنه ثلث عشرين و تسعمايه

16 — Nağmenaz :

N a ğ m e n a z'ın kabir taşı da R u m Me h m e d P a ş a mezarlığındadır. Baş taşı bulunamamış, ayak taşının da alt tarafı kırıktır.

Mevcut kitâbesi şudur :

نغمناز
بنت محمد

17 — Kurt :

0,40x1,22 ebadında ve R u m M e h m e d P a ş a C a m i'i mezarlığında bulunan bu taş B a l i A ğ a'nın oğlu K u r t'a aittir. Ve bu B a l i A ğ a'nın, İ s t a n b u l 'un fethi esnasında T o p ç u b a ş ı bulunan B a l i S ü l e y m a n A ğ a ve K u r t'un da R u m M e h m e d P a ş a'ya damad olması muhtemeldir.

Bu taşın içi ve dışı mihraplı tac kısımları rumiler, yanları kum saatleriyle bezenmiştir.

İç kitâbesi :

قد انتقل
من دار الفناء
الى دار البقاء
المرحوم قورد
ابن بالى آغا
الى
رحمة الله
تعالى وجعلل (جعل ال)
جنت مثواه
فى يوم الثالث

18 — Mimar Sinan (Atik) :

Mimar olan bu zat 876 (1471) tarihinde ölmüş ve F â t i h nişancısı civarında banisi bulunduğu K u m r u l u M e s c i d mezarlığına gömülmüştür. Üstü açık sandukası köfekiden, kitâbeli taşları mermerden yapılmıştır. Baş taşı, 0,47x1,11; ayak taşı 0,47x1,18; sandukanın boyu 2,10; eni 1,26; yüksekliği 0,68 ebadındadır. Baş taşı iki yerinden kırık ve kenetlidir. Güzel yazısı, istifi, baş taşının dış ve ayak taşının iç taclarında rozet tarzındaki yazıları rumilerle müzeyyendir. Yapı itibariyle yüksek kıymetler ifade etmektedir. Arapça kitâbesi ifade itibariyle bozuktur. M i m a r S i n a n'ın mezarıyle beraber bu kabristan 1953 senesinde V a k ı f l a r İ d a r e s i tarafından tanzim edilirken duvarı ve üzerinde iki kabartma kumru resmi bulunan çeşmesi de tamir edilmiştir.

Ayak taşının iç kitâbesi :

اشهد ان لا اله
الا الله واشهد ان محمد رسول
الله قد انتقل المرحوم المغفور سنان
المعمار من دار الفناء الى دار

Dış kitâbesi :

البقاء الدارج الى
رحمة الله الغنى الغفار اللهم اجره
من عذاب القبر والنار واحشر مع
صلحاء امة محمد الأبرار شهيداً

Baş taşın iç kitâbesi :

ليلة الجمعة وقت
العشاء فى الغار سابع عشرين
ربيع الاول سنة ستة سبعين وثمانمائه
طرف البحار رب اجعل

Ayak taşın dış kitâbesi :

داعيه اخير من الأخيار
كان تاريخ ختم عيناه
لاه جنت الاله طاب ثراه

19 — Kâtip Şemsüddin :

Bu zat 902 (1496) tarihinde ölmüş ve Süleymaniye Cami'i civarında namına mensup cami'in harimine gömülmüştür. Baş ve ayak taşları 0,34x0,90 ebadındadır. Her iki taşında kitâbeleri sülüs ve tac kısımları rumî tezyinat ile süslenmiştir.

Baş taşının kitâbesi :

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
المبطون شهيد صدق رسول الله
هذا صندوق العمل من عمل صالحاً
لنفسه وزخر الخيرات لغده فى
امسه وهو المرحوم الشهيد كاتب

Ayak taşı kitâbesi :

الخير للبرايا شمس الدين بن احمد
المبرور والتقى عيسى فتى نور الله
مضجعها وعفى عنها قد توفى فى
شهر النبى عليه صلوات الرحمن و
هو شعبان من شهور سنه اثنى وتسعمايه

20 — Akbıyık Muhiddin Efendi :

Sultan Ahmed'te Akbıyık Cami'i mezarlığında Sultan Bayezid zamanına ait üç kabir taşı vardır. Üçü de köfekiden yapılmıştır. Bunlardan biri kavuklu ve kitâbesiz, ikincisi yarısına kadar kırık olan kitâbesi karine ile okunmaktadır, üçüncüsü ise kırık ve harap bir vaziyette olup ancak 899 (1493) tarihi tesbit edilebilmiştir. Bu kabristanda Akbıyık Muhiddin Efendi'ye ait mezar görülememiştir. *Şakayik-ı Numaniye* bu zatın Bursa'da öldüğünü ve evinin sahasına gömüldüğünü, *Hadikatü'l-cevami* ise *Akbıyık Cami'i*'nde medfun olduğunu yazmaktadır. Bu mezarlıkta 1953 senesinde Vakıflar idaresi tarafından tamir edilmiştir.

Okunabilen kitâbe :

حسيبه بنت خطيب حاجى محمد
فى تاريخ سنه ٨٩٩

21 — Ebubekir Çelebi :

Ebubekir Çelebi, Molla Hüseyin Yegân'ın oğludur. Zeynî tarzında ve bir birinin aynı olarak yapılan bu taçların baştan zemine kadar yüksekliği 0,95, omuz genişliği 0,50, omuzdan aşağı kavsin yüksekliği 0,53 dür. Vefa Cami'i mezarlığında bulunmaktadır. Bu taşların sülüs kalemle yazılan yazıları ve kitâbe kenarlariyle aralarında bulunan rumî süsler güzeldir.

Baş taşı ön kitâbesi :

انتقل من دار
الفناء الى
دار (ا) لبقاء
المرحوم المغفور
السعيد الشهيد المحتاج

Baş taşının arkası kitâbesi :

الى رحمة الرب
الغفور
مولانا ابو
بكر چلبى بن مولانا
حسين اليكانى و ذلك

Ayak taşının iç kitâbesi :

فی شهر ربیع
الاخر من
شهور سنه
اثنی وتسعمائه
الهجریة النبویة الهلالیة

Ayak taşının dış kitâbesi :

یا ناظراً بقبری
متفکراً
بأمری
فی الأمس کنت
مثلك غداً تصیر مثلی

22 — Hacı Bayram-ı Kaftanî :

Fâtih Sultan Mehmed'in kaftancısı olan bu zatın mezarı Aksaray'da Haseki Hastahanesi civarında kendi adıyle anılan cami'inin mezarlığındadır. Her iki taşın ebadı 0,35, 1,20 dir. Bu taşların yazısı, yazı aralarındaki süsleri, rumî tezyinatı ve bilhassa baş taşının tac kısmındaki hatailî rumî tezyinat güzeldir.

Baş taşı kitâbesi :

انتقل من دارالفنا الی دار
البقاء المرحوم المغفور
السعید الشهید المحتاج
الی رحمة الله تعالی

Ayak taşı kitâbesi :

حاجی بایرام بن حاجی اینه بکی
فی اوایل جمادی
اولی فی التاریخ
سنه احدی وتسعماً ۹۰۱

23 — Karagöz b. Abdullah :

Fâtih ve Bayezid zamanlarında Karagöz ve Karagöz İbrahim adlarında iki sekbanbaşı gelmiştir. Bunlardan Karagöz İbrahim Ağa 907 (1501) tarihinde Karaköy'de çıkan bir yangın arasında Vezir-i azam Mesih Paşa ile beraber ölmüştür. Aşağıda kitâbesi bulunan ve 903 (1497) tarihinde ölen Karagöz bunlardan biri olması muhtemeldir.

Kabri Unkapanı'nda Voynuk Şuca' Camii' mezarlığındadır. 0,33x1,05 ebadında ve köfekiden yapılmış olan kitâbeli taşının tac kısmı ve kitâbe altı rumilerle tezyin edilmiştir.

Mezar taşının ön kitâbesi :

المرحوم المغفور
السعید الشهید

Arka kitâbesi :

قره کوز بن
عبدالله التاریخ ۹۰۳

24 — Mesih Paşa :

Kabir kitâbesi :

هوالغفور
دستور اجل مسیح پاشا
کوبود درخت ملك اریح
للخلد توجه فقلت
قد صح شهادته لتاریخ
۹۰۷

Toprak altından çıkarılıp haziresine dikilen bu taş Sultan Bayazıd zamanına ait olup 0,42x1,43 ebadında ve Aksaray'da Murad Paşa Cami'i mezarlığındadır. Kitâbeleri güzel bir sülüs kalemle yazılmış ve Fâtih-Bayezid zamanlarının sade nümunelerinden biridir.

Mesih Paşa, Fâtih zamanında vezir olup 905 (1499) tarihinde vezir-i azam oldu. 907 (1501) tarihinde Galata yangınında şehit gitti. Kitâbesinde rakamla ölüm tarihi 907 (1501) mısra tarihi (917) çıkmaktadır. Mesih Paşa'nın mezarı ve bu mezarlık 10 sene kadar önce *Vakıflar İdaresi* tarafından baştan başa tamir ve tanzim edilmiş 1953 senesinde tekrar tamir edilmiştir.

25 — Mimar Ayas :

Fâtih zamanının üstad mimarı olarak tanınan bu zat 892 (1486) tarihinde ölmüş ve Saraçhane başında kendi adıyle anılan cami'i mezarlığına gömülmüştür. Mezarının kaide kısmı köfekiden, baş ve ayak taşları mermerden yapılmıştır. Baş taşı ortasından kenetli ve ebadı 0,39x1,10 dur. Ayak taşı, alt kısmından kırık ve 0,38x1,04 ebadındadır. Bu mezar taşları rumilerle süslenmiştir; yazısı sülüs kalemle yazılmıştır.

Mimar Ayas'a ait bu mezar ile beraber mezarlık 1953 senesinde *Vakıflar İdaresi* tarafından tamir edilmiştir.

Baş taşı kitâbesi :

مات المرحوم
المغفور الا —
ستاذ المعمار اياس

Ayak taşı kitâbesi :

رحمة الله عليه رحمة
واسعة فى الثامن عشر
ربيع الاخر فى سنه ٨٩٢

26 — Şiri Merd Çavuş :

Hadikatü'l-Cevami bu zatın sipahi ocağına mensup olduğunu kayd etmektedir.

Mezarı, Aksaray'da Kar Cami'i sahasında kubbeli ve etrafı açık türbe içindedir. Yanında kızının mezarı vardır. 0,38x1,24 ebadında ve sülüs hattile yazılmış olan baş ve ayak taşlarının tac kısımlarında ve ayak taşının arkasında bulunan rumî tezyinatı fevkalâde örneklerdendir.

Baş taşı kitâbesi :

انتقل من دا
ر الفناء الى
دار البقـــاء
المرحوم المغفور

Ayak taşı içi :

الســـعيد الشهيد
المحتاج الى رحمت الله
تعالى شير مرد بن
عبدالله وسره يسن

Ayak taşının dış kitâbesi :

تاريخ سنه عشرين وتسع مايه

27 — Kasap İlyas :

Kasap İlyas, *Nimelceyş*'den olmakla beraber mezarının taşı yenidir. Ve üzerinde 900 (1494) tarihi vardır.

Kitâbesi :

صاحب الخيرات
مرحوم الحاج قصاب
الياس حضرتلرينك
روحنه فاتحه
٩٠٠

Kasap İlyas Cami'i mezarlığı 1953 senesinde *Vakıflar İdaresi* tarafından tamir edilirken mezarlığında bulunan diğer taşlar :

28 — Kamer Hatun :

Kazılarak yer altından çıkarılan bu taş Ulufeciler Kethüdası Ali'nin kızı Kamer Hatun'a ait olup 0,41x0,98 ebadındadır. Ve Fâtih zamanı örneklerindendir. Yazısı ve tac kısmındaki rumiler de güzel olup ortasından kırık ve kenetlidir.

Baş taşının ön kitâbesi :

قال النبی علیه السلام
الدنیا دار الفنا والاخرة
دار البقـــاء صـدق

Baş taşının arka kitâbesi :

انتقلت المرحومة المغفوره
السعیدة الشهیده قمر خاتون
بنت علوفه‌جیلر کتخدامی علی

Ayak taşı bulunamamıştır.

29 — Saraç İshak :

Saraç İshak'a ait bulunan bu mezar, K u m k a p u'da S a r a ç M a h a l l e s i'nde kendi cami'i mezarlığındadır. Mezarın kaide kısmı köfekiden, baş ve ayak taşları mermerden yapılmıştır. 0,45x1,37 ebadında bulunan baş taşının dış kısmı mihraplı ve stalâktitli, tac kısmı mihrap altına kadar rumilerle süslenmiştir. Baş taşının iç tarafı yine mihrap altına kadar hatâî ve rumilerle bezenmiştir. 0,43x1,32 ebadında olan ayak taşının tac kısmı ve çerçeve içinde bulunan tarih kitâbesinin alt kısmı rumilerle müzeyyendir. Yazıları sülüs hattile yazılmış ve istifi de güzel olan bu iki taşın dört köşesinde helezoni yivli kum saatları görülmektedir. Bu mezar F â t i h zamanının san'at ihtişamını üzerinde muhafaza eden en güzel nümunelerden biridir. Bu mezarlık ta *V a k ı f-l a r İ d a r e s i* tarafından 1953 senesinde tamir ve tanzim edilmiştir.

Baş taşı dış kitâbesi

انتقل من
دار الفناء الی دار
البقـــاء المرحوم
المغفور الی رحمة الله

Baş taşının iç kitâbesi :

تعالی
حاجی اسحاق ابن
عبد الله فی اواخر
ربیع الاخر

Ayak taşı dış kitâbesi :

بتاریخ سنه ثلث و تسعین وثمانمایه

30 — Fani Baba :

Ü s k ü d a r'da *K ı s ı k l ı C a m i'i* hariminde bulunan bu mezarın kime ait olduğu hakkında esaslı malûmat elde edilememiştir. Halk arasında F a n i B a b a olduğu rivayet edilmektedir. *Hadikatü'l-Cevami "K ı s ı k l ı C a m i'i*'nin bânisi A b d u l l a h A ğ a'dır. S u l t a n M u r a d-ı S â l i s'in bostancı başılarındandır. 1000 (1591) tarihinde vefat edip bu mescidin haziresine defnolunmuştur" diye kayd etmektedir.

Bu mezarın kaide kısmının eni 1,24, boyu 2,70, yüksekliği 1,80, baş taşının yüksekliği 1,40, eni 0,46, ayak taşının yüksekliği 1,40, eni 0,44 ebadındadır. Baş taşının dış kısmı mihraplı ve stalâktitli mihrap üstünde iki hendesi ve bir küçük çark-ı felek rozeti olup tac kısmından mihrap altına kadar rumilerle süslenmiş çerçeveli Arapça kitâbesi rumilerle musanna' işlenmiş ve Türkçe alt kitâbesi sadelik içinde bırakılmıştır.

Baş taşının iç tarafı da mihraplı stalâktitli olup (آه من الموت) kısmı musanna' işlenmiş, alt tarafı sade bırakılmıştır. Tac kısmının iki yanında çark-ı felek ve ortasında bir küçük hendesi rozet vardır. Kenarları zarif kum saatlariyle tezyin edilmiştir.

Ayak taşının arkası :

Tac kısmının altına çerçeveli ölüm tarihi yazılmış olan bu taş baştan başa rumiler ve yanlarında kum saatlariyle süslenmiştir. Bu mezar taşlarının üzerinde

bulunan hususiyetlerden biri kitâbesinin musanna oluşu, diğeri kitabeleri içinde Türkçe beyit bulunmuş olmasıdır. Musanna' kitâbe İstanbul mezarlıklarında bundan başka yoktur. Türkçe kitâbe Fatih zamanına kadar gelen devirler içinde yalnız Bursa'da Emir Üveys b. Muhammed'in Türkçe Arapça ve Farsça olarak yazılmış, eşsiz mezarında vardır ve mensurdur. Bu taşın açık Türkçe ve manzum yazılmış olması kıymetini bir kat daha arttırmıştır.

Bunun, Fâtih devrinin san'at ve kudretini üzerinde taşıyan ve İstanbul'da bulunan eski, kıymetli eserlerden biri olduğunu kabul etmek icab eder.

Baş taşının dış kitâbesi :

آه من الموت
العبد فانی
والله باقی
بنی بوندء دعا ایله آکانی
یرلغاسن یرنکی کون حق آنی

Baş taşının iç kitâbesi :

آه من الموت
الأمل طویل
والعمر قصیر
بنی بونده دعاییله آکانی
یارینکی کون یرلغاسن حق آنی

Ayak taşının arkası :

سنه ۸۹۵ هجرة

31 — Evrenos (Averinos) Dede :

Bu zat hakkında, *Hadikatü'l-Cevami* "Mevleviyeden bir zat"; *Sicill-i Osmanî* ise mezanneden ve nimelçeyşten olduğunu kayıt etmektedirler. Aynı zamanda Sicil bu zatı Fâtih zamanı ricali arasında göstermektedir.

Evrenos (Averinos) Dede'nin başında bulunan başlık elifî tac olup bektaşilere mahsustur. Mevlevî sikkesi değildir. Bu taş Fâtih zamanına ait olmayup sonradan yapılmıştır. Yalnız güzel bir elifî tac olması bakımından kıymetlidir.

Baş taşının kavuğa kadar yüksekliği 1,20; eni 0,09; kavuğun ağız dairesi 0,66; kavuğun yüksekliği 0,48 ebadındadır. Kitâbesi yoktur.

Ayak taşında fevkalâdelik yoktur.

Kitâbesi şudur :

فاتحه
اورنوس
دده
روحیچون

32 — Mağnisa oğlu Mehmed Paşa :

Mağnisa oğlu namile meşhur olan bu zat, Mahmud Paşa medresesinin ilk müderrisidir. Sonra kadı asker oldu. Daha sonra *Semaniye Medresesi'ne* iade olundu; uzun bir müddet sonra vezir oldu. Sultan Bayezid zamanında yine kazasker oldu. Ulum-ı akliyeye ait bir eseri olduğunu *Şekayik-i Numaniye* yazıyor. 900 (1494) tarihinde ölmüş ve Fâtih'te banisi bulunduğu cami'in harimine gömülmüştür. Aynı zamanda Kul Cami'i adiyle anılan bu mabette yeniçeri zabitleri nöbet tutarlarmış. Bu hal yakın zamana kadar devam etmiştir.

Bu zata ait kabrin baş taşı mihraplı stalâktitli rumî ve kum saatleriyle müzeyyendir. Kitâbesi sülüs hattile yazılmıştır. Ayak tacı baş taşının aynı ise de yarısı kırıktır. Bu mezarlık Fâtih kaymakamı Bay Sebahattin Bilgitay ve Mezarlıklar Müdürü Safa Günay'ın himmetleriyle tanzim edilmiştir.

Baş taşının dış kitâbesi :

هذه روضة لمولانا
ذاك نحریر من فی زمانه
هاتف الغیب قال تاریخ
ادخل الله فی جنانه

Ayak taşının kitâbesi :

(Üst tarafı kırıktır).

لمرحوم محمد بن . . . عفی ر . .
الشهير بابن مغنيسا سقاه‌الله
زلال رحمته كأساً فكأسا

Baş taşı : 0,39x1,24 ayak taşı 39x85 ebadındadır.

33 — **Selçuk Paşa :**

Selçuk Paşa kitâbeden anlaşıldığına göre Hızır Bali'nin kızı olup 850 (1446) tarihinde ölmüştür.

Bu kıymetli vesika 15 sene kadar önce Edirne'de Tatarhaniler mezarlığında bulunuyordu. Topraktan çıkarılmış ve fotoğrafı alınmıştı. Bir zaman sonra muhtelif eller tarafından bir çok taşlarla beraber bu taş da yok edilmiştir. Kurtarılabilenleri işaretlenerek müzeye kaldırılmıştır. Selçuk Paşa Hatun'a ait bu vesika baş taşıdır, ayak taşı yoktur.

Baş taşının iç kısmı mihraplı ve stalâktitli, tac kısmı mihrap altına kadar rumilerle ve yanları kum saatleriyle müzeyyendir. Dış tarafı mihrapsız olup tac kısmı rumiler ve yanları kum saatlariyle süslenmiştir. Sülüs kitâbeleri ince rumilerle musanna işlenerek yazılmıştır.

İç kitâbesi :

الله
سلجوق باشا
بنت حضر بالی افاض الله
علیها سبحان (سجال) الرحمة علی التوالی
و جعل مثواه واعلی فرادس جنانی

Dış kitâbesi :

فی الیوم الخمیس من الأیام السابع
عشر من ذی‌القعدة من الاعوام عام
خمسین وثمانمایه من هجرة النبی خیر الانام(م)
علیه افضل التحیة واکمل السلام

Fatih Devrinden sonra yenilenen Mezar Taşları

II

34 — **Molla Güranî** (Şeyhülislâm Şemseddin Ahmed b. İsmail) :

II. Murad, Fâtih ve II. Bayezid devirleri âlimlerinden olan bu zat Fâtih'in şehzadeliğinde hocasıydı. Teklif edilen vezirliği kabul etmedi. Kazasker ve sonra Bursa'ya kadı oldu. Bu vazifeden azl edilince Mısır'a gitti ve 862 (1451) tarihinde Mısır'dan dönüşünde tekrar Bursa 'ya kadı oldu. 885 (1480) tarihinde Şeyhülislâm olup, ölmüş olduğu 893 (1487) tarihine kadar bu vazifede kaldı. Vasiyeti üzerine cesedi Aksaray'da Taş kasap'ta kendi namına mensup cami'in mihrabı önünde bir hasıra sarılıp sürüklenerek mezarına gömüldü. Eserleri vardır. Cami'i 1334 tarihinde yanmıştır. Mezar taşı Fâtih zamanına ait olmadığı gibi sonradan ve kadim taşı şeklinde yapılmıştır :

Kitâbesi :

لا اله الا الله محمد رسول الله
قد انتقل من دار الفناء الی دار
البقاء المرحوم المغفور المحتاج
الی رحمة ربه الغفور له العلامه
شیخ الاسلام احمد
الکورانی قدس سره
٨٩٣

35 — **Hamza b. Hızır :**

Kitâbesinden anlaşıldığına göre sekbanların kethüdasıdır. Fâtih zamanında *Sekban başı,* umum yeniçerilerin en büyük kumandanı olup *kethüdası* da Genel kurmay başkanı mahiyetindeydi. Hamza b. Hızır, *18 Sekban* ile beraber İstanbul'un fethi sırasında şehre girmiş ve Şehzade Cami'i civarında *18 Sekbanlar Sokağında* şehit olmuşlardır. Bu şehitliğe zamanımıza kadar başka kimse gömülmemiştir. Edindiğimiz malûmata göre yetmiş sene kadar önce bu sahaya bir şahsı gömmüşler ve

halk tarafından cesed mezardan çıkarılarak başka bir mezarlığa nakledilmiştir. Hamza b. Hızır'ın kitâbeli taşı sonradan yenilenmiştir. Bu şüheda mezarlığı Fâtih Kaymakamı Bay Salahaddin ve Mezarlıklar Müdürü Bay Safa'nın himmetleriyle ihya edilmiştir.

Kitâbesi şudur :

هوالخلاق الباقی

کتخدای

شهداء سکبنان

حمزه بن خضر

حضرتلرینك روحنه فاتحه

۸۵۷

36 — Şeyh Bedreddin :

Bu zatın babası Şeyh Mahmud, büyük babası Şeyh Mustafa'dır. Mezarı Rumelihisarı'nda Bektaşî Tekkesi kabristanındadır. Mezarının taşı Fâtih zamanına ait olmayıp sonradan yapılmıştır. Kitâbesine göre Fâtih ile geldiği ve İstanbul'un fethinden iki sene önce öldüğü ve Ak Şemseddin'in arkadaşı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu suretle *Bayramî* tarikına mensup olması icab eder, halbuki taşında bektaşî elifî tacı bulunmaktadır. Kitâbesi :

ابوالفتح سلطان محمد خان ایله

تشریف ایدن وآق شمس‌الدین

حضرتارینك رفقـــالرندن

السید الشیخ بدرالدین ابن

السید الشیخ محمود ابن السید

الشیخ مصطفی قدس سره

۸۵۵

37 — Pirinççi Sinan :

Pirinççi Sinan Sultan Fatih'in Pirinççi başısı olup kitâbede okunduğuna göre 910 (1504) tarihinde ölmüş ve Fâtih'de Yusuf Ziya Paşa Sokağı'nda kendi adiyle anılan cami'i mezarlığına gömülmüştür. Başında bulunan taş Fâtih zamanına ait olmayıp sonradan yapılmıştır. Bu mezar 1953 de *Vakıflar İdaresi* tarafından tamir edilmiştir. Kitâbesi şudur :

مرحوم ومغفور صاحب

الخیرات پرنجی‌الحاج

ســـنان روحیچون

الفاتحه ســنه ۹۱۰

فی‌شهر محرم

38 — İskender Ağa :

Fâtih'in Helvacı başısı olan İskender Ağa'nın mezarı Sirkeci'de Hudavendigâr Caddesin'de Saffetî Paşa Sokağında bir hazirede bulunmaktadır. Bu resim eskiden alınmıştır. 861 (1553) tarihli taşı Fâtih zamanına ait değildir, sonradan yapılmıştır.

39 — Hızır Çavuş :

Fâtih Mehmed'in çavuşlarından olan Hızır Çavuş'un mezarı *Fener'de Hızır Çavuş Cami'i* harimindedir. Kabir taşı sonradan yapılmış ve tarihi 857 (1453) tür.

Kitâbesi :

لااله الا الله

محمد رسول‌الله

رضاء لله فاتحه

فاتح سلطان محمد

خان حضرتلرینك

چاوشـــلرندن

مرحوم خضر

چاوش روحیچون

۸۵۷

40 — Sarı Bayezid :

Hadikatü'l-Cevami bu zat hakkında Fâtih ulemasından olduğunu yazmakta ise de kabir kitâbesinde Fâtih'in hazinedarı olduğu görülmektedir. Sarı Bayezid'ın mezarı Vefa civarında kendi cami'i mezarlığındadır. Ölüm tarihi belli değildir. Mezarında bulunan taş 1161 (1748) tarihinde yenilenmiştir. Bu mezarlığı 1953 de *Vakıflar İdaresi* tamir ettirmiştir. Kitâbesi :

الفاتحه

ستانبول فاتح سلطان محمد خان غازینك
خزینه‌داری صاری‌بازیده حق ایده رحمت
مسلم قاضیٔ شهر ستانبول اولدیغی دمده
بو رعنا مسجدی یاپدی لوجه‌الله ایدوب همت
لبیب آسا اقورلر مصرع تاریخ تعمیرین
یکیدن اوله احیا قبر زیبای ربانیت

روحنه شنه ۱۱۶۰

41 — Hacı Sinan :

Hacı Şinan, Fâtih'in Saman emini olup mezarı Uzun çarşı'da, Yavaşça Şahin Cami'i karşısında, bânisi bulunduğu Çukur Çeşme Cami'i harimindedir. Mezar taşı sonradan yapılmıştır, tarihi 857 (1453) tür. Bu zatın Saman emini adında diğer bir cami'i vardır. Kitâbesi :

هو الباقی
ابو الفتح فاتح سلطان محمد خان
غازی حضرتلرینك
صمان أمینی صاحب الخیرات
مرحوم ومغفور
خواجه سنان افندی
روحیچون الفاتحه

۸۵۷

42 — Kasap Demirhan :

Kasap Demirhan'ın mezarı Unkapanı'nda, *Demirhan Sokağı*'nda kendi adiyle anılan cami'i harimindedir. Fâtih'in Kasap başısı olduğu ve 857 (1453) tarihinde öldüğü kitâbesinde okunmaktadır. Bu taş sonradan yapılmıştır.

Kitâbesi :

مرحوم ومغفور المحتاج الی
رحمة ربه الغفور ابوالفتح غازی
سلطان محمد خان حضرتلرینك
قصاب باشیسی اولان تیمورخان
ولی وغازی وشهید روحیچون
رضاءً لله الفاتحه

۸۵۷

43 — Bıçakcı Alâeddin :

Niymelceyiş'ten olan bu zatın mezarı Unkapanı civarında Bıçakcı Alâeddin Cami'i harimindedir 910 (1504) tarihli mermer kabir taşı sonradan yapılmıştır.

Kitâbesi :

بانیٔ هذا المسجد الشریف
وواقف الجامع اللطیف
مرحوم بیچاقجی علاءالدین علی
عفی عنه العفوّ العلی

سنه ۹۱۰

44 — İbni Meddas :

İbni Meddas'a ait bulunan kitâbe de Fâtih'in mestçi başısı olduğu görülmekte ise de bu zat Fâtih zamanının âlim ve müelliflerindendir. Paşmakcı-zade Hüsameddin-i Tokadî namiyle meşhurdur. 860 (1455) tarihinde ölmüş ve *Unkapanı Camii*'i karşısındaki hazireye gömülmüştür. Mezarlığı *Vakıflar İdaresi* 1953 de tamir etmiştir.

Kitâbesi :

هوالحی لایموت
ابوالفتح سلطان محمد
خان غازینك مستجی
باشیسی صاحب الخیرات
والحسنات و راغب
الجنـــة و الدرجات
ابن مداس افندینك
روحیچون فاتحه

سنه ۸۶۰

45 — Hoca Hayreddin Efendi :

Hızır Bey'in talebesi ve Fâtih'in hocalarından olan Hayreddin'in mezarı Unkapanı'nda, bânisi bulunduğu üç mihraplı cami'i mezarlığındadır. Resimde görülen mezar üstüvani taşı Fâtih devrine ait olmayıp bundan 100 sene kadar önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu taş ta ortasından kırılmış ve 1953 de *Vakıflar İdaresi*

tarafından çenberle takviye ile tamir ve tanzim edilmiştir.

Kitâbesi :

هو

ابوالفتح سلطان محمد خان حضرتلرینك

استاذلرندن صاحب الخیرات والحسنات

مرحوم ومغفور خواجه خیر الدین

حضرتلرینك روحنه الفاتحه

سنه ۸۸۰

46 — Evlice Balâ (Veli Balâ), Veliyüddin Efendi :

Veliyüddin Efendi kitâbede okunduğuna göre Fâtih'in meşk hocasıdır. Mezarı Eyüp'te *Evlice Balâ Cami'i* karşısındaki haziredédir. Mezar taşı mermer olup ikiyüz sene kadar önce yapıldığı sanılmaktadır. Bu mezar ve hazirenin divarları 1953 *Vakıflar İdaresi* tarafından tamir edilmiştir.

Kitâbesi :

ابوالفتح و المغازی

سلطان محمد غازی حضرتلرینك

مشق خواجه‌سی صاحب الخیرات

والحسنات ولی بابانك

روح شریفنه الفاتحه

سنه ۸۵۷

Hazire duvarı kitâbesi :

ابوالفتح المغازی خان محمد نام ذیشانك

قله روحی چو بلبل گلستان جنّ مأوا

انك تعلیمده مشق خواجه‌سی نام ولی‌الدین

مقرگاه ایتمش ایدی ذاتنه بو موضعی اما

مرور روزگار ایله اولوب پرکنده بنیادی

ایدوب تعمیرینه همت بو قبری ایتدی نو احیا

جناب درویش احمد نام ولی خصلت همان درجین

دعای خیر ایچون براهل خیره اولدی سوق پیرا

ایدوب تعمیر نقش مشهدین نقشی دیدی تاریخ

اوله روح ولی الدینه دائم رحمت مولا

سنه ۱۱۷۳

47 — Yavuz Er Sinan :

Hadikatü'l-Cevami bu zat hakkında Fâtih'in mirialem ağalarından olduğunu kaydetmektedir. Kitâbesinde ise kapıcılarından olduğu kaydedilmiştir. Tarihinde 725 (1324) ki İstanbul'un Fethinden 132 sene öncesini göstermektedir. Esasen bu taş Fâtih zamanına ait olmayıp bundan 40 - 50 sene önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu mezar Unkapanı'nda *Yavuz Er Sinan Cami'i* hariminde olup 1953 te *Vakıflar İdaresi* tarafından tamir edilmiştir.

Kitâbesi : هو دوست

فاتح سلطان محمد خان

حضرتلرینك قپوجیلرندن

مرحوم یاوز أر سنان

روحیچون فاتحه

سنه ۷۲۵

48 — Horoz Baba :

Kitâbesinde Horoz Baba kaydı yoktur. Halk arasında bu namı almıştır. Bu taş da Yavuz Ersinan Cami'i mezarlığında olup *Vakıflar İdaresi* tarafında 1953 tarihinde tamir edilmiştir.

Kitâbesi : هو الباقی

فاتح ایله تشریف

ایدوب بو محلده جام

شهادتی نوش ایدن

مرحوم شهیدلرك مرقدی

روحنه فاتحه

49 — Ali Baba :

Ali Baba, Fâtih'in gulamı olduğu kitâbesinden anlaşılmaktadır. Üstuvanî olan bu taş Fâtih zamanına ait olmayıp sonradan yapılmıştır.

Kitâbesi şudur :

هو الباقی

فاتح سلطان محمد خان

حضرتلرینك غلامی

علی بابا

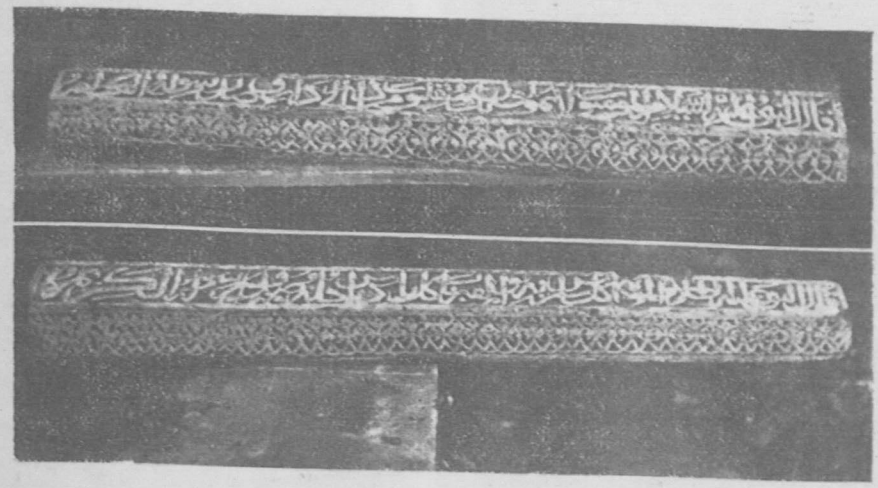

Res. 1 — Eski mezar sandukaları

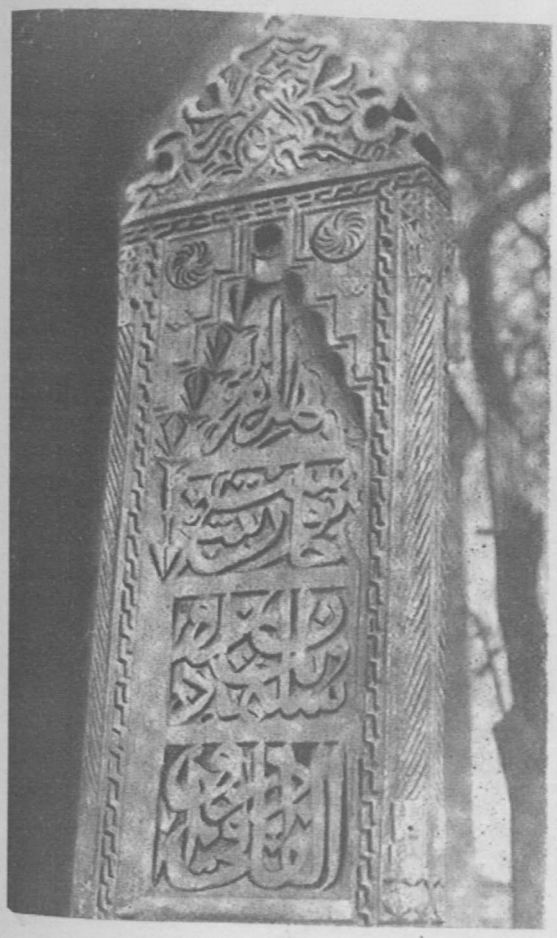

Res. 2 — Sitti Hatun mezar taşı

Res. 3 — Sitti Hatun mezar taşı

Res. 4 — Nişancı Mehmet Paşa

Res. 5 — Nişancı Mehmet Paşa

Res. 6 — Nişancı Mehmet Paşa

Res. 7 — Nişancı Mehmet Paşa

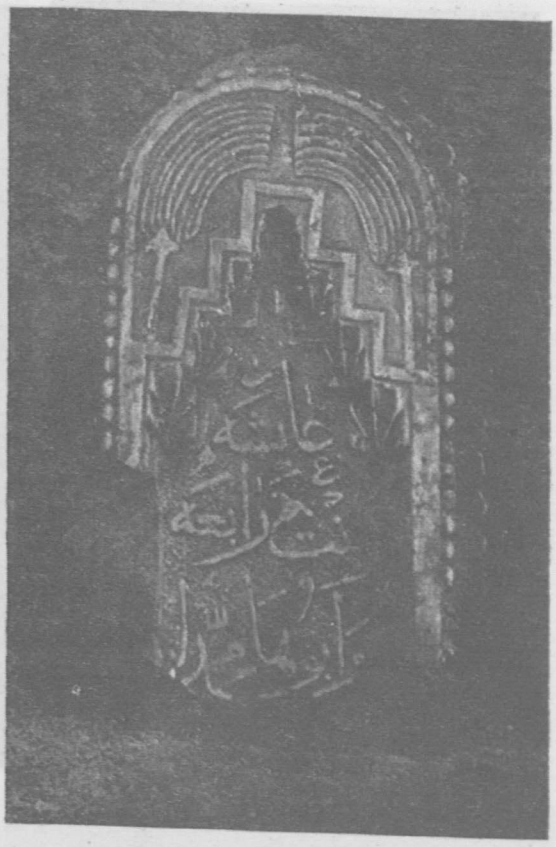

Res. 8 — Ayşe binti Râbia

Res. 9 — Turhan Bey

Res. 10 — Turhan Bey

Res. 11 — Turhan Bey

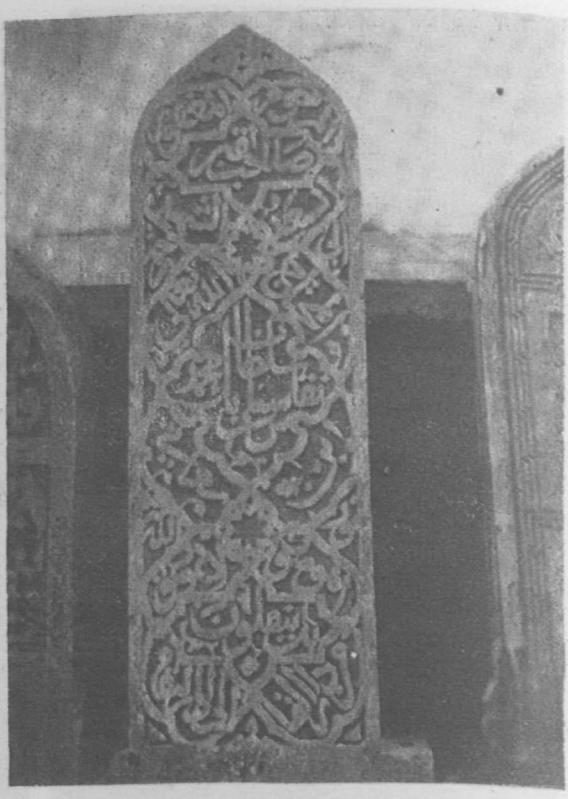

Res. 12 — Nakkaş Sinan

Res. 13 — Hacı Süleyman

Res. 14 — Hızır Bey

Res. 15 — Sahip Mehmet Çelebi

Res. 16 — Kırık bir mezar taşı

Res. 17 — Kırık bir mezar taşı

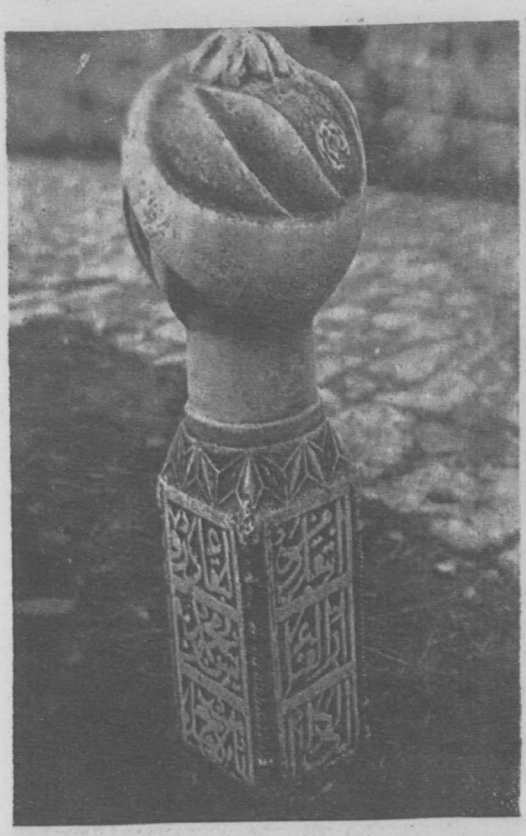

Res. 18 — Derviş Mehmet

Res. 19 — Derviş Mehmet

Res. 20 — Mustafa Çelebi

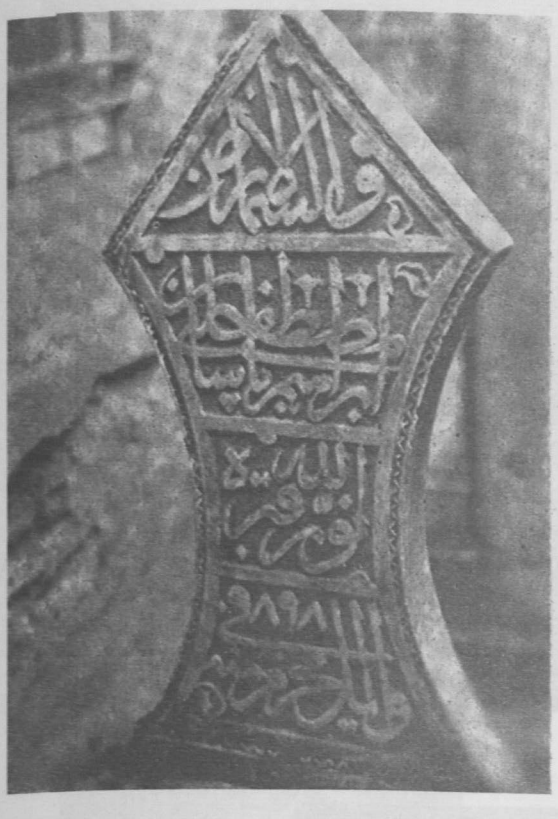

Res. 21 — Mustafa Çelebi

Res. 22 — Mustafa Çelebi

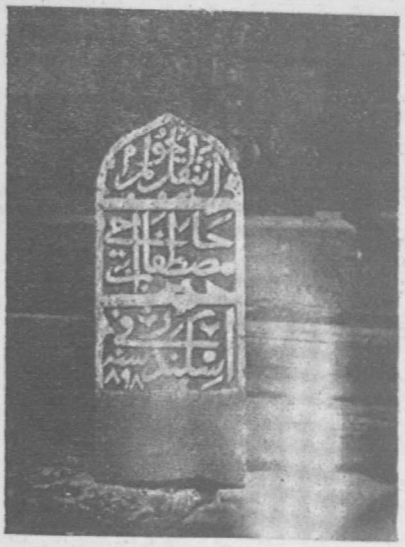

Res. 23 — Hacı Mustafa

Res. 24 — Kâtip Ferhad

Res. 25 — Kâtip Ferhad

Res. 26 — Aynülhayat

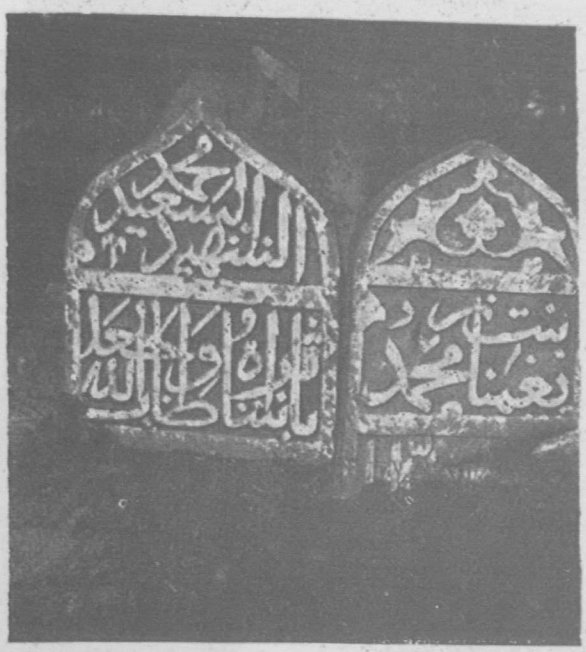

Res. 27 — Nağmenaz

Res. 28 — Kvrt Bâli ağa

Res. 29 — Kurt Bâli ağa

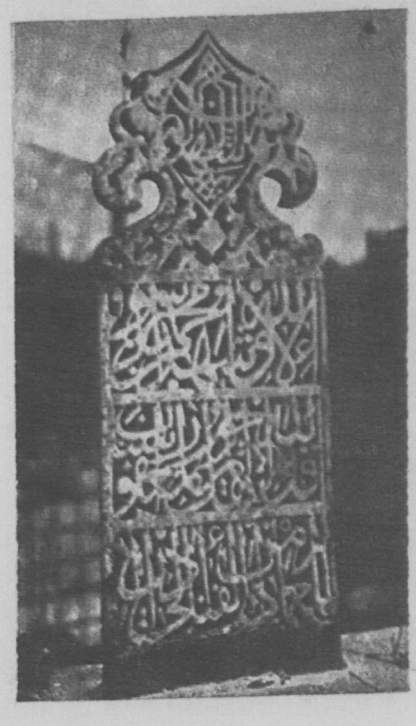

Res. 30 — Azatlı Sinan

Res. 31 — Azatlı Sinan

Res. 32 — Azatlı Sinan

Res. 33 — Azatlı Sinan

Res. 34 — Kumrulu Mescit Çeşmesi

Res. 35 — Kâtip Şemseddin

Res. 36 — Kâtip Şemseddin

Res. 37 — Akbıyık Muhiddin

Res. 38 — Hasibe binti Mehmet

Res. 39 — Ebubekir Çelebi

Res. 40 — Ebubekir Çelebi

Res. 41 — Ebubekir Çelebi

Res. 42 — Hacı Bayram-ı Kaftânî

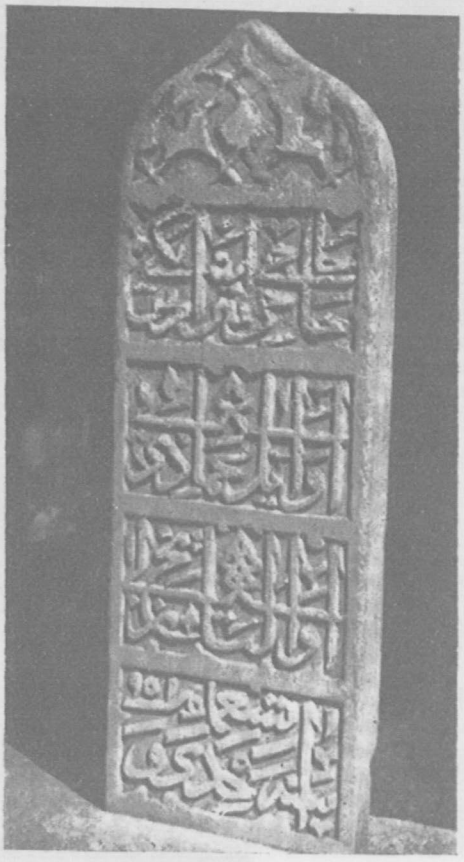

Res. 43 — Hacı Bayram-ı Kaftânî

Res. 44 — Karagöz B. Abdullah

Res. 45 — Karagöz B. Abdullah

Res. 46 — Mesih Paşa

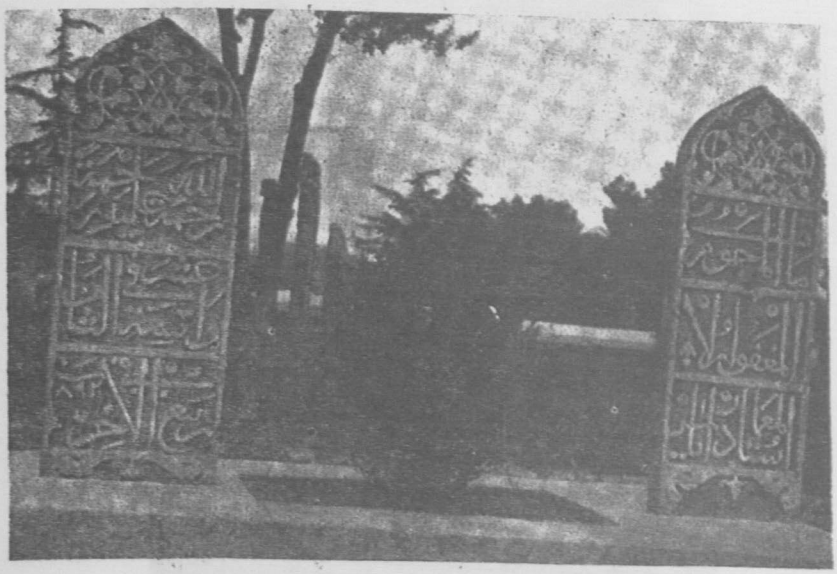

Res. 47 — Mimar Ayas

Res. 48 — Şirimerd Çavuş

Res. 49 — Şirimerd Çavuş

Res. 50 — Şirimerd Çavuş

Res. 51 — Kasap İlyas

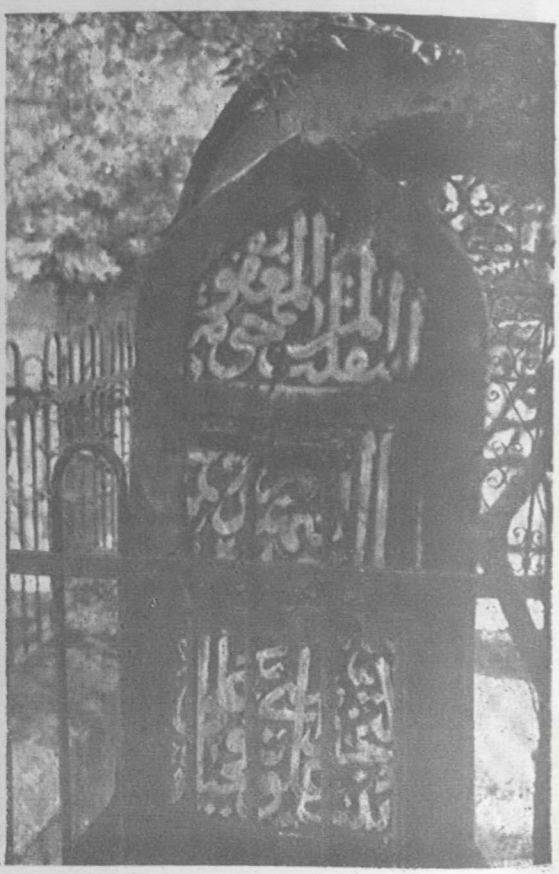

Res. 52 — Kamer Hatun

Res. 53 — Saraç İshak

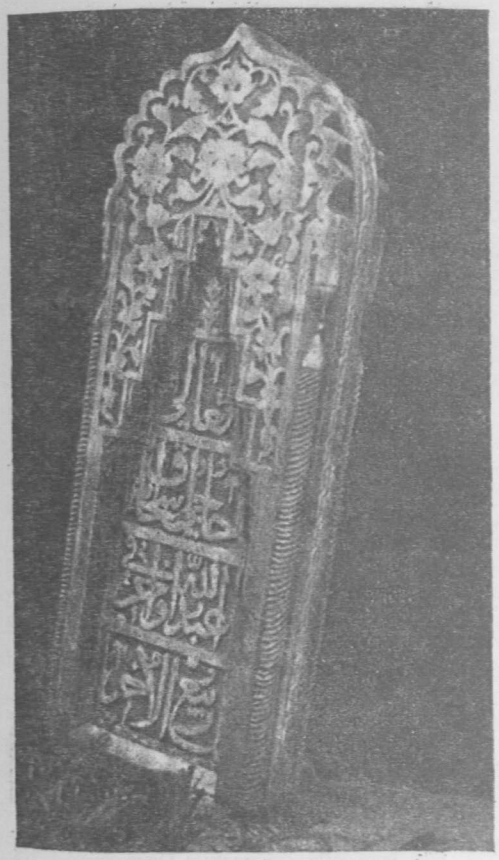

Res. 54 — Saraç İshak

Res. 55 — Saraç İshak

Res. 56 — Fani Baba

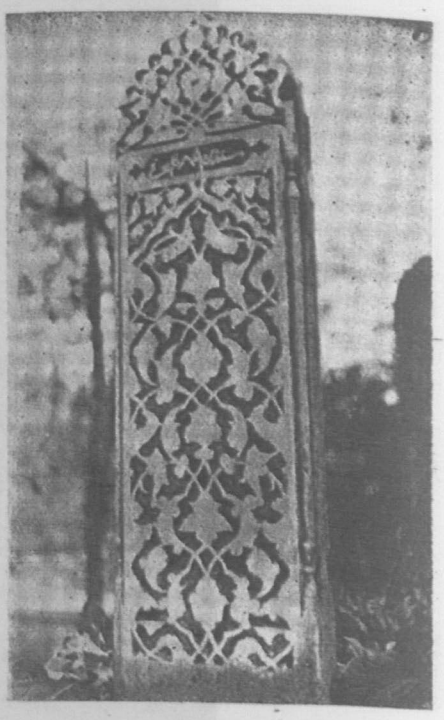

Res. 57 — Fani Baba

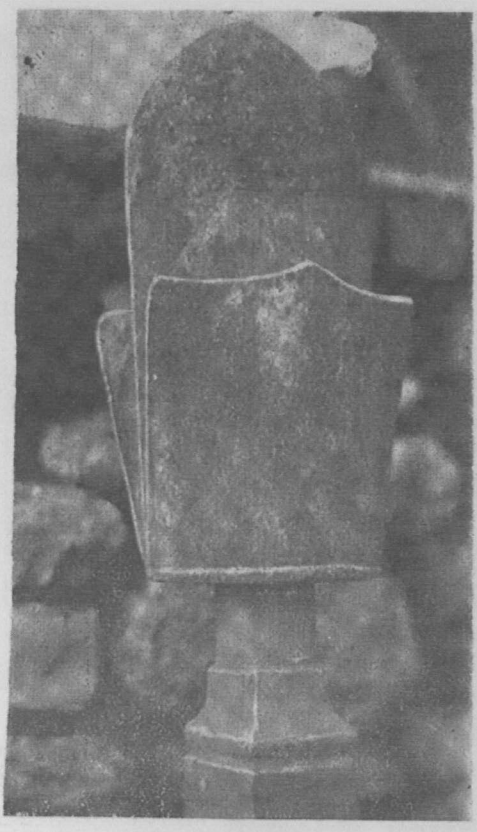

Res. 58 — Evrenus Dede

Res. 59 — Evrenus Dere

Res. 60 — Manisaoğlu Mehmet

Res. 61 — Manisaoğlu Mehmet

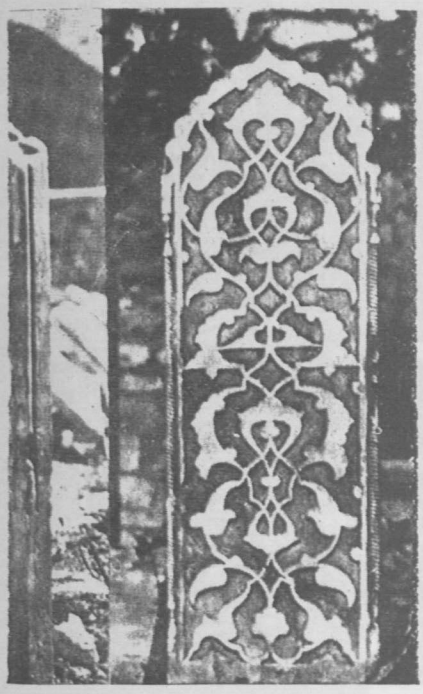

Res. 62 — Manisaoğlu Mehmet

Res. 63 — Selçuk Paşa

Res. 64 — Selçuk Paşa

Res. 65 — Molla Gûrani

Res. 66 — Hamza b. Hızır

Res. 67 — Şeyh Bedrettin

Res. 68. — Pirinçci Sinan

Res. 69 — İskender ağa

Res. 70 — Hızır çavuş

Res. 71 — Sarı Bayezid

Res. 72 — Hacı Sinan

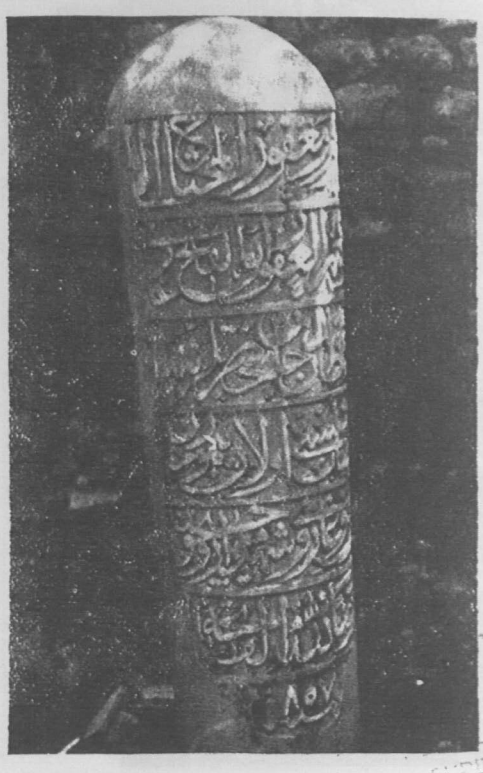

Res. 73 — Kasap Demirhan

Res. 74 — Bıçakçı Alaeddin

Res. 75 — İbni Meddas

Res. 76 — Evlice Bâlâ

FATİH ALBÜMÜNDE "ŞEYHÎ" İMZALI MİNYATÜRLER HAKKINDA

Doçent Dr. BAHAEDDİN ÖGEL

Etüdümüzün konusunu teşkil eden minyatürler Topkapı Sarayı Müzesinde (Hazine-2152) numaralı albümde bulunmakta ve "Şeyhî" imzasını taşımaktadırlar. Bu imzaların orijinal olup olmadıklarını tespit hususunda elimizde şimdilik bir kıstas bulunmamaktadır. Fakat aynı imzayı taşıyan minyatürleri toplayarak bir etüd konusu yapmak elimizdedir. Hele bu minyatürlerden biri üzerinde (Res. 8a) *"Amel-i Şeyhi al-Yakubî" gibi Akkoyunlu* Padişahı Sultan Yakup ile tarihî bir bağ kuran imzanın bulunması bizi Şeyhî üzerinde çalışmağa teşvik eden bir âmil oldu.

Etüdümüzün başlıca iki gayesi vardır : birinci gayesi Şeyhî imzalı minyatürleri en ufak teferruatları ile birbirile mukayese ederek müşterek bağlar ve ayırıcı noktaları aramaktır. Bunu ararken İslâmî ve Uzakşark hususiyetleri tefrik ederek bir tasnife doğru gitmektir. İkinci gaye ise bu minyatürlerdeki motifleri neşredilmiş veya edilmemiş minyatürlerdekilerle mukayese ederek bazı sonunçlara varmaktır. Neşredilmiş minyatürlerden başka İstanbul kütüphanelerinde bulunan XV. asra ait 32 minyatürlü yazmanın tam olarak alınmış mikrofilimleri bu mukayese için kullanılmıştır. Elbise, at takımları, süslemeler vs. gibi unsurların tarihleri bilinen minyatürlere göre, asırlar boyunca ve muhtelif kültür çevrelerinde gösterdikleri istihaleyi tespit, bu sahadaki etüdler için yeni bir adım olacaktı. Bu suretle motifler hakkında daha sarih hükümler verecektik. İnsan ve hayvanların vaziyet alışları, elbise ve eşyalar üzerindeki süsler de israrla tarihi bilinen eserler üzerinde aranmıştır.

Çalışmalarımızın sıklet merkezini *XV. asır Herat ve İran mekteblerinin eserleri* teşkil etmiştir. Etüdün lüzumsuz olarak büyümemesi için yalnız Şeyhî imzalı minyatürlerdeki tipler alınmış ve bu unsurların muhtelif asır ve mekteplerdeki istihaleleri gösterilmek istenmiştir. Bu motifler ikonografisinin böyle mahdut olarak ele alınması diğer tiplerinin tetkikinin ihmal edildiğini ifade etmemelidir.

Etüdümüz İslâmî ve Uzakşark karakterindeki minyatürleri inceleyen iki bahisten müteşekkildir. Uzakşark karakterinde olup da islâmî motifleri ihtiva eden bazı eserler de vardır ki, bunlara hususi bir ehemmiyet atfedilmiştir. Eserlerin aynı albümdeki muhtelif kopyaları da gösterilmek istenmiş.

Bu etüd eserlerdeki noktaların zaman ve mekân içinde bir mütaleasıdır. Bu sahada yeni bir adım olduğundan dolayı da kusurlarımın affını dilerim.

Mukayeselerde Kullanılan Minyatürlü Yazmalar

Motiflerin ikonografisini yaparken yanlış olarak herhangi bir fikir dermeyanından kaçınmak için İstanbul Müzelerindeki 1500 e yakın minyatürün fotokopileri bu tetkikde kullanılmak üzere bizde bulunmaktadır.

Şahname	731/1330	TpSM-1479-H
Ferhatname	773/1371	TpSM-1479-H
Şahname	772/1370	TpSM-1511-H
"	809/1406-7	ÜnivK.-1406
Hamse	810/1407	TpSM-796-H
Çahar makale	835/1431	TİsM-1954

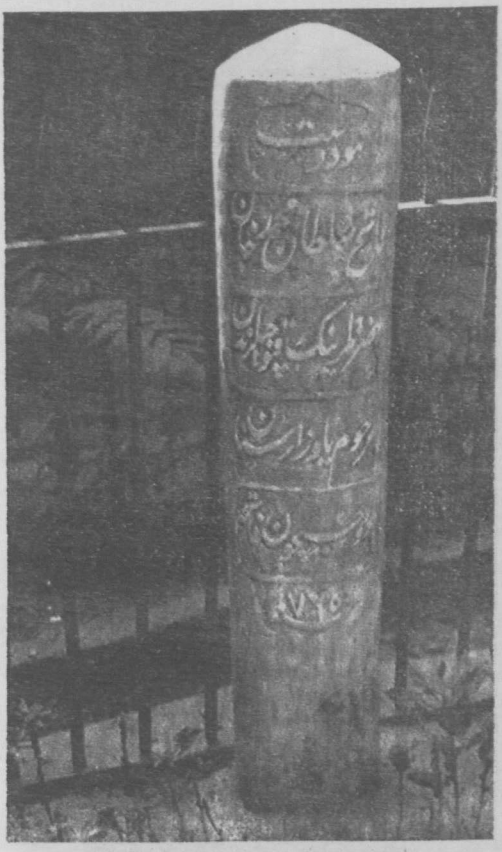

Res. 77 — Yavuz Er Sinan

Res. 78 — Horoz Baba

Res. 79 — Ali Baba

Hamse	841/1437	TpSM-789-H
"	844/1440	TpSM-774-H
Şahname	846/1442	TpSM-863-R
Hamse	848/1444	TpSM-870-H
"	850/1446	TpSM-898-H
Şahname	850/1446	TpSM-866-R
Hamse	XV. asır ortası	TpSM-773-H
"	" "	TpSM-779-H
Şahname	868/1463	TpSM-1496-H
Hamse	879/1474	TpSM-872-R
"	881/1476	TpSM-874-R
"	882/1477	TpSM-795-H
"	886/1481	TpSM-762-H
Şahname	877/1482	TpSM-1489-H
Hamse	890/1485	TpSM-768-H
Muhabbetname	887/1482	TpSM-3563-III.A.
Hamse	896/1490	TpSM-771
Şahname	XV. asır sonu	Üniv.K.-1407
Hamse	" "	Üniv.K.-1313

Bunlardan başka TİsM'de 1927, 1934, 1939, 1945, 1964, 1947, 1950 numaralı yazmalar tetkik edilmiş ve minyatürleri kısmen foto ile alınmıştır. TpSM'de 1078-H, 1015-H, 1653-H, 1022-H ve Mesalik ül-uşşak motiflerimizin tetkiki bakımından gözden geçirilmiştir, bu yazmaların mahiyetlerini anlayabilmek, husus! ve büyük etüdlere bağlıdır. Biz bunları yalnızca motifleri bakımından gözden geçirdik.

Kısaltmalar :

TpSM = Topkapı Sarayı Müzesi
TİsM = Türk - İslâm Eserleri Müzesi
Üniv.K. = İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
GMŞ = Gülistan Müzesi Şahnamesi

I. Kısım

İSLÂMÎ OLMAYAN MOTİFLER

I. İslâmî Olmayan Eserlerde

1 — Flütçüler :

Sahne, flüt çalan bir kişi ile onu dinleyen iki kişi ve minyatürün üst kısmını süsleyen bir badem dalından müteşekkildir. Flüt çalan şahıs kadındır. Dinleyenlerden birisi kadın, diğeri de erkektir. Fizyonomileri o kadar açık değilse de erkeğin belindeki kemer ve şapkası cinsiyetini tayin etmektedir. Aynı kuşağa (Lev. II) de rastlamaktayız. Bu eserin diğerlerinden farkı elbiselerin yakaları dolayısiledir. Yakalar kruvaze kavuşmamakta ve diğerlerine nazaran kendine has bir özellik arzetmektedir. Yakalar çok geniş ve köşelidir. Küpelerin şekli de diğerlerinden ayrılan bir motiftir.

Kuşaklar, diğer eserlerdeki üslûba bağlanış tarzına aykırı değildir. Flütçü kısa bir yelek giymiştir. Bu bunada diğer eserlerde rastlıyoruz.

Üç şahsın fizyonomisi de birbirine benzemektedir. Yalnız erkeğin gözleri, inhinalı çizgilerle gösterilmiştir.

Eserin ikinci kopyası :

Badem dalının Şeyhî imzasını taşıyan ikinci bir kopyasını aynı albümde görmekteyiz. Kuşların ve çiçeklerin renklerin de küçük ayrılıklar meydana gelmiştir. Çiçekler birisinde açık penbe, diğerinde ise penbeye hafif bir kahve rengi çeşnisi ilâve edilmiştir. Kuşların renkleri aynen bırakılmışsa da, kanadın rengi başa, başın rengi ise kanada vurulmuştur. İyice kontrol edilince birbirinin aynen kopyaları olmadığı görülür. Uzun dalların uçları, münferid eserde daha teferruatlı olarak işlenmiştir. Çiçek ve goncaların sayısı her iki eserde de aynıdır. Yalnız bazı yaprakların yerleri ve duruş şekilleri değişmiştir. Kuşların ve kelebeklerin duruşunda fark yoktur. Yalnız kelebeklerin rengi değişmiştir.

Bu ikinci daldaki teferruat, yukardaki orijinaldekine nazaran daha az işlenmiş ve bu fark çok azdır. San'atkâr, şahsiyetini ancak renklerin yerlerini değiştirmek suretile göstermiştir.

2 — Vazolu Minyatür :

Şahıslar, ön pilânda üç, arka pilânda iki kişiden müteşekkildir. Sol tarafta elinde bir vazo tutan kadın erkeğe bir şey

sunmak istemektedir. Erkek ise eteğini kaldırmış, şalvarı üzerindeki bir çantayı göstermektedir. Bu vazo ve çanta, ayrıca motif bahsında incelenecektir. Erkeğin elbisesi —kruvaze olup olmadığı iyice belli olmayan— bir kaftanla beyaz ve paçaları uzun bir şalvardan teşekkül etmektedir. Önden iliklenen beyaz bir gömlek görülmektedir. Yakanın kenarları ve kıyısı iyice tefrik edilemiyen bir rinso ile tezyin edilmiştir. Kaftanın yaka ve kollarının kenarları ile etekleri de bordürlerle tezyin edilmiştir. Saç tuvaletine tetkik konusu albümde sık sık rastlamaktayız. Fakat fizyonomi, çok mübalâğalı bir şekilde üsluplandırılmıştır. Kaşları inhinalı bir çizgi ile gösterilmiş, gözleri haddinden fazla çekik gösterilmiş ve adaleleri çok gergin bir şekilde tasvir edilmiştir. Halbuki kadınların fizyonomisindeki hatlar daha yumuşak ve islâmî fizyonomilere yakındır. Arka pilândaki yaşlı şahıslar, daha başka bir üslûp ve teknik arzetmektedirler. Saçları tıraşlıdır. Birinde hafif bıyık bulunmaktadır. Karakteristik Uzakşark fizyonomileridir. 100 a'daki seyirci şahıslara benzerler.

Fondaki tümseklerin işlenmesi tamamlanmıştır.

Sağ ve sol taraftaki kısımlar siyah boya ile iyice grileştirilmiş ve teferruatı iyice belirtilmiştir. Orta kısımda ise teferruat, kalemle hafifçe işlenmiş ve öyle bırakılmıştır.

Eser, kadınların şapkaları bakımından (Lev. III) ile, sıkı bir yakınlık arzetmektedir. Bol miktarda İslâmî motif ve tezyinatı da ihtiva etmesi bakımından tetkike değer.

Kadınların elbiseleri daha fazla İslâmî bir karakter taşımaktadır.

3 — Küçük Köpek Minyatürü :

(Lev. IX) da *"Kâr-ı Üstad Şeyhî"* imzalı küçük eserde, arkalarını birbirine dayamış iki köpek görülmektedir. Köpeklerin birisi kahverengi, diğeri ise siyahtır. Köpeğin bütün teferruatı, önce kalemle iyice işlenmiş ve yarım tonlar iyice belirtilmiştir. Bazı yerler, tamamen beyaz bırakılmış ve bu suretle ışık, gölge münasebetlerinde tam kontrast bir netice elde edilmeğe çalışılmıştır. Çini mürekkeple elde edilen bu desen üzerine düz bir boya vurulmuş ve bu suretle renk bakımından noksanlık ta giderilmiştir. Fakat boyaların mümkün mertebe açık olmasına dikkat edilmiştir. Bu tablo, albümün 51 B sahifesindedir.

Eserin orijinali :

2153 numaralı albümün 100 a sahifesinde, samanlı bir kâğıt üzerine yapılmış bir tabloda, 51 b'deki Şeyhî imzalı köpeklerin orijinalini görmekteyiz. Eser imzasızdır. Köpekler şeklen Şeyhî'ninkinden farksız iseler de, yapılışlarındaki üslûp ve teknik arasında bariz bir fark vardır. Ciddî bir şekilde kontrol edildiği zaman Şeyhî imzalı eserin işlenişi bakımından daha üstün olduğu görülür. Fakat 100 a'daki eser bir hikâye veya bir mevzuu ifade etmek için yapılmıştır. Arka plânında bir tümsek vardır. Bu tümseğin arkasında, Uzakşark tipinde dört kadın, köpeklere bakarak dedikodu yapmakla meşguldurlar. Minyatürün kenarında bulunan iki erkek ise, köpeklerin bu çiftleşme hadisesi ile ilgilenen kadınlarla alay etmektedirler. Eser, Uzakşark karakterindedir. Gölgelerin belirtilmesi için beyaz yaldız kullanılmıştır.

Bu eser, Muhammed Siyahkalem imzalı minyatürlerin tekniğine daha yakındır. Hangi eser orijinaldir? 100 a'daki eser mufassal olduğundan eski olması muhtemeldir. Fakat teknik bakımından 51 b'deki eserin ayrılık ve üstünlüğü ne ile izah edilmelidir?

Şimdilik şunu diyebiliriz ki her iki eser de aynı mektebin hususiyetlerini taşımakta idiler.

II. Uzakşark Üslûbu ile İslâmî Motiflerin Mezcedildiği Eserlerde

(Lev. I), gerek İhtiva ettiği İslâmî motifler ve gerekse İslâmî eserlere motif bakımından yaptığı tesirle, Şeyhî imzalı eserler arasında mümtaz bir mevki

kazanmıştır. Bu eserin karakteristik noktaları, müşahademize göre şunlardır :

Uzakşark karakteri taşıyan elbise, şapka, mobilya ve yelpazedir. İslâmî eserlerde görülen unsurları, gül, üslûplandırılmış çiçek, şapkaya takılmış sun'i çiçek, yelpazenin tezyinatıdır. Tam manasile islâmî unsur ise mobilyanın tezyinatıdır. (Şek. 6).

Elbiseler (I, III,) deki eserlerle benzerlik gösterdiğini elbise bahsında kaydedeceğiz. Kaftanların her ikisi de tezyinatsızdır. Kaftanın birisi kruvaze kavuşur, diğeri ise göğüsde büyük bir düğme ile düğmelenir. Bunun altında eşarba benzer bir şey görülmektedir. Belki de alttaki mintanın yakasıdır. Fakat her ikisinde de görülmektedir. Soldaki şahıs elinde tuttuğu bir kitabı okumaktadır. Kitap ciltlidir. ve *Çin kitabına benzemektedir*. Sağdaki şahsın parmakları kınalıdır. Kollarında bilezikler vardır. Büyük kaşlı bir yüzük de görülmektedir. Sağdaki şahsın küpeleri daha büyük ve sallıcadır. Soldaki şahsın boynuna atılmış bir şal vardır. Bu da diğer eserlerde mevcuttur.

Çiçekleri ihtiva eden bir vazo veya saksı görülmektedir. Divanın arkasında bulunmaktadır. Kökleri divan arkasında kaybolmaktadır. Sağdaki şahsın şapkasının cephesinde yarım daire şeklinde iki kaş sırası görülür. Bunların kıymetli taşlarla kaşlanmış olması çok muhtemeldir. Aynı sistemle yapılmış kaşlara, soldaki kadının baş süslerinde ve göğsündeki büyük düğmede de rastlamaktayız.

Fizyonomiler, Ş e y h î imzalı islâmî eserlerden pek fazla ayrılmamaktadır. Fikirlerimizi hülâsa edersek, bu kadar ustaca *mezcedilmiş Orta ve Uzakşark üslûbu* medihten ve mükemmeliyetini itiraftan başka bir şey elimizden gelmez. Motifler, kendi bahislerinde incelenecektir.

İNSAN TASVİRİ VE KIYAFETLER

Minyatürlere Göre

1 — **Kaftanlar :**

Sağa kruvaze kavuşmuş elbiseler, Ş e y h î'de ekseriyeti teşkil eder. Bunları da kadın ve erkeklere mahsus olmak üzere iki kısımda mütalea etmek lâzımdır. Dış elbiseler için kaftan tabirini kullanacağız.

Erkek kaftanları, umumiyetle geniştir (Lev. III). Kolları da normaldan daha uzun ve çok boldur. Yakası geniş olarak içe doğru kıvrılmış, ve üzeri de tezyin edilmiştir. İslâmî karakterdeki eserlerde yaka, yalnızca devrilirdi. Halbuki burada, yaka devrildikten sonra, iç kenarına bir dikiş vurulmuş ve bu suretle ince bir şerit meydana gelmiştir.

Kolların kenarı bazılarında tezyin edilmiştir. (Lev. V), bazılarında ise kol kenarında tezyinat bulunmadığı gibi, bir dikişle gösterilmemiştir de (Lev. III). Halbuki tezyinatsız eserlerde kolun kenarında bir dikiş vardır (Lev. VII a, b). Ş e y h î imzasını taşıyan eserlerdeki bu tip kaftanların hepsi *uzun kolludur*.

Kuşakları kumaştır. Bele bağlandıktan sonra, iki ucu önden sarkar. Kuşağın ucu tezyin edilmiştir. Kuşağı dik kesen tezyinatlar tevali eder. (Lev. V a, b) deki kuşakların tezyinat şekli ve hattâ motifleri aynıdır. Motif ördeklerden müteşekkildir. Ve islâmî bir karakteri haizdir.

Yırtmaçlar iyice belli olmamaktadır. (Lev. V b) de bir yan yırtmaç açık olarak görülmektedir.

K a d ı n k a f t a n l a r ı, biraz daha ince kumaşlardan yapılmıştır. Bilhassa (Lev. I, II) deki kaftanlar birbirlerine yakındır. Yalnız (Lev. I) deki kaftan kruvaze olarak sağa kavuşmaktadır. Ş e y h î imzalı eserlerde sağa kavuşan tek kaftan budur. Bunları da tezyinatlı ve tezyinatsız olmak üzere iki kısımda mütâlea edebiliriz. Tezyinatsız kaftan tipi (Lev. I) de-

dir. Yakası devriktir. Ne kol kenarlarında ve ne de yakada süs şeritlerine rastlanmaz [1]

Tezyinatlı tipler, bilhassa (Lev. II) dedir. Bunların da yakaları devriktir. Yalnız yakanın her iki kenarına süs dikişleri geçirilmiştir. Yaka üzerinde bir bordür bulunur. Sağdaki kadının kaftanı, noktalarla teşkil edilmiş, Şeyhinin yıldız motiflerini ihtiva etmektedir. Kaftanın etekleri çok uzundur. Eteklerin kenarında da birer bordür görülür.

Önlük veya eteklik şeklinde dikilmiş bir kısım, kuşaktan aşağıya doğru sarkar. Ufak yırtmaçlar da yapılmıştır. Diz kapaklarına kadar iner. (Lev.III) deki önlük kaftanın eteklerine kadar inmiştir. Çok uzundur. A n a d o l u'da üç eteğin üzerine, iki parçadan müteşekkil böyle bir eteklik takılmakta öncek vs. denmektedir. Aradaki büyük zaman ve mekân farkını müdrikiz. Fakat bu tabirleri mümkün olduğu kadar Anadolu folklorunda kullanılan kelimelerle ifadeye çalıştık.

2 — Gömlekler :

Gömlekler, açık yakalı elbiselerde göğsü kapayan bir kısım olduğu için elbisede önemli bir yerde bulunur. Muhtelif renktedirler. *Erkek gömlekleri,* kendinden ve düz yakalıdır. Yaka üzerinde iki tane düğme bulunmakta idi. Diğer düğmeler de aşağıya doğru sıralanmakta idiler. Düğmeler o kadar küçük değildir. Parlak süs düğmeleri oldukları anlaşılmaktadır. (Lev. V b. II) deki erkeğin gömleğinin yakası ve düğme delikleri şeridi tezyinatlıdır. Tezyinatın tümü "T" şeklinde bir manzara arzeder.

*Kadın gömlekleri*nin yakaları daha incedir (Lev. I, II, III). Düğmeleri de daha azdır. İncelik ve zerafet vardır. Fakat tip aynıdır.

Çin'de gömleğin zuhuru ve menşeleri oldukça karanlıktır. K u K'a i - c h i h'in M. S . IV. asra ait minyatüründe sağa kavuşan elbise göğsü kapayan bir gömlek görülmekte ise de düğmeler belli değildir. [2] Fakat bundan sonraki minyatürlerde, göğüs umumiyetle açık.

O r t a ş a r k v e U z a k ş a r k K a y n a k l a r ı n a G ö r e

1 — Kruvaze Kavuşmuş Kaftan :

Kruvaze kavuşmuş elbise, O r t a a s y a'nın ve U z a k ş a r k kültürünün en belli başlı unsurlarından birisidir. Çinliler kendi elbiselerini sağa iliklediklerinden, H s i u n g - n u'lardan G ö k t ü r k l e r'e kadar, O r t a a s y a halklarının elbiselerini sola iliklemelerini yadırgamış ve sık sık zikretmişlerdir. [3] Çin kaynaklarına göre bunlar elbiselerini deriden yaparlardı. [4] Aynı kaynaklar, Çine ithal edilen yünün de bunlardan alındığını kaydettiklerine göre, [5] yün elbiselerin de çok olması icap etmektedir. Bu elbiselerin hangilerinin deriden ve hangilerinin yünden yapıldığını bilmiyoruz. Bu husus, bizim konumuzu da ilgilendirmez. Bizim burada üzerinde durduğumuz elbise tipi, uzun, geniş ve kalın kaftandır. Palto şeklindedir. Ç i n l i'lerinki daha geniş ve bir nevi kollu kepenek gibidir.

İskitlere ait eserler, [6] T ü r k l e r'in

---

[1] Böyle devrik yakalı ve yakaları sağa kruvaze kavuşan kaftanlara XII., XIII. ve hatta daha sonraki asırlarda rastlamaktayız.

[2] W. C o h n, *Aynı esr.* fig. 13.

[3] Prof. E b e r h a r d, bu hususa ayrı bir bahis ayırmıştır: Lokal kulturen, S. 229.

[4] H s i u n g - n u'lar için bk. H a n - s h u 94A, 3b.

[5] T' a i - P' i n g - Y ü - L a n, 708 b.

[6] İ s k i t l e r l e T ü r k l e r i n münasebet derecelerini keskin hudutlarla tespit, belki de ebediyen mümkün olamıyacaktır. Müşterek bir E v r a s y a kültür çevresi bulunduğu ve T ü r k l e r i n bu kültür çevresinin çok mühim bir uzvu olduğu muhakkaktır. T ü r k l e r i n kendilerine has millî bir an'aneleri bulunduğundan bunlar arasında daima temayüz etmişlerdir. K a n a t ı m c a, İ s k i t l e r, E v r a s y a kültür çevresinin bir unsuru olmaları bakımından, T ü r k kültür tarihi için ehemmiyeti haizdir. İ s k i t elbiselerinin yakaları da kruvaze idi. K r u v a z e yaka E v r a s y a kültür çevresinin çok karakteristik hususiyetidir. (M. R o s t o v t z e f f, *Iranians and Greeks in South Russia,* O x f o r d 1922, S. 2.

elbiselerinin mahiyetini bulmayı kolaylaştırmaktadır. Türkler'inki, vücuda uygun ve kullanışlıydı.

Göktürk'lerin elbiseleri soldan ilikli idi [7] Orhon'da Göktürk yazıtlarının yakınında bulunan balballarda da elbiseler sola iliklenmiştir. (Şek. 2) [8] Yakalar, boyun hizasında geniştir. Elbisenin kenarına doğru geldikçe incelir. Başka balballarda da bu elbiseyi kruvaze kavuşmuş yakası ile görebiliriz. [9] Uzundur ve belinden bir kemerle bağlanmıştır.

Şarkî Türkistan kültürü üzerindeki *Sasanî tesirini* unutmamak lâzımdır. Sasanî'ler, Ortaasya kabilelerinden de çok şey almış ve çok şey vermişlerdi. Fikrimizce tesirleri tek taraflı mütâlaa eden müellifler doğru bir yol tutmamışlardır. Bu sebeble de bu çalışmamızda, iki kültür çevresi arasındaki benzerlikleri Sasanî'ler lehine tefsir etmiyeceğiz. A. Stein'ın Şarkî Türkistan'da yaptığı harfiyatlarda bulunan idoller üzerindeki kollu, kısa ceketler karakteristiktir. [10] Hepsi de sağa kavuşmuştur. Aynı hafriyatta bulunan Çin minyatürlerindeki elbiseler de sağa kavuşmuştur. [11] Çin tesiri olmayan eserlerde, yakalar, boyun hizasında geniş ve indikçe daralmaktadır. Çin yakaları ise, Göktürk'lerinki gibi daralır.

Buna mukabil, Uygur'ların gelişinden evvel yapılmış bazı firesklerde, elbisenin sola iliklendiğini görüyoruz. [12] Görülüyorki Şarkî Türkistan'da elbisenin sağa veya sola iliklenmesi hakkında kat'i bir kaide yoktur. Belki de tedricî bir Çin tesirî ile, elbiseler sağa iliklenmeğe başladı.

Uygur'lara gelince, D. Sinor'un garip iddiasını tenkit etmeden geçmiyeceğiz. [13] Moğol'lar zamanında, Asyada seyahat eden seyyahların elbiseler hakkındaki raporlarına dayanan müellif, Uygur fresklerinin, Cengiz ve oğulları zamanına ait olması icap ettiğini ileri sürmüştü. [14] Rubruk, Türk'lerin elbiselerini sola, Moğol'ların ise sağa iliklediğini kaydetmektedir. [15] Uygur Fresklerin'deki elbiselerin sağa iliklendiğini gören D. Sinor Cingiz devleti ve Moğol'larla ilgi ve başka delillere de dayanarak fikrini desteklemek istemişti. Bu nazariye derhâl tenkit edildi. [16] Bu meselenin izahına gelince, ben gayet nikbinim. Elbiseyi sağa iliklemeye modası, Çin'lilerde milli bir gelenek olarak devam etmişti. Uygur ve Moğol kültürleri, Çin kültür çevresinden (Kulturkreis) ve türlü tesirlerinden azade kalamamışlardır. Sola iliklemeğe ait kayıtların Göktürk'ler devrine ait oldukları unutulmamalıdır. Türk'ler, daha evvel Çin kültür çevresinin tesirlerinden kurtulabilmişlerdi. Fikrimce buna dayanarak büyük nazariyelere kalkmak doğru olamaz.

Uygur'larda, geniş yakalı elbiseleri, geniş yakalı, ve kruvaze kavuşmuş elbiseler olmak üzere iki grubta mütalâa edebiliriz. Geniş yakalı elbiseler, önden iliklenir. Ve kenarlar, bir band şeklinde elbisenin önünü süsler. Yaka bazan, hafifçe sağa veyahut sola kayar. [17] Bu hususta kat'i bir kaide yoktur.

Kruvaze kavuşmuş elbiselerin iki tipi vardır. Bunlardan birincisi, kolları çok uzun ve geniş elbiselerdir. Tam manasiy-

---

[7] T'ung-chih, 3209 C.

[8] W. Radloff, *Atlas,* I, X, 4.

[9] Bela Posta, *Archaeologische Studien auf russischem Boden,* I, 112. Yakalar aynı ve sola iliklidir.

[10] A. Stein, *İnnermost Asia,* London 1928, III, Pl. CIV.

[11] *Aynı esr.* III, Pl, CVII.

[12] A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätantike,* III, Taf. 19.

[13] *Zur datierung einiger Bildwerke aus Ost-Turkestan,* Ostasiatische Zeitschrift, 1939, 83 - 87

[14] Elbise ve baş süsleri hakkında beş delili vardır : Aynı esr. 87

[15] Fr. Risch, *Wilhelm von Rubruk,* Leipzig 1934, s. 61.

[16] H. Rau, *Eine Fehldatierung der Turfanmalerei,* Ostasiatische Zeitschrift, 1939, 218 - 220.

[17] A. Von Le Coq, *Bud. Spätant.* III, Taf. 16.

le Çin karakteri göstermektedirler.[18] Elbise tipleri arasında tefrik lüzumludur. Yakalar kendinden kıvrılarak dikilmiştir ve düzdür.

2 — Uygur'ların kısa kollu elbiseleri ve menşei :

Bu tip elbise tetkike değer bir konudur. Yaka kendinden kıvrılmıştır ve üç dikiş vurulmuştur. Yakalar, Herat devrindeki kaftan yakalarına çok benzer.[19] Çin elbiseleri gibi çok geniş değildir. Kolların kenarları bir kenar dikişi ile süslenmiştir. İç mintanın kolları uzundur. Bilekte düğmelenir. İç mintan, dıştaki kaftandan daha uzundur. Ve rengi de ayrıdır.

Kısa kollu elbiselerin VIII. asırdan sonra Çin'de moda oldukları görülmektedir.[20] Daha evvel Çin'de kısa kollu kaftanlar yok değildi.[21] Fakat bu devirde Batı'dan, Türkistandan gelen yeni bir moda ve cereyan olarak müşahede edilmektedir. Bilhassa, batıdan gelen dansözler ve Çin'de de icra edilen batı danslarında hep kısa kollu elbiseler giyilmekte idi.[22] Eftalitlere yakın mıntıkalarda oturan Ortaasya halklarının, uzun ve kısa kollu elbiseler giyindiklerini kaydeden Çin kaynakları da mevcuttur.[23] Göktürk'ler zamanında Turfan civarında oturan Chü-shih'lerin de böyle kısa kollu elbiselere sahip olduklarını biliyoruz.[24] Bu kaynaklar ve arkeolojik buluntular, Türkistan ve Çungarya bölgesinde[25] kısa kollu elbiselerin moda olduğunu gösteriyor. Göktürk'ler hakkında bu hususta bir kayıt yoktur.

Uygurlar da kısa kollu kaftanları açık olarak görmekteyiz.[26] Hem bunlar, minyatürlerde görülen kısa kollu kaftanlara çok benzemektedirler. Turfan bölgesindeki bu elbise tipleri için delillerimizi fazlalaştırabiliriz. Göktürk'ler devrinde sola kavuşan elbiseler burada da cari olmalıdır. Göktürk devletinin siyasi kudreti, Türk kültürünün buralarda kuvvetle yaşamasına sebeb olmuştu. Aslen Çinli bir asıldan olan Ch'ü Po-ya, Göktürk devletinin birinci dağılışından sonra Çine tabi olmak isterken, Çin İmparatorunun fermanı bu hususta bize kâfi bilgiyi vermektedir.[27] Ch'ü, Göktürk'ler devrinde Turfan valisi idi. İmparator, onu barbarların - yani Göktürklerin adetlerini kabul etmekle ve elbisesini sola iliklemekle itham etmektedir. Çin'e tabi olduktan sonra elbisesinin eteklerini de Çin adetine göre yerde süründürmüş.[28] Göktürk'lerin eteklerinin kısa olduğunu bundan anlıyabiliyoruz.

VIII. asrın ortasında, Uygurlar Turfana gelip, az sonra da *Mani* dinine girmeleri ve az sonra da şiddetli bir *Budizm* kültürünün tesiri altında kalmalarına rağmen eski kültürlerini ne dereceye kadar muhafaza edebildiler? Uygur freskleri en az IX. ve X. asra aittir.[29] H. Rau, D. Sinor'a şiddetli hücum ettikten sonra, yazdığı bir yazıda, Uygur fresklerinin V. Le Coq'un tarihlemesinden 100 ilâ 200 sene evvele ait olduklarını iddia eden yazısındaki fikirlerine de iştirak edemiyeceğiz.[30] Görülüyor ki mevzu iyice işlenmemiş ve bu sebeple de halledilmemiş problem pek çoktur.

Çingiz ve oğulları devrinde, İslâmi karakter taşıyan minyatürleri tetkik eder,

---

[18] *Aynı eser.* III, Taf. 19b. Yukarı sıradakiler.

[19] Bu tip yaka, XIII. asırdan itibaren İslâm minyatürlerinde başlar.

[20] Bu hususta bk. Toyo Bunko, VI, s. 62 vd.

[21] Prof. Eberhard, bu konuya ayrı bir bahsi hasretmiştir: *Lokalkulturen*, s. 203.

[22] W. Eberhard, *Die Mode der Han-und Chin-Zeit*, Antwerpen, 1946, 120 vd.

[23] T'ung — chih, 3150 bc.

[24] T'ung — chih, 3149 - 3150b.

[25] A. Stein, *Innermost Asia*, III, T. CIV

[26] A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätant*, III, Taf. 16 B.

[27] Tercümesi için bk. E. Chavannes, *Documents hist. Su. les Tou - kiue Occidenteaux*, St. Petersburg 1903, 102, n. 2.

[28] Aynı s. 103

[29] A. Von Le Coq, *Bud. Spätant.* III, s. 47, Coq, 11, 12. asra kor.

[30] *Untersuchungen zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Ost Turkestans Oz 1939, 154 - 55.*

ken göstereceğimiz gibi, bütün Asyada meydana gelen kıyafet inkılâbını müşahede etmekteyiz. Bu hususta fazla bilgi vermeyeceğiz. Esasen bu mesele üzerinde epey söz söylenmiştir.[31] Şu kadarını söyleyebiliriz ki bu devirdeki elbiseler, Uygur ve hatta Göktürk elbiselerinden pek farklı olmasa gerektir.[32] Bu devir kaftanlarının göğüsleri işlenmiştir. Bu hususiyet, Timur'ler devrinde de yaşayacaktır. Esasen bu neviden işlemeler bu devir kültür ve san'atı için yabancı bir şey değildir.[33]

Hülâsa edecek olursak, bizim minyatürlerimizdeki krüvaze kaftanlar uzun kolludur ve çok geniştirler. Kuvvetli bir Çin tesirini kabul etmek lâzımdır. Fakat ihtiva ettikleri tezyinat ve yaka şekilleri ile yırtmaçlar, Ortaasya ve Doğu Türkistan karakteri arzetmektedir. Kuşaklardan sarkan uçlar Çinde de görülürse de, ilmekler ve kuşak uçlarının sarkıtılma tarzı gene Doğu Türkistan ve Uygur üslûbuna yakındır. Kuvvetli Çin tesirini de kabul etmek lâzımdır. Çin'de bulunmayan; fakat merkezini bulamadığımız bir mektep olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir. Bu meçhul mektebin eserlerine Çin'de Yüan devrinden itibaren rastlamaktayız. Münsterberg, bu eserler için, *"Die Feinheit des Farbenakkordes erinnern an persische Miniaturen"*[34] demektedir. Bunu, İran san'atının Çin'e tesirine atfeden müellif, *İran Minyatür san'atının menşeini* Ortaasya'ya bağlasaydı daha ilmî hareket etmiş olurdu zannındayız. Fakat henüz, vakit erkendir.

3 — Kuşaklar :

Kuşakları, kadın ve erkeklere ait olmak üzere iki kısımda mütâlea etmelidir. *Erkek Kuşakları*, belden bağlanır. Bağlama bir kaç ilmek bırakmak suretile yapılır. Ve uçları uzun olarak aşağıya sarkıtılır. (Lev. V. b). *Kadın Kuşakları* ise, göğüs hizasına yakın olrak bağlanır. Erkek kuşaklarında olduğu gibi, ilmiklerin uçlarının hepsi bir tarafta toplanmaz. Papiyon kıravat şeklinde bağlanır. Her kanada ikişer düğüm isabet eder. Kuşağın iki ucu bunun ortasından sarkar. Uçlar, ekseriya diz kapaklara kadar inmektedir. (Lev. II) de kısa bir kuşak görülmektedir. Bağlanması, daha ziyade erkek kuşaklarını andırmaktadır. Bununla beraber ikişerden dört düğüm yapılmıştır. Çift ilmek modası bizim eserlerimizde çok yaygındır. Bu hususa zaman zaman dokunacağız. (Lev. II) deki flütçünün zülüf bağı bile çift ilmeklidir.

Çin elbiselerinin büyük bir ekseriyeti kuşaklıdır. Fakat Çin'de kuşak denince hatıra bir parça kumaş gelir Deri kuşaklar çok azdır. Bunu yeri gelince göstereceğiz.[35] Bu karakteristik kadın kuşaklarını M. S. IV asra ait Ku K'ai-chih'in eserlerinde görüyoruz.[36] Göğüse yakın bir yere bağlanmıştır. Bağlanış şekli iyice tefrik edilmiyor.

T'ang devrinde - yani VII. asırda - bele bağlanmış kumaş kuşakları görüyoruz.[37] Bunlar, tek ilmekle bağlanmıştır ve uçları karın hizasından aşağı doğru sarkar.[38] T'ang devri budist san'atında bu kuşaklar tanınmış bir motiftir.[39]

Uygurlar'da daha ziyade kemer kullanılmakta idi. Fakat bazı kadın ra-

---

31 Bu husus prof. Zeki Velidi Togan tarafından da gözden geçirilmiştir : İbn Fadlan's Reisebericht, 240 - 241. Ayrıca Bk. M. Feddersen *Kunst und Kunstgewerbe Ostasiens in den europäischen Reiseberichten der Mongolenzeit*, O. Z. N. F.

32 Kruvaze kavuşmuş, kısa veya uzun kollu, yırtmaçlı kaftanlar.

33 İşleme için bk. Risch, *Rubruk*, s. 37 ve 38.

34 *Chinesische Kunstgeschichte*, I, 264.

35 Prof. Eberhard şöyle diyor : "Die chinesische Kleidung hat immer Gürtel gehabt, jedoch sind diese immer aus Stoff gewesen" (Lokal Kulturen im alten China, s. 83)

36 O. Münsterberg. *Chinesische Kunstgeschichte*, I, 162.

37 W. Cohn, *La Peinture Chinoise*, Pl. 15.

38 *Aynı esr.* Pl. 166.

39 T'ang devrinde yapılmış küçük kadın heykelciklerinde, göğse yakın bağlanmış kuşaklar çok görülür. Fakat kuşak uçları sarkmaz : R. Grousset, *Les Civilisations de l'Orient*, III, fig. 192.

hiplerin belinde bu kuşaklar görülmektedir.[40] Kuşağın uçları uzun olarak sağ yandan sarkmaktadır. Bu uçların bele yakın kısımlarına çift süs ilmeği vurulmuştur.[41] Kuşak oldukça kalındır.

X. asra ait Çin minyatürlerindeki kadınların kuşağı, tam göğsün üzerine çıkmıştır. Kuşak, bizimkilerine nazaran daha yüksektedir. Bizim minyatürlerimizdeki şekiller yoktur.

Tun Huang mağaralarındaki fresklerde daha ziyade karından aşağı kısma sarılmış kuşaklar modadır[42] ön kısımdan iki ilmekle bağlanır ve uçlar ön kısımdan sarkar. Yalnızca kuşağın bağlanış tarzı ve önden sarkması bizimkile ilgilidir. Diğer kısımlar tamamen ayrı bir tarzdadır. Esas Uygur modalarının burada mevzubahs olmadığı tabiidir. Tun-Huang, Uygur ve Çin kültürünün müşterek bir ibdaıdır.

Çingiz ve oğulları devrinde, bilhassa erkeklerde ve avam tabakada kumaş kuşaklar çoğalır. Din adamları ve sihirbazların kuşakları, karından iri bir düğümle bağlanırdı. Uçları, bu düğümün iki tarafından sallanırdı. Mevzubahs kuşaklar Çine aittir. Uçları daha uzun ve daha karakteristik kuşaklar saray mensuplarında görülmektedir. Yapılan bu iri düğüm sayesinde, kuşağın uçları birbirinden ayrı dururdu. İslâm minyatürlerindeki minyatürlerde de bu tarz bağlama XV. asrın sonuna doğru moda oldu.[43] XV. asır Honan fresklerinde bunun karakteristik örneklerini görebiliriz.[44]

Çin'de, Moğol hakimiyeti sırasında aristokrat kitlenin daha ziyade deri kemerlere itibar ettikleri anlaşılıyor. Esasen bu devirde Çin minyatür san'atı mevzuunu muhariplere ve hayvanlara hasretmişti.[45]

XV. asırdan sonra ucu ilmekli ve sarkan kuşaklar devam etmişse de[46] karakteri çok değişmiştir. Uygur ve Tun Huang eserlerinde olduğu gibi[47] bizim minyatürlerimizle yakınlık göstermezler.

4 — Kemerler

Çin'de Kayış kemerler'in meydana çıkışı Han devrindedir. Kuzeydeki Türk-Moğol kavimlerine mahsus bir unsurdur. Bilindiği üzere bu devirde Büyük Hun Devleti en yüksek devirlerini yaşamıştı. Bu zamanda Çin'le Türk-Moğol kavimleri arasında büyük bir kültür mubadelesi meydana geldi.[48] Bizim Uzakşark karakterini taşıyan minyatürlerimizde kemerlere çok rastlamaktayız.

(Lev. II, III) de kemer üzerinde ince madenî bilezikler bulunmaktadır. Bileziklerin ortasında ise küçük rozetler bulunur. Kayış, tokaya geçirildikten sonra, kayışın altından ucu çıkarılmıştır. Kayış çok uzun olduğundan, uç kısmı adamın önünden sarkmaktadır. Uç kısmına tezyin edilmiş, madenî bir başlık geçirilmiştir.

XV. asır Herat minyatürlerindeki kayışlar daha incedir. Kare şeklinde ve kayış genişliğinde madenî tezyinatla süslenmiş ve bu kaşlar arasına madenî rozetler yerleştirilmiştir. Kemerdeki rozetlerin sayısı, 2 ilâ 4 arasındadır.

Uzak Şark kültüründe kayış, Türk-Moğol kültürüne mahsus bir unsurdur. Çinde, esas itibarı ile Han

---

[40] A. Von Le Coq, *Die Buddhistische Spatantike mittelasien*, III, Taf. 16 a, b.

[41] W. Cohn, *Aynı esr.* Pl. 42.

[42] A. Stein, *Ruins of Desert Cathay*, London 1912, I, Pl. II; Pelliot'nun getirdiği eserler arasında, göğüse bağlanmış uzun ve genişçe kuşak uçlarına rastlanır (R. Grousset, *Aynı esr.* fig. 214) Bunlar da kadınlara aittir.

[43] Düğümlere bir kaç ilmek vurulur (Kühnel, SPA'V, 889).

[44] Cohn, Pl. 166.

[45] T'ang devri üslûbu da yeniden kendini göstermiştir (Kuteng *Einführung in die Geschichte der malerei, der Chinas* SİNİCA, X, 224-25)

[46] Cohn, Pl. 205; SİNİCA, X, Taf. 41.

[47] Minyatürlerimiz, T'ang üslûbuna daha yakındır.

[48] Wang Kuo-wei, kayış kemerin, Çine Hsien-pi'lerden girdiğine kanidir (W. Eberhard, *Aynı esr.* S. 83)

devrinde yayılmağa başlar.[49] Bu motifin eski devirleri üzerinde durmayacağız.

Tai Tsung'un mezarı üzerindeki kabartmada, muharibin kılıç ve oklukların takdığı kayış kemer görülmektedir. Bu eseri, yeri geldikçe inceleyeceğiz. Çünkü Ortaasya karakterini muhafaza eder.[50]

Çin ressamlarının, muharip resimleri çizmekten hoşlanmadıklarından olacak ki T'ang devrinde bu tip kemere pek az rastlamaktayız. Yalnız, bir kaç heykelcikte rastlamaktayız.[51]

Uygurlar'da bu kayış tipi, adeta millî bir motif halindedir. Kayışlar çok geniş değildir. Kayış üzerine, aynı genişlikte, madenî kaşlar konmuştur. Bir kaç tane süs uçları sarkmaktadır. Kayışın ön kısmından iki kumaş uç sarkmaktadır.[52] Kuşak uçlarını bize çok hatırlatmaktadır ve aynıdır. Bundan başka, sol tarafta, bir kaç imleği bulunan bir kumaş parçası gene sarkmaktadır. Bu kumaş uçlarla kayışı nasıl telif edebildikleri anlaşılamamaktadır. Kayış delikleri açık olarak görülmektedir. Zımba ile delinip, madenî çerçeveler takılmıştır.

Orhon'da bulunan Göktürk heykelleriride, kayıştan sarkan uçlar görülmektedir.[53] Bunlar, uzun ve kısa olmak üzere iki grupta mütâlea edilmelidir. Uzun uçlar aşağıya doğru genişler. Bu iki uç arasında, pelerini andıran bir tezyinat görülür.

Avar'larda pek mebzul bir şekilde bulunan kayış uçlarını, N. Fettich, haklı olarak Uygur kayışları ile mukayese etmiş ve bu kayış ucu bolluğunu izah edebilmişti.[54]

Kumanlara ait olması çok muhtemel olan balballarda[55] erkek kemerleri bele bağlanmıştır ve kuşak üzerinde madenî tezyinat bulunmaktadır. Bunlarda da kayışın tokasının altından eteğe kadar bir akma vardır. Elbisenin kendinden yapılmıştır. Yenisey balballarında da elbisenin kenarları kalın olarak içe çevrilmiştir.[56] Yukarıdan aşağıya doğru bir band şeklindedir. Görülüyor ki aradaki zaman farkı dolayısiyle meydana gelen ayrılıklar o kadar büyük değildir. Bu hususta söylenecek çok sözümüz ve arzedilecek çok da malzememiz mevcuttur. Fakat tetkik etmekte olduğumuz mevzuun bunlarla ilgisi nisbîdir.[57] Bu sebeble Ortaasya Türk alemile ilgisini burada kesip, gene Çin'e geçiyoruz.

Tun Huang'da bizim kayış tiplerine daha yakın örneklere rastlıyabiliyoruz.[58] Fakat kayışın tokası yandadır. Uç kısmı ön taraftan girland şeklinde sarkıtıldıktan sonra, kayışın altına sokulmuştur.

Çingiz ve oğulları devrinde, Çin'de artık kaşlı ve uzun uçlu kemerlere daha çok rastlıyoruz.[59] Bunların süs uçları görülmektedir. Silâh vs. asılmış tiplerini bulamadım.[60]

---

[49] W. Eberhard, *Lokalkulturen*, s. 83.

[50] Güzel bir fotosu için bk. R. Grousset, *L'Histoire de 'lExtreme Orient*, Paris, 1929, Pl. XIX.

[51] Von Le Coq. *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 14 - 16.

[52] A. Grünwedel, *Altbuddhistische*

[52] A. Grünwedel, *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch - Turkestan*, Berlin 1912,

[53] W. Radloff, *Atlas der Alterthümer der Mongolei*, St. Petersburg 1892, Lief. I. Pl. XI. 3, 4.

[54] N. Fettich, *Die Bronzeguss und die Nomadenkunst*, SKYTİKA, IV, Abb.

[55] Geza Fehher,

[56] Bela Posta, *Archaeologische Studien auf russischem Boden*, I. S. 1 - 2 ve B. Ögel *Türk kılıcının menşe ve tekâmülü*, D. T. C. Fakültesi Dergisi, 1948, S. 445, Res. 7.

[57] Deriden kemerler Hsiung-nu'larda çok vardır. *Hsien-pi* adının işareti de, madenî kemer tokası imiş (Han - Shu, 94a, 5b). Göktürkler devrinde, bazı Türk kavimlerinde altın ve gümüşle süslenmiş kemerler bulunduğunu gösteren Çin kayıtları vardır (T'ung - chi, S. 3150 bc).

[58] R. Grousset, *Les Civilisations de l'Orient*, III, fig. 211.

[59] O. Münsterberg'in *"Farbenakkordes erinnern an Persische Miniaturen"* diye tavsif ettiği eserlerdeki tokalardır. (Aynı esr. I, 264).

[60] Madenî rozetleri Çinde bulamadık.

Çingiz oğullarından sonra bu an'ane gene devam etmektedir. Fakat bizim kemerlerimizle ilgisi yoktur.

5 — Şallar ve Süs İlmekleri :

Albümlerimizde omuza atılmış şallara çok rastlamaktayız. Hatta bu şalların uçlarının meydana getirdiği kıvrımlar, minyatürler içinde teferruatlı bir süs motifi teşkil ederler. Umumiyetle kadınların, omuzlarına attığı bu şalların, uçlarına yakın yerlere ilmek vurulmak suretile, süsler yapılmıştır. Bazıları da ilmeksizdir.[1] Bu sebeple iki tip olarak tetkik edilmelidir.

Süs ilmekleri, iki bir yanda ve iki tane de öbür yanda, olmak üzere dört ilmekten müteşekkildir. Şalın her iki tarafında da vardır. Cem'an sekiz ilmektir. Şal omuza atıldığı zaman, ilmekler bel hizasında bulunurlar. Flütçünün bulunduğu minyatürümüzde, omuzunda şal olmadığı halde, yanından ilmekli böyle bir askı sarkmaktadır. Uygurlarındaki ile mukayeseye değer.[61]

U z a k ş a r k'ta omuz atkısı modası çok eskidir. Belki de Baktriyan ve Ortaasyadaki "G r e c o - B o u d d h i q u e" san'atın bir hatırasıdır. Bu omuz atkılarının güzel modellerine B a m y a n'daki fresklerde rastlamaktayız.[62] Bunlar, M. S. III. asra ait eserlerdir. Miran'da da aynı atkıları görmekteyiz.[63] Bu sebeble, budist Ç i n san'atında bu motifi tetkik çok faydalı olmayacaktır. Çünkü, Ortaasya Budist san'atının bir kopyasıdır.

673 tarihli Ç i n minyatürlerinde, kadın ve erkeklerin, omuzlarına böyle bir şal attıkları görülür. Yalnız şalların süs ilmekleri yoktur.[64] Dinî olmayan eserlerde, VIII. asrın birinci yarısında gene görülür.[65] Gene ilmeği yoktur.

U y g u r l a r'da omuz atkısı umumi bir moda halinde değildir.

Yalnız mevzuu budist olan bazı fresklerde vardır.[66] T u n - H u a n g mağaralarında çok yaygın bir modadır.[67] Fakat ilmeği göremiyoruz. *İlmek Uygurlara mahsus bir adet olmalı.*

6 — Baş Süsleri ve Tuvaletler :

Ortaasya halklarının baş süsleri hakkında, bilhassa Çin kaynaklarında çok kayıtlar ve vesikalar vardır. Bu meseleyi yeni den inceleyerek, minyatürlerimizdeki başlıkları karakterize etmek bu etüdümüzün hacmine ve gayesine uygun değildir. Yalnız, bir kaç tip üzerinde, Uzakşark eserlerile mukayese etmek suretile inceleme yapmağı faydalı buluyoruz.

(Lev. III) de erkeğin başında görülen şapka, bağ, ön ve arka kısım olmak üzere üç bölümden mütâlea edilebilir. Şapkanın kenarında rozetlerle tezyin edilmiş bir band vardır. Bandın uçları, arkadan bağ şeklinde uzanır. Bu uçlar bağlandıktan sonra, biri sağa ve diğeri de sola uzanır. Uç kısımları müdevverdir. Şapkanın ön kısmı biraz daha alçak, arkası ise daha yüksekçedir.

2153 numaralı albümde çok görülen bu şapka tipi, U z a k ş a r k'ta çok eski devirlerden itibaren görülmeğe başlar.[68] T ü r k i s t a n'da bulunmuş T ' a n g devrine ait eserlerde bu tip şapkaları görebilmekteyiz.[69] Uygur devrine ait olması muhtemel olan fresklerde, bu şapkanın arka bağları, ile birlikte güzel örneklerini bulabiliyoruz.[70] Ön kısmı alçak, arkası ise yüksektir.

Ç i n'de M o ğ o l h a k i m i y e t i zamanında bunların güzel numunelerine

---

[61] Karşıla : A. Von Le Coq, *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 16.

[62] G o d a r d et H a c k i n, *Les Antiquités bouddhiques de Bâmiyân*, Pl. XVII.

[63] A. S t e i n, *Ruins of the Desert Cathay*, I, fig. 143.

[64] W. C o h n, *Aynı esr.* Pl. 20, 21.

[65] Aynı esr Pl. 26, 27.

[66] A. V o n L e C o q, C h o t s c h o, *Buddhistische Spätantike*, III, Taf. 12, 21.

[67] A. S t e i n, *Aynı esr.* I, Pl. I.

[68] Ku K'ai-chih'in minyatürlerindeki saç tuvaletleri, belki de bu şapkaların proto tipleridir (W. Cohn, *Aynı esr*, Pl. 15).

[69] A. S t e i n, *Innermost Asia*, III. CII. Bağı görünmüyor.

[70] A. G r ü n w e d e l, *Altbudd. Kultstätten in chin. Turkestan*, S. 249.

rastlamaktayız.[71] Bütün teferruatı ile minyatürlerde mevcuttur. Fakat bu eserlerin M o ğ o l an'anesine uygun yapıldığı da unutulmamalıdır.

Ming devrinde, şapkanın tepesi biraz düzleşmişse de, bağlar henüz daha ortadan kalkmamıştır.[72] Bizimkiler Yüan çağına daha yakındır.

Şapka ve saç tuvaletleri hakkında Ç i n kaynaklarında çok bilgi vardır. Fakat bunların, Çin minyatür ve oymalarında hangilerini ifade ettiklerini bulabilmek çok güçtür. Kaynaklara göre W. E b e r h a r d ve H a r a d a tuvaletler hakkında çok güzel monografiler yapmışlardır[73] Fakat kaynakların verdiği bilgileri ayrı, relief ve minyatürlerindeki bilgileri de ayrı olarak sıralamışlardır. Arzetmek istediğimiz, bu hususta Sinolojinin de henüz daha başlangıçta olduğudur.

(Lev. II) de adamın saçları, tepesinde bir kaç yerde topuz yapılmıştır. Yen Li-pen'in (M. S. 673) bir eserinde iki topuzlu kadın tuvaletini görmekteyiz. Bu hususta şimdilik fazla bir şey söyleyemiyeceğiz.

HAYVAN TASVİRİ

1 — Uzakşarkta Kaplan :

Kaplanla öküz mücadelesini gösteren sahnedeki ne öküzü ve ne de kaplanı tam olarak karakterize edebilmekteyiz. Yalnız Sung devrine ait (1127 - 1275) bir kaç kaplan resmi, bu eserdeki kaplanı karakterize etmek için bize yardım edecektir.[74] Mevzubahs Çin eserleri Çinî mürekkeple yazılmıştır. Bilhassa "Ş e y h î imzalı K e d i resmile mukayeseli olarak tetkik edildiği zaman, beneklerin belirtilişindeki temayül S u n g kaplanlarını andırmaktadır. Fikrimizce, kedi minyatürü S u n g eserlerinden de iyi işlenmiştir. Kulağı kaplanınkine yakındır. Gözleri kaplana nazaran, biraz daha çukur olarak gösterilmiştir. Bilhassa kuyruk, çok yakındır. Kedi kuyruğundan ziyade kaplan kuyruğunu andırır. S u n g kaplanlarında ise, gözler büyük ve beyaz olarak tasvir edilmiştir. B i z i m k i'lerde ise göz bebekleri çok iyi belirtilmiştir. S u n g kaplanlarının başı, bizimkilere biraz benzerse de, fazla stilize edilmiştir. Bizim kaplan ve kedimiz daha realisttir. Kaplanın hareketi bakımından bizim minyatürümüz daha canlıdır. Halbuki Sung kaplanlarının kulak, göz veya ağız hareket ve şekillerile kızgınlık veya sakinlik hisleri ifade edilmek istenmiştir. Bizim minyatürlerimize nazaran, hayvanın adelelerine daha az ehemmiyet verilmiştir.

2 — Uzakşarkta Atmaca :

Yakınşark minyatürlerinde görülen atmaca figürlerinin menşei hakkında en isabetli fikri ileri süren, şüphesiz ki Prof. K ü h n e l'dir.[75] Ş e y h î imzalı atmaca minyatüründe, kanatların tüyleri bile belirtilmek istenmiştir. Bu atmacanın Uzakşark hususiyetini taşıyan başlıca özellikleri şunlardır :

1 — Atmacanın başını geriye çevirmiş olması;

2 — Boyun üzerindeki tüylere bir istikamet verilmiş olması;

3 — Tüylerin balık pulu şeklinde itina ile dizilip ve belirli bir şekilde gösterilmesi. Çin'de bu tüyler çok stilize edilmiştir.[76]

4 — Kuyruğun, üstüste gelmiş üç tüyden teşekkül etmiş olması. Bilhassa üst-

---

[71] SİNİCA, XV (1940), Taf; 3; W. C o h n. Pl. 145.

[72] SİNİCA, XVII (1942), Taf. 15.

[74] M ü n s t e r b e r g, I, S. 332 - 334.

[73] Y. H a r a d a, *Chinese drees and personal ornements in the Han and six dynasties,* Tokyo 1937; W. E b e r h a r d, *Die Mode der Han —und Chin— Zeit,* Antwerpen 1946.

[75] *Miniaturmalerei im islamischen* Orient, Berlin 1922, S. 22.

[76] M ü n s t e r b e r g, *Chinesische Kunstgeschichte,* I, Abb.. 204.; izahı için bk. S. 248.

teki Hui Tsung'un eserleriyle mukayese edilebilir. Fakat bizimkindeki tezyinat biraz damarlıdır.

Bununla beraber, ayak, göğüs ve kanatlar islâmî bir karakter taşır. Daha realist bir yön almış ve Uzakşark'ın mübalâğalı üslûplandırma tekniğinden kurtulabilmiştir. Zaten Münsterberg, Çin atmacalarının en belli başlı vasıflarından birisi olarak *"Ausführung der Federn"*i kabul etmektedir. Bizimkinde, kanat teferruatından ziyade vaziyet alışa daha fazla ehemmiyet verilmiştir. [77] Çin atmacaları, Hui Tsung'un (1100-1135) üslûp ve tekniğine göre yapılmış ve bu an'ane uzun zaman devam etmiştir.

II. Kısım

İSLÂMÎ MOTİFLER

1 — Yaka ve göğüs süsleri :

Kaftanın yakalarının kenarlarında bulunan tezyinat (Lev. II, IV), İslâmi karakter taşıyan minyatürlerle benzerlik gösterir. Biri, elbisenin önünde, diğerleri de kollar üzerinde olmak üzere, ok ucu şeklindeki üç tezyinat parçası mukayese edilmeğe değer. (Lev. IV) deki erkeğin üzerinde bulunan kısa kaftanın göğüs tezyinatı (Lev. II) dekine nazaran daha az geniştir. Ve uçları da o kadar belirli olarak gösterilmemiştir. Hatlar da yuvarlaktır ve yumuşaktır. İçindeki işlemeler, üslûp bakımından birbirine benzer. Fakat motifler aynı değildir. İşlemelerin dışına bir kalın ve bir de ince çizgi ile bir çerceve yapılmıştır. Motifleri tespit edemedik. Biraz siliktir.

Câmi üt-Tevarih'lerde bu şekilde göğüs tezyinatına rastlıyoruz. [78] Onlardaki tezyinat biraz daha açık, bizimkinde ise daha sık ve karışık olarak yapılmıştır.

Baysungur devri eserlerinde de görülen bu motif, [79] daha ziyade Câmi üt-Tevarih üslûbuna yakındır. İşlemeler, açık ve belirlidir. XV. asrın ortası, bu tip tezyinatın bol olduğu bir devirdir. [80]

Behzad'ın bazı eserlerinde de görülen bu motif, biraz daha yuvarlaklaşmış ve inhinalar daha yumuşak olmuştur. Yarım daire şeklinde dilimler daha çoğalmıştır. Bizimkinde olduğu gibi, birisi göğüste ve diğer iki kısmı da kollar üzerindedir. [81] Şekil bakımından bizimkinden ayrı değildir.

(Lev. IV) de boyuna atılan boynuz şeklindeki şey, mevzubahs tezyinatın altına girmiş ve yukarı kaldırmıştır. Tezyinatın elbiseden ayrı olduğu anlaşılıyor. Ayrıca boyuna takılmakta idi.

2 — Kuğu Motifi :

Gayrı islâmî karakter taşıyan eserlerimizde bu motif önemli bir yer tutar. (Lev. III) de ortadaki kadının bluzu üzerinde, kuğular yanyana sıralanmışlardır. Kuğuların başları oldukça uzun yapılmış ve kuğu oldukları iyice belirtilmiştir. Bazı ufak fırça darbeleriyle suyun dalgaları da belirtilmek istenmiştir. (Lev. IV) deki kadının etekliği üzerinde tek sıra olarak beş tane kuğu sıralanmış bulunmaktadırlar. Bu kuğular evvelkine nazaran daha büyüktürler. Kuğuların boyunlarının inhinaları, hepsinde aynı değildir. Kimi boynunu daha yukarı uzatmış, kimi ise içeriye doğru çekmiştir. Hafif, iki veya üç çizgi ile suyun dalgası gösterilmiştir. Büyüklükleri de aynı değildir. Halbuki evvelkinde bir muvazene vardı. Şekil ve cesametde bir uygunluk görülmekte idi.

Kuşağın tezyinatı üzerinde, (Lev. Vb) de gene kuğular görülmektedir. Biraz bü-

---

[78] Martin, II, 44.

[79] Kühnel, SPA, V, 870-71.

[80] Kühnel, Aynı esr., 877-78.

[77] S. W. Bushell, *Chinese art*, II. Fig. 129, S. 136.

[81] Martin, II, 81.

yücek bir cesamettedir. Teferruat biraz daha iyice belirtilmiştir. Boyunları, aynı inhinayı gösterir.

Kuğu ve ördekler XIV. ve XV. asra ait karakteristik Çin motifleri olduklarından biraz daha ihtiyatlı davranmak lâzımdır.[82] Bununla beraber, İslâm eserlerinde bir tezyinat unsuru olarak, ördek motiflerine çok rastlamaktayız. İstanbulda (TİsM - 1950) deki meşhur hamsede[83] havuz içinde görülen kuğular, biraz daha realisttir. Bizimkiler gibi üslûplandırılmış değildir.

Celâyir mektebine ait bir eserde, eyer tezyinatı olarak rastlamaktayız.[84] Boynu biraz kısadır. Teferruatlıdır. Fakat teferruat çizgilerden ibarettir. Üslûplandırılmıştır.

1440 senesine ait bir minyatürde muharibin eteğinde ördeklerle yapılmış bir tezyinat görülmektedir.[85] Boynu kısa bir ördektir. Öbürlerindeki incelik görülmez. XV. asrın ortasında ördeklerin biraz fazla moda olduğu anlaşılıyor.[86]

Müşahedemize göre, minyatürlerimizdeki kuğuların en yakın benzerlerini, gene Baysungur devri eserlerinde buluyoruz.[87] Kuğuların kuyrukları yukarıya doğru kalkmış ve boyunları mevzunlaşmıştır. Hafif fırça darbelerile su dalgacıkları gösterilmiştir. Fakat bu yapılırken ördeği teşkil eden hatlara muvazi olarak gidilmiş ve bu suretle hatlarda bir tevazün meydana getirilmiştir. Kühnel tarafından, 1430 tarihine konan bu minyatür, bizim albümlerimizdeki eserlerle büyük bir yakınlık göstermektedir.

XV. asrın sonunda, bu motifin en güzel örneklerini görebilmekteyiz. 1490 da Mirza Ali namına yazılan bir şahnamede bu kuğuların en güzel tiplerine rastlamaktayız. Elbise tezyinatları, baştan başa yanyana dizilmiş kuğulardan müteşekkildir. Eserin tümü ve tezyinatı oldukça kabadır.[88] Fakat bizim için iyi bir kronolojik malzeme olabilir. Kuğuların hepsi aynı boyda ve şekildedir. Bizimkilere çok yakındır.

3 — Yaprak Şapkalar :

(Lev. V b) de yapraklardan yapılmış bir şapka görülmektedir. Yapraklar, orta kısımlarından bir kordelâ ile bağlanmıştır. Bu sebeple yaprakların uçları toplu bir şekilde durmaktadır. "Meşki Şeyhî" imzasını taşıyan diğer bir esere daha rastlamaktayız. Çini mürekkeple yapılmış bir baştan müteşekkildir. Eb'ad itibariyle de çok küçüktür. Gravürün bir kadına ait olması çok muhtemeldir. Boynunda boncuklardan yapılmış bir gerdanlık vardır. Kulağında ise, askısı yuvarlak bir küpe görülür. Fizyonomi Uzakşark'tır. Fakat, kaşlar ve burun "Şeyhî" imzalı diğer eserlere nazaran biraz daha ayrılık göstermektedir. Kaşlar kalındır. Burun da normaldir. Kaşlarla göz arasındaki mesafe uzatılarak, Uzakşark fizyonomisi belirtilmek istenmiştir. Başında, üç veya dört yapraktan teşekkül etmiş bir şapka bulunmaktadır. Bu şapkanın ortasında bir kordelâ yoktur. Tepesi düz ve dairevidir. Tepeden bir püskül sarkmaktadır.

1436 tarihli, Uygurca yazılmış *Miraçnamede,* hurilerin şapkaları, bu şekilde yapraklardan teşekkül etmiştir.[89] "Meşkî Şeyhî" imzalı portredeki şapkaya daha yakındır.

Herat mektebinde, huri ve meleklere bu şekilde şapka giyindirme biraz yaygın bir durum arzetmiştir.[90] XV. asrın ortasına doğru, yapraklar daha küçükleşmiş ve uzamıştır. Püskül de çok uza-

---

82 2153 numaralı albümde çini mürekkeple yapılmış kuğulara rastlamaktayız. Martin, bunlardan birini neşretmişse de orijinalinin nerede olduğunu kaydetmemiştir. Martin, II, 63). Sung devri üslûbunu taşıyan yabani kaz resimleri bugün Japonyada bulunmaktadır. (Münsterberg, Aynı esr. I, 231).

83 Bk. Kühnel, SPA, V, 856.

84 Martin, II, 49.

85 Martin, II, 54.

86 Schulz, II, 50.

87 Kühnel, Aynı esr. 878.

88 Martin, II, 65.

89 Sakisian, fig. 49.

90 Sakisian, fig. 101 - 104.

mış ve stilize olmuştur. Şapkanın tepeliğine fazla ehemmiyet verilmiştir. Halbuki, Şeyh î'ninkiler daha sadedir ve orijinal bir karakter arzetmektedir.

Esasen, elinde kılıç tutan (Lev. Vb) deki şahısta Uzakşark karakteri çok olduğu gibi kılıç da Uzakşark malıdır. Fakat motiflerde oldukça islâmlaşma vardır. Müşahedemize göre, bizim şapkalarımız Herat devri bu tip şapkalarının orijinalı sayılmalıdır.

4 — Üç, Beş ve Altı Köşeli Yıldızlar :

Altı köşeli yıldızları başlıca iki tip olarak görürüz. Birincisi İslâmî motifleri incelerken de göstermeğe çalışacağımız noktalarla teşkil edilmiş yıldızlardır. Ortada bir ve kenarlarında, muntazam aralıklarla dizilmiş altı noktadan teşekkül etmiştir. Büyük ve küçük olmak üzere iki tipine rastlamaktayız. Şekil itibarile aralarında bir fark yoktur. İkinci tip yıldız ise, İslâmî eserlerde az görüldüğü gibi, İslâmî üslûba da biraz uzaktır. Küçük ve ince yaprakçıklardan meydana gelmiştir. Ortada bulunan bir nokta yaprakçıkları birleştirmektedir. Altı yaprakçıkla altı köşeli ve muntazam bir yıldız meydana gelmiştir. Yalnız Şeyhî imzalı bir minyatürde buna benzer bir çiçeğe rastlamaktayız. [91]

Noktalarla teşkil edilen yıldızlarda, noktalar, ince bir hatla ortadaki kısma bağlanmıştır. Üç nokta ile teşekkül etmiş motiflere de rastlıyoruz (Lev. IV). Bunlar daha ziyade şallar üzerine yapılmıştır.

Bu motifler Baysungur devrinde çok moda olur [92] ve XV. asrın sonunda tekrar sık sık görülmeğe başlar. [93] Belki bizim eserlerimizdeki motifler bu ikinci cereyanla münasebettardır.

Rozetler beş ve sekiz köşeli rezetlere Uzakşark karakterini taşıyan eserlerde sık sık rastlamak mümkündür. Bunlar, daha ziyade madenîdir. Ya askılara ait tezyinatlarda veyahut da şapka kenarlarında süs olarak görülür (Lev. III. IV). Bunlar sekiz köşelidirler, İslâmî eserlerde böyle madenî rozetlere rastlamak güçtür.

5 — Diğer İslâmî Motifler :

(Lev. I) de kadınların üzerinde oturduğu divanın kenarına [94] yaldızla yapılan tezyinat (Şek. 6), dikkatle tetkik edildiği zaman İslâmî bir motif olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa tezhiplerde daha fazla rastlanan bu motifin mimarîde de bulunup bulunmadığı tetkike değer. XV. asır ortasına ait kitap tezhiplerinde, tezyinatın çercevesine, rozetlere ve diğer unsurlarına ayrı ayrı rastlayabilmekteyiz. Fakat tezyinatın tamamını aynen bulamadık. *Yelpaze* üzerindeki tezyinatın da bir Uzakşark motifi olması çok şüphelidir. Fakat tezyinatın aynını şimdilik İslâmî eserlerde bulamadık.

Kılıç'ın madenî kısımlarında ve *çantalar* üzerindeki tezyinat da Uzakşark motiflerine ve üslûbuna aykırıdır. İslâmî motifler içinde mütâlea etmek daha doğru olacaktır zannındayım.

Vazo üzerindeki gül ve yaprakların şekli ve durumunu da Uzakşark tezyinatı ile mukayese etmek ve tıpkısını Uzakşarkta bulmak biraz güçtür. Bu hususta yaptığımız gayretler maalesef boşuna gitmiştir.

Yukarda arzettiğimiz İslâmî motiflerin tetkiki oldukça uzun ve ayrı bir mevzudur. Güvenilir bir neticeye varabilmek için tezhip, minyatür, mimarî ve küçük san'atlara ait eserlerin motif ve tezyinatını umumî olarak incelemek lâzımdır. Bizim konumuzun ise buna tahammülü yoktur.

Şapkaların üzerinde bulunan madenî tepeliklerin kaidesi yuvarlak dişlerle süslenmiştir. İslâmî şapka tepeliklerinde de bu görülür.

---

[91] Uzakşark karakterini taşıyan bir eserde de vardır : Martin, II, 55; 47 (de Celâyirlere ait); 65 (de 1490 tarihli eserde).

[92] Kühnel, SPA, V, 869, 872, 876.

[93] Martin, II, 65.

[94] Çinde bu şekilde divanlar vardır. Çin divanlarının yan panolarında ekseriyetle kemer tezyinatları vardır. Burada ize düzdür. Bununla beraber, aşağı yukarı on beş asır yaşayan bu Çin divanlarının muhtelif şekilleri vardır.

III. Kısım

İSLÂMÎ ÜSLÛPTA ESERLER

Eserlerdeki Müşterek Üslûp ve Genel Tavsif

1 — Arslan Avı :

Albümün 14b sahifesinde çini mürekkeple Şeyh î'nin arslan avı sahnelerindeki atı, bir deneme şeklinde çizilmiştir. Kâğıt oldukça samanlıdır. Bir müsvedde veya talebeye yaptırılan bir meşk kağıdı olması çok muhtemeldir. Birinci yapılan müsvedde beğenilmemiş olacak ki, atın arka ayaklarına ait kısım silinerek yeniden yapılmıştır. Yeniden çizilen çizgilerde atın sargı kısmı daha yüksek tutulmuştur. Ayaklar biraz daha büyüktür. Karın kısmı da oldukça inceltilmiştir. San'atkâr bunu yaparken esere biraz azamet de vermek istemiştir. Fakat bunu yaparken nisbet bakımından tenakuza düşmüştür. Başı ve ön ayakları, arka kısma nazaran daha küçük olmuştur. San'atkâr, evvelce yapılmış kısımları silmişse de açıkça görülmektedir. Atın üzerinde de süvari vardır. Süvarinin başı civarındaki silintilerden, bu kâğıtta daha evvelce, bir hayvanın resminin de yapıldığı anlaşılmaktadır. *Bu kâğıt da üç müsveddenin izlerini bulmak mümkündür.*

147 b'deki (Lev. VII a) av sahnesi üslûp bakımından bu müsveddeye tetabuk eder. Fakat küçük teferruat bakımından her ikisi de aynı değildir. Müsveddedeki süvarinin bel kısmı, atın sırtından biraz daha yüksekçedir. Süvarinin belinden sarkan at kuyruğu da 147 b'de olduğu gibi atın sırtına temas etmemektedir. 147 b'deki süvarinin sarık şekli de müsveddeninkine benzemez. Sarıkta tüy de yoktur.

Uzakşark motifleri bulunan bir av sahnesi :

147 b'deki kaplan veya arslan avı sahnesi ipek üzerine yapılmıştır. İç mintanın kolları kırmızı renktedir. Noktalarla teşkil edilmiş yıldızlar iç mintan üzerine işlenmiştir. Süvarinin kaftanı üzerindeki tezyinatı atın eyerinde de görmek mümkündür. Sakisian'ın neşrettiği arslan avındaki (Lev. VIII) atın sargısına nazaran bizimkinin sargısı daha incedir.

İslâmî karakter taşıyan av sahnesi : Zemini işlemiş ve sahnesi (Lev. VII a) ve atın duruşu en ufak teferruatiyle evvelkine uygundur. Biri diğerinin kopyası olduğu anlaşılıyor. Süvarinin elbisesi, tezyinat ve boyanış bakımından ayrılık gösterir. Diğer kısımlarda tam bir mütabakat vardır. Adamın başı biraz öne doğru eğiktir. Ve sakalları da vardır. Atın kuyruğu da evvelkine nazaran biraz daha kalkmıştır. Fondaki çiçek ve ağaçları ayrıca inceleyeceğiz. Bu husus motifler bahsımızdadır.

Aynı albümün 154 b sahifesinde bir av sahnesi daha vardır. Süvarinin Serpuşu aynıdır. Elbise de umumi hatlar itibarile evvelkilerine çok benzer. Süvarinin belinden sarkan kaplan kuyruğu temas etmemektedir. Atın ve kaplanın boyanmasına fazla itina gösterilmemiştir.

Sakisian'daki bir kopya

61 a'daki arslan avı sahnesindeki at ve insan, (Lev. VII a, IX) da ki at ve süvariye çok benzemektedir. Fakat Arslanın tipi ve zemin Şeyh î'nin eserlerinden ayrılır. Üzerinde imza yoktur. Şeyh î'nin motiflerine de pek fazla rastlanmamaktadır.

104 b'de karakalemle yapılmış başka bir av sahnesine daha rastlıyoruz. Üzerinde imza yoktur. Sahne umumi hatlar itibarile 61 a'dakine benzer. At ve süvarisi, 147 b'deki Şeyh î imzalı minyatürdekilere çok benzer. Arslan, alnına yemiş olduğu oktan dolayı başını öne eğmiştir.

Sakisian'ın neşrettiği av sahnesi Şeyh î imzalı eserlere büyük bir yakınlık göstermektedir. Atın arka bacakları, Şeyh î'ninkine nazaran daha kısa ve karnı da kalındır. Yukarda mevzubahs ettiğimiz müsevvedde ile ilgisi olabilir. Bilhassa silinmiş ile yakınlığı fazladır.

Hatların iyice belli olmaması sebebile bu hususta kat'i bir şey söyleyemiyeceğiz. Kaplan kuyruğu, okluğunun üzerine iyice yapışmış şekildedir. Elbisenin yanında dört tane kordela vardır. Ş e y h î'nin eserinde beş kordela görülür.. Elbise umumi şekil itibarile Ş e y h î'ninkine yakındır. Kuskunun altından, bir yerde rastlıyamadığımız büyük bir girland görülür.

Eserin, Ş e y h î'den ayrılan en mühim noktası, atın ön ayakları ve göğsüdür. Ş e y h î'de ayaklar daha açık bir vaziyettedir. Halbuki burada daha toplu bir şekilde duran ayaklar, atın göğsünün de biraz küçülmesine sebep olmuşlardır. Ve göğüslük de meyilli bir şekilde durmaktadır. Sarık, kendine ait bahiste de arzettiğimiz gibi, Ş e y h î imzalı minyatürlerdeki tipler meyanında mütelâa edilebilir.

N e t i c e o l a r a k diyebiliriz ki (Lev. VII a, IX) atın, süvarinin ve arslanın vaziyet alışlarının bu kadar çok benzemesi sebebile, iki ayrı san'atkâr tarafından yapılmış olmalarına imkân yoktur. Hususile her ikisi de "Ş e y h î" imzasını taşımaktadırlar, fakat, fon olarak birisinde (Lev. III a) gül dalı ile kuş bulunmakta, diğerinde ise bir peyzaj görülmektedir. Bu ayrılığın sebebi nedir? (Lev. VII a) daki gül ve kuşun, gene Ş e y h î imzasını taşıyan bir Uzakşark minyatüründen alındığını kaydetmiştik. Bu bakımdan Ş e y h î imzası iki defa teyid edilmektedir. Bu minyatürün en zayıf ve geri tarafı, arslan ve mızraktır. Arslanın başı ve sırtı çok acemice ve acele olarak boyanmıştır. Mızrak ise o kadar gayrı muntazam ve lâlettayin çizilmiştir ki bu çizginin bir san'atkâr elinden çıkmış olmasına imkân yoktur. San'atkâr mızrağı niçin ihmal etmiş veya hiç çizmemiştir? Bu da ayrı bir problemdir. Bu minyatürdeki süvarinin yüzü de diğerlerine nazaran biraz daha acemice çizilmiştir. Görülüyorki halledemediğimiz bazı problemler mevcuttur.

2 — Ağaçlar Altında Bir Aşk Sahnesi :

163 b'de *"Kâr-ı üstad Şeyhî-i Nakkaş"* imzalı minyatürde bir kadın ve bir erkek karşılıklı olarak tasvir edilmektedir. (Lev. IX) Kadın erkeğe tepsi içinde bir şey sunmaktadır. Çiçek açmış iki badem ağacı, tak şeklinde üzerlerinde durmaktadır. San'atkâr, esere bir topluluk vermek için mahsus yapmıştır. Kaftanların rengi mavi, iç mintanın rengi ise kırmızıdır. Yer açık mavi ile kırmızı bir renkle, gök ise sarı yaldızla yapılmıştır. Kuşlar ve çiçeklerin bir çoğu, önce çini mürekkeple çizilmiş, sonra üzeri boya ile işlenmiştir.

Eserin albümdeki diğer bir kopyası : 36 b'de, bu eserin ikinci bir kopyası daha görülür. Bu minyatürde imza yoktur. Bu eserde teferruat daha çok ve evvelkine nazaran daha iyi işlenmiştir. Renkler arasındaki farklar büyük değildir.

Sakisian kolleksiyonundaki kopya :

S a k i s i a n'ın kendi hususi kolleksiyonunda bulunan bu eserin Ş e y h î imzalı eserle yakınlığı büyüktür. Biz 36 b'deki imzasız minyatürle daha ilgili görüyoruz. S a k i s i a n'ın bu eseri nereden bulup kolleksiyonuna koyduğu da tetkike değer. Fakat şimdi bu imkâna sahip değiliz. Şahıslar arasındaki çiçek, bizimkinde yoktur. Soldaki ağaç, bizimkine nazaran daha kısadır. Ve teferruatı da ayrıdır. Sağdaki ağacın alt kısmı bizimkine biraz benzerse de yukarı kısımları değişir. Ş e y h î imzalı olanda göğe biraz daha fazla ehemmiyet verilmiştir. Elbiseler arasında fark büyük değildir. Sakisian, eseri XV. asra koymuşsa da tarihleyememiştir.[95] B i n y o n, W i l k i n s o n ve G r a y'in neşrettiğği eser 1440 ile 1450 arasında konmuştur. Kendi fikrimizi motiflerin ikonografisi bahsinde bildireceğiz.

3 — Kabul Sahnesi :

(Lev. XII) da yarım birsahne görülmektedir. Sağ tarafta, masayı düzelten bir muharip görülmekte ve sol aşağı kısımda ise hizmetçiler, kaplar içinde yemek getirmektedirler. Sol kısımda, bazı muhafızlar halkı uzaklaştırmakla meşguller. Masanın kim için ve nereye konduğu meşkûktur. Böyle bir sahneye 1463 senesine ait

[95] S a s k i s i a n, fig. 99.

bir hamse'den alınan minyatürde böyle yarım bir sahne görülmektedir.[96] Masa taşıyan, yemek götüren hizmetçiler ve halkı kovan muharipler görülmektedir. İkinci sahnede ise[97], hükûmdarın otağı ve maiyeti görülür. Her iki sahne de ayrı minyatürler halinde yapılmıştır. Victor de Goloubew'in bu minyatüründe elbiseler ve diğer teferruat çok çeşitli olarak tasvir edilmiştir. Halbuki Ş e y h î imzalı eserde çiçek veya nebat nevileri iki veya üçten yukarı çıkmaz. Elbiseler de çok yeknesaktır. Muhariplerle hizmetçilerin şapkaları birbirinden açık olarak ayrılmaktadır. Fakat sarıklar ve elbiseler arasında bariz fark yoktur.

(TpSM - 2153-H) numaralı albümün 148a sahifesinde *Kâr-ı Üstad Şeyhî-i Nakkaş"* imzalı iki minyatürde yılanlarla oynayan bir iki şahıs görülmektedir. Gerek fizyonomi, gerek sarık ve gerekse elbise bakımından her iki şahsın aynı olduğu görülmektedir. Yeşil bir bahçe içinde bulunmaktadırlar. Eserlerde, belki de mevzu icabı yeşil renk çok hakimdir. Elbiselerin rengi ayrıdır. Gökteki bulut, ve hattı balâdaki çiçekler ufak farklarlayakın bir üslûp benzerliği gösterirler. Sarıklar da birbirlerine yakındırlar. Biraz muahhar bir karakter arzederler. Yalnız geniş yapraklı nebatı başka bir yerde bulamadık. Müşahedemiz, bu iki eserin aynı san'atkâra ait olduğu merkezindedir.

4 — Atmaca Minyatürü :

151 a'daki beyaz boyalı atmaca, karakteristik bir boya tekniği arzetmektedir. Eser önce mürekkeple çizilmiş, teferruat bu suretle iyice işlendikten sonra, üzerine beyaz boya vurulmuştur. Boya yapılırken, mürekkeble yapılan ışık ve gölge kesafetine uyulmuştur. Atmacanın pençelerinin de iyice işlenmiş olmasına rağmen, üzerine çok acemice bir koyu sarı boya vurulmuştur. Ve altaki detay, adeta kaybolmuştur. Bu boyanın, sonradan eserin orijinali üzerine vurulması çok muhtemeldir. Ş e y h î'nin diğer eserlerinde olduğu gibi burada da kalem işçiliğinin en yüksek seviyelerine yükselme görülür (Lev. XI). Zemini kahve rengidir. Yerde, XV. asır ortasına ait H e r a t çiçeklerini andıran, büyük yapraklı bir çiçek görülmektedir.

Eserin orijinali :

99 a'da, turuncu bir zemin üzerine çizilmiş, lâcivert renkli bir atmaca daha vardır. İnce bir şekilde mukayese edildiği zaman, teferruatın aynı olduğu görülür. Fakat, gerek teknik ve gerekse işçilik bakımından, Ş e y h î imzalı atmacadan çok daha kıymetlidir (Şek. XI). Bu eser de yukardakinde olduğu gibi, önce, çini mürekkeple çizilip ondan sonra üzerine boya ile işlenmek suretile yapılmamıştır. Önce lâcivert bir astar vurulmuş ve bu astar üzerine beyaz veya daha koyu çizgilerle işlenmek suretile ışık ve gölge münasebetleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu çizgiler de boya ile yapılmıştır. Eserin zeminindeki kaya vs. U z a k Ş a r k üslûbu ile daha fazla yakınlık arzeder.

Ş e y h î imzalı, 151 a'daki eserin orijinali bu mudur? 99 a'daki eserin daha teferruatlı ve daha iyi işlenmiş oluşu fazla kıymet vermemizi icap ettirmektedir. Uzakşark zeminler de, eserin biraz daha eski karakterini arzeder.

ÜÇÜNCÜ KOPYASI, 92 a'da biraz zedelenmiş olarak bulunmaktadır. Diğer motifler kendilerine ait bahislerde incelenecektir.

5 — Sultan Yakub'un adını taşıyan minyatür :

"Amel-i Şeyhî al-Yakubî" imzası bulunan bu minyatür, biraz muahhar bir karakter taşımaktadır. (Lev. VIII a). Sarıklara ait bahsımızda bu minyatürdeki sarıkları muahhar tipler arasında müşahede etmiştik. Fakat kaplan postu gibi benekli ve kenarı kürklü börkün bu zamana kadar yaşayıp yaşamadığı hakkında hüküm vermek şimdilik güçtür. Esas dört sahneden müteşekkil olan bu minyatürde altı kişi çıplaktırlar. Sırtlarına ya bir bez, ve-

[96] S c h u l z, II, 36.

[97] *Aynı esr.* Taf. 37.

yahut da şal almışlardır. Bellerine bir peştemal sarmışlardır. Peştemal ve şalların rengi ayrıdır. Birbirine benzeyen sakalsız iki genç ve aynı fizyonomide üç ihtiyar vardır. Sahnelerin ifade ettiği manayı anlıyamıyorum. Sağ alt köşede iki sarıklı ve cübbeli hoca bir şey hakkında konuşmaktadırlar. Şeyh î'nin eserlerinde bir yanda duran müşahitlere rastlanır. Resim küçük boydadır. Fakat teferruatın işlenişi çok incedir. Hattâ teknik bakımından, bu eser, Şeyhî imzalı minyatürlerin en mütekâmilidir diyebiliriz. Zeminler muhtelif renklerle düz olarak çizilmiş ve bunlar üzerine beyaz boya ile ışık gölgeler belirtilmiştir. Bilhassa elbiselerdeki kırışıklıklar en ufak teferruatına kadar belirtilmek istenmiştir.

İmzanın sonundaki "Yakubî" kelimesine dayanarak, Akkoyunlu hükûmdarı Yakup beye aidiyetini ve hattâ albüme Yakup beyin ismini vermek isteyen ilim adamları vardır.[98] Yukarda da arzettiğimiz gibi bu eser, Şeyh î'nin biraz muahhar bir karakter taşıyan eserlerinden olması çok muhtemeldir.

6 — Baş süsleri ve başlıklar :

Şapkalar : Şeyh î'nin eserlerinde başlıca iki tip kenarlı şapka vardır. Birinci tipin tepesi yuvarlaktır. (Lev. IX).. İkinci tip ise, benzerine ne yazmalarda ve ne de neşredilmiş minyatürlerde rastlayamadığım, tepesi daha sivri ve uzunca bir şapkadır. Unsurlar her iki nev'ide de aynıdır.

İlhanî devrine ait eserlerde, bu şapkaların prototiplerine rastlıyabiliyoruz.[99] Tepeleri yuvarlak, az yüksek ve kenarları diktir. Çin tesiri henüz kaybolmamıştır. Kenarları Çin çatısını andırır.

Celâyir mektebine ait eserlerde, şapkanın tepesi biraz daha yükselmişse de bir külâh şeklini almıştır.[100] Bu tip külâhlara İlhanî devrinden beri rastlanır.[101] (Şek. 7, 4).

Timurilerin Şiraz mektebine ait eserlerde[102] bu tip şapkalar, Şeyh î'ninkinin birinci tipine nazaran daha ince kenarlı ve ikinci tipine nazaran da daha az yüksek olarak çizilmiştir.

Baysungur devri GMŞ'de Şeyh î'nin bu tip şapkalarının en güzel nümunelerini bulmaktayız[103] Şeyh î'nin birinci tipi ile mukayese ettiğimiz zaman aradaki farkın GMŞ'deki şapkaların kenarlarının daha az yüksek tutulmuş olmasına inhisar etiği görülür. Şapkanın tepesi Şeyhî ve GMŞ'de aynıdır.[104] Müşahedeme göre, aradaki fark büyük değildir. İkinci tip şapkaya GMŞ'de yalnız bir yerde rastlıyabildim[105]. Bu şapkanın tepesi daha uzun ve sivridir. Bu sivriliğin arızî olarak meydana gelmiş olması da muhtemeldir.

XV. asır ortasında şapkanın kenarları büsbütün yükselmektedir. 1444 tarihli bir hamsede (TpSM, 870-H) tepesine madenî bir tepelik konmuştur. Dilimlidir. Kenarındaki yırtık görülmemektedir. Bazılarının alt kenarları noktalarla süslenmiştir. 1451 tarihlerine ait bir şahnamede (TİsH - 1945) Şeyh î'nin I. tip şapkasına daha yakın tiplere rastlanır.

---

[98] ....qui s'intitulent également Yacoubi, est celui que je désigne sous le nom d'album de Yacoub Beg (Sakisian, S. 37, n. 22).

[99] 1037 tarihli *Câmiüt-Tevarih* : Kühnel, SPA, V, 827, RAS *Câmiüt-Tevarih*'inde de şapkalar evvelkine benzer : Martin, 27, 30. Paris nüshasında XIV. asır ve Herat tiplerine rastlanır : Sakisian, 30, 29; E. Blochet, *La peinture Orientale de la collection Pozzi*, Paris 1928, Pl. III, IV.

[100] Martin, II, 47.

[101] TSM *Zübdet'üt-Tevarih*'inde İlhanî devrindeki tip görülür. İskender Sultanın antolojisinde Baysungur devrine yakın bir tip meydana çıkmıştır. Sakisian, fig. 45. Aynı antolojideki bu tip şapkaların başka nevileri (Şek. 7a) 1444 tarihli bir şahnamede (TPSM. 870 - 70-H) bile görülür. Ve uzun zaman yaşamıştır. Bu tip bizi ilgilendirmemektedir.

[102] Sakisian, fig. 44, 45; Kühnel, SPA, V, 861.

[103] Kühnel, SPA, V, 870, 873.

[104] Kühnel, Aynı esr. 871.

[105] Kühnel, Aynı esr. 872 B.

XV. asrın ikinci yarısında tepesi yüksek ve alçak olmak üzere Şeyh î'nin iki tipi görülür. 1463 tarihli *Hamsede*[106] tepesi uzun ve kenarları, yüksek, kaba şapkalar çoktur. Bu şapkalar, 1444 tarihli (TpSM - 870-H) tiplerle mukayese edilebilir. Bu şapka tipi 1477 (TpSM - 795-H), 1478 (TpSM - 1515-H), 1485 (TpSM - 768)-H), 1490 (ÜnivK - 1313) tarihli *şahname* ve *hamseler*'de çok görülür. Bu şapkanın en önemli hususiyeti, alt kenarında noktalarla yapılmış inci dizisinin bulunmasıdır. Şeyh î'nin 2. tip şapkasında da bu şekilde noktalı tezyinata rastlamaktayız. Fakat mevzubahs şapkalar, güzellik bakımından Şeyh î'nin ki ile mukayese edilemez. 2. tip şapka, ayarında iyi işlenmiş bir unsura yazmalarda rastlamak imkânsızdır. I. tip şapkaya daha yakındırlar. Şeyhî bu şapkaların kenarlarındaki kesik yeri bizzat belirtmiştir (Lev. VIII a).

Akkoyunlu Sultan Yakup devri bakımından I. tip şapkalar bir önem taşıyabilirler. 1486'da biraz daha alçak kenarlı bu tip şapkalara rastlıyabiliyoruz. Tepesi ve tepeliği Şeyh î'ninkile (Lev. VIII a) mukayese edilebilir. 1488 tarihli diğer bir yazmada[107] —tepesinin biraz alçak olmasına rağmen— Şeyh î'ninkile cesaretle mukayese edilebilir. Fakat 1485 tarihli hamsede (TpSM - 768-H) yukarda arzettiğimiz, kenarları çok kaba ve belki de keçeden yapılmış külahlar bulunur. XV. Asrın sonuna ait diğer bir hamsede (ÜnivK - 1313) daha mübalâğalı bir şekilde gösterilmiştir. İstanbuldaki Sultan Yakup beyle muasır eserlerin ekserisinde bu tip şapkalara rastlıyamadığımızı da ehemmiyetle kaydetmek isteriz. Bu şapkalardaki bizim bakımımızda nnoksanlık kenarlarındaki kesikliktir.

Külâhlar :

Polo oyunlarında giyilen şapkalar hemen hemen bütün polo sahnelerinde müşahihtir. Kenarsız, bir nevi terlik veya börk şeklindedir. Kadınlarda da buna benzer börkler vardır.[108] XI. asrın başında bu modanın çok yaygın olduğu görülür.[109] Börkün kenarında tezyinatlı bir şerit vardır.[110] Yukarı kısmı dilimlidir (Şek. 7b. cd).

XV. Asrın ortasında bazı kölelerin başında ve yatak odası kıyafetindeki şahısların bu tip börkleri giydikleri görülür.[111] Tabii olarak bu iki börk arasında farklar vardır. Tepeliği ve kenarlarında ince bir kürk şeridi olan tipler de vardır-ki bilhassa muhariplerin başında görülür. Bunları birbirine karıştırmamak lâzımdır.[112] Sultan Yakup'la muasır olması gereken eserlerdeki polo oyunlarında da bu tip börkler vardır.[113] Börkün kenarı bir şeritle sarılmıştır. Yukarı kısmı dilimlidir. Tepesinde de yuvarlak bir parça vardır (Şek. 7 c, e). Bu börklere Behzadın eserlerinde de rastlarız.[114] Fakat bunlar tezyinat itibariyle bizim kastettiklerimizden ayrılır.

Sarıklar :

Şeyh î imzalı eserlerdeki başlıca sarık tipleri şunlardır :

a. Lev. VIIa VIIb VIII ve Şek. 8. a deki sarıklar. Bu sarıkları da sorguçlu ve sorguçsuz olmak üzere iki kısımda mütalea edebiliriz. Sarığın serpuşu uzuncadır. Tepesinde düğme şeklinde bir tepelik bulunur. Bu düğmenin kaidesi yıldız şeklindedir. Serpuş tulânî olarak oluklu tezyinatla süslenmiştir. Lev. VII. b'deki sarığın ucu sol taraftan aşağı doğru çıkarıl-

---

[106] Schulz, II, 36. Bu tablo iki kısımdan ibaretir. Birinci kısım kabul resmine iştirâk eden erkân ve halkı kovalayan askerler, ikinci kısım ise hükûmdar çadırıdır (Schulz, II, 37).

[107] Sakisian, fig. 109; Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki bu eserin tamamını tetkik etme imkânını bulduk.

[108] Martin, II, 71.

[109] Kühnel, SPA, V, 86IA.

[110] 1406 tarihli hamsede ((Üniyk-1406) sık sık bu börke rastlanır. Şiraz mektebine ait 1410 tarihli eserde de çok vardır. Kühnel, SPA, V, 861). Bu börkler asır başında çok süslüdür.

[111] TİSM - 1945 Nr. lı Şahnamenin muhtelif yerlerinde rastlanır.

[112] 1440 tarihli hamse'nin (TPSM - 774-H) muhtelif yerlerinde.

[113] 1490 tarihli *Şahnâme* (Üniv K. 1407) ve Martin, II, 75.

[114] Martin, 91.

mıştır. Diğerlerinde sarığın ucunun durumu iyice belli olmamaktadır. Lev. VII D de sol taraftan yukarıya çıkarılmış diğer bir uç da görülmektedir. San'atkârın bu iki ucu nasıl telifettiğini anlıyamıyoruz. Sarığın çapraz yeri ön taraftadır.

b. Lev. XII de yemek taşıyan hizmetçilere ve halka ait sarıkların tepesinde madeni tezyinatlar yoktur. Fakat serpuş tipleri yukardakilere benzer.

c. Lev. VIII D'de iki sarık gerek sarılış ve gerekse büyüklük itibarile ayrı bir hususiyet taşımaktadır (Şek. 8) Fakat serpuş yukardaki sarıklarınkine çok benzer.

XIII. asır sarıkları adeta bir kasnak şeklinde, yuvarlak ve büyükçedir. Müşahedemize göre, tülbentin bükülerek serpuşa sarıldığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta sarığın uçları arkadan bir bezle bağlanmakta idi. Daha sonra sarığın ucu arkadan veya sol yandan uzun olarak çıkarılmakta ve aşağı doğru sarkmaktadır. (Şek. 8c, d). Sarığın, üzeri yazılı bir bez ile sarılmakta idi. [115]

XIV. Asrın başında, sarığın aşağıya doğru sarkan ucu, çenenin altından geçirilerek sarığın diğer yanına bağlanmağa başlanmıştır. Bu adete *Câmiüt-Tevarih*lerde de rastlıyoruz. [116] Bunun yalnızca peygambere ve harplerine ait sahnelere münhasır kaldığı da görülmektedir. Yani san'atkâr mevzua göre giyiniş seçmiştir. Sarığın ucunu yukardan çıkarma adetine 1334 tarihinden itibaren rastlıyoruz. [117]

XIV. asrın sonunda, 1396 tarihli Celâyir mektebine ait minyatürlerde [118] ucunda yuvarlak bir püskül bulunan dilimli külâhlar üzerine sarılmış sarıklar görülür. Fikrimizce bu sarıklar, XV. asır sarıkları meyanında tetkik edilmelidir (Şek. 8 f).

XV. asırda sarık şekillerinde köklü bir değişme görülür. XIV. asrın sonuna kadar sarığın büklümleri, serpuşun kenarına hafifçe dik olarak gelmekte idi (Şek. 8). XV. asırda Fatihin Madalyon ve tablolarında da olduğu gibi sarığı veya destarı çapraz sarma adeti moda oldu.

Baysungur devri karakteristik eserlerinden GMKD'de bu sarık tipi hakimdir. [119] GMŞ'de hakim olan sarık tipi de budur. [120]

XV. asır ortasında bu sarık tipi çok moda oldu. Bilhassa dilimli serpuş daha uzamış ve daha belirli bir şekilde gösterilmiştir. 1444 tarihli hamsede (TpSM - 870-H) Şeyh î'nin sarığına yakın çok güzel tipler vardır (Şek. 8). Sarıklar o kadar değildir. 1446 tarihli diğer bir şahnamede (TpSM - 866-H), Şeyh î'nin I. tip sarığındaki serpuş ve tepeliği çok güzel bir şekilde görülür (Şek. 8). Yalnız ucu biraz fazlaca çıkarılmıştır. Çapraz çok açıktır.

XV. asrın ikinci yarısında artık bu tip sarığın da nevileri çoğalmağa başlamıştır. Aynı minyatürde sivri veya daha basık serpuşlara, önden veya yandan çaprazlı sarıklara rastlıyabiliyoruz. [121] 1463 senesinde biraz basık; fakat dilimli serpuşlara rastlanır. Sarık henüz büyümemiştir (TpSM - 1496-H). 1477'de dilimli sivri serpuş görülürse de sarıklar biraz daha büyümüştür (TpMS - 795-H). 1478'de de büyük ve yaygıncadır (TpSM - 1515-H). 1485'de büsbütün büyümekte; fakat dilimli serpuşun kaybolmadığı görülmektedir. (TpSM - 7768-H).

Sultan Yakup devrine rastlayan eserlerde sarıklar mübalâğalı bir şekilde *büyümüş ve nevileri çoğalmıştır.* Halbuki Şeyh î'nin I. tip sarıkları arasında bir vahdet ve tam bir müşabehet vardır. Bu sebepie bunları *XV. asır ortasına ait sarıklar arasında* mütalea etmek

[115] Kühnel, SPA, V, 825 vdd.

[116] Kühnel, Aynı esr. 828; Martin, II, 28 - 29.

[117] Grohman, Pl. 43 vd.

[118] Martin, II, 46, 47.

[119] Kühnel, SPA, V, 865, 867.

[120] Aynı esr. 872.

[121] Kühnel, SPA, V, 880, 882.

mecburiyetini hissediyorum. 2. tip sarıkları bu devrin serpuşunda tezyinat olmayan *avam tabakasına ait sarıklar* meyanında mütalea edebiliriz.

Şeyhî'nin muahhar karakter taşıyan sarığı "Y a k u b î" mahlasını taşıyan (Lev. VIII a) minyatürde görülmektedir. Çok yayık ve büyüktür. Yanlardan iki çaprazı vardır. Fakat dilimli serpuşu muhafaza etmektedir.

O s m a n l ı m ü c e v v e z e sarıklarının[122] hem zaman örnekleri olması bakımından Ş e y h î'nin sarıkları ayrı bir değer taşır.

Ş e y h î'nin iki süvarisinde de, sarıklarının sağ tarafına takılmış birer tüy görülmektedir (Lev. VII a b). Tüy, süvarinin birisinde öne, diğerinde ise arkaya doğru eğilmiştir. Umumi karakter itibarile her iki sorguç da aynıdır.

1467 tarihli bir kabul resminde sorguç takmış üç kişi vardır[123] Bunlardan birisi T i m u r u n yanındadır. Onun yanında sarıklı bir hoca vardır. İkisi de T i m u r u n karşısındaki sıralarda oturmuşlardır. T i m u r u n karşısındaki sıranın başında oturduklarına göre mühim şahıslar olmalıdırlar. Bu minyatür 1467 senesi için bir değer taşır. Sorguçların şekli ve takılış tarzı Şeyhî'ninkilere benzemektedir.

XVI. asırda sorguçlar çoğalırsa da[124] gerek şekilleri ve gerekse takıldıkları sarıklar bakımından Ş e y h î'ninkilerle tam bir ayrılık gösterirler.

K a r a k o y u n l u ve A k k o y u n l u divanlarında, fermanları yazan pervanecilerin başında kuş tüyünden bir sorguç bulunmakta idi. Sultan Y a k u p zamanında da bu adetin mevcut olduğu bilinmektedir.[125] Bu sorguca o t â ğ a denmekte idi. Bizim minyatürlerimizdeki şahısların pervaneci olup olmadıklarını kestirmek mümkün değildir.

Bu hususta fazla bir şey söyleyemiyeceğiz.

K ü p e l e r :

Süvarilerin kulağında küpelerin bulunması da Ş e y h î'nin eserlerinin karakteristik bir hususiyetidir (Lev. VII a, VII b). Bu küpe bir halkadan ibarettir. Bu halkayı diğer eserlerinde de görebiliyoruz. Çin karakterindeki eserlerinde de bu vardır.

Bu küpelere B a y s u n g u r devrinde rastladığımız gibi[126], 1469 senesinde de rastlıyoruz.[127] B e h z a d ı n eserlerindeki küpelerin altında hafif bir çıkıntı vardır..[128] Değişik bir hususiyettir.

F i z y o n o m i :

Ş e y h î imzalı eserlerdeki şahısların fizyonomilerinin umumi hatlarını başlıca iki kısımda mütalea edebiliriz :

1. *Uzakşark tesirinde fazla kalmış fizyonomiler :* Kaşlar ince ve yukarıya doğru çekik olarak resmedilmiştir. Gözle kaş arasında mesafe çoktur. Bu bilhassa (Lev. VIII b) deki süvarinin kaş ve gözlerinde açık olarak görülür. Uzakşark karakterindeki eserlerden farkı, kaşın biraz daha kalın çizilmiş ve gözbebeklerinin daha siyah olarak belirtilmiş olmasındadır. (Lev. VIII b) de kaşları göze muvazi çizmekle Uzakşark tesirinden kurtulan sanʿatkâr İ s l â m î karakteri belirtmeğe çalışmıştır. Fakat diğer çizgilerde Uzakşark menşe ve onları taklit arzusu kendini göstermektedir. Bu hatlar, göz ve ağızdır. Buruna fazla ehemiyet vermemiştir. Fakat ağzı tam yerine koyabilmiş ve seyredene normal bir his verebilmiştir.

Şeyhî imzalı Uzakşark eserlerile İslâmî karakterdeki eserlerin fizyonomilerini teşkil eden kaş, göz ve ağız çizgileri

---

[122] Osmanlı mücevvezesi için bk. *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, TOEM, 1330 S. 15, n. I.

[123] S c h u l z, II, 54.

[124] İ. H. U z u n ç a r ş ı l ı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına methal*, İstanbul 1941, S. 299.

[125] S c h u l z, II, 134.

[126] K ü h n e l, SPA, V, 878.

[127] *Aynı esr.* 880.

[128] S a k i s i a n, fig. 95.

arasında pek az fark vardır. Uzakşark karakterindeki eserlerde burun daha iyi belirtilmiştir.

2 — *İslâmî fizyonomiler* : Bunlar (Lev. V b, VIII a) dır. Bilhassa "Y a k u b î" mahlaslı minyatürde, kaşlar kalınlaşmış ve gözler siyahlaşmıştır. Sakal şekilleri birbirine benzer. Gür değildir. Çeneyi tam olarak kaplamamaktadır. (Lev. VIII b) deki atmacalı süvarinin fizyonomi meselesi, İran minyatürünün Orta Asya karakterini açığa vuran en mühim bir miyardır. Tetkiki de çok müşküldür. Bu hususun ayrıca tetkik edilmesi lâzımdır.

7 — Elbiseler :

K a f t a n l a r :

Ş e y h î imzalı eserlerde —Uzakşark karakterindeki minyatürler hariç— önü kapalı bir kaftana rastlıyamamaktayız. Uzun kaftanlar ekseriyeti teşkil ederler. Kolları kısadır. Kol ve yakanın kenarları tezyinatlı bir bandla süslenmiştir. Tespit ettiğimiz tipleri şöyle sıralıyacağız :

1. Baştanbaşa tezyinatlı veya tezyinatsız tip : Bunların en karakteristik örnekleri (Lev. VII b) dedir. Bu minyatürlerdeki kaftanlar fikrimce aristokrat tabakaya ait olmalıdır. Yaka ve kollarında inci dizisi tezyinat bulunması iki minyatürün müşterek hususiyetidir.

Avam tabakasına ait kaftanların şekli değişmezse de biraz kalıncadır ve tezyinatı da yoktur.

2. Etekleri ve göğsü süslü elbiseler : fikrimizce bunlar biraz muahhar bir karakter arzetmektedirler (Lev. VII b). Bunların da yakaları, I. tipte olduğu gibi sağa kavuşmuştur. Yaka ve kollar, kıvrılmak suretile bir band yapılmıştır. Bu da I. tipte vardır. Yırtmaç yan taraftadır.

3., 1. ve 2. tiple tamamen ayrı olan ve önden iliklenen elbiseler.

4. Av sahnelerindeki (Lev. V) şalvar üzerine giyilmiş kısa kaftanlar. Bunlar, 1. ve 2. tiple müşterektirler.

Bu elbiselerin umumi şekline bakarak bir tarihlemeğe muvaffak olabilmek imkânsızdır. XIII. asır elbiseleri de sağa veya sola kruvaze olarak kavuşmakta idi. [129] Bu tip elbiselerin Ortaasya menşei hakkında kuvvetli delillerimiz vardır. 1334 tarihli Hariri'nin bir yazmasındaki Ortaasya tesirleri çok açıktır. [130]

XIV. asrın birinci yarısını karakterize eden *Cami'üt-Tevarih*'lerde de, san'atkâr mevzua göre elbise seçmiştir. Fakat İ l h a n î ricalinin giydiği elbiseler gene sağa kruvaze kavuşmuş ve yandan yırtmaçlıdır. Kolları kısadır. [131]

T e b r i z minyatür mektebinin Ortaasya karakterli bu elbiseleri, göğsü tezyinatlı ve tezyinatsız olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. [132]

XIV. asrın ortasında bu elbise tipleri devam eder [133]

XV. asır başındaki elbise tipleri, Ş e y h î'nin eserlerindeki elbiseleri karakterize etmesi bakımından ayrı bir değer taşır.

1410 tarihine ait bir eserde [134] ve altı köşeli yıldızlarla süslenmiş elbiselere bol miktarda rastlanır. Sağa kavuşmuş, tezyinatlı ve tezyinatsız tiplere çok rastlanır. [135] Kol ve yakalarda bandlar vardır.

B a y s u n g u r devrinde göğüs ve etek tezyinatları daha açık olarak kendini gösterir. Kol ve yaka kenarlarında gene bandlar görülür. Yırtmaçlar yandadır. Ş e y h î'nin elbiseleri yırtmaçlar bakımından karakterize edilebilir. Fakat motifler ayrıdır.

1440'da da bu elbise tipi devam eder. [136] 1458'de, kollarında inci dizisi tezyinat bulunan ve göğsüne toplu bir tezyi-

---

[129] M a r t i n, II, 1, 2, 14.

[130] Aynı esr. 15; G r o h m a n n, 43.

[131] M a r t i n, II, 30; S a k i s i a n, 29, 30.

[132] Tezyinatsız kaftanlar daha kalın ve kabadır.

[133] K ü h n e l, SPA, V, 828.

[134] *Aynı esr.* 861.

[135] *Aynı esr.* 861.

[136] K ü h n e l, SPA, V, 876.

nat işlenmiş aynı tip elbise gene görülür (TpSM - 773-H). Nedense Şeyh î'de bu tip toplu göğüs tezyinatı yoktur. 1451 tarihli diğer bir şahnamede yırtmaç gene yandandır (TİsM - 1945). Hakikaten XV. asır ortasında yandan yırtmaçlı elbiseler çoktur.

Binyon, Wilkinson ve Gray, daha evvelce Sakisian tarafından XV. asrın ikinci yarısına konan (Lev. IX) deki eseri elbise tiplerine göre (1440 - 1450) senelerine koymuşlardır. [137]

Elbiselerin umumi şekli bakımından bir kronolojik neticeye varmak fikrimizce çok güçtür. Çünkü çok muhafazakâr bir durum arzeder. Bunu ayrı ve geniş tetkiklere bırakmak lâzımdır. Şunu ilâve etmek isteriz ki Sultan Yakub'la muasır eserlerde, (ÜnivK - 1313) ve (TpSM - 768-H), (Lev. IX) daki gibi eteği tezyinatlı kaftanlara rastlamaktayız.

Elbisenin süs ve motifi :

Altı noktadan teşekkül etmiş, beş köşeli yıldız motifleri, Şiraz mektebinde bol miktarda görülmeğe başlar. [138] Baysungur devri GMŞ'sinde fevkalâde geniş bir şekilde moda halini alır. [139] 1440 da da görülür. [140]

Şeyhî'nin bütün eserlerinin müşterek motifi bu yıldızlardır. Yalnız İslâmî karakterde eserleri değil tam manasile *Uzakşark üslubu ile yapılmış eserleri de bu motiflerle doludur.* Sakisian'ın neşrettiği imzasız diğer bir eserde de aynı kordelalar vardır. Büyük bir önem verdiğimiz bu arslan avı sahnesindeki bu motif Şeyh î'nin üslup ve motiflerini tespite yarayan kıymetli bir delildir. Bu kordelalara neşredilmemiş eserler içinde *Zübdet'üt-Tevarih*'de (TpSM - 1653-H) rastladık. Bu eserin Şeyhî'nin devrile ilgisi yoktur. Aynı kordelalara 1469 tarihli diğer bir eserde daha rastlıyoruz ve 1396 da Celayir mektebinde görülür. [141]

Kordelâ bağları :

Sağa kavuşan elbisenin, açılan deliklerden kordelalar geçirmek suretile tespiti Şeyhî imzalı bir eserde görülmektedir (Lev. VII a). Sakisian'ın neşrettiği imzasız diğer bir eserde de aynı kordelalar vardır. Büyük bir önem verdiğimiz bu arslan avı sahnesindeki bu motif Şeyh î'nin üslup ve motiflerini tespite yarayan kıymetli bir delildir. Bu kordelalara neşredilmemiş eserler içinde *Zübdet'üt-Tevarih*'de (TpSM - 1653-H) rastladık. Bu eserin Şeyhî'nin devrile ilgisi yoktur. Aynı kordelalara 1469 tarihli diğer bir eserde daha rastlıyoruz ve 1396 da Celayir mektebinde görülür. [142]

Şalvar :

(Lev. VII a) de Behram Gur'un arslaan vı sahnesinde süvariler birer şalvar giymişlerdir. Noktalarla yapılmış beş köşeli yıldızlarla tezyin edilmiştir.

XV. asrın başında bazı muharipIerin böyle bir şalvar giydiklerini görüyoruz. [143] Polo oyunu sahnelerinde hemen hemen istisnasız olarak gene şalvar giyiliyor. [144] Tetkik etiğimiz sahneler bize bu fikri telmih ediyor. 1407 senesinde de pantalonlu muhariplere rastlanır (TpSM - 796-H).

Herat devrinde kaftanların ve hatta zırhın altına da şalvar giyildiği hakkında elimizde deliller vardır. [145] Bazan da dizlik giyilmekte, pantalon veya şalvarın ucu bunun içine girmektedir. Kaftanın etekleri, polo oyununda vs. toplanır. (XV. asrın ortasında bunlara çok rastlanır (Ünivk - 1407).

XV. asır ortasına ait bir muharip kıyafeti, Şeyh î'nin muharibini karakterize etmek bakımından bize ümit vermektedir. [146] Burada da kaftanla pantalon ayrı renktedir. Yıldız tezyinatı ve kaftanın işlemeleri Şeyh î'ninkine çok yakındır.

1463 senesine ait bir minyatürde, muhafızların şalvarı gerek tezyinat ve gerekse şekil itibarile bizimkine yakın değil-

---

[137] B. Binyon, J. Wilkinson, B. Gray, *Persian Painting.*

[138] Kühnel, *Aynı esr.* 861.

[139] *Aynı esr.* 869, 873.

[140] Kühnel, SPA, V, 876.

[141] Sakisian, Pl. LVII, LVIII.

[142] Kühnel, SPA, V, 880.

[143] Aynı esr. 861 ve Martin, II, 47.

[144] Bu hususu polo oyunlarına ait kısımda inceleyeceğiz.

[145] Kühnel, SPA, V, 872.

[146] Schulz, II, 36.

dir.[147] XVI. Asrın başlangıcında şalvar modası azalmakta ve yalnızca şarap sunan sâkilere münhasır kalmış gibidir.[148]

Silâh Kuşanımı:

Müşahedemize göre, Herat devrinde yaylar sola ve okluk da sağa asılırdı. Şeyhî'nin süvarilerinde de durum aynıdır. Okluğun üzerine bir kaplan kuyruğu asılması da adetten idi.

XIV. asır içinde de kaplan kuyruğu sarılan okluklara rastlamaktayız. Bu adetin menşei Uygurlara kadar çıkar.[149] Bu hususu ayrı bir etüdümüzde inceleyeceğiz.

1407 tarihli bir hamsede okluk üzerine "S" şeklinde bağlanmıştır (TpSM - 796-H).

1440 tarihli hamsede de aynı tip okluğa rastlarız (TpSM - 774-H). Gerek okluğun şekli ve gerekse kaplan kuyruğunun sarılışı bakımından Şeyh î'ninkine çok benzer (Lev. VII a). Şeyhî kaplan kuyruğunu okluğun üzerinden geçirdikten sonra, alt yanına temas etmek üzere bağlamıştır.

Behzada atfedilen eserlerde ise okluğun üzerine "S" şeklinde bağlanmıştır.[150] 1476 tarihli diğer bir yazmada (TpSM - 874-R) aynı şekilde okluklara gene rastlamaktayız. XV. asırdaki oklukların standard tipi bu olsa gerektir.

(Lev. VII a) daki yay torbası umumi şekil itibarile Baysungur devrindekilere yakındır.[151] Yalnız ok otrbaları Şeyh î'ninkine nazaran daha geniştir.[152] Fakat Sakisian'ın neşrettiği süvarinin okluğu şeyhininkine çok yakındır (Lev. VII a, IX). Hatta alt kısımdaki tezyinat bile bizimkilerle mukayese edilebilir.

8 — Hayvan Tasviri :

Arslanın Hamlesi :

TpSM'deki albümlerde çok çeşitli arslan tiplerine ve vaziyet alışlarına rastlanır. Tetkik etiğimiz albümlerdekiler tarihlenmemişlerdir. Bilhassa Kelile ve Dimne'lerde bunların pek çeşitli pozlarına rastlamaktayız. Fakat bu eserlerin mütemadiyen birbirlerinden istifade ettikleri ve *Kelile Dimne* mevzuuna göre arslanları tercih ettikleri müşahede edilerek tipleri tasniften vazgeçilmiştir.

(Lev. V) deki arslan hamlesinin güzel bir örneğine 1410 tarihinde rastlamaktayız.[153] Arslanın, arka ayakları yerde olarak yaptığı bir hamle tipidir. İkinci güzel misal de Martin'in 1450'ye koyduğu arslan hamlesidir.[154] Martin, bu eseri nereden aldığını kaydetmekte ise de[155], TpSM'deki albümlerde vardır. (Lev. VII a) daki Şeyhî'nin arslanının çop iptidai bir şekilde yapılmış olduğunu yeri gelince söyleyeceğiz. Bu arslan (Lev. X) de daha güzel olarak belirtilmiştir.

1460 senesine ait bir minyatürde, bu tip güzel bir arslan hamlesine gene rastlamaktayız.[156] Benekli olduğundan kaplan olması lâzımdır.

1494 tarihli Kasım Ali'nin bir eserindeki kaplan hamlesi, Şeyhî'ninkine nazaran daha yavaş bir hamledir.[157] Yukardaki kaplanla ilgili olsa gerektir.

(Lev. VII a, IX) deki arslanların her ikisinin de ön ayaklarının aynı san'atkâra ait olduğunu gösterebilecek bir delil olabilir.

Atın Eşkin Yürüyüşü :

(Lev. VII b) deki at öndeki sağ ayağını ileri doğru atarak bükmüş ve tırnağı da bu inhinayı tamamlamıştır. Bacağı ye-

---

[147] *Aynı esr.* 876.

[148] Grohmann, 51; Martin, 97.

[149] Von Le Coq, Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens, Berlin 1925, Abb. 93.

[150] Grohman, Pl. 51.

[151] Kühnel, SPA, V, 862, A.

[152] Kühnel, Aynı esr. 871.

[153] Sakisian, 45; Kühnel, SPA, V, 861.

[154] Martin, II, 64.

[155] Martin'in bu tarihlemeyi neye göre yaptığını bilmiyorum.

[156] Martin, II, 60, 61.

[157] Sakisian, fig. 91.

re muvazi değildir. Arkadaki sağ ayağını da hafifçe ileriye doğru atmıştır. Bu tip vaziyet alışın menşeleri çok eskidir. [158]

XV. asır başındaki bu şekilde yürüyen atlar, Şeyh î'ninkine nazaran çok geri bir teknik ve zevkle yapılmıştır. [159]

Baysungur devrinde ön ayağını tam kaldırmamış bir at görüyoruz. [160] Bu at da Şeyh î'ninkine nazaran çok geridir ve başı da pek benzememektedir. Aynı devirde Şeyh î'nin atının başına benzeyen bir at başı buluyorsak da kulakları aynı değildir. [161]

XV. asrın ortasında bu şekilde vaziyet alış çok miktarda görülür. 1442 senesine ait bir şahnamede (TpSM - 862-R) duruş ve ayak şekli Şeyh î'ninkine yakın olan bir at varsa da boynu ve göğsü bizimkine benzemektedir. Sargısı da çok kalındır. 1444 tarihli hamsede bu şekilde duran bir kaç at varsa da bacakları biraz uzun tutulmuştur (TpSM - 870-H). Boynu da çok dik ve uzuncadır. Fakat karakteristik olan taraf her iki eserdeki atların da sargısında örtünün bulunmasıdır. 1445 tarihli bir başka hamsede (TpSM - 781-H) bu şekildeki at duruşlarına çok ehemmiyet verilmiştir. Fakat atların sargıları biraz geniş tutulmuş ve kuyruklar da ayrıdır. Fakat bu eser Şeyh î'ye en yakın olanlardan biridir.

1478 tarihli *Şahname'de* (TpSM - 1515-H) (Şek. 19, 16) atın ayakları, Şeyh î'ninkine nazaran çok kabadır. Bedeni de kısadır. Başı ve kulakları biraz yakındır.

XV. asrın sonunda bu vaziyeti almış atlar çok moda olmuştur. Safevî mektebinin başlangıcında Şeyhî'ninkile tefrik edilemiyecek derecede güzel atlara [162] rastlıyabiliyoruz.

Atın Şahlanma Şekli :

(Lev. VII a, IX) deki av sahneleri *Şahnamelerde* görülmekte ve Behram Gur'un arslan avını göstermektedir. Sasanî devri san'atında böyle arslan avları pek çoktur. [163] İşin tetkike değer tarafı, Şeyh î imzalı bu eserlerdeki atın şahlanma tarzının eski Sasanî eserlerinde de bulunmasıdır. [164] Atın arka ayakları bitişiktir. Ön ayaklarını açık bir şekilde tutarak şahlanmıştır. Hayvan, bize taraf olan ayak ve tırnaklarını hafif bükerek ileri doğru atmıştır. Aynı şekilde duran öbür ayağı da biraz daha yukarıda durmaktadır.

Bu şahlanma şeklinin en güzel nümuneleri *Zübdet'üt-Tevarih'*dedir. (TpSM - 1653-H). Atın sargısı ve kuyruk duruşu Şeyh î'ninkile mukayese edilebilir. Ayakların duruşu da çok yakındır (Şek. 15). Yalnız at çok yükselmemiştir. Ve başı da arkaya doğru çok gitmemiştir.

Câmi'üt-Tevarih'in Paris nüshasında da bu tip şahlanma tarzına rastlamaktayız. [165] Fakat arka ayaklar oldukça açık tutulmuştur. 1429 - 30 senelerine ait güzel bir örneği GMŞ'dedir.

XV. asrın ikinci yarısında bu tip şahlanma çok moda olur (Şek. 22, 23). Bilhassa Behzad'ın talebeleri tarafından da devam ettirilen bu an'ane XVI. asrın birinci yarısına kadar devam eder. Yalnız bunlar ön ayaklarını daha yükseğe kaldırmışlar vaziyettedirler ve sargılarında da örtü vardır. Sargıları bizimkilerden daha geniş ve vücutları ile ayakları arasında bir tenasüp vardır.

Behzad mektebinden ziyade Baysungur devrine ait hususiyeti daha fazladır. Fakat Behzad mektebile de ilgisi vardır. 1439 ile 1490 seneleri arasındaki hususiyeti kendinde toplamıştır.

---

158 F. Sarre, Die Kunst des Alten Persien, T. 78.

159 Kühnel, SPA, V, 863 - 64.

160 Aynı esr. 869.

161 Aynı esr. 871.

162 *Aynı esr.* 884.

163 Bu sahneler için bk. F. Sarre, *Die Kunst des alten Persien*, Berlin 1922, Taf. 78, 104.

164 F. Sarre, *Aynı esr.*, T. 108; atın şahlanma tarzı ve arka ayaklar Şeyhî'yi hatırlatır. Fakat üslûp ayrıdır.

165 Kühnel, SPA, V, 850.

Şahlanan bir at üzerindeki Behram Gur, ya bir arslan veyahut da bir ejderhaya karşı mücadele eder. Elinde, kullandığı silâhlar başlıca şunlardır :

1. Mızrak : bu çok nadirdir. Şeyh î'nin sahnelerinde rastlıyabiliyoruz. Kollar yukarı doğru kalkmıştır. Atın boynu geriye doğrudur.

2. Kılıç : XIV. asırda Behram Gur'un elinde görülen silâh [166], 1429 - 30 tarihli GMŞ'de de görülür. 1522 tarihli diğer bir minyatürde de kılıç kullandığı görülür. [167] Gerek GMŞ'de ve gerekse sonuncu eserde atların şahlanma tarzının Şeyhîninkile aynı olması dikkate şayandır. 2153 numaralı albümde böyle sahnelere rastlıyabilmekteyiz.

3. Ok : Sakisian'ın kolleksiyonundaki eser bu tiptendir. Behram Gur, oku attıktan sonra bir eli yukarda kalmıştır. Yarı tuttuğu sol eli, aşağıya doğru inmiştir. Sakisian'ın minyatüründe yay, atın boynunun ötesinde kalmıştır. Halbuki Behzadın ve Kasım Ali'nin eserlerinde [168], yay atın boynunun bize taraf olan kısmında kalmıştır.

Sakisian'ın minyatürünün Behzad mektebi ile ilgisi inkâr edilemez fikrindeyim. Hiç olmazsa Behzad'ın ilham aldığı bir mektebe mensuptur. Fakat Sakisian'ın dediği gibi "debut de XVe Siècle" olması çok muhtemel değildir. XV. asrın ortası ile Behzad mektebinin başlangıcı ve hatta Sultan Yakup devri üslûbu ile telif edilebilir. Oku yiyince başını geriye çevirmiş arslan motifini de XV. asrın ortasından evvel bir yerde bulduk. [169] *Behzadın geyikleri de başını geriye çevirmiştir.*

Şeyhî'nin At Gemleri :

Şeyhî'nin at gemileri de birbirlerine oldukça yakındırlar. Başlık ve boyun kayışı olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. Her iki kayış da tepede birleşmektedir. Şakak hizasında ve başlık üzerinde büyük ve süslü bir düğme bulunmaktadır. Bu düğmeden boyun kayışına dik olarak inen bir veya iki kayışla, boyun ve başlık kayışları birleşir.

İlhani devrinde çift dizginlere rastlamaktayız. [170] Bu dizginlere ait gemlerin, burundan ağzın altından ve boyundan olmak üzere üç atkısı vardır. Bu moda sonraki şahnamelerde de devam eder. [171] Atın alnı yele ile kaplanmış olduğundan bir atkının alnında da bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. XIV. asrın ortasına ait şahnamelerde alın atkısı da ortaya çıkar. [172]

XV. asırda, boyun kayışı atın tepesinden geçmektedir. Şeyh î'ninkilerle aynıdır. İlhanî devrinde ise boyun kayışı, hayvanın şakak hizasında, esas başlık la birleşir (Şek. 12). 1400 senesinde rastladığımız bir Şeyhî tipi gemden başka [173], 1440 tarihli bir gem de [174] bu hususta bize sarih bir fikir vermektedir. * Tetkik ettiğimiz yazmalardan, 1442 (TpSM - 862-R), 1446 (TpSM - 866-R), 1444 (TpSM - 870-H), 1445 (TpSM - 781-H), 1458 (TpSM - 773-H), 1451 (TİSM - 1945) tarihli eserlerde, gemlerin boyun kayışı hep atın tepesinden geçer. Şeyh î'de olduğu gibi kayış uçları da süs olarak bırakılmıştır. Ve hepsinde de boyun kayışı ile başlık arasında bir irtibat vardır. Boyuna doğru inen kayışların, boynu sıkıca sarıp sarmadıkları belli olmamaktadır.

Baysungur devri gemleri umu-

---

[166] En eski örneği Sasanî devrindedir : Sarre, *Aynı esr.* Taf. 78.

[167] Schulz, II, Taf. 80.

[168] Sakisian, Fig. 87, 93. Behzad'ın atının hamlesi Sakisian,ınkine benzemezse de, Kasım Ali'ninkine benzer. Şeyhî'ninkine daha yakındır.

[169] Bu motif, çok muahhar zamanlara kadar yaşamıştır (Schulz, II). TPSM'de bize gösterilmeyen bir murakaada da vardır.

[170] Aynı esr. 827

[171] Aynı esr. 840.

[172] Martin, II, 58.

[173] SPA, V, 833, 835.

[174] Aynı eser 850.

*Burada L. Mercier'in fikirleri ve arap kaynakları nazar itibare alınmamıştır : L. Mercier, *La parure des cavalier*, Paris 1924, S. 396 ve m. 3.

mi olarak Şeyhî tipindedir. Küçük farkı, boyun kayışı düğmeye kadar muvazi iner, düğmeden sonra boyunun altını sarar. [175]

1468 tarihli Hüseyin Mirza'nın atının gemi Şeyhî'nin gemine en yakın olan tiplerden birisidir.

1478 (TpSM - 1515-H), 1477 (TpSM - 795-H) tarihli eserle de at gemlerinin boyun kayışı iyice görülmemektedir. 1485 (TpSM - 768-H) ve 1490 senelerine ait eserlerde (TpSM - 771-H), (Ünivk - 1313) gemlerin boyun kayışı tefrik edilemektedir. Fakat şakak civarında düğme bir kaç tane olmuştur. Bu senelere ait gemler arasında benzerlik büyüktür (Şek. 26).

Müşahedemize göre Şeyhî'nin gem tipleri daha ziyade XV. asrın ortasına ait olmalıdır.

XV. asırda ve ondan evvel *kantarmanın* kullanılıp kullanılmadığını bilmiyoruz. Bu devirde Avrupada vardır. [176]

Kuskunlar :

Şeyhî'nin kuskunları arasında bir birlik vardır. Yalnız (Lev. VII a, IX) de kuyrukla eğer arasına hafif bir kordon ilâve edilmiştir (Şek. 10).

XIII. asır minyatürlerindeki kuskunlar fikrimce Sasanî tesiri altında fazla kalmıştır. [177] XIV. asır başında *Câmi'üt Tevarih*'lerle birlikte yeni bir kuskun tipi meydana çıkar. [178] XIV asrın sonlarına doğru, kuskunun muhtelif yerlerinden süslü kayış uçları da sarkmağa başlıyacaktır. Bu tip kuskunlar XV. asır kuskunlarının da prototipleridir. Guirlande şeklinde bir askı bu devrin karakteristik hususiyetidir. XIV. asrın birinci ve ikinci yarısında bu tip kuskunlar *Şahnamelerde* de devam edip gider. [179]

XV. asrın başında sargıda çapraz olarak birbirini kesen kayışlar kalmış ve Guirlande görünmez olmuştur. *Zübdet'üt-Tevarih*'de Girlandsız tiplere çok rastlanır (TpSM - 1653-H). 1407 tarihli Hamsede (TpSM - 796-H) aşağıdan sarkan girland görülür. Kuskunun eğere bağlanan yerinden ve girlandın ortasından ikişer tane süs kayışları sarkar. 1410 [180], 1411 [181], 1420 [182] tarihli eserlerde girland yoktur.

Baysungur devrinde kuskunların bir kısmı girlandlı ve bir kısmı da girlandsızdır. [183]

XIV. asır girlandları gibi büyük ve aşağıda değil; kuskun kayışları arasına girmiştir. [184] Şeyhî'nin (Lev. VII a) deki kuskununa çok yakındır. Bu devir kuskunlarının eğere bağlanan yerinde iki tane süs kayışı sarkar. *Çahar Makale*'de de böyledir (TİsM - 1954) [185]. Hem girlandsız ve hemde çift süs kayışı vardır.

XV. asrın ortasında, 1440 tarihli yalnız bir eserde XIV. asır kuskununa rastladık (TpSM - 774-H). Mahiyeti epeyce değişmiştir. Bu zamanda, esasen eski girland şekilleri yerlerini "V" şeklindeki askılara bırakmışlardı. (TpSM - 870-H) deki 1444 tarihli hamse, bu tip kuskunun mübeşirlerini kendinde saklar. 1451 tarihli şahnamede (TİsM - 1945) girlandsız kuskunlar gene çoğalır.

Atların sargısına ekseriyetle bir örtü örtüldüğü için, kuskunları görmek mümkün olmamaktadır. Girlandsız kuskunlar, Behzad'ın ve talebelerinin eserlerinde çok yayılmış bir modadır. [186] Eğerin yanından çift süs kayışları da sarkar. Fakat Şeyhî'nin eserlerinde bulunan kuskunların Püskül tezyinatı Behzad mek-

[175] Bu tip Behzad mektebinde de devam eder. Şeyhî'ninki ile farkı küçükse de ayrı bir tip olarak kabul ediyoruz.

[176] V. Karabacek, *Abendländische Künstler zu Konstantinopel im XV. und XVI. Jahrhundert*, Wien 1918, S. 39, Taf. II, IV.

[177] F. Sarre, *Aynı esr.* Taf. 108.

[178] Kühnel, SPA, V, 828.

[179] *Aynı esr.* 830, 850, 863 - 64.

[180] Sakisian, fig. 48.

[181] Sakisian, fig. 80.

[182] Kühnel, *Aynı esr.* 862.

[183] Bk. Şek. 16.

[184] Kühnel, *Aynı esr.* 873.

[185] Bk. Sakisian, fig. 52.

[186] Grohman, Pl. 51 vs,

tebinde yoktur. Fikrimizce biraz eski unsurlardır. Şeyhî imzalı eserlerdeki kuskun ve göğüslüklerin yapılış teknikleri arasında da benzerlik vardır. Kayış üzerine konmuş madenlerle süslenmiştir. (Lev. VII a)da taşlar üçer üçer konmuştur. (Lev VII a) da taşlar üçer veya dörder konmuştur. Kaş koyma tekniğindeki benzerlik şüphesizdir.

Göğüslükler :

Göğüslüklere de bir göz atmağı faydalı buluyoruz. (Lev. VI a) daki atta göğüslük çifttir. Diğerleri tek kayıştır ve sarkan bir kayış ucu bunları süslemekte idi. XV. asrın başından itibaren görülen bu göğüslükler [187] Baysungur devrinde de varsa da uçları bizimki kadar aşağı sarkmaktadır. [188] XV. asrın ortasına ait göğüslüklere çok benzerler [189] Bu tip göğüslükler 1460 da moda olduğu gibi [190], 1478 senesinde de modadır. [191] XV. asrın sonunda Behzad'a ve Kasım Ali'ye atfedilen eserlerde de vardır.

Şeyhî'nin göğüslüklerinde Safavî Karakteri de vardı. (Lev. VIIa) daki çift göğüslük, 1504 e ait Şeyh Muhammed'in eserinde ve Safevî minyatürlerinde görülür. [192]

9 — Çiçekler :

Stilize Çiçekler :

(Lev. I) de, kadınların sağ tarafında beş yapraklı bir çiçek görülmektedir. Herat ve daha ondan evvelki devirlerde, zeminleri süsleyen çiçekler gözden geçirilince, bunun bize hiç de yabancı olmadığı meydana çıkar. Yaprakçıkları, ayrı ayrı tecessüm ettirilmiş ortadaki çiçekten başka, biraz daha küçük beş yapraklı diğer beş çiçekle teşekkül eden bu kompozisyon, çok stylisé bir karakter taşır. Çiçeklerin yanından, tomurcuklarla dolu küçük ve taze filizler çıkar.

Müşahedemize göre bu çiçekler, XV. asrın başında moda olmağa başlamıştır. [193] Celâyir mektebinin beş yaprakçıklı bu çiçekleri, yaprakçıkları belirtilmiş veya belirtilmemiş tiplerile teşkil edilmiş kompozisyonları, bizimkine büyük bir yakınlık gösterir. [194] Tomurcuklar da iyice gösterilmeğe çalışılmıştır.

1410 tarihli, Şiraz mektebine ait eserde ise [195], güller tek olarak ele alınmıştır ve beş köşeli karakteri de ortadan kalkmıştır. Bunları başka kategoride mütalea edeceğiz.

Baysungur devrinde, Şeyh î'nin bu motfinin en yakın ve mütekâmil nümunelerini bulabiliyoruz (Şek 1). GMK'de yaprakçılar iyice belirtilmektedir. Tomurcuklar da bol olarak gösterilmektedir. GMŞ'de yapraklar çok fazlalaşır. Bununla beraber Şeyh î'nin çiçeğine benzeyen örneklere rastlamak mümkündür.

1473 tarihli bir hamsede (TpSM - 789-H), güllerin etrafının pek fazla yapraklarla çevrilmiş olduğu müşahede edilir.

XV. asrın ortasında, ehemmiyet daha ziyade zeminde yapraklara verilmiştir. Muhtelif şekillerde yaprak demetleri yapıldıktan sonra çiçekler bunlar üzerine konmuştur. Bir kısmında tomurcuk ilâve edilmişse de ekserisinde ihmal edilmiştir.

Susam :

1463 senesine ait bir hamse de bu tip çiçeklere rastlıyorsak da tomurcukları pek fazla mübalâğa edilmiştir. [196]

Behzad mektebinde tekrar modac olan bu çiçekler, biraz daha büyük ve mübalâğalıdır. Yaprakçıkların kenarları, kalın beyaz çizgilerle çizilmiştir.[197] Yaprakları, ya üzüm yaprağı şeklinde [198], veya-

---

[187] Kühnel, *Aynı esr.* 850, 862.
[188] Bk. Şek. 16.
[189] TPSM— 774, 781-H nr. lı eserlerde.
[190] Martin, II, 60, 61.
[191] TPSM — 1515 H, Şahnamenin atlarında.
[192] Sakisian, fig. 156.
[193] Bu motifler, De motte şahnamesinde görülmeğe başlar (Kühnel, SPA, V, 851). *Zübdet,üt-Tevarih*'de çoktur.
[194] Kühnel, Aynı esr. 856 A.
[195] Kühnes l, Aynı esr. 861. A.
[196] Schulz, II, 46B.
[197] Kübnel, SPA, V, 889.
[198] Schulz, II, 57.

hut da kenarları dantelalıdır. Halbuki Ş e y h î'nin eserlerinde bulunan bu tip çiçeklerin yaprakları düz ve mızrak ucu şeklindedir.

XVI. asrın başında Ş e y h î'nin çiçeklerinin güzel örneklerine rastladığımızı da itiraf etmeliyiz.[199] Bunlar bilhassa Uzakşark karakterini taşıyan çiçeğidir.

Fikirlerimizi hülâsa edersek, (Lev. I) daki çiçeği, Uzakşark karakterini taşıyan bir minyatürde bulunmasına rağmen, geniş olarak T i m u r î l e r mektebine dahil bir motif olarak kabul edebiliriz. Çünkü bu mektebin içine Şiraz da dahildir. Fakat Uzakşark karakterindeki bu eserin içine nasıl girmiştir? Yoksa bu eserin menşei de aslında Ortaasya veya Uzakşark menşeli miydi? Görülüyor ki bir çok problemler ortaya çıkmaktadır.

Kaplanla öküzün mücadelesini tasvir eden sahnenin zeminine yapılan çiçek, biraz accle olarak yapılmıştır. Hatta sonradan da ilâve edilmiş olabilir. Fakat çiçeğin karakteri muahhar devirlerle pek telif edilemez. XV. asır ortasına ait hususiyeti taşıyor. Bundan sonraki devirler için, H e r a t mektebi ile pek telif edilememektedir. Yahut da Herat mektebi ile menşei bir, fakat inkişafı ayrı bir mektep aramak icap etmektedir (Şek. I).

Elinde yılan tutan şahsı ihtiva eden eserde, yukardaki eserdeki acele yapılmış çiçeğin çok yakın bir tipine rastlıyoruz. Bu deliller, Ş e y h î imzasını taşıyan eserlerdeki motif birliğini ispat eden delilerden birisidir.

Susam .

Şeyhî'in bir *Kelile ve Dimne* minyatürünün sol tarafında, büyük ve geniş yapraklı bir çiçek görülmektedir. Bu yapraklara ve çiçeğe çok benzeyen diğer bir çiçeği de atmaca minyatüründe bulmaktayız. Her ikisi de dört yapraktan teşekkül etmiştir. Yaprakların arasına üç çiçek konmuştur. Her iki eser de "Ş e y h î imzasını taşır. Bu imzayı taşıyan eserler arasında üslup birliğini ve motiflerin vahdetini ispat edecek delillerden birisi de budur.

Bu minyatürün sağ alt köşesinde bulunan susam da tetkike değer. Bu nebatın yaprakları karakteristiktir. Aynı yapraklar muhtelif çiçeklerle birlikte görülürler İlhanî devrinden itibaren, bu yaprakların karakteristik nümuneleri görünmeğe başlar.[200] Bazı yapraklar arkaya doğru keskin bir şekilde kıvrılmıştır. Her kökte altı yapraklı üçer çiçek bulunur.

Aynı yapraklarla süslenmiş nebatları, tam manasile Uzakşark karakteri taşıyan eserlerde de görürüz.[201] C e l â y i r mektebinde çiçekler tekleşir.[202] B a y s u n g u r devrinde çiçekler iki tane olur. Ve ekseriyetle birisi öne doğru eğilmiştir.[203] 1477'de çiçekler gene tek olur. (TpSM - 795-H) ve (TpSM - 1515-H) deki hamselerde bunu açıkça görebilmekteyiz. Fakat bunların hiç birisi bizi tatmin etmemektedir. Çünkü bizimki açmamış, onlar ise açmış susamdır.

Gül Dalı :

22 a daki Gül dalının başka kopyasına rastlayamadık. Ş e y h î imzasını taşıyan bu minyatür, biraz eski bir karakter taşır. Muntazam bir inhina ile yukarı doğru çıkar. Bu inhina yerlerinde, iki gül vardır. Güllerin şekilleri (Lev. VIIa) daki güle benzemezse de yaprakları çok yakındır. Hafifçe arkaya doğru kıvrılmışlardır. Gül ve tomurcuklar üzerinde, altın yaldızla hafif hare ve çizgiler meydana gelmiştir. Dalın boyu haddinden fazla uzamıştır. Bordür tezyinatı olarak kullanılan bir dal olması da muhtemeldir. Küçük kelebekçiklerin uçuşması eserin bir Uzakşark motifi olması ihtimalini fazlalaştırmaktadır.

---

[199] Cenneti tasvir eden bu tablo, S c h u l z'un "anfang des 16. jahrhunderts" demesine rağmen (II, 72), M a r t i n "about A. B. 1440" demektedir (II, 57). Bu eser, Martin'in dediği kadar eski olmasa bile, XV. asırdan sonraki üslûbu da pek fazla ihtiva etmektedir.

[200] M a r t i n, II, 44.

[201] M a r t i n, Aynı esr. 33.

[202] M a r t i n, Aynı esr. 45.

[203] K ü h n e l, SPA, V, 866, 872.

1436 tarihli *Paris Mirâcname* nüshasında buna benzer bir dala gene rastlamaktayız.[204] Yapılış şekillerinde ve üslûp bakımından aralarında fark vardır. Fakat yaprakların şekli ve gülün katmer katmer tecessüm ettirilişi bakımından mukayeseye değer. Bu eserin üzerinde U y g u r c a yazı da vardır.

Eserin İ s l â m î bir menşeye dayandığı çok şüphelidir. Bu eseri gördükten sonra M a n i minyatürlerindeki bordürleri hatırlamamak elden gelmez.[205] Arada büyük bir zaman farkı vardır. Bunu kabul etmek lâzımdır. Kelebekler, Y ü a n devri üslûbunu hatırlatır.[206]

Kamış :

(Lev. Vb) de yaprakları, kamışa benzeyen, uzun nebatlar görülmektedir. Uçlarında büyük başaklar vardır. *Cami'üt*-Tevarih'lerde bu nebatların küçük boylu tiplerine rastlanır.[207]

Kelile ve Dimne kitaplarında bu motife çok rastlanır.[208]

B a y s u n g u r devrinde çok küçük tiplerine rastlanır.[209]

XV. asrın ortasında, bunların küçük yapraklı tiplerine rastlanır.[210] (Şek.) daha uzun yapraklı ve bizimkine yakın tipleri bu tarihten itibaren çok görülür.[211]

Bu motif, *belirli olarak B e h z a d* imzalı bir eserde meydana çıkar.[212] Nedense, B e h r a m G u r 'un av sahnelerinde bu motifler çok görülür. Hatta XVI. asırda yapılmış av sahnelerinde bile bu motif ihmal edilmemiştir.[213]

Bu nebatların, bizim eserlerimizde de B e h r a m G u r'un av sahnesinde bulunması karakteristik bir vasıf olarak kabul edilmelidir. Bu bakımdan Ş e y h i ile B e h z a d arasında bir yakınlık ve münasebetin bulunduğunu kabul etmek mümkün olabilir.

(Lev. Vb) deki av sahnesini, elimizdeki malzeme ile karakterize edemedik. Günebakan nebatlarına benzeyen bu çiçekler, kendilerine has bir hususiyet arzederler. Çiçeklerin yukardan aşağıya veya yanyana dizilişi, yapraklarla teşkil ettiği kombinezon, XV. asrın ikinci yarısına has bir tip manzara arzeder. Fakat aynı çiçeklere kaynaklarda rastlıyamadık.

---

[204] K ü h n e l, SPA, V, 877. Bu çiçeğin esas mevzu ile bir ilgisi yoktur. Eserin sağ köşesine bir kenar süsü olarak konmuştur.

[205] R. G r o u s s e t, Les civilisations de l'Orient, Paris 1930, 167.

[206] Çinde M o g a l devri minyatürcülüğünün en büyük mümessili C h ' a o M e n g - f u'nun mensup olduğu mektebin en belirli motiflerinden birisi bu böcek ve kelebeklerdir (W. C o h n, La Peinture Chinoie, Paris - London 1948, S. 27.

[207] M a r t i n, II, 43.

[208] K ü h n e l, SPA, V, 843.

[209] K ü h n e l, Aynı esr. 866.

[210] M a r t i n, II, 64.

[211] K ü h n e l, Aynı esr. 881.

[212] M a r t i n, II, 67.

[213] S c h u l z, II, 80, 90.

Res. 1 — (Levha I a)

Res. 2 — (Levha I b)

GENEL
ABİDELER
ŞUBESİ
ARŞİVİ

Res. 3 — (Levha II a)

Res. 4

Res. 5 — (Levha V a)

Res. 6 — (Levha V b)

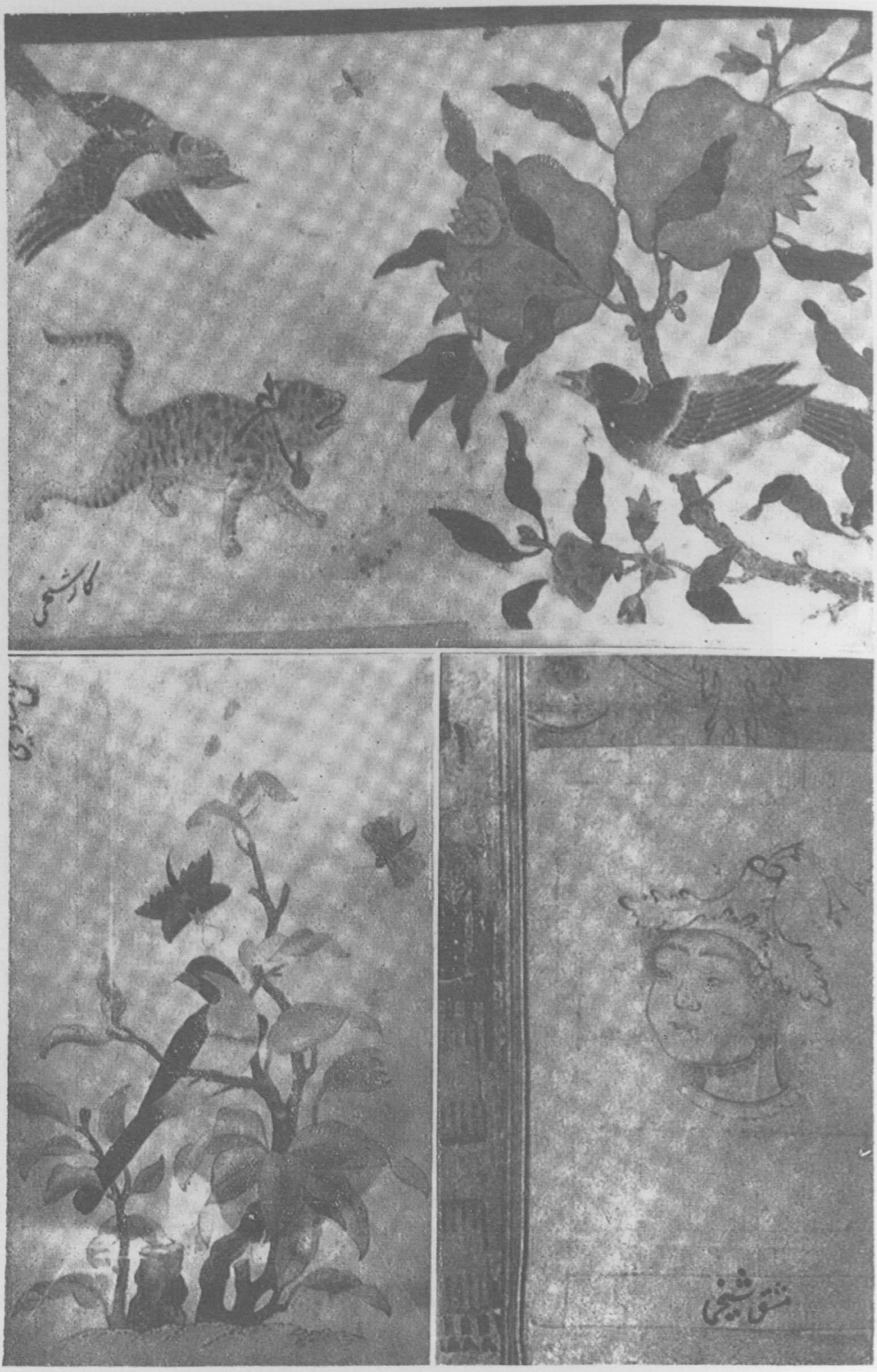

Res. 7

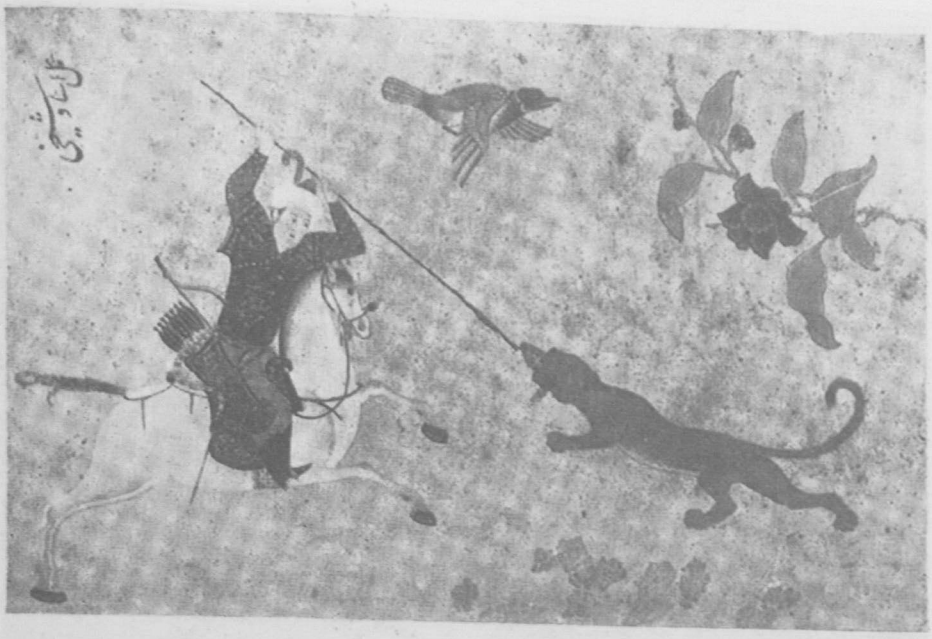

Ses. 8 — (Levha VII a)

Res. 9 — (Levha VII b)

Res. 10 — (Levha VIII a)

Res. 11 — (Levha VIII b)

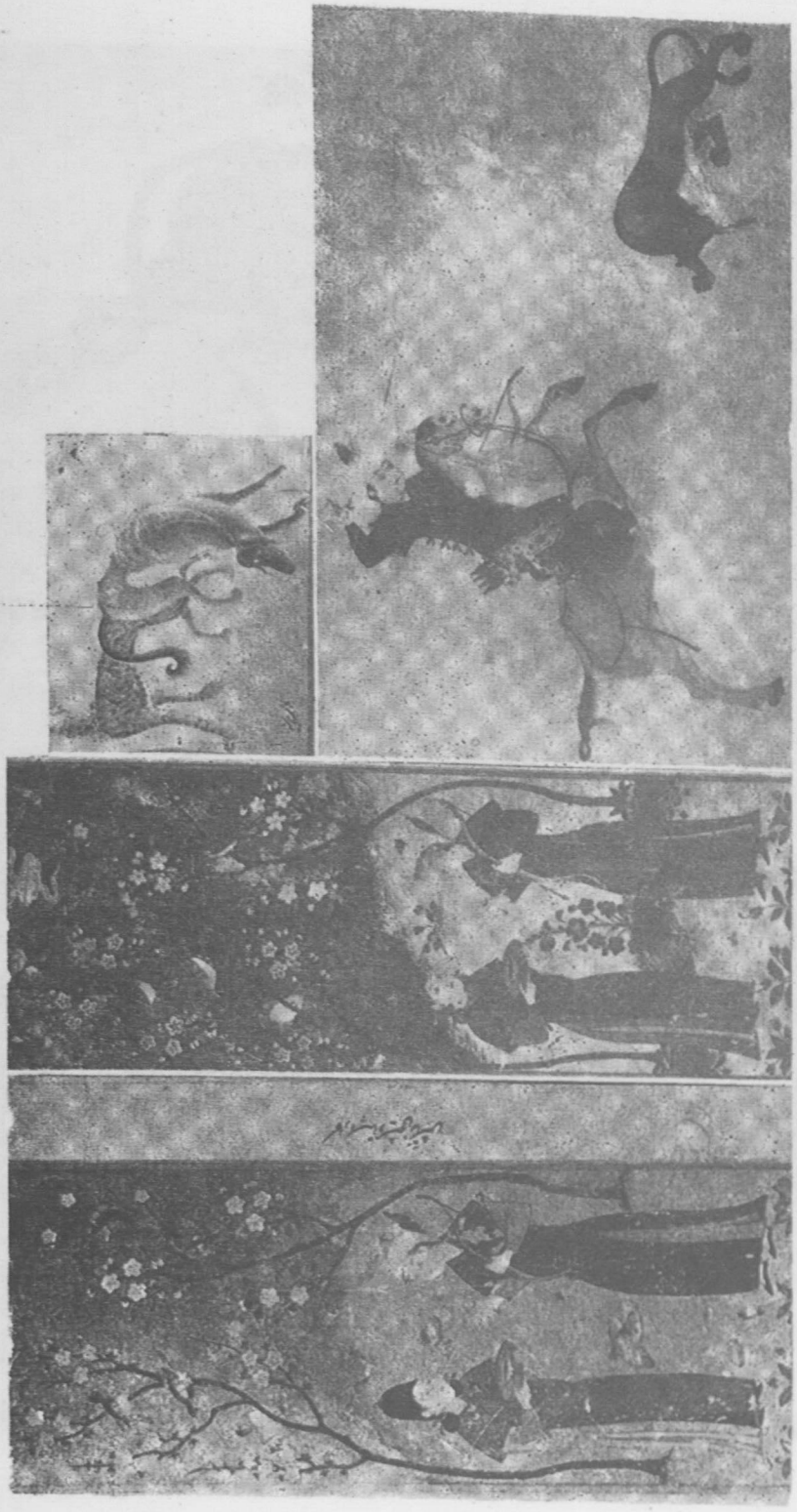

Res. 12

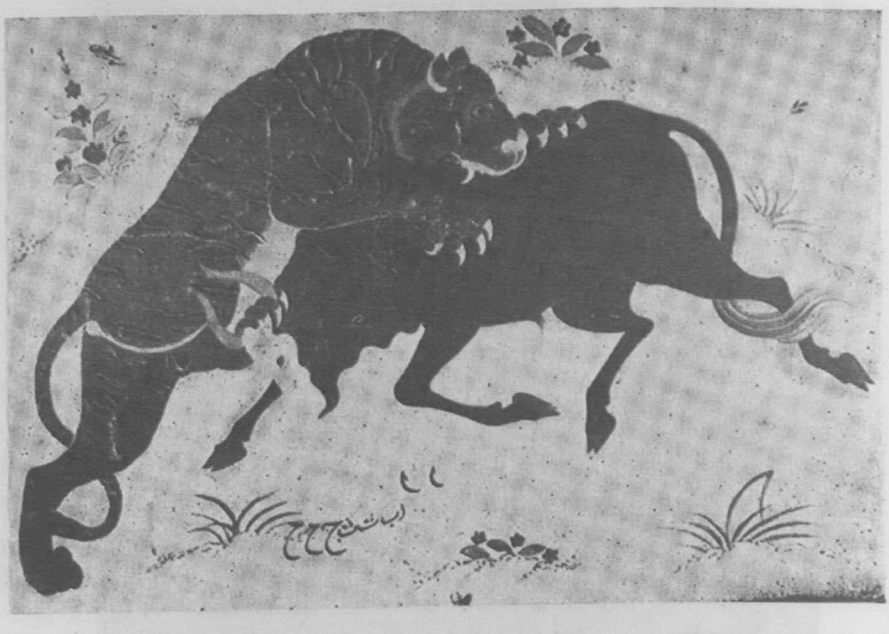

Res. 13 — (Levha X a)

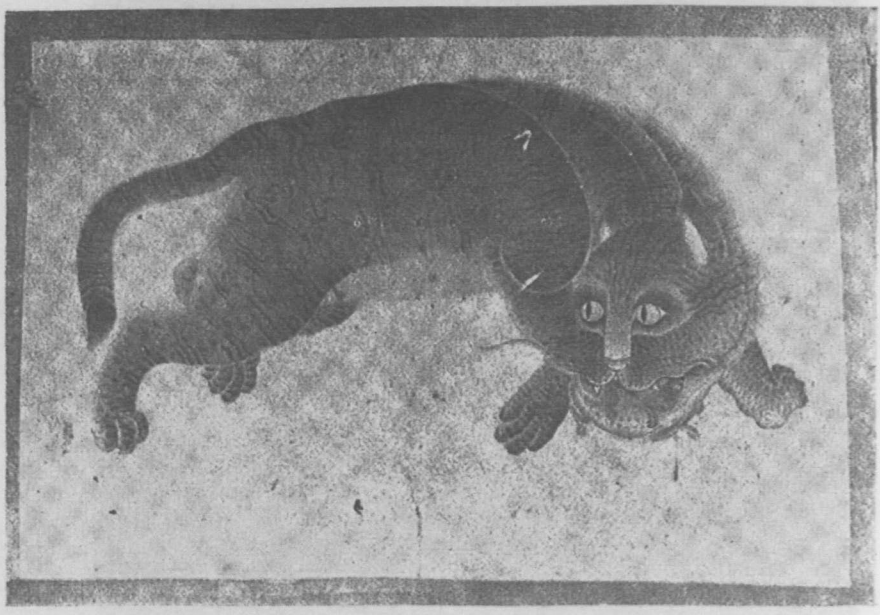

Res. 14 — (Levha X b)

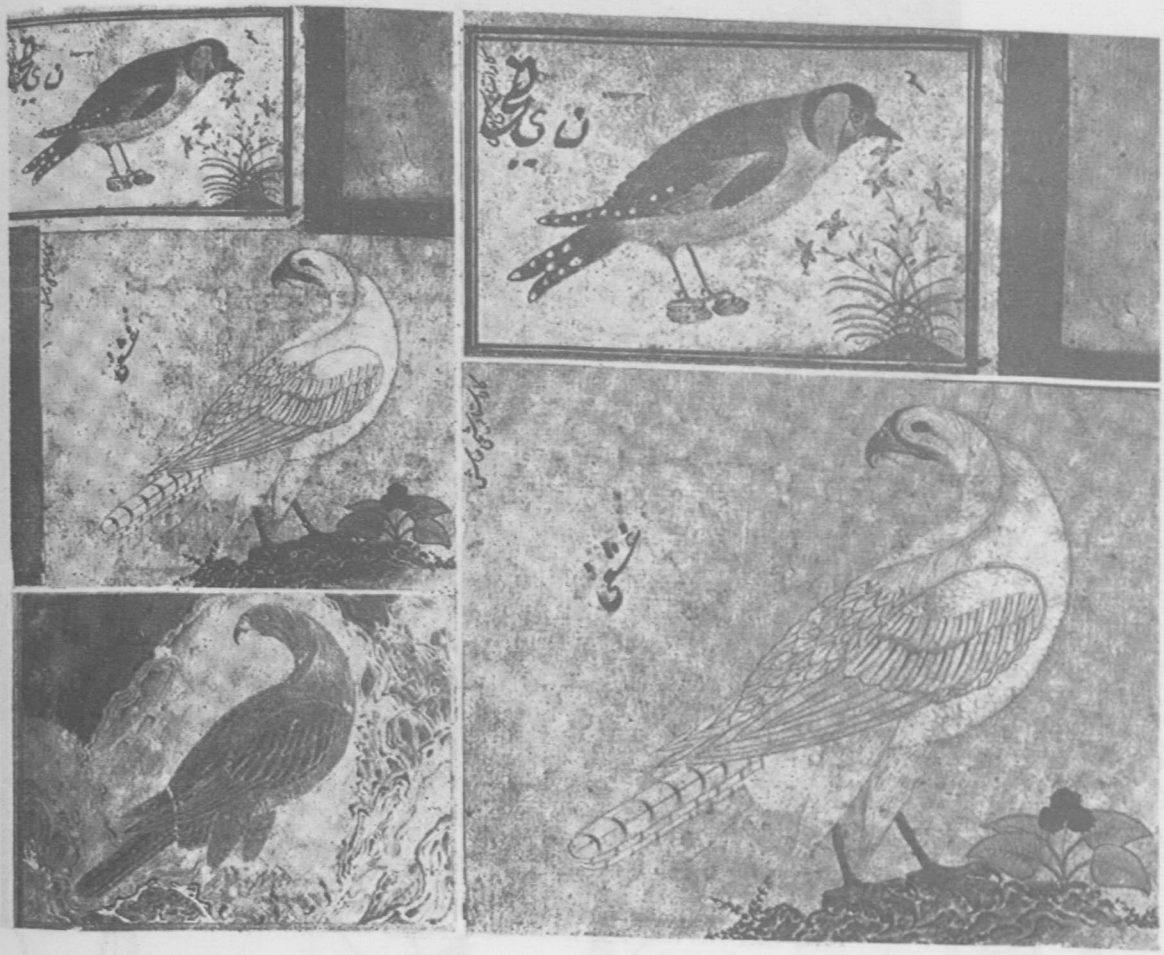

Res. 15

Res. 16

Şekil — 1

Şekil — 2

Şekil — 3

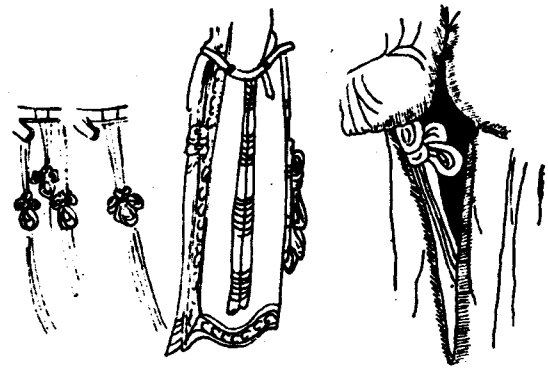

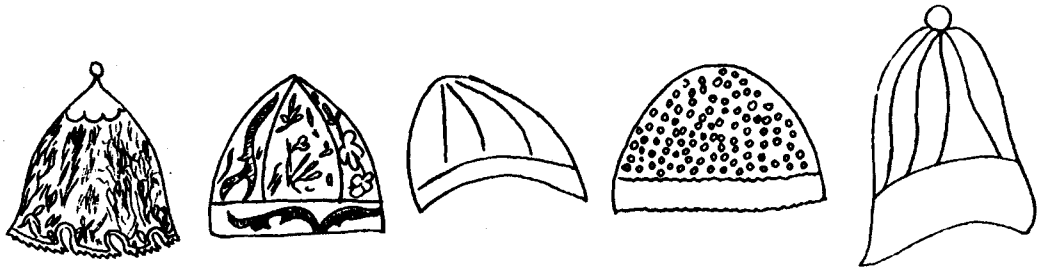

Şekil — 4

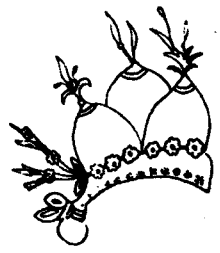

Lev. II A.

Şekil — 5

Lev. I A.

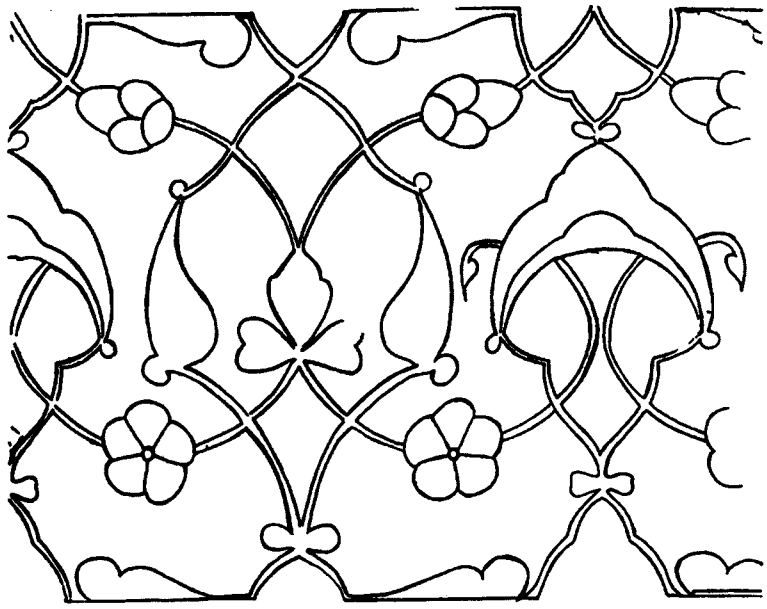

Şekil — 6

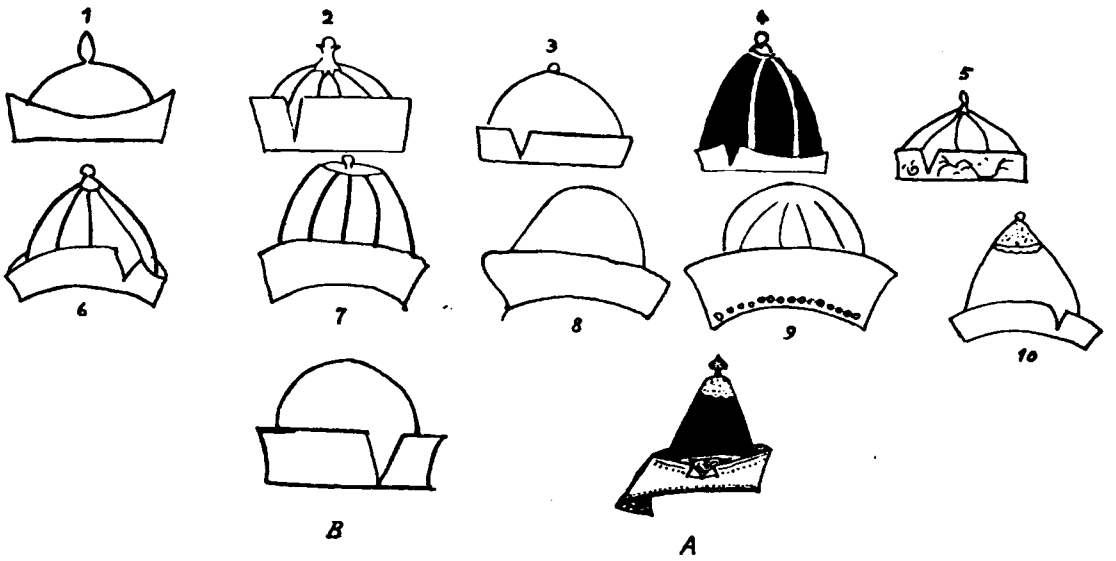

Şekil — 7

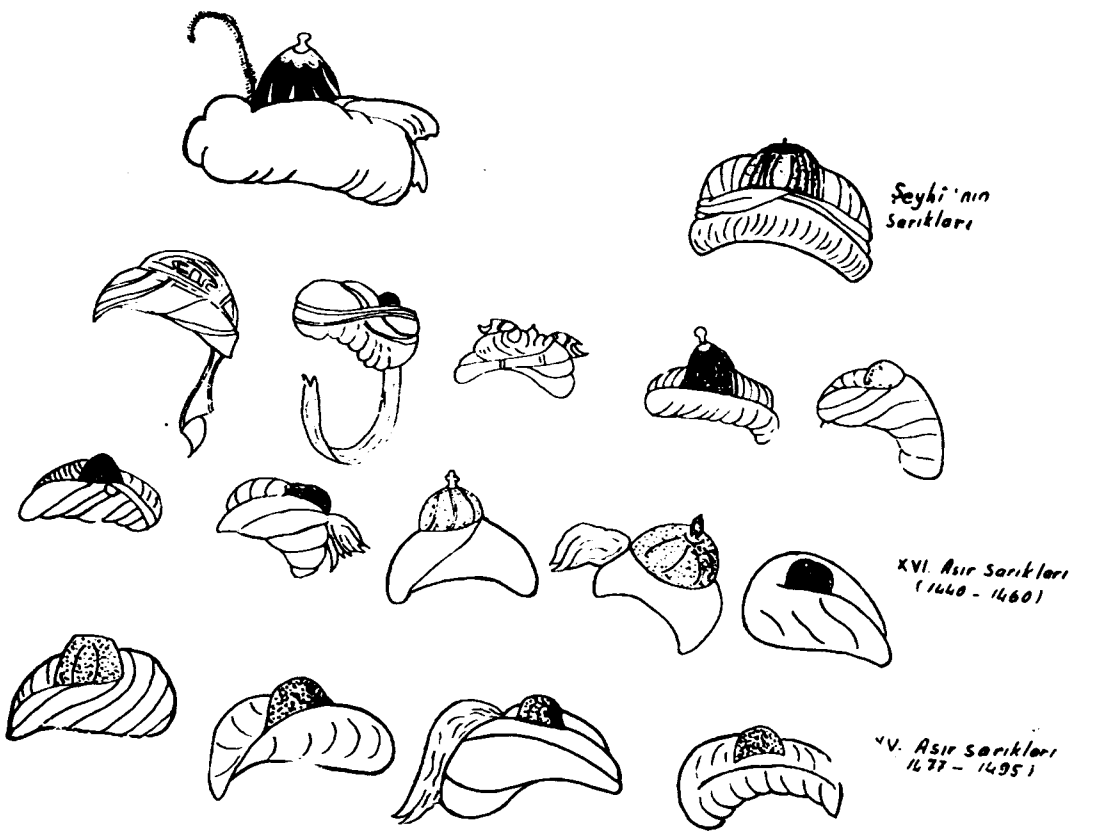

Şekil — 8

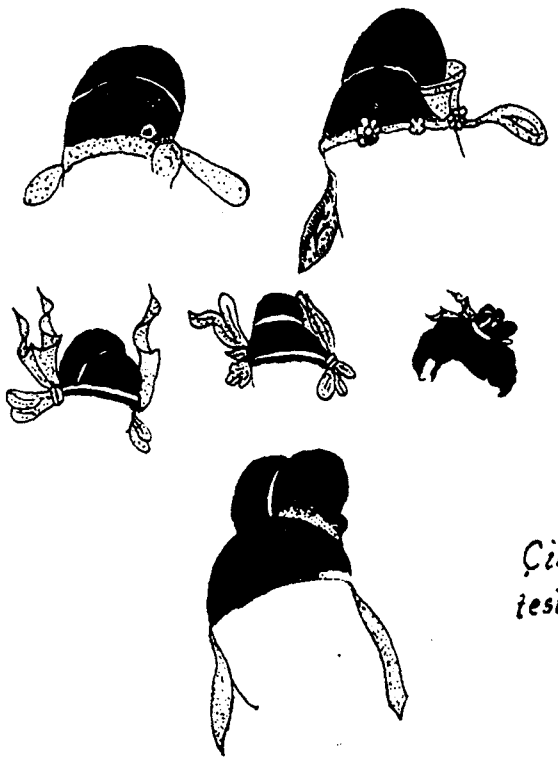

Şekil — 9

Şekil — 10

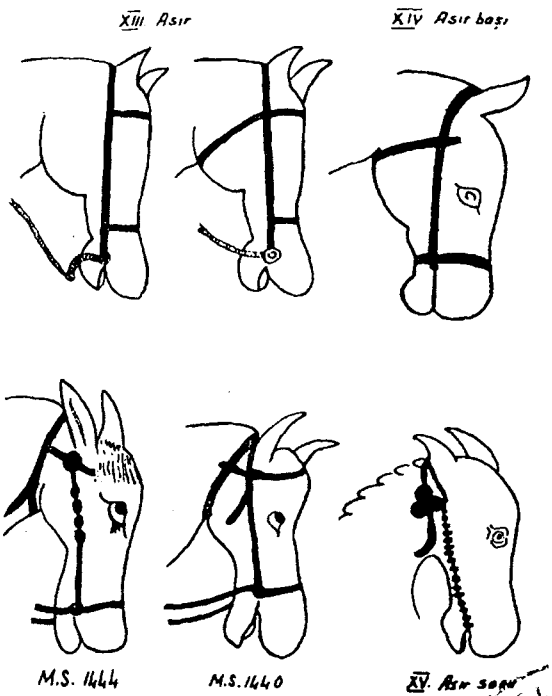

Şekil 11 - 12

KONYA'da ALEVÎ SULTAN MESCİDİ VE MİHRABI

MEHMET ÖNDER
Konya Müzesi Müdürü

1953 yılı baharında, Konya Hükûmet Konağı batısındaki caddenin, Belediye tarafından yeşil saha olarak tanzim edildiği bir sırada, ameleler tarafından 0.50 M. derinlikte bir kapak taşı bulunmuş, taş kaldırıldığı zaman, altından kubbeli bir mahzenin çıktığı hayretle görülmüş ve durum Konya Müzesi'ne ihbar edilmişti. O zaman Müzelerde Anıtlar Şubesi Müdürü olan sayın dostum Yük. Mim. Ali Saim Ülgen'le birlikte, kazı yerine giderek, tetkiklerde bulunduk. Bir Selçuklu Türbesi'nin yer altı cenazeliği olduğu anlaşılan mahzen, 4x4 M. eb'adında kare bir salondan ibaretti. 3 M. yüksekliğinde taş ve tuğladan örülmüş duvarları ve üzerinde basık bir kubbesi vardı. Zemindeki ıskaralar üzerinde, kısmen çürümüş, üç adet, tahta sanduka ve içerisinde de iskeletler görülüyordu. Mahzeni tekrar kapıyarak, çevresini muhafaza altına aldırdım. Sonradan yaptığım tetkiklerle bu Türbenin hüviyetini tesbit ederek, yerinin kaybolmaması ve devamlı muhafazasının sağlanması için bulunduğu yere bir de tanıtma levhası diktirdim. Bugün, kısmen yeşil saha olan bu sahayı tetkik edenler, şu ibareyi taşıyan bir levha ile karşılaşacaklardır : *"Burası Alevî Sultan Mescidi ve Türbesinin yeridir. Selçuklu devri. Altta Türbeye ait mezar mahzeni mevcuttur."*

Şimdi tetkiklerimize gelelim. Bilindiği gibi, Selçuklu devri mimarî eserlerinin toplu bulunduğu merkezlerden biri de Konya'dır. Anadolu Selçuklu Devletinin bu büyük başşehrinde, XII. - XIV. cü yüzyıllarda yapılmış mimarî eserlerden ancak bir kısmı muhafaza edilerek zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bu devirde yapılmış, sayıları pekçok olan cami, mescid, medrese, türbe v. s. gibi eserler zamanla, ya harap olup yıkılmış, veya yıktırılmış, birçoklarının yeri dahi kaybolmuştur. Konya'da, mevcudiyetlerini ancak elimizdeki vakfiyeleri ve türlü kayıtlariyle tanıyabildiğimiz, fakat yerlerini dahi bulmakta güçlük çektiğimiz, Kadı Mürsel, Kadı İzzeddin camileri, Akıncı Mescidi, Gevhertaş, Seyfiye, Nizamiye medreseleri, Nalıncı Baba Türbesî... bu cümledendir.

Alevî Sultan (علوی سلطان) [1] Mescidi de, pekçoklarının hatırladıkları ve kaydettikleri gibi [2], Konya Hükûmet Konağının batı cihetinde bulunuyordu. Mescid, 1924 yılında, Konya Belediyesi tarafından —meydanı genişletmek maksadiyle— istimlâk edilerek yıktırılmış, kurşunî renk, yekpare mermerden oyulmuş mihrabı da, ayni yıl Konya Sultanisi Müzesi'ne kaldırılmıştır [3]. Yıktırılmadan önce, alınmış bir fotoğrafından anlaşıldığına göre, gerek Mescid, gerekse bitişiğindeki Türbe, bugün Konya'da örnekleri bulunan, klâsik tip Selçuk-

[1] Bu kelime "Ulvi Sultan şeklinde de okunabilir. Bizce doğrusu yazdığımız gibidir.

[2] M. Yusuf, *Konya Asar-ı Atika Müzesi muhtasar rehberi*, S. 88, 1932. Yenifikir Mecmuası, Sayı : 6, S. 19, 1925.

[3] Halen Konya Müzesi'ndedir. Envanter No. 907.

lu devri tarz-ı mimarîsinde inşa edilmiş eserlere benzemektedir. (Resim : 1).

Mescid'in inşa edildiği yıl, banisi Alevî Sultan hakkında şimdilik vazıh bir bilgimiz yoktur. Yalnız, Konya Vakıflar Müdürlüğü vakfiye defterlerinde (C : 1, S : 84), *"Alevî Sultan vakfiyesi suretidir"* başlığı altında, adi rık'a ve siyah mürekkeple yazılmış, 31 satırlık, arapça bir vakfiye sureti, bize bazı ipuçları vermektedir. 874 senesi Rebi'ül-evvel ayının 24 ncü günü (2 Ekim 1469) Mevlâna Sofî bin Kasım Halife ve Ahmed bin Tanrıvermiş ve Yakub bin Abdullah'ın huzurlarında tanzim edilen, imlâ yanlışlariyle dolu bu vakfiye suretinin *(Resim : 2)* mealen ve hülâseten tercemesi şöyledir :

"Cenâb-ı Hakk'a, Hazret-i Muhammed'e ve al u eshabına dua, izzet ve kerem, hayır ve hasenat sahibi ve Alevî oğlu demekle meşhur Seyyid Ahmed bin Ali bin Muhammed Alevî, aklı, fikri ve sıhhati yerinde iken, dünya ve ahiretini düşünerek, Hakkın rizasını ve Peygamber'in şefaatini dileyerek, bu vakfiyenin yazıldığı zaman tasarrufu altında bulunan ve dört mihver üzerinde dönen ve Çeşnigir Değirmeni diye anılan ve Konya şehrinin dışında, kıblesi dağ, doğusu Kemer Değirmeni, şimali dağ ve garbi harap değirmen ile çevrilmiş olan değirmenin, bütün hakları ve herşeyi ile Seyyid Sadreddin'in Konya şehri içinde ve Müstevfî Hamamının yanında yaptırdığı Mescidin üzerine vakfetmiştir. Vâkıf, vakfın tevliyetini, nesilden nesile sürmek şartiyle erkek evlâdına, onlardan kimse kalmazsa, kız evlâdı üzerine şart koşmuştur. Vakfın hasılâtı üçe ayrılacak, üçte biri mescidin mesalihine, diğer üçte biri evlâdına, diğer üçte biri de Mescid ve Değirmenin tamirine sarfedilecektir. Vâkıf sağ oldukça, idaresini ve tevliyeti üzerine almıştır. Bu vakıf, fıkıh ve fetvaya uygundur. Kıyamet gününe kadar devam etmek üzere ve bütün şartlariyle vakfedilmiştir. Eğer Mescid yıkılır ve yapılması mümkün olmazsa vakıf hissesi müslümanların fukara ve miskinlerine kalacaktır. Allah'a ve ahiret gününe inanan hükümdar, ümera, kadı, ve müftüden hiçbir kimse bu vakfı bozamaz. Bunu işittikten sonra günâhı bozanın üzerinedir. Bu hüküm 874 yılı aylarından Rebi'ül-evvel ayının 24 cü günü yazıldı.

Mevlâna Sofî b. Kasım Halife

Ahmed b. Tanrıvermiş

Yakub b. Abdullah

Bu vakfiye suretine göre[4], Alevî oğlu denmekle meşhur Seyyid Ahmed'in şeceresi şöyle düzenlenebilir :

Muhammed Alevî
↓
Ali
↓
Ahmed (Alevî oğlu) 874 H. (1469 M.) yılında sağdır.

Vakfiyede Alevî Sultan Mescidi'ne dair bir kayıt yoksa da, Çeşnigir[5] nam değirmenini Konya'da Seyyid Sadreddin'in[6] yaptırdığı Mescid üzerine vakfeden hayır ve hasenat sahibi Alevî oğlu Ahmed'in, Alevî adıyla maruf dedelerinin daha evvel bir mescid ve türbe yaptırmış olmaları akla gelebilir. Esasen

---

[4] Vakfiyenin tanzim edildiği tarihten bir kaç yıl evvel Konya'da Karamanoğlu hâkimiyetine son verilmiş, 1466 yılında, Konya, Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı ülkesine katılmış bulunuyordu. (*Tac'üt-tevarih*, C. I, S. 512. Hammer, C. 3, S. 19. Bazı kaynaklar, bu arada *Tarih-i Eb'ül-fetih*, S. 139, bu tarihi 872 H. (1467 M.) olarak gösterir.

[5] Çeşnigir Değirmeni, Konya'nın dışında, Dere Çayı boyundadır. Burada 21 tane değirmen mevcuttu. Bunların çoğu Karamanoğulları devrinde yaptırılmışlardı. (Bak : A. Gordlevski, *Konya ırvâ ve iska tarihine dair materyaller*. Konya Mec. S: 1057)

[6] Sadreddin Konevî Camî'dir. 1273 yılında yaptırılmıştır.

bu aileye ait vakfiyenin hemen altında, 10 Cemazi'ül-evvel 1202 (18 Şubat 1788) tarihli, üç satırlık şöyle bir kayıt vardır:

(Medine-i Konya'da Hacı Emir Mahallesin'de vâki' Alevî Sultan Mescid-i şerifi vakfından vazife-i muayyene ile ve Alacahan Kurbünde kâin... Mescid-i şerif vakfının nısıf vazife-i muayyene ile nısıf hisse tevliyetlerine mutasarrıf olan Seyyid Mehmed Halife ibn Ahmed'in kendi hüsn-i rizasiyle mutasarrıf olduğu nısıf tevliyeteyn-i mezkûreteyni İbrahim b. Abdullah'a ferağ ve kasriyedinden tevcihen tarih 10 Ca. 202 Mustafa)

Bu kaydın da altında, 13 Muharrem 1231 (16 Aralık 1815) tarihinde mezkûr Mescid'e yeni bir müezzin-i evvellik tevcihi görülmektedir:

(Medine-i Konya'da El-hac Emir Mahallesi'nde vâkî, Alevî Sultan Mescidi vakfından alınmak üzere vazife-i muayyene ile müezzin-i evvelliğine Es-seyid Mustafa halife kendi hüsn-i rızasıyla Hasan b. Mehmed'e ferağ ve kasriyedinden tevcih tahriren 13 M. 1231)

Bundan sonra, diğer bir kayıt daha vardır ki, ayni yılın Zilkade ayında (Kasım 1815) Alevî Sultan Mescidi imamlığı, Hasan isminde bir zâta tevcih edilmiş olduğu görülmektedir.

Konya Müzesi Arşivinde mevcut *Konya Şer'iye sicilleri*'nde, Alevî Sultan Mescid'ine ait çeşitli kayıtlar görülmektedir. Bu kayıtlardan birinde (C. 11 S. 94) *"Alevî Sultan demekle maruf Seyyid Muhammed'in bina eylediği Mescid-i şerif"* tabiri bize Mescid'in banisi hakkında yukarıdaki şecereye uygun bir bilgi verdiği gibi, devrini de, yukarıda zikredilen 874 H. (1467 M.) tarihli vakfiyeden iki nesil evvele götürmektedir ki, Mescid'in inşaatını, XIII. cü yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkindir. *Şer'iye sicilleri*'ndeki diğer kayıtlardan birinde de (C. 29, S. 238), 1097 senesi Cemazi'ül-ahirinde (Nisan 1866), Alevî Sultan Mescidi cemaatı avarızı evkafının mütevellisi olan Derviş Beşe, (vakf-ı mezbur malından 1 oda, 1 harabe mutbak ve 1 avluyu ihtiva eden evi, Muradoğlu كبكسر مانيك e 30 Esedi kuruşa satarak, paranın murabaha suretiyle) arttırılmasını muvafık görmüş ve mülk, mezkûr şahsa satılmıştır. Ayni defterlerin birinde (C. 31, S. 284) Alevî Sultan Mescidi ve Türbesi'ne cabi tayini hakkında da kayıtlar mevcuttur.

Bütün bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Alevî Sultan Mescidi, Konya'nın Hacı Emir Mahallesi'nde[7] ve Alacahan civarındadır[8] Mescidin Konya Şehri içinde ve dışında vakıf emlâki mevcuttur. Asırlar boyunca imamı, müezzini ve cabisiyle yaşıyan Mescid, 1924 yılında istimlâk edilerek yıktırılmış, san'at yönünden değerli görülen mihrabı, önce Konya Sultanisi Müzesi'ne 1926 yılında da Konya Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Bugün Konya Müzesi'nde 907 numaralı envanterinde kayıtlı bulunan bu Mihrap, 2.60 x 1.21 M. eb'adında ve 0.21 M. derinliğindedir. 0.15 M. kaide üzerinden oyulmuştur. Mihrap kemerinin sağ ve soluna oturtulmuş iki kabartma hariç, tamamen yekpare, kurşunî renk mermerden oyulmuş ve tezyinatı kabartma olarak işlenmiştir. *(Resim : 3)*

Mihrap kemerini çevreleyen kabartma bezemelerin meydana getirdiği sathın kenar suyu, mihrabın süs sütünları üzerinden başlıyarak şerit halinde tipik bir

---

[7] *Konya Müzesi Şeriye Sicil* kayıtlarında (C. 36, S. 242), Konya'da böyle bir mahallenin adı geçmektedir ki bugün tesbit edilen yere isabet etmektedir.

[8] *Konya Müzesi Şeriye Sicil* kayıtlarında (C. 26, S. 131) keza bu Han'ın adı geçmektedir. Mezkûr Han'ın, geçen yıl istimlâk edilen Dedeler Hanı yerinde olduğu tevatüren söylenir.

Selçuklu Sülüs yazısiyle çevrilmiştir. Bu şerit üzerinde şu âyet-i kerime yazılıdır :

شهدالله انه لا اله الا هُو و الملئكة واولوالعلم
قائماً بالقسط لااله الا هوالعزيز الحكيم ۰
ان الدين عندالله الاسلام . . .

Bu âyetin mealen tercemesi şöyledir : *"Allah şu hakikate şehadet eyledi : Başka Tanrı yok, ancak O; bütün meleklerle ilim ululari da adl-ü hakka niyetle durarak şahid : Başka Tanrı yok, ancak O; aziz O, hakim O, doğrusu Allah indinde din İslâmdır..."* [9].

Bu yazılı kenar suyunun altında, mihrap kemerinin üst kısmını tamamen dolduran rumî bezemeler vardır. Mihrap nişinin kemeri klâsik stalâktit dolgularla işlenmiştir. Stalâktitlerin hemen altında ve burmalı süs sütûnlarının çerçevelediği mihrap nişinin ortasında üç bağla asılmış altta ve üstte, iki kandil resmi mevcuttur. Kandillerin altında, yine kabartma oyultmuş, mumlu iki mihrap şamdanı vardır. Bu kabartmalarla burmalı sütûnlar arasını rumî motifler doldurmaktadır.

Mihrâp stalâktitlerini çevreleyen kademeli kemerin sağında ve solundaki burmalı süs sütûnlarının başlıkları, tamamiyle dekoratif olup köşeleri üzerine yerleşen ve kare yüzey gösteren zar şeklinde birer prizmadan ibarettir. Bu şekildeki sütûn başlıklarını bazı Selçuklu devri eserlerinde, bilfarz Sahip Ata Cami'inin çinili mihrabındaki sütûnlar üzerinde, keza Kırşehir'deki Alâeddin Cami'i portali sütûnlarında, Karamanoğlu devri eserlerinden Konya'da Hasbey Dar'ül-huffaz'ı mihrabı sütûnlarında görmek mümkündür.

Netice olarak diyebiliriz ki, gerek Mescid'e ait kayıtlardan, gerekse Mescid'in tarz-ı inşası ve mihrabındaki san'at özelliklerinden, eserin, Anadolu Selçuklularının son devirlerine isabet eden XIII. cü yüzyıl sonları ve XIV. cü yüzyılın başlarında yapıldığı hükmünü çıkarmak mümkin olmaktadır. Bugün yer altında yalnız bir mezar mahzeni bulunan bu eser, yapısının bütün mimarî özellikleriyle tarihe karışmış, ismi dahi hafızalardan silinmiştir.

---

[9] *Âli İmran Sûresi*, âyet : 18-19 (*Kur'an-ı Kerim*).

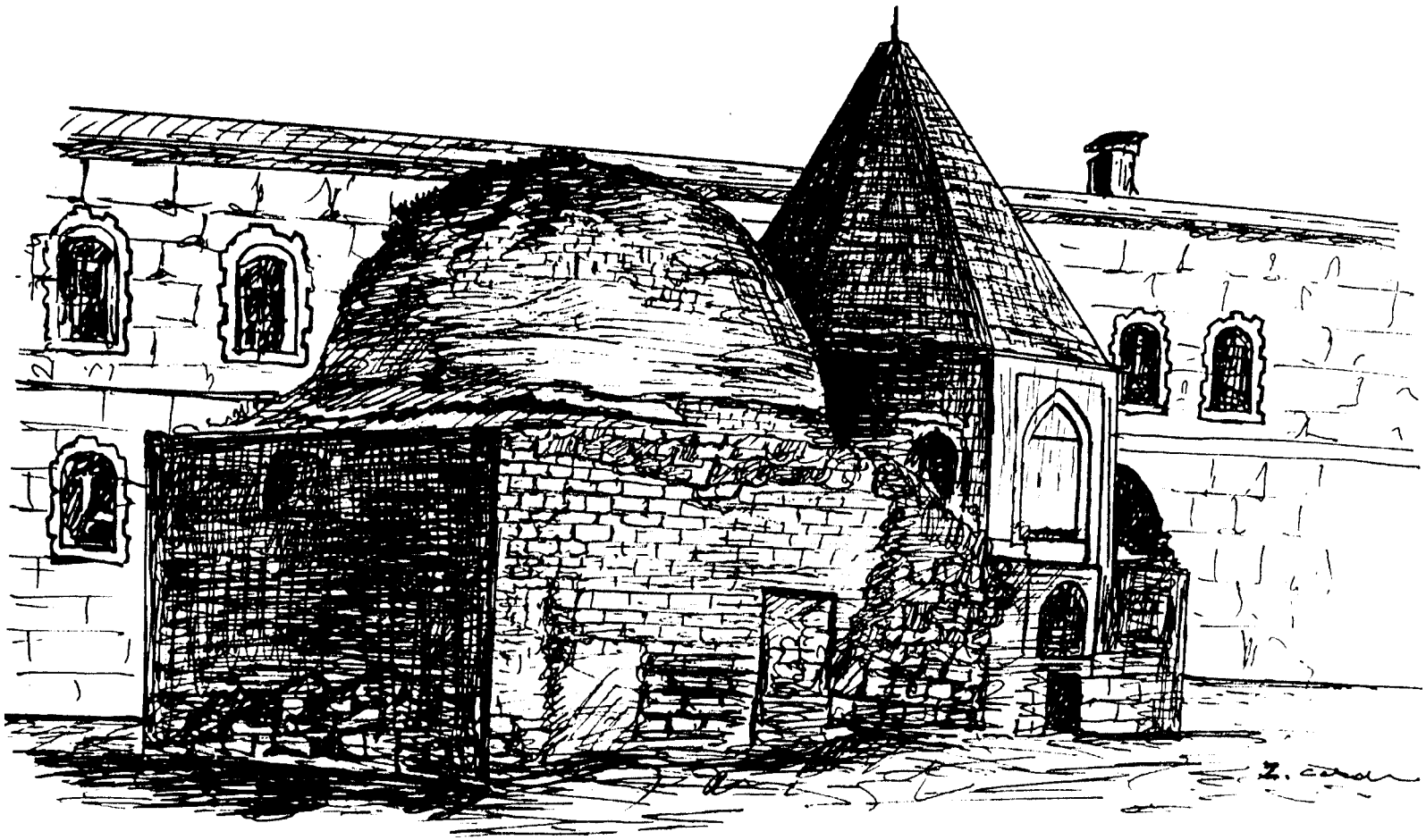

Res. 1 — Konya'da yıkılmış olan Selçuklu devri eserlerinden : Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi
(Yük. Müh. Ali Saim Ülgen'in koleksiyonundan)

Res. 2 — Alevi Sultan Vakfiyesi sureti
(Konya Vakıflar Md. Vakfiye Defterleri C. I, S. 84)

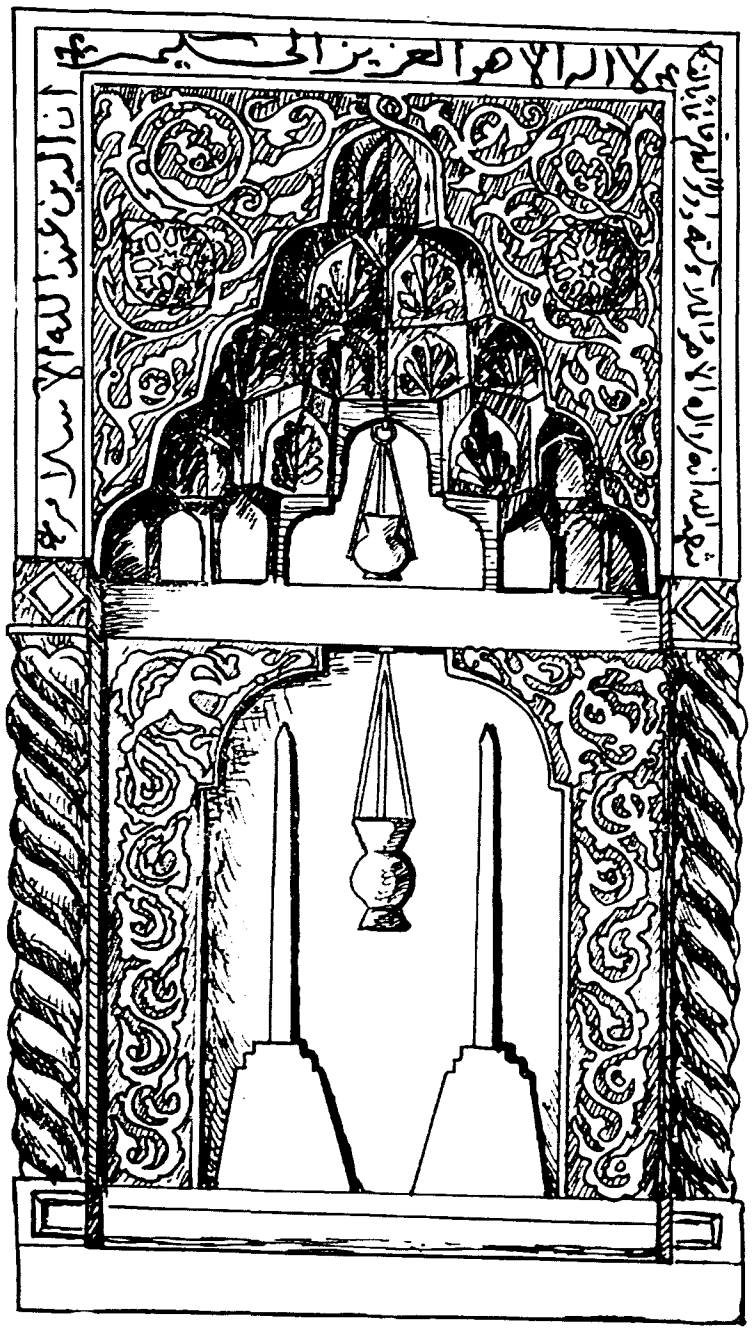

Res. 3 — Alevi Sultan Mescidi Mihrabı
(Konya Müzesi : 907)

FATİH DEVRİ SONLARINDA İSTANBUL MAHALLELERİ, ŞEHRİN İSKÂNI ve NÜFUSU

(Yüksek Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi; Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatından)

HALİM BAKİ KUNTER

İstanbul'un fethi kadar mühim bir hâdise de Türkler tarafından imarı olmuştur, dersek ancak hakikati ifade etmiş oluruz.

Şehir, Türkler tarafından fethi sırasında harap, bakımsız, dağınık, plânsız bir çehre arzediyordu. İstanbul'un haraplığı münhasıran muhasara ve fetih esnasında cereyan eden savaşlardan ileri gelmiyordu. Bizans'ın son devrinde belde esasen böyle perişan ve bitik durumda bulunuyordu.

Bu itibarla çizdiğimiz tabloda harbin tesirlerini lüzumundan fazla aramak yersiz ve hatalı bir hareket olur.

Bizans'ın son devrinde şehrin hali ve nüfusu, Fatih devrinde iskânı ve imarı tarafsız ve objektif bir şekilde tetkik ve mütalâa edilecek olursa İstanbul'un imarı mucizesi ve bunun sırları olanca ihtişamiyle meydana çıkar.

Millî mimarımız ve İstanbul tarihi hakkında birbirinden kıymetli eserler veren ve bu yoldaki eserlerin neşri hususunda güzide ve devamlı himmetler sebkeden Yüksek Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi bu mevzuu *Dergi*'mizin Fatih sayısı için tam bir vukuf ve salâhiyetle ele almış ve muvaffakiyetli bir şekilde işlemiştir. Bir makale hacmini çok aştığı cihetle bu etüdün müstakil bir kitap halinde basılması ve *Dergi*'ye yalnız İstanbul mahallelerine ait cetvelin konulması daha uygun görülmüştür.

Dergi'mizin bu sayısı ile birlikte neşir sahasına konulacak olan bu kıymetli monoğrafiyi ilim âlemine sunmakla büyük bir bahtiyarlık duymaktayız.

Müellif eserinin başında Bizans'ın son devrindeki bitkin ve perişan halini keskin hatlarla ifade ve tasvir etmiştir.

İstanbul fetholunduğu zaman mamur bir şehir nizamına uygun miktarda ahali ile meskûn bulunmadığı gibi sûr içindeki şehir dahi aralarında irtibat ve nüfus kesafeti bakımından nisbet bulunmayan mıntakalara ayrılmıştı. 1450 senesinden az evvelleri şehri gezip notlar bırakmış olan seyyahların verdikleri rakkamlar biribirinden farklı bulunmakla beraber bunların hepsi şehrin vüsatiyle mütenasip olmayan bir nüfus miktarı kaydeylemektedir.

Bunlardan Papalık Sefaret Heyeti azasından Feylesof Nikolos Von Cues şehrin nüfusunu 40,000, Tetaldi 30,000 - 36,000, Andrea di Arnoldi 50,000 olarak kaydetmişlerdir. Muhasara esnasında orada bulunmuş olan Sakız Piskoposu Leonardi'nin verdiği malûmat bu miktarı 70,000 olarak tesbite müsaittir. 14. Asır seyyahı Ebü'l-Fida ile 15. Asır başında Klavijyo'nun biraz sonra da Bundolmonthe de la Broquière'in verdikleri malûmat şehrin perişanlığını bütün açıklığiyle ortaya koymaktadır.

Klavijyo sırt kısımlarında şehrin buğday tarlaları ve bahçelerle dolu olduğunu söylemekte, Saraybrunu'nda bile bağ ve bahçelerin mevcudiyetini haber

vermektedir. Ona göre şehrin en meskûn kısmı Haliç kenarı ve sahilde sûr ile deniz arasındaki ince şeritti. Pek az kesafet Marmara sahilinde olup Bayezid'den sonraki sırtlar mahallelerden ari, pek çok kiliseler çökmüş ve harap vaziyetteydi. Mahallelerden mahrum geniş mıntakaları divarlarla çevrilmiş büyük araziye sahip manastırlar ve hâlî arazide yapılan mâlikâne tarzında -zengin bir kaç şahsa ait- ikametgâhlar teşkil ediyordu.

Bundolmonthe'da Marmara limanlarının ve bilhassa Langa'nın tamamiyle dolmuş bulunduğunu, Marmara sahilinde ahalinin Haliç cihetine naklettiğini yazmakta, Fatih Cami'i yakınındaki Havariyun Kilisesi'nin haraplığını, şehrin orta kısmında birbirinden tarlalarla ve ekin sahalariyle ayrılmış münferit mâlikâneler, köy tarzında iskân sahaları olduğunu belirtmektedir.

Türklerin eline geçtikten sonra şehre sanki sihirli bir el değmiş gibi bütün manzara değişiyor. Fetihten yirmi gün sonra Fatih, Bayezid'de sarayının yapılmasını emrediyor. Vezirler, devlet ricali, ulema, topçubaşılar, sekbanbaşılar, sancaktarlar, çakırcı ve çorbacıbaşılar şehrin belli başlı mıntakalarında birer cami veya mescit inşa ediyorlar; bunların etrafında mahalleler teşekkül ediyor, bir müddet sonra bütün boş sahalar doluyor. Fatih inşa ve imar faaliyetinde harp esirlerinin dolgun ücretler karşılığında çalıştırılmasını tensip ediyor. Elde ettikleri para, kısa bir zamanda hürriyetlerinin iadesini sağlıyor. Fatih de zamanın âdeti mucibince cereyan eden, fakat kendisini üzen bir halin nihayete erdiğini görerek memnun kalıyor. Bundan başka bir yandan kaçanların avdetine müsaade olunurken, öte yandan Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif yerlerinden getirilen halk toplulukları şehirde yer yer iskân ediliyor; böylece Fatih devrinde asıl şehirde 181 mahalle teşekkül ediyor.

İkinci Bayezid devrinde bu miktar daha da yükseliyor, hemen hemen son devirlerde mevcut olan mahalle sayısını buluyor. Muhterem müellif İstanbul'da 262 mahalle tesbit etmiştir.

Bunlardan 181 tanesi İstanbul'da, 8 tanesi Eyüp'te, 2 tanesi Kasımpaşa'da, 61 adedi Galata'da, 10 tanesi de Boğaziçi ile Üsküdar'dadır.

Eserde şehrin neşvüneması ve Kostantaniye'den İstanbul'a geçişi sıhhatli ve canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Mahallelerin ilk ağızda ufacık topluluklar halinde taazzuv etmesi ve bir kısmının ananevî Mescit çekirdeğinin etrafında teşekkül eylemesi, bir kısmının meşhur veya meşhurca zatların isimlerine izafe edilmesi, bazı mahallelerin civardaki şayan-ı dikkat bir yerin ismini alması gibi hususlar geniş misaller verilerek anlatılmıştır. İlk günlerde nüfus kesafeti daha ziyade liman ticaretine yakın bulunan Haliç sahillerinde olduğu halde inkişaf programı sıra ile birinci, ikinci, üçüncü tepelere ve sonra Marmara sahiline doğru tanzim edilmiştir. Bundan başka Bizans zamanında meskûn olmayan sûrun garbindeki arazide Eyüb'e doğru onbir mahalle teşekkül etmiştir, ki bu da şehir ve civarında emniyetin kat'iyetle teessüs ettiğini göstermesi bakımından ayrıca bir ehemmiyet taşır.

Muhterem müellif Topkapı Sarayı Arşiv'inde 9524 numarada kayıtlı olan ve Fatih'in vefatından dört sene evvel tanzim edilmiş bulunan şayan-ı dikkat bir vesikaya istinaden İstanbul ve Galata'daki ev sayısını 16324, İstanbul ve Galata'daki dükkân adedini de 3927 olarak kaydetmektedir.

Fatih devrinde son dört beş senesi içinde şehrin nüfusu da 185 - 195 bin kişi arasında hesaplanmıştır. Yuvarlak bir rakkamla şehrin nüfusu yirmi iki, yirmi üç senelik bir devirde 70,000 den 200,000 yükselmiş oluyor.

★
★ ★

Bu kıymetli ve yorucu etüdü hazırlarken müellif, müracaat edilmesi lâzımge-

leri bütün kaynaklara müracaat etmeği ihmal etmemiştir.

Hadikatü'l-Cevami gibi malûm ve muayyen eserlerden başka adları aşağıda gösterilen başlıca 7 kaynak ana me'haz hizmetini görmüştür.

1 — Tahsin Öz tarafından Almanca neşredilen *Fatih vakfiyesi*, İstanbul 1935.

2 — Vakıflar Umum Müdürlüğü neşri *Fatih vakfiyesi*, Ankara 1938.

3 — Osman Ergin tarafından neşredilen *Fatih İmareti vakfiyesi*, İstanbul 1945.

4 — *Ayasofya vakıfları tahrir defteri*, Mehmed b. Aliyyi'l-Fenarî, hicrî 926 tarihli.

5 — Hicrî 953 tarihli, Abdurrahman b. Seydi Ali tarafından tanzim olunan tahrir defteri.

6 — Müellifin *Fatih Devri Mimarisi* adlı eseri.

7 — İstanbul ve bilâd-i selâsede kâin mahalle ve köyler hakkında 1922 yılında tanzim edilmiş olan cetvel.

Müellif eserine iki harita eklemiştir. İstanbul ciheti için 1/10,000 mikyaslı 1922 tarihli *Şehremaneti haritası*, Galata ciheti için, o mikyas küçük geldiğinden, 1/5000 mikyaslı harita esas ittihaz edilmiştir.

Haritada İstanbul cihetindeki mahallelerin % 98 nin yerleri katiyetle tesbit ve işaret edilmiştir ki, bu hemen hemen tamamı demektir.

Şehrin o zamanki sûrları harita üzerinde gösterilmiş, halen mevcut olanlar ve olmayanlar ayrı işaretlerle belirtilmiştir.

Vukuflu ve sabırlı bir mesainin mahsulü olan bu kıymetli etüdün müellifini ve böyle bir eserin hazırlanmasını ve neşrini sağlayan Vakıflar Umum Müdürlüğü'nü hararetle tebrik ederiz.

Türklerin İstanbul'u ne halde buldukları, fetihten sonra karşılaştıkları meseleler ve bunları ne suretle hallettikleri eserde pek güzel tebarüz ettirilmiştir. Bu etüd zevkle, dikkatle, ibretle okunacak ve istifade edilecek ve bizden sonra gelecek nesillere yâdigâr kalacak bir eserdir. Roma taklidi Kostantaniye'den İstanbul hârikasının nasıl olduğunu pek güzel anlatmağa muvaffak olmuştur. Eserin en son pasajını burada kari'lerimize aynen sunuyoruz.

"Türkler İstanbul'u almadan çok evvel yeniden şehir kurmak hususunda büyük bir kabiliyet göstermişlerdi. Yalnız yeniden kurmak değil, bozuk veya dar kurulmuş olanların ahenksizliğini sanki sihirli bir elin temasiyle bir anda değiştirdiler. Seleflerinin noksan zihniyeti ve kapalı mekânı içinde kalmadılar. Bursa, sonra Edirne buna ne canlı birer misâldir. Avuç içi kadar şehirler derhâl genişledi ve tabiatın, topoğrafyanın ilham ve ibramına kusursuz bir surette uyularak ne emir ediyorsa o yapıldı; rengi, ahengi ve tevessü istikamet ve imkânı derhâl sezilerek her ikisi ona göre genişletildi ve iki küçük kastelden dünya çapında iki belde zuhur etti.

İstanbul fetholunduğu zaman karşısında kaldıkları mesele ise yukardaki hallerden başka türlü idi. Mekân ve saha küçük değil, bilâkis bir dev cesametinde, fakat kadavra korkunçluğunda idi; fâtihler, o zamanki Türklerden başka hangi millet olsa, bu kadavraya yeni bir hayat verip aynı esaslar dahilinde imâra gayret ederdi. Fakat onlar hiç şaşırmayıp şehrin kuruluşunun hâricî görünüşte ahenksiz olduğunu, hattâ haricî manzarası var denecek bir halde bulunmadığını, dahilen de tâbiata uymadığını gördüler.

Daha fethin ilk yirmi günü içinde, Boğaziçi'nden anlaşılmaz bir inatla uzaklaştırılan her iki Bizans sarayı muntakasını terk ile evvelâ Bâyezid'de mavi sulara nazır saray ve on beş sene sonra da üç denizin kucaklaştığı yerde bir ikincisini yaptılar.

Makalemizin bütününden ve haritalardan anlaşılacağı veçhile en kesîf iskân sahaları, ticaret dolayısile yine Haliç sahilinden başlamakla beraber, istikamet hep yamaçlara doğru oldu. En sık mahaller Yeni çarşı'nın kurulduğu Mercan semtinde; Küçük pazar sırtlarında, Zeyrek, Saraçhanebaşı, Fatih ve Aksaray sath-ı maillerinde; Çarşamba yamaçlarında; Atikali ve Çapa, Kocamustafa Paşa civarında yine hep sırtlarda yüksek yerlerde teşekkül etti. Sıklet merkezini Bâyezid'in teşkil ettiği de söylenebilir. Bizansın yalnız transite dayanan ve binaenaleyh sahile bağlı kalan ticaret mıntakası dahilî ticaretin azameti icbarile Bâyezid semtine yükseldi. Hükûmet daireleri Babıâli ve Topkapı sarayı çevrelerine toplandı, o zamanın nakil vasıtalarile merkeze gidip gelmenin güçlüğü ve kaybedilecek zaman dolayısile uzaklaştıkça kesafet azalıyordu. Şehrin en uzak ucu olan Yedikule en seyrek bir halde gayri müslimlerle meskûndu.

Bütün bu imar ve iskân veçhelerinin esasları Fatih'in İmparatorluğu kurmakla geçen o dağdağalı otuz senelik devresinde atılmış ve beş asır olduğu gibi devam etmiştir. Çünkü şehir bünyesine ve tabiata tam bir mutabakatla uymuştur. Eğer 1310 (1896) zelzelesi çarşıyı kâmilen harap edip tamirat bitinceye kadar ticaretin başka yerlerde yerleşmesine sebep olmasaydı, şehrin ticaret mıntakasını belki gene Bâyezid'de bulacaktık. Yine esnaflık ve küçük san'atlar Bâyezid, Uzunçarşı ve Tahtakale'de görülecekti. Nitekim yangınlara kadar da ulema muhiti Fatih ve Çarşamba semti olmuştu. Şimdi de yine pek uzaklaşmış sayılamaz.

1922 senelerinde surlar sahilinde mevcut 280 mahalleden 182 tanesinin yani tam üçte ikisinin nüvesi Fatih devrinde kurulmuş, bir kelimeyle şehrin dahilî taazzuvunun esasları o kısa devrede tamamen yerleşmiş bulunuyordu. İstanbul'un kubbe ve minareler şehri ismini almasına ve görenler üzerinde sihirli bir tesir bırakmasına saik olan zirveler mimarisinin de temelleri bu zamanda atılmış bulunmaktadır. Sarayburnunun iki canibinde, Haliç ve Marmara sırtlarında devam eden tepeler zincirinin ilk bir kaç halkası bu devirlerde düğümlenmiştir. Topkapı sarayı ve oradaki azametli Fatih Köşkü birinci boğumu teşkil etmiş, Fatih Cami'i bunun ikincisini, Davud Paşa üçüncüsünü temin eylemiştir. Artık bir asır sonra Süleymaniyeler, Sultanselim'ler Sultanahmed'ler Bâyezid'ler, bu zinciri tamamlayacaktır.

Şehir böyle olmakla beraber diğer imar mıntakalarının da tohumları toprağa düşmüştür. Bir tarafdan Eyüp, bir tarafdan sağa ve sola, Tophane ve Kasımpaşa'ya taşan Galata, Beşiktaş ve Boğaz'ın Rumeli sahilinde bir çok güzel kısımlar mevcudiyet haline gelmişlerdir. Zirvelerde azamet, haşmet, sihirli sahil sularında kıvraklık ve munislik işte Roma taklidi Kostantaniyye'den, İstanbul hârikası böyle doğdu".

FATİH DEVRİNDE İSTANBUL MAHALLELERİ [*]

EKREM HAKKI AYVERDİ

	I Vakf. (1)	II Vakf. (2)	III Vakf. (3)	Tahrir Defteri (4)	Hadikat ülCevami (5)	Fatih D. Mimarisi (6)	1922 (7)	Bugünkü vaziyet
1 — Acemoğlu mescidi mah.	+	35	111					
— Abbas Ağa mescidi mah. Bk. Selçuk Sultan mesc. mah. 155 No.								
— Acem Ağa mescidi mah. Bk. Lâlâ Hayrüddin mesc. mah. 104 No.								
2 — Ahi Çelebi cami'i mah.				514	239	10	+	+
3 — Ahmed Paşa mah.	+	66	151					
4 — Akbıyık cami'i mah.				55	44	11	+	
5 — Akseki mescidi mah.				752	52	11	+	
6 — Ak Şemsüddin mescidi mah.				744	40	12	+	
— Alaca mescidi mah. Bk. Hoca Alâüddin mesc. mah. 67 No.								
7 — Alem Bey mescidi mah.				573	39	16	+	
8 — Ali Faktyh mescidi mah.				672	148	11	+	+
9 — Altı Mermer mescidi mah.		64	149					
10 — Altı Poğaça mescidi mah.				496	30		+	
— Alyanak Tekyesi mescidi mah. Bk. Uzun Yusuf mesc. mah. 173 No.								
— Arpacılar cami'i mah. Bk. Şeyh Mehmed Geylânî ca. mah. 166 No.								

(*) *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu etüdünden.*

(1) Osman Ergin tarafından neşrolunan *Fatih İmareti Vakfiyesi.*

(2) Tahsin Öz tarafından Almanca neşrolunan *Fatih Vakfiyesi.*

(3) Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından neşrolunan *Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri.*

(4) Hicrî 953 de Abdurrahman b. Seyidi Ali tarafından tanzim olunup Başvekâlet Arşivi'nde mahfuz *Tahrir Defteri.*

(5) Ayvansaraylı Hüseyin Efendinin telif ettiği *Hadikatü'l Cevami.*

(6) Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *Fatih Devri Mimarisi* adlı eseri.

(7) İstanbul ve Bilâd-i Selâse'de kâin mahalle ve köyler hakkında 1338/1922 de tanzim edilmiş olan *mahalle esami cedveli.*

	I Vakf. (1)	II Vakf. (2)	III Vakf. (3)	Tahrir Defteri (4)	Hadikat ül Cevami (5)	Fatih D. Mimarisi (6)	1922 (7)	Bugünkü vaziyet
11 — Arslanlu mah.	+	67	151	208				
— Asmalı mescid mah. Bk. Hoca Ferhad mesc. mah. 68 No.								
— Avcılar mah. Bk. Günkoz Kapısı mah. 52 No.								
12 — Ayasofya cami'i mah.	+	24	84	40	13	12	+	
13 — Avcı Bey mescidi mah.				770	37	14	+	+
14 — Aya Kenisâsı mah.		54	137					
— Azebler hamamı mah. Bk. Elvan - Zâde mesc. mah. 44 No.								
15 — Baba Hasan Alemî mescidi mah.				419	60	13	+	+
— Bâb'ül-Feres mah.	+							
16 — Baklalı Kemâlüddin mescidi mah.				583	68	12	+	
17 — Bâlâ mescidi mah.					58	12		
18 — Balâban Ağa mescidi mah.				287	62	12	+	+
19 — Balât mah.	+	59	235					
20 — Balık Pazarı mah.		25	85					
21 — Başcı Mahmud mescidi mah.				609	55	13	+	
22 — Bâyezid Ağa mescidi mah.				714	97	13	+	+
— Bayrak mah.	+							
23 — Beyceğiz mescidi mah.				545	60		+	+
24 — Bezzâz-ı Cedîd mescidi mah.	+	42	120	185	67		+	
25 — Bodrum mescidi mah.					63	13		
Bodrum cami'i mah. Bk. Mesih Paşa cami'i mah. 112 No.								
26 — Bozahâneler mah.			138					
— Bursa Tekyesi cami'i mah. Bk. Şeyh Mehmed Geylânî ca. mah. 166 No.								
27 — Câmi'i Kebîr-i Cedîd mah.		78	157	351	10	15		
— Camcılar mescidi mah. Bk. Guraba Hüseyin Ağa mesc. mah. 54 No.								
28 — Can Alıcı Kenisâsı mah.		21	76					
— Cerrah İshak mescidi mah. Bk. Kazânî Sa'dî mesc. mah. 93 No.								
— Cibâlî mah.	+							
— Cankurtaran mescidi mah. Bk. Seyyid Hasan mesc. mah. 152 No.								

	I Vakf. (1)	II Vakf. (2)	III Vakf. (3)	Tahrir Defteri (4)	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
29 — Çakır Ağa mescidi mah. (Aksaray'da)				576	73	13	+	+
30 — Çakır Ağa mescidi mah. (Lâleli'de)				223	206	13	+	
31 — Çakır Ağa mescidi mah. (Çarşı içinde)		20	73	223	32	18		
— Çatal Çeşme mescidi mah. Bk. Molla Fenârî mesc. mah.119 No.								
— Çelebioğlu mescidi mah. Bk. Hoca Alâüddin mesc. mah. 67 No.								
32 — Çıkrıkçı Kemâlüddin mescidi mah.			119	384	133	21	+	
33 — Dâye Hâtûn mescidi mah. (Demir Kapı'da)				93	69	14	+	
34 — Dâye Hâtun câmi'i mah. (Tarakçılar'da)		22	91	123	139	22	+	+
Debbagıyn mah.	+			457				
35 — Debbağ Yunus mescidi mah.				536	107		+	
— Demir Kapı mescidi mah. Bk. Dâye Hâtûn mesc. mah. 33 No.								
— Defterdar Sinan mah.	+							
— Değirmen mescidi mah. Bk. Sarı Nasûh mesc. mah. 150 No.								
— Demirciler mah.	+							
36 — Demirciler mescidi mah.					105	14		
— Dikilu Taş mescidi mah. Bk. Molla Fenârî mah. 120 No.								
37 — Divâne Ali Bey mescidi mah.				229				
38 — Dülger-Zâde câmi'i mah.				399	107	14	+	
39 — Edirne Kapısı mah.	+	63	148					
40 — Edirneli Yahudiler mah.	+	25	99					
41 — Efdal-Zâde mescidi mah.				147	185	17	+	
42 — Emin Bey mescidi mah.				248	25		+	
43 — Emin Sinan mescidi mah.				256	39	14	+	+
44 — Elvan-Zâde mescidi mah. (Unkapanı'nda)	+	44	128	98	148	12	+	
45 — Elvan-Zâde mescidi mah. (Demir Kapı'da)	+	25	84	98	45	15	+	
46 — Eski İmâret câmi'i mah.		10	165	504	33	14		
47 — Ereğli mescidi mah.				717	133	22	+	+

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
— Etyemez Tekyesi mescidi mah. Bk. Mirzâ Baba mesc. mah. 117 No.								
48 — Fâtih Sultan Mehmed (mescidi) mah.				706	222	24	+	
49 — Fenâî mescidi mah.					156	15		
50 — Fener Kapısı mah.	+	63	147					
51 — Fil Damı mah.		30	104					
52 — Güngörmez mescidi mah.				60			+	
53 — Günkoz Kapısı mah.	+	60	143					
54 — Gurebâ Hüseyin Ağa mescidi mah.				570	78	13	+	+
— Gürcî mah.	+							
— Hacer'ül-Mansûb mah.	+							
55 — Hacı Bayram Haftânî mescidi mah.				595	88	15	+	
56 — Hacı Halil mescidi mah. (Tahta Kal'ede)				209	221			
57 — Hacı Halil mescidi mah. (Un Kapanı'nda)				340	221		+	
58 — Hacı İlyas mescidi mah.				773	224	24	+	
59 — Hacı İsâ mescidi mah.				766	184		+	
60 — Hacı Küçük Ahmed Çelebi mesc. mah.	+	37	114	143	185	15	+	
— Hacı Kadın mah. Bk. Hızır Bey Çelebi mesc. mah. 66 No.								
61 — Hacı Muhyiüddin mescidi mah.					97	15	+	
62 — Hacı Timur mescidi mah.				626	94		+	
63 — Hacı Timurtaş mescidi mah	+	39	117	205	70		+	+
64 — Halil Paşa Bergosu mah.		32	106					
65 — Haraççı Kara Muhyiüddin mesc. mah.		45	125	505	99	15	+	+
66 — Hızır Bey mescidi mah.	+	26	98	320	85	15	+	
67 — Hoca Alâüddin(Çelebioğlu) mesc. mah.	+	37	115	212	48	12	+	+
68 — Hoca Ferhad mescidi mah.					25	12	+	
69 — Hoca Hamza mescidi mah.	+	40	230	200	110		+	
70 — Hoca Hayrüddin mesc. mah. (Atlama Taşı'nda)		26	97	325	53	23	+	
71 — Hoca Hayrüddin mesc. mah. (Fâtih'de)				369	101		+	

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
— Hoca Gıyâsüddin mescidi mah. Bk. Mehmed Paşa mesc. mah. 110 No.								
Hoca Keşkek mah.	+			210				
72 — Hoca Pîrî mescidi mah.		66	77	225	202			
73 — Hoca Rüstem mescidi mah.			238	76	97		+	
74 — Hoca Teberrük mescidi mah.	+			344	220		+	
75 — Hoca Üveys mescidi mah.	+	29	99					
— Hoca Ya'kub'üt-Tabîb'üs-Sultânî mah.	+							
76 — Hoşkadem mescidi mah.				417	99		+	
— Hoca Sinan mescidi mah. Bk. Saman Veren mesc. mah. 144 No.								
77 — Hubyâr mesc. mah. (Âşır Ef. cadd.)				140	102	20	+	+
78 — Hubyâr mesc. mah. (Cerrah Paşa'da)				630	103	16	+	
79 — İbn-i Meddas câmi'i mah.				451	121	16	+	
— İğciler mescidi mah. Bk. Alem Bey mescidi mah. 7 No.								
— İğri Kapı mescidi mah. Bk. Avcı Bey mescidi mah. 13 No.								
— İğri Minâre mescidi mah. Bk. Suhte Sinan mesc. mah. 161 No.								
80 — İsâ Kapısı mah.	+	65	237		203			
— İsmâil Ağa câmi'i mah. Bk. Oruç Gaazi câmi'i mah. 140 No.								
81 — İshak Paşa câmi'i mah.				46	26	16	+	+
82 — İskele Kapısı mah.		70	155					
83 — İyulâhirna mah.		60	235					
— Kabakulak mescidi mah. Bk. Muhtesib İskender mesc. mah. 130 No.								
84 — Kalenderhâne câmi'i mah.				291	116	17	+	+
85 — Kanlı mescidi mah.				62	173	17		
86 — Karakedi mescidi mah.	+	25	96	90	173		+	
87 — Kara Şems mescidi mah.	+	26	116	210				
— Karanlık mescid mah. Bk. Muhyiüddin Kocavi mesc. mah. 129 No.								
88 — Kasab Demirhan mescidi mah.			117	444	107	14	+	

	I Vakf	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ül Cevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
89 — Kasab İlyas mescidi mah.				634	175	17	+	+
90 — Kâtib Muslihüddin câmi'i mah.				761	221	17	+	+
91 — Kâtib Sinan mescidi mah.				256	211	17	+	
92 — Kazânî Sa'di mescidi mah. (Aksaray'da)				600	174	17	+	
93 — Kazânî Sa'di mescidi mah. (Kum Kapısı'nda)				269	161	17	+	+
94 — Kemâl Paşa mescidi mah.				281	180	17	+	+
95 — Keyci Hâtûn mescidi mah.				618	186	17	+	+
— Keskin Dede mescidi mah, Bk. Efdal-Zâde mesc. mah. 41 No.								
96 — Kirmasti mescidi mah.				352	186		+	+
Kenisâ mescidi mah. Bk. Molla Gûrânî mesc. mah. 122 No.								
97 — Kırk Çeşme mah.	+	48	140					+
98 — Kız Ahmed Efendi tekyesi mesc. mah.				591	173	18		
99 — Kızıl Minâre mescidi mah.				562	159	18	+	
100 — Kız Taşı mescidi mah.	+	70	156					
101 — Kovacı Dede mesc. mah. (Çarşanba'da)				528	169	17	+	+
102 — Kovacı Dede mesc. mah. (Aksaray'da)				577	159		+	
— Kira-Marta mah.	+							
— Küçük Mustafa Paşa mescidi mah. Bk. Molla Husrev mesc. mah. 125 No.								
— Kul câmi'i mah. Bk. Manisalı Mehmed Paşa câ. mah. 109 No.								
— Kürkçü mescidi mah. Bk. Hacı İsâ mesc. mah. 59 No.								
103 — Kum Kapısı mah.		66	150					
104 — Lâlâ Hayrüddin mescidi mah.				87	149	11	+	
105 — Lânga mah.	+	66	238	274				
— Leşgarî mah.	+							
— Leb-i Şerbet	+							
106 — Libs Manastırı mah.		77	166					
107 — Mahmud Paşa câmi'i mah.				108	191	18	+	+

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ül Cevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
— Makascılar mescidi mah. Bk. Hoca Pîrî mesc. mah. 72 No.								
— Manastır mah.	+							
108 — Manastır mescidi mah.				714	205	18	+	
109 — Manisalı Mehmed Paşa câmi'i mah.				425	160	18	+	
110 — Mehmed Paşa mescidi mah.		26	97	335	201		+	+
111 — Mercan Ağa câmi'i mah.		43	122	180	200		+	+
— Mercimek Mescidi mah. Bk. Çakır Ağa mesc. mah. 30 No.								
— Merdivenli Mescid mah. Bk. Çakır Ağa mesc. mah. 31 No.								
— Merdivenli Mescid mah. Bk. Kâtib Sinan mesc. mah. 90 No.								
Merdivenli Mescidi mah. Bk. Molla Gûrânî câmi'i mah. 123 No.								
112 — Mesih Paşa câmi'i mah.				271	55	13	+	+
113 — Mi'mar Ayas câmi'i mah.	+	23	76	403	122	21	+	
114 — Mi'mar Kemâloğlu Mehmed mesc. mah.				274	213		+	+
115 — Mi'mar Sinan Kumrulu mescid mah.			156		170	18	+	
116 — Mi'mar Sinan mescidi mah.				517				
117 — Mirzâ Baba mescidi mah.				684	32	15		
118 — Molla Aşkıy mescidi mah.				768	196	19	+	+
119 — Molla Fenârî (Bâlî) mescidi mah.					78	13	+	
120 — Molla Fenârî (Ahmed Paşa) mesc. mah.		76	88	161	115	13	+	+
121 — Molla Gûrânî câmi'i mah.				606	207	19	+	
122 — Molla Gûrânî mescidi mah.				299	187	17	+	
123 — Molla Gûrânî mescidi mah.					211	18		
124 — Molla Husrev câmi'i mah. (Vefâ'da)			234	305	201	19	+	+
125 — Molla Husrev mescidi mah. (Kü. Mustafa Paşa'da)	+	68	138	476	180	18	+	
126 — Molla Kestel câmi'i mah.				281	199	18	+	
127 — Molla Şeref mescidi mah.					200	19	+	
128 — Molla Zeyrek câmi'i mah.		77	164	391	118	24	+	
129 — Muhyiüddin Kocavi (mescidi) mah.				457	173	17	+	

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
130 — Muhtesib İskender mescidi mah.				739	171	16	+	+
131 — Murad Paşa câmi'i mah.				548	204	19	+	+
132 — Mustafa Bey mescidi mah.				394	197	19	+	
— Mûsâ Bey mah.	+							
— Mustafa Ragıyfi mah.	+							
133 — Nahilbend mescidi mah.				63	213	20	+	
134 — Nallı mescidi mah.				108	213	19	+	
135 — Nevbahâr mescidi mah.				614	209	22	+	+
136 — Növbethâne mah.		27	99	295				
137 — Nişancı câmi'i mah.		66	238	264	209	20	+	+
138 — Nuri Dede mescidi mah.				645	210		+	
139 — Odun Kapısı mah.		68	153					
140 — Oruç Gaazi câmi'i mah.				566	39	20	+	
141 — Orya Kapısı mah.			97					
142 — Perâkende Kasım mescidi mah.				737	160	17	+	
143 — Pirinççi Sinan mescidi mah.				374	63	20	+	
— Sağrıcılar câmi'i mah. Bk. Yavuz - Er Sinan Câmi'i mah. 180 No.								
— Sâlih Paşa câmi'i mah. Bk. İbn_i Meddas câmi'i mah. 79 No.								
144 — Saman Veren mesc. mah. (Uzun Çarşı'da)		42	121	194	78	20	+	
145 — Saman Veren mesc. mah. (Mercan'da)					135	20	+	
146 — Samatya Kapısı mah.	+	65	150					
147 — Sancakdar Hayrüddin mescidi mah.				686	125	21	+	+
— Saraçhâne Bagı mescidi mah. Bk. Mi'mar Ayas mesc. mah. 112 No.								
148 — Sarı Bâyezid mescidi mah.				313	135	21	+	
— Sarı Gez mescidi mah. Bk. Çıkrıkçı Kemâlüddin mesc. mah. 32 No.								
149 — Sarı Mûsâ mescidi mah,				615	137	21	+	
150 — Sarı Nasûh mescidi mah.				650	107	21	+	
151 — Sarı Timurci mescidi mah.		72	82	203	168	17	+	+
— Saruhan mescidi mah.	+							
152 — Seyyid Hasan mescidi mah.					77	17	+	+

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
153 — Sekban Başı İbrahim Ağa mesc. mah.				349	126	21	+	
154 — Sekban Başı Ya'kub Ağa mesc. mah.		76	78	258	128	21	+	
155 — Selçuk Sultan mescidi mah.					152	21	+	
156 — Servi mescidi mah.				135	125	21	+	
157 — Seyyidî Ali mah.	+	78	166					
158 — Silivri Kapısı mah.	+							
159 — Sinan Ağa mescidi mah.				514	123		+	+
— Sinan-ı Halvetî mah.	+							
— Sırt Hamamı mah.	+			194				
160 — Sofular mescidi mah.				554	136	22	+	+
161 — Sûhte Sinan mescidi mah.				601	50	21	+	
162 — Sultan Pazarı mah.		58	141					
— Şehremini câmi'i mah. Bk. Ereğli câmi'i mah 47 No.								
163 — Şeref Ağa mescidi mah.				122				
164 — Şeyh Mahmud Resmî mescidi mah.				510	117	20	+	+
165 — Seyh Vefâ câmi'i mah.			320	296	130	22		
166 — Şeyh Mehmed Geylânî câmi'i mah.					240	25	+	+
166, M. — Tahta Minâre mescidi mah.				762	69	22	+	+
167 — Taht-ı Kal'e mah.		22	93					
— Tarakçılar câmi'i mah. Bk. Dâye Hâtûn cami'i mah. 34 No.								
168 — Tarsus mescidi mah.				696	139	22	+	
— Tatarlar mah.	+			194				
169 — Toklu Dede mescidi mah.					143	22	+	
— Topçu Urban evleri mah.	+							
170 — Top Yıkuğı mah.		64	148					
171 — Unkapanı mah.	+		79					
172 — Uzun Şücâ' mescidi mah.				71	50	23	+	
173 — Uzun Yusuf mescidi mah.					31	23	+	+
— Üç Mihrablı câmi'i mah. Bk. Hoca Hayrüddin câmi'i mah. 69 No.								
174 — Üsküblü câmi'i mah.	+	53	136	467	32	23	+	
175 — Üskübiye mescidi mah.				83	45	23	+	
176 — Vasiliko Kapısı mah.	VE AY 222							

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
177 — Voynuk Şücâ'üddin mescidi mah.					218	23	+	
— Yahyâ Güzel mescidi mah. Bk. Hoca Teberrük mesc. mah. 74 No.								
178 — Yarhisar câmi'i mah.				499	220	23	+	
— Yatağan câmi'i mah. Bk. Hacı İlyas câmi'i mah. 58 No.								
179 — Yavaşça Şâhin câmi'i mah.		42	120	191	223	24	+	
180 — Yavuz-Er Sinan câmi'i mah.				333	135	20	+	+
— Yusuf'üs-Seffâd'ül - Edirnâî mah.	+							
— Yazıcı câmi'i mah. Bk. Kâtib Muslihüddin câmi'i mah. 89 No.								
181 — Yüz Eri Oglu mescidi mah.		45	231					
— Yedi Kule mescidi mah. Bk. Fâtih Sultan Mehmed mesc. mah. 49 No.								
— Yoğurtcular câmi'i mah. Bk. Ahî Çelebi câmi'i mah. 2 No.								

EYÜB SEMTİNDEKİ MAHALLELER

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
182 — Abdülvedûd câmi'i mah.					287	26	+	+
183 — Câmi-i Kebîr mah.					243	26	+	+
184 — Fethî Çelebi câmi'i mah.					228	26	+	+
185 — Kasım Çavuş mescidi mah.					265	26	+	
186 — Mehmed Bey mescidi mah.					289	26	+	
187 — Otakçı Başı mah.					288	26	+	
188 — Sofular mescidi mah.					269	26	+	
189 — Ülice Baba mescidi mah.					267	26	+	

KASIM PAŞA SEMTİNDEKİ MAHALLELER

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
190 — Sarı Lûtfi mescidi mah.					8	27	+	
191 — Taht Kadısı (Tahta Kadı) mesc. mah.					5	27	+	

GALATA SEMTİ MAHALLELERİ	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.
192 — Abayici Hacı İlyas mah.		111	227
193 — Abdi Fakıyh Ankaravî mescidi mah. (Kürkçü Kapısına yakın, Ay.-38)		89	187
194 — Alaperde mah. (Aya Yorgi - Saint George kilisesi bu mahallede)		102	221
195 — Andon Oknale (Nasrânî) mah.		106	219
196 — Artabilmez mah.		91	190
197 — Ases Mehmed mah.		110	223
198 — Bâlî Reis mah.		89	187
199 — Başçı Ahî (Revvâs) mah.		91	189
200 — Berber Mihal (Nasrânî) mah. (Karaköy mahallelerinden)		106	217
201 — Bereket-Zâde mescidi mah. (Mescid yıkılmıştır, el'an ayni namladır, Kulenin altında, yamactadır.)			
202 — Câmi' mah. (Karaköy köprüsü - baş tarafı)		78	95
203 — Deli Mihal, Kalafatcılar reisi mah. (Saint Bénoit'ya muttasıl)	+	103	212
204 — Ermeniler mah. (Saint Bénoit'nın şarkında)		107	220
205 — Ermeni Ekmekçi Andrea mah. (Ermeni kilisesi bu mahallededir)		103	214
206 — Ermeni Fenavüç (Nasrânî) mah.		91	191
207 — Ermeni Hoca Ker mah.		107	221
208 — Ermeni Şâdî Beg mah. (Saint Bénoit'ya muttasıl)		108	222
— Esbihar mah.	+		
209 — Eski Lonca mah. (Kürkçü Kapısı yakınları - Ankaralı Abdi Fakıyh mahallesine muttasıl, Santane kilisesi burada)		95	198
210 — Frenk Agabi mah. (Karakwy Kapısı yanında)		97	200
211 — Frenk Agrifo mah.		95	198
212 — Frenk Andon Mansûr mah.		92	193
213 Frenk Batişto (Babtist) (Sabuncu) mah. (Yenicâmi' civârında)		86	180
214 — Frenk Karlo mah.		95	197
215 — Frenk Kapânî Fikron mah.		96	199
216 — Frenk kuyumcu Dominiko mah. (Santane-Sainte Anne kilisesine muttasıl)		94	196
217 — Frenk Baris mah.		96	200
218 — Frenk Petrofroş mah. (Petro Frossi?)		93	195
— Gurbali mah.	+		
219 — Hacı A'ver mescidi mah. (Azebler Kapısı şimâli, İç Kale haricinde. 922 de mevcud, mescid yıkılmıştır, yeri ma'lûmdur)		89	186
220 — Hacı Hamza menzil beyi mah. (İskele Kapısı yakınında)	+	78	167
— Hammal Pandazi mah.	+		
221 — Hamamcı Hacı Mübârek mah. (Tophâne Kapısı ile Hamamı arasında)		107	220
222 — İskandil Kasım Reis mah. (Ankaralı Abdî mülkine muttasıl)		89	187

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.
223 — İskender Kethüdâ mah. (Sanzani-Saint Jean kilisesine muttasıl, hamam ile mahdûd)		104	215
224 — Kalafatcılar Reisi Kestine mah. (Ermeni kilisesine, Psanle mahallesine muttasıl)		105	216
225 — Kalafatcı nasrânî Psanle mah. (Ermeni kilisesi burada)		104	215
226 — Kal'a-i Cedîde mah. (Büyük Kule)		90	189
227 — Kapıcı İlyas mah. (Kal'e cidârına muttasıl)		109	223
228 — Kaptan merhûm eski İbrahim Paşa mah. (Kal'e cidârına muttasıl)		86	181
229 — Karaköy Çargısı mah. (Liman ile mahdud. Domuz sokağı başındaki Kastlonse kilisesi burada)	+	98	203
230 — Kemâl Reis mah.		87	182
231 — Korne (Nasrânî) Mah.		94	196
— Kiryazi mah.	+		
232 — Kosta Koperye (Nasrânî-Ekmekci) mah. (Saint Jean kilisesi bu mahalde, Kenise-i Sultaniye denilen münakkaş kilise)		102	210
233 — Kûmiler mah. (Kasablar ma'nasına)		82	174
234 — Kürkcü Hızır (Ferrâ) mah. (İsmi delâletiyle muhtemilen Kürkçü Kapısında)		87	183
235 — Lonca mah. (İskele Kapısı yakınında)	+	79	168
— Limon mah.	+		
— Luiz Laberde (Laviz) mah.	+		
236 — Manol Duranço mah.		106	218
237 — Makremeci mah.		92	193
238 — Manolverdi (Ermeni) mah. (Ermeniler semtinde olması muhtemil)		100	207
— Marko Bahçesi mah.	+		
239 — Melek Hâtûn mah. (Kal'e içinde)		89	186
— Meyhâneci Manol (Hammâr) mah.	+		
240 — Midilili Zozi mah. (Ermeniler kilisesi burada)		104	214
241 — Okçu Mûsâ mescidi mah. (Okcu Mûsâ tramvay caddesinde 922 de mevcud. Şimdi Bereket-Zâde mahallesi içindedir. Mescidi namaza açıktır. Hd. II-35,M-27			
242 — Papazoğlu mah.		108	221
— Rafotağırfire mah.	+		
243 — San Benito mah. (Saint Bénoit'ya muttasıl)		107	221
224 — Sepetci (Nasrânî) Yorgi mah.		106	218
245 — Silâhî Hammaloğlu Mehmed mah.		110	225
246 — Süleyman Nahhâs mah. (Perşembe Pazarında el'an Bakırcılar sokağı vardır; mahalle de orada olacaktır.		78	95
247 — Şehsüvar mescidi mah. (Hendek üstünde Hd.II-35,M-27, 922 de mevcud. Şimdi Bereket-Zâde mahallesindedir. Mescidi namaza açıktır.			
— Şemsüddin-ül Müslim mah.	+		
248 — Tanrıvermiş Ağa mah.		90	188

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.
— Toroz mah.	+		
249 — Urgancılar mah. (İsmi delâletiyle Yelkencilere yakın olması muhtemil)		90	188
— Usta Sinan mah.	+		
250 — Vasiliko (Nasrânî) mah.		101	209
251 — Yagomno (Ermeni) mah. 1 (Likosna kilisesi burada, Saint Bénoit'ya muttasıl)	+	103	213
— Yani Gonaro mah.	+		
252 — Yekçeşm Ya'kub mah. (Santa Maria kilisesi burada)		90	395
— Zani Bagano mah.	+		

BOĞAZİÇİ SEMTİ MAHALLELERİ

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
253 — Kabataş mah. (Çizmeciler tekyesi mescidi mah.)					85	28		
254 — Ekmekci Başı mescidi mah.					101	28	+	
255 — Rum Ali mescidi mah. (Uzunca Ova mescidi mah.)					101	28	+	
256 — Kuru Çeşme mah.					123	28	+	+
257 — Rumeli Hisarı mescidi mah.					125	28	+	+
258 — Paşmakçı Şücâüddin mah.					132	28	+	+
259 — Anadolu Hisarı mescidi mah.					162	28	+	+

ÜSKÜDAR SEMTİ MAHALLELERİ

	I Vakf.	II Vakf.	III Vakf.	Tahrir Defteri	Hadikat ülCevami	Fatih D. Mimarisi	1922	Bugünkü vaziyet
260 — Rum Mehmed paşa câmi'i mah.					195	28	+	
261 — Toygar Hamza mescidi mah.					235	28	+	
262 — Salacak mah. (Fatih cami'i)					227	28	+	

KARAMAN EYALETİNE AİT VAKIFLARIN FİHRİSTİ (1)

Prof. Dr. F. NAFİZ UZLUK

Türk Tarihinin şereflerle dolu olaylarını, göğsünde taşıyan Anadolu şehirleri, Selçuklu devletinin Milâdi 1308 yılında dağılması üstüne, yeniden kurulan Türk Beylikleri'nin ayrı ayrı sınırları içine girmiş, onlara merkez olmuşlardır.

Türk'ün ruhunda yaşayan medeni eserler meydana getirme arzusu, Anadolu şehirlerinde, kendilerinden önceki devlet zamanında kurulmuş olan Vakıfları'nı aynı şartlarla devam ettirdiği gibi, yeni hükümetlerin, hükümdarların, hayır sahiplerinin elleri ile yeniden birçok tesisler kurulmuştur.

Anadolu'da Türkler zamanında geçen hadiseler, bilhassa XIV. yüzyıldan başlıyan vak'alar hakkındaki bilgilerimizin ne derece az olduğu, bu alanda uğraşanlarca bellidir. Gerçi Bibioğlu'nun mufassal, muhtasar *Selçukname*'leri 680H/1281M., *Aksaraylı tezkiresi* 723H/1323M., *Eflâki Dede Menakıbi* 754H/1353M., benim bastırdığım *Anonim Selçukname* 765H/1363M. yıllarına ait olayları dağınık şekilde yazmaktadırlar.

Bilindiği üzere Anadolu'nun bir tek bayrak altında toplanması Fatih'in devrinde tamamlanmağa başlar. Bu gerçek göz önünde tutulunca Karaman oğulları devleti gibi Küçük Asya'nın Osmanlı'lardan sonra hem uzun ömürlü, hem en kuvvetli devletine ait topraklar üstünde mevcut Vakıflar'ın vakfiyeleri, vakfedenleri, vakfın gelirlerini sağlıyan dükkânlar, hanlar, hamamlar, mezraalar, tarlalar, bağlar, bahçeler, bostan dolapları, ırmaklar ile buralarda oturanlar, onların yerleri, mahalleleri onların adları gibi türlü yönlerden tarihimizin, millî geleneklerimizin devam ettiklerini gösteren ayrı ayrı değerleri bilip tanımak isteyenler için Vakıf defteri -en dürüst, en bilgili kimseler tarafından yazıldığı için- tarihin her zaman için kullanacağı en doğru hüccetler arasında yer alır.

Bu bakımdan Fatih devrinden itibaren başlıyan Vakıf defterleri'nin incelenmesi, yayınlanması Anadolu'nun bilinmeyen millî değerleri için baha biçilmez birer hazine mahiyetindedir.

İşte yukarda saydıklarımızı göz önünde tutarak Kubbealtı'ndan Tapu Kadostro Umum Müdürlüğü arşivine devredilen Karaman Eyaletine ait Defter üstünde çalışmayı yerinde bir hareket olarak kendime iş edinmiştim.

Pek geniş bir yer tutacağı için ayrı bir eser halinde bastırılmasını uygun gören Vakıflar İdaresi'nin bu arzusunu şükranla karşıladım. Ancak Fatih Sultan Mehmed'e dair yayınlanacak *Vakıflar Dergisi*'nde bu konuda pek kısa açıklamada bulunmanın da yerinde olacağını düşünerek aşağıdaki satırları karaladım.

Takdim edeceğim cedvel Karaman eyaletinin hangi şehirlerinde, hangi eserleri, onların sayılarını göstereceği için bu istatistiğin rakamları belâğatlı bir sözden daha tesirli olacaktır.

---

1 Sayın Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un bu etüdleri *Dergi*'mizin bu sayısıyle beraber müstakil bir kitap halinde neşir sahasına konulmaktadır. Buraya kendileri tarafından hazırlanan bir özetini derediyoruz.

Dergi

	Sayısı
1 — Konya Câmileri	19
2 — Konya Medreseleri	10
3 — Konya Darülhuffazları	14
4 — Konya da müteferrik Vakıflar	55
5 — Larende şehri ile nahiyelerinin Vakıfları	24
6 — Konya Mescidleri Vakıfları	68
7 — Seydişehir Vilâyeti, Bozkır Vakıfları	17
8 — Beyşehri Vakıfları	62
9 — Akşehir Vakıfları	69
10 — Ilgın Vakıfları	4
11 — Niğde Nahiyeleriyle Şücaeddin ve Andugı Vakıfları	25
12 — Niğde Mescidleri Vakıfları	14
13 — Develi Nahiyesi Vakıfları	8
14 — Karahisar Vakıfları	3
15 — Ürgüp Vilâyeti Vakıfları	5
16 — Ereğli Vakıfları	12
17 — Aksaray Vakıfları	49
18 — Nahiyeleri ile birlikte Konya Larende Mülkleri	24
19 — Seydişehir Vilâyeti mülkleri	10
20 — Beyşehri Vilâyeti mülkleri	12
21 — Akşehir ve Ilgın mülkleri	3
22 — Niğde Vilâyeti, Çamardı, Melegübal mülkleri	8
23 — Ürgüp Vilâyeti Develi, Karahisar mülkleri	5
24 — Aksaray Vilâyeti ve Koçhisar mülkleri	10
25 — Sizemoni oğlu Ramazan mülkleri	1
	531

Karaman belgeleri, Nişancı Arif Çelebi oğlu Mehmed Paşa'nın sözü ile anlaşıldığı üzere 872 H. 1468 M. yılında Osmanlı'lar tarafından "Konya, Larende şehirleri ile Gavele Kal'ası, sair büyük beldeleri, müstahkem kal'aları zaptedildi. Fatih, Fetih sırasında Konya'da bir Kal'a bina etti. Onun inşasının tarihini bendesi Mehmed paşa nazmederek dedi :[2]

عامر الحصن باهر البرهان قد بنی بالعلی مبانیه
وهو سلطان محمد بن مراد لایری فی‌الدنامدانیه
اسمعوا من لسانی التاریخ خلد الله عدل بانیه

Mehmed paşa devamla diyor ki, 873 H. 1469 M. yılında büyük saltanat merkezinde kendisi oturup Karaman nahiyesine asker yolladı. Uçhisar, Ortahisar (Şimdi Ürgüb'e bağlıdırlar,) Karahisarı feth ettiler. Bundan sonra 878 H. 1473 M. senesinde galebe çalan askerlerini Karaman beldelerine gönderdi. Orayı kâmilen feth ederek tamamıyla hâkim oldular.

Mevlâna'nın torunlarından olan şimdi Kumkapı Nişancası'ndaki Camii Haziresinde yatmakta olan Mehmed paşa görgülerine isnad ederek yukarda göçürdüğümüz bilgileri arapça tarihinde yazmaktadır.

Bunlardan şurası anlaşılıyor ki Konya 872 H. 1468 M. de Osmanlıların eline düşmekle beraber bütün Karaman memleketlerinde Osmanlılar tamamıyla hâkim olamamışlardı. İşte bundan dolayı Fatih'in yazdırdığı *Vakıflar Defteri*'nin tarihi Ramazan başı 881 H. 18.12.1476 M. yılına rastlar.

Vakıflar defterini yayınlarken daha geniş bilgiler vermiye çalıştık.

[2] Tevki'i Mehmed paşanın eseri, *Türk Tarih Encemeni Mecmuası*, No. (79) 2, ve No. (80) 3. sayılarında çıkmıştır. Yıl 1340/1924.

İSTANBUL'UN 500 ÜNCÜ FETİH YILDÖNÜMÜ DOLAYISİYLE TERTİPLENEN SERGİLERE, YAPILAN KÜLTÜR, SAN'AT VE NEŞRİYAT HAREKETLERİNE DAİR

Dr. MÜJGÂN CUNBUR
Millî Kütüphane Uzmanlarından

Türklerin ebedî mülkü, şehitler yatağı, gaziler durağı, Türk İstanbul'un 503 üncü fetih yıldönümü olan 29 Mayıs 1956 tarihinin yaklaştığı, yurdun dört bucağında çeşitli törenlerle kutlanan 500 üncü Fetih yıldönümünün üzerinden üç yıla yakın bir zamanın geçtiği şu günlerde; belki de, 500 üncü Fetih yıldönümü için de bugüne değin verilmedik haber mi kalmıştır, denilebilir? Buna rağmen, Vakıflar Dergisi'nin Fâtih'e ayrılan bu sayısında, iki büyük kültür merkezimiz İstanbul ve Ankara'da 500 üncü Fetih yılı münasebetiyle yapılan tören, tertiplenen sergilerden hatırda kalanların, biraz da o günlere ait basın haberleriyle desteklenerek, kısaca bir yazıda toplanması lüzumlu sayıldı.

1953 Mayısından aylar ve hatta yıllar önce bu büyük ve mutlu günü kutlamak için dernekler kurulmuş, neler yapılabileceği düşünülmüş, yetkililere danışılmış, muhtelif konularda tasarılar hazırlanmıştı. Yine 1953 yılından çok önceleri Vakıflar Umum Müdürlüğü, İstanbul Belediyesi ve İstanbul'un 500 üncü Fetih Yılını Kutlama Derneği tarafından, Fâtih Külliyesi başta olmak üzere, Fâtih devri mimarî ve san'at eserleriyle fetih şehitlerinin mezarlarının onarılmasına başlanmış; 1953 baharında bu onarım faaliyeti daha da hararetlenmişti. Bu arada 500 üncü fetih yılını büyük bir programla kutlama kararının verildiği yıllarda, 1953 ten hemen hemen on sene evvelinden matbuat âlemimizde görülmeğe başlayan büyük - küçük, fakat çoğu değerli, Fâtih, fethi ve devriyle ilgili yüzlerce kitap, broşür ve makale 1953 Mayısına takaddüm eden aylarda büsbütün artmış, ele alınan her gazete ve dergide bu konuyla ilgili bir - iki yazı, her kitapçı vitrininde beş - on eser görülür olmuştu. [1]

1953 baharında hemen her kültür ve san'at müessesemiz, imkânlarınca, bu günü kutlamaya hazırlanıyorlar; toplantılar, seri konferanslar ve sergiler tertipleyip bilhassa neşriyat yapmaya çalışıyorlardı.

500 üncü Fetih Yıldönümünün İstanbul'da kutlanışı :

Tertiplenen tören ve şenliklerin yapılması ve hazırlanan sergilerin açılması bir güne sığdırılamıyacağından 29 Mayıs - 6 Haziran 1953 arası resmen Fetih haftası olarak kabul edilmişti. İstanbul'da fetih münasebetiyle yapılan ilk merasim 29 Mayıs 1953 sabahı saat 10 da Topkapı'da atılan toplarla ve Vali Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gö-

[1] Bu eserlerin kısa bir bibliyografyası, Muharrem Doğdu Mercanlıgil ve Sami Nabi Özerdim tarafından *"Fethin 500 üncü yıldönümü dolayısiyle çıkan eserler"* adı altında *"Belleten,* 1953, Cilt : 17, S. 413 - 428" de neşredilmiştir. Kısa bir başlangıç ve bir nümune olarak bu bibliyografyayı yapanlar, ellerindeki hazır ve bol malzemeyi tam ve geniş bir *"Fâtih bibliyografyası"* haline getirmek için, bu eseri bastıracak ilgili teşekküllerin teşvik ve teklifini beklemektedirler.

kay'ın hitabesiyle başlamış, hitabenin sonunda harekete geçen alay Ulubatlı Hasan'ın şehit düştüğü yere dikilen kitabeye çelenk koyduktan sonra Aksaray - Atatürk Bulvarı yoliyle Fâtih meydanına gelmiş; burada askerî birlik, mehter takımı, okullar ve halkın iştirakiyle merasimin ikinci kısmı yapılmıştır.

Aynî gün öğleden sonra İstanbul Üniversitesi'nde akademik bir toplantı tertiplenmiş; o günlerde kuruluşunun da 500 üncü yıldönümünü tes'it eden İstanbul Üniversitesi, Fetih haftası, için hususî surette hazırlanmıştı. Teknik Üniversite'nin de iştirakiyle İstanbul Fen Fakültesi konferans salonunda yapılan akademik toplantı Maarif Vekilinin ve Rektör Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan[2]ın hitabeleriyle açılmış. Sonra sırasiyle Prof. Mükrimin Halil Yınanç *"İstanbul Fethinin tarihi"*, Prof. Hamid Ongunsu *"İstanbul Fethinin dünya tarihi bakımından mânası"* na dair konuşmuşlar. Bunları da öğrenciler adına Enver Ayca n'ın bu tarihî güne ait gençliğin hislerini belirten konuşması takip etmiştir. Programın ikinci kısmını, ilerde bahsedilecek olan, üniversitece tertiplenmiş üç serginin açılması teşkil etmiştir. Böylece Üniversitedeki Fetih haftası açılmış, müteakip günlerde yapılan Fetih seminerleri başlamış oluyordu. Bu seminerlerden bir kısmı şunlardır :

Prof. Dr. Schweinfurth : *1453 tarihine doğru Bizans devleti ve kültürü,*

Prof. Mükrimin Halil Yınanç : *İstanbul fethinin İslâm dünyasındaki akisleri,*

Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal : *Fâtih'in şahsiyeti ve muhiti,*

Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver : *Fâtih devrinde güzel san'atlar,*

Prof. Hilmi Ziya Ülken : *Fâtih'ten sonraki Türk fikir ve kültür hayatı,*

Prof. Cemal Tukin : *İstanbul fethinin batıdaki tesirleri,*

Prof. Albert Gabriel : *1453 ten bugüne kadar İstanbul'un gelişme safhaları,*

Prof. Dr. Halil İnalcık : *İstanbul fethinin yakın sebepleri ve neticeleri.*

Üniversite dışında Fetih haftasının'dan çok evvelleri başlıyan ve muhtelif müesseselerde verilen konferanslar bu hafta içinde de devam etmiştir. Muallimler Birliğinin lokalinde verilen seri konferanslardan bir kaçı şunlardır :

Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu : *Fâtih devrinde felsefe ve rönesans* (12 Mayıs 1953),

Aleko Hacopulo : *Fâtih'in toleransı* (26 Mayıs 1953),

Doç. Faruk Perek : *Fâtih ve rönesans* (4 Haziran 1953),

Bu arada,

Prof. Dr. Süheyl Ünver'in *"Fâtih'in huzuruna nasıl çıkılırdı?"* —30 Nisan 1953 İstanbul Kız Lisesi'nde—,

Reşid Saffet Atabinen'in *"İstanbul'un Türkler tarafından 1453 te zaptedilmesi"* —6 Mayıs 1953 Marsilya Borsa Sarayı'nda—, Mithat Cemal Kuntay'la Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkocağında 27 Mayıs 1953 te yaptıkları fetihle ilgili iki konuşmayla İsmail Habip Sevük'ün *"İstanbul fethinin yedi cepheden ehemmiyeti"* —29 Mayıs 1953 Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda— adlı konuşmalarını anabiliriz.

3 Haziran 1953 de İstanbul Teknik Üniversitesi'nde fetih münasebetiyle tertiplenen Kahramanlık gününde de şu konuşmalar yapılmıştır :

Behçet Kemal Çağlar : *Fâtih devri menkıbe ve destanları,*

[2] Bak. : *29 Mayıs 1953 İstanbul Fethinin 500 üncü yıldönümü töreninde Üniversite Rektörü Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın açış nutku.* [İstanbul 1953] (Fakülte Matbaası) [4] S. 8°

Yüzbaşı Nâzım O. Saylan : *Fâtih'in askerî cephesi,*

Samih Nafiz Tansu : *Fâtih'in san'at köşesi.*

7 Haziran 1953 de Unesco Türkiye Millî Komisyonu'nda yapılan toplantıda :

Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam : Açış konuşmasından sonra,

Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken : *Doğu ile batı arasında Fâtih,*

Prof. Albert Gabriel : *Fâtih ve İstanbul'un kaderi* adlı konuşmaları yapmışlar, Peyami Safa, Abdülhak Hâmid'in *Türbe-i Fâtih'i ziyaret* adlı şiirini okumuştur.

İstanbul'daki hemen bütün ilk ve orta öğretim müesseselerinde de bu münasebetle toplantılar yapılmış, temsiller verilmiştir.

İstanbul'da 500 üncü fetih yıldönümü dolayısiyle tertiplenen sergilere gelince, bunlardan ilk üçü İstanbul Üniversitesi tarafından hazırlanmıştır.[3] 29 Mayıs 1953 günü açılan bu üç sergi bir ay müddetle açık kalmış, ilim ve san'at koruyucusu, eskilerin tâbirince sahib-i seyf ü kalem, kahraman Fâtih'e ve devrine ait şu hatıralar zevkle seyredilmiştir :

I — Şehzadebaşı Kuyucu Murad Paşa Medresesi'nde açılan "Fetih devrine ait resim ve fotoğraf sergisi". Bu sergide eski ve yeni yapılmış, yağlı boya, kara kalem ve sulu boya resimlerle Fâtih devrine ve o devrin eserlerine ait yeni çekilmiş seçkin fotoğraflar teşhir edilmiştir.

II — İstanbul Üniversitesi Profesörler Evi'ndeki "Fâtih devri yazma kitapları sergisi" nde cilt ve tezhipleriyle san'at, konulariyle muhteva ve ilim bakımından 400 kadar değerli yazma eser vitrinlerde teşhir edilmiştir. İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri, İstanbul Kütüphanecileri ve san'at tarihi öğrencileri tarafından tertiplenen bu sergideki yazma eserler İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Kütüphaneleri, İslâm Eserleri Müzesi, Belediye Kütüphanesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nden derlenmiş, aralarında fetih devrine ait 17 eserin de bulunduğu bu yazmaların ayrıca bir de kataloğu yapılmıştır.[4] Bu yazmalar arasında :

1) Fâtih'in hususî kütüphanesine ait eserler ki bunlardan bir kısmı Fâtih'e takdim edilmiş veya onun kütüphanesi ve mütalâası için istinsah edilmiş fevkalâde cilt ve tezhipli yazmalardır,

2) II. Bayezid'in kütüphanesine ait yine Fâtih devrinde istinsah edilmiş eserler,

3) II. Bayezid'in mührünü muhtevi evvelce istinsah veya tahrir edilmiş eserler ki bunların arasında Fâtih'in kütüphanesine ait eserler de bulunmaktadır.

4) Mahmud Paşa'nın kütüphanesi için Fâtih devrinde istinsah edilmiş eserler,

5) Fâtih çağı yazarlarına ait eserler,

6) Fetihle ilgili yazma kitaplar,

7) Fâtih devri hattatlarının yazıları zikredilebilir.

III — İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Enstitü mensupları tarafından tertiplenen "Fetih devri ilim ve san'atına aid vesikalar Sergisi" nde Fâtih'in minyatürlerinin reprodüksiyonları, o devir mimarisinin rölövleri, yazma eserlerdeki hat, tezhip ve ciltlerinden örnekler, asıllarına

[3] Bu sergiler için Bak. : Prof. Dr. Süheyl Ünver ve arkadaşları : *İstanbul Üniversitesi kuruluşu 500. yılı vesilesiyle Fâtih devri neşriyatımız ve teşhir olunan eserlerin kataloğu.* İstanbul 1953 Tıp Tarihi Enstitüsü. 24 S. 8° 1 portre.

[4] Bak. : *İstanbul kütüphanelerinde Fâtih'in hususi kütüphanesine ve Fâtih çağı müelliflerine ait eserler.* İstanbul 1953 (Işıl Matbaası). 79 S. 8° "İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Nu. 549"

sadık kalınarak ufaltılmış Fâtih devri mozayik ve çini panoları hulâsa Fâtih devri san'at ve ilminin çeşitli nümunelerinin istinsah edilmiş şekilleri teşhir edilmiştir.

Fetih münasebetiyle açılan diğer sergiler ve fetih köşeleri :

1 — 30 Mayıs 1953 günü Bayazıt Çocuk Kütüphanesi'nde ilk ve orta öğretim talebelerinin tertiplediği "Türkiye Okullar Arası Resim Sergisi" açılmıştır. Bu sergi için açılan müsabakaya İstanbul içi okullardan 700 ve diğer vilâyet okullarından 400 resim iştirak etmiş. Bunlardan Fâtih ve fetihle ilgili ve tamamen talebenin fikir ve elinden çıkma 480 resim seçilip teşhir edilmiştir. Bu resimler arasında genç neslin Fâtih'e ve fethe ait büyük ebatta yağlı boya tabloları da bulunmaktaydı. Sergi de yine genç neslin bu konuda yazdıkları şiirlere de yer verilmiştir.

2 — İstanbul Fethi Derneği'nin tertiplediği "San'at sergisi", İstanbul Spor ve Sergi Sarayı karşısında Sümer Bank Pavyonu'nda hazırlanan bu sergi 3 Haziran 1953 günü saat 20.00 de Fetih Derneği Fahrî Başkanı merhum Prof. Dr. Ziya Cemal Büyükaksoy'un bir hitabesiyle açılmış, Olgunlaşma ve San'at Enstitülerinin iştirakiyle tertiplenen sergide Fâtih ve İstanbul'a ait resimler, tablo, portre, panolar, fethe ait harp aletleri, heykeller v. s. teşhir edilmiştir.

3 — İstanbul Erkek Lisesi'nde hazırlanan Fâtih köşesinde Fethin temsilî bir maketi gösterilmiştir.

4 — İstanbul Kız Lisesi'nde Fâtih sergisi,

5 — Galatasaray Lisesi'nde Fâtih köşesi,

6 — İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı dalında hazırlanan Fetih köşesi.

Bu gün 500 üncü Fetih yıldönümünün yaşayan hatırası olarak FÂTİH MÜZESİ de bu sergilerin yanında anılabilir. İkinci Cihan Harbindenberi tamir ve restore edilmekte olan Fâtih devri yapısı ve o devir mimarisinin güzel örneği Çinilikösk'te[5] bu yıldönümü münasebetiyle hem zarf hem de mazruf olarak bir FÂTİH MÜZESİ hazırlanmıştır. 29 Mayıs 1953 günü açılış töreni yapılan bu müzede tamamen Fâtih'in zati eşyası ve ona ait şu hatıralar bulunmaktadır :[6]

Fâtih'in kılıcı ve fermanı, merasim esvabı ve asası, türlü renk ve desende elbise ve kaftanları —bu arada ölümünde kesilerek üzerinde çıkarılan içi kürklü, dışı lâcivert ipekli kaftanı—, kaplan postundan seccadesi, Bellini kopyesi resmiyle silâhları, şahsî kütüphanesine ait temellük kayıtlı kitapları, minyatürleri, fermanları, vakfiyeleri, Akşemseddin'in arizaları ve b.

Beşyüzüncü fetih yıldönümü dolayısiyle yapılan diğer teşebbüsler arasında Darüşşefaka Cemiyeti'nin, Yapı - Kredi Bankası'nın yardımiyle, teksîr ettirdiği Fâtih'in portresi zikredilebilir. Bu resim, Londra National Galeri'de bulunan ve Gentile Bellini tarafından yapılmış Fâtih'in portresinin, aslına uygun olarak, Münih'de bir matbaada fotogravür tekniğiyle teksir edilmiş güzel bir kopyasıdır. Yine bu münasebetle Fâtih altınları ve hatıra pulları çıkarılmıştır. İsviçre'de bastırılmış olan bu pulların özellikleri şunlardır :

5 kuruşluk pulda (Rumeli hisarı), 8 kuruşluk pulda (Topların Edirne'den getirilişi), 10 kuruşluk pulda (Fâtih ve muhasara donanması), 12 kuruşluk pulda (Kadirgaların Halic'e karadan nakli), 15 kuruşluk pulda (Topkapı surları), 20 kuruşluk pulda (Topkapı'dan giriş), 30 ku-

---

[5] Çinili Köşk'ün tamir ve restoresi ve müze haline getirileceği haberi için Bak. : Cumhuriyet gazetesi, sayı : 10329, 1 Mayıs 1953, S. 1.

[6] Müze ve içindeki eserler hakkında daha fazla bilgi edinmek için Bak. : *Fâtih Müzesi*. İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi. 16 S. 8° 8 plânş. ÖZ, Tahsin : *Topkapı Sarayında Fâtih Sultan Mehmed II. ye ait eserler*. Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu neşri. VIII + 39 S. 4° 41 plânş.

ruşluk pulda (Fâtih cami'i), 40 kuruşluk pulda (Fâtih'in ortodoks patriği Yenadios'a asa ihsanı), 60 kuruşluk pulda (İstanbul'un XV. yüzyıldaki haritası), 1 liralık pulda (Fâtih Türbesi), 2 liralık pulda (Fâtih'in Sinan tarafından yapılmış minyatürü), 2,5 liralık pulda da (Fâtih'in Bellini tarafından yapılmış portresi) tersim edilmiştir. XV. asra ait Türk tezyinî motifleriyle çerçevelenen bu pullardan 40 kuruşluk pul Nurullah Berk, diğerleri Yüksek Mühendis İsmail İşmen tarafından yapılmıştır. İstanbul Posta idaresi de 29 Mayıs 1953 gününe mahsus *"Beşyüzüncü Fetih Yıldönümü 29 Mayıs 1953"* ibareli hususî bir damga yaptırmıştır.

29 Mayıs 1953 günü başlayan fetih şenlikleri bir hafta müddetle devam etmiş, 29 Mayıs gecesi denizde fener alayı yapılmış, o gece ve müteakip geceler Fâtih külliyesi tenvir edilmiş, havaî fişeklerle İstanbul renk yağmuruna tutulmuştur. Fetih haftası müddetince mehter takımının, millî ve mahallî oyunlar folklor ekibinin gösterileri, binicilik yarışları, güreşler ve atletizm müsabakaları yapılmış, suvareler tertiplenmiş, konserler verilmiştir.[7] Bu konserler arasında *Yunus Emre Oratoryosu*'nun çalındığı Taksim Belediye Gazinosu'nda ve İstanbul Fen Fakültesi Konferans salonundaki konserler zikredilebilir. İstanbul'da yine bir hafta müddetle Ankara Devlet Tiyatrosu ve Operası san'atkârları tarafından, fethin 500 üncü yılı için yazılmış Fâtih ve fetih konulu eserler arasından seçilmiş olan, Nazım Kurşunlu'nun *Fâtih* adlı piyesi oynanmıştır.[8]

29 Mayıs 1953 günü Fetih şenliklerine özel bir programla iştirak eden İstanbul Radyosu'nda Fâtih devrine ve İstanbul'a ait musiki eserleri çalındıktan başka aşağıdaki konuşmalar yapılmıştır :

Prof. Cavit Baysun : *İstanbul'un muhasarası ve fethi,* Behçet Kemal Çağlar : *Genç şairlerden fetih destanları,* Kurmay Binbaşı Namık Kemal Ersun : *Asker Fâtih,* Nejat Suner : *Fâtih'in donanması,* Maarif Vekili Celâl Yardımcı : *Devlet Adamı Fâtih,* Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan : *Üniversite bânisi Fâtih,* Cemalettin Revnakoğlu : *Fâtih çevresindeki Türk büyükleri.* Bu arada B. Kemal Çağlar'ın *Bir Fetih gazisi : Denizabdal* adlı piyesi oynanmıştır.

Fetih haftası içinde bazı kültür müesseselerinin açılış törenleri de yapılmıştır. Bunlardan bir örnek olarak Üsküdar Şemsi Paşa Halk Kütüphanesi'ni gösterebiliriz. M. 1580 (H. 988) de Şemsi Paşa tarafından Boğaz'ın güzel bir köşesinde inşa ettirilen bu şirin külliyenin cami'i 1940 da Evkaf tarafından onarılmış, medresesi 1947 de Maarif Vekâleti'ne devredilmişti. Medresede o tarihte başlayan tamir ve değişiklikler 1953 baharında bitirilmiş ve medrese kütüphane olarak 6 Haziran 1953 te halkın hizmetine açılmıştır.

500 üncü Fetih Yıldönümünün Ankara'da kutlanışı :

29 Mayıs 1953 günü Ankara'da yapılan törenlerin ilki Ankara Üniversitesi tarafından Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Konferans salonunda tertiplenen toplantıdır. Saat 10.00 da İstiklâl marşımızla başlıyan töreni Fakülte Dekanı Prof. Dr. Şinasi Altundağ açmış; sonra sırasiyle Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal *"Fâtih'in şahsiyeti"*, Prof. Dr. Osman Turan : *"İstanbul'un fethi ve tarih"*, Prof. Dr. Halil İnalcık *"İstanbul'un fethini hazırlıyan sebepler"* adlı konuşmaları yapmışlardır.

Ayni gün öğleden sonra saat 16.00 da ayni salonda Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi öğrenci dernekleri tarafından ikinci bir tören tertiplenmiştir. Askerî bandonun iştirakiyle söylenen İstiklâl Marşını müteakip derneklerden bir üye bu gün için gençliğin hislerini belirten bir konuş-

---

[7] Bu şenlikler için Bak. : *500 üncü Fetih yılı şenlikleri albümü.* İstanbul 1953 Hadise Yayınevi.

[8] Kurşunlu, Nazım : *Fâtih.* 1951 Biricik Basımevi. 143 S. 8° 150 Kr. "(Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Tiyatro Yayını : 2)"

mayla toplantıyı açmıştır. Bir öğrenci tarafından Yahya Kemal'in *Yeniçeriye gazel"* i okunduktan sonra Enver Behnan Şapolyo *"İstanbul'un nasıl fethedildi"* ğini anlatmıştır. Nedim'in *İstanbul kasidesinin* inşadını Asistan Dr. Şeref Turan'ın *"İstanbul'un fethinin Türk ve dünya tarihindeki yeri"*, Prof. Danyal Bediz'in *"İstanbul fethinde Türk donanması"*, Prof. Necmettin Halil Onan'ın *"Fatih'in edebî şahsiyeti"* üzerine konuşmaları takip etmiştir. Toplantı okunan şiirler ve bandonun çaldığı marşlarla sona ermiştir.

29 Mayıs 1953 günü Ankara Kız Lisesi, Ticaret Lisesi ve diğer ilk ve orta öğretim müesseselerinde de merasim yapılmış, müteakip günlerde bir kaç okulda temsiller verilmiştir.

500 üncü fetih yılı münasebetiyle Ankara'da da Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce "Fâtih ve Fâtih devri eserleri" adlı büyük bir sergi tertiplenmiştir. Evkaf Apartmanlarının altındaki galeride hazırlanan ve yer yer Fâtihin mısra ve sözleriyle süslenen bu sergide Fâtih devri mimarî eserlerinin fotoğrafları, Fâtih'in resimlerinin reprodüksiyonları, kılıçları, vakfiyeleri, o devirde yazılmış kitaplar, fetih şehitlerinin mezarlarının resimleri ve b. teşhir edilmiştir.[9]

Millî Kütüphane de bu mutlu kutlayışa Fâtih hakkında yazılmış ve fethin 500 üncü yıldönümü dolayısiyle çıkan eserlerden müteşekkil bir "Fâtih kitapları sergisi" yle iştirak etmiş, bundan başka kütüphane binasının dışında da, yine bu cins eserlerin teşhir edildiği, güzel bir vitrin hazırlanmıştı.

İstanbul Radyosu'na müvazi olarak Ankara Radyosu'nda da 29 Mayıs 1953 günü özel bir fetih programı tertiplenmiş, Fâtih'e ve fethe ait konuşmalar yapılmış, Fâtih'in şiirleri, Fâtih ve İstanbul hakkında yazılmış şiirler okunmuş, Fâtih devrine ve İstanbul'a ait musiki eserleri çalınmıştır. Fetih haftası münasebetiyle Ankara Radyosu'nda yapılan seri konuşmalara misâl olarak da Halim Baki Kunter'in şu konuşmaları zikredilebilir :

1 — Fâtih'in babası ve Fâtih'i yetiştiren muhit,

2 — İstanbul muhasarasına ve fethine toplu bir bakış,

3 — Fâtih'in Cihad-ı ekberi ve Cihad-ı asgarı,

4 — Fâtih İstanbul'u nasıl imar etti?

5 — Fâtih'in vakıfları,

6 — Fâtih'in vücude getirdiği spor tesisleri,

7 — Fâtih'ten ve Fâtih devrinden bize kalanlar.

Yurd içinde yalnız İstanbul ve Ankara'da değil, Türkiye'nin dört köşesinde 29 Mayıs 1953 günü kutlama tören ve şenlikleri yapıldığı gibi, yurd dışında meselâ Kanada McGill Üniversitesinde de İstanbul'un Türkler tarafından alınış günü tes'it edilmiş; Üniversitenin İslâm Tetkikleri Enstitüsünün teşebbüsüyle yapılan törende Türkiye'nin Kanada Büyükelçisiyle Üniversite Rektörü konuşmuşlardır. Bu münasebetle bir de sergi hazırlanmıştır. Bir ay müddetle teşhir edilmek üzere tertiplenmiş olan serginin süresi gördüğü fevkalâde rağbet üzerine uzatılmıştır. Mahallî gazetelerde de bu konuyla ilgili yazılar çıkmıştır. Bundan başka Trablusşam Cami'i Kebirinde Fâtih'in ruhuna ithafen mevlûd okunmuştur.

Fâtih ve Fetih Hakkındaki Neşriyata gelince bunların henüz tam bir bibliyografyası yapılmış değildir. Evvelce de işaret edildiği üzere 1953 Mayısından çok önceleri başlıyan bu geniş neşriyat hareketinden misâl vermek, o günlerin atmosferini bu yönden hatırlatmak bakımından herhalde faydalı olacaktır.

1 — 500 üncü Fetih yılı için *Maarif Vekâleti neşriyatından örnekler :*

[9] Bu sergi için Bak. Kenan Harun : *Fâtih devri irfan devridir.* Zafer gazetesi, Yıl : 5, Sayı : 1488, sayfa : 1, 6 —2/6/1953—.

(BELEN, Hakem) : *Fâtih ve İstanbul'un fethi.* İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi 24 S. 8°

FATİH müzesi. İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi. 16 S. 8° 8 plânş.

FATİH Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi. İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi. XXIII S. 4°

İSTANBUL ve Trabzon İmparatorlukları.

KURŞUNLU, Nazım : *Fâtih.* Tarihî piyes, 5 perde. İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi. 104 S. 8°

2 — *İstanbul Belediyesi İstanbul Fethinin 500 üncü Yıldönümü Kutlama Derneği* yayınları :

ARTUK, İbrahim - Cevriye Artuk : *Fâtih'in sikke ve madalyaları.* İstanbul 1946 Belediye Basımevi. 40 S. 8° 9 levha "Nu. 4" [10]

DİRİMTEKİN, Feridun : *İstanbul'un fethi.* İstanbul 1949 Belediye Basımevi. 272 S. 8° 29 plânş, 6 levha "Nu. 6"

ERGİN, Osman : *Fâtih'in imareti vakfiyesi.* İstanbul 1945 Belediye Matbaası. 41 + 68 S. 8° "Nu. 1"

MİRMİROĞLU, V [ladimir] : *Fâtih'in donanması ve deniz savaşları.* İstanbul 1946 Belediye Basımevi. 123 S. 8° "Nu.3"

POROY, Nazım : *İstanbul'da gömülü paşalar.* İstanbul 1947 Belediye Basımevi 68 S. 4° "Nu. 7"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih'in oğlu Bayezid'in su yolları haritası dolayısiyle 140 sene önceki İstanbul.* İstanbul 1945 Belediye Basımevi. 58 S. 8° "Nu. 2"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *İlim ve sanat bakımından Fâtih devri notları :* İstanbul 1947 Belediye Matbaası. 144 S. 8° "Nu. 5".

3 — *İstanbul Fethi Derneği Yayınları :*

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Fâtih devri hattatları ve hat sanatı.* İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği. İstanbul Matbaası. 56 S. 8° 32 resim "Nu. 12"

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Fâtih devri mimarî eserleri.* İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Matbaası. 29 S. 8° "Nu. 13".

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Fâtih devri mimarisi.* İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Matbaası. 512 S. 4° 551 şek. plânş. "Nu. 11"

AYVERDİ, Samiha : *Edebî ve manevi dünyası içinde Fâtih.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. XIV + 291 S. 8° "Nu. 19".

BARBARO, Nicolo : *Kostantaniye muhasarası ruznamesi 1453.* Çeviren : Ş. T. Diler. İstanbul 1953 Halk Basımevi. 77 S. 8° "Nu. 23"

BAYKAL, İsmail Hakkı : *Enderun mektebi tarihi.* I. Cilt. İstanbul 1953 Halk Basımevi. 154 S. 8° 58 resim "Nu. 20"

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Fâtih'in hayatı ve Fâtih takvimi I.* Ankara 1953 Kanaat Matbaası. 20 S. 8° "Nu. 6"

DANİŞMEND, İsmail Hami : *İstanbul fethinin insanî ve medenî kıymeti.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. 51 S. 8° "Nu. 15"

DANİŞMEND, İsmail Hami : *The Importance of the conquest of İstanbul for mankind and civilization.* Transl. E. A. - B. M. İstanbul 1953 İstanbul Matbaası. 54 S. 8 ° "Nu. 15"

DANİŞMEND, İsmail Hami : *La valeur humanitaire et civilisatrice de la conquête de Constantinople.* Trad. Nusret Salim. [İstanbul] 1953 İstanbul Matbaası. 56 S. 8° "Nu. 15"

DİRİMTEKİN, Feridun : *Ecnebi seyyahlara nazaran fetihten sonraki İstanbul.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. 38 + 2 S. 8° 15 resim "Nu. 14"

DİRİMTEKİN, Feridun : *Fetihten önce Marmara Surları.* Ankara 1953 Kanaat, Feyz ve Güzel Sanatlar Matbaası. 76 S. 8° 2 levha, 11 kroki, 116 resim "Nu. 10"

[10] Bu numaralar yayınların seri numarasıdır.

DİRİMTEKİN, Feridun : *İstanbul, after the conquest.* İstanbul 1953 İstanbul Press. 48 p. 8° 18 fig. "Nu. 25".

DİRİMTEKİN, Feridun : *İstanbul apres la conquete.* İstanbul 1953 İmprimerie d'Istanbul. 46 p. 8° 17 fig. "Nu. 25"

DİVAN şi'rinde İstanbul (antoloji). Toplayan : Asaf Hâlet Çelebi. İstanbul 1953 Halk Basımevi. 252 S. 8° "Nu. 22"

EŞREF Şefik : *Tarihî Türk güreşleri.* İstanbul 1953 İstanbul Matbaası. 151 S. 8° "Nu. 20".

KONYALI, İbrahim Hakkı : *Fâtih'in mimarlarından Azadlı Sinan* "Sinan-ı Atik" Vakfiyeleri, eserleri, hayatı, mezarı. İstanbul 1953 Halk Basımevi. 110 + XIII + [I] S. 8° "Nu. 4"

OKURER, Cahid : *Büyük fetih.* (Ankara) 1953 Karadeniz Matbaası. 147 S. 8° "Nu. 5"

ORHON, Orhan Seyfi : *İstanbul'un fethi.* "Beşyüzüncü yıldönümü için". Ankara 1953 Güzel Sanatlar Matbaası. 4 S. 8°

ŞEHSÜVAROĞLU, Dr. Bedi : *İstanbul'da 500 yıllık sağlık hayatımız.* İstanbul 1953 Kemal Matbaası. 184 S. 8° 40 resim "Nu. 21"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Edirne'de Fâtihin Cihannümâ kasrı.* İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği, İsmail Akgün Matbaası. XI + 33 S. 8° 15 plânş "Nu. 2"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih aşhânesi tevzi'nâmesi.* Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 16 + 28 S. 8° "Nu. 18"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih devri ilim ve san'atı ve içtimaî tekâmül hamlelerine umumî nazar.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. 21 S. 8° "Nu. 17"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *İstanbul fethiyle kalelerin manzum ve mensur tarih ibareleri.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. 49 S. 8° "Nu. 16"

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *İstanbul'da sahabe kabirleri.* (Ankara) 1953 (Güven) ve [Güzel İş] matbaaları. VII + 51 S. 8° 25 resim 7 plânş "Nu. 4"

FÂTİH ve İstanbul (Dergi). Cilt : I-II, Sayı : 1, 2, 3 - 6, 7 - 12. Ankara - İstanbul 1953 - 1954. 8° [11]

4 — Fethin 500 üncü Yıldönümü dolayısiyle yapılan *İstanbul Üniversitesi yayınları :*

ERTAYLAN, Prof. İsmail Hikmet : *Fatnâme.* İstanbul 1951 Sucuoğlu Matbaası. 1 + 41 + 106 S. 8° 2 plânş "İstanbul Fethinin Beşyüzüncü Yıldönümü münasebetiyle yapılan İstanbul Üniversitesi Yayınları : 3. Seri 4. Sayı"

ERTAYLAN, Prof. İsmail Hikmet : *Fâtih ve fütühatı.* 1. Cilt. *Bizans ve Karadeniz.* İstanbul 1953 Millî Eğitim Basımevi. Bastıran : Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. 304 + 43 + VIII + [I] S. 4° 6 plânş 3 levha 1 harta. "İstanbul Fethinin Beşyüzüncü Yıldönümü münasebetiyle yapılan İ[stanbul] Ü[niversitesi] Edebiyat Fakültesi Yayınlarından"

ERTAYLAN, Prof. İsmail Hikmet : *Sultan Cem.* İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi. 1+ 248 + 254 S. 4° 27 plânş

"İstanbul Fethinin Beşyüzüncü Yıldönümü münasebetiyle yapılan İ[stanbul] Ü[niversitesi] Edebiyat Fakültesi Yayınları"

5 — *Türk Tarih Kurumu yayınları :*

[KÜRKÇÜOĞLU] ÜNSEL, Kemal Edib (Hazırlıyan) : *Fâtih'in şiirleri.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 91 + 47 S. 8°

---

[11] Bu dergideki makaleler, 500 üncü Fetih yıldönümü dolayısiyle yayımlanan makaleler arasında zikredilecektir. İstanbul Fethi Derneği tarafından şu eserlerin yayınlanacağı 1953 Mayıs tarihli gazetelerde yazılmıştı : *Fâtih'in orta sarayı, Fâtih devri kitap san'atı,* Prof. Dr. Ziya Cemal Büyükaksoy : *Fâtih devrinde tababet,* Prof. Necati Lugal - Dr. Addan Erzi : *Fâtih ve İstanbul bibliyoğrafyası.*

"Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri: XI, Sayı : 1"

ÖZ, Tahsin : *Topkapı Sarayında Fâtih Sultan Mehmed II. ye ait eserler*. Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VIII + 39 S. 4° 41 plânş

"Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri: XI, Sayı : 3"

TANSEL, Dr. Salâhattin : *Osmanlı kaynaklarına göre Fâtih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti*. Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 356 S. 8°

"Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Seri : XI, Sayı : 4"

Diğer eserler :

BİLMEN, Ömer Nasuhî : *"Sure-i feth"in Türkçe tefsiri, itilâ-yi islâm ile İstanbul'un tarihçesi (ve fethi)*. İstanbul 1953. 337 S. 8°.

MUHAMMED Mustafa Safvet, Doç. Dr. : *Kostantiniye Fâtihi Fâtih Sultan Mehmed*. Mütercimi : İsmail Ezherli. Ankara 1953 Diyanet İşleri Reisliği 136 S. 8° 125 Kr.

"(Diyanet İşleri Reisliği Yayınları: 31/11)"

RUNYUN, Mustafa - Osman Keskioğlu : *Fâtih devrinde ilim ve o devirde yetişen ilim adamları*. Ankara 1953 Ankara Basım ve Ciltevi. 30 + [2] S. 8° "(Diyanet İşleri Reisliği Yayınları : 31/8)"

Fetih yıldönümüne takaddüm eden aylarda ve sonraları dergi ve gazete sütunlarında günlük matbuat âlemimizi kaplıyan Fâtih, fethi ve fetheylediğiyle ilgili makalelere gelince, bunların bir arada zikri bir kitapçık teşkil eder. O günlerin havasını bu yönden de, biraz olsun, belirtebilmek için bu makalelerden de şu örnekler verilebilir :

ADNAN - ADIVAR, Abdülhak : *Fetih yıldönümünden sonra*. Cumhuriyet G. Yıl : 29, Sayı : 10380, 20. Haziran 1953, S. 2.

ADNAN - ADIVAR, Abdülhak : *İstanbul'un fethine dair*. Cumhuriyet G. Yıl : 29, Sayı : 10352, 23.Mayıs.1953, S. 2.

AKBAL, Oktay : *Şiirlerde İstanbul*. Vatan G. Yıl : 13, Sayı : 4326, 29.Mayıs.1953, S. 10.

AKDAĞ, [Doç. Dr] Mustafa : *İstanbul fethinin Türkiye tarihinde önemi*. Türk Dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.5.1953, S. 486 - 490.

AREL, H[üseyin], Sadettin : *Fâtih devrinde Türk musikisi*. Musiki mecmuası. Sene : 6, Sayı : 63 - 67. Mayıs - Eylül 1953.

ARIK, Remzi Oğuz : *Fetihten önce fetihten sonra*. Türk Dili. Yıl : 2, Sayı : 20, 1.5.1953. S. 473 - 482.

ARTUK, İbrahim : *Fâtih Sultan Mehmed ve onu müteakip Bâyezid'le Cem adlarına kesilen sikkeler*. Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29 Mayıs 1954, S. 1 - 44.

ASKARİDİS, Dr. Em. : *İstanbul'un fethinde topçunun dahli*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. Sayı : 124, Mayıs 1952, S. 9 - 10.

ATEŞ, [Prof.] Ahmed : *İstanbul'un fethine dair. Fâtih Sultan Mehmed tarafından gönderilen mektuplar ve bunlara gelen cevaplar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisi, Yıl : 4, Sayı : 7, Eylül 1952, S. 11 - 50.

ATEŞ, [Prof.] Ahmed : *Fetihten az sonra bir İstanbul tasviri*. Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29 Mayıs 1953, S. 17 - 18.

ATEŞ, Prof. Ahmed : *Manevi ve Agriboz fetihnâmesi*. Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 3 - 6, 29 Eylül 1953, S. 281 - 299, *Zeyl, Agriboz fethine ait iki vesika*, S. 300 - 313.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Boğazkesen kalesi*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 136, Mayıs 1953, S. 19 - 20.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Edirne'de Fâtih devri eserleri.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 143, 12 - 1953, S. 5 - 10.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı : *Rumeli-Hisarı ve İstanbul'da ilk Osmanlı kitâbesi.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29 Mayıs. 1953, S. 63 - 68.

BABİNGER, Franz : *Fâtih Sultan Mehmed ve İtalya.* (Çev. : Bekir Sıtkı Baykal). Belleten, Yıl : 17, Sayı : 65, Ocak - 1953, S. 41 - 82. (Byzantion 21 (1), 1951).

BATUR, Muzaffer : *Fâtih camii çinileri.* Arkitekt, Cilt : 5, Sayı : 243 - 244. 3/4. 1952, S. 74 - 75.

BATUR, Muzaffer : *İstanbul'un fethini nasıl kutlamalıydık?.* Vatan G. 28. Mayıs.1953, S. 2.

BAYKAL, Prof. Bekir Sıtkı : *Bibliyografya : Fr. Babinger'in Fâtih ve İtalya mevzudaki yazısı hakkında.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953, S. 143 - 147.

BAYKAL, Prof. Bekir Sıtkı : *Fâtih ve ilim.* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953, S. 4 - 5.

BAYRI, M. Halit : *Fâtih ve Beyazıt semtleri.* Türk folklor araştırmaları, Cilt : 2, Sayı : 46, Mayıs - 1953, S. 723 - 724.

BAYUR, Hikmet : *Birinci Genel Savaş sırasında İstanbul ve Boğazlar sorumu.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 2, 29.Temmuz.1953, S. 237 - 277.

BAYUR, Hikmet : *İstanbul ve Boğazlar sorumu.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 3 - 6, 29.Eylül.1953 - 29.Mart. 1954, S. 315 - 350.

BE-SE : *İstanbul'da bulunan ilk Türkler yerleşiyor.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 17 - 18.

BEN'İM, A[hmed] E[sad] : *Fâtih Sultan Muhammed Han Hazretlerinin harici ticaret ve gümrükle ilgili ferman ve tevki-i hümayunları.* Gümrük Rehberi, Sayı : 604, Haziran - 1953, S. 6881 - 6888.

BEN'İM, Ahmed Esad : *Feth-i mübin ile ilgili Osmanlı - Türk gümrük tarihinden sahifeler.* Gümrük Rehberi, Sayı : 605, Temmuz - 1953, S. 6909 - 6916.

BERK, Nurullah : *Fâtih Sultan Mehmed ve Venedikli ressam Gentile Bellini.* İlâhiyat Fakültesi dergisi, Cilt : 2, Sayı : 2/3, 1953. S. 143 - 160.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik : *İstanbul'un iki Fâtihi, II. Mehmet ve Atatürk.* Belleten, Cilt : 17, Sayı : 65, Ocak - 1953 S. 83 - 100.

BİNARK, A. Hamdi : *Fâtih Sultan Mehmed'in topları.* Motor mecmuası, Cilt : 2, Sayı : 17, Mayıs - 1953, S. 13 - 17.

BORAN, Cemil : *Fâtih ve İstanbul.* İlk öğretim, Cilt : 19, Sayı : 365, 1.12.1953 S. 4 - 5.

BORAN, Cemil : *Fetih'ten önce İstanbul.* İlk öğretim, Cilt : 18, Sayı : 356/357, 1.6.1953, S. 2 - 4.

BORAN, Cemil : *İstanbul'un kuruluşu ve tarihi, Fethe kadar Bizans,* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi-, 29.Mayıs.1953 S. 4 - 5.

BELEN, Hakem : *Fâtih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi.* İlk öğretim, Cilt : 18, Sayı : 356/357, 1.6.1953, S. 6 - 10.

B[üyük] AKSOY Prof. Dr. Ziya Cemal : *Sergi Sarayında İstanbul Fethi Derneği tarafından tertiplenen Fetih sergisinin açılışında Derneğin Fahrî Başkanı tarafından söylenen açış nutku.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 2, 29 Temmuz 1953, S. 149 - 151.

CEBECİ, F. : *Fâtih'in mumyası.* Yeni inci, Sayı : 40, S. 24 - 25.

DAĞTEKİN, Hüseyin : *Rumeli Hisarı'nın askerî ehemmiyeti.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953 S. 117 - 137; Cilt : I, Sayı : 2, 29.Temmuz.1953, S. 177 - 191.

DAĞTEKİN, Hüseyin : *İstanbul Fethinde kullanılan yürürkuleler.* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi dergisi, 9. Cilt, 1 - 2. Sayı, 1951, S. 153 - 163. 4 plânş.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Arap ve Türk efsanelerine göre eski İstanbul seferleri.* Milliyet, Yıl : 3, Sayı : 861 - 870, 3.10 - 12.10. 1952. S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Destan ve divan edebiyatlarında İstanbul sevgisi.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953, S. 78 - 97.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Donanmanın kara yolu.* Milliyet, Sene : 2, Sayı : 652, 3.3.1952, S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Fâtih'in Moskof tehlikesini önleme ve Karadeniz siyaseti.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 17 - 18, 70.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Fâtih'den evvelki fetih ideali.* Milliyet, Sene : 3, Sayı : 747, 6.6.1952, S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Fâtih'in zehirle öldürülmesi.* Milliyet, Sene : 3 Sayı : 756, 15.6.1952, S. 2, 6.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Fetihten evvelki İstanbul aşkı.* Milliyet, Sene : 2, Sayı : 654, 5.3.1952, S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Galata'nın ilhâkı.* Milliyet, Sene : 3, Sayı : 751, 10.6.1952, S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Gurbetnâme-i Cem.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29.Mayıs.1954. S. 211 - 270.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *Hâdis'e göre İstanbul fethinin ehemmiyeti 1 - 3.* Milliyet, Sene : 3, Sayı : 856 - 858, 28 - 30.9.1952. S. 2.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *"Hadis"e göre İstanbul'un ehemmiyeti.* Sene : 3, Sayı : 782, 20.7.1952, S. 2, 7.

DANİŞMEND, İsmail Hami : *İstanbul'un yedi muhasarası.* Milliyet, Sene : 3, Sayı : 748, 7.6.1952, S. 2.

DAV'ER, Abidin : *500 üncü fetih yıldönümünden sonra garazkâr Avrupalı muharrirlere cevap,* Cumhuriyet, 23. Haziran. 1953, S. 6 - 7.

DAV'ER, Abidin : *İstanbul'un fethinde Türk donanması.* Cumhuriyet, 3. Haziran. 1953, S. 5.

DECEİ, Aurel : *Patrik II. Gennadios'un Fâtih Sultan Mehmed için yazdığı ortodoks itikadnamesinin Türkçe metni.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953, S. 98 - 116.

DECEİ, Aurel : *Yenodiyos itikadnamesinin metni.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, S. 7 - 12, 29.Mayıs.1954. S. 203 - 210.

DERBİL, Prof. Süheyl : *Fâtih devrinde ince sanatlar. Ulus* - Beşyüzüncü yıl ilâvesi-, 29.Mayıs.1953, S. 4 - 5.

DİRİMTEKİN, Feridun : *Askerlik bakımından Fâtih,* Türk Dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.5.1953, S. 490 - 494.

DİRİMTEKİN, Feridun : *Bibliyografya.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29.Mayıs.1954. S. 275 - 282.

DİRİMTEKİN, Feridun : *Fâtih'in donanma komutanlarından Has Yunus Bey.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu belleteni, Sayı : 126, Temmuz - 1952, S. 6 - 9.

DİRİMTEKİN, Feridun : *İstanbul'un muhasara ve zaptı.* -Türkçe ve Fransızca metin- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu belleteni, Sayı : 136, Mayıs. 1953, S. 3 - 13, 25 - 35.

DİRİMTEKİN, Feridun : *14. Mıntıka.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 2, 29. Temmuz. 1953, S. 143 - 222.

DİRİMTEKİN, Feridun : *Pelekanon, Phiulokrini, Nikiatiaton, Ritzion, Dakibyza.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29.Mayıs.1954, S. 49 - 78.

DOFFİN, Zorzo : *1453 yılında İstanbul'un muhasara ve zaptı.* (Çev. Suat - Samim Sinanoğlu). Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953, S. 19 - 62.

DUYURAN, Rüstem : *Fethettiğimiz İstanbul.* Arkitekt, Cilt : 22, Sayı : 1/4, 1953, S. 5 - 14.

ELÖVE, Mustafa Emil : *Fâtih ve vicdan hürriyeti.* Vatan, 31.5.1953, S. 2.

ERDEM, Şeref : *Fethe dair.* Donanma dergisi, Yıl : 66, Sayı : 404, Temmuz - 1953, S. 132 - 141.

EREN, Hasan : *Patrik Gennadios'un itikatnamesi.* Türk Dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.5.1953, S. 535 - 537.

ERGİN, Osman : *İstanbul'un eski adları.* Yeni inci, Sayı : 40, 28. Mayıs.1953, S. 26 - 27, 47.

ERGİN, Osman : *İstanbul'un Fethinden sonra şehir nasıl imar ve iskân edildi?.* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2352 - 2364.

EVRİMER, Rifat Necdet : *İstanbul'a Kaside.* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953, S. 3.

EYİCE, Semavi : *Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi ve İstanbul'un tarihî topoğrafyası hakkında bir not.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29.Mayıs.1954. S. 139 - 167.

FAHRİ Celâl : Türbe-i Fâtih'i ziyaret. Cumhuriyet, 21.Haziran.1953, S. 3.

FINDIKOĞLU, Prof. Ziyaeddin Fahri : *Fâtih devrinde bir Türk feylesofu Hocaoğlu ve* felsefesi. Bilgi, Sayı : 73, Mayıs - 1953, S. 2 - 6.

GARİNO, Giuseppe : *Mehmet II le Conquérant et les Italiens de Galata.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu belleteni, Sayı : 137, Haziran. 1953, S. 25 - 27.

GAZİMİHÂL, Mahmut (Ragıp) : *Fetih'ten önce fetheden sanat.* Millî mecmua, Cilt : 13, Sayı : 11/12, 15. Mayıs.1953, 19.Eylûl.1953, S. 7 - 9, 7 - 8.

GAZİMİHÂL, Mahmut (Ragıp) : *Fetihten önceki İstanbul'da musiki.* Millî mecmua, Cilt : 13, Sayı : 13, Ekim 1953, S. 5 - 7.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip : *Fâtih kanunnameleri.* Bilgi, Sayı : 63, Temmuz - 1952, S. 9 - 10.

GÖKSEL, Ali Nüzhet : *Fâtih'in şairliği.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 50, 83.

GÜLBALOĞLU, Teologos : *Fâtih'in Ortodoks dünyasına hizmeti.* Vatan, 29.Mayıs.1953, S. 8.

ILGAR, İhsan : *Devrinin bir mükemmel eseri Fâtih'in kanunu.* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953, S. 6.

IŞIKSAL, Turgut : *Fâtih ordusunda top ve topçuluk.* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2245 - 2249.

HINÇER, İhsan : *Fâtih Sultan Mehmed Han ve İstanbul'un fethi.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 55 - 59.

HİMALAYA, Tevfik : *İstanbul'un tarihî yangınları.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 52 - 53, 69

İLAYDIN, Hikmet : *Merkad-i Fâtih'i ziyaret.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : I, 29.Mayıs.1953, S. 1 - 10.

İNALCIK, Prof. Halil : *1431 tarihli timar defterine göre Fâtih devrinden önce timar sistemi.* Türk Tarih kongresi, 1952, S. 132 - 139.

İNALCIK, Prof. Halil : *Arnavutlukta Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi ve İskender Bey isyanının menşei.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 2, 29.Mayıs. 1953, S. 132 - 175.

İNALCIK, Prof. Dr. Halil : *İstanbul fethinin yakın sebepleri.* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi dergisi, Cilt : XI, Sayı : 2 - 4, 6/12.1953, S. 345 - 354.

İNAN, Abdülkadir : *Fâtih devrinde Türkçe.* Türk dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.Mayıs.1953 S. 506 - 509.

İNCİ, Tevfik : *Fetihte Osmanlı donanmasının Halice geçirilişi.* Yeni İstanbul, Sene : 3 Sayı : 870, 22.4.1952, S. 2.

İNCİ, Tevfik : *Muhasarada donanma, kızaklarla nereden geçirildi?* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs.1953 S. 2240 - 2244.

İSVAN, Ulviye A. : *Fetih mükâfatı.* Cumhuriyet, Sayı : 10339, 10.Mayıs.1953. S. 3.

KAÇAĞAN, Ş. : *Çinili köşk.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 20 - 22.

KAFLI,Kadircan : *İstanbul nasıl fethedildi?* Yeni Sabah, Yıl : 15, Sayı : 4743, 29.5.1952, S. 5.

KANDEMİR; *İstanbul'un fetih şehitleri.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 60 - 63.

KARAL, Prof. Enver Ziya : *Türk tarihinin ebediyen malı olan şehir İstanbul'un fethi.* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953, S. 2.

KARSAN, Ali : *Topkapı saray müzesinde Fâtih portreleri.* Arkitekt, Yıl : 22. Sayı : 1/4, 1953, S. 15 - 19.

KAYAMAN,Aytekin : *Fâtih devrinde giyim.* Meslekî ve teknik öğretim, Cilt : I, Sayı : 3, Mayıs - 1953, S. 19 - 22.

KOCAGÜNEY, General Vehbi : *Fâtih'in topçuları.* Ulus - Beşyüzüncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953, S. 5.

KOÇU, Reşad Ekrem : *Evliya Çelebi ve Allom'un görüşiyle İstanbul.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 44 - 46, 70.

KOÇU, Reşad Ekrem : *Fâtih bir suikaste mi kurban gitmişti?.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 38 - 40, 70.

KOÇU, Reşad Ekrem : *Fâtih'in ölümü.* Ulus, -Beşyüzüncü yıl ilâvesi-. 29.Mayıs.1953, S. 3.

KONRAPA, M. Zekâi : *Fâtih İstanbul'a nasıl girdi ve İstanbul fethinin tarihteki değeri ne oldu?.* Tedrisat mecmuası, Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 378 - 390.

KONRAPA, M. Zekâi : *Fâtih'in dış politikası ve şahsiyeti.* Tedrisat mecmuası, Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 350 - 356.

KONYALI, İ. Hakkı : *Topkapı sarayında büyücüler.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953, S. 35 - 37.

KOŞAY, Hamit Zübeyr : *Fâtih'ten önce İstanbul'un Türk soyundan gelen kavimler tarafından alınması teşebbüsleri.* Hazine, Yıl : 1, Sayı : 11, Aralık 1953, S. 16 - 17.

KÖSEOĞLU, Neşet : *Fâtih Sultan Mehmed ve Ok Meydanı.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 130, Aralık - 1952, S. 5 - 9.

KÖSEOĞLU, Neşet : *İstanbul'un ilk subaşısı Karıştıran Süleyman Subaşı.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 5 - 6.

KUNTER, Doç. Dr. Nurullah : *Fâtih devrinde Türk hukuku.* Cumhuriyet, 1.Haziran.1953, Yıl : 29, Sayı : 10360. S. 2.

KURTULUŞ, Faruk : *Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi.* Meslekî ve teknik öğretim. Yıl : 1, Sayı : 3, Mayıs - 1953 İlâve S. 2 - 23.

LEVEND, Agâh Sırrı : *Fâtih devrinde Türk dili ve edebiyatı.* Türk dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.Mayıs.1953, S. 495 - 505.

MEHMET Reşit : *Fâtih Sultan Mehmet Rumeli Hisarını nasıl yaptırdı?.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 134, Mart - 1953, S. 7 - 8.

MİRMİROĞLU, V (ladimir) : *Fâtih ve Patrik Yenadios.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 14 - 15.

N. K. : *Hocazade, Büyük Fâtih'in hocalarından.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 7.

OGAN, Aziz : *Fâtih cami'i,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. Sayı : 143, Aralık - 1953 S. 11 - 13.

ONGUNSU, Prof. A. Hâmid : *Beşyüzüncü Fetih yılı münasebetiyle bazı düşünceler.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisi, Yıl : 4, Sayı : 7, Eylûl -1952, S. 1 - 10.

ORAL, Zeki : *Balaban Paşa buyurultusu,* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7 - 12, 29.Mayıs.1954. S. 79 - 81.

OZANSOY, Halit Fahri : *Fâtih'in şairliği.* Vatan, 29.Mayıs.1953, S. 9.

ÖGEL, Dr. Bahaeddin : *Fâtih devri kültür sanatının Türk karakteri hakkında notlar.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 2, 29.Temmuz.1953, S. 223 - 236.

ÖZ, Tahsin : *Fâtih devri sanatları.* Türk Dili, Cilt : 2, Sayı : 20, 1.Mayıs.1953 S. 513 - 517.

ÖZ, Tahsin : *Fâtih külliyesi ilk Türk Üniversitesi,* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2300 - 2302, 2305.

ÖZ, Tahsin : *Fâtih külliyesi,* Yeni İstanbul, Yıl : 3, Sayı : 1027, 1035, 1 10 1952, 9.10.1952. S. 5.

ÖZKANGİL, Leman : *İstanbul bestekârları.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.953, S. 71 - 73.

RAMAZANOĞLU, Niyazi : *Fâtih'in doğum tarihi ve anasına dair notlar.* Vatan, 5.6.1953, S. 5.

RECEP Ferdi : *İstanbul Fethi Derneği.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 1, 29.Mayıs.1953, S. 139 - 141.

SAĞMAN, Ali Rıza : *İstanbul surları.* Tedrisat mecmuası, Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 331 - 335.

SAĞMAN, Ali Rıza : *İstanbul'un fethi ve Kerkoporta meselesi.* Tedrisat mecmuası, Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 357 - 367.

SAĞMAN, Ali Rıza : *Jan Justinyani ve İstanbul'un müdafaası,* Tedrisat mecmuası, Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 368 - 377.

SANÇAR, Necdet : *Fâtih Sultan Mehmet Han.* Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs 1953, S. 10 - 11, 70.

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Bizans devletinin karakteri.* Zafer, Sayı : 1482, 27.Mayıs.1953, S. 3. -Fethin 500 üncü yılı-

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Eski çağın üç büyük hakimiyet sahası.* Zafer, Yıl : 5, Sayı : 1479, 24.5.1953, S. 3 -Fethin 500 üncü yılı-

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Eski İstanbul neyle geçiniyordu?.* Zafer, Yıl : 4, Sayı : 1229, 18. 9. 1952, S. 2.

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Ortaçağda islâm dünyası.* Zafer, Yıl : 5, Sayı : 1481, 26.5.1953, S. 3.

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Şarkî Roma ve payitahtı İstanbul.* Zafer, Yıl : 5, Sayı : 1480, 25.5.1953, S. 3,

SELEN, Prof..Hamit Sadi : *Tarih çağları ve İstanbul'un fethi.* Zafer, Yıl : 5, Sayı : 1477, 22.5.1953, S. 3.

SELEN, Prof. Hamit Sadi : *Türk hâkimiyetinin üstün vasıfları.* Zafer, Yıl : 5, Sayı : 1483, 28.5.1953, S. 3,

SEREZLİ, Esat : *Fâtih ve müesseseleri.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 12 - 13.

SEREZLİ, Esat : *Yeni ve eski Fâtih camileri.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 125, Haziran - 1952, S. 14 - 15.

SERTOĞLU, Mithat : *Başlangıçtan İstanbul'un fethine kadar Türk - Bizans münasebetleri.* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2337 - 2341.

SEVÜK, İsmail Habib : *Fâtih'in İstanbul'daki ilk eseri : Eyyûb - Sultan sitesi.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 1. 29.Mayıs.1953, S. 11 - 15.

SEVÜK, İsmail Habib : *Fethin kıymet cepheleri.* Cumhuriyet, 10.Haziran 1953, S. 2.

SEVÜK, İsmail Habib : *İlk tacidar şairimiz Fâtih'in lirikliği,* Cumhuriyet, 18 Haziran. 1953, S. 2.

STREİT, CLARENCE K. : *Türklerin İstanbul'da 500 yılı.* Vatan, 4.6.1953. S. 2.

ŞAPOLYO, Enver Behnan : *Fâtih Mehmet ve İstanbul'un imarı.* Mimarlık, Cilt : 10, Sayı : 1/6, 1953, S. 63 - 68.

ŞAPOLYO, Enver Behnan : *Fâtih Mehmet zamanında İstanbul'da belediye ve idarî teşkilât.* İller ve Belediyeler dergisi, Yıl : 8, Sayı : 91, Mayıs - 1953, S. 20 - 24.

ŞAPOLYO, Enver Behnan : *Fâtih Sultan Mehmet zamanında malî teşkilât.* Hazine, Yıl : 1, Sayı : 1, Şubat - 1953, S. 20 - 25.

ŞEHİDOĞLU, Mehmet : *İstanbul'un fethi.* Vatan, 29.Mayıs.1953, S. 7.

ŞEHSÜVAROĞLU, Halûk Y. : *500. Fetih yılı münasebetiyle Fâtih Sultan Mehmed'in hatıraları.* Cumhuriyet, 1.Haziran.1953, S. 5.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih Sultan Mehmed'in Sitti Hatunla evlenmesi.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 19 - 20.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih Sultan Mehmed'in esvapları.* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2306 - 2308.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih vakfiyelerine dair.* Cumhuriyet, 28.6.1953, S. 5.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih'in ailesi.* Cumhuriyet, 7.Haziran.1953, S. 5.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih'in iki oğlu.* Cumhuriyet, 15.Haziran.1953, S. 7.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih'in türbesine dair.* Cumhuriyet, 21.Haziran.1953, S. 5.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih'in türbesine dair.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 139, Temmuz - 1953, S. 3 - 4.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. : *Fâtih'in vakfiyelerine dair.* Cumhuriyet, 28. Haziran.1953, S. 5.

TANSU, Samih Nafiz : *Fâtih ve Bellini.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs - 1952, S. 11.

TANSU, Samih Nafiz : *Sanatkâr Fâtih.* Cumhuriyet, 31.5.1953, S. 5 ilâve.

TAYANÇ, Dr. Muin Memduh : *İkinci Murat ve Fâtih.* Millî mecmua. Yıl : 13, Sayı : 11, 15.5.1953, S. 4 - 6.

TAYFUR, Şahap : *Fâtih'e ve İstanbul'un fethine ait bibliyografya.* Resimli Tarih mecmuası. Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2366 - 2368.

TAYFUR, Şahap : *Fetih arifesinde bir keşişin düşündükleri.* Dünya, Sene : 1, Sayı : 88, 27.5.1952, S. 2, 6.

TAYFUR, Şahap : *Fetih yıldönümü yaklaşırken son hücum hatıralarından.* Dünya, Sene : 1, Sayı : 126, 11.8.1952. S. 5 - 6.

TÜLBENTÇİ, Feridun : *İstanbul'un fethi.* Vatan, Sene : 12, Sayı : 3965, 28.Mayıs.1953 ilâve S. 3.

ULUÇAY, Çağatay : *Fâtih Sultan Mehmed ve Manisa.* Tedrisat mecmuası. Sayı : 19, Mayıs - 1953, S. 346 - 349.

UNAT, Faik Reşit : *Fâtih ve devri.* Ulus. 500 üncü yıl ilâvesi - 29.Mayıs.1953. S.2 - 3.

UNAT, Faik Reşit : *Fâtih'le muasır hükümdarlar.* Resimli Tarih mecmuası. Sayı : 41, Mayıs - 1953, S. 2281-2283.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı : *Fâtih Sultan Mehmet ve Çandarlı Halil Paşa.* Resimli Tarih mecmuası, Sayı : 41. Mayıs-1953, S. 2316-2320.

ÜLGEN, Ali Saim : *Ankara'da Mahmud Paşa bedesteni ve bitişiğindeki han.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : I, Sayı : 1. 29.Mayıs.1953, S. 69 - 77.

ÜLGEN, Ali Saim : *Fâtih Cami'i ve heyeti.* Meslekî ve teknik öğretim, Cilt : 1. Sayı : 3, Mayıs-1953, S. 5-7.

ÜLGEN, Ali Saim : *Türk mimarisinin Beylikler üslûbunda Fâtih çağının rolü hakkında düşünceler.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 136, Mayıs-1953, S. 21-22, 43-44.

ÜLKEN, Prof. Hilmi Ziya : *Fâtih devrinde fikir ve kültür hayatı.* Sosyoloji dünyası, Cilt : I, Sayı : 3, Temmuz-1953, S. 4-11.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir : *Boğazkesen (Rumeli hisarı) ve tarihçesi.* Yeni İstanbul, Yıl : 4, Sayı : 1201, 24.3.1953, S. 2.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Baba Nakkaş.* Fâtih ve İstanbul dergisi, Cilt : II Sayı : 7-12. 29.Mayıs.1954, S. 169-188.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih dariüşşifası.* Dünyada tıp, Yıl : 2, Sayı : 5, Mayıs-1953.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih devrinde Osmanlı Türk sanatı.* Vatan, 29. Mayıs.1953, S. 9, 10.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih devrine dair halkın söyledikleri.* Ulus-500 üncü yıl ilâvesi, 29.Mayıs.1953, S. 6.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih zamanında İstanbul nüfusu.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 124, Mayıs-1952, S. 16.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fâtih zamanında tedris...* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 3-6, 29.Eylûl.1953 - 29.Mart.1954. S. 351 - 356.

ÜNVER, Prof. Dr. Süheyl : *İbn-i Kemal'e göre İstanbul'un fethi.* Vatan, 29.5. 1953, S. 2.

ÜNVER, Prof. Dr. Süheyl : *İstanbul'u sulhen mi harben mi aldık?.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı : 125, Haziran-1952. S. 12-13.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Mahmud Paşa.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7-12, 29.Mayıs.1954, S. 189-194.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Mehmed b. Hasan u'l-Askerî.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7-12. 29.Mayıs.1954. S. 198-200.

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl : *Şemsüddin-i Fenârî'ye Buhara'dan bir hediye.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II. Sayı : 7-12. 29.Mayıs.1954. S. 195-197.

VELİDEDEOĞLU, Prof. Hıfzı Veldet : *Fâtih Kanunnameleri.* Cumhuriyet, Sene : 27, Sayı : 9980, 12.5.1952, S. 2// Bilgi, Sayı : 73, Mayıs-1953, S. 7-9// Yeni inci, Sayı : 40, 28.Mayıs.1953. S. 12-15, 70.// Siyasi ilimler mecmuası, Cilt : 22, Sayı : 257 Ağustos-1952, S. 209-213.

YAHYA, Kemal : *İstanbul fethinin en esaslı eseri.* Cumhuriyet, 29.5.1953. S.2.

YAZICI, Dr. Tahsin : *Gülşenî eserleri, Fâtih ve II. Bayezid hakkında kasideleri.* Fâtih ve İstanbul, Cilt : II, Sayı : 7-12 29.Mayıs.1954, S. 82-137.

YÜCEL Hasan Ali : *Akşemseddin'den Fâtih'e.* Cumhuriyet, Yıl : 29, Sayı : 10404, 17.7.1953, S. 2.

YÜCEL Hasan Ali : *1000 inci yıldönümü.* Cumhuriyet, 17.Haziran.1953, S. 2.

YÜCEL, Hasan Ali : *Fethe girerken.* Cumhuriyet, Sayı : 10356, 27.Mayıs.1953. S. 2.

YÜCEL, Hasan Ali : *Fethin önemi.* Cumhuriyet, 29.Mayıs.1953,

Yukarıda örnekleri görülen neşriyat F e t i h aylarından sonra da daha aylarca devam etmiştir ve halen de devam etmektedir. 500 üncü fetih yıldönümüne ait, zamanın unutturan eliyle yavaş yavaş silikleşen, hatıralardan küçük bir kısmının toplandığı bu yazı, o günlerin canlı ve faal bir hatırası olarak günümüze intikal eden bir teşekkülden bahisle son bulacaktır.

Önce K u t l a m a D e r n e ğ i adiyle kurulan, sonraları İ s t a n b u l F e t h i D e r n e ğ i adını alan bu kıymetli, faydalı ve o nisbette de lüzumlu teşekkül 500 üncü fetih yıldönümü kutlandıktan sonra çalışmalarına son ve ara vermemiş, son günlerde 19 Ocak 1956 da İstanbul'u türlü yönlerden inceleyecek bir de İ s t a n b u l E n s t i t ü s ü[12] kurmuştur. 19 Ocak 1956 da Dernek Başkanı Ekrem Hakkı Ayverdi'nin konuşmasiyle başlayan bir törenle açılan enstitünün idaresi Prof. Ahmet Ateş'e verilmiştir. Enstitü *İstanbul Enstitüsü Dergisi* adlı bir de organ çıkarmaya başlamıştır. Çok kıymetli

[12] Bak. : Müşerref Hekimoğlu : *İstanbul Enstitüsü,* Yenisabah. Yıl : 18, Sayı : 6067, 26 Ocak 1956, S. 3.

yazıları ihtiva eden derginin birinci sayısında Enstitünün gaye ve faaliyeti şu şekilde anlatılmaktadır. : "Milletlerin kendilerini bulmaları ancak kendi tarih ve hallerini dikkatle araştırmaları ve bunlar üzerinde düşünmeleri ile kabil olduğundan milletin bir cüz'ü olan şehir de aynı şeyi yapmağa mecburdur. İşte, Dr. A. Adnan Adıvar'ın bundan dokuz sene kadar önce çıkmış olan bir yazısından mülhem olarak, İstanbul Fethi Derneği tarafından kurulmuş olan İstanbul Enstitüsü bu gayeleri istihdaf eden ve bunun memleketimiz ve şehrimiz için ehemmiyetini derinden duyan "çalışmalarında muhtar" bir ilim müessesesidir. İstanbul'un coğrafyası, arkeolojisi, tarihi, sanatı, dili, edebiyatı, folkloru, ilim ve fikir hareketleri bakımlarından en ilmî usuller ile tetkik edip neticelerini muvaffak vasıtalarla, dergi ve ayrı ayrı eserler halinde, yayınlamağa çalışacaktır. Böylece İstanbul'un bilhassa Türk İstanbul'un geçirdiği bütün tekâmüller meydana konulacaktır. Enstitü bir taraftanda da kurmak istediği kütüphane ve arşivler ile, kaybolması muhtemel veya mukadder olan bir çok değerli sanat ve mimarî eserlerini kopyalar, plânlar, maketler ve fotoğraflar halinde muhafaza ve devam ettirmek için gayret edecek ve bu suretle İstanbul'a ait türlü kıymetleri yaşatmağa çalışacaktır.." [13]

Güzel bir teşebbüs ve aydınların ilgisini bekleyen büyük ve derin bir mevzu...

---

[13] *İstanbul Enstitüsü dergisi*, Ahmed Ateş : *Önsöz*, Sayı : 1, 1955, S. VI - VII.

BİBLİYOĞRAFYA

Ekrem Hakkı Ayverdi : Fatih devri mimarisi - İstanbul Fethi Derneği Yayınlarından, numara : 11, İstanbul 1953 yılı - 24/33 ölçüsünde, 512 sahifedir. Fiyat : 35 lira (Ayrıca bu eserin hülâsası olarak "Fatih devri mimarî eserleri, Fetih Derneği neşriyatı, numara : 13, 29 sahife, 16,5/24 ebadında, fiyatı 100 kuruş olan bir kitap daha yayınlanmıştır.)

İstanbul fethinin 500 .yılını muhtelif şekilde kutladık. Bu kutlamağa İstanbul Fethi Derneği de, Üniversiteler vesair ilim kurulları arasında, kendi ölçüsünde ilmî neşriyat yaparak iştirak etti. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın İş Bankası tarafından desteklenen yayınları haricinde en güzel baskı, en muvaffak tertip ve kemiyet bakımından İstanbul Fethi Derneği Yayınları başta gelmekte ve bu arada sayın Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *"Fatih devri mimarisi"* namındaki eseri, emsali içinde takdire değer bir muvaffakiyet göstermektedir. Kendi sahasında, nev'i şahsına munhasır yayınlariyle - umumî Türk san'at tarihi - tanınmış üstadım Prof. Celâl Esat Arseven'in eserleri müstesna; maalesef gerektiği kadar neşriyat yapılamamış olduğundan *"Fatih devri mimarisi"* müellifi bu boşluğu dolduracak ilk adımı atarak ilim ve san'at yolunda yapılması gerekli çalışmaları taçlandırmağa muvaffak olmuştur; denilebilir. Bu eser aşağıda arzedeceğim noksanlarına rağmen, takdirle karşılanacak bir kıymettir. Türk San'atı mevzuunda çok söz söyleyen bulunduğu halde, eser meydana getiren de o nisbette azdır. Bundan dolayı *"Fatih devri mimarisi"*ni bol bol övmemizi yadırgamamak lâzımdır.

Üstad Ekrem Hakkı Ayverdi, eserinin başlangıç kısımlarında bizce tevazu eseri olan - iki yıllık bir çalışmadan bahsetmesine rağmen - çok uzun senelerin, meslek hayatında, kendisine kazandırmış olduğu müktesebata sahip bulunmasaydı; böyle bir mevzuu birden toparlamak imkânından mahrum kalırdı. Bu yönden uzun yılların mahsulü olan emeğinin lâyikiyle takdir görmesini temenni ederiz.

Bundan on beş yıl önce, Fatih Cami'i ve İstanbul'daki imar hareketleri hakkında bir tecrübe mahiyetinde olan ilk araştırmalarımız; Fatih'in pek uzun olmayan ömrü içine neleri sığdırabilen üstün bir insan olduğunu göstermişti. Bunu bütün Türkiye ölçüsüne teşmil eden müellif, kitabında büyük ve küçük yüzlerce eseri bize sunmaktadır. Bu rakkamın pek noksan olduğunu *"Fatih devri mimarisi"* eseri elimize geçtiği kısa zaman içinde yaptığımız incelemeler göstermiş olmasına rağmen bu mikdarın yükselmesi ve 760 adedinin pek üstüne çıkması; ancak bu devrin azametini daha fazla tebarüz ettirmesi bakımından önemlidir. Yoksa, bu müellifin suçu değildir. Çünkü, Türkiye dahilindeki âbidelerin durumu ne fotoğrafla, ne rölöve ile tamamen, mikdar ve mahiyetleri halâ malûm olmadığına göre böyle bir tasnifin bir kişi tarafından bir kaç yılda yapılması temenni edilse bile başarılması mümkin olmıyacaktır.

Buna rağmen Ekrem Hakkı Ayverdi, 77 sahife tutan *Fatih devri kütüğü*'nü hazırlamağa gayret sarfetmiş Türkiye dahili ve harici, eski imparatorluk topraklarında dağınık vaziyette bulunan, 760 eseri bize incelemek fırsatını kazandırmıştır. Bu kütükte İstanbul'da 184 Cami, 24 mektep ve medrese, 72 hamam, 12 bedestan ve han, Bursa'da 37 Cami, 13 mektep ve medrese, 11 hamam 6 bedestan ve han, Edirne'de 28 Cami, 7 medrese ve mektep, 6 hamam gösterilmekte ve imparatorluğun muhtelif yerlerinde, 77 şehir, kasaba ve köyüne dağılmış 59 Cami, 13 medrese ve mektep, 10 hamam ve 11 bedestan, han, türbe, mezar

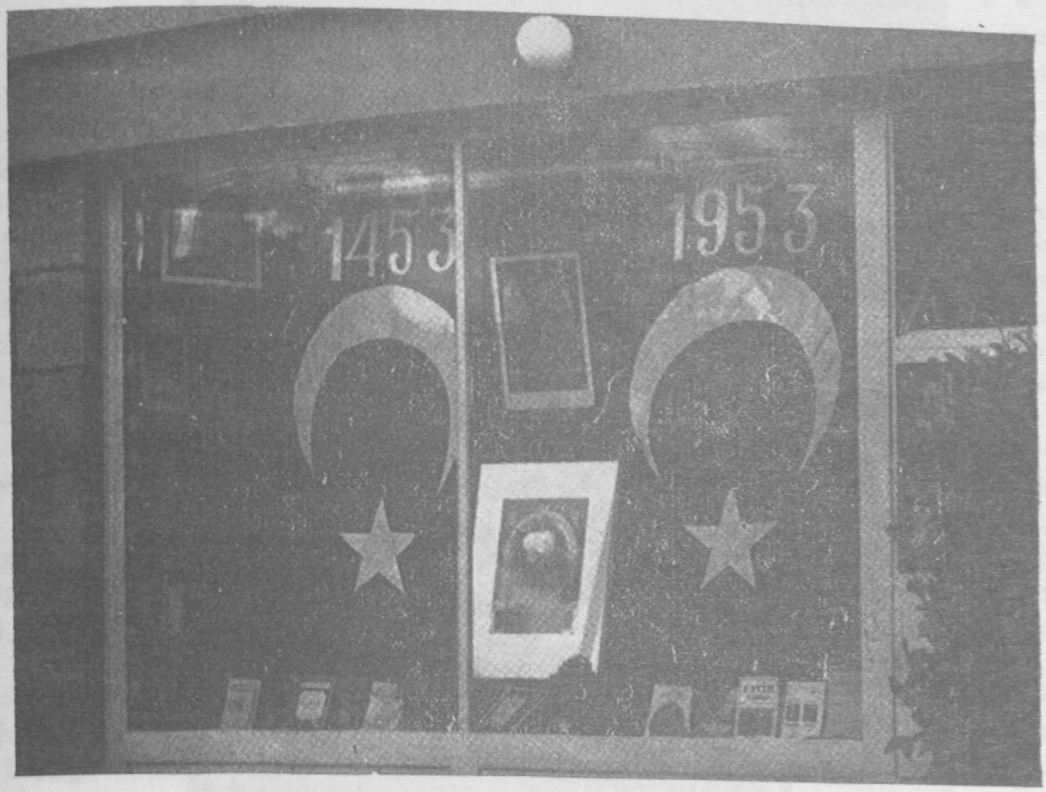

Res. 1 — Millî Kutüphane Fatih Sergisinden bir görünüş

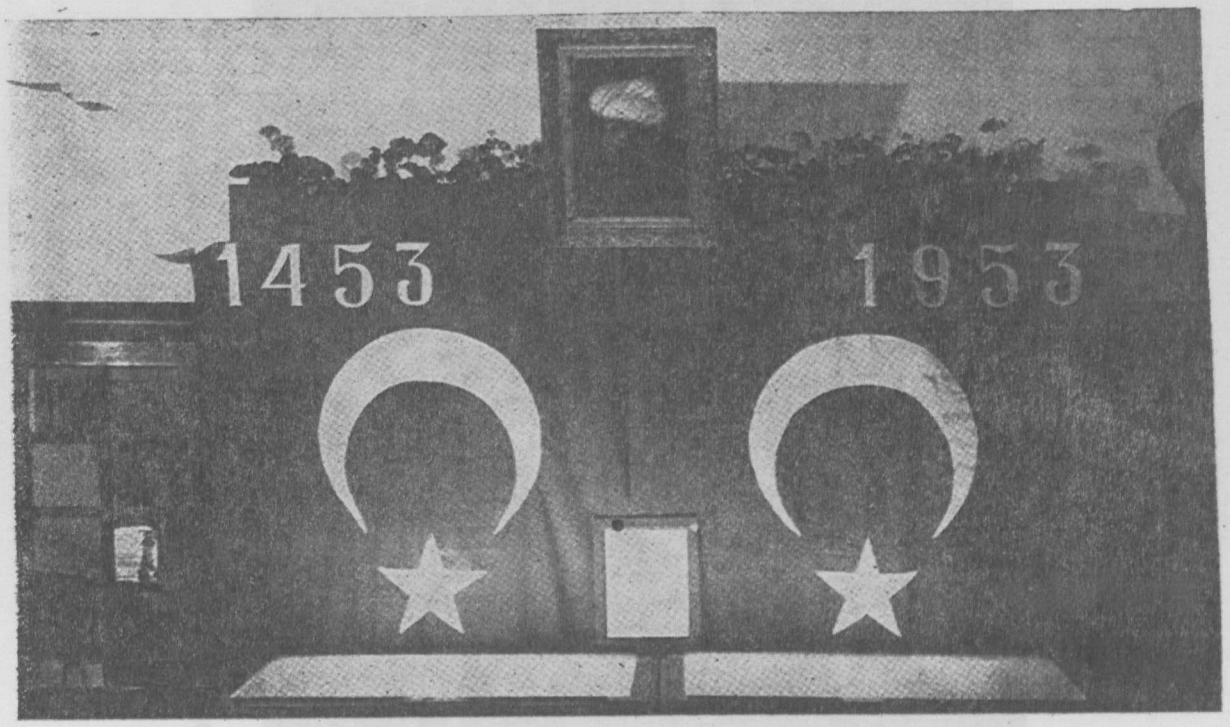

Res. 2 — Millî Kütüphane Fatih Sergisinden bir görünüş

taşı kayıtlıdır. Yine aynı listelerde mimarî tavsifler, her çeşit vesikalar ve yayınlara ait mehazler bulunmaktadır ki, bunları bir araya getirmek, yani bu yolda çalışacaklara esaslı bir rehber olabilir. Bizim bu eser hakkında mütalâamızı belirtirken şu son günlerde rastladığımız ve kütükte tesadüf edemediğimiz yeni malzemeyi de eklememiz faydalı olur. [*] Bu ilâvelere benzer yeni ekler yapıldıkça yukarıda bahsettiğimiz gibi bu listenin daha yüzlerce eserle kabaracağı muhakkaktır. Bu hakikati göz önünde tutarak, *Fatih devri mimarisi* eserini tetkike devam ettğimizde, sayın müellifin uzun yılların mahsulü çalışmaları sırasında, taahhüt yoluyla tamir yaptığı ve bu suretle hiç bir san'at tarihçisinin nail olamayacağı bir şekilde, gerek yapı, gerek malzeme vesair hususiyetlerine vakıf olduğu binalar. Fatih Camii, Çinili Köşk, Topkapu Sarayı, Edirne âbideleri ve emsali hakkında çok mufassal surette topladığı malûmatı vermektedir. Muhtasar geçmek zorunda kaldığı mevzularla birlikte bu fazla malûmatın eserin müvazenesini bozduğunu görmekteyiz. Fakat, çoğu hiç bir yerde neşredilmemiş malûmat, mimarî malzeme ile fotoğrafilerden umumen edinilecek istifadeyi düşünüp, bu imtizacsızlığı mazur görmek istiyor isem de; ne de olsa bu tecanüs yokluğu hoş bir şey değil. Yalnız, Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'inden bahsedilmesi mevzuu harici de olsa bizi yadırgatmıyor. Çünkü, doğru bir rölövesi dahi yayınlanmamış böyle mühim bir âbidenin neşriyat âlemine sokulması, ilim için büyük bir kazanç olmuştur; kanaatindeyim.

*"Fatih devri mimarisi"*nde 400 adedi fotoğraf, gravür, vesaire; mütebakisi mimarî resim olmak üzere 551 şekil vardır. Filhakika fotoğraf ve mimarî resimlerin bir kısmı iktibas suretiyle esere idhal edilmiş ise de, bunların mevcudiyeti, kitabı okuyanın mukayese sistemini temin ediyor. Bu bakımdan kendisinin bizzat tetkik etmek veya ölçmek imkânını bulamadığı eserlerin incelenmesini kolaylaştırıyor. Bir mimarî eserde teknik resmin önemi-

---

[*] İstanbul, Rumelihisarı (Boğazkesen) "İshak Paşa Hamamı" (halen yıkılmıştır. — Vakfiye)

Afyon Karahisarı'nda "Beğendik oğlu Esen Bey Mescidi" 1453/857

Afyon Karahisarı'nda "Kadı İmadeddin Türbe ve Mescidi" 1453/857

Afyon Karahisarı'nda "Evliya Kasım Paşa Cami, Kervansaray ve Hamamı" 1467 - 1468/871

Afyon Karahisarı'nda "Alaca Medrese" 1467 - 1466/871

Alaşehir'de "Şeyh Sinaneddin Cami ve Türbesi" 1466/870

Amasya'da "Yakacık Cami'i"

Amasya'da "Meydan Tekkesi"

Amasya'da "Selâmet Hatun Türbesi"

Amasya'da "Pir İlyas Türbesi"

Amasya'da "Sefer Paşa Cami, Medrese ve Türbesi"

Amasya'da "Balcı Mektebi"

Amasya'da "Temenna Mektebi"

Balıkesir'de "Zağanos Paşa Hamamı" 1461/866

Bolvadin'de "Hoca Sinan Paşa Cami ve Hamamı" 1481/886

Çanakkale'de "Fâtih Sultan Mehmed İmareti"

Çanakkale'de "Fâtih Sultan Mehmed Sedleri" (kasabayı su baskınlarından korumak için)

Çanakkale Boğazı'nda "Kala-i Sultaniye" (Kilidülbahir'den ayrı olarak)

Çankırı'da "İshak Paşa Hamamı" (vakfiyeden)

Gelibolu'da "Ulu Cami Çeşmesi" 1453/857

Gelibolu'da "Çilehane" binası (Yazıcı-zâde Mehmed Efendi'ye ait)

Not: İnegöl'deki "İshak Paşa Medresesi, (vakfiyeye yapılan zeylile II. Bayezid devrinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.)

Kütahya'da "İshak Paşa Zaviyesi" (vakfiyeden)

Manisa'da "Hacı Yahya Cami'i" 1475/879

Manisa'da "Rum Mehmed Paşa Cami'i"

Selânik'te "İshak Paşa İmareti" (Vakfiyeden)

Sidre'de "İshak Paşa Han ve Hamamı" (Vakfiyeden)

Tire'de "Rum Mehmed Paşa Cami'i"

Not: Tire'deki bedestanın Fâtih devrinde olduğu kat'iyetle belli değildir. (mahallinde Aydın - oğullarına atfedildiğini duydum.)

Tokat'ta "Hacı Nurhan Mescidi" 1479/878

Urla'da "Hersek - zâde Ahmet Paşa'nın Çifte Hamamı"

ni takdir eden müellif, bilhassa orijinal rölöve ve detaylara kıymet vermiş ve bu sahada oldukça bol malzeme hazırlamış veya hazırlatmıştır.

Eserin diğer bölümlerinde ise, yalnız bu çağın binalarının tanıtılmasiyle yetinilmemiş; Fatih devri mimarisinin umumî esaslarının izahına dahi çalışılmıştır. Üçüncü bölüm işte böyle teknik ve ilmî mes'elelerin incelenmesi ve devir üslûblarının kıyaslanmasına tahsis olunmuştur.

Burada inşa malzemesi ve tekniği, inşa unsurları, tezyinat, plân, hacim, nisbet, üslûp mevzuları ele alınmakta ve ayrıca Fatih devri Türk mimarisinin civar mimarilerle münasebetleri tetkik edilmektedir.

Hülâsa müellif bu eseriyle *Fatih devri mimarisi*ne ve bu yoldan Türk mimarlık tarihine bir hizmette bulunmuştur. Bu başarısından dolayı kendisini ne kadar tebrik etsek yerinde bir keyfiyet olur.

Y. Mimar
Ali Saim ÜLGEN

سالم احمد الرشيدى — السلطان محمد الفاتح .
سياسته ، حروبه ، فتوحاته

Salim Ahmed El-Raşidî : **Es-Sultan Muhammed El - Fâtih, Siyâsetuhu, Hurubuhu, Futuhatuhu**, Arapça, Kahire, 1368 H. (1949 M.) fihrist ve mukaddime hariç 448 S. 4°.

Fâtih Sultan Mehmed : *Siyaseti, Harpleri ve Fütuhatı* adlı bu eser, Ezher Cami'i Usulu'd-din Fakültesi'nde İslâm Tarihinde doktora tezi olarak Salim Ahmed El-Raşidî tarafından hazırlanmıştır. Muharrir, Ezher'de tahsilini tamamlıyan İndonezyalı bir gençtir. Eserin Mısır'da tab'ına başlanmıştır. Biz, Ankara'da Maarif Vekâleti, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nde mevcut şapiyoğraf kopyasını gözden geçirdik.

Eser, girişten sonra üç kitap (bölüm) ve bir hatime üzerine tertip olunmuştur. Her bölüm de bir takım fasıllara ayrılmıştır.

Giriş kısmı Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen Osmanlı-Türk tarihinin bir hülâsasıdır. Muharrir, fethe ve Fâtih kısmına girebilmek için bir basamak yaptığı bu girişten sonra asıl maksada geliyor.

I. Kitap yani bölüm İstanbul'un fethine dairdir. O da şu fasıllara ayrılmıştır :

1. Fasıl : İstanbul şehri ve tarihte İstanbul,

2. Fasıl : Türklerin fetih hazırlığı, Bizans'ın garptan istimdadı,

3. Fasıl : İstanbul'un muhasarası,

4. Fasıl : Fâtih'in İstanbul'a girişi,

5. Fasıl : İstanbul fethinin hariçte akisleri.

II. kitap (bölüm) Fâtih'in Avrupa'daki fütuhatı ve siyasî hareketleri hakkındadır. O da şu fasılları ihtiva eder :

1. Fasıl : Sırbistan, Bosna ve Hersek fethi,

2. Fasıl : Atina, Mora ve bazı adaların fethi,

3. Fasıl : Arnavutluğ'un, Eflâk ve Buğdan'ın fethi,

III. kitap (bölüm) : Osmanlılara karşı yapılan siyasî ve askerî ittifaklar, Fâtih'in Asya'daki fütuhat ve harpleri, Avrupa'da kalan işlerin tamamlanması. Bu kısım da şu fasıllara ayrılır :

1. Fasıl : Osmanlı devletine karşı hazırlanan büyük komplo,

2. Fasıl : Venedik'le ve Karamanlılarla yapılan harpler,

3. Fasıl : Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir ittifak (Uzun Hasan'la Venedik andlaşması),

4. Fasıl : Venedik'le yapılan döğüşlere son verilmesi,

5. Fasıl : Rodos muhasarası ve Osmanlı ordusunun Otranto'ya çıkması.

Bundan sonra hatime gelmektedir. Bu son kısımda Fâtih devrinin kültür ve sanat hareketlerine kısaca temas ediliyor. Fâtih'in ilim ve fenne hizmetinden sathi bir surette bahsolunuyor. Bu kısmın bahislerinden başlıcaları şunlardır : *"Fâtih'in ressam Bellini'yi sarayına alması, Fâtih'in hıristiyanlık hakkında bir risale istemesi, Papanın onu hıristiyanlığa daveti, Fâtih'in akidesinden garplıların haksız yere neden şüpheye düştükleri, İslâmiyet ve güzel sanatlar, âlimler ve mütefekkirler arasında Fâtih, emsaline rastlanmıyan müsamahakârlık, Fâtih'e yönetilen ithamlar ve bunların reddi..."* Kitabın bence en enteresan bahisleri bu son kısımdır. Fakat bunların hepsine kâfi derecede yer ayrılmamıştır.

İşte eserin ihtiva etiği bahisleri kısaca tanıtmış bulunuyoruz.

Eserde üç türlü kaynaktan faydalanılmıştır : Türkçe : 9, Arapça : 9, Garp dilleriyle : 61 kaynak gösterilmiştir. Burada ilk dikkatı çeken şey, Türk kaynaklarına lâzım gelen ehemmiyetin verilmemiş olmasıdır. Fetih münasebetiyle son yıllarda memleketimizde geniş ölçüde yapılan neşriyat pek nazar-ı itibara alınmamıştır. Eser 1949 da takdim edildiğine göre, o zamana kadar Türkçe yapılan neşriyat tetkik olunmalı, Fâtih hakkındaki yeni malûmat aranmalı ve onlardan istifade edilmeliydi, denilebilirse de, müellifin Türkçeye vakıf bulunmaması kendisini bir dereceye kadar mazur gösterir. Yine bu sebeble olacak ki, Fâtih'in *Kanunnamesi*'nden bahsederken, bu *Kanunname*'nin Türkçe aslını çok aradıksa da bulamadık, diyor. (S. 423) Halbuki, bu *Kanunname* daha 1328 de *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın 13. ve müteakip cüzlerinde ilâve suretiyle neşrolunmuştu.

Arapça kaynaklara gelince, bunların bir kısmı garptan ve Türkçeden tercemedir, diğerleri de umumî mahiyyette eserlerdir. Fâtih hakkında Arapça müstakil bir kitap yok gibi. Bu kaynaklar arasında Muhammed Cemil'in *"Felsefetü't-Tarihi'l-Osmanî* - Beyrut, 1925" yer alabilirdi. Onda Fâtih hakkında diğerlerinden daha çokça bilgi mevcuttur. Mukaddimede kaynaklardan bahis olunurken Ahmed İbni Haceri'l-Askalânî'nin bir eseri

(الدرر الكامنة فى اهل المئة الثامنة)

diye kaydolunuyor. Bunu Kâtip Çelebi *(Keşfu'z-Zünun* C. I, S. 748), ve Bağdatlı İsmail Paşa *(Esmaü'l-Müellifin C. I, S. 129)*

(الدرر الكامنة فى اعيان المأة الثامنة)

olarak yazarlar.

Muharrir Arapça kaynakların azlığını haklı olarak öne sürebilir. Hakikaten Fâtih hakkında Arapça eser yok denecek kadar azdır ve Arap âlemi, Fâtih'i ihmal etmektedir. Ezher'de tahsilini yapan bir İndenozyalının Arap edebiyatına Fâtih hakkında böyle bir eser kazandırması, çok şayan-ı tebriktir. Bu bakımdan muharrir bizden peşin olarak takdir toplamaktadır. Bu mevzuu ele alması, büyük hükümdara ve onun şahsiyetinde Türk milletine beslenen sevginin bir nişanesidir. Bigânelik içinde beliren bu kadirşinaslığı takdirle yad ederiz.

Muharrir, büyük islâm hükümdarı Fâtih'in hayrandır. Ona candan bağlıdır. Onu her icraatında haklı bulmak için adeta çırpınmaktadır. Bazı hadiseleri, dastanî bir eda ile hayranlıkla nakleder. Fâtih'i, iyi bir müslüman, kâmil bir insan olarak takdim eder. O, yeni vesikalar toplıyarak Fâtih hakkında yeni hükümlerle karşımıza çıkmak davasında değildir. Eserini iddiasız hazırlamıştır. Yaptığı yeni bir şey varsa, o da garazkâr müverrihlere karşı Fâtih'i müdafaayı ihmal etmeyişidir. Bazı meseleleri münakaşa etmiştir. Sırası gelince bunlara temas edeceğiz.

Umumî rivayete uyarak Urban'ın Macar olduğunu tekrarlıyor. (S. 86)

Bunda Fâtih ne yaptıysa hıristiyanlara mal etme gibi garplıca bir kasdı yoktur. Türk mühendisi Saruca ile Mimar Muslihiddin de aynı büyüklükte toplar dökmüşlerdir. Seyyar kaleleri ancak Türklerin böyle bir gecede yapabileceklerine dair sözleri de naklet-meyi ihmal etmiyor.

III.bölümün beşinci faslında Fâtih'in son sefer hazırlıklarından bahsederken Hammer, Lamartin ve emsali garplı tarihçilerin, bunun Mısır'a karşı hazırlandığını ortaya sürmek istediklerini söyledikten sonra, bunun isabetli olmadığını, Arap ve Osmanlı tarihlerinde böyle bir şey bulunmadığını Osmanlılarla Mısır arasındaki tarihlerin işaret ettikleri bazı hadiselerin iki devleti harbe sürükliyecek bir mahiyet taşımadığını hatırlatarak bu iddiayı çürütecek deliller serdediyor. Buna bir delil olarak ta Fâtih'in vefatına Mısır Sultanı'nın acımasını gösteriyor. (S. 392) Eğer Mısır ile Osmanlılar arasında bir düşmanlık olsaydı, Mısır Sultanı, Fâtih'in ölümüne bu kadar acımazdı, belki sevinirdi. Nasılki, Uzun Hasan'ın ölümüne sevinmişti, diyor.

FÂTİH'E YÖNELTİLEN İTHAMLAR :

Fâtih'e yöneltilen ithamları iki guruba ayırmak kabildir : Dinî ve adlî.

Garplı tarihçilerden bir kısmı Fâtih'in dinî akidesinde şüphe uyandırmıya çalışırlar; onun hıristiyanlığa meylettiğini bile öne sürmek isterler. Fâtih'in dinî akidesine karışmak, neden icap ettiği bir türlü anlaşılmıyan meselelerden biridir. Fâtih, mezmum olan taassuptan uzak, müslümanlığın ruhuna uygun bir surette müsamaha gösteren bir hükümdardır. Onun bu müsamahakârlığını kötüye kullanmak istemek garazkârlıktan başka bir şey ifade etmez.

Muharrir, III. bölümün birinci faslında Papanın, Fâtih'i hıristiyanlığa daveti meselesini ele almıştır. Papa, Fâtih'i davet edebilir, fakat bu mektup hakikaten Fâtih'e gönderildi mi? gönderildiyse Fâtih onu acaba aldı mı? Fâtih buna cevap verdi mi? Fâtih'in cevabı hakkında hiç bir şey bilinmiyor. Hatta şark kaynakları Papanın mektubundan bile bahsetmezler. Trabzonlu Yorgo'nun mektupları ise Haz. İsa hakkında hıristiyan ve müslüman görüşünü birleştirmeyi hedef tutan yazılardır.

Muharririn kesin olarak belirttiği gibi, Fâtih'in hıristiyanlığa * meylettiğinin aslı yoktur. Hıristiyanlık hakkında bir eser istemesi, buna asla delil gösterilemez. O, ilim ve hakikat âşıkı idi. Her şeyi öğrenmek isterdi. Hıristiyanlığın mahiyetini anlamak için bir eser istemek, müslümanlıktan çıkmak demek midir? Müdekkik sayılan Babinger bile *"Fâtihin hiç bir dine taassup derecesinde bağlı olmadığını"* söyler. (Fransızca tercemesi, S. 302) Halbuki Fâtih'in çok samimi bir müslüman olduğunda şüpheye asla mahal yoktur. *Fâtih Külliyesi vakfiyesi* onun dinine bağlılığının en açık bürhanıdır. O, müsamahakâr, hürriyet-i vicdana hürmetkâr bir hükümdardı. Müslümanlık da bunu icap ettirir. Bunu yanlış anlamak, tarihî hakikatlara bühtandır. İşin hazin olan ciheti, Fâtih'in İstanbul'u alınca hıristiyanlara hoş muamelede bulunması, can ve mal emniyetini tanıması, hürriyet ve adalet prensiplerine sadık kalması tarihin iftihar edeceği şeylerden iken, bunu kötüye kullanmağa kalkışılmış olmasıdır. Şiddet gösterir, müteassıp derler. Müsamaha yapar, akidesinde şüpheye düşerler.

Muharrir, bu nokta üzerinde önemle duruyor :

Fâtih şiir, musiki, resim, nakış gibi güzel sanatları seven bir hükümdardı. Fakat bunları sevmek, İslâma aykırı bir şey midir? Ve nasıl olur da bunlar hıristiyanlığa meylettiğine delil olarak öne sürülebilir? Fâtihin sarayında resim bu-

* *Karanlıktan Nura* Kitabında despot bunu da Fâtih aleyhinde bir delil gibi kullanır.

lundurmasını hıristiyanlığa meyline delil tutmak pek yersizdir. Fâtih'te güzel sanat sevgisi daha gençliğinde başlamıştır. İstanbul fetholunduğu zaman Ayasofya'da sütun üzerindeki tasvirlerden birini kazıyan azep neferini nasıl azarlamıştı? Kitabın II. bölümünün ikinci faslında belirtildiği vechile Fâtih, Atina'yı alınca oradaki sanat eserlerine hayran kalmıştır. O, harp meydanlarının kahramanı olduğu kadar, ilim ve fennin, sanat ve hünerin de âşıkıdır. Muharrir, Fâtih'in güzel sanatları sevmesini hıristiyanlığa meyline bir delil göstermek istiyenlere cevap verirken : "Tasvirin haram olduğu hakkında *Kur'an-ı Kerim'de* sarih bir nas yoktur" dedikten sonra bu hususa dair nakiller yapıyor. Emeviler, Abbasiler ve Fatımilerde resim ve tasvir bulunduğunu, Abbasî halifelerinden Ebu Cafer Mansur'un sarayına bir suvari timsali koyduğunu, hiç kimse Mansur'u ve diğer emirleri bu hareketlerinden dolayı dinden çıkmakla itham etmediğini söyleyor. *"Mücerret resme meyletmesi ve sarayında resim ve suret bulundurmasiyle Fâtih'i dininde itham etmiye ve akidesinde şüpheye düşmiye kimsenin hakkı yoktur. S. 421" "Sultan Fâtih", "Bellini" nin yapmış olduğu resimleri dikkat ve itina ile tetkik eyler, onları tecrübe ederdi. Fâtih, kendisi de bu sanata eli yatkın bir ressamdı. S. 408"*

"Güzel sanatlara meyletmesi meselesine gelince, dinde bunu nehiy eden bir hüküm yoktur. Hadis-i şerifte şöyle varit olmuştur : Allah güzeldir ve güzelliği sever. S. 418"

Fâtih'in hıristiyanlığa meyli, ithamiyle dinî akidesinde şüphelerin pek yersiz olduğu böylece anlaşılıyor. Papanın onu davet etmesi, hıristiyanlık hakkında bir eser istemesi ve resmi sevmesi, bunların hiç biri hıristiyanlığa meylettiğine asla delâlet etmez. Bundan sonra muharrir, Fâtih hakkındaki diğer ithamların reddine geçiyor. Bu ithamları da şöylece sıralayabiliriz :

I — Düşmanlarına, harp esirlerine fena muamele yaptığı,

2 — Kardeşini öldürttüğü,

3 — Halil Paşa ve Mahmut Paşa hadiseleri.

Evvelâ şunu söyleyelim ki, Fâtih gibi celâdetli bir padişah yerine göre şiddet te göstermiştir. Bunca harpler yapan, ülkeler feth eden, bir çağı kapayıp yeni bir çağ açan bir hükümdar, elbette büyük mücadelelerin içinde kaynaşacak ve icabında şiddetle hareket etme zorunda kalacaktır. Fakat bunlar Fâtih'i itham *için bir vesile olamaz.* Fâtih'in düşmanlarına ve harp esirlerine karşı şiddetli hareket ettiğini ileri sürenler, düşmanlarının ona ve onun adamlarına karşı nasıl hareket ettiğini, Fâtih'ten aldıkları harp esirlerine nasıl muamele yaptıklarını lûtfen söylerler mi?

Garazkârlıktan kendilerini bir türlü kurtaramıyan bazı garplılar, Fâtih hakkında çok şiddetli hükümler vermekte hâlâ devam etmektedirler. Meselâ : C. Brockelmann *"İslâm milletleri ve devletleri tarihi"* nde Fâtih'i "Testere ile adam kestiren ve bundan son derece zevk duyan bir câni ve zalim şeklinde tasvir eder. S. 299" Neşet Çağatay tarafından terceme ve 1954 de Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesince neşredilen bu eser, Fâtih hakkında böyle korkunç ve ağır bir itham taşımaktadır. Ve bu sözün reddi için bir not bile ilâve olunmadan İlâhiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Salim Raşidî, eserinde bu ithamları reddetmektedir.

İkinci ithama yani Fâtih'in kardeşini öldürttüğü rivayeti hakkında : *"Böyle bir şey olmamıştır, bu iftiradır, Fâtih'in böyle bir Kardeşi yoktur"* diyor.

Halil ve Mahmut Paşalar meselesine gelince : Halil Paşa'nın fethe karşı aldığı menfi tavır gözden kaçmamıştır. Mahmut Paşa ise kinci ve hasut bir adamdı. Bazı hilelere tenezzül ettiğini tarihler nakleder, diyor.

Böylece muharrir, Fâtih'e yöneltilen ithamlara cevap vermiş bulunuyor. Bu ithamlar, Türklere karşı beslenen kin ve garazın eseridir. O zamankileri bir dereceye kadar mazur görmek kabildir. Fakat tarihî gerçeklere aykırı bu halin halâ devam edip gitmesi insana üzüntü veriyor. Fâtih devrinin şartlarına vukufsuzluktan ileri gelen bu yanlış hükümlerin sona ermesi, hakkaniyet namına şayan-ı temennidir.

Fâtih'e eskiden yöneltilen bu ithamların reddinden sonra muharrir, 394. sayfanın notunda yeni bir ithamı bahis konusu yapıyor. Hazin olan cihet, bu yeni ithamın tarihçi ve garplı olmıyan biri tarafından yapılmış olmasıdır. Müfrit bir Arap milliyetçisi olan Abdurrahman Kevakibî tarafından ortaya atılan bu yepyeni iddiaya benzer diğer bir iddianın da Mısırlı Abdullah Inan gibi Türk ve Osmanlı aleyhdarı olan ve Osmanlı Türklerinin İslâmiyete hiç bir hizmette bulunmadıklarını * söyleyen bir tarihçi tarafından ileri sürülmesi bize üzüntü verdiğinden bu nokta üzerinde biraz durmak istiyoruz :

Sözü geçen sayfanın notunda şu satırları okuyoruz : "Seyyid Abdurrahman Kevakibî[1] *Ümmü'l-Kura* (S. 163/164) da şu iddiada bulunmaktadır : Fâtih, İspanya kralı Ferdinand ve karısı kraliçe İsabella ile gizli bir anlaşma yaparak Endülüs'te son Arap devleti olan Beni Ahmer (619 - 897 H./1232 - 1492 M.) hakimiyetinin ortadan kaldırılmasına müsaade etmiş, müslümanların katl-i âmmına, zorla hıristiyan yapılmalarına rıza göstermiş, 5 milyon (?) müslüman zıyaına sebep olmuş. Afrika donanmalarını müslümanların imdadına koşmaktan alıkoymak suretiyle İspanya Kıralına gizli ve kasıtlı yardımda bulunmuş. Bunu da Makedonya ve İstanbul'a hücum sırasında Bizans'ın yardımına koşmaması mukabilinde yapmış imiş.[2]

Tarihte bunun kadar çürük ve mesnetsiz bir iddia yoktur. Bunları birer birer gözden geçirelim :

I. Ferdinand ve İsabella ile anlaşma,

2. 5 milyon müslümanın ziyaına, katline sebep olma,

3. Donanmanın yardımına mani olma.

Ferdinand V (1452 - 1516) Engizisyon mahkemelerini kuran, müslümanlara ve yahudilere, itikadında şüphelendiği hıristiyanlara işkence yapan insafsız bir hükümdardır. 1479 da babasının ölümünden sonra tahta çıkmıştır. İstanbul 1453 te alındığına göre Ferdinand fetihten 26 sene sonra hükümdar olmuştur. Fetih sırasında bir yaşındadır.

---

* Pakistan Devlet adamlarından İskender Mirza 1956 da bir beyanatında Türklerin İslâmiyete olan hizmetlerine temasla : *"Türkiye'nin İslâmiyet için 800 sene mücadele ettiğini nasıl unutabiliriz?"* demiştir

[1] Abdurrahman Kevakibî, Haleplidir. H. 1320 de ölmüştür. Osmanlı Devlet i'nde muhtelif memuriyetlerde bulunmuştur. Müslümanların islâhı için uğraşmıştır. Fakat vatan rabıtasını, din rabıtasının üstünde görürdü. Ona göre bir hıristiyan Arap, bir müslüman Türk'e müreccahtı. Adı geçen *"Ümmü'l-Kura"* isimli eseri Mekke'de in'ikad etmiş hayali bir kongre zabıtlarından ibaret olup bunları 1316 yılında Seyyid Furatî nam-ı müstearîyle neşir etmiştir. Müteaddit baskıları yapılmıştır.

[2] Abdurrahman Kevakibî'nin ithamları bu kadarla bitmiyor. Mesnetsiz, delilsiz sözlerine devamla Yavuz Sultan Selim, Kanuni Süleyman hakkında da bu kabil ithamlarda bulunuyor. Yavuz Abbasilere gadretmiş, karınlarındaki çocuklardan ötürü analarını öldürtmüş imiş. Nadir Şah şiilik ve sünnilik farkını kaldırmak teklifinde bulunmuş ta Osmanlılar bunu reddetmiş. Müslüman Tatarlara saldıran Ruslara yardımda bulunmuşlarmış. Hollandanın Cava'yı sömürge yapmasına sebep olmuşlarmış. Abdülmecit I. ribayı, şarabı mubah kılmış, hududu şer'iyyeyi kaldırmış imiş. (Aynı eser S. 165).

Musa Carullah ta *Halk Nazarına bir nice mesele*, Kazan, 1912, Müslüman Tatar meselesinde Osmanlılara hücum eder.

İsabella da 1451 de doğmuştur. Gırnata'yı 29 Safer 837 (I Ocak 1492) yılında istilâ ederek Emevî Devletinin son hükümdarı Abdullah Es-Sagır'ı memleketinden çıkardıklarına göre, o zaman cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed bu fâni dünyadan göçeli 11 sene olmuştu. Fâtih (833-886 H./1432-1481 M.) yılları arasında yaşamıştır. Fetih yılına, Gırnata'nın zaptı tarihine, Ferdinand ve İsabella'nın doğum senelerine bakılınca böyle bir anlaşmanın nasıl mümkin olacağını hayretle sormamak kabil midir?

Salim Raşid î'nin de belirttiği gibi böyle bir anlaşma olsaydı, bu şarkta, garpta duyulurdu, bütün dünyaya gizli kalamazdı. Halbuki şark ve gark kaynaklarının hiç birinde böyle bir anlaşmadan söz yok. Böyle tarihî bir kayıt olmadığına göre Kevakibî bu yeni iddiayı acaba nereden almıştır? Hiç bir kaynak göstermeden ortaya böyle korkunç bir itham çıkarmak ne ile kabil-i izahtır. Bunun Araplarca islâhat ve yenilik hareketlerinin başında sayılan biri tarafından yapılması insana ayrıca üzüntü veriyor.

Görülüyor ki böyle bir anlaşmaya imkân yoktur, ve neticede Fâtih, 5 milyon müslümanın ziyaına sebep olmuştur, diye ortada bir mesele kalmaz. Hadiseleri ters çevirerek Endülüs faciasının bütün mesuliyetini Fâtih'e yüklemek, o facianın aslı kadar elem verici bir şeydir. Fâtih zamanında Endülüs müslümanlarının Türklerden yardım istemeleri vaki' değildir. Bu, daha sonraları olmuştur. Bizim Türk kaynakları, Gırnatalıların II. Bayazid'a (1481-1512) müracaatla yardım istediklerini, onun da İspanya sularına bir donanma gönderdiğini kaydederler :[3]

Endülüs müslümanlarının bundan sonra da müracaatları vaki olmuştur. Fakat bunların hiç birisi Fâtih'e değildir, ondan sonradır. Son müslümanlar 978 H. de yani Fâtih'in vefatından 95 yıl sonra İstanbul'a adam göndermişlerse de Kıbrıs fethiyle meşgul olunduğundan yardım yapılamamıştır.

Osmanlı Türklerinin Endülüs'e yardım işini Mısırlı Abdullah Inan da dile dolamaktadır. Bu sebeple meseleyi biraz daha tafsil edelim :

İlk defa olarak Endülüs müslümanları 891 H. de İstanbul'a bir elçi göndererek yardım istediler.[4] Osmanlı Devleti Endülüs müslümanlarının halini nazar-ı dikkata almak istedi. Fakat o kadar uzak bir yere nasıl yardım yapabilirdi? Hesapsız bir maceraya atılmak ne gibi neticeler verirdi? Basıret üzere hareket etmek zaruri idi. Bunları ciddi bir surette düşündükten sonra acilen maddi yardıma imkân ihtimal mevcut olmadığı görülür. Üstelik o sırada II. Bayazıd'ın başında bir de Cem gailesi vardı. Bununla beraber Osmanlı Devleti o zaman mümkün olanı yapmıştır, diyebiliriz. Kemal Reis kumandasında bir filo İspanyol sularına giderek gözdağı vermiştir.

Asıl şayan-ı muahaza olan cihet, Afrika'daki müslümanların Endülüs'teki din kardeşlerinin yardımına koşmamış olmalarıdır.. Evet, Endülüs müslümanları ilk önce karşı yakada, Afrika sahillerindeki dindaşlarından yardım ümit ettiler. Fakat bu ümit boşa çıktı. Nihayet pek uzaktaki Osmanlılara baş vurdular. Ve Osmanlılar da mümkün olanı yaptılar.

---

[3] Halil Edhem. *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, S. 35.

[4] Bu elçi beraberinde Ebu'l-Baka Salih b. Şerif'in Endülüs faciasını tasvir eden meşhur kasidesini getirmişti; Arap edebiyatının kıymetli şiirlerinden olan bu feryatname şöyle başlar :

لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا تَمَّ نُقْصَانُ
فَلَا يُغَرَّ بِطِيبِ الْعَيْشِ إِنْسَانُ

Bu şiir, Nasuhi Bey tarafından Türkçeye manzum olarak terceme edilmiştir, onun da ilk beyti şöyledir :

O şey ki kesb-i temami ede bulur noksan,
Gurur getirmemeli tıyb-i ayş ile insan.

Endülüs müslümanları o zaman Mısır hükûmeti kapısına da başvurmuşlardı. Mısır hükûmeti acaba neden yardım etmedi? Osmanlılar dört taraftan düşmanla sarılı oldukları halde yine bir şeyler yapmışlardır. Üstelik bu sırada yani II. Bayazid zamanında Mısır ve Osmanlı münasebetleri de bozuktu. Hatta Mısır Sultanı Kayıtbay'ın Osmanlılara karşı Napoli Kıraliyle ittifak ettiğini bazı garplı tarihçiler yazmaktadırlar.

II. Selim (1566-1574) zamanında 1570 yılında Cezayir Beylerbeyisi Kılıç Ali Paşa'ya müracaatla, müslümanlar yine yardım istediler. O da meseleyi merkeze arzetti. Devlet Kıbrıs fethine hazırlandığı için aşağıdaki vesikada görüleceği veçhile, Kılıç Ali Paşa'ya istedikleri kadar top, tüfek ve cephane verilmesi emrini verdi. Kılıç da bunu yapabildi.

Şu da unutulmamalıdır ki, Osmanlılar kıtanın öbür ucunda bulunan Endülüs müslümanlarına bu kadarcık olsun bir yardımda bulunmuşlardır. Halbuki karşı sahillerde Afrika'daki Arap Şeyhleri, Emirleri bu sırada Tunus hâkimi İspanyollarla dost ve müttefik idiler. Oruç Bey Cezayir'e ayak basalı Cezayir'in, Tunus'un, Fas'ın yerli emirleri İspanyollarla birlik olmuşlar, ittifak halindeydiler. Halbuki onlar da Endülüs müslümanlarının yardımına koşmalıydı. Onlar dururken uzaktaki Türkleri muahaza etmek, insaflı bir hareket olmasa gerek. Endülüs müslümanlarının yurtlarından kovulması fasılalarla devam etmiştir. 1520 de Belensiye *katl-i âmmı* yapılmıştır. Bizim Reisler imkân buldukça yardımdan geri kalmamışlardır. Barbaros Endülüs müslümanlarının yardımına koşmuş, 70 bin müslümanı karşı yakaya, Afrika sahillerine nakletmiş, onların canlarını, mallarını kurtarmıştır. Düşman önünden bu kadar muazzam bir kütleyi taşımak pek ko'ay bir iş değildir. Piyale Paşa da o zaman İspanyolların elinde bulunan Napoli-Sicilya yalılarını dövmüş, düşmandan esir almış, düşman elindeki bir çok müslüman esirleri kurtarmıştır. Hülâsa diyebiliriz ki, Endülüs müslümanları, civardaki müslümanlardan yardım istemişler, Afrika'dan, Mısır'dan, Osmanlılar'dan imdad beklemişlerdir. Bu yardıma imkânsızlıklar ve gaileler içinde bulunduğu halde yalnız Osmanlı Devleti koşmuştur. Afrika Beyleri yardım etmek şöyle dursun, İspanyollarla ittifak etmişlerdir. Mısır da yardıma koşmamıştır. Bütün bunlar meydanda iken ithamların kime tevcih edilmesi lâzım geldiği kendiliğinden tezahür eder.

Türklerin, Endülüs müslümanlarına şefkat kucaklarını açtıklarını Avrupalı'lar bile itiraf etmektedirler. İngilizce, Almanca, Fransızca yayınlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nde [5] İstanbul *(Kostantiniye)* maddesini yazan Mordtman, İspanya'dan kovulan Arap ve Yahudilerden büyük sayıda bir mikdarın İstanbul'a gelip orada ikamet ettiklerini kaydeder.

Bazı müfrit milliyetçi Arapların Türkler hakkındaki yanlış görüşlerinin bir neticesi olan bu haksız ithamları İndonezyalı Salim Ahmed El-Raşidî eserinde red etmekte ve onlara lâzım gelen cevabı vermektedir. Biz, *Vakıflar Dergisi*'nin Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf ve tahsis olunan bu sayısında meseleyi daha etraflıca izah etmek lüzumunu hissettik. Bu hususta *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın IV. sayısındaki iki makaleden de faydalandık. Aşağıya metinleri konan ve bu hadiseyle Türklerin nasıl ilgilendiklerini gösteren iki vesikayı da oradan aktarıyoruz.

Vesika : I

Cezayir Beylerbeyisi Ali Paşa'ya hüküm ki :

Dergâh-ı muallâma mektub gönderüp Vilâyet temam mertebe emn-ü eman üzre

[5] İlâve ve tashihlerle Türkçeye çevriliyor.

olup ve meremmata muhtaç olan yerler tamir olunup şimdiki halde raaya ve berayası asude-hal olup ve Lüteran taifesi azm-i cemiyet idüp mütegallip İspanya le'ininün vilâyetlerin nehb-ü garet eyleyüp memleketlerin alup galebe etmişdür. Bu taraftan dahi Endülüs ehl-i islâmı baş kaldıralıdanberü küffâr-ı haksarun başları kayısı olup halleri perişan olmuştur. Mukaddema külli dernek idüp Endülüs halkının üzerlerine hücum idüp inayet-i hak ile galib olmuşdur. Bu canibden asker ve yarak gönderilüp muavenet olunmuşdur. Mütegallib küffâr-ı haksar vilâyetleri garet olmakdan hâli değildir, deyu bildürmişsin. Dahi her ne ki dimiş isen ale's- sebili't-tafsil paye-i serir-i muallâma arz olunup cümlesine ilm-i şerifim muhit ve şamil olmuşdur. Bundan akdem ol canibe Donanma-i Hümayunum gönderilüp ahali-i islamiyyeye her veçhile muavenet ve müzaheret olunmak niyyet-i Hümayunum olmuş idi. Lâkin memalik-i mahrusem kurbünde vâki olan Kıbrıs (I) ceziresinin keferesi nakz-ı ahd idüp derya yüzünde hulûs-ı niyyet ve safa-yı taviyyet ile tavaf-ı Beytü'l-Harâm ve ziyaret-i Türbet-i Hazret-i Seyyidü'l-enam (aleyhi efdalü's-Salatı ve's-Selam)a teveccüh iden ehl-i İslâm ve sair tüccar taifesine külli teaddileri olmağla isyan ve tugyanları mukarrer olmağın Hak Sübhaneh ve Tealâ'nın uluvv-i inayetine tevekkül ve server-i kâinat ve mefhar-ı mevcudat Salevat-ul-Llâhi aleyhi ve's-Selâmın mucizat-ı kesirü'l-berekâtına tevessül eyleyüp ve sair Sahabi-i güzin Rıdvanu'l-Lâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn ervah-ı büzürkvarlarından istimdad olunup evvel bahar-ı hucesteasarda Cezire-i mezbure sühuletle feth ü teshir olunup kabza-i tasarrufumuza müyesser olmağla mukaddema olduğu gibi ehl-i İslâm memlû kılınup şeâyir-i şer'-i şerif eda olunmağla züvvar ve tüccar ve sair ehl-i İslâm emin ü salim varup ve gelüp devam-ı devlet ve sebat-ı mecd-ü rifatım ed'iyesine iştigalde olalar. Öyle olsa husus-i mezbûr minval-i mezkûr üzere olmağla hâlâ ol cânibe asker gönderilmek te'hir olunup lâkin senin tarafından *eğer asker gönderilmek iledir ve eğer yarak virmek iledür mümkin olduğu üzre muavenet ve muzaheret itmek emir idüp buyurdum ki vardıkta bu babta onat vechile mukayyed olup zikir olunan ehl-i İslâma her ne vechile müyesser ise muavenet ve müzaheret idüp* amma küffar-ı haksar tarafımdan dahi gaflet caiz değildir, basiret üzre olup din babında vesair devlet-i ebed-peyvend-i Husrevanuma müteallik olan hususlarda enva-ı ikdam ve esnaf-ı ihtimamın zuhura getürüp ve ol canibin ahval ve evza'ın ilâm itmekten hâli olmıyasın.

Cezayirli Halil Çavuş'a virildi. Fi 10 Zilka'de Sene 977.

Vesika : 2

Endülüs Ahalisine hüküm ki,

Süddet-i saadet - destgâhıma arz-ı hal gönderüp küffar-ı haksar-ı dalâlet şiar islâmlarda gözü olup ve arabî tekellüm itmeği yasak idüp ve hatunlara şer'i şerife muhalif bazı teklif eyleyüp zulüm ve teaddilerinin olduğu ve halâ yiğirmi bin mikdarı adam olup lâkin silâhsuz yüz bin nefer mukarrerdür, Cezayir'den bir mikdar silâh gelmek ile kuvvet-i kalb hasıl olup küffar-ı bed-girdâra hayli inkisar verildiğin bildürmişsiz. El-hamdü lillâh ehl-i İslâm da'ima küffar-ı dalâlet asar üzerine galib ve mansur olmaktan hâli olmıya. Öyle olsa arz-ı halinizde dahi her ne ki tahrir ve takrir olunmuş ise mufassalen paye-i serir-i saadet-masirüme arz olunup cümle ahvalünü'ze ilm-i şerif-i alem-şumul-i Padişahânem muhit ve şamil olmağla daima enzâr-ı fursat - asarım ol canibe münhedif ve münatıfdır. Lâkin şimdiki halde memalik-i mahrusem kurbinde vakı' olup ecdad-ı izamum enar'allâhu berahinehum zamanlarındanberi". ahd ü eman üzre olan Kıbrıs nam cezirenin keferesi nakz-ı ahd idüp derya yüzünde hulûs-ı niyyet ve safa-yı taviyyet ile tavaf-ı Beytü'l Harâm ve ziyareti Türbet-i Hazreti Seyyidü'l-enam (aleyhi efdalü's,

[1] Metinde (قبروس) şeklinde yazılıdır.

—salat ve's-Selâm)a teveccüh iden ehl-i İslâma ve sa'ir tüccar tayifesine külli teadileri olmağla isyan ve tugyanları mukarrer olmagın Hak Sübhaneh ve tealâ'nın uluvvi inayetine tevekkül ve itimad ve Mefhar-ı mevcudat Salevatü'l - Lâhi aleyhi ve's-Selâmın mucizat-ı kesiratü'l-berakâtına tevessül ve istinad eyleyüp ve sa'ir Sahabe-i güzin Rıdvanu'l - Lâhi Tealâ aleyhim ecmain'in ervah-ı büzürkvarlarından istimdad olunup evvel bahar-ı hucceste-asarda cezire-i mezburenin feth ü teshiri hususuna niyyet-i vâlâ himmet-i padişahânem mukarrer olmuşdur. Hak celle ve alâ Hazretleri dergâhından istid'â olunur ki, cezire-i mezbure suhuletle feth-ü teshir olunmağla kabza-i tasarrufuma müyesser olup mukaddema olduğu gibi ehl-i - İslâm memlû kılınup şeâyir-i şer'i şerif icra olunmağla züvvar ve tüccar ve sair emin ü salim varup gelüp devam-ı devlet ve sebat-ı mecd-ü rif'atım ed'iyesine iştigalde olalar. Husus-i mezbûr minval-i mesfûr üzre olmağın ihzar olunan merakib-i kevakib-şumar cezire-i mezbureye asakir-i nusret-asar geçürmekçün bir mikdar tehir görünmeğin inşa-Allah Tealâ ol mühimme inayet-i Hakla ber taraf oldukta Donanma-i Hümâyun-i zafer-makrunum ol canibe sevk olunmak niyyet olunup hâlâ ol canibe hazır ve nazır olup *eğer asker-i zafer-rehber gönderilmekledür ve eğer silâh sair yarak virilmekledür külli muavenet ve muzaheret eyleyesün,* deyü Cezayir Beylerbeyisine müekked emr-i Hümayunum gönderilmiştür. İnşa - Allah müşarun-ileyh Beylerbeyi dahi bu babta size emr-i şerifim üzere her vechile muavenet ve muzaheret ider. Siz dahi cibilletünüzde merkûz olan asar-ı himmet-i İslâm mucibince gayret-i din-i mübini elden komayup küffar-ı mezellet-asar ile cenk-ü cidâl ve harb-ü kıtal ve enva'-i ikdam ve esnaf-ı ihtimamunuz zuhura getürürsüz ve ol tarafta ...zafer -rehberüm vakı' ve nusret müyesser olmak içün ulemâ ve sulehâ ve sair ehl-i İslâm leyl ü nehar hayır duadan hali ve daima ol canibin ahval ve evza'ın ilâm itmekden hali olmıyasız.

H a l i l Ç a v u ş'a virildi. Fi 10 Zilkade Sene 977.

Osman KESKİOĞLU

على همت برکی الآقسکی

العاهل العثمانی ابو الفتح السلطان محمد الثانی

فاتح القسطنطینیة وحیاته العدلیة

A l i H i m m e t B e r k i : E l - A h l ü'l Osmanî Ebûl - Feth Es —Sultan Muhammedü's-Sânî Fâtihu'l-Kostantiniyye ve Hayatuhu'l-Adliyye. Arapça, Kahire, 1327 H. (1953 M.) Matbaatu's-Saade. 236 S. Naşiri : Mısır'da kitapçı : M. Sami Emin Hancı. 8°

İ s t a n b u l fethinin 500 üncü yıl dönümünü kutlama münasebetiyle, sabık Temyiz Reislerinden sayın üstad A l i H i m m e t B e r k i tarafından Türkçe kaleme alınan ve 1953 te İ s t a n b u l'da K u r t u l u ş B a s ı m e v i'nce neşir olunan *"Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı"* ünvanlı eser, M ı s ı r'da Arapça olarak tabedilmiştir. Kitabı, M e h m e d İ h s a n b. A b d ü' l - a z i z Arapçaya çevirmiştir. Türkçesinde olduğu gibi, bir mukaddime, beş fasıl ve bir son kısım olmak üzere tertiplenmiştir.

F â t i h'in hayatı ve devlet idaresi ele alınarak esere başlanmıştır.

I. Fasıl : Hükûmet ve adalet teşkilâtı.

II. Fasıl : İslâmda kaza ve tevabii.

III. Fasıl : Osmanlılar'da ve Fâtih devrinde mahkemeler,

IV. Fasıl : Kanunlar ve nizamlar,

V. Fasıl : Nezaret ve teftiş.

Son kısımda O s m a n l ı l a r ı n yaptıkları kanunlardan ve F â t i h'e nispet edilen *Kanunname-i Ali Osman*'dan bahsolunmaktadır.

Okuyucular bu eseri Türkçesinden tanıdıkları için bizim tanıtmamıza hacet yoktur. Yalnız Arapçasından biraz bahsetmek isteriz.

Eser, Arapçaya muvaffakıyetle çevrilmiştir. Yıllardanberi K a h i r e'de A b i d i n S a r a y ı'nda mahfuz H a z i n e-i E v r a k'ta Türkçeden Arapçaya terceme işleriyle meşgul olan sayın mütercim, bu hayırlı işi zevkle yapmıştır. Ancak, eserin nâşirine ve tashih işlerine ait olmak üzere, gözden kaçmış olan, fakat böyle ciddi bir eserde bulunmaması icap eden bazı hatalara işaret etmek isteriz. Bu kabil dikkatsizliklere bir misâl vermiş olmak için bir kelimenin muhtelif şekilde yazıldığını göstermek kâfidir. Meselâ : Meşhur Bizanslı müverrih Kritovulos'un ismi

Sayfa : 33te Kâritovulos كاريتوولوس

Sayfa : 134te Kiritodulos كيريتودولوس

Sayfa : 222de Firtiyodulos فيرتيودولوس

Sayfa:231de:Kârtiyodulos كارتيودولوس

tarzında olmak üzere dört yerde dört türlü yazılmış ve hiç biri de doğru düşmemiş, doğrultma cedvelinde bunlara hiç dokunulmamış.

Endesk kısmında da dikkatsizlikler göze çarpıyor. Burada sistemli bir tertip takip olunmamıştır.

Sayfa : 92 de H a t i b z â d e geçtiği halde endeksteki yerinde hiç gösterilmemiş. Gâh soy adı, gâh göbek adı gösterilme suretiyle ittıradsızlığa düşülmüş. Endekse hiç alınmıyan isimler de var : Sayfa : 104 te H a y a l î, M e h m e d Ş a h F e n a r î sayfa : 151 de İ z z e t M o l l a isimleri geçtiği halde bunlar endekse alınmamış. Bu kabil ihmallere çokça rastlanıyor. H a n c ı gibi ciddi bir kitapçının bastığı eserde bunlara rastlamamak isterdik.

Tercemenin mükemmel olduğu söz taşımayacak derecede meydandadır. Yalnız bazı noktalar dikkatimizi çekti. H a m i d'in *Merkad-i Fâtihi Ziyaret* şiirinde

Beyt-i Huda'ye konmuş cahın mutaf-ı İslâm

mısraındaki (Beyt-i Huda) terkibi (mutaf-ı İslâm) karinesine göre (Ka'be) diye terceme olunmuş. Bunun tam mukabili olan B e y t u ' l - l a h tâbiri varken K a ' b e diye terceme edilmemeliydi.

Yeniçerilerin kazan kaldırmasından, ocaklarının ilgasından ve bu münasebetle İ z z e t M o l l a'nın kıt'asından bahsolunurken E t - m e y d a n ı; A t - m e y d a n ı'yla karıştırılarak M e y d a n u ' l - H a y l diye terceme olunmuş. Halbuki bu *E t m e y d a n'ı M e y d a n u ' l - L a h ı m* olacak. Bu aslındaki mürettip hatasından ileri gelmiş olsa gerek. Naklolunan beyitten önceki mısrada şair bunu iltibasa mahal bırakmıyacak surette tasrih etmiştir :

Tecemmu' eyledi Meydan-ı Lahme
Edüp küfran-ı nimet nice bâgi
Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi, söndürdü ocağı.

Mütercim, F â t i h'e nisbet olunan *Kanunname'yi* Arapçaya çevirirken karşılaştığı güçlüklerden ,haklı olarak, şikâyet etmektedir. Şunu da itiraf edelim ki, bu çok çetin işi yine büyük muvaffakiyetle başarmıştır. Ancak bu *Kanunname'nin* Türkçe metninin de esere konulması uygun ve faydalı olurdu kanaatındayız.

Eserin Arapçası Türkçe aslıyle karşılaştırılırsa, tercümede Türkçenin metniyle tam bir surette mukayyet olunmadığı görülür. Terceme bazan tevsian yapılmıştır. (Karşılaştır : *İslâm'da kaza ve Tevabii*, Türkçesi : S. 33, Arapçası : S. 55) Kadınların hakim olabilmesine dair Arapçadan fıkıh kitaplarından epey nakiller yapılmıştır. Türkçesinde bunların hepsine rastlanmıyor. Buna mukabil Türkçesinde olan bazı kısımlar, Arapçasında yok. Meselâ hâkimlerde bulunması icap eden vasıflar (Türkçesi : S. 43 - 47) Arapçaya çevrilmemiştir.

F â t i h M e d r e s e s i'nden bahsolunurken merhum M e h m e t A k i f'in *Fâtih Cami'i* hakkındaki şiirinden alınan parçalar nedense Arapçasında atlanmıştır. (Türkçesi : S. 53) Onun yerine başka satırlar alınmış. Halbuki mütercim, candan sevdiği Â k i f'in o beyitlerini seve seve Arapçaya çevirmek için bunu bir fırsat

bilmeliydi. IV. faslın sonundaki *Esnaf heyetleri - Loncalar kısmı* Arapçasında mevcut değildir. Bu kabil ilâve ve haziflere eserde işaret olunmalıydı.

Eserin Arapça nüshası Mısır, Libya, Irak, Pakistan ve sair İslâm ülkelerinde büyük bir alâka ile karşılanmış, ve tercemede gösterilen başarı takdiri mucip olmuştur. Fetih münasebetiyle memleketimizde yapılan pek çok neşriyat içinden velev bir tanesinin olsun Arapçaya terceme olunarak, Türkçeye vakıf olmıyanlara Fâtih'i tanımak imkânının sağlanması çok hayırlı bir iştir. Büyük Türk Hükümdarı Fâtih Sultan Mehmed'i İslâm âlemine tanıtma hususunda muhterem üstad Ali Himmet Berki'nin himmeti büyük olmuştur.

Bunu takdirle anmak, bir şükran borcudur.

Osman KESKİOĞLU

Vakıflar ve Eski Eserler Konusiyle ilgili Yayınlar [*]

Abaç Sadi : *Kasımpaşanın tarihçesi.* İstanbul 1935 Bozkurt Basımevi. 40 S. 8° 20 Kr.

"Kasımpaşa Merkez Ocağı Konferanslar Serisi. S : (7)"

Acunsal, Ferit : *Tokat Albümü 1937 - 1938.* 1 inci yıl. İstanbul 1938 Resimli Ay Basımevi. 61 S. 8° resimli

Adapazarı tarihi ve coğrafyası. Hazırlıyan : Talia Balcıoğlu. İstanbul 1952 Işıl Matbaası. 80 S. 8° 150 Kr.

Afetinan, Prof. Dr. : *Mimar Koca Sinan.* Ankara 1955 Ankara Güzel Sanatlar Matbaası. 1+64 S. 8° 1 levha resimli

Afyon Vilâyeti Tarih ve Coğrafyası. Afyon 1943 Doğan Basımevi. 31 S. 4°

Ağar, Ömer Kemal : *Maden İli.* İstanbul 1938 Ülkü Basımevi. 97 S. 8° resimli 50 Kr.

Ahmed Dede Efendi (Şeyh) - Necati Lugal - Hasan Fehmi Turgal : *Karahanlılar ve Anadolu Selçukları.* İstanbul 1939 - 1940 Türkiye Yayınevi. VIII+16+51 S. 4° 50 Kr.

Ahmed Tevhid : *Antalya Sûrları kitabeleri.* Türk Tarih Encümeni Mecmuası. Sayı : 86, S. 171 v. d. 8°

Akbaş, Fuad - Sait Uğur : *İçel Rehberi.* Cilt : 1. Mersin 1944 Yeni Mersin Basımevi. 152 S. 8° 150 Kr. resimli

Akça, F. Akçakoca : *Küçük Denizli Tarihi.* Denizli 1945 Salih Kitapçıoğlu Kütüphanesi. 69 S. 8° resimli 75 Kr.

Akgül : *Bir vakfı gayri menkulün eşkâl ve avarızı gayrı müessire ile vakfiyetine halel gelmez.* İstanbul 1942 Marifet Basımevi. 29 S. 8°

Akın, Dr. Himmet : *Aydın Oğulları Tarihi hakkında bir araştırma.* İstanbul 1946 Pulhan Basımevi. XXI+232 S. 8° 14 plânş

"Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları. 60 - Tarih Enstitüsü : 6"

Akın, Dr. Himmet : *Aydın Oğulları Tarihi hakkında bir araştırma.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 91 - 108 S. 4° yarısı İngilizce.

(*) Vakıflara ve vakıflarla ilgili eserlere ait bu bibliyografyada, Türkiye'de bu konuda yazılmış bütün makale ve eserler toplanmış değildir. *"Türkiye Bibliyografyası"* nın 1928 - 1953 yılları arası taranarak bazı ilâvelerle bir araya getirilen bu derleme ancak 1928 den evvelki yazma ve basma eserler ve dergiler taranıp toplandıktan sonra tam bir vakıflar bibliyografyası hüviyetini kazanacaktır.

Bu kısa ve eksik bibliyografyayı neşirden maksat, bu konuda çalışacakları *"Türkiye Bibliyografyası"* nı taramak külfetinden kurtarmak, 25 yıl içinde kitap, risale ve ayrı basım olarak bu konuda yapılmış neşriyatı oldukça toplu bir tarzda araştırıcıların istifadesine sunmaktır.

Bu derlemede ilmî eserlerin yanında gayet basit popüler yazılar da yer almıştır. Bu türlü broşürlere, vakıflarla ilgili eserlere hangi noktalarda temas edildiğini, bu temasın ne dereceye kadar derinleştirildiğini belirtmek gayesiyle yer verilmiştir.

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi : Cilt : V, Sayı : 1) den ayrıbasım.

Akın, Zeki : *Vakıf ve tesis müesseselerinin genel olarak bünyeleri, hukuki hüküm ve neticeleri.* Adalet Dergisi Cilt : 44, Sayı : 1, 2, 1953, S : 51 - 67, 182 - 203.

Akıncı, Recep : *Eski Philadelphia bugünkü Alaşehir.* İzmir 1949 Ticaret Basımevi. VII + 199 S. 8° 300 Kr.

Akok, Mahmut (Hazırlıyan) : *Ankara'nın Eski Evleri.* Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 5+16 S. 4° 20 plânş 500 Kr.

"Ankara Etnoğrafya Müzesi Yayını Serisi : 1 - No. 1"

Akok, Mahmut : *Kastamonu Şehri Tarihî* İçkalesi. Ankara 1945 Türk Tarih Kurumu Matbaası. Belleten. 401 - 404 S. 8° LXXV - LXXVII levha

Akok, Mahmut : *Kastamonu'nun Kasaba köyünde Candaroğlu Mahmut Bey camii.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Ayrıbasım : Belleten, Sayı : 38) 293 - 301 S. 8° XXVIII-XXX levha

Akok, Mahmut - Ahmet Gökoğlu : *Eski Ankara Evleri I. Erzurum mahallesinde Yusuf Oğraş evi.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 16 S. 2° 20 resim

"Ankara Halkevi Yayınları. En büyük boy : 1"

Aksüyek, Sabri : *Medenî kanun hükümlerine göre kanunî mirasçılar ve eski kanun hükümlerine nazaran millî arazi ve musakkafat ve müstegallatı vakfiyenin sureti intikaline dair esaslar.* Adana [1947] Türksözü Basımevi. 159 S. 8° 350 Kr.

Akurgal, Ekrem : *San'at tarihi bakımından Sinan.* Ankara 1944 T. T. K. Basımevi. (Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi C. II, Sayı : 3'den ayrıbasım) 373 - 384 S. 4°

Akyurt, M. Yusuf : *Konya Asarı Atike Müzesinde Mevlâna Celâleddini Rumînin sandukası.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 17 S. 8° resimli

Aldemir, Mehmet : *Çeşme ve ılıcaları.* İzmir 1945 Bilgi Matbaası. 38 S. 8° resimli 125 Kr.

"Çeşmeyi Sevenler Kurumu Yayınları. 1"

Ali Kemal : *Çankırı tarihi.* Çankırı 1930 Vilâyet Matbaası. 193 S. 8°

Ali Kemal : *Erzincan, tarihî, coğrafî, içtimaî, etnografik, idarî, ihsaî tetkikat tecrübesi.* İstanbul 1932 Resimli Ay Matbaası. 445 S. 8° 300 Kr.

Ali Kemali : *Erzincan tarihi.* İstanbul 1932 Resimli Ay Matbaası. 451 S. 8° 300 Kr.

Alkan, Şefik :*Elâzığ vilâyeti ve Perçenç köyünün tarihçesi.* İstanbul 1953 Cemal Azmi Matbaası. 48 S. 8° şekilli 100 Kr.

[Altınay], Ahmet Refik : *Eski İstanbul.* İstanbul 1931 Kanaat Kitabevi. 136 S. 8° 75 Kr.

[Altınay], Ahmet Refik : *Hicrî onbirinci asırda İstanbul hayatı. (1000-1100).* İstanbul 1931 Devlet Matbaası. 59 S. 8° 40 Kr.

"Türk Tarih Encümeni Külliyatı 20"

[Altınay], Ahmet Refik : *Hicrî onikinci asırda İstanbul hayatı. (1100-1200).* İstanbul 1930 Devlet Matbaası. 240 S. 8° 160 Kr.

"Türk Tarih Encümeni Külliyatı 17"

[Altınay], Ahmet Refik : *Hicrî XIII üncü asırda İstanbul hayatı (1200 - 1255).* İstanbul 1932 A. Halit Kütüphanesi. 33 S. 8°

[Altınay], Ahmet Refik : *Mimar Sinan.* İstanbul 1929 Devlet Matbaası. 29 S. 8° 7,5 Kr.

[Altınay], Ahmet Refik : *16 ncı asırda İstanbul hayatı.* İstanbul 1935 Devlet Basımevi. 155 S. 8° 85 Kr.

[Altınay], Ahmet Refik : *Türk Mimarları.* İstanbul 1936 Hilmi Kitabevi. 144 S. 8° 50 Kr.

Altuğ, Vefik : *Erzurum ve civarının tarihî, tabiî, beşerî, iktisadî durumu üzerinde tetkikler.* İstanbul 1941 Resimli Ay Basımevi. 82 S. 8° 40 Kr.

Altuğ, Vefik : *Tarihî su tesisleri (Bendler - Kemerler).* Konya 1946 Yenikitap Basımevi. 103 S. 8° 37 şekil 150 Kr.

Amicis, Edmondo de : *1874 de İstanbul.* Çeviren : Reşad Ekrem Koçu. İstanbul 1938 Çığır Kitabevi. 51 S. 8° resimli 25 Kr.

Anadolu Selçukları devleti tarihi 3. [Tercüme eden] : Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk. Ankara 1952 (Örnek Matbaası). XII+80+95 S. 8° 600 Kr.
"Anadolu Selçukları Gününde Mevlevî Bitikleri : 5"

[Anakök, Alaçamlı Tayyar : *Alaçam tarihi.* İstanbul 1953 İbrahim Horoz Basımevi]. 42 S. 8° şekil harita 100 Kr.

Anakök, Tayyar : *Antalya âlimleri.* İstanbul 1939 Bürhaneddin Basımevi. 60 S. 8°
"Antalya Halkevi Yayınları : 3"

Arsebük, Prof. Esat : *Mâmeleke istinat eden şahsiyet : Vakıf.* (Adliye ceridesi No. 63). İstanbul 1937. 1130 - 1170 S. 8°

Arseven, Celâl Esad : *L'art Turc.* İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 305 S. 4° 503 resim

Arseven, Prof. Celâl Esad : *Les arts décoratifs Turcs.* İstanbul [1952] 363 S. 4° 1 harita 32 plânş, 2 levha

[Arseven], Celâl Esad : *Eski Galata ve binaları.* İstanbul 1329 Ahmed İhsan - Şrk. Matbaası.

Arseven, Prof. Celâl Esad : *Sanat Ansiklopedisi.* Yayımlıyan : Millî Eğitim Vekâleti. IV Cilt. 1-24 Fasikül İstanbul 1945 - 1952 Millî Eğitim Basımevi. 2064 S. 4° resimli

Arseven, Celâl Esad : *Şehircilik (Urbanizm).* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 228 S. 8° şekilli 250 Kr.

Arseven, Prof. Celâl Esad : *Türk Sanatı tarihi.* Menşeinden bugüne kadar mimarî, heykel, resim, süsleme ve tezyinî sanatlar. I-V. Fasikül. İstanbul 1954-1956 Maarif Basımevi. 400 S. 4° 13 Lira

[Arseven], Celâl Esad : *Türklerde mimarî.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 15 S. 4°
"Türk Tarihinin Ana Hatları Seri : I, 49"

[Arseven], Celâl Esad : *Türklerde mimarî.* İstanbul 1934 Akşam Matbaası. 13 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) eserinin müsveddeleri Seri : II, 28"

Artuk, İbrahim : *Artuk ilinin tarihî belgesi.* İstanbul 1939 Güven Basımevi. 14 S. 8°

Artuk, İbrahim : *Artuk oğlu Emin Balak ve mezarı.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Ayrıbasım : Belleten, Sayı : 41). 127 - 135 S. 8° XXV - XXVI levha

Artuk, İbrahim : *Dunaysir'de Artuk oğullarının Ulu Cami'i.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu. (Ayrıbasım : Belleten, Sayı : 37). 167 - 169 S. 8° XXIV. levha

Artuk, İbrahim : *Mardin Artukoğulları tarihi.* İstanbul 1944 Gençler Kitabevi. 119 S. 8° 8 sahife resim 135 Kr.

Aru, Kemal Ahmet : *Türk hamamları etüdü.* [Yayımlıyan] : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. [İstanbul] 1949 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 142 S. 4° 700 Kr.

Asar-ı atika nizamnamesi. Yayımlıyan : Maarif Vekâleti. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 21 S. 8°

Asarkaya, Halis : *Osmanlılar zamanında Tokat.* Tokat 1941 Tokat Basımevi. 127 S. 8° 70 Kr.
"Tokat'a ait Kitaplar 2"

A s l a n a p a, Doçent Dr. Oktay : *Edirne'de Osmanlı devri âbideleri.* İstanbul 1949 [Şirketi Mürettibiye Basımevi.] IV+192 S. 8° 1 levha 300 Kr. "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. [No. 427] Sanat Tarihi Enstitüsü : 6"

A s l a n a p a, Doçent Dr. Oktay : *Osmanlı devrinde Kütahya çinileri.* İstanbul 1949 [Şirketi Mürettibiye Basımevi.] VIII+120 S. 8° -3 sahife almanca- 200 Kr.

"İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları [No. 426] - Sanat Tarihi Enstitüsü : 5"

A s l a n b e y, Muhiddin : *Eskişehir'deki Alâeddin Cami'i ve Eskişehir tarihi ile ilgili araştırmalar.* Eskişehir 1955 Ticaret Matbaası. 152 S. 8° 200 Kr.

A t a l a y, Ömer : *Siirt tarihi.* İstanbul 1946 Çeltut Basımevi. 128 S. 8° resim, 1 harita

"Siirt Halkevi Yayınları. 1"

A t a s o y, Prof. Dr. Ali Rıza : *Tokat Reşadiye ilçesi.* "Halk kitabı". İstanbul 1950 Millî Mecmua Basımevi. 760 S. 8°

A t a ş, Musa : *Bursa kılavuzu. İstanbul* 1944 Cumhuriyet Basımevi. 223 S. 8° 1 plânş 250 Kr.

[A t a ş, Musa : *Bursa san'atları.* Bursa 1949 Ant Basımevi. Akın Kitabevi.] 39+21 S. 8° 100 Kr.

A y k u t, Yusuf : *Beyşehir kitabeleri ve Eşrefoğlu Cami'i ve türbesi.* İstanbul 1940 Maarif Basımevi. 91-129 S. 4° 13 şekil (Ayrıbasım)

A y v e r d i, Ekrem Hakkı : *Fâtih devri mimarisi.* İstanbul 1953 İstanbul Fetih Derneği. 512 S. 4° 551 şekil ve plân "İstanbul Fethi Derneği neşriyatı : No. 11"

A y v e r d i, Ekrem Hakkı : *18. Asırda Lâle.* İstanbul 1950 Kemal Matbaası. 7 S. 4° 7 plânş 200 Kr.

A y v e r d i, Ekrem Hakkı : *Yine Fâtih Cami'i.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisi. Cilt : VII, Sayı : 10, İstanbul Eylül-1954 S. 103 - 116.

B a k ı, Edib Âli : *Afyon'daki Sinan Paşa* Afyon 1947 Doğan Basımevi. 14 S. 8° "Afyon Halkevi Yayınları. 7"

B a k ı, Edib Âli : *Afyonkarahisar'da 17, 18 inci asırlarda meçhul halk tarihinden yapraklar.* Afyon 1951 Yeni Matbaa. 120 S. 8° 150 Kr.

B a k ı, Edib Âli : *Eski bir Türk Halk hekimi : Karaca Ahmet ve delileri tedavi yurdu.* İstanbul 1947 Millî Mecmua Basımevi. 15 S. 8°

B a k ı r l ı, Ahmet Burhan : *Geçmişte ve bugün Mengen.* Ankara 1947 Ar Basımevi. 56 S. 8° 2 cetvel 125 Kr.

B a l c ı o ğ l u, Tahir Harimi : *Tarihte Edremit Şehri.* Balıkesir 1937 Vilâyet Basımevi. 169 S. 8° resimli "Edremit Halkevi : 1"

B a l c ı z a d e, Tahir Harimi : *Tarihi medeniyette kütüphaneler.* Balıkesir 1931 Vilâyet Matbaası. 571 S. 8° 120 Kr.

B a l d u c c i, Hermes : *Rodos'ta Türk mimarisi.* Çeviren : Celâlettin Rodoslu. Ankara 1945 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII+17 S. 8° 144 şekil 250 kr. "Türk Tarih Kurumu Yayınları IV. Seri, No. 3"

B a r k a n, Prof. Ömer Lûtfi : *İslâm - Türk mülkiyet hukuku tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda aldığı şekiller.* I - III. İstanbul 1940 - 1942. Kenan Basımevi. 26+157-176+906-942 S. 8° (Ayrıbasım)

B a r k a n, Prof. Ömer Lûtfi : *Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. 279 - 386 S. 4°

(Vakıflar Dergisi Sayı : II) den ayrıbasım

Barkan, Ömer Lûtfi : *Osmanlı İmparatorluğunda kuruluş devrinin toprak meseleleri.* Ankara 1939 Recep Ulusoğlu Basımevi. 19 S. 8°

"Çığır Mecmuası Neşriyatı 7"

Barkan, Ömer Lûtfi : *Türkiye'de İmparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hakana mahsus istatistik defterleri II,* İstanbul 1941 Kenan Basımevi. 214 - 247 S. 8° 168 - 178 S. fransızca, (Ayrıbasım)

Barkan, Ömer Lûtfi : *Şer'î miras hukuku ve evlâtlık vakıflar.* Hukuk Fakültesi Mecmuası. Cilt : VI. Sayı : 1, İstanbul 1940. 165 - 181 S. 8°

Barthold, Prof. Dr. W. : *İslâm medeniyeti tarihi.* Notlar : Prof. Dr. M. Fuad Köprülü. İstanbul 1940 Kanaat Kütüphanesi. 303 S. 8° 200 Kr.

Barthold, W. : *Uluğ Beğ'in sikkeleri* Çeviren : Abdülkadir İnan. [ayrı baskı : Belleten, 13. Cilt, 50 Sayı. Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi.] 323 - 325 S. 8°

Barthold, Prof. W. : *Uluğ Bey ve zamanı.* Tercüme eden : Dr Akdes Nimet Kurat. İstanbul 1930 Evkaf Matbaası. 167 S. 8° 150 Kr.

Başel, Fahreddin : *Sivas Bülteni.* Sivas 1935 Kâmil Basımevi. 230 S. 4°

Başţak, Naci Fikret : *Konya I.* Konya 1945 Yeni Kitap Matbaası. 232 S. 4° "Konya Halkevi Yayın ve Kitaplık Komitesi Yayınları Seri : I, Sayı : 1"

Bâtur, Muzaffer : *Eski Fâtih cami'i Bir çini pano..* Dr. A. S. Ünver'in takriziyle. İstanbul 1953 İnkilâp Kitabevi. 1 S. 8° 1 plânş.

"(50 Sanat Sever serisi : 10-1953)"

Bayar, Siret : *Mardin Artık devletinin son günleri ve Aksak Timur'un Mardin seferleri.* 4 Forma. [Mardin 1949 - 1950 Ulus Sesi Basımevi.] 32 S. 8° 30 Kr.

Bayatlı, Osman : *Bergama tarihinde sanat eserleri ve âbideler.* [İstanbul 1952 Anıl Matbaası.] 64 S. 8° 4 levha 250 Kr.

Bayatlı, Osman : *Bergama tarihinde sikkeler.* (İzmir 1953 İ. Gümüşayak Matbaası.) 72 S. 8° -resimli- 50 kr.

Bayatlı, Osman : *Bergama'da Küplü Hamam.* İstanbul 1942 Vakit Basımevi. 40 S. 8° resimli 50 Kr.

Bayatlı, Osman : *Bergama'da yakın tarihten olaylar.* İstanbul 1943 Vakit Basımevi. 104 S. 8° 100 Kr.

Baykal, İsmail : *Hazine-i Hümayun ile Bağdat Köşkü ve Revan Odası saray kütüphaneleri hakkında iki hatt-ı hümayun.* İstanbul 1942 Maarif Basımevi. 5 S. 8°

Baykal, Kâzım : *Bursa'da Ulu Cami.* İstanbul 1950 İbrahim Horoz Basımevi. VII+159+1 S. 8° 250 Kr.
"Bursa Liselerinden Yetişenler Cemiyeti Neşriyatı : No. 1"

Baykal, Kâzım : *Bursa anıtları "Bursa et ses monuments".* Bursa 1950 Aysan Matbaası. 212+8 S. 8° 8levha, 18 plânş 500 Kr.

Baykal, Kâzım : *Tarihte Bursa Yangınları.* Bursa 1948 Emek Basımevi. 46 S. 8° 50 Kr.

Baykal, Kâzım : Süleyman Savcı : *Diyarbakır Şehri.* Diyarbakır 1942 Diyarbakır Basımevi. 77 S. 8° -resimli-
"Diyarbakır Halkevi Neşriyatı : 10"

Baytin, Tulû : *Bacalar. Tekniği - yapısı - mimarisi ve Türk yapıcılığında baca.* [İstanbul] 1951 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 113 S. 4° 600 Kr.
"İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları"

Beken, Gazanfer : *Garbî Anadolu mıntıkası (İzmir, Balıkesir, Kütahya) kerpiç binaları.* [Yayımlıyan] : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. [İstanbul] 1949 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 91 S. 4° 400 Kr.

Berk, Celile : *Konya Evleri.* [İstanbul] 1951 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 205 S. 4° 1250 Kr.

"İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları"

Berki, Ali Himmet : *Vakıflar.* İstanbul 1940 Cihan Kütüphanesi. 327 S. 8° 300 Kr. (2. Basım. İstanbul 1946 Aydınlık Basımevi. 337+14 S. 8° 600 Kr.

Berki, Ali Himmet : *Vakıflar.* 2. Kitap. Ankara 1950 Nur Matbaası. 215 S. 8° 500 Kr.

Berkil, İsmet : *Eski ve yeni hukuka göre vakıf ve tesis.* Ankara 1937 Ulus Basımevi. 21 S. 8°

Beygu, Abdurrahim Şerif : *Ahlat kitabeleri.* İstanbul 1932 Hamit Matbaası. 104 S. 4° 100 Kr.

Beygu, Abdurrahim Şerif : *Erzurum tarihi, anıtları, kitabeleri,* İstanbul 1936 Bozkurt Basımevi. 264 S. 8° -resimli- 125 Kr.

Bıyıktay, Halis : *Timurlular zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 115 S. 8° 1 harita 75 Kr.

"Türk Tarih Kurumu Yayınları. VIII. Seri,5"

Binan, Muhittin : *Kapılar.* Yayımlayan : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. [İstanbul] 1950 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 96 S. 4° 500 Kr.

Bosch, Dr. Clemens - Osman Nuri Arıdağ : *İzmit şehrinin muhtasar tarihi.* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 41 S. 8° 4 levha

"Maarif V. Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu 5"

Bosch, E. : *Antalya kitabeleri.* Çev. : S. Atlan. Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 87 - 125 S. 8° XXIV levha (Ay. : Belleten, 41)

"Antalya Bölgesinde Araştırmalar 1"

Boyar, Ali Sami : *Ayasofya.* İstanbul 1943 Maarif Basımevi. 18 S. 4° 2 plânş 225 Kr.

Boyar, Ali Sami : *Aya Sophia.* İstanbul 1943 Maarif Basımevi. 17 S. 4° 2 plânş 225 Kr.

Bursa hamamları. Yayımlayan : Bursa Halkevi. Bursa 1935 Yeni Basımevi. 46 S. 8°

"Bursa Halkevi 5"

Bursa hanları. Yayımlayan : Bursa Halkevi. Bursa 1935 Yeni Basımevi. 34 S. 8°

"Bursa Halkevi 4"

Bursa kozahanı ve mescidi. Hazırlıyan : Kâzım Baykal. Bursa 1946 Ant Basımevi. 29 S. 8° 12 resim, 2 plânş 150 Kr.

"Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları 1"

[Butak, Behzad : *Giyasüd-din Keyhusrev II bin Keykubad'ın görülmemiş iki sikkesi. 11. 12. ve 13 yüzyıllarda resimli Türk paralarına ek : 2* İstanbul 1950 Pulhan Matbaası] 129 - 136 S. 8° 2 plânş.

Butak, Behzad (Derleyen) : *XI, XII XIII. yüzyıllarda resimli Türk paraları.* İstanbul 1947 Pulhan Basımevi. 140 S. 8° -127 resim, tablo, 1 harita- 1250 Kr.

Butak, Behzad : *XI, XII ve XIII. yüzyıllarda Resimli Türk paralarına ek.* 1948

Büngül, Nureddin Rüştü : *Eski eserler ansiklopedisi.* İstanbul 1939 Çituri Biraderler Basımevi. 271 S. 4° -170 resim- 300 Kr.

Bürhaniye. [*Yayımlayan*] : *Bürhaniye* Halkevi. İstanbul 1939 A. Sait Basımevi. 24 S. 8° 4 resim.

Caferoğlu, Prof. Ahmet : *Türk teâmül hukukuna göre "İçtimaî Muavenet" müessesesi.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. 185 - 195 S. 4° (Ay. Vakıflar Dergisi, Sayı : II)

Can, Nurettin : *Eski eserler ve müzelerle ilgili kanun, nizamname ve emirler.* Ankara 1948 Millî Eğitim Basımevi. V+130 S. 8°

Candar, Avni : *Eminlik mezarları.* Ankara 1935 Ulus Basımevi. 11 S. 8° 4 plânş 15 Kr.

Cenkmen, Emin : *Osmanlı Sarayı ve kıyafetleri.* [İstanbul 1950] (Türkiye Basımevi.) Türkiye Yayınevi. 372 S. 8° 500 Kr.
"500. Yıl - İstanbul Serisi'

Cinlioğlu, Halis (Turgut) : *Osmanlılar zamanında Tokat.* 3 kısım. [Tokat] (1950 - 1951 Tokat Matbaası). 100+100+220 S. 8° 2 plânş 150+150+250 Kr.
"Tokat'a Ait Kitaplar : No. 2, 3, 5"

Coşkundere, Cavit : *Yeni Çarşamba albüm ve rehberi.* Çarşamba 1944 Doğruluk Yayınevi. 14 S. 8° -resimli- 125 Kr.

Craven, Elisabeht : *1786 da Türkiye.* Çeviren : Reşad Ekrem Koçu. İstanbul 1939 Çığır Kitabevi. 48 S. -23 resim- 25 Kr.
"Türkiye Seyahatnameler Serisi : 3"

Cumhuriyetten önce ve sonra vakıflar. İstanbul 1937 Cumhuriyet Basımevi. 69 S. 4° -Resimli-

Çekirge kaplıcaları tarihçesi. Bursa 1937 Emek Basımevi. 23 S. 8° -Resimli-

[Çetintaş], Sedat : *Bursa tarihî yerler müze, camiler ve türbeler.* İstanbul 1934 Sinan Basımevi. 31 S. 8° -Resimli-

[Çetintaş], Sedat : *Bursa vilâyeti tarihçesi.* Bursa 1934 Bizim Basımevi. 18 S. 8° 15 Kr.

[Çetintaş], Sedat : *Osmanlı Türk Mimarisi.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 11 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Serisi I, 13).

[Çetintaş], Sedat : *Osmanlı Türk mimarisi.* Ankara 1934 Başvekâlet Basımevi. 30 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : II, 5".

Çetintaş, Sedat : *Saray ve kervansaraylarımız arasında İbrahim paşa sarayı.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 44 S. 8° -resimli- 75 Kr.

Çetintaş, Sedat : *Türk mimari anıtları. Osmanlı devri, Bursa'da ilk eserler.* İstanbul 1946 Millî Eğitim Basımevi. 41 S. 8° 2° 16 levha 1200 Kr.

Çetintaş, S(edat) : *Türk mimari anıtları. Osmanlı devri. Bursa'da Murat I. ve Bayezid I. binaları.* İstanbul 1952 Milli Eğitim Basımevi. XVI+61 S. 2° 66 plânş, grafik 2000 Kr.
"T(ürkiye) C(umhuriyeti) Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Rölöve Bürosu Yayınları"

Çetintaş, S(edat) : *Türk mimari anıtları, Osmanlı devri Yıldırım darüşşifası.* Ayrı baskı : *Bursa'da Hüdavendigâr Murad ve Yıldırım Bayezit binaları* eserinden. İstanbul 1952 Millî Eğitim Basımevi. 3+10 S. 2° 10 plânş
"İ(stanbul) Ü(niversitesi) Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü : 46"

Çetintaş, Sedat : *Türk Tarih Kurumu tarafından Sivas Şifaiyesinde yaptırılan mimarî hafriyat.* İstanbul 1939 Devlet Basımevi. 61-67 S. 4° 6 levha.

Çevik, Hikmet : *Tekirdağ tarihi araştırmalar.* İstanbul 1949 Ahmet Sait Basımevi. VIII+274 S. 8° plânş 500 Kr.

Çığ, Kemal : *Hattat Hafız Osman Efendi.* İstanbul [1949] İbrahim Horoz Basımevi. 18 S. 8° 15 plânş - İngilizceli-

Çorum tarihi ve coğrafyası. Çorum 1931 Vilâyet Basımevi. 50 S. 8°

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan : *Antep ve Antep kalesi.* Gaziantep 1930

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan : *Edirne mezarları.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 32 S. 4° 20 resim

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan : *Halebün en eski tarihi.* Gaziantep 1937 C. H. Partisi Basımevi. 28 S. 8°
"Gaziantep Halkevi 19"

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan : *Milâdî 16 ncı, hicrî X uncu asırda Antep.* Gaziantep 1936 C. H. Partisi Basımevi. 69 S. 8°
"Gaziantep Halkevi 17"

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan : *Onaltıncı asırda Bursa 1558 - 1589.* Bursa 1943 Vilâyet Basımevi. 186 S. 8°

Danışman, Ahmet Zuhuri : *Üskübi harabeleri.* Bolu 1934 Vilâyet Basımevi. 22 S. 8° 8 resim
"Bolu Halkevi 2"

Danişmend, İsmail Hami : *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi.* 4 Cilt. İstanbul 1947 - 1948 - [1950] (Türkiye Basımevi.) Türkiye Yayınevi. XIV+534+565+2+270+2 S. 8° 1000+1000+1000+1000 Kr.
"Türkiye Yayınevi Tarih Serisi Yeni İnceleme ve Telifler 1"

Dauzats, J. E. : *1855 de Anadolu'nun bir köşesi.* İstanbul [1940] Çığır Kitabevi. Çeviren : Reşad Ekrem Koçu. 47 S. 8° 25 Kr.
"Türkiye Seyahatnameleri Serisi. 6"

Day, Florence E. : *The Islamic finds at Tarsus.* (Asia March 1941) Canada 1941

Dayıgil, Feyzullah : *İstanbul çinilerinde lâle.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 83 - 90 S. 4° 105 tablo (Ayrı basım : Vakıflar Dergisi II, S. 223-232)

Dayıgil, Feyzullah : *Türk çiniciliği.* İstanbul 1945 Maarif Basımevi. - İslâm Ansiklopedisi 3. Cilt, *Çini* maddesi, 430 - 435 S.

Deyrolle, Théophille : *1869 da Trabzon'dan Erzurum'a.* Tercüme eden : Reşad Ekrem Koçu. İstanbul [1939] Çığır Kitabevi. 56 S. 8° 31 resim 25 Kr.
"Türkiye Seyahatnameler Serisi 2"

Diez, Ernst : *Türk San'atı.* Çeviren : Oktay Aslanapa. İstanbul 1946 Üniversite Basımevi. III+324 S. 8° -225 şekil- 165 Kr.
"İstanbul Üniversitesi Yayınları. 30(
(-2. Basımı 1954 dedir)

Diez, Prof. Ernest - Doçent Dr. Okta Aslanapa - Mahmut Mesut Koman *Karaman devri sanatı.* İstanbul 19[illegible] (Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Bs sımevi). VIII+219+2 S. 8° 348 resi "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fs kültesi Yayınları : [No. 459] - Sana Tarihi Enstitüsü : No. 7"

Dilcimen, Kâzım : *Canik beyleri* Samsun 1940 Ahali Basımevi. 63 S 8° 5 S. resim, 1 harita 50 Kr.

Dirik, Kâzım : *Eski ve yeni Türk halıcılığı ve cihan halı tipleri panoraması.* İstanbul 1938 Alâeddin Kıral Basımevi. 143 S. 4° resimli.

Dirimtekin Feridun : *Ecnebi seyyahlara nazaran Fatihten sonraki İstanbul.* İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği 40 S. 8° 15 şekil 250. Kr.
"İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı : Sayı : 14"

Dirimtekin, Feridun : *Konya ve Düzbel (1146 - 1176)* İstanbul 1944 A. Sait Basımevi. 136 S. 8° 5 kroki 150 Kr.

Diyarbekire bir bakış. Diyarbekir 1935 Diyarbekir Basımevi. 35 S. 8° -resimli.

Doğunun incisi Van. İstanbul 1944 S. Süreyya Basımevi. 48 S. 4° -resimli-

Dönmez, Rahmi : *Zile.* Samsun 1951 Aksiseda Matbaası. 48 S. 8° 100 Kr.

Dursunkaya, Ziya : *Kırklareli vilâyetini tarih, coğrafya, kültür ve eski eserleri yönünden tetkik.* Cilt : I. Kırklareli 1948 Yeşilyurt Basımevi. 185 S. 8° 225 Kr.

Dünkü, bugünkü, yarınki Elâzığ. (Ankara 1949 Başbakanlık Devlet Matbaası). 48 S. 4° 200 Kr.
("Elâzığ Kültür Derneği Yayını : I. Sayı")

Edremit tarihinden yapraklar. Toplayan : Gıyas Tekin. İstanbul 1949 Kâğıt ve Basım İşleri A. Ş. 60 S. 8° 2 plânş.

Ekrem Cemal : *Vakıflar.* İstanbul 1935 Cihan kütüphanesi. 32 S. 8° 30 Kr.

(Eldem), Halil Edhem : *Anadolu Selçukları devrinde mimarî ve tezyinî sanatlar.* Ankara Başvekâlet Matbaası. 22 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : I, 4

(Eldem), Halil Edhem : *Anadolu Selçukları devrinde mimarî ve tezyinî san'atlar.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 279 - 297 S. 8° -Ay. : Halil Edhem Hatıra Kitabı-

(Eldem), Halil Edhem : *Anadolu'da islâmî kitâbeler* (Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası. XXVII. Cilt, 149 - 151 S., XXVIII, 516 S.

(Eldem), Halil Etem : *Camilerimiz.* İstanbul 1932 Kanaat Kütüphanesi. 107 S. 8° 75 Kr.

(Eldem), Halil Edhem : *Kayseri şehri.* İstanbul 1334 Matbaa-i Orhaniye. 14 + 148 +2 S. 8° 10 plânş.

Eldem, Halil Edhem : *Kitabeler nasıl kayıt ve zaptolunmalıdır.* İstanbul 1940 Maarif Basımevi. 22 S. 8° 5 şekil "Ankara Halkevi Neşriyatı Küçük boy 22"

Eldem, Halil Edhem : *Maden'den üç Türk eseri.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 19 S. 4° 7 resim, Ayrıbasım, yarısı Fransızca.

(Eldem), Halil Edhem : *Mısır'ın son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II. adına Çorluda bulunan bir kitabe.* İstanbul 1935 Devlet Basımevi. 63 + 3 S. 8° -resimli-

Eldem, Halil Edhem : *Niğde Kılavuzu.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 21 S. 8° 17 resim.
"Maarif Vekâleti Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu 3".

(Eldem), Halil Edhem : *Topkapı Sarayı.* İstanbul 1931 Kanaat Kütüphanesi. 61 S. 8° 50 Kr.

Eldem, Sedat Hakkı : *Türk odası.* (26 resim). 1944 Güzel Sanatlar Mecmuası Sayı. 5.

Emir Mahmudoğlu, A. Saim : *Maraş için,* İstanbul 1946 F-K. Basımevi. 32 S. 8° 60 Kr.
"(Maraşı Sevenler ve Güzelleştirme Derneği Yayınları 2)"

Erdem, Halil Kadri : *Kütahya mesireleri.* Kütahya 1937 Vilâyet Basımevi. 88. S. 8°

Erdoğan, Abdülkadir : *Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 29 - 33 S. 4° 7 resim.

Ergin, Osman : *Fatih imareti vakfiyesi.* İstanbul 1945 Belediye Basımevi. 41 S. (68 S. tıpkı basım) 8° 3 resim 150 Kr. "İstanbul Belediyesi İstanbul Fethinin 500 üncü Yıl Dönümünü Kutlulama Yayınları 1"

Ergin, Osman : *İstanbulda imar ve iskân hareketleri.* İstanbul 1938 Burhaneddin Matbaası. 62 S. 8° 15 Kr. "İstanbul Eminönü Halkevi. 8"

Ergin, Osman : *Türk şehirlerinde imaret sistemi.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 64 S. 8° 35 Kr.

Ergin, Osman : *Türk tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhaneler.* İstanbul 1937 Türkiye Basımevi. 115 + XII S. 8° 50 Kr.

Ergun, Sadettin Nüzhet : *İstanbul meşahirine ait mezar kitabeleri.* İstanbul 1932 Remzi Kütüphanesi. 25 S. 8° 50 Kr.

Erim, Hıfzı : *Ayvalık tarihi.* Ankara 1948 Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. 108 S. 8° 200 Kr.

Eroğlu, Zekâi : *Muğla tarihi.* İzmir 1939 Marifet Basımevi. 334 S. 4° -resimli-, 1 harita, 1 plânş 200 Kr.

Erozan, Ekrem - Said Toker : *Ardahan'ın umumî tarihi ve bugünkü ekonomi durumu.* İzmir 1938 Kültür Basımevi. 15 S. 8°

E r t e m, Mehmet Şükrü : *"Egin" Kemaliye.* İstanbul 1946 Bürhaneddin Erenler Basımevi. 87 S. 8° -resimli- 250 Kr.

E r t e n, S. Fikri : *Antalya vilâyeti tarihi.* 3 Kısım. Antalya - İstanbul 1940 - 1948 Tan - Antalya Basımevi. 8° -resimli-

E r z e n, Dr. Afif : *Tarsus kılavuzu.* İstanbul 1943 Maarif Basımevi. 30 S. 8° 10 resim.
"Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Yayınları, Seri. I, 7"

Eskişehir kılavuzu. Hazırlıyan : Abdülkadir G ü r o l. Eskişehir 1949 Sesışık Basımevi. 276 + 30 S. 8° 300 Kr.

E t i, Usman : *Diyarıbakır.* Diyarıbakır 1937 Diyarıbekir Basımevi. 88 S. 8° "Diyarıbakır Halkevi 4"

E v l i y a Çelebi : *Seyahatname.* 3 Cilt. Ankara (1944 - 1945) Akba Kütüphanesi. XVIII + 191 + 235 + VI + 176 S. 8° 150 + 150 + 150 Kr.
"(Akba'nın Türk Muharirleri Serisi, 9, 10, 12)"

E v l i y a Çelebi Seyahatnamesi. 4. Cilt. Hazırlıyan : Reşad Ekrem Koçu. (İstanbul 1949 Güven Basımevi), Semih Lütfi Kitabevi. 87 S. 8° 1plânş 125 Kr.
"Türk Tarihi Serisi : 4"

E y i c e, Semavi : *İstanbul'da bazı cami ve mescid minareleri.* İstanbul 1935 Osman Yalçın Matbaası. 247 - 268 S. 8° 31 şekil
(Türkiyat mecmuası Cilt : Xdan ayrı basım)

E y i c e, Semavi : *İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve onun Osmanlı - Türk mimarisinde yeri.* İstanbul 1953 O. Yalçın Matbaası. 153 - 182 S. 8° (Tarih dergisi Cilt : V, Sayı : 8 den ayrı basım.

F a r u k Şükrü : *Eskişehir ticarî, coğrafî, tarihî malûmat ve halk bilgileri.* Eskişehir 1931 Sakarya Matbaası. 156 S. 4°

F a t i h Mehmet II vakfiyeleri. İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 344 S. 4° 200 Kr. "Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı : 1"

F ı r a t, M. Şerif : *Doğu illeri ve Varto tarihi.* İstanbul 1948 Şaka Basımevi. 217 S. 8° 300 Kr.

G a b r i e l, Albert : *Mosquées et médressés ortokides.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 211 - 218 S. 8° 1 şekil
(Ayrıbasım : Halil Edhem Hâtıra Kitabı)

G a b r i e l, Prof. Albert : *La Restoration des Monuments historiques Turcs.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 11 - 19 S. 4° (Ayrı basım)

G a b r i e l, Albert : *Sinan, hayatı, eseri.* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 8 S. 2° 4 resim, yarısı Fransızca.

G a b r i e l, Albert : *Tarihî Türk âbidelerinin tamiri ve ihyası.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 7 - 15 S. 4° 12 S. resim (Vakıflar Dergisi I. den ayrı basım)

G a l a n t i, Prof. Avram : *Ankara tarihi.* 1. Kısım. İstanbul 1951 Tan Matbaası. 72 S. 8° 125 Kr.

G a l a n t i, Prof. Avram : *Niğde ve Bor tarihi.* İstanbul 1951 Tan Matbaası. 80 S. 8° 150 Kr.

G a l l a n d, Antoine : *İstanbul'a ait günlük hatıralar (1672 - 1673).* I. Cilt (1672). Çeviren : Nahid Sırrı Örik. Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 245 S. 8° 1 plânş 460 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları : 2. Seri. No. 16"

G ö k b i l g i n, M. Tayyib : *Murad I. tesisleri ve Bursa imareti vakfiyesi.* İstanbul 1953 Osman Yalçın Matbaası. 217 - 234 S. 8°
"Türkiyat mecmuası Cilt : X dan ayrı basım)

Gökbel, Asaf - Hikmet Şölen : *Aydın ili tarihi.* Cilt : 1. İstanbul 1936 Remzi Kütüphanesi. 285 S. 8° resimli, 250 Kr.

Gökbilgin, M. Tayyib : *15 - 16. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı vakıflar -mülkler- mukataalar.* İstanbul 1952 Üçler Basımevi, VII + 631 + 302 S. 8° -Arapçalı- 1416 Kr.

"İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 508"

Gökçen, İbrahim : *Manisa tarihinde vakıflar ve hayırlar. (Hicrî 954 - 1060)* Kitap : I. İstanbul 1946 Marifet Basımevi. 319 S. 8° 1 plânş -resimli-

"Manisa Halkevi Yayınları : 18"

Gökçen, İbrahim : *Manisa tarihinde vakıflar ve hayırlar. (H. 1060, Milâdî 1650 den sonra).* 2. Kitap. (İstanbul) 1950 (Marifet Basımevi). 1 + 170 S. 8° 1 levha 250 Kr.

"Manisa Halkevi Yayınları : 19. Sayı"

Gökçen, İbrahim : *16. ve 17. asır sicillerine göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler.* İstanbul 1946 Marifet Basımevi. 103 S. 8°

"Manisa Halkevi Yayınları : 16"

Gökçen, İbrahim : *XVI ve XVII. Yüzyıl vesikalarına göre Manisada deri san'atları tarihi üzerinde bir araştırma.* İstanbul 1945 Marifet Matbaası. 55 S. 8° -resimli-

"Manisa Halkevi Yayınları : 13"

Gökçen, İbrahim : *Sicillere göre XVI. ve XVII. asırlarda Saruhan zaviye ve yatırları.* İstanbul 1946 Marifet Basımevi. 98 S. 8°

"Manisa Halkevi Yayınları : 15"

Gökçen, İbrahim : *Tarihte Saruhan köyleri.* İstanbul 1950 Berksoy Basımevi. 69 S. 8° 1 harita 200 Kr.

Gökman, Muzaffer : *Fatih medreseleri.* İstanbul 1943 Ak - Ün Basımevi. 48 S. 8° 30 Kr.

Gökman, Muzaffer : *Murat Molla, Hayatı, kütüphanesi ve eserleri.* İstanbul 1943 Cumhuriyet Basımevi. 40 S. 8° 40 Kr.

Gökmen, Fatin : *Eski Türklerde heyet ve takvim.* İstanbul 1937 Bürhaneddin Basımevi. 42 S. 8° şekilli

Gökoğlu, Ahmet : *Paphlagonia (Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam, ve civarı) gayri menkul eski eserleri ve arkeolojisi.* 1. Cilt. Kastamonu 1952 Doğrusöz Matbaası. 459 S. 8° 750 Kr.

(Gölpınarlı, Abdülbaki : *İslâm ve Türk illerinde fütüvvet teşkilâtı ve Kaynakları.* Ayrı baskı : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuası. 11. Cilt. 1 - 4. Sayı. İstanbul 1952 İsmail Akgün Matbaası). 354 S. 8°

Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus) : *Abu'l-Farac tarihi.* 2 Cilt Suryancadan İngilizceye çeviren : Ernest A. Wallis Budge. Türkçeye çeviren : Ömer Rıza Doğrul. Ankara 1945 - 1950 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VIII + 337 + 1 + 339 - 728 S. 8° 375 + 500 Kr.

"Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri : II, No. 11"

Gülbeden : *Hümayunnâme.* Çeviren : Abdürrab Yelgar. Ankara 1944 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 368 S. 8° 1 harita 400 Kr.

"Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Seri, No. 6"

Gültekin, Dr. Galip : *Ortaçağda Türk tecim ve sanat hayatı. Esnaf teşkilâtı.* Ankara 1938 Recep Ulusoğlu Basımevi. 21 + 111 S. 8° 10 Kr.

(Gültekin, Hakkı : *İzmir tarihi.* İzmir 1952 Korsini Basımevi). 1 + 76 S. 8° 1 levha, 1 harita 250 Kr.

Gün, İsmail : *Selçuk kültür hayatı hakkında araştırmalar.* İzmir 1939 Ticaret Basımevi. 42 S. 8°

"Söke Halkevi Neşriyatı 2"

G ü n a y, Hulûsi : *Antalya.* İstanbul (1945) Bengü Yayınları. 64 S. 8° resimli 300 Kr.

G ü n e y, Necmi : *Bilecik tarih ve coğrafya etüdü.* Bilecik 1937 Halkevi Basımevi. 104 S. 8° -resimli-
"Bilecik Halkevi 10"

G ü n k u t, Bedri : *Diyarbakır tarihi.* Diyarbakır (1936) Diyarbekir Basımevi. 159 S. 8° 10 S. resim.
"Diyarbakır Halkevi 3"

H a c ı Şeyhoğlu Hasan : *Çankırı tarihinin anahtarları.* Çankırı Vilâyet Matbaası. 195 S. 8°

H a c ı Şeyhoğlu Hasan : *Çankırı tarihi ve halkiyatı.* Çankırı 1933 Çankırı Basımevi. 388 S. 8° 200 Kr.

H a c ı Şeyhoğlu Hasan : *Çankırıda Ahilikten kalma esnaf ve sohbet teşkilâtı.* Çankırı 1932 Vilâyet Matbaası. 364 + 347 S. 8° 200 Kr.
"Çankırı Tarih ve Halkiyat Notlarından : 3"

H a l i l Edhem Hâtıra kitabı. 2 Cilt. Ankara 1947 - 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 8°
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri : VII, Sayı : 5"

Halkevinin tarihî ve mimarî anıtlara ait ikinci resim sergisi broşürü. Yayımlıyan : İstanbul Eminönü Halkevi Tarih ve Müze şubesi. İstanbul 1944 Yeni Reklâm Basımevi. 69 S. 8° resimli 50 Kr.
"İstanbul Eminönü Halkevi Tarih ve Müze Neşriyatı : 2"

Halkevinin tarihî ve mimarî anıtlara ait üçüncü resim sergisi broşürü. Yayımlıyan : Eminönü Halkevi Tarih ve Müze Şubesi. İstanbul 1944 İsmail Akgün Matbaası. 43 S. 8° resimli
"Eminönü Halkevi Tarih ve Müze Şubesi Yayınları : 3"

H â m i t ve Muhsin : *Türkiye tarihi.* İstanbul 1930 Devlet Matbaası. VIII + 766 S. 8° -resimli- 110 Kr.

H a m m e r, J. von : *Osmanlı devleti tarihi (1066 - 1086) (1656 - 1676).* Çeviren : Mehmet Atâ. XI. Cilt. İstanbul 1947 Millî Eğitim Basımevi. 303 S. 8° 250 Kr.

H a s a n Sabri : *Boyacılık tarihinde Türkler.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 6 S. 4°
"(Türk Tarihinin Anahatları) Seri : I, 56"

H a s a n Sabri : *Boyacılık tarihinde Türkler.* Ankara 1934 Başvekâlet Matbaası. 10 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) eserinin müsveddeleri Seri : II, 8"

H a s a n Sabri : *Boyacılık tarihinde Türkler.* İstanbul 1934 Akşam Matbaası. 11 S. 8°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) eserinin Müsveddeleri, Seri : II, 8a"

H a t a y vilâyeti. İstanbul (1940) A. İhsan Basımevi. 17 S. 8° -resimli-

H o u r t i c q, Louis : *Sanat şaheserleri.* Çeviren : Burhan T o p r a k. 2 Cilt. İstanbul 1940 - 1941 Kenan Basımevi. 609 S. 8° -resim ve minyatürlü- (2. Basımı 3 Cilt 1946 dadır.)
"Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı"

H o u t s m a, M. Th. : *Irak ve Horasan Selçukluları tarihi.* Çeviren : Kıvameddin Burslan. İstanbul 1943 Maarif Basımevi. 306 S. 8° 250 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Seri, 4."

H ü s e y i n Ayvansarayî : *Hadikatu'l-Cevami.* 2 Cilt. İstanbul 1281 Matba-a-i Amire 8°

I ş ı l d a k, Ziya : *Bozüyük.* İstanbul 1953 Ahmet Sait Matbaası. 48 S. 8° 150 Kr.

İ b n i Bibi : *Anadolu Selçukî devleti tarihi.* Ankara 1941 Uzluk Basımevi. 328 S. 8° 200 Kr.
"Anadolu Selçukileri Gününde Tarih Bitikleri 1"

İğdemir, Uluğ : *Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumuna armağan ettiği Türk - İslâm devri kitabe estampajları.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 545 - 563 S. 8°

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal : *Osmanlı devrinde son sadrıazamlar.* 12 Cilt. İstanbul 1944 - 1951 Millî Eğitim Basımevi. 1920 S. 8°

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal : *Son hattatlar.* İstanbul 1955 Maarif Basımevi. 839 S. 8° portre, resim 3 plânş 10 lira
"(Maarif Vekâleti Bilim Eserleri Serisi)"

İnciciyan, P. G. : *XVIII. asırda İstanbul.* Tercüme ve tahşiye eden : Hrand D. Andreasyan. İstanbul 1956 İstanbul Matbaası. VIII + 2 + 92 S. 8° 3 plânş, 1 levha
"İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları"

İpşir, Mazhar Şevket : *Rönesans sanatı.* İstanbul 1942 Kenan Basımevi. 215 S. 4° 125 Kr.

İrtem, Süleyman Kâni : *Türk kemankeşleri.* İstanbul 1938 Ülkü Basımevi. 144 S. 8° -resimli- 80 Kr.

İstanbul âbideleri. İstanbul (1940) Yedigün Basımevi. 125 S. 8° -resimli- 100 Kr.

İstanbul Müzeleri yıllığı. 2 Cilt. Yayımlıyan : İstanbul Asarı Atika Müzeleri. İstanbul 1934 - 1937 Devlet Basımevi. 73 + 46 S. 8° -resimli-
"İstanbul Müzeleri Neşriyatı : 11, 15"

İstanbul Umumî Kütüphaneleri Yazmalar sergisi. 15 - 22.9.1951 İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi. 38 S. 8°

İzal, Bedri : *Balkason köyü ve Karamanoğlu Mahmut Beyin hayatı.* Konya 1937 Babalık Basımevi. 17 S. 8° 2 S. resim, 1 plânş 25 Kr.

İzdem, Ekmel : *Dünkü - bugünkü Akhisar.* İstanbul 1944 Ülkü Basımevi. 134 S. 8° -resimli- 170 Kr.

İzet, Hakkı : *Mevlâna türbesinin çini kaplamaları ve Anadolu Selçuk çiniciliğinin sanat ve işçilik özellikleri.* Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 577 - 583 S. 8°
"(Belleten Cilt : XVI, Sayı : 64 den ayrı basım)

İzmir Enternasyonal Fuarında vakıflar pavyonu hatırası. İstanbul 1937 Cumhuriyet Basımevi. 48 S. 8° -resimli-

İzmir rehberi. Yayımlıyan : İzmir ve havalisi Asarı Atika Muhipleri Cemiyeti. İstanbul 1934 Resimli Ay Basımevi. 287 S. 8° 100 Kr.

İzmir şehri rehberi. Yayımlıyan : İzmir Belediyesi. İzmir 1941 Meşher Basımevi. XVI + 208 S. 4° plânş

İznik. Yayımlıyan : Bursa Halkevi Tarih ve Müze Komitesi. İstanbul 1943 Kenan Basımevi. 47 S. 8° 28 resim, 1 kroki
"Bursa Halkevi Yayını : 11"

Kafescioğlu, Ruhi : *Orta Anadolu köy evlerinin yapısı.* (Yayımlıyan) : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. (İstanbul) 1949 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 64 S. 4° 6 levha 400 Kr.

Kalkandelen, A. Hayrettin : *İki tarih beldesi.* İstanbul 1951 Şaka Matbaası. 103 S. 8° 250 Kr.

Kandemir : *Ankara Vilâyeti.* Ankara 1932 Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 302 S. 8° 100 Kr.

Kandemir, Selâhaddin : *Tarihî eserleri araştırma ve koruma kılavuzu.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 140 S. 8° -resimli-

Kandemir, Selâhaddin : *Tarihî eserlerimizi sevelim ve koruyalım.* İstanbul 1936 Halk Basımevi. 15 S. 8° 11 S. resim 27,5 Kr.

Karal, Prof. Enver Ziya : *Osmanlı tarihi. V. Cilt. Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri. (1789 - 1856).* Ankara

1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVIII + 304 S. 8° 14 levha 7 harita, 1 kroki, 1 grafik 450 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri : XIII, Sayı : 165"

K a r a l, Prof. Enver Ziya : *Selim III. ün hatt-ı hümayunları.* Ankara 1942 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 167 S. 8° 100 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri : VII, Sayı : 10."

K a r s. İstanbul 1943 Yenisabah Basımevi. 144 S. 8° -resimli-

K a r s yaylası. Yayımlıyan : Kars Lisesinden yetişenler Cemiyeti : İstanbul 1946 Teknik Kitaplar Yayınevi. 40 S. 8° 17 resim, 1 harita 100 Kr.
"Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Yayınları. 1"

K â t i p Ferdi : *Mardin Artukluları tarihi.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 51 S. 8°
"Mardin Halkevi Yayını : 8"

K e m a l e d d i n : *Erciyes Kayserisi ve tarihine bir bakış.* Kayseri 1934 Yeni Basımevi. 254 S. 8° -harita ve resimli- 110 Kr.

K e r i m e d d i n Mahmud : *Selçuki devletleri tarihi.* Çeviren : M. Nuri Gencosman. Ankara 1943 Recep Ulusoğlu Basımevi. 383 S. 8° 350 Kr.

K i l i s l i, Kadri : *Kilis tarihi.* İstanbul 1933 Burhanettin Matbaası. 304 S. 8° -resimli- 100 Kr.

K ı l k ı ş, Hüseyin Hüsnü : *Anadolu (Selçukları) ndan Kayseri ve civarını ilgilendiren notlar.* Kayseri 1939 Vilâyet Basımevi. 24 S. 8°
"Kayseri Halkevi Neşriyatı 14"

K ı l k ı ş, Hüsnü : *Anadolu Türk Beylikleri devrinde (Kayseri) yi ilgilendiren notlar.* Kayseri 1939 Vilâyet Basımevi. 13 S. 8°

K o c a b a ş, Hüseyin : *Porselencilik tarihi.* Bursa 1941 Yeni Basımevi. 124 S. 8° 50 resim, marka 200 Kr.

K o c a i n a n, Ziya : *Mimar Sinan ve XX inci asır mimarisi.* İstanbul 1939 Kenan Basımevi. 44 S. 8° 39 şekil, 2 plânş, 1 levha .

K o ç g ü n d ü z Mes'ut : *İstanbul Bizans devrine ait anıt ve yapılar.* 10 Forma. (İstanbul 1951 Güven Matbaası.) 158 + 2 S. 8° 300 Kr.

K o ç u, Reşad Ekrem (Hazırlıyan) : *Evliya Çelebi seyahatnamesi.* 3 Cilt. İstanbul 1944 Semih Lûtfi Kütüphanesi. 160 + 143 + 165 S. 8°
"Türk Tarihleri Serisi : 1, 2, 3"

K o ç u, Reşad Ekrem : *İstanbul ansiklopedisi.* 4 Cilt (34 Fasikül). (İstanbul (1944 - 1952) Tan Matbaası). 1056 S. 4°
130 + 130 + 130 + 130 + 130 + 130 + 130 + (25X130) + (2X150) Kr.

K o ç u, Reşad Ekrem : *İstanbul camileri.* Cilt : I. Fasikül : I. İstanbul (1948) Tan Basımevi. 4° 75 Kr.

K o n u r, İsmet : *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs'taki Türk eserleri.* Adana 1946 Seyhan Basımevi. 91 S. 8° 24 resim, 3 harita 125 Kr.

K o n y a l ı, İbrahim Hakkı : *Akşehir.* İstanbul 1945 Nümune Basımevi. 856 S. 8° -resim, harita, plânş, vesika- 750 Kr.

K o n y a l ı, İbrahim Hakkı : *Alanya (Alâiyye).* İstanbul 1946 Ayaydın Basımevi. 544 S. 4° -resimli, 1 harita-

K o n y a l ı, İbrahim Hakkı : *Çinilikösk; Sırça saray.* Tarih Dünyası - Fatih Özel Sayısı.

K o n y a l ı, İbrahim Hakkı : *İstanbul sarayları.* Cilt : 1. İstanbul 1942 Bürhaneddin Basımevi. 301 S. 8° -85 resim, 100 vesika-

K o n y a l ı, İbrahim Hakkı : *Fâtih'in mimarlarından Azadlı Sinan* (Sinan-i Atik); vakfiyeleri, eserleri, hayatı ve mezarı. İstanbul 1953 İstanbul Fethi Derneği. 110 + XIV S. 8° şekilli 500 Kr.

"İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı : Sayı : 4."

Konyalı, İbrahim Hakkı : *Karacabey mamuresi. Vakfiyesi, eserleri ve tarihi.* İstanbul 1943 Bürhaneddin Basımevi. 176 S. 8° -resimli, vesika- 200 Kr.

Konyalı, İbrahim Hakkı : *Mimar Koca Sinan'ın eserleri.* (İstanbul) 1950 Ülkü Basımevi. 176 S. 8° -5 Fasikül-

(Konyalı), İbrahim Hakkı : *Topkapı Sarayında deri üzerine yapılmış eski haritalar.* İstanbul 1936 Zaman Kütüphanesi. 267 S. 8° -harita ve vesika- 300 Kr.

Konyar, Basri : *Diyarbekir tarihi.* Cilt : 1. Ankara 1936 Ulus Basımevi. 218 s. 8° -resimli, 8 harita- 80 Kr.

Konyar, Basri : *Diyarbekir kitabeleri.* Cilt : II. Ankara 1936 Ulus Basımevi. 149 S. 8° -resimli- 50 Kr.

Koşay, Hâmit Zübeyr : *Short guides for the sights and monuments of Anatolia Bursa and vilâyet (Çorum, Kayseri, Konya, Manisa, Niğde, Afyon Karahisar (Akroenos), Ankara (Ankyra).* İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi ve Osman Yalçın Matbaası. 13 + 8 + 11 + 7 + 6 + 10 + 10 S. 8°

Koyunoğlu, A. Memduh Turgut : *İznik ve Bursa tarihi.* Bursa 1935 Vilâyet Basımevi. 216 S. 4° 214 resim, 1 harita, 1 plânş.
"Bursa Halkevi 8"

Köknar, Nejat : *Tarihte -coğrafyada- san'atta ve kültürde Edirne.* Edirne 1946 İl Basımevi. 15 S. 8°

Kömürcüoğlu, Eyup : *Ankara evleri.* (Yayımlıyan) : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. (İstanbul) 1950 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 1 + 111 S. 4° 1 plânş

Köprülü, Doçent Dr. Bülent : *Evvelki hukukumuzda vakıf nev'iyyetleri ve icareteynli vakıflar.* Ayrı baskı : İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası Yıl : 1951. 3 . 4 Sayı İstanbul 1951 İsmail Akgün Matbaası. 32 S. 8°

(Köprülü, Dr. Bülent : *Evvelki hukukumuzda vakıf nev'iyyetleri ve icareteynli vakıflar.* İstanbul Hukuk Fakültesi mecmuasının 1952 yılı 1 - 2. sayısından ayrı baskı. İstanbul 1952 İsmail Akgün Matbaası). 33 - 75 S. 8°

Köprülü, Doçent Dr. Bülent : *Evvelki hukukumuzda vakıf nev'iyyetleri ve icareteynli vakıflar.* İstanbul Hukuk Fakültesi mecmuası. İstanbul 1952, 1 - 2 Sayı : 215 - 257 S.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad : *L'institution de Vakf et l'importance historique de documents de Vakf.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 9 S. 4° (Vakıflar Dergisi I'den ayrı basım)

Köprülü, Porf. Dr. M. Fuad : *Vakıf müessesesi ve Vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 4° (Vakıflar Dergisi : I'den ayrı basım)

Köprülü, Prof Dr. M. Fuad : *Les institutions juridiques turque au moyen-âge.* İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 41 - 76 S. 8° (Ayrı basım)

Köprülü, O. Prof. Dr. M. Fuad : *Ortazaman Türk hukukî müesseseleri.* İstanbul 1937 Bürhaneddin Basımevi. 34 S. 8°

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad : *Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve Tarihî tekâmülü.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Basımevi. 1 - 36 S. (Vakıflar Dergisi II'den ayrı basım) Fransızcası, ayni dergi : 3 - 48 S. 4°

Köseoğlu, Neşet : *İstanbul hamamları.* (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteninin 128 sayı nüshasından ayrı baskı. İstanbul 1952 Çituri Biraderler Basımevi). 8 S. 4°

Köseoğlu, Neşet (Hazırlıyan) : *Tarihte Bursa mahalleleri. XV ve XVI*

ncı yüzyıllarda. Bursa 1946 Ant Basımevi. 80 S. 8° 100 Kr.
"Bursa Halkevi Yayını : 17"
"Bursa Halkevi Tarih - Müze Yayını : 2"

K u m b a r a c ı l a r, İzzet : *İstanbul sebilleri.* İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 72 S. 8° -85 şekil, 1 plânş- 60 Kr.

K u n t e r, Halim Baki : *Eski Türk sporları üzerinde araştırmalar.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 72 S. 4° resim, 125 Kr.

K u n t e r, Halim Bakî : *Kitâbelerimiz.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Basımevi. 431 - 456 S. 4° (Vakıflar Dergisi II. den ayrı basım)

K u n t e r, Halim Baki : *Türk vakıfları ve vakfiyeleri.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 31 S. 4° 88 resim 100 Kr.

K u n t e r, Halim Baki : *Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine mücmel bir etüd.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 103 - 129 S. 4° -78 resim- (Vakıflar Dergisi I'den ayrı basım)

K u n t e r, H. Baki - Ali Saim Ü l g e n : *Fatih camii.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 91 - 101 S. 4° 45 S. resim (Vakıflar Dergisi I'den Ay.)

K u n t e r, Halim Baki - A. Saim Ü l g e n : *Fatih camii ve Bizans sarnıcı.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 16 S. 4° 46 S. resim 75 Kr.

K u r a l, Macit R. : *Çelebi Mehmed'in yeşil türbesi ve 1941 - 1943 restorasyonu.* Ankara 1944 Maarif Basımevi. 54 S. 4° 105 resim (Ayrı basım)

K u r a t, Prof. Akdes Nimet : *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait yarlık ve bitikler.* İstanbul 1940 Bürhaneddin Basımevi. 212 S. 8° 10 vesika 100 Kr.
"Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları Tarih Serisi : 1"

K u r t o ğ l u, Fevzi : *Gelibolu ve yöresi tarihi.* İstanbul 1938 Resimli Ay Basımevi. 110 S. 8° resim, 6 harita, 1 plânş 100 Kr.
"Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları : 3"

K u r t o ğ l u, Fevzi : *XVI ncı asrın ilk yarımında Gelibolu.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 291 - 306 S. 8° (Ayrı basım)

(K u t l u a y, Salih Zeki - Tayyar A n a k ö k : *Kalkedonya (Kadıköy) tarihi.* İstanbul 1951 Çeltüt Basımevi). 30 S. 8° 3 harita 50 Kr.

K ü h n e l, Ernest : *Doğu İslâm memleketlerinde minyatür.* Çevirenler : Suut Kemal Yetkin - Melâhat Özgü. Ankara 1952 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XI + 68 S. 4° 65 plânş 750 Kr. "Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları Sayı : 2"

K ü h n e l, Ernst : *Die Sammlung Türkischer und İslamischer Kunst im Tschinili Köschk.* Berlin - Leipzig 1931.

K ü h n e l, Ernst : *Tüskische und İslamische Kunst.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 201 - 209 S. 8° (Halil Edhem Hâtıra Kitabından ayrı basım)

K ü l ç e, Süleyman : *Osmanlı tarihinde Arnavutluk.* İzmir 1944 Ticaret Basımevi. 447 S. 8° -resimli- 300 Kr.

K ü t a h y a merkez ve köylerindeki mevcut eski eserler. Kütahya 1948 İl Basımevi. 10 S. 8°

L e r m i o ğ l u, Muzaffer : *Akçaabat - Akçaabat tarihi ve Birinci Genel Savaş - Hicret hâtıraları.* İstanbul 1949 Kardeşler Basımevi. 332 S. 8° 500 Kr.

M. C e v d e t : *Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercemesi.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 35 - 38 S. 4°

M. C e v d e t : *Siyakat yazısı ve rakamları.* İstanbul 1937 Bozkurt Basımevi. 16 + 14 S. 8°

M. Ferit - M. Mesut : *Selçuk veziri Sahip Ata ile oğullarının hayat ve eserleri.* İstanbul 1934 Türkiye Basımevi. 142 S. 8° 82 kroki. 150 Kr.
"Konya Halkevi : 4"

M. Şakir : *Sinopta Candaroğulları zamanına aid tarihî eserler.* İstanbul 1934 Bürhaneddin Basımevi. 29 S. 8° 35 Kr.

Mamaş, Turgut Can : *İnegöl, tarihî, coğrafî iktisadî, içtimaî, sıhhî ve kültür durumları.* Bursa 1947 Uygun Basımevi. 82 S. 8° resim, 1 plânş, 1 harita 250 Kr.
"İnegöl Halkevi Yayınları 1"

Mambury, Ernest : *Ankara.* 1934. 315 S. 8°

Mansel, Arif Müfit : *Balaban Ağa Mescidi hafriyatı.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 27 S. 4° -resimli-

Mansel, Dr. Arif Müfid : *Silifke kılavüzu.* İstanbul 1943 Maarif Basımevi. 21 S. 8° 16 resim, 2 plânş
"Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Yayınları. Seri. 1, 8"

Mansel, Dr. Arif Müfid : *Trakyanın kültür ve tarihi.* İstanbul 1938 Resimli Ay Basımevi. 46 S. 8° 1 harita, 1 kroki, 40 resim 50 Kr.
"Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları : 5"

Mansel, Dr. Arif Müfid : *Yalova Kılavuzu.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 16 S. 8° 8 resim
"Maarif Vekâleti Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu. 4"

Mansel, Dr. Arif Müfid : *Yalova ve civarı.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 80 S. 8° 10 levha - Yarısı Almanca- 70 Kr.

Mardin, Cumhuriyetten önce ve sonra İstanbul 1958 Resimli Ay Basımevi. 150 S. 8° resimli
"Mardin Halkevi 6"

Mardin, O. Prof. Ebülûlâ : *İstanbul Vakıf katma suları.* İstanbul 1939 Kenan Basımevi. 239 - 256 S. 8° (Ayrı basım)

Mayer, L. A. : *Huit objets inédits à Blasons Mamluks en Grèce et en Turquie.* Le Caire 1934.

Mehmed Ağa, Silâhdar : *Silâhdar tarihi "Onyedinci asır saray hayatı"* Ankara (1947) Akba Kitabevi. 256 S. 8° 200 Kr.

Mehmed Neşri : *Kitab-ı Cihan - nüma. Neşrî Tarihi. 1. Cilt.* Hazırlıyanlar : Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen : Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVI + 419 S. 8° 650 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları 3. Seri, No. 2"

Melek Celâl : *Şeyh Hamdullah.* İstanbul 1948 Kenan Basımevi. 16 + 31 S. 8° -örnekli- 500 Kr.

Melek Celâl : *Türk işlemeleri.* İstanbul 1939 Kenan Basımevi. 104 S. 8° -resimli- 150 Kr.

Meriç, Rıfkı Melûl : *Akşehir Türbe ve mezarları.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 141 - 212 S. 8° 75 resim (Ayrı basım)

Meriç, Rıfkı Melûl : *Türk tezyinî san'atları ve son üstadlarından altısı.* İstanbul 1937 Bürhaneddin Basımevi. 76 S. 8° -45 fotoğraf- 80 Kr.

Migeon, Gaston : *İslâm san'atları.* Çeviren : Burhan Toprak. İstanbul 1943 Cumhuriyet Basımevi. 45 S. 8° 64 S. resim
"Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı : 17"

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Türkiye anıtları (Öntasarı). Ankara 1946 Millî Eğitim Basımevi. 133 S. 8° -142 resim-
"Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınları 2"

M o n t a g u e, Mary : *1717 - 1718 de (Lâle devri başlarında) Türkiye.* Çeviren : Reşad Ekrem Koçu. İstanbul (1939) Çığır Kütüphanesi. 48 S. 8° -resimli-

M u s t a f a Cavit : *Akşehir kitabeleri ve tetkikat.* Muğla 1934 Halk Basımevi. 40 S. 8° 15 Kr.

M ü b a r e k Galip : *Ankara.* İstanbul 1928 Devlet Matbaası. 66 S. 4°

M ü d e r r i s o ğ l u, Mehmet Emin : *Akhisarlı Türk büyükleri ve eserleri.* İzmir 1956 Piyasa Matbaası. 122 S. 8° 250 Kr.

N a z l ı, Hurşit : *Elâzığ ilinin coğrafi, ziraî, ticarî, tarih, nüfus ve jeolojik durumu.* Ankara 1939 Zerbamat Basımevi. 67 S. 8° -resimli- 50 Kr.

N o y a n, Mustafa : *Van tarihine medhal.* İstanbul 1941 Tan Basımevi. 19 S. 8°.
"Van Halkevi Neşriyatı : 1"

N u r i, Dr. : *Türklerin deri sanayiine yaptıkları hizmetler.* İstanbul 1936 Akşam Matbaası. 15 S. 8°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : III, 9"

O g a n, Aziz : *A general survey of the building includet in the palace of Topkapu. Ayrı Basım :* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. 88. Sayı. İstanbul Çituris biraderler Matbaası. 12 S. 4°

O g a n, Aziz : *Aya Maria Pammakaristos. Fethiye camii.* Ayrı basım : Belleten : 13. Cilt. 50. Sayı. Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 271 - 308 S. 8° 1 levha, 16 plânş -İngilizceli-

O g a n, Aziz : *1937 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Topkapı Sarayı hafriyatı.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 317 - 335 S. 8° LXXII - LXXXIII levha (Belleten ayrı basım) -yarısı Fransızca-

O g a n, Aziz : *Les fontaines d'İstanbul.* İstanbul 1947 Pulhan Basımevi. 20 S. 4° (Ayrı basım : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. 68). 100 Kr.

O g a n, Aziz : *İstanbul Arkeoloji müzelerinde yeni açılan para, madalya ve mücevherat koleksiyonları.* İstanbul 1937 Devlet Matbaası. 507 - 512 S. 8° 25 resim

O g a n, Aziz : *İstanbul suları, bendler, çeşmeler ve sebiller.* Yeni İstanbul Sayı : 1710 - 1754. 25.VIII.1954 - 17.XI.1954 İstanbul.

O g a n, Aziz : *Manisa Muradiye Külliyesi.* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu belleteni. İstanbul Temmuz - 1954. Sayı : 150. 9 - 11 S.

O g a n, Aziz : *Türk Müzeciliğinin 100 üncü yıldönümü.* İstanbul 1947 Üniversite Basımevi. 34 S. 8° -resimli- 150 Kr.
"Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu İstanbulu Sevenler Grubu Yayınları"

O ğ u z, Mevlûd : *Taceddin oğulları.* Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi. 469 - 487 S. 4° 1 şema (Ayrı basım : A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, 6. Cilt, 5. Sayı)

O r a l, Zeki : *Niğde tarihi tetkiklerinden : Hudavend Hatun türbesi ve hayatı.* Niğde 1939 İl Basımevi. 63 S. 8° 25 resim 50 Kr.
"Niğde Halkevi Neşriyatı : 3"

O r a l, M. Zeki : *Selçuklu devri vesikaları : Ahi Ahmet Nahcivanî vakfiyesi.* Ankara. 1954. İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt : III, Sayı : 3/4. 57 - 65 S. 4°

O r a l, M. Zeki : *Yatağan Mürsel vakfiyesi; Karamanoğulları tarihine ait vesikalar.* Belleten, Cilt : XVIII, Sayı : 71. Ankara 1954 Türk Tarih Kurumu Basımevi. S. 337 - 345. 8°

O r g u n, Zarif : *1509 (Hicrî 915) senesinde İstanbulu baştan başa harap eden zelzelede şehri tamir için alınan tedbirler.* İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi. 4 S. 4°
"Arkitekt Neşriyatı 7"

Orgun, Zarif : *Çinili Köşk.* Arkitekt No. 11. 1943

Orgun, Zarif : *Hassa mimarları.* 1939

Orgun, Zarif : *Sinan'a ait yeni bir vesika.* İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi. 4 S. 4°
"Arkitekt Neşriyatı : 6"

Orgun, Zarif : *Tophane çeşmesi.* İstanbul 1940 Cumhuriyet Basımevi. 4 S. 4° 1 resim
"Arkitekt Neşriyatı : 4"

Orhun, Ömer : *Samsun, tarih, coğrafya, ekonomi.* Samsun 1949 Samsun Basımevi 48 S. 8° -resim, tablo, 2 harita- 50 Kr.
"Ortaokul Kooperatif Yayını : 3"

Orlu, İ. Nihat : *Amasya hakkında coğrafya ve tarih bilgisi.* Kısım : I. Amasya 1939 Emel Basımevi. 35 S. 4° 11 Kr.

Osmanlı tarihleri. I. İstanbul (1949 Türkiye Basımesi) Türkiye Yayınevi. 2 + 403 S. 8° 1 levha 750 Kr.

Osten, H. H. von der : *Gâvurkale kılavuzu.* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 14 S. 8° 17 şekil
"Maarif Vekâleti Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğün Anıtları Koruma Kurulu : 6"

Otto-Dorn, Katharine - Robert Anhegger : *Das Islamische İznik - Mit Einem quellenkundlichen Beitrage.* İstanbul 1941 Universum Basımevi. 209 S. 4° 58 şekil, 32 levha

Ozanoğlu, İhsan : *Kastamonu kütüğü.* İstanbul 1952 Şirketi Mürettibiye Basımevi. 190 + 2 S. 8° 300 Kr.

Ögel, Dr. Bahaeddin : *Türk kılıcının menşe ve tekâmülü hakkında.* Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 431 - 460 S. 4° 19 resim (Ayrı basım : A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi. 6. Cilt, 5. Sayı"

Önder, Mehmet : *Mevlâna'nın Konya'daki evi ve medresesi.* (Ön rapor). Konya 1956 Yenikitap Basımevi. 16 S. 8° resim, şekil 100 Kr.
"Konya Gazeteciler Cemiyeti Neşriyatı No : 2"

Önder, Mehmet : *Seyahatnamelerde Konya.* Konya 1948 Yenikitap Basımevi. 56 S. 8° 100 Kr.
"Tarihî Araştırmalar 1"

Önder, Mehmet : *Tarihî - turistik Konya rehberi.* Konya 1950 Yenikitap Basımevi. 154. S. 8° 1 levha 250 Kr.

Önder, Mehmet : *Tarihî - Turistik Konya rehberi.* Konya 1956 Yeni Kitabevi. 168 + (4) S. 400 Kr.

Öz, Tahsin : *Barbarosun otantik resmi ve Nakkaş Nigâri.* (Ayrı basım) Türk Tarih ve Arkeolojiya ve Etnoğrafya Dergisi Sayı : IV). İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 6 S. 4° -resimli-

Öz; Tahsin : *Çinilerimiz.* Güzel Sanatlar mecmuası. Sayı : 12.

Öz, Tahsin : *En nadir Türk çinileri.* 1940

Öz, Tahsin : *Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i mimariye.* İstanbul 1944 Cumhuriyet Basımevi. 27 S. 4°
"Arkitekt Yayınları : 16"

Öz, Tahsin : *Murat I ile Emir Süleymana ait iki vakfiye.* Tarih Vesikaları, 1942. Sayı : 4.

Öz, Tahsin : *Müzelerimize ait bir hâtıra.* Çığır, Sayı : 106.

Öz, Tahsin : *Osmanlı hükümdarlarının resimleri.* Tarih Hazinesi, 1950, Sayı : 2.

Öz, Tahsin : *Selim III, Mustafa IV ve Mahmud II zamanlarına ait bir kaç vesika.* 1941

Öz, Tahsin : *Sultan Ahmet camii tezyini hususiyetleri.* Vakıflar Dergisi : I - II. İstanbul 1938 - 1942 Cumhuriyet Basımevi. 4°

Öz, Tahsin : *Tavanlarımız* (16 resim). Güzel Sanatlar Mecmuası, 1944. 5. Sayı.

Öz, Tahsin : *The Topkapı Saray Museum 50 Master pieces.* İstanbul (1952) Millî Eğitim Basımevi. 31 + 4 S. 8° 36 plânş, 2 levha

Ö z, Tahsin : *Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde Fatih 2. Sultan Mehmede ait belgeler.* Ayrı basım : Belleten 14. Cilt, 53. Sayı. Ankara 1950 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 49 - 56 S. 8°

Ö z, Tahsin : *Topkapı Sarayı Müzesinde Onarımlar.* Güzel Sanatlar Mecmuası. 6. Sayı.

Ö z, Tahsin : *Topkapı Sarayı Müzesi rehberi.* İstanbul 1933.

Ö z, Tahsin : *Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen fâtihi Sinan Paşa arşivi.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 171 - 193 S. 8° (Ayrı basım : Belleten. Sayı : 37)

Ö z, Tahsin : *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II. ye ait eserler.* Ankara 1953 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 38 S. 4° -68 levha, 11 plânş 600 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınlarından IX. Seri - No. 3"

Ö z, Tahsin : *Turkish ceramics.* Published by the Turkish Press, Broadcasting and Tourist Department. 1955 XVI + 51 S. 4° 74 plânş, 3 levha

Ö z, Tahsin : *Türk el işlemeleri ve Resim dairesi.* Güzel Sanatlar Mecmuası, Sayı : 4.

Ö z, Tahsin : *Türk kumaş ve kadifeleri. XV - XVI. Yüzyıl.* Fasikül : 1. İstanbul 1946 Millî Eğitim Basımevi. VI + 125 S. 4° 36 resim 1000 Kr.

Ö z, Tahsin : *Türk Kumaş ve kadifeleri. 2. (Kitap). 17 - 19. Yüzyıl ve kumaş süslemesi.* İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi. VI + 263 S. 4° 1 plânş 1100 Kr.

Ö z, Tahsin : *Türk minyatür kaynaklarına bir bakış.* İlâhiyat Fakültesi Dergisi. Sayı : 1.

Ö z, Tahsin : *Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih.* İstanbul 1935.

Ö z b e l, Kenan : *Anadolu Halı seccadeleri.* (Ankara 1949 Ulus Basımevi). 14 S. 4° 31 plânş 250 Kr.
"Kılavuz Kitaplar : 22 - El Sanatları : 11"

Ö z b e l, Kenan : *Anadolu kilimleri.* (1948).
"Kılavuz Kitapları : 19" "El Sanatları : 9"

Ö z b e l, Kenan : *Anadolu tefriş halıları.* Ankara 1949 (Ulus Basımevi). 20 S. 4° 24 plânş 250 Kr.
"Kılavuz Kitaplar : 23" "El Sanatları : 12"

Ö z b e l, Kenan : *Beledi dokumalar.* 'Yayımlıyan) : C. H. P. Halkevleri Bürosu. (Ankara 1950 Ulus Basımevi.). 24 S. 4° 7 plânş 250 Kr.
"Kılavuz Kitaplar : 25" "El Sanatları : 14"

Ö z b e l, Kenan : *Cicim ve sili* (1947).
"Kılavuz Kitapları : 18" "El Sanatları : 7"

Ö z b e l, Kenan : *Eski el işlemeleri.* Ankara (1947) Ulus Basımevi. 17 S. 4° 12 plânş 100 Kr.
"Kılavuz Kitaplar 12" "El Sanatları : 4"

Ö z b e l, Kenan : *Eski Türk keseleri.* (1947).
"Kılavuz Kitaplar : 14" "El Sanatları : 6"

Ö z b e l, Kenan : *Eski Türk Kumaşları.* Ankara (1947) Ulus Basımevi. 21 S. 4° 14 plânş 100 Kr.
"Kılavuz Kitapları : 11" "El Sanatları : 3"

Ö z b e l, Kenan : *Gürün şalları.* Ankara 1949 (Ulus Basımevi). 12 S. 4° 12 plânş 250 Kr.
"Kılavuz Kitapları : 24" "El Sanatları : 13"

Ö z b e l, Kenan : *Konya kaşıkları.* Ankara 1949 (Ulus Basımevi.) 8 S. 4° 8 plânş 250 Kr.
"Kılavuz Kitaplar : 27" "El Sanatları : 16"

Ö z b e l, Kenan : *Kuşaklar ve kolonlar.* 1948.
"Kılavuz Kitaplar : 20" "El Sanatları : 10"

Özbel, Kenan : *Oya ve oya çeşitleri.* 2. Bası. (1948).
"Kılavuz Kitapları : 10" "El Sanatları : 2"

Özdoğan, Kâzım : *Mimar Sinan Köyü.* Kayseri 1937 Vilâyet Basımevi. 22 - 36 S. 4° -resimli-
"Kayseri Köy Gezileri Tetkik Notları : 3"

Özdoğan, Kâzım : *Kayseri tarihi. Kültür ve sanat eserleri. Cilt : I. Alimler - Şairler - Sanatkârlar.* Kayseri 1948 Erciyes Basımevi. 192 S. 8° 1 plânş, 1 kroki 250 Kr.

Palazzo, P. Benedatto. *L'Arap - Djami ou Eglisé Saint - Paul à Galata.* İstanbul 1946 Üniversite Basımevi. XV + 95 S. 4° 13 levha, 3 plânş

Peremeci, Osman Nuri : *Edirne tarihi.* İstanbul 1939 Resimli Ay Basımevi. 456 S. 8° 127 resim, 2 plânş 250 Kr. "Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları : 6"

Peremeci, Osman Nuri : *Tuna boyu tarihi.* İstanbul 1942 Resimli Ay Basımevi. 220 S, 8° 100 Kr.

Perk, Kadri : *Cenup doğu Anadolunun eski zamanları.* İstanbul 1943 İnkılâp Kütüphanesi. 245 S. 8° 23 fotoğrafi, 19 kroki 400 Kr.

Piri Reis : *Kitab-ı Bahriye.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 855 + 8 + 55 + 8 + 72 S. 4° harita
"Türk Tarihi Araştırma Kurumu I. Seri, No. 2"

Ramazanoğlu, Muzaffer : *Eti mimarisi.* Ankara 1941 Uzluk Basımevi. 48 S. 8° 29 tablo 100 Kr.

Ramazanoğlu, Muzaffer : *Sentiren ve Ayasofya manzumesi.* İstanbul 1946 Üniversite Basımevi. 16 + 16 S. 8° 18 şekil, 2 plânş -Fransızcalı- 250 Kr.

Rasony, Prof. : *Ortaçağda Erdelde Türklüğün izleri.* İstanbul 1937 Ebüzziya Basımevi. 18 S. 8° -1938 Devlet Basımevi. 107 - 122 S.-

Resimli Ayasofya kılavuzu. Yayımlıyan : İstanbul Müzeleri. İstanbul 1935 Devlet Basımevi. 24 + VI S. 22 resim

Ressamoğlu, E. Lütfi : *Ege rehberi. Coğrafi - tarihî - iktisadi - ticarî - ziraî ve sınaî çehresile Aydın ili. Merkez Aydın - Bozdoğan - Çine - Germencik - Nazilli - Karacasu - Koçarlı - Söke.* 1. Kitap. İzmir 1952 İhsan Gümüşayak Matbaası. 3 + 164 S. 8° 4 plânş, 9 harita 250 Kr.

Reşat : *Halıcılık.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 25 S. 4°
("Türk Tarihinin Ana Hatları" Seri : I, 17)

Rey, Ekrem Reşit : *Ebedî Bursa.* Bursa 1948 Ankara Kütüphanesi. 46 S. 8° 100 Kr.

Riefstahl, Rudolf M. : *Cenubi garbî Anadolu'da Türk mimarisi.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 88 S. 4° 228 resim 350 Kr.

Rif at Osman, Dr. : *Mimarî tarihimizle alâkadar bir lâhit ve Üsküdar sahillerinde tarihî bir seyran.* İstanbul 1930 Belediye Matbaası. 14 S. 4°

Rıdvan Nâfiz - İsmail Hakkı : *Sivas şehri.* İstanbul 1928.

Rodoslu, Celâlettin : *Rodos ve İstanköy adalarında gömülü tarihî simalar.* Ankara 1945 Berkalp Kitabevi. 80 S. 8° resimli 150 Kr.

Ruben, D. W (alter) : *Kırşehir'de dikkatimizi çeken san'at âbideleri.* Çeviren : A(bidin İtil). Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 603 - 640 S. 8° (Ayrı basım : Belleten, Sayı : 44) CX - CXVI levha.

Saatçigil, Enver : *Dünkü - bugünkü Erbaa.* İstanbul 1947 Cumhuriyet Basımevi. 95 S. 8° -resimli- 300 Kr.

Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsır İbn Ali el - Hüseynî - Muhammed İkbal : *Ahbâr ud-devlet is-Selçukiyye.* Çeviren : Necati Lugal An-

kara 1943 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XIII + 150 S. 8° 150 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Seri, No. 8"

San, Salih : *Dün ve bugün Muş. Tarih - Coğrafya ve folklor bakımından.* Kayseri 1947 Erciyes Basımevi. 100 S. 8° 16 resim 150 Kr.

San, Salih : *Her bakımdan kısaca Besni.* Malatya 1950 Güven Matbaası. 244 S. 8° 250 Kr.

Saracoğlu, Necibe : *Türk mezarlarına dair bir araştırma.* (Yayımlıyan) : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. (İstanbul) 1950 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 48 S. 4° S. 4° 300 Kr.

Sarre, Friedrich : *Ankara Arkeoloji Müzesinde onüçüncü asra ait bir Selçuk kabartması.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 10 S. 4° 3 resim (Ayrı basım) -Yarısı Almanca-

Sarre, Friedrich : *Konya Selçuk san'ati.* İstanbul 1937 Burhaneddin Basımevi, 4 S. 8° (Almanca : Konia Seldschukische baudenkmäler. Berlin, Ernest Wasmutlh, 30 S. 2° 12 plânş)

Sartiaux, Felix : *Eski Foça. Foça tarihine bir bakış.* İzmir 1952 (İhsan Gümüşayak Matbaası). 2 + 30 S. 8° 9 plânş
"Ege Turizm Cemiyeti Yayınları : 6"

Sayılı, Dr. Aydın : *Bir Kütahya hastahâncsi.* 1948.

Sayılı, Dr. Aydın : *Rasathâne konusu ile ilgili olarak Tirede kısa bir araştırma.* 1948.

Sayılı, Dr. Aydın : *Gazân Han Rasathânesi.* 1947

Sayılı, Dr. Aydın : *Vâcidiyye medresesi. Kütahyada bir Ortaçağ Türk rasathânesi.* Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 655 - 677 S. 8° CXLV - CLI levha -yarısı İngilizce- (Ayrı basım : Belleten, Sayı : 47)

Sayılı, Dr. Aydın : Dr. Walter Ruben : *Türk Tarih Kurumu adına Kırşehirde Cacabey medresesinde yapılan araştırmanın ilk kısa raporu.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 673 - 691 S. 8° CXXXV - CXLIV levha (Belleten : 44 ayrıbasım) - yarısı İngilizce-

Schede, D. : *İznik kılavuzu.* Ankara 1935 Çankaya Basımevi. 16 S. 8° resimli.
"Maarif Vekâleti Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu 1"

Selen, Dr. Hâmit Sadi : *XVI. asırda yapılmış Anadolu atlası. Nasuh Salâhi'nin "Menazil"i.* İstanbul 1937 Bürhaneddin Basımevi. 7 S. 8°

Sertoğlu, Mithat (Tanıtan) : *Tuğı tarihi.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 489 - 514 S. 8° (Ayrı basım : Belleten, Sayı : 43)

Seydi, Ali Reis : *Hindeli'nden İstanbul'a* Neşredenler : H. Örs, M. Özön. Ankara 1935 Köyhocası Basımevi. 32 S. 8°
"Gazi Terbiye Enstitüsü Talebe Kooperatifi Gençlik Kitapları : 3"

Slade, Adolphus : *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk donanmasile yaptığı "Karadeniz" seferi.* Çeviren : Ali Rıza Seyfioğlu. İstanbul 1945 Askerî Deniz Matbaası. XIV + 229 S. 8° 1 resim 130 Kr.

Slars, Bonavantür F. - İkonomos : *İzmir hakkında tetkikat.* Çeviren : Arapzade Cevdet. İzmir 1932 Marifet Basımevi. 248 + 34 S. 8° -resimli- 125 Kr. (348 S. 3 plânş)

Soyman, Faik - İbrahim Tongur : *Konya eski eserler kılavuzu.* Konya 1944 Yeni Kütüphane. 8 + 208 S. 8° -resim, harita- 175 Kr.

Söylemezoğlu, H. K. : *Altıncı yüzyıl mimarisi hakkında bir deneme.* (Yayımlıyan) : İstanbul Teknik Üni-

versitesi Mimarlık Fakültesi. (İstanbul) 1950 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 32 S. 4° 200 Kr.

Sözer, Mihriban : *Bir Selçuk kapısı.* İstanbul (t. s.). 5 S. 4°

Sözer, Mihriban : *Sırçalı medrese süslemeleri hakkında 640 (1242).* İstanbul 1949. 8 S. 4° "Arkitekt No. 7 - 10'-dan ayrı basım"

Sözer, Mihriban - A. Süheyl Ünver : *Çinili köşkün altın renkli nakışları.* İstanbul 1943 Cumhuriyet Matbaası. 6 S. 4°
"Arkitekt Neşriyatından No. 12"

Sözer, Mihriban - Zarif Orgun : *Türk süsleyici sanatında kilit süsleri, kapı kuşak ve rozaları ile anahtar ağızları.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. 7 S. 4°
"Arkitekt neşriyatı No. 10"

Su, Kâmil : *Mimar Sinan'ın eserlerinden Muradiye Camii.* İstanbul 1940 Resimli Ay Basımevi. 32 S. 8° 4 S. resim, 1 plânş, 1 vesika 30 Kr.
"Manisa Halkevi Neşriyatı : 7"

Su, Kâmil : *XVII ve XVIII inci yüzyıllarda Balıkesir şehir hayatı.* İstanbul 1937 Resimli Ay Basımevi. 131 S. 8°
"Balıkesir Halkevi : 14"

Suyolcuzade Mehmed Necib : *Devhatü'l-küttab.* Yayımlıyan : (Kilisli) Rifat. İstanbul 1942 Nümune Basımevi. 160 S. 8°
"Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı 16"

Süslü, Memduh Yavuz : *Eşrefoğulları tarihi. Beyşehir Kılavuzu.* Konya 1934 Babalık Basımevi. 86 S. 8° -resimli- 100 Kr.

Şakir Sabri : *Gaziantep büyükleri. Beşyüz elli yıllık âlim ve şairler.* Gaziantep 1934 Halk Fırkası Basımevi. 191 S. 8° 50 Kr.
"Gaziantep Halkevi : 4"

Şehabettin : *Selçukî ve Osmanlı çinileri işçiliği.* İstanbul 1930 Kanaat Kütüphanesi. 29 S. 8° 40 Kr.

Şehabettin : *Selçukilerin Konya sarayı.* Konya 1936 Babalık Matbaası. 21 S. 8° 8 plânş

Şehrimize ait vesikalardan Yeniçeri kışlaları. İstanbul 1929 Şehremaneti Matbaası. 16 S. 8°

Şehsuvaroğlu, Dr. Bedi N. : *İstanbul'da 500 yıllık sağlık hayatımız.* İstanbul 1953 İstanbul Fetih Derneği. 184 S. 8° şekilli
"İstanbul Fetih Derneği neşriyatı : Sayı : 21"

Şehsuvaroğlu, Halûk Y. : *Fatih'in vakfiyelerine dair.* Cumhuriyet, 28.6.1953. Sayı : 10385, S. 5.

Şikâri : *Şikâri'nin Karamanoğulları tarihi.* Konya 1946 Yeni Kitap Basımevi. 208 + 64 S. 8° 66 S. resim ve vesika 400 Kr.
"Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yayınları. Seri : 1, Sayı : 2"

Tağudar, İ. Namık : *Gümüşane Vilâyeti coğrafî, tarihî, ictimaî ve iktisadî durumunu gösterir broşür.* Gümüşane 1936 Vilâyet Basımevi. 19 S. 8°

Talas, İ. Hakkı - Sıtkı Dinç : *İstanbul, kısaca tarihi, coğrafyası, suları semtleri ve anıtları ile.* İstanbul 1948 Suhulet Basımevi. VIII + 148 S. 8° resimli 300 Kr.

Tanışık, İbrahim Hilmi (Toplıyan) : *İstanbul çeşmeleri.* I. İstanbul 1943 Maarif Basımevi. XV + 414 S. 8° -resimli- 390 Kr.
"Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları. Seri : II, 3"

Tanışık, İbrahim Hilmi (Toplıyan) : *İstanbul Çeşmeleri. II. Beyoğlu ve Üsküdar çeşmeleri.* İstanbul 1945 Maarif Matbaası. 575 S. 8° -resimli- 630 Kr.
"Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları. Seri : II, 3"

Tarım, Cevat Hakkı : *Kırşehir tarihi üzerinde araştırmalar.* I. Kırşehir 1938 Vilâyet Basımevi. 251 S. 8° 11 S. resim, 7 fotoğraf, 1 harita 100 Kr.
"Kırşehir Halkevi 1"

Tarım, Cevat Hakkı : *Kırşehir tarih ve coğrafya lûgati.* Kırşehir 1940 Vilâyet Matbaası. 96 S. 8° 1 harita 75 Kr.

Tarım, Cevat Hakkı : *Tarihte Kırşehri - Gülşehri ve Babailer - Ahiler - bektaşiler.* 3. Bası. İstanbul 1948 Uğur Kütüphanesi. 137 S. 8° -resimli - 250 Kr.

Tarih vesikaları. İki aylık dergi. 1945 denberi. Abone : 540 Kr.

Târih-i Edirne - Hikâyet-i Beşir Çelebi. İstanbul 1946 Ay aydın Basımevi. 21 S. 8°
"İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı Yayınları : 3- Türk Edebiyatı Örnekleri : 3)" 20Kr.

Tarihî abide eserlerimizi korumağa mecburuz. İstanbul 1933 Devlet Matbaası. 20 S. 8°

Tarihî eserleri araştırma ve koruma kılavuzu. İstanbul 1935 Devlet Matbaası. 168 S. 8°

Tarkan, Talât : *Adapazarı ilçesi.* İstanbul Kenan Basımevi. 110 S. 8° -resimli, grafik- 100 Kr.

Taymas, Abdullah (A. Battal) : *Yeşil Rize ve ili.* Ankara 1950 Doğuş Matbaası. 74 S. 8° 11 plânş 140 Kr.

Tayanç, Muin Memduh : *Fatih devri güzel sanatları.* İstanbul 1953.

Tekiner, Efdaleddin : *The Great bazar of İstanbul.* Ayrı basım : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni : 92. İstanbul 1949 Çituri Biraderler Basımevi. 9 S. 4° 100 Kr.
"İstanbulu Sevenler Neşriyatı"

Thevenot, Jean de : *1655 - 1656 da İstanbul ve Türkiye.* Çeviren : Reşad Ekrem Koçu. İstanbul 1939 Çığır Kitabevi. 56 S. 8° 14 resim 25 Kr.
"Türkiye Seyahatnameleri Serisi : 4"

Tilgen, Nurullah : *Eyüplü hattatlar 1690 - 1950.* İstanbul 1950 Aydınlık Basımevi. 24 S. 8° 8 plânş 100 Kr.

Tokay, Enver : *İstanbul şadırvanları.* (İstanbul) 1951 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 26 S. 4° 5 levha 300 Kr.

Tokay, İbrahim : *Diyarbakır.* İstanbul 1937 Merkez Basımevi. 4° plânş ve resimli 100 Kr.

Toker, M. Tarhan : *Kars (Coğrafya, tarih, ekonomi).* Kars 1939 Kars Basımevi. 117 S. 8° 40 S. resim 100 Kr.
"Memleket İncelemeleri : 1"

(Toker, Tarhan : *Denizliye toplu bir bakış.* Denizli 1949 Yeni Basımevi). 19 S. 8° 25 Kr.
("Yurt İncelemeleri : 1")

Tomsu, Leman : *Bursa evleri. (Yayımlıyan)* : İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. (İstanbul) 1950 İstanbul Matbaacılık T. A. O. 153 S. 4°

Topaç, Ali Ziya : *Hamzabey tarihi. Sinop ve İzmir fatihi.* Bursa 1949 Aysan Basımevi. 39 S. 8° 60 Kr.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu. Fasikül : 1. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 96 S. 8° 14 vesika 150 Kr.

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Arşiv kılavuzu. Fasikül : II. İstanbul 1940 Maarif Basımevi. 97 - 192 S. 8° 14 vesika 150 Kr.

Topkapı Sarayı Müzesi rehberi. İstanbul 1933 Devlet Matbaası. 197 S. 8° 48 resim, 1 plânş 50 Kr.

Toprak, Burhan : *Sanat tarihi.* (İstanbul 1952 Yeni Matbaa). İnkilâp Kütüphanesi. VII + 196 S. 8° 210 Kr.

Topuzlu, Prof. Dr. Cemil : *32 sene evvelki, bugünkü, yarınki İstanbul.* İstanbul 1944 Ülkü Basımevi. 47 S. 8° 40 Kr.

Totaysalgır, Gaffar : *Karaman (Lârende).* Konya 1944 Yenikitap Basımevi. 73 S. 8° resimli 125 Kr.

Totaysalgır, Gaffar : *Saideli (Kadınhanı).* Konya 1939 Haşim Matbaası. 23 S. 8° -resimli- 25 Kr.

Tökin, Füruzan Husrev : *Osmanlı Türklerinde fikir hareketleri.* Ankara 1951 (Buket Basımevi). 54 + 1 S. 8° 50 Kr.

T u r a n, Dr. Osman : *Celâleddin Karatay, vakıfları ve vakfiyeleri.* Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 17 - 171 S. 8° -arapçalı- XI - XXXVI levha (Ayrı basım : Belleten : 45) 27 - 43 S.

"Selçuk Devri Vakfiyeleri : 3"

T u r a n, Prof. Dr. Osman : *Eski Türklerde okun hukukî bir sembol olarak kullanılması.* 1945

T u r a n, Prof Dr. Osman : *II. İzzeddin Keykâvus'a ait bir Temliknâme.* (Z. V. Togan Armağanı)

T u r a n, Prof. Dr. Osman : *Mübârizeddin Er - Tokuş ve vakfiyesi.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 417 de S. 8° (Ayrıbasım : Belleten : 43)

"Selçuk Devri Vakfiyeleri : 2"

T u r a n, Osman : *On iki hayvanlı Türk takvimi.* İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi .139 S. 8°

"Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları, Tarih Serisi : 3"

T u r a n, Dr. Osman : *Selçuk kervansarayları.* Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 471 - 496 S. 8° (Ayrı basım : Belleten : 39)

T u r a n, Dr. Osman : *Selçuklular zamanında Sıvas şehri.* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi IX. Cilt, 4. Sayıdan ayrı baskı). Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 447 - 457 S. 4°

T u r a n, Dr. Osman : *Şemseddin Altun - Aba, Vakfiyyesi ve hayatı.* Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 197 - 235 + 15 S. 8° XXXII - XLVI levha. Yarısı arapça (Ayrı basım : Belleten : 42)

"Selçuk Devri Vakfiyeleri : 1"

T u r a n, Dr. Osman : *Türkiye Selçuklarında toprak hukuku. Mirî topraklar ve hususî mülkiyet şekilleri.* Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 549 - 574 S. 8° (Ayrı basım : Belleten : 47)

Turistik Antalya. Hazırlıyan : (Antalya'yı Tanıtma ve Turizm Derneği). (Ankara) (1952 Başbakanlık Devlet Matbaası). 117 S. 8° 32 plânş

"Basın - Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Neşriyatı"

T ü r k - Ermeni Katolik Cemaatına ait bilumum vakıfların maddî ve manevî haklarını koruma, müdafaa ve yardımlaşma derneği ana tüzüğü. İstanbul 1952 (Ekonomi Matbaası). 15 S. 8°

T ü r k e r, Hikmet : *İstanbul'da evkaf müesseseleri.* İller ve Belediyeler dergisi. Yıl : 7, Sayı 79, S. 35 - 36

T ü r k m e n, A. Faik : *Mufassal Hatay tarihi.* 3 Cilt. İstanbul 1937 Reklâm Matbaası. 644 S. 8° 34 resim

T ü r k ve İslâm Eserleri Müzesi rehberi. İstanbul 1939 Devlet Basımevi. 63 S. 8° 45 resim, 1 plânş 50 Kr.

U ğ u r, M. Ferid - M. Mes'ud K o m a n : *Selçuk büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile kardeşlerinin hayat ve eserleri.* Konya 1940 Yenikitap Matbaası. 87 S. 4° 37 S. resim

U ğ u r, Sait : *İçel tarihi.* Cilt : I - II. Mersin 1943 - 1944 Yeni Mersin Basımevi. 80 + 209 S. 8° 125 + 250 Kr.

U l u ç a y, M. Çağatay : *Manisa ünlüleri.* Manisa 1946 Lise Basımevi. 99 S. 8° 150 Kr.

"Manisa Lisesi Yayınları 2"

U l u ç a y, M. Çağatay : *Manisa şer'iye sicillerine dair bir araştırma.* İstanbul 1953 Osman Yalçın Matbaası. 285 - 298 S. 8°

(Türkiyat Mecmuası Cilt : X dan ayrı basım)

U l u ç a y, M. Çağatay : *Manisadaki Sarây-ı Amire ve Şehzâdeler türbesi.* İstanbul 1941 Resimli Ay Basımevi. 80 S. 8° 2 plânş 50 Kr.

"Manisa Halkevi Neşriyatı 8"

Uluçay, M. Çağatay : *XVII inci yüzyılda Manisa'da ziraat, ticaret ve esnaf teşkilâtı.* İstanbul 1942 Resimli Ay Basımevi. 229 S. 8° 2 plânş, 3 resim, 1 S. nota

"Manisa Halkevi Neşriyatı 9"

Uluçay, M. Çağatay : *XVII. asırda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri.* İstanbul 1944 Resimli Ay Matbaası. XXIII + 536 S. 8°

Uluçay, M. Çağatay : *Saruhan Oğulları ve eserlerine dair vesikalar. (773 H. -1220 M.)* İstanbul 1940 Resimli Ay Basımevi. XXII + 217 S. 8° 20 resim, vesika 125 Kr.

"Manisa Halkevi Neşriyatı 6"

Uluçay, M. Çağatay : *Saruhan Oğulları ve eserlerine dair vesikalar II.* İstanbul 1946 Marifet Basımevi. XVI + 136 S. 8°

"Manisa Halkevi Yayınları 17"

Uluçay, Çağatay - İbrahim Gökçen : *Manisa tarihine genel bir bakış.* İstanbul 1939 Resimli Ay Basımevi. 126 S. 8° 44 resim, 1 harita

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Bursa kumaşları.* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 753 - 760 S. XXVIII - XXXIX levha (Ayrı basım)

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Haseki darüşşifası.* İstanbul 1938 Kader Basımevi. 6 S. 8° 1 resim, 1 plânş (Ayrı basım)

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Haseki hastanesi 400 yaşında değildir.* 1940

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Tababet. Osmanlılar devri.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 12 S. 4°

"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : I, 25"

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Osmanlı tababeti.* İstanbul 1934 Akşam Matbaası. 66 S. 8°

"(Türk Tarihinin Ana Hatları) eserinin Müsveddeleri. Seri : II, 16"

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Osmanlı tababeti III.* İstanbul 1936 Akşam Matbaası. 100 S. 8°

"Türk Tarihinin Ana Hatları. Seri : III, 12"

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Tarihimizde iki tıphane vardır.* İstanbul 1936 Türkiye Basımevi. 3 S. 8° (Ayrı basım)

Uludağ, Dr. Osman Şevki : *Uludağ tapınakları - Keşişleri, dervişleri.* İstanbul 1936 Kader Basımevi. 76 S. 8°

Uluğ, Bekir : *Tarih boyunca Çukurova. Tarih ve eski eserler üzerinde bir araştırma.* 1. Cilt. Mersin 1948 Toros Basımevi. 203 S. 8° 300 Kr.

Ulusoy, Ahmet : *Sille.* Konya 1951 Yenikitap Basımevi 43 S. 8° 1 plânş 100 Kr.

Umur, Hasan : *Of tarihi vesikalar ve fermanlar.* İstanbul 1951 (Güven Basımevi). 176 S. 8° 2 plânş 150 Kr.

Umur, Hasan : *Of ve Of muharebeleri.* İstanbul 1949 Güven Basımevi. 144 S. 8° 1 resim 100 Kr.

Unar, Salih Saim : *Üsküdar.* İstanbul 1941 Kültür Basımevi. 24 S. 8° 15 Kr.

Unat, Faik Reşit : *Ahmet III. Devrinde yapılmış bir Önasya haritası.* 1941

Unat, Faik Reşit : *Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa lâyihası.* İstanbul 1942 Maarif Basımevi. 38 S. 4° (Ayrı basım)

Uran, Hilmi : *Üçüncü Sultan Mehmed'in sünnet düğünü.* 2. Bası. İstanbul 1942 Kâğıtçılık ve Matbaacılık A. Ş. 76 S. 8°

Uzer, İhsan : *Bursa suları.* Bursa 1943 Vilâyet Basımevi. 112 S. 8° resimli

Uzer, İhsan (derliyen) : *Bursa mahalle ve sokakları rehberi.* Bursa 1945 Uygun Matbaası. 40 S. 8°

"Bursa Belediyesi Yayınları. 1"

Uzluk, Prof. Dr. F(eridun) Nafiz : *Hattat olarak Sabuncuoğlu Şerefeddin.* (İstanbul) 1951 Kâğıt ve Basım İşleri A. Ş. 8 S. 8° (Dirim Mecmuası 9 - 10. Sayıdan ayrı basım)

Uzluk, Şahabettin : *Mevlânanın ressamları.* Konya 1945 Yenikitap Matbaası. 91 S. 4° -resimli-
"Konya Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi Yayınları. Seri : I, 1"

Uzluk, Şahabettin : *Mevlânanın türbesi.* Konya 1946 Yenikitap Basımevi, 189 S. 4° -resimli- 300 Kr.
"Konya Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi Yayınları. Seri : 1, Sayı : 2"

Uzunçarşılı, Prof. İ. Hakkı : *L'Administration des terres et de la population dans les principautés Anatoliennes aus XIV. Siècle.* İstanbul 1938 Devlet Matbaası. 105 - 112 S. 8° (Ayrı basım)

Uzunçarşılı, O. Prof. İ. Hakkı : *Çandarlızade Ali Paşa vakfiyesi. 808 H. 1405 - 1406 M.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 549 - 576 S. 8° CVIII - CIX levha (Ayrı basım)

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İ. Hakkı : *Gazi Orhan Beğin hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi.* 1945

Uzunçarşılı, Prof. İ. Hakkı : *Gazi Orhan Bey Vakfiyesi.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 277 - 288 S. 8° 1 plânş

(Uzunçarşılı), İsmail Hakkı : *Kuruluşundan onbeşinci asrın ilk yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtı.* İstanbul 1934 Akşam Matbaası. 97 S. 8°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Eserinin Müsveddeleri Seri : II, 22"

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı : *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 549 S. 8° 250 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. VIII. Seri, 10"

Uzunçarşılı, Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı devleti zamanında kullanılmış olan bazı mühürler hakkında bir tetkik.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 495 - 544 S. 8° LXXXVI - CVIII levha (Ayrı basım)

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakki : *Osmanlı devleti teşkilâtından Kapukulu ocakları.* 2 Cilt. Ankara 1943 - 1944 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XI + 306 S. 8° XLIV levha 450 + 350 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. VIII. Seri, 12"

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı devletinin saray teşkilâtı.* Ankara 1945 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XII + 587 S. 8° 850 Kr. XXXIV levha
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri : VIII, Sayı : 15"

Uzunçarşılı, Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtı. İkinci kısım. 1453 ten 1575 senesine kadar.* İstanbul 1936 Akşam Basımevi. 94 S. 8°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : III, 14"

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Tuğra ve pençeler ile ferman ve buyuruldulara dair.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 101 - 157 S. 8° XXIV - LX levha (Ayrı basım)

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı.* Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVI + 631 S. 8° 2 plânş XLVIII levha 1300 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri : VIII, Sayı : 16"

Uzunçarşılı, Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmet tarafından verilmiş bir tevkiname ve Sasa Bey ailesi.* 1940

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı tarihi.* 1. Cilt. Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basıme-

vi. XV + 354 S. 8° 9 harita, 5 kroki, 11 levha, 1 silsilename. 550 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları. Seri : XIII, Sayı : 16"

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı tarihi.* 2. Cilt. *İstanbulun fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar.* Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XXVII + 760 S. 8° 29 plânş, 1 levha, 5 harita 1250 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları : XIII. Seri, No. 16"

Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı : *Osmanlı tarihi.* IV. Cilt., 1. Kısım : Karlofça anlaşmasından XVII. yüzyılın sonlarına kadar. Ankara 1956 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XXIV + 687 S. 8° 8 plânş, 10 harita 20 lira
"Dünya Tarihi" "Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII. Seri : No. 16d"

Uzunçarşılıoğlu, İ. Hakkı : *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu devletleri.* İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 135 S. 4° 49 resim, 2 harita 175 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Seri, II. Sayı"

Uzunçarşılıoğlu, Prof. İsmail Hakkı : *Anadolu beyliklerinin Kara ve Akkoyunlu devletlerinin kuruluşları ve siyasî hayatları ile bunlar zamanındaki devlet teşkilâtı, fikir hareketleri ve iktisadî hayat.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 105 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : 1, 44"

Uzunçarşılıoğlu, Prof. İsmail Hakkı : *Karamanoğlu İbrahim Bey vakfiyesi.* İstanbul 1937 Devlet Matbaası. 76 S. 8° 12 S. resim

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı : *Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit oğulları hakkında malûmat.* İstanbul 1929 Devlet Matbaası. 289 S. 8° 113 resim 330 Kr.

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı : *Kütahya şehri.* İstanbul 1932 Devlet Matbaası. 40 S. 2° 450 Kr.

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı : *Ondört ve onbeşinci asırlarda Anadolu beyliklerinde toprak ve halk idaresi.* İstanbul 1937 Bürhaneddin Basımevi. 7 S. 8° 2. Basım. İstanbul 1938 Devlet Matbaası. 99 - 106 S. 8° (Ayrı basım)

Üçer, S. Sırrı - M. Mes'ud Koman : *Konya ili köy ve yer adları üzerinde bir deneme.* Konya 1945 Yenikitap Basımevi. 84 S. 8° 150 Kr.
"Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yayınları : Seri : I, Sayı : 3"

Ülgen, Ali Saim : *Anıtların korunması ve onarılması.* Ankara 1943 Maarif Basımevi. XXIX + 89 S. 8° 169 şekil, 365 Kr.
"Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları. Seri : IV, 1"

Ülgen, Ali Saim : *Constantinople 1453 - 1481.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 50 S. 4° 32 resim, 1 plânş 125 Kr.

Ülgen, Ali Saim : *Fatih devrinde İstanbul 1453 - 1481.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Basımevi. 44 S. 4° 32 resim, 1 plânş 125 Kr.
"Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı 2"

(Ülgen), Ali Saim : *İstanbul ve eski eserleri.* İstanbul 1933 Millî Mecmua Matbaası. 216 S. 8° 75 Kr.

Ülgen, Ali Saim : *Les oeuvres architecturales turques d'Iznik.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 21 - 27 S. 4° (Ayrı basım)

Ülgen, Ali Saim : *İznik'te Türk eserleri.* İstanbul 1938 Cumhuriyet Basımevi. 53 - 69 S. 4° 30 resim (Vakıflar Dergisi Sayı : 1 den ayrı basım)

Ülgen, Ali Saim : *Türk mimarisinde teshin usulleri.* İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi. 5 S. 4° 17 şekil
"Arkitekt Neşriyatı 8"

Ülken, Hilmi Ziya : *İslâm sanatı.* İstanbul 1948 Teknik Üniversite Basımevi. 582 S. 8° -resimli- 1 şema "(İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları : 140)"

Ünen, Nurettin : *Dünkü ve bugünkü Çanakkale.* Ankara 1947 Ulus Basımevi. 183 S. 8° XXVII plânş, 1 harita 300 Kr.
"C. H. P. Halkevleri Yayınları Millî Kültür Araştırmaları 3"

Ünen, Nurettin : *Seyhan anıtları.* Adana 1944 Seyhan Basımevi. 131 S. 8° "Adana Halkevi Yayınları 2"

Ünsal, Behçet : *Mimârî tarihi. 1.* (Cilt). İstanbul (1949 Kutulmuş Basımevi). XIX + 534 S. 8° 65 plânş 685 Kr.

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Amasya darüşşifası 1308.* İstanbul 1935 A. İhsan Basımevi. 6 S. 8° (Ayrı basım : Tedavi Seririyatı ve Laboratuvarı C. 5 No. 17)

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Anadolu Beylikleri ve tıp tarihimiz.* İstanbul 1938 A. İhsan Basımevi. 5 S. 8° (Ayrı basım)

Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl : *Anadolu Hisarında Amuca Hüseyin Paşa yalısı.* İstanbul 1956 Kemal Matbaası. 15 S. 8° 1 plânş
"Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayınlarından No : 3"
Not : Eserin içinde Hale Tumay'ın *"The sixty years old sea-side house (Yalı) of Amuca Hüseyin Pasha"* adlı tercümesi de vardır.

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Anadolu Selçuki devleti tarihi.* 1943

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Anadolu ve İstanbulda imaretlerin aşhane, tabhane ve misafirhanelerine ve müessislerinin ruhî kemâllerine dair.* İstanbul 1941 Kenan Basımevi. 2390 - 2410 S. 8° 15 vesika ve resim (Ayrı basım : Tıp Fakültesi Mecmuası Yıl : 4 Sayı : 18, 1941)

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Ayasofya Türk efsaneleri hakkında.* (İstanbul 1949 Cemal Azmi Matbaası). 7 S. 8°

Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl : *Baba Nakkaş.* (Fatih ve İstanbul dergisi Cilt : II, Sayı 7 - 12 den ayrı basım). İstanbul 1954 İstanbul Matbaası. 169 - 188 S. 8°

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Bergama sıhhat yurdu. Aesculape mabedi.* İstanbul 1934 Ekspres Matbaası. 7 S. 8° (Ayrı basım)

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *691 (1292) de Feridüddin'in sahip olduğu kitaplardan birisinin cildi hakkında.* 1947

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Birinci Muradın Kosovada aldığı yarayı gösteren bir Türk minyatürü. 1943*

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *1539 - 1939. 400 üncü yıl dönümü dolayısile Haseki Hastanesi tarihçesi.* İstanbul 1939 Kader Basımevi. 16 S. 8° 8 plânş "İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları : 16" "Yeni Laboratuvar Yayınları : 16"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında vakıf hastahanelerin bir kısmına dair.* 1939

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Cerrah Mehmet Paşa hamamı hakkında.* İstanbul 1934 Belediye Basımevi. 7 S. 4° -resimli- (Ayrı basım)

Ünver, D.r A. Süheyl : *Cüzam hastalığına dair arşiv kayıtları ve Kayseri lepreserisi.* İstanbul 1936 Türkiye Basımevi. 4 S. 8° -resimli- (Ayrı basım)

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Divriki'de Prenses Turan Malik hastahanesi.* İstanbul 1934 A. İhsan Basımevi. 4 S. 8° (Ayrı basım)

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Edirne Darüşşifası tarihi. 891 (1486).* İstanbul 1941

Ü n v e r, Prof. A. Süheyl : *Edirnekapısında ilk Gureba Hastanesi. 1252 - 1261 (1836 - 1845).* (Ayrı Baskı : Dirim : No. 1. 1950). İstanbul 1950 Kader Basımevi. 8 S. 8°

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Edirne Murâdiye câmii.* İstanbul 1952 (Kemal Matbaası). 18 S. 8° 8 plânş 2 S. İngilizce
"Tege Laboratuvarı Yayınları : 4"

Ü n v e r, Süheyl : *Edirne Sarayında Kum Kasrı.* İstanbul 1940 Cumhuriyet Basımevi. 5 S. 4° -resimli-
"Arkitekt Neşriyatı 5"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Eski Hekimbaşılar listesi.* 1941.

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Evrak hazinesinde Türk Tıb tarihine ait vesikalar.* İstanbul 1933. 8 S. 8°

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Fatih darüşşifası. 875 - 1470.* İstanbul 1932 Kader Matbaası. 15 S. 8°

Ü n v e r, A. Süheyl : *Fâtih külliyesi camii.* İstanbul 1953

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fatih Külliyesi ve zamanı ilim hayatı.* İstanbul 1946 Kader Basımevi. XXXVII + 328 S. 8° 64 plânş 220 Kr.
"İstanbul Üniversitesi Yayınları 278"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Fatih Külliyesine ait diğer mühim bir vakfiye.* 1939 (Ayrı basım : Vakıflar Dergisi I.)

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Fâtih Külliyesinin ilk vakfiyesine göre Fatih darüşşifası.* 1941

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Fatih'in tıbba merakı ve hususî kütüphanesi.* 1943.

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Fatihin oğlu Bayezid'in su yolu haritası dolayısile 140 sene önceki İstanbul.* İstanbul 1945 Belediye Basımevi. 58 S. 8° 100 Kr.

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Hekim Hacı Paşa ve Mısırda Kalavun hastanesi.* İstanbul 1937 Kader Basımevi. 7 S. 8° 1resim (Ayrı basım, yarısı Fransızca)

Ü n v e r, Prof. A. Süheyl : *Gebze imaretinin tabhanesi.* 1947.

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Hattat Ahmet Karahisarî.* İstanbul 1948 Kemal Basımevi. 20 S. 8° -örnekli- 2 S. İngilizce 150 Kr.

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *İlim ve sanat bakımından Fatih devri albümü.* 1. İstanbul 1945 Kenan Matbaası. V + 64 S. 8° -resimli- 40 Kr.
"İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları 29,,

Ü n v e r; Prof. Dr. A. Süheyl : *İlim ve sanat bakımından Fatih devri notları.* 1. Fasikül. İstanbul 1947 Belediye Matbaası. 144 S. 8° 200 Kr.
"T. C. İstanbul Belediyesi İstanbul Fethinin 500. yıldönümünü kutlulama yayınları : 5

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *İstanbul'da Dioscorides eserleri ve Artıklılar.* 1941.

Ü n v e r, Prof . Dr. A. Süheyl : *İstanbul dışı hamamları hakkında.* İstanbul 1949 Kader Basımevi. 4 S. 8°
"Ayrı basım : Dirim, Yıl : 1948, Sayı. 10"

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *İstanbulda sahâbe kabirleri.* Ankara 1953 Güven Matbaası. 51 S. 8° 25 resim.
"İstanbul Fethi Derneği Yayınları No. 4"

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *İstanbul fethiyle kalelerinin munzam ve mensur tarih ibareleri.* İstanbul 1953 Halk Basımevi. 49 S. 8°
"İstanbul Fethi Derneği Yayınları : No. 16"

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Kadıköyüne ünvanı verilen Hızır Çelebi. Hayatı ve eserleri.* 810 - 863 (1407 - 1459). İstanbul 1944 Nümune Matbaası. 57 + IV S. 8° 7 plânş 100 Kr.
"Kadıköy Halkevi Yayınları. 1"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Kaplarda Türk tezyinatı örnekleri.* İstanbul 1943 A. Halit Kütüphanesi. 12 S. 8° 56 örnek 50 Kr.
"Güzel Sanatlar Akademisi Minyatür Şubesi Yayınları : 1"

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Karaman Sultan Mehmet Beyin hususî kütüphanesine aid bir kitapta temellük kitâbesi.* 1947.

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Konya Aksarayı Darüşşifa Medresesine ait bir vesika.* 1941.

Ünver, Prof. Dr. Süheyl : *Levnî.* İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi. 9 S. 4° 13 plânş

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Mahya hakkında araştırmalar.* İstanbul 1940 Burhaneddin Basımevi. 21 S. 8° X S. resim ve şekil 10 Kr.
"İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı XV"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Mahya ve mahyacılık.* İstanbul 1932 Belediye Matbaası. 16 S. 4°

Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl : *Manisa'da dört asırlık Hafsa Sultan hastanesi* hakkında. İstanbul 1953 Gün Basımevi. 4 S. 8°
"Ayrı baskı : Yeni Tıp Âlemi, Aralık - 1953, Cilt : 5, Sayı : 26"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Manisa'da Saruhanlıların körhane binası hakkında.* 1943

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Mimar Sinan'ın yaptığı hastaneler ve içtimaî muavenet müesseseleri.* İstanbul 1934 Türkiye Basımevi. 2 S. 8° (Ayrı basım)

Ünver, A. Süheyl : *Minyatür, dirilen ince bir sanatimiz.* 1941.

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Müzehhip Karamemi.* İstanbul 1951 (Kemal Matbaası). 6 + 28 S. 4° 7 plânş 145 Kr.
"T. C. İstanbul Üniversitesi Yayınları : 490"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *XV inci asırda hekim Altıncızadeye ait bir müşahede.* 1941.

Ünver, Dr. A. Süheyl : *XV. ci asırdan XIX. cu asıra kadar ve XIX. cu asırda Saruhanlıların Türk tababetine* İstanbul 1936 Türkiye Basımevi. 4 S. 8° -resimli-

Ünver, Dr. A. Süheyl : *XIV üncü asırda Saruhanlıların Türk tababetine hizmetleri ve Yakup Han namına terceme edilen Bannamc.*

Ünver, Dr. A. Süheyl : *XIII üncü asırda Tokat'ta Selçuk hastanesi.* İstanbul 1934 Türkiye Basımevi. 4 S. 8° -resimli- (Ayrı basım)

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Ortazamanda XVII inci asıra kadar Türk hastaneleri tarihi.* İstanbul 1933 Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş. 20 S. 8°

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Osmanlı Türklerinde hekimlik ve eczacılık tarihi hakkında.* İstanbul 1952 Hüsnütabiat Basımevi. 24 S. 8° 100 Kr.
"T. C. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü No. 43"

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Ressam Levnî, hayatı ve eserleri.* İstanbul 1949 Millî Eğitim Basımevi. XI + 46 S. 4° 13 plânş 320 Kr.

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Ressam Nakşî, Hayatı ve eserleri.* İstanbul 1949 Kemal Matbaası. 63 S. 8° 11 plânş 2 S. İngilizce 125 Kr.
"T. C. İstanbul Üniversitesi Yayınları : 407"

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : *Ressam Nigârî. Hayatı ve eserleri.* Ankara 1946 Millî Eğitim Basımevi. VI + 24 S. 4° 4 plânş 250 Kr.

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Selçuk tababeti.* Ankara Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 43 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : 1"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Selçuk tababeti büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta zamanda Anadolu Türk devletleri tababeti tarihi. XI - XIV* üncü asırlar. 43 S. 4°

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Selçuk tababeti. XI - XIV üncü asırlar.* İstanbul 1940 Maarif Basımevi. 223 S. 8° -resimli-
"Türk Tarihi Kurumu Yayınları VII. Seri"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Selçuklarda ve Osmanlılarda Resim, tezhip ve minyatür.* İstanbul 1934 Akşam Basımevi. 32 S. 8°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Eserinin Müsveddeleri. Seri : II, 11"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Selçuklular zamanında seyyar hastane müessesesi.* 1941.

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Sivasta Birinci Keykâvus hastahanesi. 1217 (614).*

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Sivasta Rahatoğulları Darürrahası.* 1942 Risale.

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Siyakat yazısı ve kuyudu atika.* İstanbul 1931 Belediye Matbaası. 8 S. 4°

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Süleymaniye darüşşifasında fennî teşrihi tahsil eden cerrahlardan biri hakkında.* 1943.

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Tesisinin 723 üncü senei devriyesi dolayısile Sivas hastanesi tarihçesi. 1217 - 1940. Darürraha ve cüzamhane.* 1941.

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Tıb tarihi.* İstanbul 1943 A. İhsan Basımevi. 308 S. 8° -resimli- 160 Kr.
"İstanbul Üniversitesi Yayınları : 190"

Ü n v e r, Prof. Dr. Süheyl : *Turkish desings.* İstanbul 1951 Millî Eğitim Basımevi. IV + 21 S. 4°

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Süsleme sanatı bakımından Topkapı Sarayı Müzesi.* (Güzel Sanatlar Mecmuası. Sayı : 6)

Ü n v e r, Prof .Dr. A. Süheyl : *Türk yazı çeşitleri.* İstanbul 1953 Yeni Lâboratuvar. 44 S. 8° şekilli 150 Kr.
"Yeni Lâboratuvar yayınlarından No. 9."

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Türkiyede ikinci Tıb Akademisinin kuruluşu 1278 - 1862.* (1940)

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Türk tababeti tarihi. XV inci asırda Türklerde Sıhhat ve muaveneti ictimaiye teşkilâtı tarihine ait bir vesika.* İstanbul 1932 A. İhsan Matbaası. 7 S. 8°

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Türk tarihi tıbbî tetkikleri cerrahhane-i âmire. 1832.* İstanbul 1931 Kader Matbaası. 11 S. 8°

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Türk tezyinatında halkâriye dair.* İstanbul 1939. 11 S. 8° -resimli- 25 Kr.
"Arkitekt Neşriyatından 2"

Ü n v e r, Dr. A. Süheyl : *Türk tıb tarihi : bazı renkli resimler.* İstanbul 1942 Türkiye Basımevi. 14 S. 8° 10 resim 100 Kr.
"İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Neşriyatı 22"

(Ü n v e r), Dr. A. Süheyl : *Türklerde resim, tezhip ve minyatür tarihi.* Ortaasya kısmı. Ankara Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 38 S. 4°
"(Türk Tarihinin Ana Hatları) Seri : I, 7"

Ü n v e r, Prof. Dr. A. Süheyl : *Umumî tıb tarihi : bazı resimler ve vesikalar.* İstanbul 1943 Türkiye Basımevi. 66 S. 8° 65 resim -yarısı Almanca-
"İstanbul Üniversitesi Tıb Tarihi Enstitüsü Neşriyatı 24"

Ü n v e r, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl : *Ustası ve çırağiyle Hezargradlı Zâde Ahmed Ataullah, hayatları ve eserleri.* İstanbul 1955 (Kemal Matbaası). 36 S. 8° 5 plânş 150 Kr.

"Tege Lâboratuvarı Yayınlarından VII"

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Uygurlarda tababet.* İstanbul 1936 Kader Matbaası. 87 S. 8° -resimli, 1 harita-

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Viyana şehir müzesinde nelerimiz var.* İstanbul 1930 Şehramaneti Matbaası. 19 S. 8°

Ünver, Dr. A. Süheyl : *Yılan resmi ve Selçuklular tababeti.* 1939.

Ünver, Dr. A. Süheyl - A. Fehmi : *Selçuk Türkleri zamanında Anadolu kaplıcaları.* İstanbul 1934 Kader Matbaası. 8 S. 8°

Ünver, Dr. A. Süheyl - Cevat İsmail : *Sivas Çermikleri.* İstanbul 1934 Kader Matbaası. 8 S. 8° (Ayrı basım)

Ünver, Dr. A. Süheyl - Halil Bayrı : *Artıkoğulları ve Mardin'deki hastahaneleri.*

Ünver, A. S. - M. Z. Pakalın : *Mustafa ve Sultan Cem ve türbeleri.*

Üsküdar. (Yayımlıyan) : Üsküdar Halkevi. İstanbul 1939 Kenan Basımevi. 30 S. 4° -resimli-

Vada, A. Cabir : *Boğaziçi konuşuyor ve Kanlıca tarihçesi.* İstanbul 1943 Yedigün Basımevi. 167 S. 8° 1 resim 125 Kr.

Vadala, R. : *Samsun mazisi, hali istikbali. Çeviren :* Kâmi Sarıgöllü. Gaziantep 1944 C. H. P. Basımevi. 44 S. 8° -resimli- 100 Kr.

"Şark Memleket ve Siteleri : II"

Vakıflar galerisi hakkında muhtasar izahat. Ankara 1939 Devlet Basımevi. Yayımlıyan : Vakıflar Umum Müdürlüğü. 27 S. 8° 20 resim

Vakıf Ziraat işletmeleri. Yayımlıyan : Vakıflar Umum Müdürlüğü. Ankara 1939 Zerbamat Matbaası 13 S. 8° 22 S. resim

"Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı 3"

Vakıflarımız. Yayımlıyan : Vakıflar Umum Müdürlüğü. İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi. 46 S. 8° -resimli-

Van tarihi ve kürtler hakkında tetebbuat. İstanbul 1928 Ebüzziya Matbaası. 96 S. 8° 1 levha

Whittemore, Thomas : *Ayasofya mozayikleri.* 1947.

Wittek, Paul : *Menteşe beyliği.* Çeviren : Orhan Şaik Gökyay. Ankara 1944 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVI + 191 S. 8° 1 harita 200 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları IV. Seri, 1"

Yalçınkaya, Ekrem : *Coğrafyada, tarihte ve bugünkü Konya.* Konya 1943 Yenikitap Basımevi. 160 S. 8° -resimli, 2 harita- 200 Kr.

Yalçınkaya, Ekrem : *Eski ve yeni İzmir.* Konya 1943 Yenikitap Basımevi. 100 S. 8° 125 Kr.

Yalçınkaya, Ekrem : *Muhtasar Malatya tarih ve coğrafyası.* İstanbul 1940 Cumhuriyet Matbaası. 125 S. 8° -resimli- 100 Kr.

Yaltkaya, Ord. Prof. M. Şerefüddin (Çeviren) : *Baybars tarihi.* İstanbul 1941 Maarif Basımevi. 196 S. 8° 100 Kr.
"Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Seri"

Yaltkaya, M. Şerefüddin : *Tanzimattan evvel ve sonra medreseler.* 1941.

Yaman, Talât Mümtaz : *Kastamonu tarihi.* İstanbul 1935 A. İhsan Matbaası. 172 S. 8° 200 Kr.

Yaman, Talât Mümtaz : *Küre bakır madenine dair vesikalar.* İstanbul 1941 Maarif Matbaası. 17 S. 4° -Ayrı basım-

Yasar, Abdioğlu Hüsameddin : *Amasya tarihi,* dördüncü cildi bakiyesi. İstanbul 1935 Aydınlık Matbaası. 196 S. 8° 100 Kr. (İlk Ciltleri eski harflerledir.)

FÂTİH VE FÂTİH DEVRİ ESERLERİ SERGİSİ

İstanbul Fethinin 500. Yıl Dönümü münasebetiyle 29 Mayıs 1953 günü Ankara'da Vakıflar Apartmanı'nın alt katında bulunan galeride Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından *"Fâtih ve Fâtih devri eserleri sergisi"* açılmıştır. İki ay müddetle halkın ziyaretine açık bulundurulan serginin mevzuunu Halim Baki Kunter hazırlamış, dekorasyon ve tanzim işleri Yüksek Mimar Bedri Kökten, fotoğraf işleri Nurettin Taymaz ve Esat Necdim Tengizman tarafından yapılmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed vakfiyelerini fethin 500. yıl dönümünden 15 yıl önce neşrederek ilim âleminin istifadesine sunmuş olan Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün Fâtih'in yüce şahsiyetini ve Türklerin Fâtih devrindeki yüksek medeniyet seviyesini halkımıza ve yeni yetişen nesle olduğu kadar Ankara'da sayısı oldukça yüksek olan ecnebilere de tanıtmak maksadiyle tertip eylediği bu sergi, yerli ve yabancı ziyaretçiler üzerinde çok iyi tesir bırakmıştır.

Sergi salonunun antresinde Fâtih'in şu beyti okunuyordu :

Yokdürür zulme rızamız adle biz mailleriz
Gözleriz Hakk'ın rızasın emrine kailleriz.

Büyük kıtada büyültülmüş gayet sanatkârane fotoğraflarla kıymetli vesikalardan ve kitaplardan terekküp eden sergide mevzuun ana hatları panolara serpiştirilen kısa cümlelerle tebarüz ettirilmiş bulunuyordu.

Sergi salonundan içeri girilince kapının tam karşısında ortasında Fâtih Sultan Mehmed'in Ressam Abdullah Çizgen tarafından yapılmış olan yağlı boya bir tablosunun yer aldığı şeref köşesi bulunuyordu. Burada büyük Hükümdar, büyük Serdar olduğu kadar büyük bir Vâkıf da olan Fâtih'e Vakıflar idaresinin şükran ve minnet duyguları güzel bir kompozisyonla canlandırılmış ve ifade edilmişti.

İçerdeki panolarda ifade ve izah olunan fikirler :

I.

Fâtih devri
İrfan ve imran devridir.
Bu devrin bâriz vasıfları : Vicdan hürriyeti, adalet, şefkat, ilim, sanat, teşkilâtçılık, yapıcılık.

II.

İstanbul
1453 te Türklerin eline geçtiği vakit harap ve bitkin bir şehirdi.
Türkler
bir asrın dörtte biri kadar bir zaman içerisinde onu mamur bir şehir, ileri irfan merkezi haline getirdiler.

III.

Fâtih Vakfiyesine göre :
Ülkeyi imar etmek,
Halkın gönlünü kazanmak,
Hayırlı ve halka yararlı işler yapmak
Cihad-ı ekberdir.
Harpler, galibiyetler, zaferler ancak Cihad-ı asgardır.

IV.

İstanbul'un imarında ve kalkınmasında en büyük hizmeti Vakıflar görmüştür.

V.

İstanbul'un ilk Türk Ünievrsitesi
Zamanının en mütekâmil Hastahanesi
Çeşitli ve zengin içtimai yardım hizmetleri
Spor saha ve tesisleri
Fâtih vakıfları arasında yer almıştır.

VI.

Vakıflar yapmak, mamureler kurmak işinde kimse geri kalmadı.
Herkes kendi kudretine göre her yerde büyük, küçük vakıflar meydana getirdi.
böylece
Memleketin imarı, ihtiyaç duyulan hizmetlerin karşılanması,

Yatman, Nurettin : *Eski Türk çinileri.* Ankara 1942 Çankaya Basımevi. 100 S. 8° -resimli- 200 Kr.

Yatman, Nurettin : *Türk kumaşları.* Ankara 1945 Maarif Matbaası. 78 S. 8° -resimli-
"Ankara Halkevi Neşriyatı Büyük boy 27"

Yavuz, *Koçhisar tetkikleri.* Konya 1932 Babalık Matbaası. 24 S. 8° 50 Kr.

Yazır, Mahmud : *Eski yazıları okuma anahtarı.* İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. 287 S. 4° 106 fotoğraf
"Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. Seri : B"
"Vakfiyeler ve Vakfiyelerle İlgili Eserler"

Yazır, Mahmud : *Siyakat yazısı.* İstanbul 1941 Cumhuriyet Matbaası. 72 S. 8° 12 örnek 40 Kr.
"Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. Seri : B"
"Vakfiyeler ve Vakfiyelerle İlgili Neşriyat : 3"

Yeşil, Mustafa : *Kütahya ilinin kısa tarihi.* İstanbul 1937 Ebüzziya Matbaası. 39 S. 8° -5 resim- 25 Kr.
"Kısaltılmış Tetkikler Serisi : 1"

Yeşil Türbesi mihrâbı. (824 - 1421) The Altar of the green mausoleum. Takdim eden : Prof. Dr. A. Süheyl Ünver. (İngilizceye çeviren : Nimet Demirbağ). İstanbul 1951 (Kemal Matbaası). 16 S. 8° 8 plânş 100 Kr.
"Tege Laboratuvarı Yayınları 3"

Yetkin, Gıyas : *Edremit.* Balıkesir 1939 Türkpazarı Basımevi. 212 + 5 S. 8° 1 harita 75 Kr.
"Edremit Halkevi Neşriyatı : II"

Yetkin, Suut Kemal : *İslâm sanatı.* Ankara 1954 İlâhiyat Fakültesi yayınları. 315 + LXIV S. 4° 148 şekil, 380
"İlâhiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü yayınları : 2"

Yetkin, Prof. Suut Kemal : *İslâm - Türk sanatı.* (Yayımlıyan) : Maarif Vekâleti. Ankara 1956 Maarif Basımevi. 48 S. 8° resim, şekil 130 Kr.
"İmam - Hatip Okulları Ders Kitapları"

Yıkılan sanat abideleri. İstanbul (1943) Üniversum Matbaası. 24 S. 4° -resimli-

Yiğitbaşı, M. Sadık : *Kiği.* İstanbul 1950 Cemal Azmi Matbaası. 424 S. 8° 3 plânş 500 Kr.

20 Cumhuriyet yılında vakıflar. Yayımlıyan : Vakıflar Umum Müdürlüğü. Ankara 1943 Devlet Basımevi. 23 S. 8°

Yörükoğlu, Dr. Nihad Nuri : *Manisa bimarhanesi.* İstanbul 1948 İsmail Akgün Basımevi. 70 S. 8° 11 plânş
"İstanbul Üniversitesi Tıb Tarihi Enstitüsü Yayınları 37"

Yurdumuzun eski eserlerini koruyalım. Yayımlıyan : Ankara Halkevi. No. 1, III. İstanbul (1940) Maarif Basımevi. (82X57) levha

Yüce, Rıfat : *Kocaeli tarih ve rehberi.* İzmit 1945 Türk Yolu Matbaası. 364 S. 8° -resimli- 500 Kr.

Yücelt, Nazım : *Tarihte Bursa.* Bursa 1948 Ankara Kütüphanesi. 64 S. 8° 100 Kr.

Zeyneloğlu, Cihangir : *Şirvanşahlar yurdu.* İstanbul 1930 Cumhuriyet Matbaası. 188 S. 8° 75 Kr.

Ziyaoğlu, Rakım - Hayreddin Lokmanoğlu - Emin Raşid Erer : *Tourist's guide to İstanbul.* İngilizceye çeviren : Malcolm Burr. İstanbul 1951 Halk Basımevi. 8 + 267 + III S. 8° 9 plânş 1 harita 650 Kr.

Derleyen : Müjgân CUNBUR
Millî Kütüphane uzmanlarından

İçtimaî adaletin ve nizamın kurulması ve korunması sağlandı.

İlk panolarda Fâtih Külliyesi'nin muhtelif aksamı ile Türkiye'nin her tarafında Fâtih devri mimarî eserlerine yer verilmiştir:

Fâtih Câmi'i ve Türbesi,

Fâtih Külliyesi'nde bulunan büyüklü küçüklü 16 medrese ile Fâtih Darü'ş-şifası, Tabhane ve külliyenin diğer müştemilâtı, İstanbul'da Fâtih devri sivil mamarî eserlerinden Çinili Köşk, Bab-ı Hümayun, Mahmud Paşa Hamamı, Ankara'da Mahmud Paşa Bedestanı vesaire... bütün hususiyetleriyle canlandırılmıştı.

Şeref panosunun arkasındaki kısımda Fâtih'i tasvir eden resim ve minyatürler ile Fâtih'in kılıcının tabiî büyüklükte bir resmi teşhir edilmekte idi. Bundan sonra sıra ile Fâtih'in kaftanları, elbiseleri, Fâtih devrine ait toplar gösteriliyordu. Bu kısımda Fâtih Sultan Mehmed'in Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nde mahfuz yetmiş metre uzunluğunda büyük bir tomar teşkil eden ve adeta bir kumaş topunu andıran vakfiyesi de dikkati çekiyordu.

Galerinin iç kısmında Fâtih devri kal'aları; Fâtih'in İstanbul'da ilk eseri olan İstanbul Okmeydanı'na ve Fâtih devri mezar taşlarına ait resimler yer almıştı. Bu kısmın en nihayetinde Fâtih'in sandukasının tabiî cesamette bir ağrandismanı bulunuyor; önünde şamdan ve bir kandil duruyordu. Sergiyi dolaşa dolaşa o devrin havası içine tamamiyle girmiş olan ziyaretçiler şimdi huşu' içinde Fâtih'in huzurunda bulunuyorlardı. Burada şu yazı göze çarpıyordu:

"İstanbul'u ve yeni bir devri açanlar müsterih olun!
İstanbul Türkiye'nin, Türkiye hür ve medenî dünyanın göz bebeğidir."

Galerinin bu kısmında vitrinler içinde Fâtih devrine ait kıymetli vesikalar ve kitaplar teşhire konulmuştu. Bunların başında Fâtih'in Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'nde mahfuz vakfiyeleri ve Fâtih vakıflarına ait arşiv defterleri geliyordu.

Ondan sonra Fâtih devrinde Türkçeye çevrilmiş bir *Kur'an* ile Fâtih devrinde yazılmış Lugat ve Tıp kitapları dikkati çekiyordu.

Amsyalı Halimî'nin *Lugat*'ı; Amasya Darüşşifa'sı Tabiplerinden Sabuncu oğlu Şerefettin'in *Cerrahiye-i İlhaniye* adlı eserinin, Paris'te Bibiliothèque Nationa l'dan istinsah edilmiş fotokopileri, Fâtih devri hekim ve hakîmlerinden Akşemseddin'in *Mücerrebat* adlı meşhur eserinin kıymetli bir nüshas, İstanbul Okmeydanı'na ait tarihî vesikalar ve kayıtlar bunların başında geliyordu.

Sergi bir aylık bir müddet için tertip edilmiş olduğu halde gördüğü alâka üzerine bir ay daha açık tutulmuş ve kapanıştan önce yabancı Sefaretler mensuplariyle Ankara'da bulunan mümtaz ecnebi şahsiyetlere galeride Vakıflar Umum Müdürlüğü ile Türk - Amerikan Derneği tarafından müştereken bir çay verilmiştir. Çaydan önce misafirler sergiyi gezmişlerdir. Bu ziyaret esnasında Halim Baki Kunter tarafından "Fâtih Sultan Mehmed'in sosyal ve kültürel gayelerinin zamanımız telâkkilerine uygunluğu" hakkında bir konuşma yapılmış, dinleyenlerin ve ziyaretçilerin sordukları sualler cevaplandırılmıştır. Bu konuşmanın bir özeti daha evvel ingilizceye çevrilerek misafirlere dağıtılmış olduğu için ziyaretçiler mevzu ile daha önceden alâkalanmış bulunuyorlardı. Bu konuşmanın bir hulâsasiyle İngilizceye çevrilmiş metnini aşağıya derç ediyoruz. Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü de sergide bir radyo röportajı yaparak bunu Ankara Radyosuy'la yayınlamış böylece sergiyi ve onun ruh ve mânasını geniş ölçüde in'ikâs ettirmiştir.

FÂTİH VE FÂTİH DEVRİ ESERLERİ HAKKINDA MUHTASAR İZAHAT

HALİM BAKİ KUNTER

Fen ve tekniğin terakkisi sayesinde mesafeler kısalmış, büyük okyanusların ayırdığı kıt'alar bile yakınlaşmışlardır.

Artık mesafe mefhumu insanların hayatında evvelce olduğu gibi büyük rol oynayamamaktadır. Bu maddî yakınlığın yanında beşer hayatında manevî yakınlaşmalar da terakki kaydetmektedir. Muhtelif milletleri birbirlerinden ayıran siyasî, iktisadî ve ruhî âmillerin tesirlerini mümkün olduğu kadar azaltmak, medenî dünyayı hür, mesut ve anlayışlı insanların yaşadığı ülkeler haline getirmek için milletler arası bir organizmin teşekkülü zamanımızın en şayan-ı dikkat vâkıalarından biridir.

Birleşmiş Milletler teşkilâtı ile onun ilim, san'at ve kültür kolu olan Unesco'nun ideali insanları ve milletleri ayıran mesafeleri ortadan kaldırmaktır. Ancak tarafgirlikler, adaletsizlikler, hodbinlikler ve aşırı ihtiraslar tasfiye edilmeden bu gayenin gerçekleşmesi kabil değildir. İşte insanlık bu imtihanı vermeğe, anlayış ve uzlaşma zihniyetinin hakim olduğu yeni bir âlemin eşiğinden içeri girmeye hazırlanmaktadır. itiyatlardan kurtulma güç olduğu cihetle bu ülkünün gerçekleşmesinin pek de kolay olmayacağı muhakkaktır. Bununla beraber medeniyet tarihi bize cesaret ve ümit verecek örneklerden mahrum değildir. Bu arada Türk tarihinde asırlarca evvel böyle hür ve ileri düşüncelerin hâkim olduğu parlak devirler çoktur. Bu altun devirlerden biri de Fâtih Sultan Mehmed devridir.

★
★ ★

1453 de Türklerin eline girdiği, sırada İstanbul harap ve bitkin bir şehirdi. Türkler bir asrın dörtte biri kadar kısa bir zaman içerisinde onu mamur bir şehir, ileri bir kültür merkezi haline getirdiler. Fetihle beraber İstanbul'da büyük bir imar ve temdin hareketi başladı. Fetihten sonra Fâtih 28 sene yaşamıştı. Bu kadarcık bir zaman bu muazzam hareketin bütün semerelerini elde etmeğe kâfi geldi. İstanbul'daki imar ve temdin hareketinin merkez-i sıkletini Fâtih Külliyyesi teşkil ediyordu. Fâtih Câmi'i ile bu mabedin etrafında büyüklü küçüklü 16 medrese, zamanına göre çok mütekâmil bir hastahane, kervansaray, imaret, kütüphane... gibi tesisler, müderrisler ve diğer tedris elemanları için ev ve konakları ihtiva eden bir mahalle ve 300 e yakın dükkânı ihtiva eden bir çarşı Fâtih'deki mimarî manzumeyi teşkil ediyordu. Fâtih'in ayrıca Ayasofya ve Eyyüp vakıfları da vardı. Bu kabil tesisler oralarda da mevcuttu.

Bu derece zengin ve şumullü bir müessese olan Fâtih vakfının gelir kaynağı olmak üzre Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da ve Galata'da yüzlerce, ibnlerce dükkân, ev ve saire inşa ettirilmişti. Ayrıca bir çok değirmenler, bedestanlar, hanlar, hamamlar yaptırılmıştı.

İstanbul'da Fâtih vakıflarından başka diğer ibr çok vakıflar mevcut olduğu gibi memleketin her tarafındaki büyüklü küçüklü vakıflar da büyük bir sayıya baliğ oluyordu. Bu vakıflar; din, mezhep, ırk farkı gözetmeksizin insanların maddî mahrumiyetlerden, sefalet ve ıztıraplardan korunmasına ve manevî sahalarda yükselmesine çalışıyordu.

Türk ülkelerinde müreffeh bir hayat ve yüksek bir kültür seviyesi kendini gösteriyordu. Vicdan hürriyeti, adalet ve şefkat tam manasiyle hüküm sürüyordu. Türklerin genişlemesine, askerî zaferleri kadar, âmil olan bir sebep de yüksek bir medenî hayat seviyesine ulaşmaları olmuştur. Aynı hayat seviyesine ulaşamamış olan civar milletler için Türk hâkimiyeti altına girmek tarihî mukadderat halini almıştır.

Fâtih'in ve Fâtih devri eserlerinin tetkiki neticesinde hür ve medenî insanların ideali olan hayat şartlarının mühim bir kısmını Türklerin asırlarca evvel gerçekleştirmeye muvaffak oldukları sarahatle görülmektedir.

★
★ ★

Fâtih Külliyesi'nin inşasına Fetihden 10 sene sonra başlanmış ve büyük bir mimarî manzume teşkil eden bu inşaatın bütün teferruatiyle ikmali sekiz sene sürmüştür. Fakat Fâtih Külliyesi'nde yer alan hizmetlerin iyfasına, bu işe tahsis olunan ilk binalarda, fethi müteâkip heman başlanılmıştır. Meselâ Ayasofya'nın müştemilâtından bazı odalar Medrese haline getirilmiş ve burada vakit kaybedilmeksizin tedris faaliyetine geçilmiştir. Bu itibarla İstanbul Üniversitesi'nin haricî büyük kapısının üzerinde kuruluş tearihi olarak Rumen rakamları ile 1453 tarihi konulmuş bulunmaktadır.

Fâtih Külliyyesi'nde yer alan 16 Medreseden başka bir de İlkokul bulunmakta, Medreseler ise Orta, Lise ve Yüksek tahsil derecelerine tekabül etmekteydi. Yüksek dereceli olanlarda Hukuk, İlâhiyat, Tıp ve Fen bölümlerine ait tedrisat yapılıyordu. Fen Fakültesi mahiyetinde olan Medrese'nin başında Semerkant'taki meşhur Uluğ Bey Rasathanesi'ni idare etmiş olan büyük Türk Astronomu Ali Kuşçu bulunuyordu. Fâtih Üniversitesi'nin programlarını büyük Türk âlimlerinden Molla Husrev ile Ali Kuşçu hazırlamışlardı. Fâtih tarafından kemal-i ehemmiyetle incelenen ve tasvip olunan bu programlar, o sıralarda, bazı Avrupa üniversiteleri tarafından örnek program olarak kabul edilmiştir. Bu tedrisatta aklî ilimlere de naklî ilimler derecesinde yer verilmişti. Fâtih devrinin ilim zihniyeti, medeniyet-i hazıranın istinat ettiği iki sağlam temele yani tecrübe ve müşahedeye istinat ediyordu. Tecrübe ve müşahadeye dayanan araştırıcı zihniyet Fâtih devri ilim hareketlerinin bâriz vasfıdır. Bu müsbet görüş ve zihniyet ile fetehi müteâkip İstanbul'da kuvvetli ve velût bir ilim hareketi başlamış ve yeni çağın mümeyyiz vasfı olan Rönesans'a dünya ölçüsünde bir tesir ve nüfuz kudreti bahşetmiştir.

Tecrübe ve müşahede şartları Fâtih Darüşşifası'nın statüsünde de esaslı bir yer almıştır. Tabiplerin tecrübe yapabilen hâzik ve tecrübe edilmiş doktorlar arasından seçilmesi usul ittihaz edilmiştir. Tabiplerin intihap ve tayininide din, mezhep ve ırk farkları asla gözetilmeyip ehliyet, liyakat ve hazakate kıymet verilmiştir.

Büyük bir dikkat, ihtimam ve şefkatle hastaları tedavi eden bu müessesede mükemmel bir diyet mutfağı tesis edilmiş ve hastaların hususî gıda rejimi ile tedavisi gibi en mütekâmil usullere de yer verilmiştir. Zamanına göre çok mütekâmil bir müessese olan bu Darüşşifa - Hastahane yalnız İslâm Dininde olanlar için yapılmayıp kapıları vakfiyedeki tâbir ile *Allahın kulları olan bütün insanlara* açık bulundurulmuştur.

İlim, san'at, sanayi-i nefise ve son derece şümullü olan sosyal hizmetler yalnız İstanbul'da değil; memleketin her tarafında büyük bir inkişafa mazhar olmuştur.

Üç İmparatorluk, yedi Krallık ile 200 den fazla büyük şehri memleketine ilhak etmeğe muvaffak olan Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi gibi cihanşümul bir zafer de dahil olduğu halde bütün askerî zafer ve galebele-

rini vakfiyesinde *küçük cihad* diye tavsif eylemekte ve elde ettikleri ile kanaat ederek *büyük cihada* mübaşeret etmeği kendisine nasip eden H u d a'ya şükürler etmektedir. F â t i h'in *büyük cihad* dediği hareket ise, *Vakfiyesinde* yine kendisinin kullandığı tâbir ile, ülkeyi imar etmek, halkı memnun etmek ve vatandaşları arzu ettikleri idareye kavuşturmaktan ibarettir.

★
★ ★

Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri'ni neşretmek, F a t i h ve F a t i h devri eserleri sergisini tertiplemek, *"Fatih devrinde İstanbul", "Fatih devrinde İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskâni ve Nüfusu" "Fatih devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları"* monoğrafilerini neşreylemek, *Vakıflar Dergisi*'nin IV. sayısını F a t i h'e ve F a t i h devri eserlerine tahsis ve F a t i h k ü l l i y e s i'ni restore etmek, yeni baştan tamir edilen medreselere münasip hizmetler vermek, bu arada F â t i h medreselerinde sıhhî şartları haiz, mükemmel teşkilâtlı halen 100 mevcutlu F a t i h Y ü k s e k T a h s i l Ö ğ r e n c i Y u r d u'nu tesis eylemek... gibi hizmetlerle V a k ı f l a r U m u m M ü d ü r l ü ğ ü, tarihte eski bir devri kapayıp yeni bir devir açan bu büyük Türkün yüce şahsiyetine ve hatırasına karşı borçlu olduğu vazifeleri yerine getirmeğe çalışmıştır. İ s t a n b u l'un imarında deruhde ettiği vazifeler de bunun devamı mahiyetindedir.

CONCISE EXPLANATIONS ABOUT THE FATİH (Conqueror) AND WORKS PERTAİNİNG TO FATİH ERA.(*)

HALİM BAKİ KUNTER

Thanks to the advancement in science and techniques, distances have contracted and continents oceans apart are close together. No Longer does distance play an important role in the lives of men. Along with this physical proximity, spiritual rapprochement has also occurred. Perhaps the most noteworthy event of our time is the establishment of an international organization to relieve conditions that have divided nations and to make the world's people happy, free and understanding.

The ideal of the United Nations Organization and its scientific, cultural and educational branch, UNESCO, is to bridge the gap that separates human beings or nations from each other. Until prejudice, injustice egotism, and ambition are abolished this goal cannot be achieved. Humanity is preparing to face this test and to cross the threshold inte a new world where understanding and agreement are dominant. Since it is not easy to surreneder one's habits, so it is will not be easy to achieve this ideal. Nevertheless the history of civilization is not devoid of examples that inspire us with courage and hope. Turkish history is full of instances where centuries ago such advanced liberal ideas prevailed. One of these golden periods was that of Fatih, Mohammed the Conqueror.

When, in 1453, İstanbul came into Turkish hands, it was a devastated, ruined city. In one generation the Turks turned the city into a center of high culture and stately buildings. With the cenquest, there began in Istanbul an era of rehabilitation. Fatih survived the Conquest by 28 years. This short time was enough to reap the fruit of this gigantic movement. The center of gravity of this rehabilitation was the Fatih mosque with its surrounding institutions which comprised sixteen medressehs of different sizes, a hospital, a caravansary, a kitchen for the poor, a library, and homes for the teachers, as well as three hundred shops. Fatih also had estates at Aya Sofia and Eyüp which he bequeathed to the people.

This rich and extensive endowment of Fatih's was subsidized by the income from thousands of shops and homes built in İstanbul proper and Galata. Aside from these, there were numerous mills, covered markets, inns, and baths.

There were other endowments in İstanbul besides those of Fatih, and these together with those scattered all over the country formed a great number. Their purpose was to shield the people from material want, misery, and suffering and to help them raise their moral standards regardless of religion, creed, or race.

In land occupied by the Turks, a prosperous life and a high culture were apparent. Freedom of conscience, justice and compassion held sway. The fact that the Turkish state was able to expand should not therefore be attributed to military victories alone but to the fact that the state had attained a high level in culture and civilazation. To enter under Turkish

(*) The Summary of the speech on "The Concordance of the social and cultural views of the Fatih with the modern conceptions", given, to the foreign visitors, at the exhibit organised by the General Directorate of the Departement of Religious Foundations in 1953.

sovereignty had become a historical destiny for these bordering Turkey which had been unable to attain the same standard of living.

This exhibit which features works of art pertainig to the Fatih era contains decoments to prove the previous statements. A study of these will show that centuries ago Turks were able to realize a great part of the civilized living conditions which are the ideal of free nations.

Work on the Fatih mosque and its adjoinig buildings was begun 10 years after the Conquest and was copmleted within 8 years. Soon after the Conquest, the institutions begun to render the services they were intended to fulfill. Some of the chambers in Saint Sofia mosque were converted into medressehs, and instruction was begun with little delay. Consequently on the inscription above the İstanbul University gate one sees the Gregorian date 1453. Among the buildings adjoinig the Fatih mosque, besides the 16 medressesehs, there was also a primary school. The set-up of the medressehs, was equivalent to the secondary and higher levels of education. In the higher section such subjests as jurisprudence, theology, and medicine were taught. At the head of the medresseh which was actually the Faculty of Science was the famous Turkish astronomer Ali Kuşçu who had managed the well-known Uluğ Bey observatory in Samarcand. The curriculum at the Fatih University was prepared by such prominent Turkish scientists as Molla Husrev and Ali Kuşçu. These curricula, meticulousy studied and approved by Mohammed, were adopted as models by certain European universities. The intellectual sciences were studiad along with the practical ones. The scintific notions of the Fatih era were based on two sound foundations of modern civilizatic namely, experiment and observation.

The inquisitive attitude based on experiment and observation is the salient feature of the Fatih period. This positive view was the beginning of a strong and fecund scientific movement and exerted a great influence on the world-wide Renaissance.

These same scientific conditions were important in the Fatih hospital. The phisicians, selected from those who could conduct experiments, were skillful and proven. In the selection and appointment of physicians, there was no religious or racial discrimination. The only requirements were efficiency, skill, and ability.

This institution, which set out to treat its patients with compassionate care. boasted of a perfect dietary kitchen — Patients fared well. The doors of this hospital were open to all, or as it is stated in the endowment, "to all the creatures of Allah."Science, craft, and fine art, as well as social service, were not confined to İstanbul alone, but had spread to all parts of the country where they took root and developed.

Mohammed the conqueror, who was able to annex three empires, seven kingdoms, and over 200 large towns and who was successful in adding a city like İstanbul to his conquets, describes in the endowment charter these acquisitions as "the minor holy war," and sets forth to wage a major holy war by presenting his thanks to the Almighty. This major holy war was the rehabilitating of his realm, rendering the people happy and giving them the kind of government they desired.

In the exhibit you are to visit, detailed information through documents and materials will be given on these subjects which tally closely with modern conceptions.

VAKIFLAR UMUM MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN İLMİ NEŞRİYATI

SERİ : A

1 — *Vakıflar Dergisi,* sayı I.	3 lira. kalmadı
2 — *Vakıflar Dergisi,* sayı II.	6 lira.
3 — *Vakıflar Dergisi,* sayı III.	12,5 lira.

SERİ : B

Vakfiyeler ve vakfiyelerle ilgili eserler

1 — *Fâtih Mehmed II. vakfiyeleri.*	2 lira.
2 — *Fâtih Devrinde İstanbul haritası.**	125 kuruş. kalmadı.
3 — *Siyakat Yazısı.*	40 kururş. kalmadı.
4 — *Eski Yazıları Okuma Anahtarı.*	2 lira. kalmadı.
5 — *Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi.*	Dergi II. den ayrı basım.
6 — *Topkapı'da Ahmet Paşa Vakfiyesi.*	Dergi II. den ayrı basım.

SERİ : C

Müteferrik eserler

1 — *Cumhuriyetin X uncu Yılında Evkaf.*	Mevcudu kalmadı.
2 — *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar* (Tarih Sergisi ve İkinci Tarih Kongresi münasebetiyle Türk Tarih Kurumuna takdim edilen rapor).	Mevcudu kalmadı.
3 — *Vakıf ve Tesis.*	Mevcudu kalmadı.
4 — *Vakıf Ziraat İşletmeleri.*	Mevcudu kalmadı.
5 — *Vakıflar Galerisi Hakkında Muhtasar İzahat.*	Mevcudu kalmadı.
6 — *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel bir etüd.*	125 kuruş. kalmadı.
7 — *Fâtih Cami'i ve Bizans Sarnıcı.*	75 kuruş. kalmadı.
8 — *Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü.***	Dergi II. den ayrı basım. Mevcudu kalmadı.
9 — *Muradiye Cami'i ve Osmanlı mimarîsinin menşei meselesi.****	Dergi II. den ayrı basım. Mevcudu kalmadı.
10 — *Budist Vakıfları.*****	Dergi II. den ayrı basım.
11 — *Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi.*	Dergi III. den ayrı basım.
12 — *Turgut Oğulları Eserleri - Vakfiyeleri.*	Dergi III. den ayrı basım.
13 — *Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları.*	Dergi III. den ayrı basım.
14 — *Tefsirî Mevlâna Mustafa ve Vakıfları.*	Dergi III. den ayrı basım.
15 — *İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu.*	

SERİ : D

Broşürler

1 — *Vakıflar Yönetgesi,* 1935 Fuarındaki Vakıflar Pavyonuna ait broşür.
2 — *Vakıflar İdaresi,* 1936 Fuarındaki Vakıflar Pavyonuna ait broşür.
3 — *İzmir Enternasyonal Fuarında 1937 senesindeki Vakıflar Pavyonu Hâtırası.*
4 — *VIII inci İzmir Enternasyonal Fuarında Vakıflar Pavyonu Hâtırası* (1938 senesine ait).
5 — *IX uncu İzmir Enternasyonal Fuarında Vakıflar Pavyonu Hâtırası* (1939 senesine ait).
6 — *X uncu İzmir Enternasyonal Fuarında Vakıflar Pavyonu Hâtırası* (1940 senesine ait).
7 — *Vakıflarımız* (1941 senesine ait broşür).
8 — *Vakıflar Pavyonu* (1942 senesine ait broşür).
9 — *Vakıflar (1952 senesine ait broşür).*

* Ayrıca İngilizce olarak neşredilmiştir. 125 kuruştur.
** " Fransızca olarak basılmıştır.
*** " " " "
**** " Almanca " "